

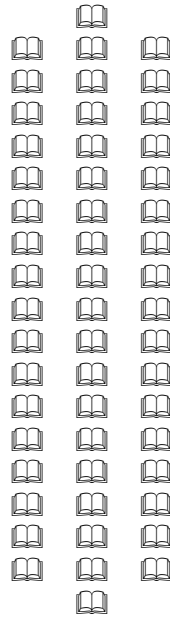
महालेखापरीक्षकको त्रिपन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन २०७२

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

महालेखापरीक्षकको त्रिपन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन २०७२

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

दूरदृष्टि (Vision)

जनहितका लागि जवाफदेहिता, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गर्ने विश्वसनीय संस्था हुन प्रयत्नशील रहने ।

We strive to be a Credible Institution in Promoting Accountability, Transparency and Integrity for the benefit of the people

गन्तव्य (Mission)

सरोकारवालालाई सार्वजनिक कोषको दक्षतापूर्ण उपयोग सम्बन्धमा आश्वस्त पार्न स्वतन्त्र एवं गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने ।

Provide Independent and Quality Audit Service to assure our stakeholders that the public funds are efficiently used

मूल्य मान्यता (Core Values)

- स्वतन्त्रता *Independence*
- निष्ठा *Integrity*
- व्यावसायिकता *Professionalism*
- पारदर्शिता *Transparency*
- जवाफदेहिता *Accountability*

महालेखापरीक्षकको त्रिपन्नौँ वार्षिक प्रतिवेदन, २०७२ सम्माननीय राष्ट्रपति श्री विद्यादेवी भण्डारीज्यू
समक्ष पेश गर्दै माननीय महालेखापरीक्षक श्री भानुप्रसाद आचार्य
२०७२।१।२९

नेपालका
महालेखापरीक्षक

बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

पत्र संख्या: २०७२।७३

च.नं. ६३.

मिति: २०७२।१२।२९।२

विषय: त्रिपन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू,
राष्ट्रपतिको कार्यालय,
शीतलनिवास, महाराजगञ्ज,
काठमाडौं ।

नेपालको संविधानको धारा २४१ बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७१।७२ को लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी धारा २९४ बमोजिम वार्षिक प्रतिवेदन पेश गरेको छु ।

भवदीय,

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

विषय-सूची

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
महालेखापरीक्षकको भनाइ		
लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति		
परिच्छेद १:	लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण	१
परिच्छेद २:	लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजुको स्थिति	५
	१. संविधानसभा व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय	२२
	२. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	२३
	३. अर्थ मन्त्रालय	२६
	४. उद्योग मन्त्रालय	९२
	५. ऊर्जा मन्त्रालय	९३
	६. कृषि विकास मन्त्रालय	९६
	७. गृह मन्त्रालय	१०६
	८. परराष्ट्र मन्त्रालय	११७
	९. भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	१२१
	१०. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१२६
	११. महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय	१४४
	१२. युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१४७
	१३. रक्षा मन्त्रालय	१४९
	१४. वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	१५७
	१५. वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	१६३
	१६. विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	१६५
	१७. शहरी विकास मन्त्रालय	१६८
	१८. शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	१८४
	१९. शिक्षा मन्त्रालय	१८७
	२०. श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	२०४
	२१. संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२०५
	२२. सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	२०८
	२३. सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	२२८
	२४. सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	२३०
	२५. सिँचाई मन्त्रालय	२३२
	२६. सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	२४१
	२७. स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	२४८
परिच्छेद ३:	बेरूजु फल्ल्यूँट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजु फल्ल्यूँटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि	२६७
परिच्छेद ४:	लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार	२६९
अनुसूचीहरू		२७१

महालेखापरीक्षकको भनाइ

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकाङ्क्षा पूरा गर्न राज्य संयन्त्र र संवैधानिक निकायहरूको व्यवस्था गरेको छ । मुलुकमा उपलब्ध साधन स्रोतको अधिकतम परिचालन गरी उच्च आर्थिक वृद्धि हांसिल गर्दै दीगो आर्थिक विकास गर्ने तथा प्राप्त उपलब्धिको न्यायोचित वितरण गरी आर्थिक असमानता अन्त्य गर्ने, राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर, स्वतन्त्र र उन्नतशील बनाउने उद्देश्य राखेको छ । यसैगरी आर्थिक स्वच्छता र जवाफदेहिता कायम गरी उपलब्ध साधन स्रोतको परिचालन तथा वितरण गर्ने र नागरिकको सेवा सुविधा एवं आवश्यकता पूरा गर्नेतर्फ राज्यका क्रियाकलापहरू निर्देशित रहने व्यवस्था छ । कानूनद्वारा जिम्मेवारी तथा कार्यक्षेत्र निर्धारण गरिएका राज्य संयन्त्रहरूबाट सम्पादित काम तथा सेवा प्रवाहको स्वतन्त्र मूल्याङ्कन गर्ने संवैधानिक निकायको रूपमा महालेखापरीक्षकको व्यवस्था छ । सार्वजनिक निकायहरूको वित्तीय स्रोतसाधन प्राप्ति, उपयोग एवं समग्र अर्थ व्यवस्था परिचालनसम्बन्धी नतिजा र जवाफदेहिता परिपालनाको निष्पक्ष र वस्तुपरक ढङ्गबाट मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारिताको दृष्टिले परीक्षण मूल्याङ्कन गरी देखिएका व्यवस्थापकीय कमजोरीहरू र अनियमितताहरूलाई व्यवस्थापिका-संसद तथा सरोकारवाला र नेपाली जनतासमक्ष यथार्थ, तथ्यगत र पारदर्शी तवरले महालेखापरीक्षकको कार्यालयले प्रतिवेदन गर्दैआएको छ ।

स्रोतसाधनको न्यायोचित वितरण, उपयोगमा दक्षता र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नु लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाको आधारभूत पक्ष हो । यसबाट आम नागरिकको सेवा सुविधामा विस्तार, सरलता र सहजता हुने भई सुशासन कायम गर्न मद्दत मिल्दछ । राज्यद्वारा सञ्चालित क्रियाकलाप एवं सेवा प्रवाह सक्षम, कुशल तथा पारदर्शी बनाई वित्तीय अनुशासन कायम गर्नमा राज्यका संयन्त्रहरू अभै प्रभावकारी हुन सकेको देखिदैन । लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको माध्यमबाट सार्वजनिक वित्तीय व्यवहारमा जवाफदेहिता एवं पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्दै सुशासनमा योगदान पुग्ने विश्वास लिइएको छ ।

महालेखापरीक्षकको संवैधानिक जिम्मेवारी निर्वाह गर्न लेखापरीक्षणका प्रक्रिया, पद्धति र संगठन व्यवस्थापनमा सुधार गरिएको छ । लेखापरीक्षणसम्बन्धी क्षेत्रगत मार्गदर्शनहरू अद्यावधिक गरिनुका साथै नयाँ मार्गदर्शन तर्जुमा गरी लागू गरिएको छ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सम्पादन गर्ने कामको गुणस्तर बढाउन विश्वका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूले प्रचलनमा ल्याएका असल अभ्यासहरूको पनि अनुसरण गरिएको छ । यस क्रममा लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजको सहभागिताको थालनी, समकक्षी पुनरावलोकन प्रतिवेदनको कार्यान्वयन, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समितिको गठन र क्रियाशीलता जस्ता विषय उल्लेखनीय छन् । महालेखापरीक्षकको कार्यालयलाई विश्वसनीय, जवाफदेही एवं पारदर्शी संस्थाको रूपमा स्थापित गर्ने उद्देश्यले रणनीतिक योजना २०१६-२०२० लागू गरिएको छ । लेखापरीक्षण प्रक्रिया, पद्धति र व्यवस्थापनमा गरिएका सुधार प्रयासबाट महालेखापरीक्षकको कार्यालयको कार्यसम्पादनमा सुधार भएको कुरा ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनल नेपालले प्रकाशित गरेको २०१५ को प्रतिवेदनले पनि पुष्टि गरेको छ । इन्टोसाई-आईडीआईले पनि नेपालको महालेखापरीक्षकको कार्यालय पारदर्शिताको हिसाबले अग्रणी स्थानमा रहेको कुरा उल्लेख गरेको छ ।

लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा आएका नवीनतम अवधारणा एवं मान्यता अनुरूप नीति, मानदण्ड, मार्गदर्शन, निर्देशिकासहित क्षेत्रगत निर्देशिकाहरू तर्जुमा गर्ने र गुणस्तरीय लेखापरीक्षण गरी सार्वजनिक वित्तीय उत्तरदायित्व, पारदर्शिता र सुशासन प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउनु यस कार्यालयको प्रमुख कर्तव्य हो । महालेखापरीक्षकको कार्यालय सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को सदस्य तथा एसियाली मुलुकका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठन (एसोसाई) को संस्थापक सदस्य रहेको छ । सन् २०१५ देखि २०१८ सम्मका लागि एसोसाईको गभर्निङ बोर्डको सदस्यमा नेपाल निर्वाचित भएको छ । ती संगठनहरूबाट प्रतिपादित लेखापरीक्षणका नीति तथा मानदण्ड अवलम्बन गरी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूपको लेखापरीक्षण कार्य सम्पादन गर्नु पनि चुनौतीपूर्ण छ । राज्यको संघीय संरचना र महालेखापरीक्षकको विस्तारित कार्यक्षेत्रलाई समेट्ने गरी भौतिक र संरचनात्मक व्यवस्था पनि गर्नुपर्नेछ ।

लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता

सार्वजनिक निकायबाट प्रचलित कानूनको पालना, वित्तीय काम कारवाहीमा जवाफदेहिता वहन, अद्यावधिक लेखा, अनियमित कारोबार, स्रोतको चुहावटबाट सरकारी हानि नोक्सानीको पहिचानजस्ता महत्वपूर्ण विषयहरूलाई लेखापरीक्षणबाट निस्क्यौल गरिएको हुन्छ । प्रचलित कानूनको आधारमा जोखिमको विश्लेषण गरी लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराउपर समयभित्रै कारवाही हुन सकेमा मात्र लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता रहन्छ । यस तथ्यलाई दृष्टिगत गरी लेखापरीक्षणमा बढी जोखिम भएका आर्थिक कारोबारको परीक्षण गरी गुणस्तरीय लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिने गरिएको छ । प्रतिवेदनमा उल्लिखित व्यहोराउपर सरकारले समयमै कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने कार्यालयको नीतिअनुरूप विद्यमान लेखापरीक्षणमान तथा निर्देशिकालाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूप अद्यावधिक गरी जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण पद्धति अवलम्बन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ ।

जवाफदेहिता र पारदर्शिता

जवाफदेहिता, पारदर्शिता र आर्थिक अनुशासन सुशासनका मुख्य आधार हुन् । सुशासन प्रवर्द्धनका लागि राज्यले विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । बजेट तथा खर्च नियन्त्रण प्रणाली, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, सार्वजनिक खरिद कानून, एकल कोष भुक्तानी प्रणाली, राजस्व व्यवस्थापन, एकीकृत प्रणालीलगायतका सुधारका कार्यक्रमहरू सरकारबाट लागू गरी जवाफदेहिता र पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न प्रयत्न भएका छन् । यद्यपि सरकारी नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, कानूनको परिपालना तथा जनतामा लक्षित सेवा अपेक्षित रूपमा प्रवाह गर्नमा सार्वजनिक संयन्त्रहरू प्रभावकारी देखिएका छैनन् ।

सार्वजनिक निकायहरूबाट सञ्चालित कार्यको स्वतन्त्र र निष्पक्ष मूल्याङ्कन गरी सुसूचित गराउनु लेखापरीक्षणको प्रमुख उद्देश्य हो । यसबाट जवाफदेहिता अभिवृद्धि एवं पारदर्शिता प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्छ । सार्वजनिक वित्तीय व्यवहार सञ्चालनमा जिम्मेवारी तथा जवाफदेही पालनाको सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका नतिजाहरूको विश्लेषण एवं सुझाव व्यवस्थापिका-संसद, सरकार, स्थानीय निकाय, विकासका साभेदारलगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराई पारदर्शिताको अवलम्बन गरिएको छ । प्रतिवेदनउपर सर्वसाधारणको पहुँच अझै सहज बनाउन वार्षिक प्रतिवेदन, यसको सारांशलगायत अन्य व्यहोराहरू लेखापरीक्षण प्रतिवेदन पेश भए पश्चात् कार्यालयको वेबसाइट www.oag.gov.np मा राखी सार्वजनिक गरिएको छ ।

लेखापरीक्षणको समग्र नतिजा

यसवर्ष ३ हजार ८२९ सरकारी निकायको रु.१० खर्ब ४३ अर्ब २४ करोड, ४८ संगठित संस्थाको रु.१२ खर्ब ४१ अर्ब ८९ करोड, ५७६ समिति र अन्य संस्थाको रु.१ खर्ब ३४ अर्ब ९९ करोड र ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.९४ अर्ब ८३ करोडसमेत रु.२५ खर्ब १४ अर्ब ९५ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यसबाहेक ३० विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण, १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण र ७ सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यस वर्षसम्म असुल फछ्यौट तथा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहायअनुसार रु.३ खर्ब २८ अर्ब ५२ करोड पुगेको छ । गत वर्षको तुलनामा सरकारी कार्यालयको फछ्यौट गर्न बाँकी बेरुजुमा २३.६९ प्रतिशतले र राजस्व बक्यौतामा १८.८४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

(रु. करोडमा)

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको फछ्यौट गर्न बाँकी बेरुजु	१,१२,५२
२	जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थाको बेरुजु	५०,४०
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	५,७४
४	राजस्व बक्यौता	१,२८,२३
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	२१,२७
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	८,३१
७	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२,०५
	जम्मा	३,२८,५२

लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका व्यहोराहरू कार्यान्वयन नभएका कारण पुनरावृत्ति हुने गरेको छ । लेखापरीक्षण बेरुजूरुपर लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा जिम्मेवार व्यक्तिहरूले समयमै कारवाही गरी फछ्यौट गर्न गराउन ध्यान नपुऱ्याएकोले बेरुजूरु अङ्क बढ्दै गएको छ ।

आन्तरिक नियन्त्रण

वित्तीय सुशासनको लागि आन्तरिक नियन्त्रणको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । प्रभावकारी आन्तरिक नियन्त्रणका लागि प्रत्येक मन्त्रालय, सचिवालय, संवैधानिक अङ्ग, विभागीय प्रमुखले आफू र अन्तर्गतका निकायबाट सम्पादन गरिने कार्य मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न आ-आफ्नो कामको प्रकृतिअनुसारको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यहोरा आर्थिक कार्यविधि नियमावलीमा व्यवस्था छ । आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कमजोर भएको कारणले यस वर्ष पेशकी खर्च ठूलो मात्रामा वृद्धि भएको छ । यसबाट आर्थिक कारोबार तथा भौतिक सम्पतिको अनुगमन निरीक्षण एवं संरक्षण गर्ने, लेखा एवं अभिलेख अद्यावधिक राख्ने, प्रतिवेदन गर्ने, नियन्त्रण वातावरण स्थापित गर्ने, सूचना प्रवाह व्यवस्थित गर्ने कार्य हुन सकेको छैन । आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी र विश्वसनीय नभएको व्यहोरा वर्षेनी औल्याइए तापनी अपेक्षित सुधार भएको छैन ।

बजेट तथा कार्यक्रम व्यवस्थापन

वित्तीय जवाफदेहीलाई सुदृढ बनाउन बजेट तर्जुमादेखि कार्यान्वयनसम्म केन्द्र तथा स्थानीय तहका निकायहरूमा देखिएका समस्याहरूको निराकरण जरुरी छ । सबै प्रकारका वैदेशिक सहायताको विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण नगराएको, विभिन्न कोषहरू उद्देश्यअनुरूप सञ्चालनमा नरहेको व्यहोरा लेखापरीक्षणबाट देखिएको छ । सञ्चित कोषमा सबै प्रकारका आम्दानी खर्च समावेश नभएको, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र सञ्चित कोषले देखाएको वैदेशिक ऋण अनुदान भिडान नभएको, सबै प्रकारका राजस्व बक्यौताको लगत नराखेको, बक्यौता राजस्व असुल गर्न तदारकता नदेखाएको जस्ता व्यहोरा देखिएकोले सरकारको आर्थिक कारोबारको यथार्थ स्थिति प्रस्तुत हुन सकेको छैन । योगदानमूलक निवृत्तिभरणको व्यवस्था लागू नहुँदा राज्यलाई असीमित दीर्घकालीन दायित्व बढेको छ ।

प्रथम चौमासिकमा ठेक्का बन्दोबस्त हुन नसकेको कारण सञ्चालित कार्यक्रममा लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको, आषाढ महिनामा खर्च बढी भएको कारण निर्माणको गुणस्तर कमजोर रहेको, खुद बजेटभन्दा बढी खर्च गरेको, तोकिएको सीमाभन्दा बढी रकमान्तर गरेको, पुँजीगत बजेट खर्च न्यून रहेको, भैपरी आउने शीर्षकबाट बजेट रकमान्तर गरी खर्च गर्ने गरेकोले बजेट अनुशासन कमजोर देखिन्छ । राष्ट्रिय बजेटको ठूलो अंश अनुदानको रूपमा खर्च हुने अवस्था छ तर यसको अनुगमन व्यवस्था प्रभावकारी छैन ।

सरकारले स्थापित नीति विपरीत बजेट व्यवस्था बाहिर विभिन्न प्रकारका कार्य सञ्चालन कोष स्थापना गरी खर्च गर्ने गरेको छ भने केही कोष मृत अवस्थामा पनि छन् । यस्तो प्रवृत्ति वित्तीय अनुशासनका हिसाबले राम्रो होइन । विपद व्यवस्थापनका लागि हुनुपर्ने पूर्वतयारीमा पनि कमजोरी देखियो । राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको प्रगति सन्तोषजनक छैन । वार्षिक बजेट र कार्यक्रमबीचको तादात्म्यता नहुँदा बजेट कार्यान्वयनमा असर परेको छ ।

खरिद व्यवस्थापन

लागत अनुमान टुक्र्याई सोभै खरिद गर्ने, प्रतिस्पर्धात्मक तथा पारदर्शी रूपमा ठेक्का व्यवस्था हुने नगरेको, लागत अनुमानभन्दा अत्यधिक घटीमा ठेक्का बन्दोबस्त हुँदा निर्माण कार्य गुणस्तर र समयमा सम्पन्न गर्न असर परेको, विभागीय जनशक्तिबाट गराउन सकिने काममा समेत परामर्शदाता सेवामा खर्च गरेको र प्राविधिक रूपमा बढी जटिल कामसमेत उपभोक्ता समितिबाट गराएको देखिएको छ । निर्माण व्यवसायीबाट समयमा काम नहुँदाको अवस्थामा पनि अधिकांश ठेक्कामा म्याद थप गरेको, पूर्वानुमान गर्न सकिने काम लागत अनुमानमा समावेश नगरी भेरिएसनबाट गराएको, समयमा काम नगर्दा समेत सम्भौताअनुसार कारवाही नगरेको, त्रुटिपूर्ण डिजाइनका कारण निर्माणको कार्यमा समस्या देखिएको छ । खरिद तथा ठेक्का व्यवस्थापन दक्षतापूर्वक नहुनाले पुँजीगत खर्च हुन नसकेको तथा ठेक्का बन्दोबस्त भए तापनि तोकिएको समयमा सम्पन्न नभई समय र लागतमा समेत वृद्धि भएको देखिएको छ । सार्वजनिक खरिदको काम दक्षतापूर्ण तवरले हुन सकेको छैन ।

प्राकृतिक स्रोत र सम्पत्तिको संरक्षण तथा उपयोग

सार्वजनिक निकायमा खरिद, हस्तान्तरण एवं वैदेशिक वस्तुगत सहयोगबाट प्राप्त जिन्सी सामान तथा सम्पत्तिको एकीकृत अभिलेख नहुँदा सरकारको कुल सम्पत्ति यकिन हुनसक्ने अवस्था छैन। सरकारी वन तथा जग्गाको अतिक्रमण भएको, वन जंगलमा उपलब्ध काठ समयमा लिलाम बिक्री हुन नसकेको, उपयोग हुन नसक्ने सामानको लिलाम बिक्री नभएको, सरकारी सम्पत्ति उपयोगविहीन भएको, जिन्सी व्यवस्थापन एवं संरक्षण उपयुक्त ढङ्गबाट नभएको कारण सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण एवं उपयोग दक्षतापूर्ण देखिएन। यसैगरी सार्वजनिक जमिन, चुरे सम्पदा, जलस्रोत, खानी एवं जंगललगायतका प्राकृतिक स्रोतको व्यवस्थापन र संरक्षण सन्तोषप्रद छैन।

ऐन कानूनको अपर्याप्तता

सार्वजनिक वित्तीय व्यवहारलाई नियमित, स्वच्छ, पारदर्शी एवं प्रभावकारी बनाउन आवश्यक ऐन नियमको अभाव, अपर्याप्तता तथा अस्पष्टताका कारणले पनि सार्वजनिक निकायका काम कारवाही प्रभावकारी हुन सकेको देखिँदैन। यस सन्दर्भमा सार्वजनिक खरिद कानूनमा अध्यादेशमार्फत गरिएको संशोधनले निरन्तरता नपाई काम गर्न कठिनाई भएको, सरकारी लेखा ढाँचामा आवश्यकतानुसार सुधार गरी परिमार्जन, थपघट गर्नुपर्नेमा सो समेत हुन नसकेको अवस्था छ। वित्तीय सुशासन कायम गर्न कठिनाई देखिएकोले वित्तीय उत्तरदायित्व सुनिश्चित हुने गरी ऐन, कानून, लेखा ढाँचा सुधार, परिमार्जन एवं संशोधन हुनु आवश्यक छ।

राजस्व असुली

सम्भाव्य सबै करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको, कानूनले तोकेभन्दा घटी राजस्व असुल गरेको, राजस्व बक्यौता बढ्दै गएको, मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ सबै करदाताले कर विवरण नबुझाएको, बीजकउपर आवश्यक छानबिन नहुँदा सरकारले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गर्नुपर्ने (क्रेडिट) विवरण बुझाउने करदाता डेबिट बुझाउनेको तुलनामा अत्यधिक रहेको, नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दावी गरेको, व्यवसायसँग असम्बन्धित खरिद देखाई क्रेडिट दावी गरेको, वर्षौंदेखि व्यवसाय छाडेका करदाताले समेत क्रेडिट विवरण देखाएका कारण मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट यथार्थपरक छैन। यसबाट राजस्व असुलीमा प्रभाव परेको छ। कर प्रणालीको कार्यान्वयन पक्ष फितलो रहेको, कर नतिर्नेलाई कानूनबमोजिम कारवाही गर्नुपर्नेमा कर फड्यौट आयोग गठन गरी कर नतिर्नेलाई उन्मुक्ति दिइएको, आर्थिक ऐनमा राजस्व छुट दिने व्यवस्था गरी राजस्वमा छुट दिने परिपाटी बढेको, करदातामा यथार्थ कारोबार देखाउने प्रवृत्ति घटेको, श्रेयसहोल्डभन्दा बढी कारोबार गर्ने करदातासमेत करमा दर्ता हुने नगरेको आदि कारणबाट राजस्व प्रशासनको प्रभावकारिता अपेक्षित रूपमा बढ्न सकेको देखिँदैन। तसर्थ राजस्व असुली बढाउन पहिचान गरिएका विकृतिमा सुधार गरी राजस्व प्रशासनमा थप क्रियाशीलता ल्याउन जरुरी छ।

संगठित संस्था व्यवस्थापन

अधिकांश संगठित संस्थाहरूको कार्य सम्पादन सन्तोषप्रद देखिँदैन। संस्थाहरूले समयमा लेखापरीक्षण नगराउने, लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका व्यहोराउपर समयमै फरफारक एवं कारवाही नगर्ने, प्रारम्भिक प्रतिवेदनउपर प्रतिक्रिया समेत नदिने, तालुक मन्त्रालयबाट संस्थाहरूको अनुगमन नहुने, सरकारी कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने रकम जम्मा नगर्ने, निष्क्रिय रहेका कतिपय संस्थाहरूलाई प्रशासनिक खर्चको लागि समेत सरकारी ऋण प्रदान गरिएको अवस्था छ। समग्रमा सार्वजनिक संस्थानका वित्तीय व्यवस्थापन कमजोर देखिएको छ। यस्तो स्थितिले सार्वजनिक संस्थानहरूमा जवाफदेहिताको अवस्था कमजोर देखिन्छ। सार्वजनिक संस्थानहरूमा सरकारले गरेको शेर एवम् ऋण लगानीको अभिलेख व्यवस्थित नहुनाको साथै लगानी भएको सबै ऋणको साँवा ब्याज उठ्ने स्थिति पनि छैन। संगठित संस्थाहरूमा आर्थिक अनुशासन तथा जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न नीतिगत एवं वित्तीय सुधारका कार्यक्रम लागू गर्न आवश्यक छ।

लेखापरीक्षण नतिजाको कार्यान्वयन

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ नहुनु, अनियमित काम गर्ने उपर कारवाही नहुनु, व्यवस्था तथा प्रणालीमा सुधार गरी बेरुजू कम हुनेतर्फ ध्यान नदिई पटकै रूपमा फड्यौट गर्ने कुरालाई प्राथमिकता दिनु जस्ता कारणले

लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका विषयमा प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन भएको छैन । लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा जिम्मेवार अधिकारीहरूले समयमा ध्यान नपुऱ्याएको कारणले कार्यान्वयनमा सुधार भएको छैन ।

सुधारका सङ्केतहरू

वित्तीय व्यवस्थापनमा केही सकारात्मक सङ्केतहरू पनि देखिएका छन् । यस्ता सुधारहरूमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानानुरूप १५ वटा निकायबाट वित्तीय विवरण पेस भएको, अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रतिवेदन प्रणालीको शुरुआत गरिएको, एकल कोष खाता प्रणाली कार्यान्वयन आदि देखिएका छन् । सार्वजनिक वित्तीय जवाफदेहिता कायम गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्न सुधारका प्रयासलाई थप गति प्रदान गर्दै निरन्तरता दिन जरुरी छ ।

लेखापरीक्षकको आचारसंहिता परिमार्जन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । लेखापरीक्षण सम्पादनमा सहजता, सरलता र एकरूपता ल्याई गुणस्तरियता अभिवृद्धि गर्न यस वर्षदेखि सूचना प्रविधिको प्रयोग गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षणको क्रममा लाभग्राही समूह र सरोकारवालालाई समेत सम्मिलित गराई सहकार्य गर्ने पद्धतिको थालनी समेत भएको छ । यसबाट लेखापरीक्षण परिणाममुखी एवं उद्देश्यमूलक हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसैगरी २०७१/७२ को आर्थिक कारोवारको लेखापरीक्षण समयमा नै सम्पन्न गरी आर्थिक वर्ष व्यतीत भएको ९ महिनाभित्र प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइएको छ । जसले गर्दा सरोकारवालालाई समयमा नै लेखापरीक्षण नतिजाको कार्यान्वयन एवं उपयोग गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

कार्यालयको अपेक्षा

संघीय शासन प्रणाली अनुरूप साङ्गठनिक संरचना निर्माण गरी ऐन नियमहरूलाई संविधान अनुकूल गराउने, कानूनको परिधिभित्र रहेर मात्र आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्ने, संघ तथा प्रदेशबीचको अन्तरसम्बन्ध तथा जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व किटान गरी वित्तीय उत्तरदायित्वसम्बन्धी ऐन तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । संविधानको व्यवस्थाअनुरूप स्थानीय निकायसमेतको थप जिम्मेवारी पूरा गर्न लेखापरीक्षण ऐन नियमको व्यवस्था अविलम्ब हुनुपर्दछ । औल्याइएका बेरुजुपर यथासमयमै कारवाही चलाई कानून उल्लङ्घन भएको अवस्थामा ऐन नियमले तोकेबमोजिमको कारवाही गरिनुपर्दछ ।

राजस्व कानूनको कार्यान्वयनका कमी कमजोरी न्यून गर्दै चुहावट नियन्त्रण प्रभावकारी बनाई असुली प्रक्रियामा सुधार ल्याउन प्रक्रियागत तथा संस्थागत सुधार हुनु जरुरी छ । बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई अनुमान योग्य र यथार्थ बनाउने, आर्थिक कारोबार सञ्चालनमा नियन्त्रण, पारदर्शिता र अनुशासन कायम गर्ने, सरकारी खर्चमा मितव्ययिता ल्याउने, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ बनाउने, खरिद व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित, प्रतिस्पर्धी एवम् प्रभावकारी बनाउने, सरकारी सम्पत्तिको सदुपयोग र संरक्षण गर्ने तथा तालुक निकायहरूबाट नियमित अनुगमन गर्ने र नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ ।

सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थाको परीक्षण तथा मूल्याङ्कनबाट पहिचान गरिएका कमजोरीहरूको निदानमा सम्बद्ध निकायहरू प्रतिबद्ध भई लागेमा वित्तीय व्यवहारमा प्रशस्तै सुधार गर्न सकिन्छ । सार्वजनिक वित्तीय प्रशासनमा गरिएको जवाफदेहिपूर्ण एवं पारदर्शीयुक्त सुधारले सुशासन, विकास र आर्थिक समृद्धिमा प्रत्यक्ष रूपले सहयोग पुग्न गई लोकतन्त्रलाई सबल बनाउन मद्दत गर्ने हुनाले सबै सम्बद्ध निकाय एवं पदाधिकारीहरूलाई वित्तीय जवाफदेहिता, पारदर्शिता र सुशासन प्रवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउन अनुरोध गर्दछु ।

अन्त्यमा, संवैधानिक जिम्मेवारीअनुसार लेखापरीक्षण कार्य सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्न सहयोग गर्नु हुने व्यवस्थापिका-संसद, सबै संवैधानिक निकाय, नेपाल सरकार र मातहतका सबै निकाय, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति, सार्वजनिक संस्था, विकासका साभेदार, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, सहयोगी लेखापरीक्षक, आम नागरिकलगायत सबैप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै लेखापरीक्षण कार्य सम्पन्न गरी समयमै वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नमा योगदान पुऱ्याउनुहुने परिश्रमी एवं लगनशील सम्पूर्ण सहयोगी कर्मचारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

नेपालका महालेखापरीक्षक

च. सं. :- ६४

बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

मिति: २०७२।१।२८

सञ्चितकोष हिसाबको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन

श्री अर्थ सचिव,
अर्थ मन्त्रालय,
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

१. आर्थिक विवरणउपर प्रतिवेदन – हामीले नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको २०७२ असार ३१ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक विवरण र तत्सम्बन्धमा अपनाएका आधार तथा लेखा टिप्पणीको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं ।
२. आर्थिक विवरणउपर व्यवस्थापनको जिम्मेवारी – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ र प्रचलित कानून, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, अभ्यास र प्रचलन अनुरूप आर्थिक विवरण तयार गर्ने एवं उचित रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने जिम्मेवारी नेपाल सरकारमा रहेको छ । यस्तो जिम्मेवारी अन्तर्गत आर्थिक विवरण जालसाजी, त्रुटि र गलत आँकडारहित सारभूत रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने, निकायको लागि आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली विकास गरी निरन्तर प्रभावकारी हुने गरी स्थापित गर्ने, उपयुक्त लेखा नीतिको छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने र आवश्यकताअनुसार उचित लेखा अनुमान लागू गर्ने कार्य पर्दछन् ।
३. लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी – हाम्रो जिम्मेवारी प्रस्तुत आर्थिक विवरणउपर लेखापरीक्षणको आधारमा राय व्यक्त गर्नु हो । नेपालको संविधान र लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनका आधारभूत लेखापरीक्षण सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षणमान र महालेखापरीक्षकको कार्यालयले जारी गरेका मार्गदर्शनका आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं । लेखापरीक्षणमान तथा मार्गदर्शन अनुसार व्यावसायिक आचारसंहिताको पालना गर्ने र आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा गलत आँकडारहित प्रस्तुत भएको छ भन्ने कुरामा यथोचित आश्वस्तता प्रदान गर्न लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा गरी तदनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्य पर्दछन् ।

आर्थिक विवरणमा खुलासा गरिएका सूचनाका बारेमा पुष्ट्याई गर्ने, यथेष्ट प्रमाण सङ्कलन गर्ने, प्रमाणको पूर्ण, आंशिक वा छड्के परीक्षण गर्ने विषय लेखापरीक्षण कार्यविधिमा समावेश हुन्छ । लेखापरीक्षण कार्यविधिमा आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा जालसाजी वा त्रुटि वा गलत आँकडा प्रस्तुति हुन सक्ने कुरालाई मध्यनजर राख्दै अवलम्बन गरिने लेखापरीक्षण जोखिमको मूल्याङ्कन व्यवसायिक विवेकमा निर्भर हुन्छ । लेखापरीक्षणबाट जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा निकायको आर्थिक विवरण तयारी तथा यथार्थ प्रस्तुतीकरणको लागि आवश्यक पर्ने आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्था तथा उपयुक्तताबारेमा परीक्षण गरिएको छ तापनि त्यस्तो आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको प्रभावकारिताबारे लेखापरीक्षणबाट राय व्यक्त गर्ने उद्देश्य राखिएको

छैन । आर्थिक विवरण तयार गर्दा प्रयोग गरेका लेखा नीतिको सान्दर्भिकता, विश्लेषण र लेखा अनुमानको उपयुक्तता लगायत आर्थिक विवरणको समग्र स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने कार्य लेखापरीक्षण अन्तर्गत पर्दछ ।

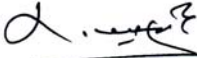
हामीलाई लेखापरीक्षणमा प्राप्त भएका प्रमाणहरूले कैफियतसहितको राय व्यक्त गर्न पर्याप्त र उपयुक्त आधार प्रदान गर्दछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौ ।

४. कैफियतसहितको राय व्यक्त गर्ने आधार – कैफियतसहितको लेखापरीक्षण राय व्यक्त गर्ने आधारका रूपमा आर्थिक विवरणलाई सारभूत असर पार्ने व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४.१. महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण नेपाल सरकारले २०६६।५।३० मा स्वीकृत गरेको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानवमोजिम तयार गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्ने लेखा ढाँचा प्रचलित कानूनवमोजिम स्वीकृत गराएको छैन ।
- ४.२. सञ्चितकोषलगायत नेपाल सरकारको धरौटी र अन्य कारोबारको लेखापरीक्षण गरी देखिएका कारोबारको यथार्थता, ऐन नियमको परिपालना, आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था, सम्पत्तिको संरक्षण, स्रोतसाधनको उपयोगसंग सम्बन्धित व्यहोरा मन्त्रालयहरूलाई जानकारी गराइएको छ । सो मध्ये महत्वपूर्ण व्यहोराहरू त्रिपन्नौं वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत समावेश गरिएको छ । यस वर्ष लेखापरीक्षणबाट रु.४ अर्ब ३३ करोड ६२ लाख असुल उपर गर्नुपर्ने, रु.४ अर्ब २९ करोड ६३ लाख अनियमित देखिएको रु.१४ अर्ब ९६ करोड ६४ लाख प्रमाण कागजात पेश नभएको, रु.७ करोड ५५ लाख शोधभर्ना नलिएको र रु.२५ अर्ब १० करोड ४४ लाख पेशकी बेरुजूसमेत रु.४८ अर्ब ७७ करोड ८८ लाख बेरुजू देखिएको छ । यस अतिरिक्त राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब २८ अर्ब २३ करोड ३७ लाख र शोधभर्ना हुन बाँकी वैदेशिक अनुदान र ऋण क्रमशः रु.२१ अर्ब २६ करोड ९१ लाख र रु.८ अर्ब ३० करोड ५१ लाख रहेकाले राजस्व असुलीमा असर पर्न गएको छ ।
- ४.३. नेपालको संविधानको धारा ११६ अनुसार गृही रकमबाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजस्व, अनुदान तथा प्राप्त हुनुपर्ने सबै प्रकारको रकम सञ्चितकोषमा आम्दानी बाँधिने र धारा ११८ अनुसार सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने रकम र विनियोजन ऐनद्वारा खर्च हुने रकम सञ्चितकोषबाट खर्च गरीने व्यवस्था छ । कार्यालयले पेस गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणमा स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गत युनिसेफबाट प्राप्त भ्याक्सिन तथा खोपजन्य वस्तुगत सहायतावापतको रु.१६ अर्ब २७ करोड ५८ लाख तथा भारतीय सरकारबाट प्राप्त वस्तुगत सहायता नेपाली सेनालाई रु.५६ करोड ८८ लाख, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई रु.१३ करोड १० लाख र स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गत प्राप्त सौमै भुक्तानी रु.७४ करोड ९१ लाखसमेत रु.१७ अर्ब ७२ करोड ४७ लाख सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन ।
- यसैगरी नेपाल सरकारलाई यस वर्ष प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रकम छुट्टै बैङ्क खाता खोली जम्मा गरेको र सो खाताबाट मूल्य अभिवृद्धि करवापत रु.५ अर्ब ७६ करोड ६६ लाख फिर्ता गरेको छ । उक्त आम्दानी र खर्च महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चितकोषको हिसाबमा समावेश गरेको छैन ।
- ४.४. राष्ट्रिय पुनर्निर्माण कोषमा नेपाल सरकार (मन्त्रपरिषद्) को निर्णयानुसार अन्य संस्था सशर्त अनुदान शीर्षकबाट रु.१० अर्ब खर्च लेखी २०७२।३।२८ मा ख १२ खातामा रकम सारेको छ । उक्त रकम यथार्थ खर्च नभई खाता ट्रान्सफरमात्र भएकाले सञ्चित कोषमा अनावश्यक खर्च वृद्धि भएको छ ।
- ४.५. प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्था अनुरूप सरकारी लेखा नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था छ । तर सञ्चित कोषको वार्षिक मौज्दात ऋणात्मक देखाएको छ । गत वर्षसम्म सरकारको मौज्दात रु.६१ अर्ब ५७ करोड ५९ लाख ऋणात्मक भएकोमा यो वर्ष पुनः रु.१८ अर्ब २६ करोड २९ लाख न्यून हुन गई हालसम्म

- रु.७९ अर्ब ८३ करोड ८८ लाख रहेको छ । नगदमा आधारित प्रणाली अवलम्बन गरी तयार गरेको भएतापनि वित्तीय विवरणमा बिगत देखिको ऋणात्मक मौज्जात सम्बन्धमा छानविन गरी यकिन गरेको छैन ।
- ४.६. सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदानअन्तर्गत रु.३६ अर्ब ३७ करोड ४२ लाख आम्दानी देखाएको मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यो वर्ष रु.२८ अर्ब ९४ करोड ८६ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएको छ । सोमा सञ्चितकोषले देखाएको सोभै भुक्तानी, वस्तुगत सहायता रु.९ अर्ब ८२ करोड ९५ लाख घटाउँदा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको अनुदान प्राप्त हिसाबमा रु.२ अर्ब ४० करोड ३९ लाख फरक परेको सम्बन्धमा हिसाब मिलान गरेको छैन ।
- ४.७. कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक ऋण रु.२० अर्ब ४३ करोड २३ लाख आम्दानी देखाएकोमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ती रु.१३ अर्ब ३३ करोड १६ लाख देखाएको छ । सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.७ अर्ब १० करोड ७ लाख फरक पर्नाको कारण यकिन गरी हिसाब मिलान गरेको छैन ।
- ४.८. लेखापरीक्षकको राय - हामीलाई उपलब्ध गराइएको सेस्ता, अभिलेख, सूचना, जानकारीका आधारमा हाम्रो रायमा अनुच्छेद ४ मा उल्लेख भएका व्यहोराले पार्ने सारभूत असरबाहेक नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणले २०७२ आषाढ ३१ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक कारोबारलाई नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीअनुसार सही र यथार्थ चित्रण गर्दछ ।

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

पत्र संख्या :-

च. नं. :-

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

मिति: २०७२।१२।२३

उत्तरदायित्व स्पष्टोक्ति

नेपालको संविधानको भाग १० संघीय आर्थिक कार्य प्रणाली र आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारको ३१ असार, २०७२ मा समाप्त भएको आर्थिक वर्षको बार्षिक आर्थिक बिबरणहरु -सञ्चितकोष र आय-व्यय बिबरणहरुको आधार तथा लेखा टिप्पणी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा तयार पारिएको छ ।

साथै हामी नगदमा आधारित लेखा प्रणाली बमोजिम अभिलेखित सूचनाहरुको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा उक्त आर्थिक बिबरणहरु तयार पारिएको व्यहोरा व्यक्त गर्दछौं । यसले नेपाल सरकारको ३१ असार, २०७२ को आर्थिक स्थिति र सो मितिमा समाप्त भएको कारोबारलाई दर्शाउँछ ।

उक्त आर्थिक बिबरणहरु नेपालको संविधानको भाग १० संघीय आर्थिक कार्य प्रणाली र आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को प्रावधानसम्मत रहेको तथा यी आर्थिक बिबरणहरु एवम् त्यसमा रहेको सूचना पूर्ण र विश्वसनीय छन् ।

राजेन्द्र प्रसाद नेपाल
(महालेखा नियन्त्रक)

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

यी आर्थिक बिबरणहरु र त्यसमा रहेका सूचनाहरु आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ र नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को प्रावधान सम्मत रहेका छन् ।

लोकेश रग्मी
(सचिव)

अर्थ मन्त्रालय

लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति

१. **संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था** – नेपालको संविधानको धारा २४१ मा महालेखापरीक्षकले संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय र कानूनद्वारा तोकिएका अन्य कार्यालय वा संस्थाको लेखा कानूनबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ ले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने तरिका, क्षेत्र, परीक्षण गर्ने कुराहरु र संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण प्रक्रिया उल्लेख गरेको छ। संविधान, लेखापरीक्षण ऐन र अन्य कानूनद्वारा प्रदत्त व्यवस्थाअनुरूप लेखापरीक्षण गरिएको छ।
२. **उद्देश्य** – सार्वजनिक स्रोतको प्राप्ति र उपयोगका सम्बन्धमा लेखापरीक्षणको माध्यमबाट प्रतिवेदन गरी व्यवस्थापिका-संसदमार्फत नेपाली जनतालाई सुसूचित गर्नु लेखापरीक्षणको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। लेखापरीक्षण गर्दा देहायका विषयको परीक्षण एवं विश्लेषणमा केन्द्रित गरिएको छ:
  - सञ्चित कोषलगायत विनियोजन, राजस्व र धरौटीको लेखा तोकिएको ढाँचामा राखेको र यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
  - विनियोजन ऐनबमोजिम स्वीकृत सीमाभित्र रही तोकेको कार्य र प्रयोजनमा खर्च गरेको,
  - राजस्वलगायत समस्त आमदानी, असुल एवं दाखिला र धरौटी आमदानी कानूनसम्मत रहेको,
  - सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख, सुप्रबन्ध र संरक्षणको पर्याप्त व्यवस्था गरेको,
  - सरकारी ऋणलगायत प्राप्त सहायता रकमको लेखा यथार्थ राखेको,
  - नगदी, जिन्सी तथा सरकारी सम्पत्ति एवं स्रोतको हानि नोक्सानी र दुरुपयोग हुन नपाउने गरी आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था गरेको,
  - आर्थिक कारोबार गर्दा प्रचलित ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याई गर्ने प्रमाण यथेष्ट राखेको,
  - स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार निर्धारित समयभित्र प्रगति हाँसिल गरेको।कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारिता पक्षसमेतको विश्लेषण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ। सूचना प्रविधि, वातावरणीय पक्ष जस्ता विशेष लेखापरीक्षण गर्दा ती विषयसँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासहरुको आधारमा गरिएको छ।
३. **क्षेत्र** – यो वर्ष संवैधानिक अङ्ग, मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण, विश्वविद्यालय र कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी तोकेको संस्थालगायतको २०७१।७२ को आर्थिक कारोबार र पेस भएसम्म बक्यौतासमेतको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। सम्पन्न लेखापरीक्षणमा वित्तीय तथा नियमितता, कार्यमूलक, वातावरणीय र सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण समावेश छ।
४. **पद्धति** – लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड, लेखापरीक्षण मार्गदर्शन र असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण गर्दा जोखिम मूल्याङ्कन पश्चात पहिचान भएका विषयहरुको सन्दर्भमा नियन्त्रण परीक्षण एवं विश्लेषण गरी सान्दर्भिक र पर्याप्त प्रमाण सङ्कलन गर्न आवश्यकताअनुसार नमूना छनौट एवं विस्तृत परीक्षणका कार्यविधि अवलम्बन गरी कार्य सम्पन्न गरिएको छ। यस अतिरिक्त ७४ निकायको पाइलटिङ्गको रूपमा विद्युतीय कार्यपत्रमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ।
५. **वार्षिक प्रतिवेदन** – नेपालको संविधानको धारा २९४ बमोजिम महालेखापरीक्षकले आफूले गरेको काम कारवाहीको यो वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गरिएको छ। यस वार्षिक प्रतिवेदनको परिच्छेद-१ मा लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण, परिच्छेद-२ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति, परिच्छेद-३ मा बेरुजू फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरुजू फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि तथा परिच्छेद-४ मा लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारको विवरण समावेश गरिएको छ। उक्त परिच्छेदका अतिरिक्त प्रतिवेदनको सारांश छुट्टै तयार गरिएको छ।

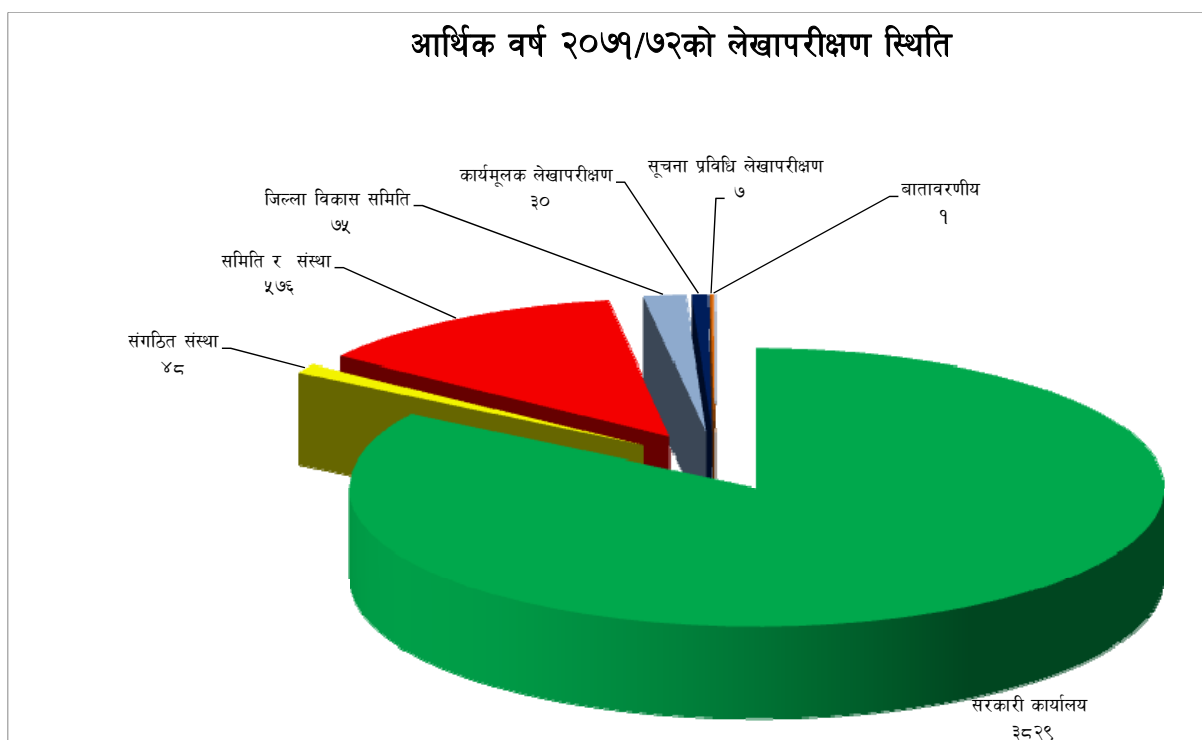
परिच्छेद - १

लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

● समष्टिगत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय/ विषय	संख्या	रकम (रु. करोडमा)
(क) वित्तीय लेखापरीक्षण		
१. सरकारी कार्यालय	३,८२९	१०,४३,२४
२. जिल्ला विकास समिति	७५	९४,८३
३. समिति र अन्य संस्था	५७६	१,३४,९९
४. संगठित संस्था	४८	१२,४१,८९
(ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण	३०	-
(ग) सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण	७	-
(घ) वातावरणीय लेखापरीक्षण	१	-
जम्मा	४,५६६	२५,१४,९५

यो वर्ष सर्वोच्च अदालत, व्यवस्थापिका-संसद, संवैधानिक निकायहरू, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी, नेपाल प्रहरी, अदालत, मन्त्रालय, विभाग र कार्यालयसमेत ३ हजार ८२९ सरकारी कार्यालयको १९ हजार १२५ इकाईको रु.१० खर्ब ४३ अर्ब २४ करोड र जिल्ला विकास समिति, विश्वविद्यालय, समिति, संस्था, प्रतिष्ठानलगायत ६९९ इकाईको रु.१४ खर्ब ७१ अर्ब ७१ करोडसमेत रु.२५ खर्ब १४ अर्ब ९५ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त ३० विषयको कार्यमूलक, ७ विषयको सूचना प्रविधिमा आधारित तथा १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण गरिएका कार्यालयहरूको विवरण अनुसूची १, १क, १ख, ४ र १४ मा उल्लेख छ।

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरेका निकायको विवरण

१. **सरकारी निकाय** – यो वर्ष ३ हजार ८२९ सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटी र अन्यतर्फको निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	कारोबार	लेखापरीक्षण सम्पन्न		
		२०७१/७२ को रकम	बक्यौता	जम्मा
१.	विनियोजन निकासा	५,२०,४२,३५	५८,४७	५,२१,००,८२
२.	राजस्व असुली	३,९६,०४,१४	२४	३,९६,०४,३८
३.	धरौटी आमदानी	२५,४१,१७	३६	२५,४१,५३
४	अन्य	१,००,७७,११	०	१,००,७७,११
	जम्मा	१०,४२,६४,७७	५९,०७	१०,४३,२३,८४

- लेखापरीक्षण सम्पन्न निकायको विवरण अनुसूची-१ मा र लेखापरीक्षण कारोबारको विवरण अनुसूची २ मा उल्लेख छ । गतवर्षसम्म सरकारी कार्यालयतर्फ रु.४ अर्ब ६४ करोड ३३ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष रु.५९ करोड ७ लाख बक्यौताको लेखा सेस्ता पेस भई लेखापरीक्षण भएको छ ।
२. **जिल्ला विकास समिति** – जिल्ला विकास समिति ७५ को यो वर्षको कारोबार रु.९४ अर्ब ८२ करोड ६४ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची-१४ मा छ ।
३. **समिति र अन्य संस्था** – यो वर्ष ५७६ समिति र अन्य संस्थाको रु.१ खर्ब ३४ अर्ब ९९ करोड ३५ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । समितिहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची-१क, ४, ५, ६ र ७ मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद-२ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
४. **संगठित संस्था**– यो वर्ष ४८ संगठित संस्थाको रु.१२ खर्ब ४१ अर्ब ८९ करोड ५८ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची-१क, ४, ५, ६ र ७ मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद-२ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
५. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** – यो वर्ष १३ मन्त्रालयअन्तर्गत ३० विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका विषयको विवरण अनुसूची-१ख मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद-२ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
६. **सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण** – यो वर्ष ६ मन्त्रालयअन्तर्गत ७ सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ । यस सम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद-२ को क्रमशः भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, शिक्षा मन्त्रालय, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
७. **वातावरणीय लेखापरीक्षण** – यो वर्ष ४ जिल्ला वन कार्यालयहरूको वन व्यवस्थापनको मूल्यांकनको विभिन्न पक्षको वातावरणीय लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को वन तथा भू- संरक्षण मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
८. **लेखापरीक्षण कार्यविधि** – यो वर्ष सरकारी कार्यालय, समिति, प्रतिष्ठान र जिल्ला विकास समितिको लेखापरीक्षण गर्दा १ हजार २९६ कार्यालयको संक्षिप्त लेखापरीक्षण कार्यविधि र ३ हजार २७० कार्यालयको जोखिम विश्लेषणसहितको विस्तृत लेखापरीक्षण कार्यविधि अवलम्बन गरी लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षण क्रममा केहीमा स्थलगत अवलोकनसहित नागरिक समाज, लाभग्राही समूहलगायत सरोकारवालालाई समेत छलफल तथा अन्तरक्रियामा सहभागी गराई प्राप्त सूचनासमेतको विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।
९. **रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चित कोषको हिसाबउपर रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरेका निकायको विवरण

केन्द्रीय निकायबाट पेस भएका ३९ केन्द्रीय आर्थिक विवरणउपर रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ । रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको मध्ये एक निकायको केन्द्रीय आर्थिक विवरण सम्बन्धमा कैफियतरहितको र ३८ निकायको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ ।

संगठित संस्थातर्फ विगत र यो वर्षको समेत ३३ संस्थाको ४२ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा ४ संस्थाको ५ आर्थिक वर्षको कैफियतरहित र २९ संस्थाको ३७ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

● सरकारी बजेट र राजस्वको कार्यान्वयन स्थिति

१०. सरकारी बजेट तथा खर्च- महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०६९/२०७० र २०७०/७१ को यथार्थ खर्च तथा २०७१/७२ को क्षेत्रगत बजेट अनुमान र यथार्थ खर्च निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

शीर्षक/ क्षेत्र	२०६९/२०७० को यथार्थ खर्च	२०७०/७१ को यथार्थ खर्च	२०७१/७२ को		
			बजेट अनुमान	यथार्थ खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	२,४७,४५,५५	३,०३,५३,१७	३,९८,९५,१२	३,३९,४०,७६	८५.०७
पूजीगत खर्च	५४,५९,८४	६६,६९,४७	१,१६,७५,५०	८८,८४,३५	७६.०९
वित्तीय व्यवस्था (साँवाब्याज भुक्तानी)	५६,५८,४१	६४,८२,५८	१,०२,३९,३८	१,०३,३०,७२	१००.८९
जम्मा	३,५८,६३,८०	४,३५,०५,२२	६,१८,१०,००	५,३१,५५,८३	८६.००
सामान्य सार्वजनिक सेवा रक्षा	१,०४,५३,५०	१,०९,५०,०१	२,०४,८७,८२	१,७४,१४,९१	८५.००
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	२०,८९,९२	३२,३६,६२	३१,३५,८६	३३,१५,५७	१०५.७३
आर्थिक मामला	३७,७६,२९	४४,९६,८३	३४,४६,८७	३३,९७,०४	९८.५५
वातावरण संरक्षण	८४,११,८१	१,१०,५४,९०	१,७०,१९,८३	१,३८,२३,८३	८१.२२
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	१,७४,५२	२,५७,२१	१०,७९,१४	७,५४,२४	६९.८९
स्वास्थ्य	११,०७,४२	१४,२७,४७	२२,३४,२४	१६,८५,९२	७५.४६
संस्कृति र धर्म	२१,८७,१७	२६,५१,८४	३७,७६,६५	२९,४६,८४	७८.०३
शिक्षा	२,४१,१९	३,९१,२३	३,९८,१६	३,३५,०८	८४.१६
सामाजिक सुरक्षा	६२,४२,९८	७७,८२,५७	८६,०३,४१	७९,८४,०८	९२.८०
जम्मा	३,५८,६३,८०	४,३५,०५,२२	६,१८,१०,००	५,३१,५५,८३	८६.००

पूँजीगत खर्चतर्फ गत वर्ष रु.६६ अर्ब ६९ करोड ४७ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.८८ अर्ब ८४ करोड ३५ लाख भई गत वर्षको तुलनामा ३३.२१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

११. खर्चको स्थिति - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षको कुल चालु र पूँजीगत खर्चमध्ये रकमको आधारमा बढी खर्च गर्ने पाँच मन्त्रालय र अन्यको खर्चको विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

चालु खर्च				पूँजीगत खर्च			
क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	कुल चालु खर्चको प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	कुल पूँजीगत खर्चको प्रतिशत
१	शिक्षा मन्त्रालय	७९,८०,४१	२३.५१	१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	३२,३६,४८	३६.४३
२	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	३९,८३,७४	११.७४	२	सिंचाई	१३,८९,७६	१५.६४
३	गृह मन्त्रालय	३९,५८,७०	११.६६	३	सहरी विकास	१३,०९,८०	१४.७४
४	अर्थ मन्त्रालय	३५,७०,७३	१०.५२	४	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	७,९०,३९	८.९०
५	रक्षामन्त्रालय	३०,९९,१६	९.१३	५	रक्षा मन्त्रालय	४,४१,४९	४.९७
६	अन्य	१,१३,४८,०२	३३.४४	६	अन्य	१७,१६,४३	१९.३२
	जम्मा	३,३९,४०,७६	१००		जम्मा	८८,८४,३५	१००

१२. स्रोतगत खर्च - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार आर्थिकवर्ष २०६९/७० र २०७०/७१ को यथार्थ खर्च तथा २०७१/७२को अनुमान र यथार्थ खर्चको स्रोतगत विवरण निम्नानुसार छः

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरेका निकायको विवरण

(रु.लाखमा)

स्रोत	२०६९।७० को यथार्थ खर्च	२०७०।७१को यथार्थ खर्च	२०७१।७२को		२०७०।७१ को तुलनामा २०७१।७२ को वृद्धि प्रतिशत
			अनुमान	यथार्थ खर्च	
नेपाल सरकार	३,११,४३,८८	३,७९,९१,९४	४,९५,१८,५३	४,६७,६७,५२	२३.१०
वैदेशिक अनुदान	३५,२२,९८	३४,००,०५	७३,३८,५९	३८,२६,७३	१२.५५
वैदेशिक ऋण	११,९६,९४	२१,१३,२३	४९,५२,८८	२५,६१,५८	२१.२२
जम्मा	३,५८,६३,८०	४,३५,०५,२२	६,१८,१०,००	५,३१,५५,८३	२२.१८

- १२.१. यो वर्ष नेपाल सरकारको स्रोततर्फ रु.४ खर्ब ६७ अर्ब ६८ करोड खर्चमध्ये राजस्वबाट रु.४ खर्ब १३ अर्ब ९३ करोड (८८.५० प्रतिशत) व्यहोरिएको छ ।
- १२.२. यो वर्ष चालुतर्फ रु.३ खर्ब ३९ अर्ब ४१ करोड खर्चमध्ये सञ्चित कोषमाथि व्ययभार भएको खर्च रु.९ अर्ब ३३ करोड रहेको छ । यो रकममा बहुपक्षीय र द्विपक्षीय ऋणको ब्याज भुक्तानी रु.३ अर्ब ३ करोडसमेत समावेश छ ।
- १२.३. यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ २४ निकायअन्तर्गत ३८ कार्यक्रमका लागि रु.७३ अर्ब ३९ करोड प्राप्त हुने अनुमान भएकोमा ३४ कार्यक्रममा रु.३८ अर्ब २७ करोड (५२.१५ प्रतिशत) प्राप्त भएको र वैदेशिक ऋणतर्फ १३ निकायअन्तर्गत ६१ कार्यक्रमका लागि रु.४९ अर्ब ५३ करोड प्राप्त हुने अनुमान भएकोमा ५१ कार्यक्रममा रु.२५ अर्ब ६२ करोड (५१.७३ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ ।
१३. **राजस्व असुली** – महालेखानियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार राजस्वको स्रोतअनुसार २०६९।७० र २०७०।७१ को यथार्थ असुली तथा २०७१।७२ को अनुमान र यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	२०६९।७० को यथार्थ असुली	२०७०।७१ को यथार्थ असुली	२०७१।७२ को		
			अनुमान	असुली	प्रतिशत
कुल राजस्व	२,९८,६९,७६	३,६२,९२,४८	४,४२,४३,५४	४,१३,९२,९९	९३.५६
१. कर राजस्व	२,५९,२१,४९	३,१२,४४,१३	३,७४,७०,६०	३,५५,९५,५५	९५.००
२. गैर कर राजस्व (गत वर्षको नगद मौज्जात तथा बेरुजु समेत)	३८,७२,७४	४९,९१,३७	६६,७२,९४	५८,८९,२८	८३.७६
३. साँवा फिर्ता	७५,५३	५६,९८	१,००,००	२,०८,१६	२०८.१५

गतवर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व असुली १४.०५ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । २०७१।७२ को असुलीमा गत वर्षको नगद मौज्जात तथा बेरुजुबाट दाखिला भएको रु. ५ अर्ब ९८ करोड २१ लाख समावेश छ । विस्तृत विवरण अनुसूची-१३ मा उल्लेख छ । राजस्व असुली सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद-२ को अर्थ मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।

परिच्छेद - २

लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजूको स्थिति

१. **बेरुजू** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २(द) मा प्रचलित कानून बमोजिम पुन्याउनुपर्ने रीत नपुन्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी लेखापरीक्षण गर्दा औल्याइएको वा ठहर्‍याएको कारोबारलाई बेरुजूको रूपमा परिभाषित गरिएको छ। सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था र जिल्ला विकास समितिहरूले उपर्युक्त परिभाषा बमोजिम बेरुजू ठहरिने, असुल फछ्यौट गर्नुपर्ने तथा कारवाही गरी टुंगो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहाय अनुसार रु.३ खर्ब २८ अर्ब ५२ करोड रहेको छ।

(रु. करोडमा)

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको फछ्यौट गर्न बाँकी बेरुजू	१,१२,५२
२	जिल्ला विकास समिति, अन्यसमिति र संस्थाको बेरुजू	५०,४०
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	५,७४
४	राजस्व बक्यौता	१,२८,२३
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	२१,२७
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	८,३१
७	जमानत बसी दिएको ऋण (गत विगतदेखि जिम्मेवारी सदैँ आएको)	२,०५
	जम्मा	३,२८,५२

द्रष्टव्य: संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको लगत राख्ने एवं सम्परीक्षण कार्य सम्बन्धित निकायबाट हुने भएकोले माथि उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन।

२. **बेरुजू वर्गीकरण** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा बेरुजूलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेशकी गरी ३ वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ। यस कार्यालयले बेरुजू वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने बेरुजूमा हिनामिना र मस्यौट, हानि नोक्सानी र अन्य असुल गर्नुपर्ने गरी ३ समूहमा, नियमित गर्नुपर्ने बेरुजूलाई अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेस नभएको, जिम्मेवारी नसारेको र शोधभर्ना नलिएको गरी ४ समूहमा र पेशकीलाई कर्मचारी, मोबिलाइजेसन, प्रतीतपत्र र संस्थागत पेशकी गरी ४ समूहमा वर्गीकरण गरिएको छ। यो वर्ष सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, अन्य समिति र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजू अङ्क निम्नानुसार छ:

(रु. लाखमा)

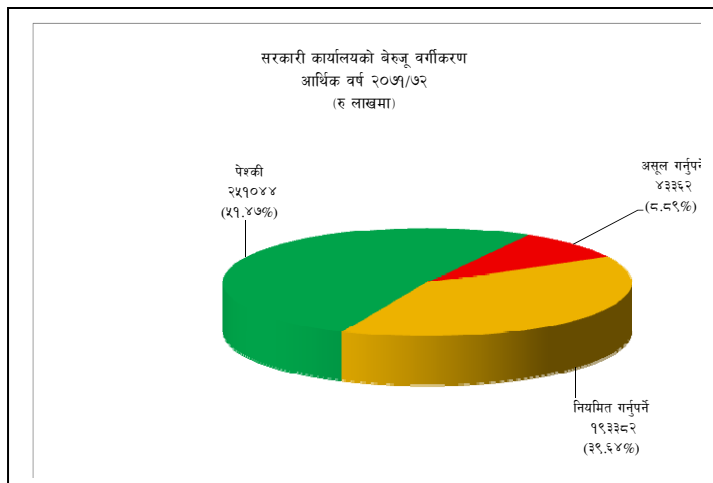
वर्गीकरण	सरकारी कार्यालय	जिल्ला विकास समिति, समिति तथा अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरुजूको प्रतिशत
जम्मा बेरुजू	४८,७७,८८	७,८७,४२	५६,६५,३०	१००.००
१. असुल गर्नुपर्ने	४,३३,६२	५३,४२	४,८७,०४	८.६०
२. नियमित गर्नुपर्ने	१९,३३,८२	६,३०,४२	२५,६४,२४	४५.२६
• अनियमित भएको	४,२९,६३	२,०९,६४	६,३९,२७	११.२८
• प्रमाण कागजात पेस नभएको	१४,९६,६४	३,९२,८१	१८,८९,४५	३३.३५
• जिम्मेवारी नसारेको	-	१	१	-
• शोधभर्ना नलिएको	७,५५	२७,९६	३५,५१	०.६३
३. पेशकी	२५,१०,४४	१,०३,५८	२६,१४,०२	४६.१४
• कर्मचारी	१,४७,०७	१०,२०	१,५७,२७	२.७८
• मोबिलाइजेशन	१०,६१,३७	-	१०,६१,३७	१८.७३

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

वर्गीकरण	सरकारी कार्यालय	जिल्ला विकास समिति, समिति तथा अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरूजको प्रतिशत
• प्रतितपत्र	३,८०,८२	-	३,८०,८२	६.७२
• संस्थागत	९,२१,१८	९३,३८	१०,१४,५६	१७.९१

बेरूज वर्गीकरणको विवरण अनुसूची-१५ र १६ मा उल्लेख छ ।

२.१ यो वर्ष सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, संगठित संस्था, अन्य समिति तथा संस्थासमेतको रु.२५ खर्ब १४ अर्ब ३६ करोड ३६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको मध्ये सरकारी कार्यालयतर्फ रु.१० खर्ब ४३ अर्ब २३ करोड ८४ लाखको लेखापरीक्षण गर्दा प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट रु.५१ अर्ब २७ करोड ७७ लाख बेरूज देखिएको छ । सोमध्ये प्रतिवेदन अवधिसम्म रु.२ अर्ब ४९ करोड ८९ लाख (कुल बेरूजको ०.२४ प्रतिशत) सम्परीक्षण गराएबाट बाँकी बेरूजका सम्बन्धमा बेरूज फछ्यौटको कारवाही हुन आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ (३) को व्यवस्था अनुसार सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूलाई जानकारी गराइएको छ । सोही ऐनको उपर्युक्त दफाको व्यवस्था अनुसार फछ्यौट तथा सम्परीक्षण नगराएको रकम सहितको विवरण सम्बन्धित विभागीय मन्त्री र निकाय प्रमुखलाई जानकारी गराउँदा पनि रु.४८ अर्ब ७७ करोड ८८ लाखको बेरूज फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची-१५ र १६ मा दिइएको छ ।

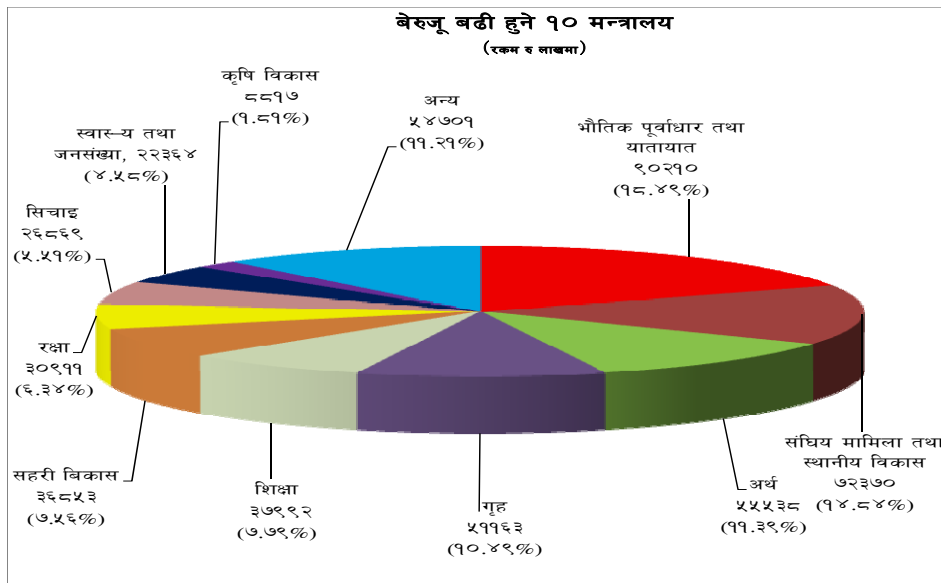
२.२ सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, अन्य समिति तथा संस्थासमेतको यस वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु.५६ अर्ब ६५ करोड ३० लाख बेरूज देखिएको छ । यस वर्षसम्म फछ्यौट गर्न बाँकी कुल बेरूज रु.१ खर्ब ६२ अर्ब ९२ करोड ४ लाख छ । विस्तृत विवरण अनुसूची-१७ र १८ मा छ ।

२.३ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरूज हुने मन्त्रालय निम्नानुसार छन्:

क्र.सं.	मन्त्रालय	लेखापरीक्षण अंक	बेरूज अंक				कुल बेरूजको प्रतिशत	ले.प.अंकको तुलनामा बेरूज प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेशकी बाँकी	जम्मा		
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	५७४६२७	४६०५	२१७६५	६३८४०	९०२१०	१८.४९	१५.७०
२.	सघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	४०१६४८	२०३८	२४२६७	४६०६४	७२३७०	१४.८४	१८.०२
३.	अर्थ	५६३५०३४	१९१९५	३४६५७	१६८६	५५५३८	११.३९	०.९९
४.	गृह	४९८२४०	२५९	३६१६	४७२८८	५११६३	१०.४९	१०.२७
५.	शिक्षा	७५५१२०	७४०	३५९३४	१३१८	३७९९२	७.७९	५.०३
६.	शाहरी विकास	२७२०२२	४४३७	१२३३९	२००७७	३६८५३	७.५६	१३.५५
७.	रक्षा	३९४२९१	६०	१२८४	२९५६७	३०९११	६.३४	७.८४
८.	सिंचाई	१६३९४९	३२५	४०७७	२२४६७	२६८६९	५.५१	१६.३९
९.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२३६८३४	३९८८	१३०८४	५२९२	२२३६४	४.५८	९.४४
१०.	कृषि विकास	१९३५८३	१०१७	७२३०	५७०	८८१७	१.८१	४.५५
११.	अन्य	१३०११३०	६६९८	३५१२९	१२८७५	५४७०१	११.२०	४.२०
	जम्मा	१०४२६४७८	४३३६२	१९३३८२	२५१०४४	४८७७८८	१००.००	

उल्लिखित दश मन्त्रालयमा सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरूजको ८८.८० प्रतिशत रहेको छ ।

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति

२.४ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट असुल गर्नुपर्ने देखिएको रु.४ अर्ब ४२ करोड ५९ लाखमध्ये ३१ निकायअन्तर्गतका कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.८ करोड ९७ लाख असुल गरेको र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि १७ निकायअन्तर्गतका कार्यालयले रु.१७ करोड १५ लाख सम्परीक्षणको क्रममा ३० निकाय मातहतले रु.२ अर्ब १९ करोड ८ लाख समेत रु.२ अर्ब ४५ करोड १७ लाख र अन्य निकायबाट असुल भएको रु.१२ करोड ८ लाखसमेत कुल रु.२ अर्ब ५७ करोड २८ लाख असुल भएको छ। यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट असुल गर्न बाँकी देखिएको रु.४ अर्ब ३३ करोड ६२ लाखमध्ये १० मन्त्रालयको रु.३ अर्ब ६६ करोड ६४ लाख (८४.५५ प्रतिशत) र बाँकी मन्त्रालय/निकायको रु.६६ करोड ९८ लाख (१५.४५ प्रतिशत) देखिएको छ।

रकम रु. लाखमा	
बेरुजु असुली विवरण	रकम
लेखापरीक्षणको क्रममा	८,९७
प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	१७,१५
सम्परीक्षणको क्रममा	२,१९,०८
अन्य निकायको लेखापरीक्षणबाट	१२,०८
जम्मा असुली	२,५७,२८

२.५ सरकारी कार्यालयतर्फ गत वर्षसम्मको पेशकी रु.३९ अर्ब ६५ करोड ३४ लाख बाँकी रहेको मध्ये रु.१२ अर्ब ८९ करोड ४४ लाख (३२.५२ प्रतिशत) फछ्यौट भई रु.२६ अर्ब ७५ करोड ९० लाख बाँकी रहेको र सोमा यो वर्ष थप भएको रु.२५ अर्ब १० करोड ४४ लाख समेत यो वर्षसम्म कुल पेशकी रु.५९ अर्ब ८६ करोड ३४ लाख बाँकी रहेको छ। सोमध्ये कर्मचारी पेशकी रु.२ अर्ब २५ करोड ८६ लाख (४.३५ प्रतिशत) मोबिलाइजेसन रु.१७ अर्ब ६४ करोड ६३ लाख (३४.०२ प्रतिशत), प्रतीतपत्र रु.७ अर्ब २८ करोड ४ लाख (१४.०४ प्रतिशत) र अन्य पेशकी रु.२४ अर्ब ६७ करोड ८९ लाख (४७.५८ प्रतिशत) रहेको छ। पेशकी बाँकीको अद्यावधिक विवरण अनुसूची-८ मा छ। त्यस्तै समिति, अन्य संस्थातर्फ यो वर्षको रु.१ अर्ब ३ करोड ५९ लाख पेशकी बाँकी देखिएको छ।

२.६ सरकारी कार्यालयतर्फ ३ वर्षको लेखापरीक्षण र बेरुजु अड्डको तुलनात्मक स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु. लाखमा)

प्रतिवेदन	लेखापरीक्षण अंक	बेरूज अंक	प्रतिशत	पेशकीवाहेकको बेरूज	पेशकी वाहेकको बेरूज प्रतिशत
एकाउन्तौ	८,०४,८५,७३	२८,७५,९४	३.५७	१५,५८,३४	१.९४
बाउन्तौ	८,५३,९४,६४	३७४०५७	४.३८	२०,४१,७४	२.३९
त्रिपन्तौ	१०,४३,२३,८४	४८,७७,८८	४.६७	२३,६७,४४	२.२७

पेशकी वाहेकको बेरूज प्रतिशत गत वर्ष २.३९ रहेकोमा यो वर्ष २.२७ प्रतिशत रहेको छ ।

३. **बेरूज न्यूनीकरण** - सरकारको आर्थिक कारोबारमा महालेखापरीक्षकबाट पटक पटक औल्याइएको त्रुटिलाई सुधार नगरी अनियमित कामको निरन्तरताले बेरूजको मात्रा बढ्न गई समग्रमा वित्तीय व्यवस्थापनको विश्वसनीयतामा कमी ल्याएको छ । यस्तो स्थिति आउनमा मूलतः कमजोर आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अप्रभावकारी आन्तरिक लेखापरीक्षण, आर्थिक कार्यविधि कानून तथा खरिद कानूनको जटिलता एवं अपर्याप्तता, कमजोर सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन र कर्मचारीतन्त्रमा जिम्मेवारी वहनको स्थितिमा आएको कमी प्रमुख छन् । अनियमित कार्यमा संलग्न व्यक्ति उपर न्यून मात्रामा मात्र कारवाही भई दण्डहीनताले प्रश्रय पाएको छ भने वित्तीय जिम्मेवारी पालनाको मूल्यांकन गरी प्रोत्साहित गर्ने प्रभावकारी व्यवस्था छैन । कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्यांकनमा वित्तीय जिम्मेवारी वहनको सूचकांकको व्यवस्थासहित उपर्युक्त कमजोरीमा सुधार गर्नु जरुरी छ ।

लेखापरीक्षणबाट देखिएका समग्र व्यहोराहरु

४. **लेखापरीक्षण बक्यौता** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४ मा महालेखापरीक्षकले तोकेको म्यादभित्र लेखा र आर्थिक विवरण दाखिला गर्नुपर्ने, तदनुसार दाखिला नगर्ने जिम्मेवार व्यक्तिलाई जरिवाना र विभागीय कारवाही समेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । सरकारी कार्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थाले कानूनले तोकेको समयमा लेखा तथा आर्थिक विवरण दाखिला नगरेकोले लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । यस सम्बन्धमा प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ४.१ सरकारी कार्यालयतर्फ गत वर्षसम्म २ हजार ९०३ इकाईको रु.४ अर्ब ६४ करोड ३३ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष १२ इकाईले रु.५९ करोड ७ लाखको लेखापरीक्षण गराएको र यो वर्षको थप रु.१ अर्ब ६८ करोड ८५ लाख समेत २ हजार ९२९ इकाईको रु.५ अर्ब ७४ करोड १२ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले बक्यौताको लेखा पेस गरी लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएपनि बक्यौताको लेखापरीक्षण गराएको छैन । कानून बमोजिम कारवाही गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-३ मा छ ।
- ४.२ गत वर्षसम्म संगठित संस्थाहरुको १ हजार २०८ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको मध्ये यो वर्ष ७२६ सम्पन्न भई ४८२ आर्थिक वर्षको बाँकी रहेको छ । लेखापरीक्षण गराउन संस्थाको कार्यकारी प्रमुखले चासो नराखेको कारण लेखापरीक्षण बक्यौता बढेको छ । लेखापरीक्षण बक्यौताको विवरण अनुसूची-४ मा छ ।

● राजस्व परिचालनको स्थिति

यो वर्ष कर राजस्व रु.३ खर्ब ५५ अर्ब ९५ करोड ५४ लाख र अन्य राजस्व रु.४९ अर्ब ९१ करोड ७ लाख समेत रु.४ खर्ब ५ अर्ब ८६ करोड ६१ लाख असुली भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नमानुसार छन्:

५. **राजस्व बक्यौता** - गत वर्षसम्म राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब ७ अर्ब ९० करोड २२ लाख रहेकोमा यो वर्ष १८.८४ प्रतिशत वृद्धि भई रु.१ खर्ब २८ अर्ब २३ करोड ३७ लाख पुगेको छ । बक्यौता रकममध्ये अर्थ मन्त्रालयको १६.६३ प्रतिशत रहेको छ । यो वर्षको राजस्व बक्यौतामा मूल्य अभिवृद्धि करतर्फको बक्यौताको लगत कायम गरी आर्थिक विवरणमा नदेखाएकोले बक्यौता रकम यकिन हुन सकेन । प्रचलित कानूनअनुसार दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व निश्चित समयभित्र दाखिला नगर्ने व्यक्तिको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का

गरी असुल गर्न सकिने व्यवस्था भए तापनि कार्यालयहरूले कानुनबमोजिम कारवाही नगरेकोले राजस्व बक्यौतामा वृद्धि भएको छ। निकायगत राजस्व बक्यौताको विवरण अनुसूची-१० मा छ।

६. **कर फछ्यौट आयोग** - आयकर ऐन, २०५८ ले स्वयंकर निर्धारण प्रणालीलाई अवलम्बन गरेको र कर निर्धारण निर्णयउपर चित्त नबुझेने करदाताले विभाग समक्ष प्रशासकीय पुनरावलोकन र राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्नसक्ने व्यवस्था छ। ऐनको दफा १४२ ले सालबसाली लागू हुने आर्थिक ऐनले कर लगाउने, बढाउने, घटाउने वा मिनाहा दिने सम्बन्धी व्यवस्था गरेकोमा बाहेक अन्य कुनै पनि ऐनले करका व्यवस्थाहरूमा संशोधन, परिवर्तन गर्न नसक्ने व्यवस्था छ। आयकर ऐन, २०५८ ले करसम्बन्धी विवाद समाधानका लागि सोही ऐनमा भएका व्यवस्था बाहेक अन्य कुनै व्यवस्था वा संस्थाको परिकल्पना गरेको छैन। उपर्युक्त सम्बन्धमा फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ को आधारमा आयोग गठन गरी विवादित करका विषयहरू आपसी सहमतिको आधारमा टुङ्गो लगाउने सम्बन्धमा आयोगले मापदण्ड तय गरेको पनि देखिँदैन। विगतमा समेत आयोग गठन गरी आपसी सहमतिबाट कर फछ्यौट गर्दा आधार खुलाउनुपर्ने सुझाउ दिइएकोमा यो पटक पनि कार्यान्वयन भएको देखिएन।

समग्र व्यहोराको संक्षिप्त भूलक

१. कारवाही गरी टुङ्गो लगाउने रकममा वृद्धि भएको,
२. मापदण्ड बेगर आपसी सहमतिमा कर फछ्यौट गरेको,
३. राजस्व छुटको आकार बढेको,
४. बजेट अनुमान यथार्थ नभएको,
५. वर्षान्तमा अख्तियारी तथा खर्च गरेको,
६. भैपरी खर्च पारदर्शी नभएको,
७. सीमा नाधि रकमान्तर गरेको,
८. खर्च नभई बाँकी रकम फ्रिज नगरेको,
९. वैदेशिक सहायताको प्रभावकारी परिचालन नभएको,
१०. वस्तुगत तथा प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको,
११. सरकारको सञ्चित कोषको हिसाब यथार्थ नभएको,
१२. कोष खडा गरी ठूलो रकम निष्क्रिय राखेको,
१३. लखोमानमा सबै कारोबार नसमेटेको,
१४. सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको,
१५. राष्ट्रिय गौरवको आयोजना प्रगति न्यून रहेको,
१६. अनुदान रकमको अनुगमन हुने नगरेको,
१७. विपद् व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको,
१८. सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयन नभएको,
१९. सार्क शिखर सम्मेलनमा खरिद प्रक्रिया प्रतिस्पर्धी नभएको,
२०. संघीय संरचनाको लागि कर्मचारी योजना तयार नगरेको,
२१. सार्वजनिक निकायको लगानी जोखिममा रहेको,
२२. संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण समयमा नगराएको।

- आयोगको कार्य सम्पादनको प्रतिवेदनको छायाँप्रति उपलब्ध गराउन अनुरोध गरेकोमा उपलब्ध भएन। फलस्वरूप नेपालको संविधानले महालेखापरीक्षकलाई प्रदान गरेको लेखासम्बन्धी कागजपत्र जुनसुकै बखत हेर्न पाउने अधिकारमा संकुचन आएको छ।
७. **राजस्व छुट** - आर्थिक ऐन, २०७१ ले प्रचलित कानुनमा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि नेपाल सरकारले कानुनबमोजिमको दस्तुर, शुल्क, महसुल र करका दरहरू घटाउन वा आंशिक वा पूर्ण छुट दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास अनुसार बजेट वक्तव्यसँगै राजस्व छुटको कारण राजस्वमा हुन गएको कमीको अभिलेख संसदसमक्ष पेस गर्ने गरेको छैन। भन्सार विभागको तथ्याङ्कअनुसार रु.४९ अर्ब १ करोड ९ लाख राजस्व छुट दिएको र घिउ, तेल, मोबाइल आदि बिक्रीमा प्राप्त मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ अर्ब ७६ करोड ६६ लाख फिर्ता दिएको छ। यसरी दिएको राजस्व छुटबाट सरकारले अपेक्षा गरेअनुसारको नतिजा प्राप्त भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिएन।

८. **भुक्तानीमा कर कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार करयोग्य रकम भुक्तानी गर्दा भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्नेमा २८ निकायअन्तर्गतका ४८३ कार्यालयले रु.९ करोड ८५ लाख अग्रिम कर कट्टा नगरी रकम भुक्तानी गरेका छन्। यसैगरी संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था ८८ ले रु.३ करोड ५६ लाख कट्टा नगरेको समेत रु.१३ करोड ४१ लाख छुट कर रकम व्याजसहित असुल हुनुपर्दछ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १२ मा छ।

९. **कर बीजक** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको प्रत्येक फर्मले रीतपूर्वकको बीजक जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। संघीय मामिला तथा स्थानिय विकासलगायत ४ मन्त्रालय मातहतका ५ निकायले बीजक नम्बर नभएका, हातले लेखेका बीजक पेस गरेको र बीजकसमेत

नलिएको अवस्थामा रु.६ करोड २३ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी गरेका छन् । यसप्रकार भुक्तानी भएको मूल्य अभिवृद्धि कर आपूर्तकले विक्री हिसाबमा समायोजन गरी कर मिलान हुनुपर्दछ ।

१०. **गैरकर राजस्व** - गैरकर राजस्व २०६९।७० को तुलनामा २०७०।७१ मा २० प्रतिशत बढे पनि २०७१।७२ मा १३ प्रतिशतमात्र बढेकोले समग्र वृद्धि प्रतिशत घट्दो दरमा रहेको छ । संस्थानहरूमा सरकारले गरेको ऋण लगानीको ब्याज प्राप्त नभएको, अनुमानको तुलनामा जलस्रोत क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी न्यून रहेको र राजस्व असुलीको लागि क्षेत्रगत दरहरू समय सापेक्ष पुनरावलोकन नभएको कारण गैरकर राजस्व वृद्धि भएको छैन । गैरकर राजस्वका क्षेत्र विस्तार गरी असुलीमा प्रभावकारिता र समयानुकूल गैरकर राजस्व दरमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

● **बजेट तर्जुमा तथा खर्च व्यवस्थापन**

११. **बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयन** - बजेट तर्जुमा गर्दा आवधिक योजनाको लक्ष्य, स्रोतको उपलब्धता तथा मुलुकको आवश्यकतालाई प्राथमिकीकरणलाई आधार बनाउनुपर्नेमा बजेटको सीमा निर्धारण गर्दा समेटिएको क्षेत्रको अपर्याप्तता, पुँजीगत खर्च प्राथमिकीकरणमा निर्दिष्ट प्रक्रिया अवलम्बन नगर्नुका साथै आधारहरू परिमार्जन नगरिएको, बजेट तर्जुमा गर्दा कतिपय अवस्थामा उपलब्ध स्रोतसँग तादात्म्यता नराखी स्रोतसाधनलाई छर्ने किसिमले विनियोजन गरेको कारणले पुँजीगत खर्चमा कमी, ठूलो मात्रामा रकमान्तर तथा स्रोतान्तरको अवस्था सिर्जना भई कार्यान्वयनमा असर पारेको छ । आयोजना स्वीकृतिमा ढिलाई, मालसामान तथा परामर्श सेवा खरिद व्यवस्थामा देखिएको जटिलता, साना आयोजनाको बाहुल्यता, फिल्ड कार्यालयहरूमा न्यून जनशक्तिले गर्दा अपर्याप्त अनुगमनजस्ता कारणले आयोजनाहरू समयमा सम्पन्न हुन नसकी लागतसमेत बढ्न गएको छ । स्थानीय निकायलाई दिइने अनुदान चालु शीर्षकमा वर्गीकरण गरी निकास दिँदा वास्तविक पुँजीगत खर्च नसेमेटिएको अवस्था छ । मन्त्रालयको नाममा बजेट व्यवस्था गरी विभिन्न निकाय एवं गैरसरकारी संस्थालाई दिएको सबै अनुदान/ट्रान्सफरको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुने व्यवस्था छैन । समग्रमा वित्तीय जवाफदेहिता पालना नहुने अवस्थाको सिर्जना गरिनु उपयुक्त नहुँदा सुधार गरिनु आवश्यक छ ।

१२. **बजेट अनुमान** - अर्थमन्त्रीले संसदमा पेस गरेको २०७१।७२ को आय-व्यय अनुमान विवरणअनुसार पुँजीगत खर्चतर्फ रु.१ खर्ब १६ अर्ब ७६ करोडसमेत रु.६ खर्ब १८ अर्ब १० करोडको बजेट प्रस्ताव गरेको देखियो । देशलाई सन् २०२२ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट स्तरोन्नति गराउने लक्ष्य प्राप्त गर्न चालु खर्चलाई निश्चित सीमामा राखी पुँजीगत खर्च वृद्धि गर्नुपर्नेमा कुल बजेटको १८.८९ प्रतिशत मात्र पुँजीगत खर्च गर्न प्रस्ताव गरेकोले यस्तो प्रवृत्ति आगामी वर्षमा पनि कायम भएमा योजनाको उक्त लक्ष्य पूरा हुने अवस्था छैन । विगत ३ वर्षको चालू तथा पुँजीगत खर्चको अवस्था देहायअनुसार छ:

(रु.करोडमा)

विवरण	२०६९।७०		२०७०।७१		२०७१।७२	
	विनियोजन	खर्च	विनियोजन	खर्च	विनियोजन	खर्च
चालु खर्च	२,७९,०१	२,४७,५५	३,५३,४२	३,०३,४९	३,९८,९५	३,३९,४१
पुँजीगत खर्च	६६,१३	५४,६०	८५,१०	६६,६९	१,१६,७६	८८,८४
वित्तीय व्यवस्था	५९,६८	५६,५९	७८,७२	६४,८३	१,०२,३९	१,०३,३१
कुल खर्च	४,०४,८२	३,५८,६४	५,१७,२४	४,३५,०१	६,१८,१०	५,३१,५६

यो वर्ष कुल चालु तथा वित्तीय खर्चको अंश ८३.२८ प्रतिशत रही पुँजीगत खर्चको अंश १६.७२ प्रतिशत मात्र रहेकोले पूर्वाधार विकास एवं निर्माणमा अपेक्षित प्रगति गर्न नसकेको स्थिति छ । पुँजीगत खर्चमा वृद्धि हुनुपर्दछ ।

१३. **वर्षान्तमा अख्तियारी एवं खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३२(२) मा वार्षिक कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी आर्थिक वर्ष शुरु भएको १५ दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउनुपर्ने

व्यवस्था छ । यो वर्ष १८ निकायअन्तर्गतका इकाईलाई २०७२ आषाढ महिनामा मात्र रु.१५ अर्ब ३६ करोड ५९ लाख बजेट थप गरी अख्तियारी दिएको छ ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको एकल कोष खाताअनुसार यो वर्षको कूल पुँजीगत खर्च रु.८८ अर्ब ७६ करोडमध्ये आषाढ महिनामा मात्र रु.२८ अर्ब ७४ करोड २३ लाख (३२.३८ प्रतिशत) खर्च भएको देखिन्छ । अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ठूलो रकम थप निकासा दिने र सो मध्येबाट कार्यालयहरूले पेशकी दिने, फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गर्ने एवं धरौटी खातामा राख्ने प्रवृत्ति यथावत् रहेको छ ।

१४. **भैपरी आउने खर्च** - यो वर्ष भैपरी आउने शीर्षकमा चालू तथा पुँजीगत खर्चतर्फ रु.२३ अर्ब ४५ करोड ८४ लाख विनियोजन गरेको छ । सोमध्ये औषधि उपचार, दैनिक तथा भ्रमण भत्ता, विशेष राहत, मुआब्जा वितरणलगायत कार्यका लागि अर्थ मन्त्रालयले पटके निर्णय गरी रु.१३ अर्ब ४६ करोड ४ लाख थप बजेट निकासा दिएको छ । यसरी दिएको निकासा गत वर्षको रु.१० अर्ब १७ करोड ७५ लाखको तुलनामा ३२.२५ प्रतिशतले बढी छ । सम्बन्धित कार्यक्रम र खर्च शीर्षकमा आवश्यक रकम विनियोजन नगर्ने वा कम विनियोजन गरी भैपरी आउने शीर्षकबाट निकासा दिने गरेको देखियो । यसबाट कार्यक्रम बजेट कार्यान्वयन प्रभावकारी नहुने, खर्च पारदर्शी नहुने, अभिलेख दुरुस्त नहुने हुँदा सम्बन्धित खर्च शीर्षकमै विनियोजन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
१५. **रकमान्तर** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ८ मा विनियोजन ऐनमा कुनै शीर्षकमा रकम नपुग भएमा विनियोजन ऐनको सीमाभित्र रही अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १५.१ अर्थ मन्त्रालयले विविध शीर्षकबाट रु.३५ अर्ब ८४ करोड १२ लाख अन्य शीर्षकमा रकमान्तर गरेको छ । सोमध्ये यसवर्ष सार्क शिखर सम्मेलनको लागि रु.९९ करोड २७ लाख र संविधानको जनमत सङ्कलनमा रु.५५ करोड १० लाख रकमान्तर गरेको छ । शुरुमा विविध शीर्षकमा रकम अबण्डा राखी सोबाट रकमान्तर गरी खर्च गर्न परिपाटीमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
- १५.२ विनियोजन ऐनअनुसार एक शीर्षकमा विनियोजित रकमको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी रकमान्तर गर्न सकिनेमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको लागि शुरु बजेटको ९१७ प्रतिशतसम्म र गरिवी निवारण कोषमा रु.९ अर्ब ३ करोड (शुरु विनियोजनको तुलनामा २०९ प्रतिशत बढी) रकमान्तर गरेको छ ।
- १५.३ यो वर्ष विभिन्न मन्त्रालयअन्तर्गतका ३७ बजेट उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.१७ अर्ब ६८ करोड ८० लाख खर्च भएको पाइएन । खर्च नभएकामध्ये अदालत, सुरक्षा, जन सहभागितामा आधारित कार्यक्रम लगायत ६ बजेट उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.१ अर्ब ८ करोड १७ लाख पूरै अन्य बजेट उपशीर्षकमा रकमान्तर गरेको छ । खर्च नहुने बजेट उपशीर्षकमा विनियोजन गरी बजेटको आकार वृद्धि गर्ने र विनियोजित पूरै रकम अन्यत्र रकमान्तर गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
१६. **स्रोतान्तर** - यो वर्ष अर्थ मन्त्रालयले वैदेशिक नगद अनुदान रु.६ अर्ब १२ करोड ८७ लाखलाई वैदेशिक ऋण तथा नेपाल सरकारको नगदमा स्रोत परिवर्तन गरेको छ । त्यसैगरी विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रममा दाताले प्रतिबद्धता जनाएको भन्दा बढी खर्च भएको रु.१ अर्ब ५६ करोड ३४ लाख शोधभर्ना प्राप्त हुन नसकी सो रकमलाई दोस्रो शिक्षा पुनर्संरचना आयोजनाको शोधभर्ना हुने अनुदानबाट नेपाल सरकारको स्रोततर्फ स्रोतान्तर गरेको छ । यसरी स्रोतान्तर गर्दा नेपाल सरकारलाई रु.७ अर्ब ६९ करोड २१ लाख थप व्ययभार पर्न गएको छ ।
१७. **खर्च नभई बाँकी रकम** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा वर्षान्तमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम फ्रिज गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ३ निकाय मातहतका २६ इकाईले रु.२८ करोड ८२ लाख फ्रिज गरेका छन् । वर्षान्तसम्म खर्च नभएको रकम फ्रिज गरी सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

● ऋण र अनुदान

१८. **समष्टिगत ऋण** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उल्लेख गरेअनुसार २०७१/७२ सम्म आन्तरिक ऋण रु.२ खर्ब १ अर्ब ६५ करोड ६८ लाख र वैदेशिक ऋण रु.३ खर्ब ४३ अर्ब २६ करोड १८ लाखसमेत कुल ऋण दायित्व रु.५ खर्ब ४४ अर्ब ९१ करोड ८६ लाख रहेको छ। यो वर्षको कुल गार्हस्थ उत्पादन (चालु मूल्यमा) रु.२१ खर्ब २५ अर्बको तुलनामा आन्तरिक ऋण ९.४९ प्रतिशत र वैदेशिक ऋण १६.१६ प्रतिशत तथा कुल ऋण दायित्व २५.६४ प्रतिशत रहेको छ। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको २०७२ आषाढको तथ्याङ्कअनुसार कुल जनसंख्या २ करोड ८३ लाख ३१ हजारको आधारमा यो वर्षसम्म प्रतिव्यक्ति कुल ऋण दायित्व रु.१९ हजार २३४ रहेकोले गत वर्षभन्दा रु.८३५१- ले कमी आएको छ।

१९. **वैदेशिक ऋण** - ऋणतर्फको आय व्यय विवरणअनुसार २०७१/७२ मा वैदेशिक ऋण रु.४९ अर्ब ५२ करोड ८८ लाख प्राप्त भई खर्च हुने अनुमान भए पनि ५७ आयोजनामा १७ दाताबाट नगद ऋण रु.९८ करोड ७३ लाख, सोभै भुक्तानी रु.११ अर्ब २८ करोड ९७ लाख र शोधभर्ना हुने गरी रु.१३ अर्ब ३३ करोड ८८ लाख समेत रु.२५ अर्ब ६१ करोड ५८ लाख (५१.७२ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको छ।

सोभै भुक्तानीतर्फ बजेटले प्रस्ताव गरेअनुसार ३ दाताबाट रु.२ अर्ब ५८ करोड ५० लाख र शोधभर्नातर्फ ३ दाताबाट रु.३७ करोड ५१ लाख प्राप्त हुने उल्लेख भएकोमा प्राप्त भएन।

२०. **वैदेशिक अनुदान** - बजेट वक्तव्यसाथ पेस भएको आय-व्यय विवरणअनुसार रु.४९ अर्ब ५२ करोड अनुदान प्राप्त हुने उल्लेख भएकोमा ३८ कार्यक्रमका लागि रु.७३ अर्ब ३९ करोड खुद बजेट कायम गरेको छ। अनुदान प्राप्तिको विवरणबाट ३४ कार्यक्रममा रु.३८ अर्ब २७ करोड (५२.१४ प्रतिशत) खर्च भएको देखिएको छ। यो वर्ष ४ आयोजनामा रु.१ अर्ब ८६ करोड ३९ लाख अनुदान प्राप्त हुने उल्लेख भएपनि प्राप्त भएको छैन।

भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय मातहत ३ आयोजनालाई ३ मित्रराष्ट्रले अनुदान (सोभै भुक्तानी) उपलब्ध गराएको रु.४ अर्ब २७ करोड ६७ लाख, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय मातहतको १९९ इकाइलाई विभिन्न दाताले उपलब्ध गराएको अनुदान रु.३ अर्ब ४९ करोड १६ लाखसमेत रु.७ अर्ब ७६ करोड ८३ लाखको खर्चको लेखापरीक्षण गराएका छैनन्।

२१. **वस्तुगत सहायता** - वस्तुगत सहायताको विवरणअनुसार यो वर्ष चालुतर्फ रु.१ अर्ब ९२ करोड ६० लाख र पुँजीगततर्फ रु.१० करोड १५ लाख प्राप्त हुनुपर्नेमा क्रमशः रु.५३ करोड ८९ लाख र रु.१ करोड ९८ लाख समेत रु.५४ करोड ८७ लाख (२७.५५ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय मातहतका २ इकाइलाई रु.१६ अर्ब ४२ करोड ४० लाखको भ्याक्सिन प्राप्त भएकोमा उक्त वस्तुगत सहायतालाई आर्थिक विवरणमा समावेश नगरेको र लेखापरीक्षण समेत गराएको छैन। सहायतालाई वित्तीय विवरणमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ।

२२. **प्राविधिक सहायता** - अर्थमन्त्रीले आय-व्ययको बजेट वक्तव्यसाथ संसदमा पेस गरेको प्राविधिक तथा अन्य सहायता सम्बन्धी विवरण (व्यय अनुमानको तालिकामा नपरेको) मा २४ मन्त्रालयका १५४ सम्झौतामा रु.२५ अर्ब ६७ करोड ८७ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख छ।

आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४(२) अनुसार प्राविधिक सहायतासम्बन्धी विवरण केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सरकारको समग्र आय-व्ययको चित्रण हुन सकेको छैन। सार्वजनिक लेखा समितिबाट प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिए तापनि ती सहायताको आर्थिक विवरण एवं सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन। प्राविधिक सहायताको अद्यावधिक लेखा राखी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ।

२३. **शोधभर्ना**- गत वर्षसम्मको वैदेशिक ऋण तर्फ रु.४ अर्ब ५० करोड ८७ लाख र अनुदान तर्फ रु.१७ अर्ब २३ करोड २ लाख समेत रु.२१ अर्ब ७३ करोड ८९ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी रहेकोमा यो वर्षको खर्च रु.३६ अर्ब ७१ करोड ४६ लाख समेत रु.५८ अर्ब ६५ करोड ३५ लाखमा शोधभर्ना प्राप्त रु.२६ अर्ब ३६ करोड ८२ लाख र

हिसाब मिलान गरेको रु.२ अर्ब ७१ करोड ११ लाख कटाउंदा ऋण तर्फ रु.८ अर्ब ३० करोड ५१ लाख र अनुदान तर्फ रु.२१ अर्ब २६ करोड ९१ लाख समेत रु.२९ अर्ब ५७ करोड ४२ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी देखिएको छ। ऋणको शोधभर्ना लिन बाँकी रकम गत वर्ष भन्दा ८४.२० प्रतिशत र अनुदान शोधभर्ना हुन बाँकी २३.४४ प्रतिशतले बढेको छ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार विभिन्न मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोग अन्तर्गत सञ्चालन भएका १६ आयोजना तथा कार्यक्रममा २०७१।७२ सम्म रु.३१ करोड ८९ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी भएकोमा ती आयोजनाहरु बन्द भइसकेको अवस्था छ। बाँकी रकम शोधभर्ना प्राप्त गर्नुपर्दछ।

● सञ्चित तथा अन्य कोषहरु

२४. **सञ्चित कोष** - सञ्चित कोषको हिसाबअनुसार यो वर्ष राजस्व असूली रु.४ खर्ब ११ अर्ब ९६ करोड, वैदेशिक ऋण रु.२० अर्ब ४३ करोड, वैदेशिक अनुदान ३६ अर्ब ३७ करोड, आन्तरिक ऋण रु.४२ अर्ब ३७ करोड र ऋण लगानी फिर्ता रु.२ अर्ब ८ करोडसमेत रु.५ खर्ब १३ अर्ब २१ करोडमध्ये सञ्चित कोषमाथि व्ययभार भएको रु.९ अर्ब ३३ करोड, विनियोजन ऐनद्वारा खर्च भएको रु.४ अर्ब १८ अर्ब ९१ करोड, वित्तीय व्यवस्थामा खर्च भएको रु.१ खर्ब ३ अर्ब ३१ करोड र भुक्तानी हुन बाँकी खर्च रु.८ करोड घटाउंदा सञ्चित कोषमा रु.१८ अर्ब २६ करोड ऋणात्मक (बजेट घाटा) देखिएको छ। सो रकममा गत वर्षको रु.६१ अर्ब ५८ करोड समेत रु.७९ अर्ब ८४ करोड ऋणात्मक रहेको छ। सञ्चित कोष ऋणात्मक हुने गरी बजेट खर्च गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।

२५. **अन्य कोष सञ्चालन** - सरकारी कार्यालयतर्फ १९ मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका कोषहरुमा गत वर्षको जिम्मेवारी रु.५१ अर्ब ३३ करोड ५९ लाख र यो वर्षको आम्दानी रु.९७ अर्ब ४१ करोड २३ लाखसमेत रु.१ खर्ब ४८ अर्ब ७४ करोड ८२ लाखमध्ये रु.८२ अर्ब ९३ करोड ५ लाख खर्च भई रु.६५ अर्ब ८१ करोड ७७ लाख बाँकी रहेको छ। यस्ता कोषहरुमा नेपाली सेना कल्याणकारी कोष, नेपाल प्रहरी कल्याणकारी कोष, सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी कोष, पत्रकार कल्याण कोष, वातावरण संरक्षण कोष, वन विकास तथा घाटगद्दी कोष, छात्र शिक्षा कोष, जिल्ला शिक्षा कोष, शान्ति कोषलगायत छन्।

निश्चित उद्देश्य राखी कोष स्थापना गरी रकम जम्मा गर्ने तर कार्यविधि बनाई कार्यान्वयन नगर्नाले ग्रामीण दूरसञ्चार कोष, सामाजिक सुरक्षा कर कोष, वैदेशिक रोजगार कल्याण कोष र छात्र शिक्षा कोषमा रु.१४ अर्ब ४४ करोड ३३ लाख विगत वर्षदेखि नै निष्क्रिय रहेको छ। नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले ग्रामीण दूरसञ्चार कोष बाहेकको सञ्चित रु.१९ अर्ब ६६ करोड ५ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्नेमा गरेको छैन। अर्थ मन्त्रालयबाट २०६५।४।३० मा कुनै पनि निकायअन्तर्गत कार्य सञ्चालन कोष रहेको भए बन्द गरी विनियोजन ऐनबमोजिम खर्च गर्ने निर्णय भएपनि हालसम्म पनि यस्ता कोषहरु सञ्चालनमा नै रहेका छन्।

● लेखा व्यवस्था र लेखामान

२६. **नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान** -नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान लागू गर्ने मन्त्रपरिषद्को २०६६।५।३० को निर्णयानुसार लेखामानको ढाँचा तर्जुमा भई २०७०।७ देखि भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात र महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयमा परीक्षणको रूपमा लागू गरेको छ। उक्त लेखामानका आधारमा यो वर्ष १५केन्द्रीय निकायले वित्तीय विवरण तयार गरेका छन्।

मन्त्रपरिषद्ले लेखामान लागू गर्ने निर्णय गरे तापनि सो अनुकूल कानून नबनाएको, लेखामानको ढाँचा महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत नगराएको, सीधै भुक्तानी लगायतका वैदेशिक सहायता र जिन्सी लगायत सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी सोलाई वित्तीय विवरणमा समावेश गर्ने व्यवस्था नगरेको कारण उक्त लेखामान पूर्णरूपमा कार्यान्वयन भएको छैन। सबै कारोबारलाई वित्तीय विवरणमा समावेश गरी नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानलाई कानूनद्वारा व्यवस्थापन गरी लागू गर्नुपर्दछ।

२७. एकल कोष खाता - सरकारी कार्यालयलाई विनियोजित बजेट सम्बन्धित कार्यालयले दिएको भुक्तानी आदेशअनुसार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । बजेट कार्यान्वयन, नगद व्यवस्थापन, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली एवं आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सबल बनाउने गरी यो पद्धतिको शुरुवात भएपनि दक्ष जनशक्ति तथा भौतिक पूर्वाधारको यथोचित व्यवस्थापन नहुँदा कार्यसम्पादन प्रतिवेदन प्रणालीमा अझै प्रभावकारिता आएको छैन ।

एकल कोष खाता प्रणाली लागू भैसकेकोमा यो वर्ष ७० बजेट उपशीर्षकमा खुद बजेटभन्दा रु.१२ अर्ब७९ करोड ४५ लाख बढी खर्च देखिनुले एकल कोष खाता प्रणालीले समेत नियन्त्रण गर्न सकेको छैन ।

२८. आयोजना हिसाब - नेपाल सरकार र दातृ राष्ट्र/निकायबीच भएको सम्झौताअनुसार यो वर्ष ६८ आयोजनाको आयोजना हिसाबको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिनुपर्नेमा ४० आयोजनाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ । आयोजना हिसाब सम्बन्धमा रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको मध्ये विश्व बैङ्क, अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थातर्फ १५, एसियाली विकास बैकतर्फ २२ र अन्य दातृराष्ट्र/निकायतर्फ ३ रहेको छ । आयोजनाहरु २८ ले आयोजना हिसाब प्रमाणीकरणका लागि पेश गरेका छैनन् । समयमै आयोजना हिसाब पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

● सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन

२९. खरिद अभिलेख - सार्वजनिक निर्माणका लागि रकम खर्च गर्ने मन्त्रालयले आफू र मातहतका निकायहरूको खरिद गुरुयोजना वार्षिक खरिद योजनाको कार्यान्वयन अवस्था राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको लक्ष्य प्रगति स्थिति, खरिद विधि, ठेक्का अभिलेख, विशेष परिस्थितिमा खरिद, मूल्य समायोजन, भेरिएसन, खरिद सम्झौताको म्याद थप लगायत समग्र खरिद व्यवस्थापनको विवरण तथा अभिलेख राख्नुपर्नेमा तदअनुरूप अभिलेख राखेका छैनन् । अभिलेखको अभावमा खरिद कारवाहीको अनुगमन र सुपरिवेक्षण तथा गुणस्तर नियन्त्रण गर्न कठिनाई हुने देखिन्छ ।

३०. खरिदसम्बन्धी कानून र कार्यान्वयन - निर्माण कार्यमा त्रुटिपूर्ण लागत अनुमान तयार हुने गरेको, कार्य सम्पादन जमानत ५ प्रतिशत लिने गरेको, लागत अनुमानको तुलनामा न्यून अंक कबोल गरी ठेक्का लिई समयमै काम शुरु नगरेको, बोलपत्र दाखिला गर्ने अन्तिम समयमा फिर्ता लिने गरेको, पेशकी लिएपछि लामो समयसम्म काम शुरु नगरेको, शुरु सम्झौता अवधिको तुलनामा अत्यधिक अवधि म्याद थप गरेको, काममा लापरवाही गर्दा समेत ठेक्का अन्त्य गर्न कठिनाई हुने गरेको, ठेक्का अन्त्य गर्दा पर्न जाने अतिरिक्त दायित्व सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्थाको अभावमा अन्त्य गर्नुपर्ने अवस्थाका ठेक्का समेत अन्त्य नगरेको, बोलपत्र स्वीकृत भएपछि सम्झौता नगर्नेलाई कारवाहीको व्यवस्था नभएबाट सम्झौता नगरी सरकारलाई थप दायित्व पर्ने गरेको जस्ता समस्याहरू विद्यमान छन् ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ लाई संशोधन गर्ने गरी आएको अध्यादेशमा त्रुटिपूर्ण ड्रइङ्ग, डिजाइन, लागत अनुमान तयार गर्ने परामर्शदाता तथा स्वीकृत गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउने, न्यून अंक कबोल गरी निर्माण कार्य नगर्ने जोखिमलाई कम गर्न कार्यसम्पादन जमानत बढाउँदै लैजाने, बोलपत्र दाखिला गर्ने अवधिको २४ घण्टा अगाडि मात्र बोलपत्र फिर्ता लिनसक्ने व्यवस्थाले मिलोमतोको जोखिम न्यून गरेको, मोबिलाइजेशन पेशकी छुट्टै बैङ्क खातामा राखी सम्बन्धित कार्यमा मात्र खर्च गर्नुपर्ने र सार्वजनिक निकायले अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्थाले पेशकी रकमको प्रयोग सम्बन्धित ठेक्कामा मात्र हुने, सम्झौताबमोजिम काम शुरु नगरेमा, बीचैमा काम छाडेमा, समयमा कार्यसम्पन्न नगरेमा, आचरण पालना नगरेमा, पेशकी दुरुपयोग गरेमा सार्वजनिक निकायले जुनसुकै बखत सम्झौता अन्त्य गरी जमानत जफत गर्ने, बाँकी काम गर्न लाग्ने रकम सरकारी बाँकी सरह असुल गरिने, बोलपत्र स्वीकृत भएपछि सम्झौता गर्न नआएमा कालोसूचीमा राखिने लगायतका व्यवस्था राखेको थियो । उक्त व्यवस्थाले सार्वजनिक निर्माणमा देखिएका समस्याहरू न्यून हुने अपेक्षा गरिएकोमा उक्त अध्यादेश २०७२/३२० बाट निष्क्रिय भएको छ ।

उल्लिखित अन्यौलता एवं समस्यालाई सम्बोधन गर्न यथाशिघ्र सार्वजनिक खरिद कानूनमा पुनरावलोकन गरी सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

३१. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(४) मा लागत अनुमान तयार गर्ने विधिबारे उल्लेख छ। सडक विभाग मातहतका ४ इकाईले मेसिन भाडा, ज्याला, हुवानी आदी आइटममा जिल्ला दररेट तथा नर्सको आधार बेगर २३ ठेकामा रु.२ करोड ४२ लाख बढीको लागत तयार गरेको, स्वास्थ्य मन्त्रालय मातहत एक इकाईले स्वास्थ्य उपकरण खरिद गर्दा आधिकारीक विक्रेता र उत्पादकको विक्री मूल्य बेगर स्थानीय विक्रेतासँग दररेट माग गरी रु.१४ करोड ३८ लाखको लागत अनुमान तयार गरेको, खानेपानी तथा ढल विकास मातहतका ८ इकाईले लागत अनुमाननै नगराई सोलार जडानबापत रु.२ करोड २४ लाख खर्च गरेको छ। नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ।
३२. **ठेक्का व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष ८ मन्त्रालयअन्तर्गत रु.६३ अर्ब ११ करोड ४० लाखको ठेक्का बन्दोबस्त गरेको मध्ये रु.५७ अर्ब ७२ करोड ४० लाखको ठेक्कापट्टा दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको पाइयो। तेस्रो चौमासिकमा गरिएको ठेक्का बन्दोबस्तमध्ये रु.२८ अर्ब ५८ करोड २० लाखको ठेक्का आषाढ महिनामा गरेको छ।
३३. **सीमित प्रतिस्पर्धा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्राटुक्रा पारी खरिद कार्य गर्न नहुने व्यवस्था छ। ऐनको व्यवस्था विपरीत ८ मन्त्रालयअन्तर्गत संरचना निर्माण र मालसामान खरिद कार्यलाई विभिन्न टुकामा लागत अनुमान तयार गरी रु.६६ करोड १२ लाखको कार्य प्रतिस्पर्धाबेगर गराएको पाइयो। बोलपत्र बेगर लागत अनुमान टुक्राई सोभै खरिद गर्ने उपर कारवाही गरी यस्तो खरिद कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।
३४. **मूल्य समायोजन** - भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गत २८ इकाईले रु.२३ करोड २० लाख नियम विपरीत मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको र सिँचाइ मन्त्रालय मातहतको सिक्टा सिँचाइ आयोजनाले मूल्य समायोजनबापत शुरु सम्झौताको २५ प्रतिशतमात्र भुक्तानी गर्नुपर्नेमा २८ प्रतिशतले हुने रु.५९ करोड २९ लाख भुक्तानी गरेको देखियो। नियम विपरीत भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ।
३५. **परामर्शदाता सेवा** - कार्यालयको मौजुदा जनशक्तिबाट गर्न सकिने कार्यसमेत परामर्शदाताबाट गराएको छ। यो वर्ष ५ मन्त्रालय मातहतका ३० इकाईले रु.१ अर्ब ५१ करोड ७८ लाख परामर्शदाता सेवा लिई खर्च गरेका छन्। विभागीय जनशक्तिबाट गराउन सकिने काममा समेत परामर्शदाता राखी खर्च गरेकोले आयोजनाको लागत बढ्न गएको छ। अत्यावश्यक सेवा बाहेक विभागीय जनशक्ति परिचालन गरेर परामर्शदाताको खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
३६. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाइको कारणले तोकिएको म्यादमा कार्य सम्पन्न गर्न नसकेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। चार मन्त्रालय मातहतका २६ इकाईले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१४ करोड ४५ लाख असुल गरेका छैनन्। उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।
३७. **कन्टेन्जेन्सी खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा वर्क चार्ज स्टाफ खर्च २.५ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्चको लागि २.५ प्रतिशतसम्म समावेश गर्न सकिने व्यवस्था छ। कन्टेन्जेन्सी खर्च गर्ने स्पष्ट नीति तय नभएको अवस्थामा सडक र सिँचाई समेत २ विभागले रु.१ अर्ब ५७ करोड ८० लाख खर्च लेखेका छन्। त्यस्तै ३ मन्त्रालय मातहतका ३३ निकायले रु.२ करोड ८२ लाख नियमावलीले तोकेभन्दा बढी खर्च लेखेका छन्। कन्टेन्जेन्सीबाट खर्च गर्ने स्पष्ट नीति तर्जुमा गरी अद्यावधिक अभिलेख राख्ने एवं तोकिएको सीमा भित्र रहेर खर्च गर्ने व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्दछ।
- ३७.१ **उपभोक्ता समिति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा रु.६० लाखसम्मको निर्माण कार्य उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समूदायबाट गराउन सक्ने, उपभोक्ताले गरेको खर्च सार्वजनिक गर्नुपर्ने र जटिल प्रकृतिका काम उपभोक्ताबाट गराउन नहुने व्यवस्था छ। उल्लिखित सीमाभन्दा बढीको काम गराई ३ मन्त्रालय मातहतका २८ इकाईले रु.३ अर्ब ८३ करोड ७८ लाख, ५६ इकाईले खर्च सार्वजनिक नगरेको रु.२

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

अर्ब ५० करोड ८९ लाख र १४ इकाईले जटिल प्रकृतिका भारी उपकरण प्रयोग गरी निर्माण कार्य गराएको रु.११ करोड ८५ लाख देखिन्छ।

कानूनमा भएको व्यवस्थाको पालना गरी उपभोक्ता समितिबाट सम्पन्न हुने निर्माण कार्यमा गुणस्तर र पारदर्शिता ल्याउनुपर्दछ।

३८. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** - मुलुकमा भौतिक पूर्वाधारको विकास तथा जनतालाई सेवा सुविधा विस्तार गर्न उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गरिएका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको प्रगति स्थिति देहायअनुसार रहेको छः

(रु. करोडमा)

सि. नं.	आयोजनाको नाम	शुरु वर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कुल लागत अनुमान	हालसम्मको खर्च	भौतिक प्रगति प्रतिशत
१	मध्यपहाडी लोकमार्ग आयोजना	२०६४/६५	२०७४/७५	३३,३७	१०,६४	३५
२	हुलाकी राजमार्ग आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	३५,८०	१३	१३
३	सिक्टा सिँचाई आयोजना	२०५९/६०	२०७०/७१	२५,००	१०,८९	५६.८९
४	रानीजमरा सिँचाई आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	१२,६३	४,९३	४०
५	बबई सिँचाई आयोजना	२०४५/४६	२०७४/७५	७,६७	३,३९	४१
६	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५/५६	२०७३/७४	२३,४५	१४,७२	५०
७	भेरी बबई डाइभर्सन	२०६८/६९	२०७७/७८	१६,४३	९६	१०
८	बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना	२०६९/७०	२०७७/७८	२,५५,००	१,२२	-
९	काठमाडौं तराई फास्ट ट्रयाक	२०६५/६६	यकिन नभएको	२,५०,००	१,६५	२.७
१०	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	२०४२/४३	२०७९/८०	७,००	४४	-
११	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कर्णाली	२०६४/६५	२०७९/८०	३,४०	३२	-
१२	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कोशी	२०६५/६६	यकिन नभएको	२,०६	८१	२२
१३	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कालीगण्डकी	२०६६/६७	२०७६/७७	२५,४६	२८	-
१४	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०५७/५८	२०६७/६८	२,०३	८	२९.२
१५	माथिल्लो तामाकोशी आयोजना	२०६७/६८	-	४१,७२	२५,६४	७७.२
१६	रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	६९,५२	३,८३	-
१७	गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७०/७१	२०७३/७४	६,२३	७९,०७	७
१८	पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१/७२	-	२१,५१	६२	-
१९	दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निजगढ	२०७१/७२	-	५०	०.४१	-
२०	राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०७१/७२	२०७२/७३	१,९७	१,१६	२३.८१
२१	पश्चिम सेती जल विद्युत आयोजना	-	-	-	-	-

अन्य आयोजना भन्दा उच्च प्राथमिकता दिई कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाका रूपमा अघि बढाए तापनि निश्चित आधार र मापदण्ड बेगर घोषणा गरेको र यस प्रकारका आयोजना कार्यान्वयन गर्ने छुट्टै कानुनी व्यवस्था रहेको देखिएन। दोस्रो प्राथमिकता (P₂) मा परेको गौतमबुद्ध विमानस्थललाई समेत राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाका रूपमा घोषणा गरेको छ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामध्ये कतिपय आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार नगरेको, कार्यान्वयन क्षमताको अभाव रहेको, स्थानीयस्तरमा विवाद रहेको, अन्तर निकाय समन्वयको अभाव रहेको जस्ता कारणले ती आयोजना समयमा पूरा भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने अवस्था छैन। निश्चित मापदण्डको आधारमा मात्र राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको घोषणा गरी आयोजना समयमै सम्पन्न हुने आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ।

● **अनुदान**

३९. **अनुदान** - यो वर्ष विभिन्न संस्थालाई सामाजिक सेवा अनुदान रु.१ खर्ब २४ अर्ब २७ करोड ३४ लाख र स्थानीय निकायलाई चालू तथा शर्त अनुदानको लागि रु.३२ अर्ब ९९ करोड ७९ लाख समेत रु.१ खर्ब ५७ अर्ब २७ करोड १३ लाख अनुदान खर्च लेखेकोमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्।

३९.१ आर्थिक कार्यविधि नियमावलीमा अनुदान निकासी दिएको रकमको सम्बन्धित मन्त्रालयले लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिई अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। सामाजिक सेवा अनुदानअन्तर्गत सशर्त अनुदान रु.७९ अर्ब ५

करोड २१ लाखसमेतको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिई अनुगमन गरेको देखिएन । तोकिएको कार्यमा खर्च भए नभएको यकिन गरी खर्च नभएको रकम सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

३९.२ स्थानीय निकायलाई चालू तथा शर्त अनुदानको लागि यो वर्ष रु.३२ अर्ब ९९ करोड ७९ लाख कृषि, पशु, स्वास्थ्यलगायतका जिल्लास्थित कार्यालयसहित स्थानीय निकायलाई उपलब्ध गराएको छ । स्थानीय विकास शुल्क कोषबाट उपमहानगरपालिका/ नगरपालिकाहरूलाई रु.१ अर्ब ५८ करोड थपसमेत रु.१७ अर्ब ९१ करोड अनुदान निकासी भएको छ । नगरपालिका र गाउँ विकास समितिले प्राप्त गरेको अनुदानको लेखापरीक्षण यस कार्यालयबाट हुने व्यवस्था थिएन । बाह्य लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने गरेकोमा तालुक मन्त्रालयबाट सोको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

४०. **सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम** - सामाजिक सुरक्षा भत्तामा गत वर्ष रु.१० अर्ब २६ करोड ९६ लाख खर्च भएकोमा यो वर्ष रु.१२ अर्ब २६ करोड ३४ लाख (गतको तुलनामा १८.२६ प्रतिशत बढी) खर्च लेखेको छ । उक्त भत्ता निर्धारित समयमा वितरण नभएको, लामो समयसम्म पेशकी बाँकी राखेको, भत्ता पाउन योग्य नागरिकको अभिलेख अद्यावधिक नगरेको तथा लाभग्राही समूहसँग भत्ता वितरणबाट भएको प्रभाव मूल्यांकन हुने नगरेको जस्ता समस्या देखिएका छन् । अभिलेख अद्यावधिक गरी समयमै लाभग्राहीलाई वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

● **विपद् व्यवस्थापनको परीक्षण**

पूर्व तयारी - विकास प्रक्रियामा विपद् पूर्वतयारी तथा जोखिम न्यूनीकरणको अवधारणालाई समेट्न नसक्दा भूकम्प, बाढी पहिरो जस्ता प्रकोपबाट मुलुकले बढी भौतिक तथा मानवीय क्षति भोग्नु परेको छ । विपद् व्यवस्थापनको पूर्वतयारी, समन्वय तथा व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।

४१. **कानुनी व्यवस्था** - विद्यमान दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ कार्यान्वयनमा रहेपनि विपद् व्यवस्थापनको पूर्वतयारी, जोखिम व्यवस्थापन एवं प्रतिकार्यको पर्याप्त व्यवस्था नभएकोले प्रकोप न्यूनीकरणलाई सम्बोधन हुने गरी कानून तर्जुमा हुनुपर्दछ ।

४२. **भूकम्पबाट क्षति** - मिति २०७२/१/१२ र २९ मा गएको भूकम्प र सो पछिका पराकम्पनका कारण गृह मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०७२/१/२/१५ सम्म देहायअनुसार क्षति भएको विवरण प्राप्त भएको छः

क्र.सं.	विवरण	संख्या	क्र.सं.	विवरण	संख्या
१.	मृत्यु	८९५९	२.	अङ्गभङ्ग, घाइते	२२३०२
३.	वेपत्ता	१९८	४.	आंशिक घर क्षति	७७६८९५
५.	पूर्ण घर क्षति	२९८९९८	६.	सरकारी भवन पूर्ण क्षति	२६८७
७.	सरकारी भवन आंशिक क्षति	३७७६	८.	कक्षा कोठा पूर्ण क्षति	१८४३३
९.	कक्षा कोठा आंशिक क्षति	७५६१	१०.	स्वास्थ्य संस्था पूर्ण क्षति	३७५
११.	स्वास्थ्य संस्था आंशिक क्षति	६४८	१२.	खाद्यान्न नष्ट भएको मे.टन	१३५१८७
१३.	पशुपक्षि क्षति	५४४११			

४३. **आम्दानी खर्च** - प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा २०७२ आषाढसम्म रु.१७ अर्ब ५० करोड आम्दानी र केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषलाई निकासी दिएको समेत रु.१३ अर्ब १२ करोड खर्च भई रु.४ अर्ब ३८ करोड मौज्जात रहेको छ । यस्तै २०७२ फागुन मसान्तसम्म रु.२४ अर्ब ३४ करोड आम्दानी तथा रु.२२ अर्ब ७८ करोड खर्च भएको देखिन्छ । त्यसैगरी केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा प्रधानमन्त्री दैविक प्रकोप उद्धार कोष र नेपाल सरकारको अनुदान समेतबाट २०७२ आषाढ मसान्तमा रु.१२ अर्ब ४१ करोड प्राप्त भएकोमा रु.१२ अर्ब २६ करोड खर्च भई रु.१५ करोड मौज्जात रहेको छ । यो कोषमा २०७२ माघ मसान्त सम्ममा रु.२२ अर्ब १७ करोड आम्दानी तथा रु.२१ अर्ब २३ करोड खर्च भई रु.९४ करोड मौज्जात रहेको छ ।

राहत तथा उद्धारको लागि केन्द्रीय दैवी उद्धार कोषबाट भूकम्प पश्चात निकासी भएको रकम मध्ये विभिन्न ९ मन्त्रालयले रु.९३ करोड, अति प्रभावित १४ जिल्लाले रु.९ अर्ब १० करोड, प्रभावित ११ जिल्लाले

रु.७१ करोड, कम प्रभावित ६ जिल्लाले रु.६ करोड र अन्य ४४ जिल्लाले रु.९५ करोड समेत रु.११ अर्ब ७५ करोड खर्च गरेको विवरण दिएका छन् ।

४४. **राहत सामग्री मौज्जात तथा भण्डारण** - विपद्का बेला आवश्यक पर्ने खाद्यान्न, औषधि, अन्य उद्धार सामग्री तथा उद्धारका औजार तथा उपकरणको भण्डारणका लागि केन्द्र, जिल्ला, नगरपालिका तथा गाउँ तहमा गोदामघर स्थापना अथवा सुदृढीकरण गर्ने व्यवस्था अनुरूप केन्द्रीय खाद्यान्न भण्डारणका लागि खाद्य संस्थानको गोदाम प्रयोग गरिने व्यवस्था भए तापनि अन्य सामग्रीको लागि गोदामघर स्थापना गर्ने कार्य गरेको छैन ।
४५. **तथ्याङ्क तथा घरधुरी फरक** - भूकम्पबाट पूर्ण घर क्षति भएका गोरखा, धादिङ, नुवाकोट, काभ्रेपलाञ्चोक, काठमाण्डौ र दोलखा जिल्लामा अस्थायी टहराको लागि प्रति परिवार रु.१५ हजार वितरण गर्न ४ लाख २१ हजार ४८५ पूर्ण क्षति घर संख्या देखाएकोमा न्यानो कपडा वितरण प्रयोजनमा ४ लाख ४२ हजार ७१९ पूर्ण क्षति घर संख्या देखाएकोले २१ हजार २३४ बढी देखिएको र राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार धादिङ, रसुवा, नुवाकोट, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, दोलखा र रामेछाप जिल्लामा ३ लाख ७९ हजार ८५० घरधुरी देखिएकोमा भूकम्प पश्चातको तथ्यांकमा ती जिल्लामा ४ लाख ६७ हजार ५१० घरधुरी उल्लेख गरेकोले ८७ हजार ६६० बढी देखिएको छ । त्यसैगरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकले प्राविधिक टोलीले दिएको प्रतिवेदनमा १० गाउँ विकास समितिमा ९ हजार ४५९ परिवार संख्या उल्लेख भएकोमा अस्थायी टहराको लागि राहत वितरण गर्दा १ हजार २४५ परिवार संख्या बढी देखाई प्रतिपरिवार रु.१५ हजारले रु.१ करोड ८७ लाख बढी खर्च लेखेको छ । अद्यावधिक र व्यवस्थित तथ्याङ्कको आधारमा राहत वितरण गर्नुपर्दछ ।
४६. **पेशकी** - भूकम्पपीडितलाई राहत वितरण र अस्थायी टहरा निर्माण गर्न १० जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार कोषले गाउँ विकास समितिको कार्यालयका सचिवलाई उपलब्ध गराएको पेशकी रु.३ अर्ब ८ करोड ८४ लाख फछ्यौट गरेको छैन । उक्त पेशकी नियमानुसार फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।
४७. **गैरसरकारी संस्था परिचालन** - गृह मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार १११ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले भूकम्पपीडितलाई रु.१ अर्ब २४ करोड ७० लाख र १२१ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले रु.४ अर्ब ४८ करोड ९७ लाखसमेत रु.५ अर्ब ७३ करोड ६७ लाख नगद तथा वस्तुगत सहयोग गरेको देखिएको छ । सो बाहेक ६९ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले ८५ कार्यक्रमका लागि रु.१ अर्ब १६ करोड ३० लाख र १५ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले १६ कार्यक्रमका लागि रु.१२ अर्ब ७१ करोड ५९ लाखसमेत रु.१३ अर्ब ८७ करोड ८९ लाख पूनर्स्थापन कार्यमा सहयोग गर्न स्वीकृति लिएको पाइयो ।

एक गैरसरकारी संस्थाले स्वीकृति प्राप्त गर्नु अगावै अमेरिकी डलर १ करोड ५५ लाख सङ्कलन गरेको व्यहोरा समाज कल्याण परिषद्ले जनाएको छ । गैरसरकारी संस्थाद्वारा सम्पादित कार्यको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

● **सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयन तथा बेरुजु फछ्यौट**

४८. **निर्देशनको पालना** - महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरा उपर सार्वजनिक लेखा समितिले दिएको सुझाउ सम्बन्धित मन्त्रालयले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । त्यस्ता सुझाउहरू कार्यान्वयन नभएका उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- ४८.१ सार्वजनिक लेखा समितिले २०६३।४।४ र ५ मा स्वदेशमा उपचार हुन नसके मेडिकल बोर्डको सिफारिसमा विदेशको मितव्ययी अस्पतालमा उपचार गराई सम्बन्धित राजदूतावासमार्फत भुक्तानी गरी लेखापरीक्षण गराउने र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले सरकारी खर्चमा स्वदेश तथा विदेशमा उपचार गराएको विवरण सार्वजनिक गर्ने निर्णय गरेको छ । यो वर्ष स्वास्थ्य मन्त्रालयले औषधि उपचार सहायतामा रु.४ करोड ३८ लाख खर्च लेखेको छ । उक्त खर्चको विस्तृत विवरण सार्वजनिक गरेको देखिएन । प्रधानमन्त्री तथा

मन्त्रपरिषद्को कार्यालयबाट प्रकाशित विवरणमा सहायता पाउनेमध्ये ८५ व्यक्ति/संस्थाको नाम नामेसी र रकम खुलाएको छ। बाँकी ११९ व्यक्ति र १५ संस्थालाई दिएको रकम खुलाएको छैन।

सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन अनुसार आर्थिक सहायता तथा औषधि उपचार खर्चको मापदण्ड बनाई पारदर्शी गर्नुपर्दछ।

- ४८.२ परराष्ट्र मन्त्रालयलाई लेखापरीक्षण बक्यौता रु.२५ करोड ४७ लाख लेखापरीक्षण गराउन, विदेशस्थित नियोगमा कार्यरत कर्मचारीलाई स्पष्ट नीति बनाई घरभाडा सुविधा उपलब्ध गराउन र नियोग/दूतावासले असुली गरेको राजस्वको लेखा राखी आर्थिक विवरण पेस गर्न विभिन्न मितिमा दिएको निर्देशन कार्यान्वयन भएको छैन।
- ४८.३ निर्माण कार्यको ठेकामा सवारीसाधनलगायत निर्माण कार्यसँग असम्बन्धित आइटम समावेश नगर्न २०६९।१।८ मा निर्देशन दिएकोमा यो वर्ष पनि चार मन्त्रालय मातहतका ३५ इकाईले सवारीसाधन, घरभाडा, कम्प्युटर खरिदलाई ठेकामा समावेश गरी रु.१८ करोड ११ लाख भुक्तानी दिएका छन्।
- ४८.४ आन्तरिक आयबाट तोकिएको सीमाभन्दा बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारवाही गर्ने २०६८।१२।१ मा निर्णय भएकोमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ५१ ले यो वर्ष पनि आन्तरिक आयबाट तोकिएको सीमा भन्दा रु.२६ करोड ५२ लाख बढी खर्च गरेका छन्।

त्यसैगरी समितिले २०६९।१।१० मा आय ठेकाका व्यवसायीबाट असुल हुन बाँकी रकम यथाशीघ्र असुल गर्ने, नियमले तोके भन्दा बढी कन्टिन्जेन्सी खर्च नगर्ने, आर्थिक सहायता एवं अनुदान वितरण गर्ने पदाधिकारीलाई सचेत गराउने र बजेट बाँडफाँड नगरी अवण्डा राखेमा कारवाही गर्ने निर्देशन दिएकोमा यो वर्ष पनि जिल्ला विकास समिति ४३ ले रु.३७ करोड ६५ लाख असुल नगरेको, २२ नियमले तोकेभन्दा कन्टिन्जेन्सीमा रु.१ करोड १२ लाख बढी खर्च लेखेको, ११ कार्यालयले रु. २७ लाख आर्थिक सहायता वितरण गरेको र २१ कार्यालयले बजेट बाँडफाँड नगरी रु.५५ करोड ४ लाख अवण्डा राखेको छ।

समितिले दिएको निर्देशनको पूर्णरूपमा पालना हुनुपर्दछ।

४९. **बेरूजू लगत फछ्यौट र अनुगमन** -बढी बेरूजु हुने ५ मन्त्रालयले लेखापरीक्षण तथा बेरूजू फछ्यौट कार्यका लागि लेखापरीक्षण सहयोग समिति गठन नगरेको, ५ प्रतिशतभन्दा बढी बेरूजू नहुने गरी आर्थिक कारोबार गर्ने गरी लक्ष्य निर्धारण गरेकोमा २३ प्रतिशतसम्म बेरूजू कायम भएको, नेपाल सरकारको लक्ष्यअनुसार २०५९।६० सम्मको बेरूजू बेमाख गरी शून्य बनाउने रहेकोमा सो अवधिको बेरूजूको १.३१ देखि ७ प्रतिशतसम्म मात्र फछ्यौट गरेको, २०७२ माघ महिनासम्मको बेरूजू फछ्यौटको प्रगति ३ देखि १५ प्रतिशतसम्म मात्र देखिएकोले प्रगति सन्तोषजनक नरहेको, असुल उपर गर्नुपर्ने बेरूजू कार्यालयले एक वर्ष भित्र असुल गर्न नसकेमा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लगत पठाउनुपर्नेमा नपठाएको, नियमति गरेको बेरूजू अभिलेख नराखेकोले बेरूजूको फछ्यौट कार्यमा प्रभावकारिता देखिएन। वित्तीय अनुशासन कायम गर्न बेरूजू फछ्यौट कार्यलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ।

● सार्क शिखर सम्मेलन

५०. **शिखर सम्मेलन खर्च** - यो वर्ष काठमाडौंमा २०७१।८।१० देखि २०७१।८।११ सम्म सञ्चालित दक्षिण एसियाली क्षेत्रीय सहयोग सँगठनको अठारौं शिखर सम्मेलन सञ्चालन गर्न १० मन्त्रालयले रु.२ अर्ब ५ करोड २१ लाख खर्च गरेका छन्। यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ५०.१ शिखर सम्मेलन आयोजना गर्ने गरी २०७०।१२।१३ मा मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय भएको थियो। निर्णयानुसार समयमै सम्मेलनको तयारीका लागि बजेट बाँडफाँड गरी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुरूप प्रतिस्पर्धात्मक तवरबाट खरिद एवं निर्माण गर्नुपर्नेमा समयाभाव देखाई प्रहरी प्रधान कार्यालयले रु.३३ करोड ३४ लाखको उपकरण र सवारीसाधन, परराष्ट्र मन्त्रालयले रु.१२ करोड ४८ लाखको सवारीसाधन, नेपाली सेनाले रु.१० करोड ८७ लाखको सवारीसाधन तथा उपकरण र सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले रु.३ करोड ९९ लाखको सवारीसाधन र उपकरणसमेत रु.६० करोड ५६ लाखको सामग्री सीमित प्रतिस्पर्धाबाट खरिद गरेका छन्।

५०.२ नेपाली सेनाले रु.१ करोड ४५ लाख मूल्यको सुरक्षासम्बन्धी उपकरण सम्मेलन सम्पन्न पश्चात् २०७२।३।११ मा मात्र आपूर्ति गराएको छ भने रु.१८ लाखका उपकरण हालसम्म पनि आपूर्ति गराएको छैन । प्रहरी प्रधान कार्यालयले रु.३७ लाख मूल्यका मोटरसाइकलका स्पेयर पार्ट्स सम्मलेन समापन भए पश्चात् २०७१।१।२ मा आपूर्ति गराएको छ ।

● जनशक्ति व्यवस्थापन

५१. **संघीय संरचनाको कर्मचारी व्यवस्था** - संघीय संरचनाअनुसार संघ, प्रान्त र स्थानीय सहित ३ तहको प्रशासन सञ्चालन गर्ने जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्ने जिम्मा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको रहेको छ । निजामती कितावखानाबाट प्राप्त अभिलेखअनुसार ८२ हजार २८५ दरबन्दी रहेकोमा सबै केन्द्रीय तहका कर्मचारी भएकोले प्रदेश र स्थानीय तहबाट सम्पादन हुने कार्यको लागि आवश्यक जनशक्ति योजना तयार भएको छैन । नयाँ सरकारी कार्यालय स्थापना, सँगठन संरचना वा दरबन्दी पुनरावलोकन गर्दा कार्यक्रम, कार्यबोझ र उपलब्ध मानव स्रोतको आधारमा सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्नु पर्नेमा मुलुकको संघीय स्वरुपलाई ध्यान दिई सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्ने कार्य सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले थालनी गर्नुपर्दछ ।

५२. **कर्मचारी काज** - कर्मचारीलाई एक वर्षमा ३ महिनाभन्दा बढी काज खटाउन नमिल्ने कानुनी व्यवस्थाको पालना गर्न २०७२।८।१० को मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले थप निर्देशन दिएपछि ९ केन्द्रीय निकायले ३९७ कर्मचारीको काज फिर्ता गरेका छन् । काजमा रहेका कर्मचारीको अद्यावधिक अभिलेख नराखेकोले सबै कर्मचारी निर्दिष्ट समयमा काज फिर्ता भएको सुनिश्चित गर्ने आधार भएन । काजमा खटिएका कर्मचारीको अभिलेख व्यवस्थित गरी अनुगमन गरेर कानुन विपरीत गर्नेलाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।

● विविध

५३. **असीमित दायित्व** - निवृत्तिभरण प्रदान गर्न योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारण प्रत्येक वर्ष सरकारलाई निवृत्तिभरण खर्चको भार बृद्धि हुँदै गएको छ । निवृत्तिभरणमा २०६९।७० मा रु.१८ अर्ब ३० करोड ९ लाख, २०७०।७१ मा रु.२४ अर्ब ३८ करोड र २०७१।७२ मा ६.६८ प्रतिशतले बृद्धि भई रु.२६ अर्ब १ करोड खर्च भएको छ । यस्तो खर्च कुल राजस्वको ६.४१ प्रतिशत र कुल चालु खर्चको ७.६६ प्रतिशत रहेको छ । निवृत्त हुने कर्मचारी प्रत्येक वर्ष बढ्दै जाने र सोही अनुपातमा सरकारको दायित्व समेत अत्याधिक बृद्धि हुँदै जाने अवस्था देखिएकोले यस्तो दायित्व वहन गर्न योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।

५४. **लगानी जोखिम** - सार्वजनिक निकायले लगानी व्यवस्थापन गर्दा सुरक्षित एवं बढी प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा लगानी गर्नु पर्नेमा नागरिक लगानी कोषको रु.१ अर्ब १ करोड ५० लाख, कर्मचारी संचय कोषको रु.४२ करोड ३५ लाख र नेपाली सेनाको कल्याणकारी कोषको रु.३२ करोड २४ लाख समस्याग्रस्त वित्तीय संस्थामा निक्षेप रहेको देखियो । समस्याग्रस्त वित्तीय संस्थामा गरेको लगानी जोखिममा रहेकोले उक्त रकम फिर्ता गर्न पहल गर्नुपर्दछ ।

● सार्वजनिक संस्थानहरुको कार्य सम्पादन

५५. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** - यो वर्ष ४४ संस्थाको बक्यौतासमेत ८० आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण गर्नुपर्नेमा २७ संस्थाको ३३ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न भई १७ संस्थाको ४७ आर्थिक वर्षको बाँकी रहेको छ । लेखापरीक्षण भएको मध्ये १९ संस्थाको प्रारम्भिक प्रतिवेदन जारी भएकोमा सञ्चालक समितिले वित्तीय विवरण प्रमाणित नगरेको तथा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर प्रतिक्रिया प्राप्त नभएकोले अन्तिम प्रतिवेदन जारी भएको छैन । समयमा लेखापरीक्षण नगराउने संस्था र पदाधिकारीहरुलाई जिम्मेवार बनाई आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ ।

५६. संगठित संस्थाको सञ्चालन नतिजा - लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थामध्ये व्यावसायिक लेखा राखी वासलात तयार गर्ने ५४ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको हिसाब यस प्रतिवेदनमा समावेश गरेकोमा ३८ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको कुल सञ्चालन मुनाफा रु.२७ अर्ब ५४ करोड ९१ लाख र १५ संस्थाको कुल सञ्चालन नोक्सानी रु.३८ करोड १६ लाख र बाँकी एक संस्थाको बचत शून्य रहको छ। यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख छ।

यस्तै व्यावसायिक लेखा नराखी आय-व्यय हिसाब मात्रै तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थाको ६९ को सञ्चालन बचत रु.८ अर्ब ३९ करोड ७५ लाख र ३४ संस्थाको सञ्चालन नोक्सानी रु.८४ करोड ३७ लाख रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख छ।

५७. लेखापरीक्षक नियुक्तिको परामर्श - लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को दफा ७(२) अनुसार नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन। यो वर्ष २१ संस्थाले २३ आर्थिक वर्षको मात्र लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गरेका छन्। समयमै परामर्श माग गरी लेखापरीक्षण अद्यावधिक नगराउने संस्थाउपर सम्बन्धित मन्त्रालयलबाट अनुगमन हुनुपर्दछ।

संविधानसभा व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय

व्यवस्थापिका-संसद सचिवालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१ अर्ब ३५ करोड ५८ लाख, राजस्व रु.२४ लाख र धरौटी रु.९५ लाखसमेत रु.१ अर्ब ३६ करोड ७७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

भुक्तानीमा कर कट्टी - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ बमोजिम यो वर्ष पनि व्यवस्थापिका-संसद सचिवालयका कर्मचारीको पारिश्रमिक, भत्तालगायतको भुक्तानीमा कट्टा गर्नुपर्नेभन्दा रु.५८ लाख कर घटी कट्टी गरेको देखियो । यो रकम असुल हुनुपर्दछ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०७२/७३ देखि पूरै कर कट्टी गरेको जनाई गत वर्षको यस्तो रकम फछ्यौट गर्न २०७२/१/२१ मा निर्णय गरेको छ ।

- **बेरुजू स्थिति** - सचिवालयको यो वर्ष रु.३ करोड ४२ लाख ४३ हजार बेरुजू देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५० लाख २० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र मातहतसमेत १२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१२ अर्ब ५३ करोड ९२ लाख, राजस्व रु.७ करोड ६ लाख, धरौटी रु.१ करोड २७ लाख र अन्य कारोबार रु.११ लाखसमेत रु.१२ अर्ब ६२ करोड ३६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.६५ लाख, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको रु.६७ लाख, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.५३ लाख र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको रु.६२ लाखसमेत समावेश छ।

कार्यालय मातहतका अन्य संस्था ९ को रु. ३० अर्ब ३७ करोड ७१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** - विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ गरिबी निवारण कोषले सम्झौता भएका सामुदायिक संस्थाहरूमध्ये लेखापरीक्षण गराउने र नगराउने संस्थाको अभिलेख, सामुदायिक संस्थाको नाममा र घुम्तीकोष परिचालनमा भएको खर्च, मौज्जात र बैङ्क खाताको अद्यावधिक अभिलेख यो वर्ष पनि राखेको छैन। पूर्वाधार निर्माणको लागि सामुदायिक संस्थालाई उपलब्ध गराएको रकमको परियोजनागत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति तयार गरेको देखिएन।
  - १.२ कोषको निर्देशिकाबमोजिम सहयोगी संस्था र सामुदायिक संस्थामार्फत सञ्चालित कार्यक्रमको समन्वय र अनुगमन गर्न नियुक्त कार्यप्रबन्धकले आफ्नो कार्यालय समयको न्यूनतम ६० प्रतिशत अवधि (वार्षिक १२६ दिन) फिल्डमा रहनुपर्नेमा यो वर्ष पनि ३३ कार्यप्रबन्धक औसत ३२ दिनमात्र फिल्डमा कार्यरत रहेको देखियो।
  - १.३ कोषले यो वर्ष पनि घुम्ती कोषको मौज्जात रकम, पूर्वाधार निर्माणमा भएको लगानी, जिन्सी सामानको मौज्जातसमेतको सम्पत्ति तथा दायित्वको लेखाङ्कन नगरेकोले कोषले तयार गरेको वासलातले आर्थिक अवस्थाको यथार्थ चित्रण गरेको छैन।
  - १.४ कोषले विभिन्न सामुदायिक संस्थालाई आय आर्जन तथा पूर्वाधार विकास कार्यको लागि गैरसञ्चालन खाता खोली २०६१।६२ देखि २०६५।६६ सम्म निकास दिएकोमध्ये सञ्चालन खातामा ट्रान्सफर नभई सोही खातामा मौज्जात रहेको रु.२ करोड ५३ लाख आय-व्ययमा समावेश गरेको छैन।

विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

गरिबी निवारण कोष

२. **कोष सञ्चालन** - कोषले २० वर्षको अवधिमा गरिबीको स्तरलाई १० प्रतिशतमा झार्ने तथा सहस्राब्दी विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न मागमा आधारित कार्यक्रममा प्रत्यक्ष लगानी गर्ने उद्देश्य राखेको छ। यो वर्ष रु.२ अर्ब ३ करोड ७ लाखसमेत हालसम्म रु.२० अर्ब २५ करोड ५६ लाख खर्च गरेको छ। यो कार्यक्रम २०६१।६२ मा ६ जिल्लाबाट शुरु भई २०६६।६७ सम्म ७५ जिल्लालाई समेट्ने उल्लेख गरे तापनि यो वर्षसम्म ५५ जिल्लामा सीमित रहेको छ। यी जिल्लाबाहेक अन्य ३ जिल्लामा नवीन सोचमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ।
३. **अनुगमन** - कोषको लेखा निर्देशिका, २०६६ को उपखण्ड ६(१७) मा समुदायबाट सञ्चालित कार्यक्रमको हिसाव किताबको लेखापरीक्षण हरेक वर्ष तथा परियोजना समाप्त भएको मितिले ६ महिनाभित्र गराई कोषमा प्रतिवेदन बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ। कोषले हालसम्म कार्यक्रम लागू भएका ५८ जिल्लाका २८ हजार १२६ सामुदायिक संस्थामार्फत आय आर्जन र सामुदायिक पूर्वाधार निर्माण परियोजनाको लागि रु.१६ अर्ब ३१ करोड ३० लाख उपलब्ध गराएको देखियो। उक्त रकममध्ये रु.११ अर्ब १९ करोड ९ लाख घुम्ती कोषको

रुपमा लगानी गरेको छ । उक्त रकमको प्रगति विवरण तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गरी अभिलेख राखेको छैन ।

कोषको विवरणअनुसार २०६१।६२ देखि २०७०।७१ सम्म संभौता गरेका परियोजनामध्ये ६७० सामुदायिक संस्थासँग रु.३० करोड ८५ लाखको परियोजना संभौता गरेकामा प्रथम तथा दोस्रो किस्ताको रु.२२ करोड ८४ लाख निकासी दिए तापनि अन्तिम किस्तामा दिनुपर्ने रु.८ करोड १ लाख हालसम्म पनि माग गरेको देखिँदैन । सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि १ देखि २ वर्ष रहेका ती परियोजनाको प्रगति विवरण पेस नहुँदा पनि उपलब्ध गराइएको रकमको अवस्थाबारे कोषले खोजविन गरेको देखिएन । संस्थाहरूसँग सम्भौता गरी उपलब्ध गराएको रकमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

४. **सेवा शुल्क** – नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशनमा इजाजत प्राप्त बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले निक्षेप खाता सञ्चालन गरेबापत ग्राहकबाट कुनै किसिमको सेवा शुल्क लिन नपाइने उल्लेख छ । दुई वाणिज्य बैङ्कले कोषसँग २०६२।६३ मा भएको सम्भौताको आधारमा रु.१९ लाख सेवा शुल्क लिएका छन् । नियमनकारी निकायको निर्देशन विपरीत लिएको सेवा शुल्क असुल हुनुपर्दछ ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय

सार्वजनिक खरिद कारवाहीलाई सरल र सहज बनाउने, केन्द्रीय डाटा बैङ्कको स्थापना गरी खरिद सम्भौता कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गरेको ई-बोलपत्रसम्बन्धी सफ्टवेयरको पूर्णता, पर्याप्तता र विश्वसनीयताको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देशले सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ ।

५. **सफ्टवेयरको क्षेत्र** – ई-बोलपत्र पद्धतिअन्तर्गत अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र, राष्ट्रिय बोलपत्र, सिलबन्दी दरभाउपत्र, लिलाम बढाबढ आदि विभिन्न मोड्युल तयार गरी बोलपत्रका सबै चरणलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्नेमा राष्ट्रिय बोलपत्र मात्र समेटेकोले ई-बोलपत्र पद्धतिमा सबै प्रकारका बोलपत्रसम्बन्धी कार्य समावेश नहुने स्थिति छ । यसबाट सफ्टवेयरमा पर्याप्तता र पूर्णता देखिएन । त्यस्तै सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६९(१) अनुसार बोलपत्रका सबै चरणहरू सफ्टवेयरले नसमेटी बोलपत्र दाखिलाको चरणसम्म मात्र समेटेको छ । बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्ने, खरिद सम्भौता गर्ने र भुक्तानी गर्ने चरणहरू पनि समेटेर खरिद प्रक्रियालाई प्रभावकारी एवं पारदर्शी बनाउनुपर्ने देखिन्छ । कार्यालयले उक्त सफ्टवेयर निर्माण चरणमा रहेको जानकारी दिएको छ ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुसार सबै सार्वजनिक निकायका खरिद कार्यको अनुगमन गर्नुपर्ने दायित्व यस कार्यालयमा रहेकोमा सफ्टवेयरमा सिँचाइ विभाग, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, खानेपानी विभागजस्ता केही मन्त्रालय र निकायहरूको आबद्धता भए तापनि सडक विभाग, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बललगायतका सरकारी निकायहरू आबद्ध भएका छैनन् ।

सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी कार्यविधि, प्रक्रिया तथा निर्णयलाई पारदर्शी, वस्तुनिष्ठ र विश्वसनीय बनाउन सबै सार्वजनिक निकायका खरिद प्रक्रियालाई सफ्टवेयरमार्फत गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

६. **प्रयोगकर्ता दर्ता** – सार्वजनिक निकाय वा ई-बोलपत्र दर्ता गर्न चाहने बोलपत्रदाताले प्रयोगकर्ता दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्था अनुसार २०७२ फागुन २० सम्म सफ्टवेयर अवलोकन गर्दा सेवाप्रदायक निकाय २ हजार १९८ रहेकोमा सेवाग्राही ४९५ मात्र रहेको देखिन्छ । सबै सरकारी कार्यालय, अर्ध सरकारी संस्था, संगठित संस्था एवं सार्वजनिक संस्थानहरू ई-बोलपत्र पद्धतिमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

७. **डाटावेश** – सफ्टवेयर सञ्चालनबाट तयार हुने डाटावेश ओराकल सिष्टममा तयार हुने व्यवस्था छ । उक्त डाटावेशको उपयोगको लागि डाउनलोड गर्ने, अन्य डाटाभमा ट्रान्सफर गर्ने, विश्लेषण गर्ने आदि विषयमा परीक्षण गर्दा तथ्याङ्कहरू पूर्णरूपमा अभिलेखीकरण नभएको तथा सम्बन्धित निकायले सो तथ्याङ्क उपयोग

- गर्नका लागि सोही ओराकल सिष्टम हुनुपर्ने अवस्था रहेकोले सुधार गरी सजिलै तथ्याङ्क ट्रान्सफर हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
८. **तथ्याङ्क ट्रान्सफर** – वेभ सर्भर र ब्राउजरको बीचमा हुने संचारलाई इन्क्रिप्ट गरी सुरक्षित रूपमा तथ्याङ्क स्थानान्तरण गर्न सेक्यूरिटी लेयर लाइसेन्स (SSL license) को निरन्तरता आवश्यक पर्नेमा ई-बोलपत्र दाखिला गर्ने वेभसाइट (gepson.gov.np) को म्याद २०७२।१०।१ मा समाप्त भएकोमा २०७२ फागुनसम्म पनि उक्त लाइसेन्स नवीकरण गरेको पाइएन । सुरक्षितरूपमा तथ्याङ्क आदान प्रदान गर्न लाइसेन्स नवीकरण गरी जोखिम न्यूनीकरण गर्नुपर्दछ ।
९. **सर्भर** – सूचना प्रविधि विभागले २०७२।१।२३ मा गरेको सुरक्षा परीक्षणमा कार्यालयले प्रयोग गरेको सर्भर अद्यावधिक नभएकोले सूचना प्रविधिको साधन चलाउन नसकिने वा निलम्बित हुने म्यालिसियस स्क्रिप्टका कारण संवेदनशील तथ्याङ्कको चुहावट हुने, मेमोरीमा तथ्याङ्क लेखिँदा अन्य मेमोरी लोकेसनमा लेखिने र संवेदनशील तथ्याङ्कको चुहावट हुने जस्ता जोखिमहरु रहेको उल्लेख छ । अतः सर्भर अद्यावधिक गरी जोखिम न्यूनीकरण गर्नुपर्दछ ।
१०. **विद्युतीय हस्ताक्षर** – विद्युतीय हस्ताक्षरले विद्युतीय अभिलेखलाई अनाधिकृत प्रयोग गर्न, त्यस्तो अभिलेखमा गैर कानुनी तवरबाट परिवर्तन र दुरुपयोग गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्ने भएकोले विद्युतीय अभिलेख हस्तान्तरण गर्दा विद्युतीय हस्ताक्षर गर्ने प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था

नेपाल ट्रष्ट

११. **शेयर बिक्री** - कार्यालय र एक प्रा.लि. बीच २०६७।१।५ को सम्झौताअनुसार ३० वर्षको लागि गोकर्णको जंगल क्षेत्रसहितको जग्गा शुरु वर्ष अमेरिकी डलर १ लाख ४० हजार र प्रत्येक वर्ष फरक दर कायम गरी अन्तिम वर्ष अमेरिकी डलर २ लाख ६० हजारसमेत अमेरिकी डलर ५० लाख भाडा बुझाउने गरी होटल तथा गल्फ रिसोर्ट सञ्चालन हुँदै आएको छ । सम्झौताको दफा २३ मा कम्पनीले आफ्नो शेयर होल्डिङ ५१ प्रतिशतभन्दा बढी राख्नुपर्ने उल्लेख छ । उक्त कम्पनीले व्यवसायमा घाटा व्यहोर्नु परेको कारण दर्शाई पूरै शेयर बिक्री गर्न २०६७।४।१३ मा स्वीकृति माग गरेकोमा ट्रष्टले २०७१।९।१६ मा सहमति प्रदान गरेको पाइयो । सम्झौताविपरीत सहमति दिन मिल्ने देखिँदैन ।

होटल तथा रिसोर्ट सञ्चालन गर्ने साबिक कम्पनीले सम्झौता अवधि समाप्त हुँदा ट्रष्टलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने भौतिक संरचनामध्ये निर्माण गर्न बाँकी टिचन रुम कटेज र हर्स राइडिङ्ग कोर्सको जिल्ला दर अनुसार हुने लागत रु.२ करोड ६ लाख २०७१।९।७ मा ट्रष्टमा दाखिला गरेको देखिन्छ । उक्त लागतमा ओभरहेड, कन्टिन्जेन्सी र मूल्य अभिवृद्धि गरेको रकम समावेश गर्न छुटाएकोले न्यून मूल्याङ्कित रु.७४ लाख समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष कार्यालय र मातहत निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः
  - सरकारी कार्यालयतर्फ ९ निकायमा रु.४२ करोड ४८ लाख २ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १ निकायले रु.९० हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४२ करोड ४७ लाख १२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ५७ लाख ५१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
  - अन्य संस्थातर्फ ४ निकायको रु.९ करोड ५४ लाख ७८ हजार बेरुजू देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

अर्थ मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १७५ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१ खर्ब ५३ अर्ब २७ करोड ३३ लाख, राजस्व रु.३ खर्ब ४१ अर्ब ७८ करोड १५ लाख, धरौटी रु.९ अर्ब २१ करोड ५७ लाख र अन्य कारोबार रु.५९ अर्ब २३ करोड २८ लाखसमेत रु.५ खर्ब ६३ अर्ब ५० करोड ३३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका सार्वजनिक संस्थान, अन्य संस्था समिति ८ को रु.११ खर्ब ८७ अर्ब ९८ करोड ४३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गतवर्षको प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ मन्त्रालयले प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, वैदेशिक ऋण रकम परिचालन गर्न नसकी प्रतिबद्धता शुल्क तिरेको, अन्तराष्ट्रिय मान्यताअनुरूप खर्च लेखाङ्कन नभएको, निष्क्रिय संस्थामा लगानी गरेको, भैपरी आउने खर्च बढ्दै गएको र योगदानमूलक निवृत्तिभरण प्रणाली अवलम्बन नगरेको अवस्था यथावत् छ ।
  - १.२ सार्वजनिक संस्थानबाट साँवा व्याज उठ्न बाँकी रहेको, ऋण तथा अनुदानको शोधभर्ना समयमा प्राप्त नगरेको र ऐन विपरीत रकमान्तर गरेको छ ।
  - १.३ आन्तरिक राजस्व विभागले बक्यौता राजस्व न्यून असुल गरेको, ४ वर्षको सीमान्त अवधिमा करपरीक्षण गर्ने गरेको, सम्पूर्ण कारोबार देखाई आय विवरण पेस नगरेको, सञ्चालक सापटी लिने क्रम नघटेको, ऋण रकम व्यवसायिक प्रयोजनमा प्रयोग नभएको, स्वीकृत नर्सअनुसार प्रतिलब्धि दर नदेखाएको, मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिँदा आर्थिक ऐनको व्यवस्था पालना नगरेको स्थिति यथावत् छ ।
  - १.४ भन्सारतर्फ भन्सार कोष खाताको मौज्जात शून्य नभएको, फरक दरबन्दी लगाई घटी राजस्व असुल गरेको, नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क छुट दिएको कारण घटी महसुल असुल भएको छ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **समष्टिगत आर्थिक स्थिति** – अर्थ मन्त्रालयले समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न अवलम्बन गरेको नीतिको कार्यान्वयन स्थिति महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रकाशन गरेको तथ्याङ्क तथा अर्थ मन्त्रालयको आर्थिक सर्वेक्षणका आधारमा देहायअनुसार देखिएको छ । समष्टिगत स्थितिको उपलब्धि मापन गर्न त्रिवर्षीय योजना (२०७०/७१–२०७२/७३) का प्रमुख आर्थिक सूचकहरूसँग तुलना गरिएको छ ।

(प्रतिशतमा)

विषय	योजनाको लक्ष्य	उपलब्धि	
		२०७०/७१	२०७१/७२
आर्थिक वृद्धिदर	६.००	५.५०	३.४०
मुद्रास्फिति दर	७.००	९.१०	७.५०
कुल राजस्व/ग्राहस्थ उत्पादन	२१.१०	१८.४०	१८.४०
कुल सरकारी खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	२५.०६	२२.४०	२३.३०
चालू खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	१८.६३	१५.६०	१५.१०
पूँजीगत खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	६.४४	३.४०	४.१०
वैदेशिक अनुदान/ग्राहस्थ उत्पादन	३.३७	१.७०	३.५०
वैदेशिक ऋण/ग्राहस्थ उत्पादन	२.५४	१.१०	२.३०

विषय	योजनाको लक्ष्य	उपलब्धि	
		२०७०/७१	२०७१/७२
आन्तरिक ऋण/ग्राहस्थ उत्पादन	२.२५	१.००	२.५०
व्यापार घाटा/ग्राहस्थ उत्पादन	-	-३२.१०	-३३.४०
विप्रेषण आम्दानी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	२८.१७	२९.००
कुल उपभोग/ग्राहस्थ उत्पादन	-	८९.१०	८८.६०
कुल राष्ट्रिय बचत/ग्राहस्थ उत्पादन	-	४५.१०	४४.६०
निकासी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	४.६२	४.०१
आयात/ग्राहस्थ उत्पादन	-	३६.८८	३७.००
बजेट घाटा/ग्राहस्थ उत्पादन	०.५९	२.२०	४.८०

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैङ्क, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र अर्थमन्त्रालयको अर्थिक सर्भेक्षण ।

त्रिवर्षीय योजनाले ६ प्रतिशतको औसत वार्षिक आर्थिक वृद्धि दर प्रक्षेपण गरेको भए तापनि समष्टिगत आर्थिक वृद्धि दर २०७०/७१ र २०७१/७२ मा क्रमशः ५.५ र ३.४ प्रतिशत रहेको देखियो । यसै गरी औसत मुद्रास्फिति दर ७ प्रतिशत कायम गर्ने लक्ष्य राखेकोमा क्रमशः ९.१ र ७.५ प्रतिशत रहेको छ । उच्च आयात र न्यून निर्यातका कारण व्यापार घाटा बढेर ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा क्रमशः ३२.१ र ३३.४ प्रतिशत पुगेको र विप्रेषण आम्दानी ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा क्रमशः २८.१७ र २९ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै योजनाले कुल राजस्व ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा २१.१ प्रतिशत हुने अनुमान गरेकोमा विगत दुवै आर्थिक वर्षमा १८.४ प्रतिशत रहेको र पुँजीगत खर्च ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा ६.४४ प्रतिशत हुने लक्ष्य भएपनि क्रमशः ३.४ र ४.१ प्रतिशत देखिएको छ । बजेट घाटा ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा ०.५९ प्रतिशत कायम गर्ने लक्ष्य रहे तापनि दुई वर्षमा क्रमशः २.२ र ४.८ प्रतिशत रहेको छ । यसरी तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा समग्रमा समष्टिगत आर्थिक स्थिति सकारात्मक देखिएको छैन ।

३. **खर्च व्यवस्थापन** –सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनमा कुशलता अभिवृद्धि गरी आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने, चालु खर्चमा नियन्त्रण र पुँजीगत खर्चमा वृद्धि गर्ने नीति सरकारले लिएकोमा ३ वर्षको अवस्था देहायअनुसार छ:

(रु. दश लाखमा)

विवरण	२०६९/७०		२०७०/७१		२०७१/७२	
	खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	२४,७४,५५	६९.००	३०,३४,९४	६९.७७	३३,९४,०७	६३.८५
पुँजीगत खर्च	५,४५,९८	१५.२२	६,६६,९२	१५.३३	८,८८,४४	१६.७१
वित्तीय व्यवस्था	५,६५,८७	१५.७८	६,४८,२६	१४.९०	१०,३३,०७	१९.४४
कुल खर्च	३५,८६,४०	१००.००	४३,५०,१२	१००.००	५३,१५,५८	१००.००

उपर्युक्तानुसार सरकारी खर्चको प्रवृत्ति र यसको संरचना विश्लेषण गर्दा कुल खर्चमा चालु खर्चको अंश औसत ६३.८५ प्रतिशत र पुँजीगत खर्चको अंश १६.७१ प्रतिशतमात्र रहेकोले पूर्वाधार एवं विकास निर्माणमा अपेक्षित प्रगति गर्न नसकेको स्थिति छ ।

४. **अनुदानको अनुगमन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा बजेटमा समावेश भएको अनुदान रकम अर्थ मन्त्रालयले निकास दिँदा निकास दिएको रकमबाट भएको प्रगति विवरण लिई जुन कामको लागि त्यस्तो रकम दिइएको हो सो काममा खर्च गरे नगरेको, लक्ष्यअनुसार प्रगति गरे नगरेको, प्रचलित कानूनबमोजिम लेखापरीक्षण गराए नगराएको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस वर्ष कृषि विकास बैङ्कलाई रु.१ करोड ९२ लाख, साना किसान बैङ्कलाई रु.९ करोड १० लाख, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगमलाई रु.१२ करोड ५ लाख र नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई रु.५० करोडसमेत ४ निकायलाई अनुदान

सहयोगवापत रु.७३ करोड ७ लाख निकासी उपलब्ध गराएकोमा अनुगमन एवं मूल्याङ्कन नगर्दा अनुदान उपयोगको सुनिश्चितता यकिन गर्न सकिएन । तसर्थ उक्त रकम निर्धारित प्रयोजनमा खर्च गरी प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ तथा बचत रकम फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

उपर्युक्त अनुदानमध्ये कृषि कर्जा ब्याज अनुदान प्रयोजनका लागि यो वर्ष रु.५० करोड नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई अनुदान उपलब्ध गराएकोमा वर्षान्तसम्म रु.९ लाखमात्र खर्च भई रु.४९ करोड ९१ लाख बाँकी छ । वार्षिक ६ प्रतिशत ब्याजका दरले धितो रकम स्वीकृत कार्यविधिबमोजिम मापदण्ड पूरा गरेका कृषकलाई प्रदान गर्ने नीति छ । कृषिमा व्यवसायीकरण गर्ने उद्देश्यअनुरूप बजेट तथा कार्यक्रममा रकमको व्यवस्था गर्ने तर कार्यक्रमबमोजिम बजेटलाई कार्यान्वयन नगरिनुले बजेट तथा कार्यक्रमको उपादेयता समेत देखिएन ।

५. **कार्यान्वयनमा ढिलाई** – पुँजी बजारको पूर्वाधार क्षमता विकासमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले अर्थ मन्त्रालय र एसियाली विकास बैङ्कबीच जून २७, २०११ मा भएको अनुदान सहायता सम्झौताअनुसार सेप्टेम्बर २०१५ सम्म कार्य सम्पन्न गर्न मार्च १३, २०१३ मा एक परामर्शदातासँग अमेरिकी डलर १९ लाख ६० हजारमा सम्झौता भएकोमा कार्यसम्पादनमा ढिलाई भएका कारण अप्रिल, २०१६ सम्म म्याद थप भएको छ । हालसम्म रु.९ करोड ४ लाख (४५.६० प्रतिशत) खर्च भएकोले थप भएको अवधिमा पनि कार्यसम्पन्न हुने अवस्था छैन । यसबाट सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन, धितोपत्र बोर्ड आदिको ऐन, नियम परिमार्जनको लागि मस्यौदा तयार गर्ने, सार्वजनिक निजी साभेदारीअन्तर्गतका ऐन नियम तथा विनियम आदिको मस्यौदा तयार गर्ने कार्यमा विलम्ब हुन गएको छ ।

६. **ग्रामीण वित्त क्षेत्र विकास क्लष्टर कार्यक्रम** – अर्थ मन्त्रालय र एसियाली विकास बैङ्कबीच २३ डिसेम्बर २०१० मा अमेरिकी डलर १ करोड २१ लाखको अनुदान उपलब्ध गराउने सम्झौता भएकोमा हालसम्म अमेरिकी डलर १ करोड १२ लाख ४८ हजार खर्च भएपनि आयोजना सम्पन्न भइसकदासम्म नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई लघु वित्त संस्थाहरूको नियमन एवं अनुगमन गर्नको लागि लघु वित्त ऐन बनाउने, नियमनको लागि स्वतन्त्र निकायको स्थापना गर्ने, नेपाल राष्ट्र बैङ्कले लघुवित्त संस्थालाई इजाजत प्रदान गर्ने र संस्थाहरूको अनुगमन सुपरिवेक्षण गर्ने कार्यसम्पादन हुन सकेको छैन । साथै कृषि विकास बैङ्कमा रणनीतिक साभेदार भित्र्याउन नसकदै आयोजना समाप्त भएको छ ।

७. **निजीकरण** – निजीकरण समितिले हालसम्म निजीकरण भइसकेका संस्थाबाट सरकारले प्राप्त गर्न बाँकी किस्ता, सम्झौताको शर्तबमोजिम लाग्ने ब्याज तथा हर्जाना गणना गरी निजीकृत संस्थाको छुट्टाछुट्टै अभिलेख खडा गरी अद्यावधिक लगत राखी आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको देखिएन । विगत वर्ष निजीकरण भइसकेको मध्ये नेपाल चिया विकास निगमबाट २०५७।७।४ देखि २०६२।७।३ सम्मको बक्यौता भाडा रु.१० करोड ७३ लाख, नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन कम्पनीबाट यो वर्षसम्मको भाडामा १० प्रतिशत ब्याज र सेवा शुल्कसमेत रु.३ करोड १ लाख, रघुपति जुट मिल्सबाट यो वर्षको किस्ता ब्याज र हर्जाना रु.१ करोड ५ लाख र भृकुटी कागज कारखानाबाट सम्पत्ति तथा व्यवसाय बिक्रीबापतको रु.१७ करोड ४ लाख (ब्याज र हर्जानाबाहेक) असुल गरेको छैन ।

विघटन एवं खारेजी गरिएका १२ सार्वजनिक संस्थानको जग्गा एवं सम्पत्ति बेचबिखन एवं उपयोग गर्न नसकिएको अवस्था छ । हिमाल सिमेन्ट कम्पनीको चोभारमा रहेको ८१६ रोपनी, पाँचखाल, काभ्रेमा रहेको ५० रोपनी, सोखेल काठमाडौँमा रहेको १२८ रोपनी जग्गा र मेसिनरी तथा अन्य सम्पत्तिहरू उपयोगविहीन एवं अव्यवस्थित रूपमा रहेको देखिन्छ । विघटन तथा खारेजी भएका संस्थानको सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

८. **भैपरी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकासी दिने अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विनियोजन ऐनले छुट्ट्याएको रकम सोही प्रयोजनमा खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा भैपरी बजेट शीर्षकमा एकमुष्ट व्यवस्था गर्ने र औषधि उपचार, भ्रमण भत्ता, भन्सार

महसुल फिर्ता, विशेष राहत, जग्गाको मुआब्जा वितरण आदि कार्यको लागि अर्थ मन्त्रालयबाट पटके निर्णयका आधारमा रु.१३ अर्ब ४६ करोड ४ लाख थप बजेट निकासी गरेकोमा यस्तो निकासी गत वर्षको रु.१० अर्ब १७ करोड ७५ लाखको तुलनामा ३२.२५ प्रतिशतले बढी छ ।

सम्बन्धित कार्यक्रम र शीर्षकमा विनियोजन नै नगर्ने वा कम विनियोजन गरी भैपरीबाट निकासी दिने परिपाटी बढ्दै गएको छ । उक्त परिपाटी बढ्दै जाँदा कार्यक्रम बजेट कार्यान्वयनमा समस्या आउने, बजेटउपर व्यवस्थापिकाको नियन्त्रण कमजोर हुने, अनुगमनमा कठिनाई हुने, पारदर्शिता नहुने, अभिलेखनमा समस्या पर्ने देखिएकाले यसप्रकारका खर्च नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

९. **रकमान्तर** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ८ मा विनियोजन ऐनमा तोकिएको कुनै शीर्षकमा रकम नपुग भएमा सो नपुग भएको रकम सोही ऐनमा तोकिएको कुनै एक वा एकभन्दा बढी शीर्षकमा बचत हुने भएमा विनियोजन ऐनमा तोकिएको सीमाभित्र रही एक शीर्षकबाट अर्को शीर्षकमा अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यसअन्तर्गत देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ९.१ मन्त्रालयले रकमान्तर गर्दा विविध शीर्षकबाट रु.३५ अर्ब ८४ करोड १२ लाख अन्य शीर्षकमा रकमान्तर गरेको छ । कुनै शीर्षकमा बचत भएको रकम मात्र नपुग शीर्षकमा रकमान्तर गर्न पाइने व्यवस्था भए तापनि शुरुमा विविध शीर्षकमा अवण्डा राखी सोबाट रकमान्तर गरी खर्च गर्ने व्यवस्था ऐनसम्मत देखिएन । यस वर्ष सो शीर्षकबाट सार्क शिखर सम्मेलनको लागि रु.९९ करोड २७ लाख र सविधानको जनमत सङ्कलनको लागि रु.५५ करोड १० लाख रकमान्तर गरेको छ ।
- ९.२ विनियोजन ऐनअनुसार एक शीर्षकबाट सो शीर्षकको विनियोजित रकमको दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी कुनै एक वा एक शीर्षकबाट अर्को एक वा एकभन्दा बढी शीर्षकहरूमा रकम सार्न तथा निकासी र खर्च जनाउन सकिने उल्लेख छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार सुरु विनियोजन गरेको रकमको ८१७ प्रतिशत सम्म घटबढ हुने गरी रकमान्तर गरेको उदाहरण देहायमा उल्लेख गरिएको छ:

(रु.लाखमा)

सि.नं.	शीर्षक उपशीर्षकको नाम	वार्षिक बजेट	रकमान्तर		खुद वार्षिक बजेट	रकमान्तर थप घट प्रतिशत
			थप	घट		
चालुतर्फ						
१	अर्थ मन्त्रालय विविध	१,८५,०७६	१२०	१,२२,९००	६२,२९६	(६६.३४)
२	व्यवस्थापिका संसद	११,८०८	८,२२४	१,९००	१८,१३२	५३.५५
३	निर्वाचन आयोग	३,४१९	२,१९५	२६४	५,३५०	५६.४८
४	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्	४२,९२४	९०,२९४	२९८	१,३२,९२०	२०९.६६
पूँजीगततर्फ						
५	अर्थ मन्त्रालय विविध	४४,२१५	६९,८४५	९५,८९३	१८,१६७	(५८.९१)
६	सहकारी तथा गरिवी	५७२	२८,४	३१	८,२५	४४.२३
७	अर्थ	३,२५,४४९	१,४९,०००	१,००	४,७४,३४९	४५.७५
८	रक्षा	२७,५७८	१८,१२७	१५,२५	४४,१७९	६०.२०
९	श्रम तथा यातायात	१,१७१	१,६०५	८,६६	१,९०९	६३.०२
१०	लोकसेवा	५,६८	४,०३	०	९,७१	७०.९५
११	युवा तथा खेलकुद	६०	१,००	०	१,६०	१६६.६६
१२	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	३५	२,८६	०	३,२१	८१७.१४

- ९.३ नेपाल विद्युत प्राधिकरण, कालीगण्डकी 'ए' को एक निर्माण व्यवसायीले नेपाल सरकारलाई तिर्नु बुझाउनुपर्ने आयकर रु.७५ करोड ८७ लाख अर्थ विविधबाट रकमान्तर गरी ऊर्जा मन्त्रालयमार्फत शेयर लगानी तथा ऋण लगानी शीर्षकबाट निकासी एवं खर्च गरेको छ । सम्बन्धित संस्थाले तिर्नु बुझाउनुपर्ने रकम नेपाल सरकारले विनियोजित बजेटबाट बुझाउँदा खर्च र राजस्व असुलीको आकार बढाएको देखिन्छ ।

- ९.४ आर्थिक वर्षको अन्त्यमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पुराना आन्तरिक ऋणअर्न्तगत ट्रेजरी बिलको साँवा भुक्तानी गर्न ६ उपशीर्षकबाट रु.४ अर्ब ९० करोड रकमान्तरबाट थप गरी वर्षान्तमा निकासी एवं खर्च गरेको पाइयो । त्यस्तै तामाकोशी जलविद्युत आयोजनाका लागि रु.१ अर्ब वैदेशिक स्रोतमा विनियोजन भएको रकम स्रोतान्तर गरी वर्षान्तमा निकासी एवं खर्च लेखेको पाइयो । आर्थिक वर्षको अन्त्यमा स्वीकृत कार्यक्रमबेगर निकासी एवं खर्च लेख्नु उपयुक्त देखिएन ।
- यो वर्ष एक बजेट उपशीर्षकमा शुरु बजेट विनियोजन नभएको स्थितिमा रकमान्तरबाट रु.१ अर्ब ३९ करोड २५ लाख थप गरी खर्च गरेको छ । यसरी खर्च गर्दा बजेट सिद्धान्तविपरीत भई आर्थिक अनुशासन कायम नहुने हुँदा विनियोजन बजेट नभएको शीर्षकमा रकमान्तर गरी खर्च गर्ने परिपाटी नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१०. **फ्रिज नगरेको** –आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) मा साल तमाम हुनुभन्दा कम्तीमा सात दिन अगाडि आर्थिक कारोबार बन्द गरी बाँकी रहेको रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयअन्तर्गत २ संस्थाको २०७०।७१ मा स्वीकृत विनियोजित रकममध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.४ करोड ९१ लाख फिर्ता नगरी २०७१।७२ मा खर्च गर्न स्वीकृति दिने अर्थ मन्त्रालयको निर्णय नियमविपरीत छ ।
११. **स्रोतान्तर** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(१) मा स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकबाट अर्को बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने अधिकार अर्थ मन्त्रालयलाई हुने उल्लेख छ । यो वर्ष मन्त्रालयले एक स्रोतको रकम अर्को स्रोतमा परिवर्तन गर्दा वैदेशिक नगद, अनुदान, शोधभर्ना, सोभै भुक्तानीलाई वैदेशिक ऋण तथा नेपाल सरकारको नगदमा स्रोत परिवर्तन गरेको कारण नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने रु.६ अर्ब १२ करोड ८७ लाख अनुदान प्राप्त नभई थप व्ययभार परेको छ । विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रममा दाताबाट प्रतिबद्धता भएको रकमभन्दा रु.१ अर्ब ५६ करोड ३४ लाख बढी खर्च हुन गई शोधभर्ना प्राप्त हुन नसकेको रकम एसएसआर शोधभर्ना हुने अनुदानबाट नेपाल सरकारमा स्रोतान्तर गरेको छ । यसरी स्रोतान्तर गर्दा नेपाल सरकारलाई थप व्ययभार पर्न गएको छ ।
१२. **बजेट प्रक्षेपण** – यो वर्ष चालु तथा पुँजीगत उपशीर्षकमा विनियोजन भएको मध्ये ३७ उपशीर्षकमा बजेट विनियोजन भएको रु.१७ अर्ब ६८ करोड ८० लाख खर्च भएको पाइएन । खर्च नभएका शीर्षकमध्ये ६ उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.१ अर्ब ८ करोड १७ लाख पूरै रकमान्तरबाट घटाएको छ । यसप्रकार खर्च नहुने उपशीर्षकमा विनियोजन गरी बजेटको आकार वृद्धि गर्ने कार्य नियन्त्रण हुनुपर्ने देखियो ।
१३. **खुद बजेटभन्दा बढी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकासी दिने अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भने मात्र खर्च गर्न र निकासी दिनुपर्ने उल्लेख छ । एकल कोष खाता प्रणाली लागू गर्दा पनि यो वर्ष ७१ बजेट उपशीर्षकमा खुद बजेट रु.१ अर्ब ४ करोड ५ लाख रहेकोमा रु.१ अर्ब १७ करोड ९६ लाख खर्च भई रु.१२ करोड ९१ लाख खुद बजेटभन्दा बढी खर्च देखिनुले एकल कोष खाता प्रणालीले समेत नियन्त्रण गर्न सकेको छैन ।
१४. **प्रतिबद्धता शुल्क** – दातासँग सम्झौता गर्दा उपयोग गर्न सक्ने रकम मात्र कबुलियत गर्नुपर्नेमा उपयोग क्षमताको यकिन नगरी ऋण लिएको कारण यो वर्ष नेपाल सरकारले तीन विदेशी दातासँग भएको ऋण सम्झौताअनुसार ऋण रकम परिचालन गर्न नसकी रु.५ करोड ४१ लाख प्रतिबद्धता शुल्क तिर्नु परेको छ । तसर्थ ऋण परिचालन क्षमता बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
१५. **प्रशासनिक प्रयोजनमा लगानी** – विभिन्न ७ संस्थानमा प्रशासनिक प्रयोजन एवं तलब भत्ताबापत रु.९ करोड ९५ लाख, ३ संस्थानमा अवकास दायित्व चुक्ता गर्न रु.४५ करोड १८ लाख, २ संस्थामा पुरानो कर्जा राफसाफ गर्न रु.५३ करोड २२ लाख र १ संस्थालाई साधारण सभा सम्पन्न गर्न रु.३ लाखसमेत कुल रु.१ अर्ब ८ करोड ३८ लाख ऋण लगानी गरेको पाइयो । संस्थान सञ्चालन प्रयोजनका लागि प्रशासनिक खर्च, कर्जा राफसाफ र साधारण सभाजस्ता कामका लागि समेत ऋण प्रदान गर्नु उपयुक्त होइन ।

ग्रामीण विकास बैङ्कमा लगानी भएको ऋण रु.१९ करोड ९६ लाखमध्ये नेपाल सरकारको २०७१।१२।२९ को निर्णयानुसार रु.१० करोड अनुदानमा परिणत गरी ऋण समायोजन गरेको छ । ऋणलाई अनुदानमा परिणत गरेको उचित देखिएन ।

१६. **राजस्व छुट** – आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १८ ले प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि नेपाल सरकारले कानूनबमोजिमको दस्तुर, शुल्क, महसुल र करका दरहरु घटाउन बढाउन वा आंशिक वा पूर्ण छुट दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ । मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, अन्तःशुल्क ऐन तथा भन्सार ऐनबमोजिम तोकिएका दरबन्दीमा लाग्ने कर महसुल आर्थिक ऐनले छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष मन्त्रालयले आर्थिक ऐनको दफा १८ प्रयोग गरी स्वास्थ्य सामग्री र उपकरण, सवारीसाधन, विद्युतीय तथा ऊर्जाजस्ता १७१ सामग्रीको आयातमा महसुल छुट दिएको छ । उक्त छुट सन्दर्भमा तुलनात्मक विश्लेषण गर्न सकिने रकमगत अभिलेख राखेको छैन ।

सरकारले आय-व्यय विवरणको अभिन्न अङ्गको रूपमा राजस्व छुटको विवरण बजेट वक्तव्यसँगै पेस गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास रहेको छ । राजस्व छुटको उक्त विवरणमा भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क छुट दिएको कारण, सो छुटले राजस्वमा हुन गएको कमीको रकमगत अभिलेख मन्त्रालयले तयार गरेको छैन । भन्सार विभागको आसिकुडालगायत अन्य स्रोतबाट जानकारी भएसम्मको आधारमा यो वर्ष देहायअनुसारको संस्था, वस्तु तथा सेवा प्रयोजनमा रु.४९अर्ब १ करोड ९ लाख राजस्व छुट दिएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले छुटको अभिलेखका लागि सफटवयेर तयार गरेको र सो कार्यान्वयन पश्चात् छुटको रकमगत विवरण जानकारी हुने उल्लेख गरेको छ । यस्तो विवरण बजेटसँगै व्यवस्थापिका-संसदमा पेस गर्नुपर्दछ ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	छुटको प्रयोजन	छुट भएको राजस्व	क्र.सं.	छुटको प्रयोजन	छुट दिएको राजस्व
१.	औषधिको कच्चा पदार्थ/ औषधि/ कीटनाशक औषधि	४९,४५३	२.	नेपाली सेना, प्रहरीलगायतका सरकारी निकाय	३,१२,७२
३.	एम्बुलेन्स, शववाहन	२५,४८	४.	गलैचा उद्योगको फाइबर, मानव निर्मित फाइबर समेत/ कस्मिरी यार्न र कटन यार्न	३,६८६
५.	कच्चा जुट/जुटमिलका स्पेयर पार्टस	३,८७३	६.	विदेशी सहायतामा सञ्चालित आयोजना	१,१६,०५
७.	प्रिन्ट किताब, प्रिन्ट मेटेरियल, न्युज प्रिन्ट पेपर/छपाइका किताब/बैङ्क नोट	४,८९६	८.	कूटनीतिक नियोग र यू.एन एजेन्सी	१,८९,६९
९.	रसायनिक मल	५,७४,६८	१०.	दाना उद्योगले आयात गर्ने कच्चा पदार्थ	४,६५,०८
११.	कटन सारी, लुंगी, सिन्दुर टिकुली, चुरा	६१,१५	१२.	पी.भी.सी. फिल्म, बी.ओ.पी.पी फिल्म	४,३०
१३.	नून कपास र प.नि. साधन	९५,७६	१४.	होटलले स्तर वृद्धि गर्न पैठारी गर्ने मालवस्तु	१,३७
१५.	कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन/उद्योग/ हयाचरी, चिया उद्योग	७७,८१७	१६.	चलचित्र विकास बोर्डको सिफारिसमा सिनेमा उद्योगले पैठारी गर्ने मालवस्तु	७०
१७.	सिमेन्ट, क्लिकर	२७,४७	१८.	अस्पताल/ सामाजिक संघ संस्था	४०,७८
१९.	एलपिजी ग्यास	२,४८,२५	२०.	भूकम्प राहत उद्धार सामग्री	७०,८७
२१.	सोलार ब्याट्री र अन्य	५५,१३	२२.	फिलर माष्टर व्याच	२,७७
२३.	विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा विद्युत उत्पादन उपकरण पार्टस	२,१२,६९	२४.	विद्युतीय सवारी साधन/सवारीसाधन (६०% छुट)/ दमकल	१,७७३
२५.	तेल मिलले आयात गर्ने कच्चा तेल	५०९७	२६.	सुन, चाँदी	१,९४,८१
२७.	हवाइजहाज एंव पार्टसहरु	३,४८,५०	२८.	जेनेरेटर रेपसिड थ्रेसर हयारो, पम्पिङ सेट लगायतका कृषि उपकरण/४ टनभन्दा बढीको एयरकन्डिसन	३८,६८९
जम्मा					४९,०१,०९

राज्यकोषमा प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ अर्ब ७६ करोड ६६ लाख फिर्ता दिएको देखिन्छ । उक्त फिर्ता रकममा कूटनीतिक नियोगलाई रु.६ करोड ३५ लाख संघ संस्था, जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका र सरकारी कार्यालयलाई रु.३६ करोड ९२ लाख र मोबाइल निर्यातकर्ता, पैठारीकर्ता तथा घिउ,

तेल उद्योगलाई रु.५ अर्ब ३३ करोड ३९ लाख समावेश छ । यस सम्बन्धमा देखिएका उल्लेखनीय व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १६.१ आर्थिक ऐन, २०७१ मा दाना उद्योगले पैठारी गर्ने मकै, भटमासको पिनालगायतका मालवस्तुमा भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था छ । जसअनुसार यो वर्ष रु.४ अर्ब ६५ करोड ८ लाख राजस्व छुट भएको छ । राजस्व छुटमा आयात भएका ती मालवस्तुहरू पशुपंक्षीको दाना बनाउने प्रयोजनमा नै उपयोग भएको आश्वस्त हुने अवस्था छैन ।
- १६.२ विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण, सञ्चालन वा सम्भारको लागि आवश्यक पर्ने निर्माण उपकरणहरू, मेसिनरी औजार, स्टिल सीट र सो निर्माण गर्ने कच्चा पदार्थमा आर्थिक ऐन, २०७१ बमोजिम भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था छ । सोहीबमोजिम यो वर्ष रु.२ अर्ब १२ करोड ६९ लाख राजस्व छुट भएको छ । गत वर्ष विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा नेपालमा उत्पादन नहुनेलाई मात्र राजस्व छुट दिनुपर्ने व्यवस्था हटाएको कारण यो वर्ष गत वर्षको तुलनामा यस प्रयोजनमा रु.६७ करोड १४ लाख (४६.१३ प्रतिशत) बढी छुट दिएको छ । आर्थिक ऐन, २०७१ को प्रयोग गरी जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण गर्ने आयोजनाले विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण, सञ्चालन र सम्भारको लागि आवश्यक पर्ने उपकरण मेसिनरी औजार, स्टिल सिटमा छुट दिने व्यवस्था रहेपनि कन्डक्टर तारहरू पैठारी गर्दा समेत छुट दिएको छ । कतिपय अवस्थामा यस्ता मालवस्तुको माष्टर लिफ्ट स्वीकृत गराई छुट दिने गरेको समेत देखिन्छ ।
- १६.३ आर्थिक ऐन, २०७१, मूल्य अभिवृद्धि कर समूह ११ को दफा १० तथा सोही ऐनको भन्सार महसुलसम्बन्धी दफा १५ को उपदफा २(५) (आ) मा सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रको सिफारिसमा भन्सार महसुल १ प्रतिशत तथा मूल्य अभिवृद्धि कर पूरै छुट दिने व्यवस्था छ । यस वर्ष विभिन्न भन्सार कार्यालयबाट सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानहरू पैठारी भएकोमा आर्थिक ऐनको प्रावधानबमोजिम रु.५५ करोड १३ लाख राजस्व छुट भएको छ । एउटै पैठारीकर्ताले भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर तिरेर वा नतिरिक्न छुटमा ट्युबलर ब्याट्री आयात गरेको र ट्युबलर ब्याट्रीहरू सोलारमा मात्र नभई इन्भर्टरमा समेत प्रयोग भइरहेकोले सौर्य ऊर्जालाई प्रोत्साहन गर्न दिएको छुटको सदुपयोग भएको बारे आश्वस्त हुन सकिएन । भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुटमा पैठारी भएका ती ब्याट्रीहरूको प्रयोग सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन हुनुपर्दछ ।
- १६.४ वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनामा निर्माण कार्यका लागि सम्भौतामा व्यवस्था भएबमोजिम आयात गर्ने निर्माण सामग्रीमा नेपाल सरकारको निर्णयबाट भन्सार महसुल, कर, शुल्क छुट दिने व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष रु.१ अर्ब १६ करोड ५ लाख छुट दिएको छ । यस्ता सुविधामा आयात हुने सामग्रीमा लाग्ने राजस्व छुट रकमको अभिलेख राख्ने, राजस्व छुट दिएको रकम आयोजनाको लगानीमा समावेश गर्ने गरेको छैन । छुटमा आयातित सामान सम्बन्धित आयोजनामा नै उपयोग भएको सुनिश्चित गरेको छैन । वैदेशिक आयोजनामा माष्टर लिफ्टमा राखेर सबै मालवस्तुमा भन्सार अन्तःशुल्क मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिएको, कुनैमा भन्सार महसुलमात्र छुट दिने, कुनैमा प्रयोग हुने मालवस्तु मध्ये आंशिक परिमाणमा मात्र छुट दिने गरेको देखिन्छ । तसर्थ वैदेशिक आयोजनामा माष्टर लिफ्ट तय गर्ने र राजस्व छुट दिने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- १६.५ आर्थिक ऐन, २०७१ को व्यवस्था अनुरूप सामुदायिक अस्पताल र संस्थाहरूले एम्बुलेन्स र शववाहन पैठारी गरी यो वर्ष रु.२५ करोड ४८ लाख राजस्व छुट दिएको छ । यस्तो छुट सुविधामा पैठारी भएका सवारी साधनमा औजार फिट गरिएको हुनुपर्ने, सीट राख्न नपाउने, टाढैबाट देखिने गरी "नेपाल सरकारबाट राजस्व छुट सुविधा प्राप्त" लेखिएको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यसै गरी बिरामी ओसार पसारलगायतमा सेवा प्रदान गरे

सरकारले २०७१/७२ मा रु ४९ अर्ब १ करोड ९ लाख छुट दिएको छ । सो छुटको विवरण तयार नगरेको र राजस्व छुटको कारणले उपभोक्ता तथा अर्थतन्त्रमा परेको प्रभावको विश्लेषण गरेको छैन ।

बापत लिने भाडा दर स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले तोकेबमोजिम हुने व्यवस्था छ । तर उपर्युक्त व्यवस्थाको परिपालना नभएकोमा अनुगमन गरेको छैन ।

- १६.६ भूकम्पपीडितहरूलाई राहत उपलब्ध गराउन पैठारी गरिने राहत सामग्रीको आयातमा राजस्वसम्बन्धी कार्यविधि, २०७२ बमोजिम राजस्व छुट हुने व्यवस्था छ । यस व्यवस्थाअन्तर्गत त्रिपाल, जस्तापाता, खाद्यान्नलगायत अन्य राहत सामग्रीको पैठारीमा रु.७० करोड ८७ लाख राजस्व छुट भएको छ । उक्त राजस्व छुटमध्ये संघसंस्थाले त्रिपाल पैठारी गर्दा राजस्व छुट दिनुका अतिरिक्त व्यावसायिक रूपमा पैठारी गर्दा समेत राजस्व छुट दिएको छ ।
१७. **समष्टिगत ऋण** – कार्यालयले पेस गरेको विवरणमा २०७१/७२ सम्म नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्व रु.५ खर्ब ४४ अर्ब ९१ करोड ८६ लाख रहेको छ । जसमध्ये आन्तरिक ऋण रु.२ खर्ब १ अर्ब ६५ करोड ६८ लाख र वैदेशिक ऋण रु.३ खर्ब ४३ अर्ब २६ करोड १८ लाख रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी २०७१/७२ को कुल गार्हस्थ उत्पादन (चालु मूल्यमा) रु.२१ खर्ब २५ अर्बमा कुल ऋण दायित्व २५.६४ प्रतिशत रहेको छ । जसमा आन्तरिक ऋण ९.४९ प्रतिशत र वैदेशिक ऋण १६.१६ प्रतिशत रहेको छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको २०७२ आषाढको तथ्याङ्कअनुसार कुल जनसंख्या २ करोड ८३ लाख ३१ हजारलाई आधार मान्दा यो वर्षसम्ममा प्रतिव्यक्ति कुल ऋण दायित्व रु.१९ हजार २३४।०१ रहेको छ । प्रतिव्यक्ति ऋण दायित्व गत वर्षभन्दा रु.८३५।- ले कम रहेको छ ।
१८. **सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन** – सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास पालना सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १८.१ नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट सम्पादित ऋण व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यको विश्व बैङ्कबाट भएको ऋण व्यवस्थापनको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन (डेम्पा) अनुसार ऋण व्यवस्थापनको कानुनी संरचना र व्यवस्थापकीय ढाँचा, ऋणसम्बन्धी रणनीति, वित्तीय र मौद्रीक नीतिसँगको समन्वय, आन्तरिक तथा बाह्य ऋणप्राप्ति र नगद प्रवाहको अनुमान, नगद मौज्जात व्यवस्थापन, तथ्याङ्कको सुरक्षा व्यवस्था आदि विषयमा न्यूनतम मापदण्डसमेत नपुगेको स्थिति छ । यस्तै, लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराको कार्यान्वयन प्रतिबद्धता ऋण व्यवस्थापन रणनीति, ऋणको वैधानिक प्रतिवेदन आवश्यकताको संबोधन र जमानत जारी गर्ने नीति एवं कार्यविधि मूल्याङ्कन योग्य नभएको अवस्था विद्यमान छ । अतः ऋण व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- १८.२ व्यापार तथा विकाससम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय सम्मेलन (अंकटाड) बाट पारित ऋण लेनदेनसम्बन्धी सिद्धान्तअनुसार ऋण व्यवस्थापन कार्यालय स्थापना गरिनुपर्ने, ऋण व्यवस्थापकलगायत ऋण प्राप्ति प्रक्रियामा संलग्न स्वदेशी तथा विदेशी निकायका पदाधिकारीलाई नैतिक आचरण विपरीत कार्य गरेमा कारबाही गर्न कानुनी व्यवस्था हुनुपर्ने, ऋणका प्रत्येक सम्झौता र विस्तृत प्रतिवेदन व्यवस्थापिका संसदमा पेस गर्नुपर्ने, ऋण प्राप्ति तथा लगानी सम्बन्धमा दीर्घकालीन र मध्यकालीन रणनीति तयार गर्नुपर्ने, लागत लाभ विश्लेषण गर्ने संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि हुनुपर्ने र ऋण प्राप्ति तथा लगानीमा हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न सफ्टवेयर प्रयोग गर्नुपर्ने जस्ता ऋण व्यवस्थापनका आधारभूत सिद्धान्त मन्त्रालयले अनुसरण गरेको पाइएन । अतः व्यापार तथा विकाससम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय सम्मेलन (अंकटाड) को ऋण प्राप्ति सम्बन्धी सामान्य सिद्धान्तको परिपालना गरी ऋण व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी गरिनुपर्दछ ।
१९. **शेयर लगानी प्रतिफल** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपाल सरकारले १०६ संस्थामा गत वर्षसम्म रु १ खर्ब २६ अर्ब ८२ करोड १४ लाख शेयर लगानी गरेकोमा यो वर्ष थप रु १६ अर्ब ८ करोड ५९ लाख लगानी भई हालसम्म १०४ संस्थामा कुल रु १ खर्ब ४२ अर्ब ९० करोड ७३ लाख शेयर लगानी भएकोमा यो वर्ष ८ संस्थाबाट रु १३ अर्ब ५३ करोड १६ लाख लाभांश लगानीको ९.४६ प्रतिशत प्राप्त भएको छ । सरकारले लगानी गरेको मध्ये अधिकांश संस्था घाटामा रहेकाछन् । गत वर्षको लगानी प्रतिफल १०.२५ प्रतिशतको तुलनामा यो वर्ष ०.७९ प्रतिशतबिन्दुले प्रतिफल घटेको छ । उक्त संस्थामा नेपाल सरकारको आंशिक, अधिकांश र पूर्णस्वामित्व भएको संस्थाको छुट्टाछुट्टै अभिलेख राखी

सोबमोजिम लगानी र प्रतिफलको विश्लेषण गरेको छैन । लगानी प्रतिफल न्यून रहेको परिप्रेक्ष्यमा सरकारी संस्थानको दक्षता अभिवृद्धि हुनुपर्दछ ।

२०. **राजस्व असुली** – यो वर्ष रु.४ खर्ब २४ अर्ब ७५ करोड १२ लाख राजस्व असुल गर्ने अनुमान रहेकोमा रु.४ खर्ब ५ अर्ब ८६ करोड ६१ लाख (९५.५५ प्रतिशत) असुल गरेको महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उपलब्ध गराएको राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा उल्लेख छ । यो वर्षको शीर्षकगत राजस्वको लक्ष्य तथा यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु. लाखमा)

शीर्षक	लक्ष्य	असुली	असुली प्रतिशत	लेखापरीक्षणबाट देखिएको असुली
१. आयकर	९४,५३,२८	८९,०९,११	९४.२४	८८,३७,३१
२. घर जग्गा तथा अन्य सम्पत्तिमा लाग्ने कर	५,५४,८९	९,३९,९४	१६९.३९	९,२१,०६
३. अन्य	१५,०३,१५	१३,९६,५१	९२.९०	१३,१८,९६
प्रत्यक्ष कर	१,१५,११,३२	१,१२,४५,५६	९७.६९	१,१०,७७,३३
१. भन्सार	८०,६६,९२	७४,८४,१२	९७.७३	७४,९८,०४
२. मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क	१,७८,१८,१८	१,६६,०५,९९	९३.२०	१,५२,५१,९६
३. अन्य	२,५६,८७	२,५९,८४	१०१.१६	२,५९,२५
अप्रत्यक्ष कर	२,६१,४१,९७	२,४३,४९,९५	९३.१५	२,३०,०९,२५
कर राजस्व	३,७६,५३,२९	३,५५,९५,५१	९४.५३	३,४०,८६,५८
१. सम्पत्ति बिक्रीबाट प्राप्त आय	२३,०७,३८	२२,७०,८७	९८.४२	२२,५६,६६
२. वस्तु तथा सेवा बिक्री	१४,७२,३४	१२,२३,०६	८३.०७	११,८१,३५
३. दण्ड जरीबना र जफत	४४,३४	१,२५,४३	२८२.८८	१,२६,९७
४. अन्य हस्तान्तरण	२४	५०	२०८.३३	५७
५. विविध	९,९७,५३	१३,७१,२४	१३४.४६	१३,६८,१९
गैरकर राजस्व जम्मा	४८,२१,८३	४९,९१,१०	१०३.५१	४९,३३,७४
कुल राजस्व जम्मा	४,२४,७५,१२	४,०५,८६,६१	९५.५५	३,९०,२०,३२

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले रु.४ खर्ब ५ अर्ब ८६ करोड ६१ लाख असुली देखाए पनि लेखापरीक्षणबाट रु.३ खर्ब ९० अर्ब २० करोड ३२ लाख असुली देखिएकोले कुल असुलीमा रु.१५ अर्ब ६६ करोड २९ लाख फरक परेको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगन्जले रु.९ अर्ब ३७ करोड, काठमाडौंले रु.३ अर्ब ८३ करोड, नेपालगन्जले रु.१ अर्ब ९६ करोड, कैलालीले रु.७८ करोड र करदाता सेवा कार्यालय, धुलिखेलले रु.१ अर्ब २३ करोडसमेत रु.१७ अर्ब १७ करोड भन्सारबिन्दुमा असुल भएको मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क सम्बन्धित कार्यालयले आर्थिक विवरणमा असुली नदेखाएको कारण फरक देखिएको छ । उक्त फरक रकम समायोजन गर्दा कुल असुलीमा रु.१ अर्ब ५१ करोड फरक देखिएको छ ।

२१. **कर फछ्यौट आयोग, २०७१** – कर फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ को दफा ३ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले २०७१ माघ २२ मा आयोग गठन गरेको थियो । आयोगको कार्यावधि २०७२ आषाढ मसान्तसम्म रहेकोमा नेपाल सरकारको निर्णयबाट २०७२ असोज मसान्तसम्म थप गरेको देखिन्छ । कर फछ्यौट आयोग, २०७१ को व्यवस्था सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरु देहायबमोजिम छन्:

- २१.१ कर फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ मा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम निर्धारण तथा असुल गर्नुपर्ने बक्यौता करहरु निर्धारण गरी असुल गर्न कर फछ्यौट आयोग गठन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । आयकर ऐनमा आन्तरिक राजस्व विभागलाई स्वविवेकीय आधारमा कर निर्धारण गर्नसक्ने अधिकारसमेत दिएको परिप्रेक्ष्यमा सिर्जना हुने विवाद समाधान गर्न आयोगको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । आयकर ऐन, २०५८ ले स्वयं कर निर्धारण प्रणालीलाई अवलम्बन गरेको र सोही ऐनको परिच्छेद २१ ले विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरुले गरेको कर निर्धारणका निर्णयहरु पुनरावलोकन र पुनरावेदन हुने व्यवस्था गरेको छ । विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरुले गरेको निर्णय चित्त नबुझ्ने करदाताले विभागसमक्ष प्रशासकीय पुनरावलोकनको लागि निवेदन

दिनसक्ने र विभागको निर्णयमा चित्त नबुझाउने करदाताले राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन दिनसक्ने व्यवस्था समेत छ । राजस्व न्यायाधिकरणको फैसला चित्त नबुझे सर्वोच्च अदालतको अनुमतिले पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था छ । उपर्युक्त व्यवस्था बाहेक करसम्बन्धी विवाद समाधानको लागि अन्य व्यवस्था गरेको देखिदैन ।

आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४२ ले प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सालबसाली लागू हुने आर्थिक ऐनले यस ऐनमा संशोधन गरी कर लगाउने, निर्धारण गर्ने, बढाउने, घटाउने, छुट दिने वा मिनाहा दिनेसम्बन्धी व्यवस्था गरेकोमा बाहेक अन्य कुनै पनि ऐनले यस ऐनबमोजिमका करका व्यवस्थाहरूमा कुनै पनि संशोधन, परिवर्तन वा करसम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरू गर्न नसक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

उक्त ऐनले करसम्बन्धी विवाद समाधानका लागि पर्याप्त कानुनी व्यवस्था गरेको र ऐनबमोजिम बाहेक अन्य कुनै पनि ऐनले करसम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरू गर्न नमिल्ने र स्वयं कर निर्धारणको अवधारणा कार्यान्वयन नहुँदाको फरक परिप्रेक्ष्यमा विवाद समाधानको लागि व्यवस्था गरिएको ऐनको आधारमा आयोग गठन गरी विवादित करका विषयहरू टुङ्गो लगाउनु आयकर ऐन अनुकूल देखिएन ।

२१.२ नेपालको संविधानको धारा २४१ उपधारा (३) अनुसार महालेखापरीक्षकलाई कामका लागि लेखासम्बन्धी कागजपत्र जुनसुकै बखत हेर्न पाउने अधिकार छ । महालेखापरीक्षक वा त्यसका कुनै कर्मचारीले माग गरेको जुनसुकै कागजपत्र तथा जानकारी उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको कर्तव्य हुने व्यवस्था गरेको छ । आयोगले कार्यसम्पादनको अन्तिम नतिजाको रूपमा तयार गरेको प्रतिवेदनको छायामा प्रति उपलब्ध गराउन २०७२।१।३ मा आन्तरिक राजस्व विभाग र २०७२।१।१४ मा अर्थ मन्त्रालयसँग अनुरोध गरेकोमा उक्त निकायहरूबाट उपलब्ध नगराएकोले लेखापरीक्षण कार्यमा बाधा पुगेको छ । अर्थ मन्त्रालय र आन्तरिक राजस्व विभागबाट नेपालको संविधानले व्यवस्था गरेको महालेखापरीक्षकको अधिकारलाई बेवास्ता गरेको कारण जवाफदेहिता वहन गरेको पाइएन ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

२२. **राजस्व भिडान** – कार्यालयले पेस गरेको राजस्वको केन्द्रिय आर्थिक विवरणमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कअनुसार यो वर्ष विभिन्न ८ बैङ्कमार्फत रु.४ खर्ब ३८ अर्ब ५० करोड ३७ लाख राजस्व असुल भएको देखाएको छ । कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार विभिन्न बैङ्कमार्फत रु.४ खर्ब ३८ अर्ब ३९ करोड ३० लाख राजस्व असुली देखिएको छ । दुई निकायबीच राजस्व असुलीमा रु.११ करोड ७ लाख फरक परेकोले यथार्थ राजस्व असुली यकिन गर्न सकिएन । बैङ्कगत राजस्व असुली नै फरक देखिनुको कारण स्पष्ट गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

गत आर्थिक वर्षमा नगद मौज्जात रहेको राजस्व रु.१ अर्ब ५३ करोड ५२ लाखमध्ये रु.१ अर्ब ४६ करोड १९ लाखमात्र यो वर्षको आर्थिक विवरणमा जिम्मेवारी सारेकोले रु.७ करोड ३३ लाख घटी जिम्मेवारी सारेको रकम दाखिला हुनुपर्दछ ।

२३. **सञ्चितकोष** – कार्यालयले पेस गरेको सञ्चित कोषको प्राप्ति र भुक्तानीको अवस्था निम्नानुसार छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	आ.व. २०७१।७२	आ.व. २०७०।७१	घट बढ प्रतिशत
प्राप्ति			
१. राजस्व तथा अनुदान	४४८३३३२	४०५९९७६	१०.४३
क. राजस्व	४११९५९०	३६२३५५५	१३.६९
ख. अनुदान	३६३७४२	४३६४२२	-१६.६५
२. वित्तीय व्यवस्था	६४८८१४	४३९३७०	४७.६७
क. ऋण लगानी फिर्ता	२०८१५	५६९८	२६५.३०
ख. शेयर बिक्री			

विवरण	आ.व. २०७१/७२	आ.व. २०७०/७१	घट बढ प्रतिशत
ग. वैदेशिक ऋण प्राप्ति	२०४३२३	२१९५२८	-६.९३
घ. आन्तरिक ऋण प्राप्ति	४२३६७६	२१४१४४	९७.८५
३. अन्य प्राप्ति	-	३९	
जम्मा	५१३२१४६	४४९९३८५	१४.०६
भुक्तानी			
१. चालु वर्षको भुक्तानी	४२८२५११	३७०१८६१	१५.६९
क. सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने रकममा खर्च	९३३४८	१३४९५३	-३०.८३
ख. विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	४१८९१६३	३५६६९०८	१७.४५
२. वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको भुक्तानी	१०३३०७२	६४८२५८	५९.३६
क. सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने रकममा खर्च	६४४५७८	४१८७७१	५३.९२
ख. विनियोजन ऐन द्वारा भएको खर्च	३८८४९४	२२९४८७	६९.२९
३. कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट खर्च भएको तर बैकबाट भुक्तानी नभएको खर्च समायोजन	-८०८	-२७	२८९२.५९
जम्मा	५३१४७७५	४३५००९२	२२.१८
४. गत वर्षको छुट्टा भुक्तानी		१७८	
नगदमा परिवर्तन	-१८२६२९	१४९११५	-२२२.४८
आ.व. को शुरूको मौज्जात	-६१५७५९	-७६४८७४	-१९.५०
आ.व. को अन्तिम मौज्जात	-७९८३८८	-६१५७५९	२९.६६

वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको भुक्तानी गत वर्ष रु.६४ अर्ब ८२ करोड ५८ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१ खर्ब ३ अर्ब ३० करोड ७२ लाख भई गत वर्षको तुलनामा ५९.३६ प्रतिशत वृद्धि भएको छ। गत वर्ष ऋण लगानी फिर्ता रु.५६ करोड ९८ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ८ करोड १५ लाख पुगेको छ। आन्तरिक ऋण गत वर्ष रु.२१ अर्ब ४१ करोड ४४ लाख लिएकोमा यो वर्ष ९७.८५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.४२ अर्ब ३६ करोड ७६ लाख रहेको छ। वैदेशिक ऋण र अनुदान गत वर्षभन्दा क्रमशः ६.९३ र १६.६५ प्रतिशतले घटेको कारण आन्तरिक ऋण उठाउनु परेको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २३.१ प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्था अनुरूप सरकारी लेखा नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था छ। तर सञ्चित कोषको वार्षिक मौज्जात ऋणात्मक देखाएको छ। गत वर्षसम्म सरकारको मौज्जात रु.६१ अर्ब ५७ करोड ५९ लाख ऋणात्मक भएकोमा यो वर्ष पुनः रु.१८ अर्ब २६ करोड २९ लाख न्यून हुन गई हालसम्म रु.७९ अर्ब ८३ करोड ८८ लाख रहेको छ। नगदमा आधारित प्रणाली अवलम्बन गरी तयार गरेको वित्तीय विवरणमा ऋणात्मक मौज्जात देखिँदा वित्तीय विवरणले यथार्थता चित्रण गरेको देखिँदैन। सो सम्बन्धमा हिसाब मिलान हुनुपर्दछ।
- २३.२ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण कोषमा नेपाल सरकार (मन्त्रपरिषद्) को निर्णयानुसार अन्य संस्था सशर्त अनुदान शीर्षकबाट रु.१० अर्ब खर्च लेखी २०७२।३।२८ मा ख १२ खातामा रकम सारेको छ। उक्त रकम यथार्थ खर्च नभई खाता ट्रान्सफरमात्र भएकाले सञ्चित कोषमा अनावश्यक खर्च वृद्धि भएको छ।
- २३.३ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा बाह्य ऋण अन्तर्गत शोधभर्ना प्राप्त रु.९ अर्ब १४ करोड २६ लाख र सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) रु.११ अर्ब २८ करोड ९७ लाखसमेत रु.२० अर्ब ४३ करोड २३ लाख आम्दानी देखाएको छ। नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.१३ अर्ब ३३ करोड १६ लाख देखाएकोले नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ट्रेजरी हिसाबसँग कार्यालयले पेस गरेको ऋण रकमसमेत फरक परेको छ। यसरी सञ्चित कोष र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले फरक फरक प्राप्ति हिसाब देखाएबाट ऋण प्राप्ति हिसाब यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेन। कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.७ अर्ब १० करोड ७ लाख फरक पर्नाको कारण यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।

- २३.४ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदानअन्तर्गत नगद प्राप्त रु.५ अर्ब ८८ करोड ९५ लाख, शोधभर्ना प्राप्त रु.२० अर्ब ६५ करोड ५२ लाख, सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) रु.९ अर्ब २७ करोड ८ लाख र वस्तुगत सहायता रु.५५ करोड ८७ लाखसमेत रु.३६ अर्ब ३७ करोड ४२ लाख आम्दानी देखाएको छ । यस्तै नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यो वर्ष रु.२८ अर्ब ९४ करोड ८६ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएको छ । यसरी सञ्चित कोषले देखाएको (प्रत्यक्ष अनुदान र वस्तुगत सहायता बाहेक) र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको अनुदान प्राप्त हिसाबको रु.२ अर्ब ४० करोड ३९ लाख फरक देखिएकोले हिसाब मिलान हुनुपर्दछ ।
- २३.५ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चित कोषको हिसाबको ढाँचा तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत गराएको छैन । साथै उक्त हिसाबमा उल्लिखित रकम कलमहरु प्रमाणित गर्ने अनुसूची र सोबमोजिमका सहायक खाताहरुसमेत अद्यावधिक रहेको पाइएन । तसर्थ कार्यालयले प्रचलित ऐन, नियम एवं असल अभ्यासलाई आधार लिई सञ्चित कोषको ढाँचा तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत गराउनुपर्दछ ।
- २३.६ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट २०७२।१२।११ मा सोभै भुक्तानीलगायतका खर्च थप गरी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको करिब ९ महिनापछि मात्र संशोधित आर्थिक विवरण प्राप्त भएको छ । यसबाट वैदेशिक स्रोत खर्च व्यवस्थापन र प्रतिवेदन प्रणाली प्रभावकारी देखिएन ।
२४. **वस्तुगत सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८७(क) बमोजिम मन्त्रालयबाट केन्द्रीय आर्थिक विवरण प्राप्त भएपछि महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले नगद, सोभै भुक्तानी तथा वस्तुगत ऋण वा सहायता वा ऋणसमेतको केन्द्रीय लेखा राखी एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेस गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणमा स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गत युनिसेफबाट प्राप्त भ्याक्सिन तथा खोपजन्य वस्तुगत सहायताबापतको रु.१६ अर्ब २७ करोड ५८ लाख तथा नेपाली सेनालाई भारतीय सरकारबाट प्राप्त वस्तुगत सहायता रु.५६ करोड ८८ लाख सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा समावेश नभएकोले सो विवरणले आय-व्ययको यथार्थ स्थिति चित्रण गर्दैन ।
२५. **बक्यौता** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको असुल गर्नुपर्ने बक्यौता गत वर्ष रु.६० अर्ब ६९ करोड १८ लाख रहेकोमा यस वर्ष १६.३० प्रतिशत वृद्धि भई निम्नानुसार रु.७० अर्ब ५८ करोड ४१ लाख पुगेको छ

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	विवरण	भाखा नाघेको साँवा	भाखा नाघेको ब्याज	जम्मा	प्रतिशत
१	आन्तरिक ऋण	२१,५१,८६	१०,९४,८०	३२,४६,६६	४६
२	वैदेशिक ऋण	९,०१,१९	२९,१०,५६	३८,११,७५	५४
	जम्मा	३०,५३,०५	४०,०५,३६	७०,५८,४१	१००
	प्रतिशत	४३.२५	५६.७५	१००.००	-

भाखा नाघेको साँवा, ब्याज असुल गर्न बीजक जारी गर्ने कार्य शुरु गरे तापनि असुली कार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन । भाखा नाघेका साँवा, ब्याज बाँकी राख्नेमा खारेज भएका, बिक्री तथा भाडामा गएका, अस्तित्व समाप्त भएका र निष्क्रिय संस्थाहरुसमेत रहेका छन् । भाखा नाघेको साँवा फिर्ता तथा ब्याज असुल गर्ने कार्य हुनुपर्दछ ।

२६. **शोधभर्ना खर्च** – यस वर्षको खर्च व्यहोर्ने स्रोतमध्ये वैदेशिक अनुदान शोधभर्नाबाट रु.३६ अर्ब २५ करोड १६ लाख र वैदेशिक ऋण शोधभर्नाबाट रु.३४ अर्ब ८० करोड २५ लाखसमेत रु.७१ अर्ब ५ करोड ४१ लाख खर्च व्यहोरिने उल्लेख भएकोमा वैदेशिक अनुदान शोधभर्नातर्फ रु.२३ अर्ब ५७ करोड ५८ लाख र वैदेशिक ऋण शोधभर्नातर्फ रु.१३ अर्ब ३३ करोड ८८ लाखसमेत रु.३६ अर्ब ९१ करोड ४६ लाख खर्च भएको देखियो । बजेट बक्तव्यमा अनुमान गरिएको रकमको तुलनामा यस वर्षको खर्च वैदेशिक अनुदानतर्फ ६५.०३ प्रतिशत र वैदेशिक ऋणतर्फ ३८.३२ प्रतिशत रही समग्रमा ५१.९५ प्रतिशत मात्र उपयोग भएको देखिन्छ ।

२७. **अनुदान शोधभर्ना** – गत वर्षसम्म अनुदानतर्फ शोधभर्ना लिन रु.१७ अर्ब २३ करोड २ लाख बाँकी रहेकोमा यस वर्ष शोधभर्ना प्राप्त गर्ने गरी खर्च भएको रु.२३ अर्ब ५७ करोड ५८ लाखसमेत जम्मा शोधभर्ना हुनुपर्ने रु.४० अर्ब ८० करोड ६० लाखमध्ये यो वर्ष रु.१७ अर्ब २९ करोड ३३ लाख प्राप्त र रु.२ अर्ब २४ करोड ३६ लाख हिसाब मिलान भई वर्षान्तमा रु.२१ अर्ब २६ करोड ९१ लाख बाँकी रहेको छ । गत वर्षको तुलनामा अनुदान शोधभर्ना २३.४४ प्रतिशतले बढेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २७.१ अनुदानतर्फ बढी सोधभर्ना बाँकी राख्ने मन्त्रालयमा शिक्षा मन्त्रालयको रु.१४ अर्ब ३ करोड ४ लाख, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको रु.३ अर्ब ७ करोड ८८ लाख र अर्थ मन्त्रालयको रु.३० करोड ८४ लाख रहेको छ । कुल रकममध्ये आयोजना नखुलेको रु.४ करोड २३ लाख ऋणात्मक रहेको छ ।
- २७.२ विभिन्न दातृ राष्ट्र तथा संस्थाहरु जस्तै चीन, युनिसेफ, जापान, हेल्भेटास, जी.टी.जेडबाट शोधभर्ना हुनुपर्ने अनुदान रकम गत विगत वर्षदेखि जिम्मेवारी सार्दै ल्याउने गरेको छ । दातृसंस्था ए.डी.बी., आई.डी.ए., आइफाड र एस.एस.आर.को शोधभर्ना हिसाबमा रु.२ अर्ब २४ करोड ३६ लाख हिसाब मिलान गरेको छ । कतिपय संस्थाहरुबाट शोधभर्ना हुन नआएको स्थिति छ ।
- २७.३ कार्यालयबाट पेस भएको विवरणमा विभिन्न योजनामा शोधभर्ना हुन बाँकी रु.१ अर्ब ७३ करोड ३४ लाख ऋणात्मक देखिएकोमा कारण खुलाएको छैन । बन्द भइसकेका यस्ता आयोजनाको ऋणात्मक हिसाब हुँदा कुल शोधभर्ना हुन बाँकी रकम घटन गई बाँकी रकमको यथार्थ हिसाब प्रस्तुत हुन सक्दैन ।
- २७.४ कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार विभिन्न मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगअन्तर्गत सञ्चालन भएका १६ आयोजना तथा कार्यक्रममा २०७१।७२ सम्म रु.३१ करोड ८९ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी भएकोमा ती आयोजनाहरु बन्द भइसकेको अवस्था छ । बाँकी रकम शोधभर्ना प्राप्त गर्नेतर्फ सम्बन्धित पक्षको ध्यान जानुपर्दछ ।
२८. **ऋण शोधभर्ना** – गत विगत वर्ष वैदेशिक ऋण शोधभर्ना हुने गरी खर्च भएको रु.४ अर्ब ५० करोड ८७ लाख शोधभर्ना लिनबाँकी रहेकोमा यो वर्षको खर्च रु.१३ अर्ब ३३ करोड ८८ लाखसमेत शोधभर्ना हुनुपर्ने रु.१७ अर्ब ८४ करोड ७५ लाख भएकोमा रु.९ अर्ब ७ करोड ४९ लाख प्राप्त र रु.४६ करोड ७५ लाख हिसाब मिलान भई वर्षान्तमा रु.८ अर्ब ३० करोड ५१ लाख बाँकी देखिएको छ ।
- ऋण शोधभर्ना बाँकी रकम गत वर्षभन्दा ८४.२० प्रतिशतले बढेको छ । ऋण शोधभर्ना बढी बाँकी रहेका मन्त्रालयहरुमा अर्थ मन्त्रालयको रु.४ अर्ब ८५ करोड ६ लाख, शहरी विकास मन्त्रालयको रु.१ अर्ब ४८ करोड ४८ लाख र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.१ अर्ब १६ करोड १६ लाख रहेको छ । शिक्षा मन्त्रालयको रु.२ अर्ब १० करोड ४४ लाख ऋणात्मक शोधभर्ना बाँकी देखिन्छ । शोधभर्ना बाँकी रकम समयमा नै फिर्ता लिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
२९. **केन्द्रीय धरौटी** – कार्यालयबाट प्राप्त धरौटीको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार गत वर्षको जिम्मेवारी रु.१३ अर्ब ५३ करोड ६३ लाखमा यो वर्ष रु.९ अर्ब ६९ करोड ३१ लाख थप भई जम्मा रु.२३ अर्ब २२ करोड ९४ लाखमा रु. ३ अर्ब २९ करोड ८० लाख सदरस्याहा र रु.४ अर्ब ६० करोड ३७ लाख फिर्ता भई वर्षान्तमा रु.१५ अर्ब ३२ करोड ७७ लाख धरौटी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २९.१ चौध जिल्लाको गतवर्षको अन्तिम मौज्जात रु.१३ अर्ब ५६ करोड ६४ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१३ अर्ब ५३ करोड ७१ लाख मौज्जात सारी रु.२ करोड ९३ लाख घटी जिम्मेवारी सारेको छ । घटी जिम्मेवारी सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन हुनुपर्दछ ।
- २९.२ धरौटीको अन्तिम मौज्जात कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको आधारमा रु.१५ अर्ब ३२ करोड ७७ लाख रहेकोमा बैङ्क स्टेटमेन्टअनुसार रु.१५ अर्ब १८ करोड ३६ लाख भई रु.१४ करोड ४१ लाख मौज्जात बैङ्कमा कम देखिएको छ । कार्यालयले बैङ्क र सेस्तामा फरक देखाएकोमा बैङ्क हिसाब मिलान विवरणसमेत तयार गरेको छैन । बैङ्कमा मौज्जात घटी सम्बन्धमा छानबिन गरी दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३०. **कार्य सञ्चालन कोष** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेस गरेको २०७१।७२ को कार्यसञ्चालन कोषको केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार गत वर्षको जिम्मेवारी रु.९ अर्ब ४३ करोड ७९ लाख र यो वर्षको आय रु.५१ अर्ब ७२ करोड ९३ लाखसमेत जम्मा आय रु.६१ अर्ब १६ करोड ७२ लाखमा रु.४७ अर्ब ३४ करोड ६८ लाख खर्च भई बाँकी मौज्दात रु.१३ अर्ब ८२ करोड ४ लाख हुनुपर्नेमा रु.१४ अर्ब ६९ लाख बाँकी देखाएको छ । उक्त कार्य सञ्चालन कोष सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३०.१ गत वर्षको बाँकी मौज्दात रु.९ अर्ब ५३ करोड ७५ लाख देखाएकोमा यो वर्ष रु.९ अर्ब ४३ करोड ७९ लाख जिम्मेवारी सारी रु.९ करोड ९६ लाख घटी जिम्मेवारी सारेको छ । घटी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ३०.२ काठमाडौं जिल्लाको गत वर्षको मौज्दात बाँकी रु.५ अर्ब ९२ करोड ५२ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.५ अर्ब ९० करोड २८ लाख जिम्मेवारी सारेकोले रु.२ करोड २४ लाख घटी जिम्मेवारी सारेको छ । सो सम्बन्धमा छानबिन गरी यथार्थता यकिन हुनुपर्दछ ।
- ३०.३ कार्यसञ्चालन कोष अन्तर्गत यस वर्ष ख-६ खाताको विवरणमा डोटी, अछाम र काठमाडौंका ४ खातामा रु.४१ करोड ६७ लाख नाम नामेशी नखुलेको रकम बैङ्कमा मौज्दात रहेको उल्लेख छ । सो रकम छानबिन गरी सञ्चित कोषमा दाखिला हुनुपर्दछ ।
- ३०.४ कार्यसञ्चालन कोषको जिल्लागत आय-व्यय विवरणमा कोषको सेस्ताअनुसार बाँकी मौज्दात रु.१४ अर्ब ६९ लाख देखिएकोमा बैङ्क मौज्दात रु.१२ अर्ब २५ करोड २ लाख उल्लेख गरेकोले रु.१ अर्ब ७५ करोड ६७ लाख घटी बैङ्क मौज्दात देखिन्छ । तर कार्यालयले रु.१ अर्ब ८९ करोड ६७ लाख घटी मौज्दात देखाएको छ । बैङ्कमा मौज्दात घटी देखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी मिलान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ३०.५ यस वर्ष कार्यसञ्चालन कोषको जिल्लागत आय-व्यय विवरणअनुसार काठमाडौं जिल्लामा कोषको बाँकी मौज्दात रु.९ अर्ब २२ करोड ३३ लाख देखिएकोमा बैङ्क मौज्दात रु.५ अर्ब ९३ करोड २५ लाख उल्लेख गरेकोले रु.३ अर्ब २९ करोड ८ लाख घटी बैङ्क मौज्दात देखिन्छ । विभिन्न ४२ कार्यालयको कोषको आम्दानी खर्च एवं बाँकीको विवरण पेस नभएको भनी कार्यालयले गत वर्षको बाँकी रकम मात्र देखाएर हिसाब तयार गरेकोमध्ये १० कार्यालयको मात्र रु.३ अर्ब ७ करोड ८१ लाख रहेको छ । यसप्रकार कारोबार अद्यावधिक नहुँदा वित्तीय सूचना प्रणालीमा असर पर्ने तथा वित्तीय विवरणले यथार्थ चित्रण नगर्ने हुदाँ कारोबार अद्यावधिक हुनु जरुरी छ ।
३१. **घटी मौज्दात** – वैदेशिक अनुदान ख५ खाताको जिल्लागत आय-व्ययको विवरणबमोजिम सेस्ताअनुसार रु.३ अर्ब ८५ करोड ५ लाख बाँकी भएकोमा बैङ्क मौज्दात रु.२ अर्ब ८८ करोड २१ लाख उल्लेख गरेकोले बैङ्क मौज्दात रु.९६ करोड ८४ लाख घटी देखाएको छ । घटी मौज्दात सम्बन्धमा यकिन हुनुपर्दछ । काठमाडौं जिल्लाको १२० कार्यालयको रु.४ अर्ब ६३ करोड १५ लाख गत वर्षको जिम्मेवारी सारेको मध्ये ४९ कार्यालयको रु.१ अर्ब ९३ करोड ८६ लाख रहेकोमा यो वर्षको कारोबार समावेश गरी अभिलेख अद्यावधिक गरेको छैन । सो रकम बैङ्कमा भए नभएको समेत यकिन गरेको छैन ।

आन्तरिक राजस्व विभाग

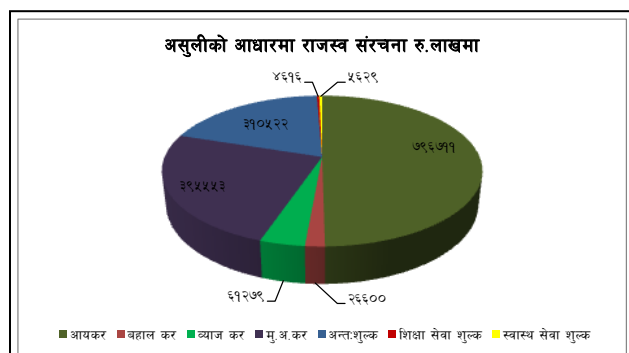
३२. **रणनीतिक योजना कार्यान्वयन** – कर प्रशासनलाई समयानुकूल तथा उच्च नैतिकवान बनाई विद्यमान जनशक्तिको क्षमता तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने लक्ष्य लिई विभागले पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना एवं त्रिवर्षीय सुधार योजना कार्यान्वयनमा ल्याएकोमा रणनीतिक योजनाले तय गरेको राजस्वसम्बन्धी सूचकहरूमा प्राप्त उपलब्धि निम्नानुसार रहेको छ:

सूचकाङ्क	इकाई	आधार वर्ष २०६७/६८	लक्ष्य २०७३/७४	यस वर्षको प्रगति २०७१/७२
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कर राजस्वको योगदान	प्रतिशत	१४.६०	१८.००	१६.७५
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा आयकरको योगदान	प्रतिशत	३.१०	५.४६	४.१६
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा मूल्य अभिवृद्धि करको योगदान	प्रतिशत	४.५८	५.६४	५.५८
कुल गार्हस्थ उत्पादनमा अन्तःशुल्कको योगदान	प्रतिशत	१.९६	३.१७	२.५२
अनलाइन दर्ता	प्रतिशत	९६.८०	१००.००	९९.१०
ई-फाइलिङ	प्रतिशत	८७.००	१००.००	९८.००
मूल्य अभिवृद्धि कर ननफाइलर	प्रतिशत	२१.३३	१०.००	२४.१९
आयकर ननफाइलर	प्रतिशत	५८.३६	४०.००	४०.००
करपरीक्षणका लागि करदाता छनौट	प्रतिशत	१.३०	२.००	१.३५
परिपालना लागत घटाउने	प्रतिशत	९३२८.००	५०.००	अप्राप्त

आयकरतर्फ गत वर्ष ननफाइलर ३९.५९ प्रतिशत रहेकोमा यो वर्ष ४३ प्रतिशत पुगेको छ । मूल्य अभिवृद्धि करको ननफाइलर लक्ष्यअनुसार घटाउन नसकिएको तथा गार्हस्थ उत्पादनमा कर राजस्वको योगदान अपेक्षित रूपमा बढ्न नसकेको अवस्था छ । विभागले वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार पञ्चवर्षीय रणनीतिक तथा त्रिवर्षीय सुधार योजनाको समीक्षामा आयकर ननफाइलर ४० प्रतिशत उल्लेख गरेको भएपनि प्रगति विश्लेषणअनुसार ४३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । आय विवरण बुझाउने करदातामध्ये २४.६६ प्रतिशतले डे३ (व्यवसाय रोजगारी तथा लगानीबाट आय हुने करदाता) र ७५.३४ प्रतिशतले डे१ (बीस लाख रुपैयाँसम्म कारोबार हुने करदाता) विवरण बुझाएका छन् । रणनीतिक योजनाले करपरीक्षण २ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको थियो । तर यो वर्ष १.३५ प्रतिशत करदाताको मात्र करपरीक्षण भएको छ ।

आन्तरिक राजस्व विभागबाट पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०६९/७०-२०७३/७४) को लक्ष्य प्राप्त गर्न गरिएका प्रयासहरू र हालसम्मको उपलब्धिहरूको समीक्षा गरी न्यून तथा नकारात्मक सूचकहरूमा लक्ष्यबमोजिम प्रगति प्राप्त गर्न आवश्यक सुधार गर्नुपर्दछ ।

३३. **आन्तरिक राजस्व संरचना** - आर्थिक वर्ष २०७१/७२ मा आन्तरिक राजस्व विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूले राजस्व रु.१ खर्ब ६० अर्ब ९ करोड १० लाख असुली गरेको छ । जसअनुसार विभाग र मातहतका कार्यालयबाट गरिएको कुल राजस्व सङ्कलनमा आयकरको ४९.७६ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि करको २४.७१ प्रतिशत, अन्तःशुल्कको १९.४० प्रतिशत, ब्याज करको ३.८३ प्रतिशत, बहाल करको १.६६ प्रतिशत, स्वास्थ्य सेवा शुल्कको ०.३५ प्रतिशत र शिक्षा सेवा शुल्कको ०.२९ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ । यस वर्षको आन्तरिक राजस्व असुलीको संरचना वृत्तचित्र नं. १ मा देखाइएको छ ।

(चित्र नं. १)

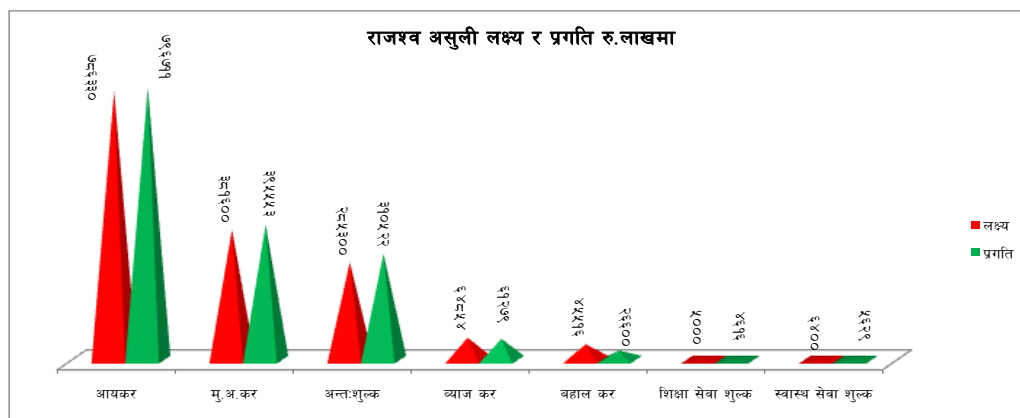
३४. **करको दायरा** - करको दायरा विस्तारको लागि हालसम्म करको दायरमा नआएका, आय विवरण पेस नगरेका र मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण पेस नगरेका करदातालाई विभिन्न छुट तथा सुविधा दिई कर कानून परिपालनालाई प्रोत्साहन गर्ने नीति लिएको छ । विभागको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार विगत तीन वर्षमा स्थायी लेखा नम्बर लिने करदाताको विवरण निम्नानुसार रहेको छ:

विवरण	२०६९।७०	२०७०।७१	२०७१।७२
व्यवसायिक स्थायी लेखा नम्बर	६,२३,४३९	७,०७,८०८	७,६४,९९०
व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर	३,५६,०६२	४,६३,५६६	५,२६,००२
मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता	१,२९,७१३	१,३९,१८२	१,५३,६१९
अन्तः शुल्क इजाजतपत्र	३६,१७४	३६,०२३	४६,९८७
जम्मा	११,४५,३८८	१३,४६,५७९	१४,९१,५९८

करदाता संख्या २०६९।७० को तुलनामा २०७०।७१ मा १७.५६ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा २०७०।७१ को तुलनामा यो वर्ष (२०७१।७२) १०.७७ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएको छ । कुल करदातामध्ये ५ लाख २६ हजार अर्थात् ३५.२६ प्रतिशत व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर लिने रहेका छन् । ती करदाताको संख्यात्मक वृद्धि १३.४६ प्रतिशत रहेको छ ।

३५. लक्ष्य प्रगति – आन्तरिक राजस्व विभागको २०७१।७२ मा आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, सवारी कर, घर बहाल करसमेत कुल राजस्व रु.१ खर्ब ५७ अर्ब ५० करोड उठाउने लक्ष्य रहेकोमा रु.१ खर्ब ६० अर्ब ९ करोड १० लाख असुल गरी लक्ष्यको तुलनामा १०१ प्रतिशत प्रगति गरेको छ । विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूको यस वर्षको राजस्व असुली र प्रगतिको विवरण चित्र नं. २ मा प्रस्तुत गरिएको छ:

चित्र नं. २

- ३५.१ विभाग र मातहतका कार्यालयहरूले गत वर्ष लक्ष्यको तुलनामा १०२ प्रतिशत प्रगति गरेकोमा यो वर्ष १०१ प्रतिशतमात्र प्रगति गरेको छ ।
- ३५.२ गत वर्ष घर बहाल करतर्फ रु.२ अर्ब ३१ करोड ४२ लाख लक्ष्य तोकी रु.२ अर्ब ३८ करोड ८ लाख असुल गरेको भए तापनि यो वर्ष रु.४ अर्ब ५५ करोड १६ लाख बहाल कर असुल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु.२ अर्ब ६६ करोड असुल गरी ५८ प्रतिशतमात्र प्रगति गरेको छ । त्यसै गरी यो वर्ष लक्ष्यको तुलनामा शिक्षा सेवा शुल्क ९२ प्रतिशत, स्वास्थ्य सेवा शुल्क ८८ प्रतिशत र व्याज कर ९४ प्रतिशत मात्र असुल भएकोले केही शीर्षकहरूमा लक्ष्यअनुसार असुल हुन नसकेको अवस्था छ ।
- ३५.३ ठूला करदाता कार्यालयबाट प्राप्त ईआईएमएस प्रतिवेदनबाट रु.८१ अर्ब २ करोड १७ लाख राजस्व असुली भएको देखिएकोमा राजस्वको मासिक प्रतिवेदन एवं राजस्वको आर्थिक विवरणअनुसार रु.८७ अर्ब ९७ करोड ६६ लाख असुली र दाखिला देखिएको छ । त्यसैगरी कार्यालयको खातामा जम्मा भएको राजस्व रु.७२ लाख आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन ।
- ३५.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमरालगायत १६ ले असुल गरेको राजस्व रकम राजस्वको आर्थिक विवरण र मासिक प्रतिवेदनबीच रु.१ अर्ब ६७ करोड ५४ लाख फरक परेको छ ।

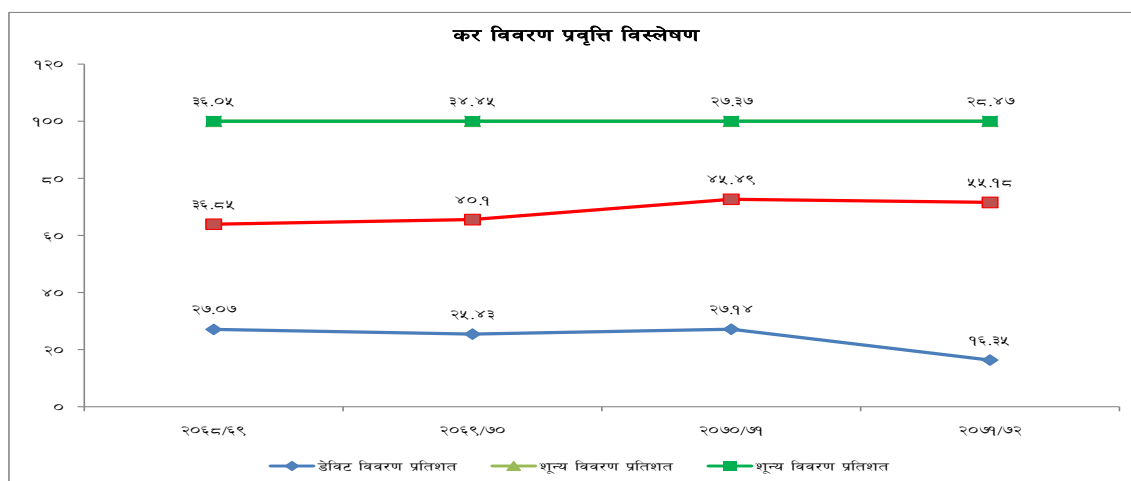
३५.५ निम्न कार्यालयले असुल गरेकोभन्दा बढी रकम सञ्चित कोषमा दाखिला गरेको छः

(रु. लाखमा)

सि.नं.	कार्यालय	असुली रकम	दाखिला रकम	बढी दाखिला रकम
१	आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमरा	५,०८,६५	५,२८,४८	१९,८३
२	आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुर	१,१५,५६	१,१५,६०	४
३	आन्तरिक राजस्व कार्यालय, चितवन	९,९३,८८	९,९५,००	१,१२
४	आन्तरिक राजस्व कार्यालय, लाहान	८०,१९	८०,९२	७३

राजस्व सम्बन्धमा तयार गरिएका प्रतिवेदन एक आपसमा भिडान नहुँदा यथार्थ प्रगति मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । अनुगमनको कमीका कारण कतिपय राजस्व शीर्षकमा लक्ष्यको तुलनामा कम प्रगति भएको, विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरूबाट राजस्वको आर्थिक विवरण तयार गर्दा बैङ्क भिडान नहुने गरेको, नियमित सन्तुलन परीक्षणको कमीका कारण विभाग र मातहतका कार्यालयले तयार गरेको ई.आई.एम.एस., आर्थिक विवरण र वार्षिक प्रतिवेदनमा फरक फरक असुली देखाएको पाइयो । विभाग र मातहत कार्यालयले वित्तीय विवरणको शुद्धता र लक्ष्य अनुरूप उपलब्धि प्राप्त गर्नेतर्फ पहल गर्नुपर्दछ ।

३६. **मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम कर विवरण बुझाउनेहरूको विश्लेषण गर्दा यस वर्ष डेबिट विवरण १ लाख ३७ हजार ५ सय ८४ (१६.३५ प्रतिशत), क्रेडिट विवरण ४ लाख ६४ हजार २ सय ४० (५५.१८ प्रतिशत) र शून्य विवरण २ लाख ३९ हजार ४ सय ४७ (२८.४७ प्रतिशत) रहेका छन् । त्यसैगरी कर विवरण नबुझाउने करदाता २४.१९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । विगत ४ वर्षको प्रवृत्ति विश्लेषण चित्रमा देखाइएको छ ।

विगत वर्षको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा अपेक्षित रूपमा डेबिट विवरण घटेको र क्रेडिट विवरण बढेको अवस्था छ । डेबिट रकमको तुलनामा क्रेडिट रकम ५.२२ गुणा भएको अवस्थाले मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिटको अनुगमनमा जोड दिनुपर्ने देखिएको छ । विभागले यस वर्ष फिर्ता गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ अर्ब ७६ करोड ६६ लाखलाई समायोजन गर्ने हो भने डेबिट रकमको तुलनामा क्रेडिट रकमको अनुपात अझ बढ्ने देखिन्छ ।

३७. **राजस्वको लगत** – विभागको गत वर्षको राजस्वको आर्थिक विवरणअनुसार यस वर्षको लागि रु.३७ अर्ब १२ करोड ५७ लाख लगत जिम्मेवारी सरेकोमा यस वर्षको आर्थिक विवरणमा रु.४१ अर्ब ४ करोड ९० लाख जिम्मेवारी सारेकोले रु.३ अर्ब ९२ करोड ३३ लाख बढी जिम्मेवारी सारेको छ । यो वर्ष थप भएको लगत समेत रु.४२ अर्ब ४३ करोड ७३ लाख आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सरेको छ । यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ३७.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ ले राजस्वको आर्थिक विवरणमा रु.२४ करोड ८१ लाख लगत कट्टा गरेको रकममध्ये एक करदाताको आयकर बक्यौता रु.२२ करोड ८७ लाख र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ ले लगत कट्टा गरेको मध्ये एक करदाताको रु.१७ करोड ३३ लाखसमेत रु.४० करोड २० लाख पुनरावेदनमा गएको कारण लगत कट्टा गरेको छ ।
- ३७.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवाले गत वर्षको आर्थिक विवरणमा रु.१ अर्ब ३७ करोड ९५ लाख लगत बाँकी भएपनि यस वर्षको आर्थिक विवरणमा गत वर्षसम्मको लगत बाँकी रु.१ अर्ब ५९ करोड ७ लाख कायम गरेको देखिन्छ । गत वर्षको रकममा रु.२१ करोड १२ लाख बढाई जिम्मेवारी सारेकोमा सोको कारण खुलाएको छैन ।
- ३७.३ ठूला करदाता कार्यालयले २०७०।७१ को करपरीक्षण गर्दा रु.५ अर्ब ३८ करोड ६२ लाख कर निर्धारण गरी माग किताबमा चढाएकोमा रु.३ करोड ३७ लाख असुल भएकाले बाँकी रु.५ अर्ब ३५ करोड २५ लाखलाई राजस्व लगतमा समावेश गर्नुपर्नेमा रु.४ अर्ब ६८ करोड ७३ लाखमात्र समावेश गरेकाले रु.६६ करोड ५२ लाख राजस्व लगतमा नदेखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी लगतमा समावेश गर्नुपर्दछ ।
- ३७.४ कार्यालयहरूले असुल गर्नुपर्ने सम्पूर्ण रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा मूल्य अभिवृद्धि करबापत २०७२ आषाढ मसान्तसम्मको बक्यौता रु.१७ अर्ब ५२ करोड ९१ लाखलाई राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत बाँकीमा समावेश गरेको देखिएन ।
- ३७.५ ठूला करदाता कार्यालयले तयार गरेको राजस्वको आर्थिक विवरणअनुसार रु.२९ अर्ब ९ करोड ४८ लाख राजस्व बक्यौता रहेकोमा कार्यालयले तयार गरेको करदाता अनुसारको विस्तृत विवरणअनुसार रु.८ अर्ब ४ करोड ९० लाखमात्र देखिएकाले फरक रु.२१ अर्ब ४ करोड ५८ लाखको करदाता अनुसारको विवरण तयार गरेको देखिएन ।
- ३७.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ बाट करपरीक्षण सम्पन्न भई बक्यौता कायम रहेका करदातामध्ये आय वर्ष २०७१।७२ मा करदाताले आफ्नो कार्यक्षेत्र परिवर्तन गरेको कारण रु.१ अर्ब ३६ करोड ३० लाख लगत कट्टा गरी विभिन्न ५ कार्यालयमा लगत कायम गर्न पठाएकोमा सम्बन्धित कार्यालयहरूले रु.८२ करोड १५ लाख घटी लगत कायम गरेको पाइयो । साथै आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ र ३ ले आफ्नो क्षेत्रअन्तर्गत करदाता सेवा कार्यालयलाई बक्यौता लगत हस्तान्तरण नगरेपनि आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ अन्तर्गतका करदाता सेवा कार्यालयले रु.२३ करोड ६९ लाख र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ अन्तर्गतका करदाता सेवा कार्यालयले रु.१ अर्ब १४ करोड २३ लाख बक्यौता लगत कायम गरेको पाइयो ।
- ३७.७ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, नेपालगन्जले गत वर्षको लगत बाँकी रु.९ करोड ९४ लाख यस वर्ष जिम्मेवारी सारेको छैन ।
- ३७.८ करदाता सेवा कार्यालय, पुतलीसडकले रु.२० करोड ९० लाख राजस्वको लगत कायम गरेकोमा रु.८२ लाख असुल भए पनि आगामी आर्थिक वर्षको लागि रु.२० करोड ९० लाख नै जिम्मेवारी सारेको छ ।
- करदाता पुनरावेदनमा गएको आधारमा राजस्व बक्यौता लगत कट्टा गरेको, बक्यौता जिम्मेवारी बढी सारेको, राजस्व लगतमा अभिलेख नगरेको उपर्युक्त उदाहरणबाट आर्थिक विवरणले देखाएको राजस्व बक्यौता लगत यथार्थ भएको सम्बन्धमा आश्वस्त हुन सकिएन । विभाग तथा मातहतका कार्यालयबाट नियमित रूपमा सन्तुलन परीक्षण र हिसाब मिलान गरी आर्थिक विवरण यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ ।
३८. **बक्यौता असुली** – लेखापरीक्षणबाट सङ्कलित राजस्वको विवरणअनुसार राजस्वको लगत रु.४८ अर्ब ५३ करोड ३ लाखमध्ये रु.३ अर्ब ४५ करोड ४२ लाख (७.१२ प्रतिशत) लगत कट्टी मिनाहा भई रु.४५ अर्ब ७ करोड ६१ लाख लगत बाँकी रहेको देखिन्छ । लगत बाँकीमध्ये रु.२ अर्ब २४ करोड ३७ लाख (४.९७ प्रतिशत) मात्र असुल भएको देखियो । यो वर्ष रु.४२ अर्ब ८३ करोड २५ लाखको लगत आगामी वर्षको

लागि जिम्मेवारी सरेको छ । बक्यौता लगतको तुलनामा न्यूनतम शून्यदेखि अधिकतम ३४ प्रतिशतसम्म असुल गरेको देखिन्छ । बक्यौता असुलीसम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ३८.१ राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार यो वर्ष विगतको बक्यौता राजस्व रु.३ अर्ब ३३ करोड ७१ लाखको लगत कट्टा मिनाहा दिएको मध्ये रु.१ अर्ब ८३ करोड ६९ लाखमात्र असुली भएको देखिन्छ ।
- ३८.२ विभागको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार यस वर्ष रु.११ अर्ब ६० करोड ९० लाख बक्यौता घटेको उल्लेख भए तापनि विभागबाट तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणले रु.२ अर्ब ५९ करोड २५ लाख लगत कट्टा एवं मिनाहा देखाएको छ ।

विभाग तथा मातहत कार्यालयहरूले नियमित अनुगमन गरी राजस्व बक्यौता असुली बढाउनुपर्दछ ।

३९. **केन्द्रीय आर्थिक विवरण** – आन्तरिक राजस्व विभागले विभाग र मातहतका कार्यालयले तयार गरेको राजस्वको आर्थिक विवरणहरू एकीकृत गरी केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गरेको छ । विभागले तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरण र लेखापरीक्षणको लागि पेस गरिएको आर्थिक विवरणहरूमा देहायबमोजिम फरक परेको छ:

(रु. लाखमा)

शीर्षकहरू	लेखापरीक्षणको लागि पेस भएको	केन्द्रीय आर्थिक विवरणले देखाएको
गत वर्षको लगत बाँकी (जिम्मेवारी आएको)	४८,५३,०३	४७,३४,९९
लगत कट्टा मिनाहा	३,४५,४२	२,५९,२५
कायमी लगत	४५,०७,६१	४४,७५,७४
लगती असुली	२,२४,३७	२,३२,०१
जम्मा असुली	२,४४,७१,८१	२,४५,४०
जम्मा दाखिला	२,४४,३४,३०	२,४५,३८
आगामी वर्ष जिम्मेवारी सारेको (लगत बाँकी)	४२,८३,२५	४२,४३,७३

विभाग र मातहतका कार्यालयहरूबाट प्रस्तुत आर्थिक विवरण र विभागबाट तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा राजस्व असुली, दाखिला, लगत बाँकी फरक फरक देखाएकोले राजस्वको वित्तीय विवरणहरूको शुद्धताप्रति आश्वस्त हुन सक्ने अवस्था छैन । राजस्व सम्बन्धमा तयार गरिएका प्रतिवेदन एक आपसमा भिडान नहुँदा यथार्थ प्रगति मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । विभागबाट आन्तरिक एम.आई.एस. र अभिलेख व्यवस्था प्रभावकारी बनाई त्रुटिरहित विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

४०. **करपरीक्षण** – आन्तरिक राजस्व विभागअन्तर्गतका २१ कार्यालयमा गत वर्ष पूर्ण करपरीक्षणका लागि छनौटमध्ये जिम्मेवारी सरेका ३ हजार ५९१ र यो वर्ष पूर्ण करपरीक्षणका लागि लक्ष्य तोकिएका ४ हजार २३७ समेत ७ हजार ८२८ करदाताको पूर्ण करपरीक्षण हुनुपर्नेमा ४ हजार १७१ (५३.२८ प्रतिशत) को मात्र करपरीक्षण गरी ३ हजार ६५७ (४६.७२ प्रतिशत) आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सारेको पाइयो । लक्ष्यअनुसारका करदाताको करपरीक्षण नहुँदा ४ वर्षको सीमान्त अवधिमा मात्र करपरीक्षण भई अन्तिम लेखापरीक्षणको दायरासमेत सीमित भएको छ । समयमा करपरीक्षण नगरेको कारण अन्तिम लेखापरीक्षणको प्रतिवेदनको कार्यान्वयन हुन नसक्ने स्थिति रहँदै आएको छ । तसर्थ लक्ष्यअनुसार समयमै करपरीक्षण गर्नुपर्दछ ।

४१. **करपरीक्षणको गुणस्तर** – आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ अन्तर्गतको एक करदाताको गत वर्ष कार्यालयले रु.१७ करोड ९४ लाख कर निर्धारण गरी बक्यौता लगत कायम गरी सो वर्षको वार्षिक कर निर्धारणसम्बन्धी लक्ष्य हासिल गरेको पाइयो । तर उक्त रकम विवादित भई पुनरावेदन परेको र ब्याज, जरिवाना समेत रु.५२ करोड ९९ लाख पुगेकोमा कर फछ्यौट आयोग, २०७१ ले रु.४ करोड ३० लाख लिने गरी टुङ्गो लगाएको छ । निर्धारित कर रकम विवादित भई न्यून रकम असुल हुने गरी मिनाहा दिने

अवस्थाले करपरीक्षणको गुणस्तर कमजोर देखियो । कर निर्धारण गरी कार्यालयले प्रगति हासिल गर्ने तर यथार्थमा राजस्वमा योगदान नहुने देखिँदा करपरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

४२. **प्रशासकीय पुनरावलोकन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११५, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ३१क. तथा अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा १९ बमोजिम कर अधिकृतले गरेको निर्णयउपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले निर्णय विरुद्ध विभाग समक्ष निवेदन दिनसक्ने व्यवस्था छ । यसरी निवेदन परेको मितिले साठी दिनभित्र विभागले निर्णय दिनुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेकोमा निम्नानुसार देखिएको छ:
- ४२.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत २०६४।६५ देखि २०७०।७१ सम्म २०५ करदाताको कर निर्धारण भएको रु.२ अर्ब २६ करोड ५३ लाखका सम्बन्धमा विभागमा २०७१।४।२ देखि २०७२।३।१८ सम्म निवेदन दिएकोमा ऐनले तोकेको म्यादभित्र निर्णय दिएको पाइएन ।
- ४२.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ अन्तर्गत ५ करदाताको रु.१ करोड ९८ लाखको संशोधित कर निर्धारण उपर प्रशासकीय पुनरावलोकनका लागि निवेदन परेको कारण तिर्नुपर्ने कर रकम विवादित रहेकोमा २०६६।६७ देखि पुनरावलोकनसम्बन्धी निर्णय विभागबाट भएको छैन ।
- ४२.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गत २०६९।१।२५ देखि २०७२।१।१७ सम्म प्रशासकीय पुनरावलोकनका लागि निवेदन गरेका ८ करदाताको विवादित कर रु.८ करोड ५८ लाख ऐनले तोकेको म्यादभित्र टुङ्गो लागेको छैन ।
- ४२.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ अन्तर्गतका १८ करदाताको २०६३।६४ देखि २०६९।७० सम्म निर्धारण भएको कर रु.१० करोड ७ लाख उपर प्रशासकीय पुनरावलोकनमा गएकोमा ७ वर्षसम्म पनि निर्णय गरेको छैन ।

कर निर्धारणमा विवाद सिर्जना हुने, समयमै निर्णय नदिने र पुनरावलोकनमा गएको कारण अन्तिम लेखापरीक्षणको लागि कर निर्धारणको फाइल पेस गर्न नसकी लेखापरीक्षणको दायराबाट करदाता उम्कन सक्ने स्थिति देखियो । कानुनले तोकेको समयभित्र पुनरावलोकनको प्रक्रिया टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

४३. **करको दर** – आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ को २(२) अनुसार कुनै आय वर्षमा कुनै बैङ्क, वित्तीय संस्था, चुरोट, बिडी, सिगार, खानेसुती, खैनी, मदिरा तथा बियरको कारोबार गर्ने निकायको करयोग्य आयमा तीस प्रतिशतका दरले कर लाग्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४३.१ ठूला करदाता कार्यालयलगायत १६ कार्यालयका २८ करदाताले करयोग्य आय रु.८ करोड २४ लाखको ३० प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ४७ लाख कर निर्धारण गर्नुपर्नेमा २५ प्रतिशतका दरले रु.२ करोड ६ लाख मात्र दाखिला गरेको देखिएकाले छुट भएको कर रु.४१ लाख निर्धारण गरी सोमा लाग्ने ब्याज, जरिवाना र शुल्क समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४३.२ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११ मा दिएको स्पष्टिकरणमा चुरोट, बिडी, सिगार, खाने सुती मुख्य कच्चापदार्थ सुती भएको, सोही प्रकृतिका अन्य उत्पादन गर्ने उद्योग बाहेक अन्य उद्योग विशेष उद्योग हुने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले २०७०।७१ मा सुती मुख्य कच्चापदार्थ भएको गुड्खालगायत विभिन्न प्रकृतिका वस्तु उत्पादन गरी रु.३७ करोड ५८ लाखको बिक्री खुलासा गरेको र विशेष उद्योगमा गणना गरी २० प्रतिशतले कर निर्धारण गरेको पाइयो । सो उद्योगले विशेष उद्योगको सुविधा पाउने देखिँदैन । तसर्थ निजको करयोग्य आय रु.५ करोड ३ लाखमा ३० प्रतिशतका दरले कर निर्धारण गर्नुपर्नेमा १० प्रतिशतले घटी कर निर्धारण भएको रु.५० लाखमा शुल्क तथा ब्याजसमेत निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४३.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरका एक रिसर्च सेन्टर प्रा.लि.ले आय वर्ष २०७०।०७१ मा मदिराको व्यापार गर्ने एक डिष्टिलरीलाई रु.३१ करोड ३८ लाखको मदिरा केमिकल्स र फ्लेवर बिक्री गरी रु.२५ करोड ७५ लाख करयोग्य आय देखाएको छ । उक्त कारोबार मदिरासँग सम्बन्धित भएकोले ३०

प्रतिशतले हुने रु.७ करोड ७२ लाख कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.६ करोड ४४ लाखमात्र गणना गरेकोले नपुग रु.१ करोड २८ लाखमा शुल्क र ब्याज गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४४. **आन्तरिक नियन्त्रण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ मा प्रत्येक विभागीय प्रमुखले आफू र अन्तर्गत निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यहरूको लागि आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस प्रयोजनका लागि आन्तरिक राजस्व विभागले करसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको अतिरिक्त निर्देशिका तथा आवश्यकताअनुसार परिपत्र, पूर्वादेश जारी गर्ने गरेको छ । विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूको लेखापरीक्षण गर्दा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सम्बन्धमा देखिएका कमजोरी र त्यसबाट पर्ने असर देहायमा उल्लेख गरिएको छ:

क्र.सं.	कमजोरी	असर
१	करदाताले आय विवरणका साथ पेस गरेको अनुसूची १३ पूर्ण हुने नगरेको, आय विवरणको झङ्को रूपमा नलिएको,	करदाताहरूका विचको मिसम्याच रकम यथार्थ नहुने हुँदा सोलाई आधार लिई कर निर्धारण गर्न समस्या परेको,
२	कर लेखापरीक्षकलाई कर निर्धारण प्रयोजनका लागि आवश्यक सूचनाहरू जस्तै कानूनको परिपालना, ऋण तथा सम्पत्तिको व्यवसायिक उपयोग, बिक्री, खरिद, मौज्जातको यथार्थता, सञ्चालकसँग र सम्बद्ध पक्षसँगको कारोबारबारे खुलासा गरी जिम्मेवार बनाउने व्यवस्था नभएको,	गलत सूचना सम्प्रेषण भई राजस्व चुहावट हुने अवस्था रहेको,
३	राजस्व लेखा प्रणालीले राजस्वको आर्थिक विवरण स्वचालित रूपमा सृजना नगरेको,	आर्थिक विवरणहरू समयमा नै तयार नहुने र आँकडा फरक फरक हुने भएकाले भिडानमा समस्या, मूल्य अभिवृद्धि गरेको बक्यौता आर्थिक विवरणले नदेखाउने,
४	विद्यमान राजस्व लेखा प्रणालीका म.ले.प.फा.नं. हरू प्रयोग नगरेको एवं समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जनको प्रयास नगरेको,	प्रयोगमा नआउने एवं समय सापेक्ष नरहेका फारामहरू समेत विद्यमान रहेको र लेखा ढाँचाको पूर्ण पालना नभएको,
५	अनलाइन टीडीएस प्रणालीको पूर्ण कार्यान्वयन नभएको,	आय विवरण पेस गर्ने मितिसम्म भुक्तानीमा कर कट्टी रकम परिवर्तन भइरहने, समयमा राजस्व प्राप्त नहुने,
६	कम्प्युटरबाट बीजक जारी गर्ने कार्यविधिको कार्यान्वयनको अनुगमन हुन नसकेको,	कम्प्युटरबाट बीजक जारी गर्ने प्रणाली प्रभावकारी नहुनाले आय न्यून हुने अवस्था रहेको,
७	एकीकृत कर प्रणालीबाट बक्यौता राजस्व एवं पुनरावेदन वा पुनरावलोकनमा गएका करदाताको कुल बक्यौता नदेखिने,	बक्यौता राजस्वको विवरण हस्तलिखित रूपमा तयार गर्नुपर्ने, बिना आधार लगत कट्टी हुने,
८	करदाताको कर लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथा कार्यालयले गरेको संशोधित कर निर्धारण आदेश एवं लेखापरीक्षण प्रतिवेदन सूचना प्रणाली पोर्टलमा अपलोड हुने नगरेको,	सबै विवरणको पूर्ण अभिलेखन नहुँदा अनुगमनमा समस्या परेको,
९	एकल कोष खातामा करदाताको स्थायी लेखा नम्बर प्रविष्ट नहुने,	अन्तरनिकाय सूचना प्रवाहमा समस्या आई राजस्व चुहावट हुने गरेको,
१०	सामाजिक सुरक्षा कोषले योगदानकर्ताहरूलाई परिचयपत्र जारी नगरेको,	करदाताले कृत्रिम नाम देखाई एक प्रतिशत कर दाखिला गरी थप करबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने,
११	विभिन्न करदाताको भुक्तानीमा कर कट्टी एउटै भौचरबाट दाखिला हुने गरेको,	भौचरमा उल्लिखित रकमभन्दा बढी कर मिलान हुने अवस्था रहेको,
१२	कर लेखापरीक्षण फाइलमा राख्नुपर्ने न्यूनतम कागजात निर्धारण नहुँदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८३ बमोजिम मागिएका सूचनाहरू पनि समावेश नहुने,	अनुगमन एवं लेखापरीक्षणमा कठिनाइ हुने तथा करदाताले कागजात परिवर्तन गर्ने,
१३	करदाताको कारोबार इएमआईएसमा शून्य प्रविष्ट हुने गरेका, कतिपय करदाताले वित्तीय विवरणसँग संलग्न गर्नुपर्ने अनुसूची अपलोड नगरेको, गरे पनि नबुझिने र अपूर्ण रूपमा अपलोड गरेको,	कर लेखापरीक्षण एवं अनुगमनमा कठिनाइ भई राजस्व चुहावट हुने,

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई विश्वसनीय र प्रभावकारी बनाउन उपर्युक्त विषयमा सुधार हुनुपर्दछ ।

४५. **दर्ता नभएकोबाट मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(२) मा नेपाल बाहिरको दर्ता नभएको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्तिले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन र नियमबमोजिम कर लाग्ने मूल्यमा भुक्तानीका बखत कर निर्धारण र असुलउपर गर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै ऐनको दफा ६(ग) मा सेवा आपूर्तिको हकमा सेवा प्रदान भएको बखत कर लिने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४५.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत मदिरा उत्पादन गर्ने ३ करदाताले रोयल्टी भुक्तानी गर्दा रु.४ करोड २२ लाख र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानअन्तर्गतको फलफूल तथा सब्जीबाट तयारी वस्तु उत्पादन गरी विक्री गर्ने एक करदाताले रु.२५ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर असुल नगरेकोले छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४ करोड ४७ लाखमा शुल्क र जरिवानासहित असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरको कार्य क्षेत्रअन्तर्गतका परामर्श सेवा प्रदान गर्ने करदाताले २०६८/६९ मा जापानस्थित सब कन्ट्याक्टरलाई रु.१० करोड ११ लाख भुक्तानी दिएको देखिन्छ । सो भुक्तानीमा ऐनको दफा ८(२) बमोजिमको मूल्य अभिवृद्धि कर असुल भएको नदेखिएकोले लाग्ने कर रु.१ करोड ३१ लाख र सोमा लाग्ने ब्याज र जरिवाना समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४५.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ अन्तर्गतको दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको कारोबार गर्ने एक करदाताको वित्तीय विवरणमा लिज लाइन इन्टर कनेक्सन इत्यादिमा रु.२३ करोड १ लाख खर्च देखाएकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनको दफा ८(२) बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड असुल गरेको नदेखिँदा सो समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४६. **भुक्तानीमा कर** – आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १७ मा भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९०(१) मा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने प्रत्येक व्यक्तिले प्रत्येक महिना समाप्त भएको पच्चीस दिनभित्र दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था समेत रहेको छ । विभागले विद्युतीय रुपमा दाखिला गर्ने व्यवस्था समेत मिलाएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४६.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत मदिराको उत्पादन गर्ने २ करदाताले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(१) बमोजिम गैरबासिन्दालाई रोयल्टी भुक्तानी गरेकोमा लाग्ने कर रु.१ करोड ७२ लाख र निर्माण व्यवसाय सञ्चालन गरी रहेको एक संयुक्त उपक्रमलाई परामर्श सेवाबापत रु.७ करोड ९ लाख भुक्तानी गरेकोमा अग्रिम कर कट्टी गरी दाखिला नगरेकोले छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४६.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ अन्तर्गतको दूरसञ्चारसम्बन्धी कारोबार गर्ने एक करदाताको आय वर्ष २०६८/६९ सम्म दुई विदेशी संस्थाबाट लिएको ऋण दायित्व रु.३२ करोड ३ लाखको ब्याज पुँजीकरण समेत रु.१ अर्ब ६१ करोड ९० लाख रहेकोमा आय वर्ष २०६९/७० मा रु.११ करोड ६२ लाख ब्याज आय पुँजीकरण गरी रु.१ अर्ब ७३ करोड ५१ लाख ऋण दायित्व देखाएको छ । पुँजीकरण गरेको ब्याजमा ऐनको दफा ८८ बमोजिम १५ प्रतिशतले हुने कर रु.६ करोड ५५ लाख असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- ४६.३ बोनस ऐन, २०३० को दफा १३ बमोजिम बोनस वितरण गरेपछि बाँकी रहन आएको रकममध्ये सत्तरी प्रतिशत रकम प्रतिष्ठानस्तरको कल्याणकारी कोषमा र बाँकी तीस प्रतिशत नेपाल सरकारले खडा गरेको राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागको २०६४/२० को परिपत्रअनुसार कर्मचारीहरूलाई बाँडेर बाँकी रहेको रकम प्रतिष्ठानस्तरको कल्याणकारी कोषमा रकमान्तर गर्दा स्रोतमै प्राकृतिक व्यक्तिको आयमा लाग्ने उपल्लो दरमा भुक्तानीमा कर काट्ने र कल्याणकारी कोषले सो रकम कर्मचारीलाई वितरण गर्दा कर मिलान गर्न पाउने व्यवस्था रहेको छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका ७ करदाताले १२ आर्थिक वर्षको बोनस वितरण गरी बाँकी रहेको रु.३ अर्ब ८९ करोड २७ लाख प्रतिष्ठानस्तरको कल्याणकारी कोषमा जम्मा गरेकोमा रु.१ अर्ब ३६ करोड २५ लाख भुक्तानीमा कर कट्टी गरी दाखिला गरेको र सो कोषबाट भएको खर्च एवं भुक्तानीमा कर कट्टी गरेको यकिन नहुँदा छानबिन गरी ब्याज, जरिवाना तथा शुल्क समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

- ४६.४ दूरसञ्चारको कारोबार गर्ने ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताको नगद प्रवाह विवरणअनुसार रु.३ अर्ब ९३ करोड ५३ लाख विदेशबाट लिएको अल्पकालीन ऋणको ब्याज रु.३५ करोड ६ लाख भुक्तानी गरेकोमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम रु.५ करोड २६ लाख कर कट्टी गर्नुपर्नेमा नगरेकोले उक्त रकममा ब्याज, जरिवाना तथा शुल्क समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४६.५ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक केबुल च्यानलसम्बन्धी कारोबार गर्ने करदाताले कन्टेण्ट सर्भिस रु.१७ करोड २९ लाख र सेटेलाइट ट्रान्सपोण्डर सर्भिस रु.३९ करोड ५० लाखसमेत रु.५६ करोड ७९ लाखको सेवा लिई गैरबासिन्दा निकायलाई भुक्तानी गरेको देखिन्छ । उक्त रकममा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७० बमोजिम रु.२ करोड ८४ लाख कर कट्टी नगरेकोले सो रकममा ब्याज तथा शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४६.६ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको मदिराको उत्पादन गर्ने एक करदाताले बिक्री प्रवर्द्धन खर्च रु.५ करोड ७८ लाख दाबी गरेको छ । उक्त रकम करदाताले बिक्रीमा दिएको कमिशन, बिक्री बोनस एवं स्किमबापतको रकम भएकाले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(१) बमोजिम १५ प्रतिशतले हुने रु.८७ लाख भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्नेमा नगरेको सो रकममा ब्याज, जरिवाना र शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४६.७ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम वायुयानको लिज (पट्टा) बापतको रकम भुक्तानी गर्दा १० प्रतिशतले कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक वायुयानसम्बन्धी कार्य गर्ने करदाताले प्रत्यक्ष लागत अन्तर्गत एअरक्राफ्ट लिज हायरमा रु.५ करोड ७१ लाख खर्च दाबी गरेअनुसार रु.५७ लाख कर कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.१३ लाखमात्र कट्टा गरेको देखिएकोले घटी कट्टी भएको रु.४४ लाखमा शुल्क तथा ब्याज समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४६.८ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम बासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा स्रोत भएको ब्याज, सेवा शुल्क र अन्य कुनै प्रतिफल रकम भुक्तानी गर्दा १५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक केबुल च्यानलसम्बन्धी कारोबार गर्ने करदाताले आय वर्ष २०७०/७१ मा दुई विदेशी कम्पनीबाट लिएको कर्जा रु.४५ करोड ५२ लाखको ब्याज रु.३ करोड ५७ लाख भुक्तानी गर्दा रु.५४ लाख कर कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.१४ लाखमात्र दाखिला गरेको देखिँदा नपुग रु.४० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
४७. **आय विवरण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ अनुसार आय वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र स्वयम्कर निर्धारण गरी आय विवरण पेस गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४७.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको निर्माण व्यवसाय गर्ने एक करदाताले २०६८/६९ देखि आय विवरण पेस गरेको छैन । करदाताले नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट २०६९/७० मा रु.१५ करोड ४२ लाख र २०७०/७१ मा रु.५६ करोड ६० लाख भुक्तानी लिएकोमा २०७०/७१ मा मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ शून्य कर विवरण पेस गरेको छ । करदाताको दुई वर्षको कारोबार रु.७२ करोड २ लाखमा लाग्ने आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९ करोड ३६ लाख सम्बन्धमा छानबिन गरी लाग्ने कर असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.२ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको हाउजिङ्गको कारोबार गर्ने एक करदाताले २०६७/६८ सम्मको आय विवरण पेस गरेकोमा त्यसपछिका आर्थिक वर्षहरूको आय विवरण पेस गरेको छैन । करदाताले २०६६/६७ मा काठमाडौं, बाफलमा निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.६९ करोड ५९ लाखलाई २०६७/६८ मा पनि निर्माणाधीन देखाएको र स्थिर सम्पत्तिमा पुँजीकरण पनि गरेको छैन । करदाताले २०६७/६८ मा काठमाडौं, बाफलको घर बिक्रीबापत रु.३९ करोड ६९ लाख आय देखाएको र सो बिक्रीको लागत रु.६९ करोड ७४ लाख देखाएको छ । निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रहेको र बिक्री आयबीच रु.२९ करोड ९० लाख फरक परेकोले करदाताले आयमा समावेश नगरेको फरक रकममा लाग्ने कर रु.७ करोड ४७ लाख छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।
- ४७.३ आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ को उपदफा (१) र (२) बमोजिम न्यायोचित आधारमा संशोधित कर निर्धारण गर्न सकिने व्यवस्था छ । करदाता सेवा कार्यालय बानेश्वरअन्तर्गतको तयारी पोशाकको कारोबार गर्ने एक करदाताले कार्यालयमा पेस गरेको २०६७/६८ को मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार निर्यात समेत

रु.८ करोड २८ लाखको बिक्री देखिएको र स्थानीय खरिद एवं आयात समेत रु.२ करोड ९० लाख खरिद देखिएको छ । बिक्री रु.८ करोड २८ लाखमा लागत खर्च रु.२ करोड ९० लाख घटाउँदा कुल मुनाफा रु.५ करोड ३८ लाख देखिएको छ । करदाताले आय विवरण पेस नगरेको अवस्थामा आन्तरिक राजस्व विभागको २०६३।४।२ को परिपत्रअनुसार लागत खर्च दिनुपर्ने व्यवस्थाबमोजिम उक्त करयोग्य आयमा लागने कर रु.१ करोड ६४ लाखमा शुल्क र ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

४८. **कारोबारको निरन्तरता** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ अनुसार आय वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र स्वयमकर निर्धारण गरी आय विवरण पेस गर्नुपर्दछ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय भैरहवा, करदाता सेवा कार्यालय नयाँ बानेश्वर र पुतलीसडकको क्षेत्रभित्र दर्ता भई स्थायी लेखा नम्बर लिएर तरकारी, फलफूल लगायत अन्य खाद्यान्न आयात गर्ने ७ करदाताले रु.२ अर्ब ४८ करोड ८ लाखको तरकारी, फलफूल तथा खसी आयात गरेको भन्सार तथाडूबाट देखिन्छ । ती करदाताले दर्ता मितिदेखि नै आय विवरण र लागने कर समेत दाखिला गरेको देखिँदैन । वार्षिक रु.१४ करोडदेखि रु.३७ करोड ६२ लाखसम्मको कारोबार गर्ने करदाताले आय विवरण र लागने कर दाखिला नगरी आयात कारोबार नै छाडेको पाइयो । यस सम्बन्धमा कार्यालयबाट अनुगमन गरेको समेत देखिएन । उक्त कारोबारमा लागने कर रु.४ करोड ६६ लाख निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४९. **कमोडिटी मार्केट** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५(१)क मा नेपाल राज्यभित्र आपूर्ति भएका वस्तु वा सेवामा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र सोही ऐनको अनुसूची १ मा उल्लिखित वस्तु तथा सेवाहरूको कारोबारमा कर नलाग्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै ऐनको दफा १७ उपदफा (३) मा कुनै महिनामा कारोबार भएको वस्तु वा सेवाको पूर्ण अंश कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग नभएमा उक्त वस्तु वा सेवामा तिरेको कर कट्टी वस्तु वा सेवाको कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग भएको अंशमा मात्र गरिने उल्लेख छ ।

कमोडिटी मार्केट तथा फ्युचर कन्ट्राक्टको कारोबार गर्ने करदाता सेवा कार्यालय नयाँ बानेश्वर र न्युरोडअन्तर्गतका दुई करदाताले फ्युचर कन्ट्राक्टको आयमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल नगरी सो कारोबारसँग सम्बन्धित खरिदमा तिरेको कर कट्टी विगत वर्षदेखि दाबी गर्दै आएका छन् । यी करदाताहरूले आय वर्ष २०७०।७१ को आषाढमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ८७ लाख क्रेडिट दाबी गरेकोमा कानूनअनुसार क्रेडिट पाउने देखिएन । मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ मा कमोडिटी मार्केटको कारोबार गर्ने करदाताले प्राप्त गर्ने सेवा शुल्क वा नाफालाई कर छुट नदिएकोले सोको सेवा शुल्कमा करदाताले मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसरी मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने २ करदाताको २ आय वर्षको कारोबार रु.१० करोड ४३ लाखमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ३६ लाख र थप दस्तुरसमेत निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५०. **सम्बद्ध पक्षको कारोबार** – सहकारी विभागबाट जारी सहकारी संघ संस्था दर्ता, सञ्चालन, लेखापरीक्षण, अनुगमन तथा नियमनसम्बन्धी मापदण्ड, २०६८ को दफा २८ मा सहकारी संस्थाले आफ्नो प्रत्येक सदस्यलाई संस्थाको कुल पुँजी कोषको १० प्रतिशतमा नबढाई ऋण प्रदान गर्नसक्ने, ऋण लगानीमा कुल परियोजना लागतको बढीमा ८० प्रतिशतसम्म दिनसक्ने, कुल ऋण लगानीको २५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी घर जग्गामा लगानी गर्नसक्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक सहकारी संस्थाले कुल कर्जा रु.३ अर्ब ८४ करोड ७७ लाखमध्ये रु.३ अर्ब २९ करोड ३९ लाख (८५.६० प्रतिशत) एक होम्स प्रा. लि.समेत सम्बद्ध पक्षलाई दिएको छ । जसले गर्दा पुँजी कोष, परियोजना लागतको सीमा एवं घरजग्गा कर्जाको सीमा उल्लङ्घन भएको छ । संस्थाले बचतकर्ताको निक्षेप रु.३ अर्ब ८७ करोड ६६ लाखमध्ये एउटै ऋणीलाई रु.३ अर्ब १० करोड ६९ लाख (निक्षेपको ८०.१४ प्रतिशत) कर्जा प्रवाह गरेको एक होम्स प्रा.लि. विगत वर्षदेखि नै नोक्सानीमा रहेको छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३ बमोजिम उपर्युक्त निकायहरू सम्बद्ध पक्ष समेत भएको र करदाताले ठूलो रकम सहकारी मापदण्ड विपरीत लगानी गरेकोले सहकारी विभाग समेतको समन्वयमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन हुनुपर्दछ ।

करदाताले सम्बद्ध पक्षलाई रु.३ अर्ब १० करोड ६९ लाख लगानी गर्दा औसत १५.०७ प्रतिशत र अन्यलाई लगानी गर्दा औसत १७.३४ प्रतिशत ब्याज लिएकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३ बमोजिम सामान्य बजार व्यवहारअनुसार कारोबार नभएको आधारमा फरक ब्याज रु.७ करोड ५ लाखमा लाग्ने कर रु.१ करोड ४१ लाख छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५१. **बिक्री फरक** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(ग) बमोजिम व्यापारिक मौज्जात निसर्गबाट प्राप्त रकम र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १६ अनुसार बिक्री लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५१.१ निर्माण व्यवसायको काम गर्ने ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले २०७०।७१ मा मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.३४ करोड ३६ लाख कर योग्य बिक्री देखाएकोमा वित्तीय विवरण र आय विवरणमा रु.५९ करोड १६ लाख आय देखाएकोले रु.२४ करोड ८० लाख फरक देखिएको छ । उक्त रकमलाई करयोग्य बिक्री मानी लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड २२ लाख र सो रकममा ब्याज, शुल्क तथा जरिवानासमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५१.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ अन्तर्गत पर्ने एक करदाता, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरअन्तर्गत पर्ने अर्को करदाताको संशोधित कर निर्धारण गरेको समयमा नन्फाइलर रहेकोमा पछि आय विवरण पेस गर्दा काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ को करदाताले रु.२ करोड ७५ लाखको खरिद उल्लेख गरेको तर आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरको करदाताले रु.२९ लाखमात्र बिक्री देखाएकोले घटी बिक्री देखाएको रु.२ करोड ४६ लाखमा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम लाग्ने कर रु.८६ लाख तथा सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५२. **सञ्चालक सापटी** – आन्तरिक राजस्व विभागको २०६९।१।२९ को परिपत्रमा सञ्चालकबाट प्राप्त सापटी रकम बैङ्कमार्फत प्राप्त हुनुपर्ने, सापटीको स्रोत यकिन गरी सापटी लगानीको रकममा कानून अनुसार कर दाखिला भए नभएको विश्लेषण गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । करदाताहरूले कार्यालयमा पेस गरेको वित्तीय विवरणहरूको अध्ययन गर्दा ठूला करदाता कार्यालयलगायत ७ कार्यालयअन्तर्गतका २८ करदाताहरूले रु.१ अर्ब ४ करोड १८ लाख व्यवसायलाई निःशुल्क सापटी दिएको देखिन्छ । यस्तो रकम करदाताको बैङ्क खातामार्फत कारोबार हुने गरेको पनि छैन । लेखाको सर्वमान्य सिद्धान्तअनुसार बिनाप्रतिफल लगानी हुने मानिदैन । यस्तो रकमलाई करयोग्य आय मान्ने कानुनी व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

५३. **दीर्घकालीन करार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ तथा नियमावली, २०५९ को नियम २ मा १२ महिनाभन्दा बढी अवधिको निर्माण करारअनुसार आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि करारको सम्पन्न प्रतिशतको क्रमबद्ध वृद्धिको योगअनुसार आयको निर्धारण तथा खर्चको दाबी गर्ने व्यवस्था छ ।

आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ अन्तर्गतका एक करदाताले आय वर्ष २०७०।७१ को संशोधित नोक्सानी निर्धारण गर्दा करदाताले पेस गरेको आय रु.१० करोड २८ लाखलाई मान्य गरेको छ । करदाताले नेपाल लेखामानबमोजिम आयको लेखाङ्कन करारको सम्पन्न प्रतिशतअनुसार गरेको खुलासा गरी कर लगाउनु पूर्वको नाफा रु.४ करोड ८ लाख उल्लेख गरेको छ । आय विवरण पेस गर्दा प्रमाणित गरेको वित्तीय विवरणमा भन्दा करारको सम्पन्न प्रतिशत कम उल्लेख गरी नोक्सानीमा रहेको आय विवरण पेस गरेको कारण आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ अनुसारको गणना गर्दा हुने कर योग्य आय रु.४ करोड ८ लाखमा लाग्ने कर रु.१ करोड २ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

५४. **खर्च कट्टी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ मा कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसाय वा लगानीबाट भएको आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि कारोबारसँग सम्बन्धित सो आयवर्षमा भएका, सो व्यक्तिबाट भएका र व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका खर्चहरू कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । सोही ऐनको दफा १५ मा आय गणना गर्ने प्रयोजनमा गणना गरिएको लागतको खर्च कट्टीबाहेक अन्य कुनै पनि खर्च कट्टी गर्न नपाउने व्यवस्था छ । खर्च कट्टी सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ५४.१ जुत्ताको उत्पादन गर्ने ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले उत्पादन खर्चअन्तर्गत विद्युत तथा इन्धनमा खर्च देखाएको रु.१० करोड ८९ लाखमा डिजेल खर्च रु.७ करोड ३५ लाख समावेश छ । नेपाल आयल निगमको २०७०/७१ को डिजेलको औसत बिक्री मूल्य रु.९०।१७ ले गणना गर्दा करदाताको वर्षभरिमा ८ लाख १५ हजार ४२६ लिटर डिजेल खपत भएको देखिन्छ । उद्योग वर्षभरिमा ३६० दिन नै सञ्चालन भएको मान्ने हो भने प्रतिदिन २ हजार २६५ लिटर र २४ घण्टा चलाएको अवस्थामा पनि प्रतिघण्टा ९४.३७८ लिटर डिजेल खपत भएको देखाएको जुन अविश्वसनीय देखिन्छ । करदाताले विद्युत महसुलबापत रु.३ करोड ५४ लाखसमेत खर्च देखाएकोले यति ठूलो परिणामको डिजेल खपत हुने अवस्था देखिँदैन । तसर्थ जेनेरेटर र कारखानाको सञ्चालन, विद्युत खपतको अवस्था सम्बन्धमा छानबिन गरी अस्वभाविक डिजेल खपतलाई अमान्य गरी लाग्ने कर रु.१ करोड १० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५४.२ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका मोबिल आयात तथा बिक्री वितरण गर्ने एक करदाताले विज्ञापन र व्यवसाय प्रवर्द्धन खर्च रु.१ करोड ४४ लाख र विदेशी ब्रान्डका मदिरा बिक्री गर्ने एक करदाताले वितरण खर्च रु.३ करोड ७९ लाख दाबी गरेका छन् । यस्तो खर्च उत्पादकले वहन गर्नुपर्नेमा करदाताले खर्च दाबी गर्न मिल्ने देखिएन । तसर्थ उक्त रकम आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.१ करोड ६४ लाखमा शुल्क तथा ब्याज समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५४.३ करदाताले इन्धनबापत खर्च दाबी गरेकोमा उत्पादन क्षमता, कारखानामा जडान गरेको विद्युतको क्षमता एवं विद्युतको विकल्पमा प्रयोग गर्न जडान गरिएको जेनेरेटरको क्षमता एवं इन्धन खपतको नर्स, मेसिन चलेको अवधि पेस गरेका छैनन् । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको सिमेन्ट उत्पादक ५ मध्ये पहिलो सिमेन्ट उद्योगले प्रतिमेट्रिकटन रु.५४८।९८, दोस्रोले रु.८४९।३५, तेस्रोले रु.७६८।७५, चौथोले रु.६८१।११ र पाँचौले रु.१,९९१।७५ इन्धन खर्च दाबी गरेका छन् । यसै गरी सोही कार्यालयअन्तर्गतका ६ स्टिल उत्पादकले खपत गरेको इन्धन विश्लेषण गर्दा प्रतिमेट्रिकटन रु.१ हजार ३६२ देखि रु. ७ हजार २३५ सम्म देखिन्छ । करदाताले दाबी गरेको इन्धन खर्चमा अत्याधिक अन्तर देखिएकोले उक्त खर्चको यथार्थताको आधारमा कर दायित्व परीक्षण हुनुपर्दछ ।
- ५४.४ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको मदिराको थोक बिक्री गर्ने एक करदाताको बिक्री आय १४ प्रतिशतले घटेको भएपनि बिक्री वितरण खर्च ७२ प्रतिशतले बढेर रु.९ करोड ६२ लाख पुगेको छ । बिक्री वितरण खर्चअन्तर्गत सामानको बिक्रीसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने खर्चहरू घटेकोमा विज्ञापन र बिक्री प्रवर्द्धन खर्च तथा कर्मचारीसँग सम्बन्धित टारजेट बोनस १३९ प्रतिशतले बढेको छ । यस सम्बन्धमा करपरीक्षणमा उल्लेख नगरेकोले छानबिन हुनुपर्दछ ।
- ५४.५ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको हार्डवेयरको कारोबार गर्ने एक करदाताले लोड अनलोड खर्च रु.१ करोड ३३ लाख, ढुवानी खर्च रु.१३ करोड ५५ लाख र सवारीसाधन भाडा खर्च रु.१ करोड ७५ लाखसमेत रु.१६ करोड ६३ लाख खर्च दाबी गरेको छ । हार्डवेयरको कारोबारमा मालसामानहरू बिक्री स्थलसम्म पुऱ्याएको ढुवानी लागत उत्पादकले व्यहोर्ने र बिक्री स्थलबाट उपभोग स्थलसम्म निश्चित परिमाणसम्म उत्पादकले व्यहोरेको देखिएको एवं निश्चित परिमाणभन्दा कम उपभोक्ता स्वयम्ले ढुवानी गरी लैजाने भएकाले उक्त खर्चलाई अमान्य गरी लाग्ने कर रु.५ करोड ८२ लाखमा ब्याज र शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५४.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ अन्तर्गत पर्ने एक करदाताले मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा कुल खरिद रु.१० करोड ६८ लाख उल्लेख गरेको छ । आय विवरणसाथ पेस गरेको वित्तीय विवरणमा सम्पत्ति खरिद रु.१४ करोड १७ लाख, प्रत्यक्ष खरिद रु.१ करोड १३ लाख र करयोग्य प्रशासनिक खरिद रु. ४९ लाखसमेत रु.१५ करोड ७९ लाख रहेको छ । यसरी मूल्य अभिवृद्धि करभन्दा आयकरतर्फ खरिदमा बढी दाबी गरेको रु.५ करोड ११ लाखलाई अमान्य गरी करदाताले देखाएको नोक्सानी रु.१ करोड ९५ लाख समायोजन गरी कायम हुने करयोग्य आय रु.३ करोड १६ लाखमा लाग्ने कर रु.७९ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

- ५४.७ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ अन्तर्गत पर्ने एक करदाताले मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा करयोग्य खरिद रु.३० करोड ५९ लाख देखाएको छ । करदाताले आय विवरण साथ पेस गरेको वित्तीय विवरणमा सम्पत्ति खरिद रु.१८ करोड ९४ लाख, प्रत्यक्ष खरिद रु.१ करोड ३३ लाख, प्रयोग नगरी बेचेको सम्पत्ति खरिद रु.१३ करोड ६५ लाख र प्रशासनिक खरिद रु.४० लाखसमेत रु.३४ करोड ३२ लाख रहेको देखिन्छ । यसरी मूल्य अभिवृद्धि कर भन्दा आयकरतर्फ खरिदमा बढी दावी गरेको रु.३ करोड ७३ लाखलाई अमान्य गरी करदाताले देखाएको नोक्सानी रु.२ करोड ६२ लाख समायोजन पश्चात् कायम हुने आय रु.१ करोड १२ लाखमा लाग्ने कर रु.२८ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५४.८ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धनुषाअन्तर्गत हार्डवेयरको कारोबार गर्ने एक करदाताको आय विवरणअनुसार शुर् मौज्जात रु.२ करोड ५ लाख, खरिद रु.२ करोड २० लाख र अन्तिम मौज्जात रु.१ करोड ३७ लाख भएकोले कच्चा पदार्थ खपतको लागत रु.२ करोड ८७ लाखमात्र खर्च कट्टी गर्न पाउनेमा रु.३ करोड ७९ लाख कट्टी दिई रु.९२ लाख बढी कट्टी गरेको छ । सो अनुरूप कार्यालयले कायम गरेको संशोधित करयोग्य नोक्सानी रु.१० लाख उल्लिखित रकममा समायोजन गर्दा रु.८२ लाख खर्च कट्टी गर्न नमिल्ने देखिँदा लाग्ने कर रु.३२ लाखमा शुल्क तथा ब्याजसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५४.९ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.१ अन्तर्गतका कार्पेटको कारोबार गर्ने एक करदाताले वित्तीय विवरणमा बिक्रीयोग्य वस्तुको लागत खर्च रु.३१ करोड ८६ लाख दावी गरेको छ । करदाताले गरेको बिक्री परिमाणलाई अन्तिम मौज्जातको मूल्याङ्कन दरले हिसाब गर्दा लागत रु.२९ करोड ७२ लाख हुन आउनेमा यथार्थ बिक्री लागतभन्दा रु.२ करोड १४ लाख बढी दावी गरेको देखिँदा सोमा लाग्ने कर रु.४३ लाख र शुल्क ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५४.१० आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ अन्तर्गतका एक करदाताले जम्मा आय रु.१ करोड ४९ लाख र खर्च रु.१ करोड ४६ लाख उल्लेख गरी आय विवरण पेस गरेको छ । तर अर्को एक करदाताले २०६९।७० मा यस करदातालाई रु.२४ करोड ३४ लाख बिक्री गरेको देखिन्छ । सो रकम यस करदाताले खरिदमा नदेखाई न्यून खरिद देखाएको छ । व्यापार मौज्जातको लागत खर्चअनुसार करदाताको मुनाफा दर ४.२४ प्रतिशतले रु.२४ करोड ३४ लाखको हुने रु.१ करोड ३ लाखलाई आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.३६ लाख तथा बिक्री रु.२५ करोड ३७ लाखमा १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड ३० लाखसमेत छानबिन गरी असुल हुनुपर्ने देखिन्छ ।
५५. **सम्बद्ध विदेशीबाट ऋण** – नेपाल राष्ट्र बैङ्क विदेशी विनिमय व्यवस्थापन विभागले विदेशी मुद्रामा ऋण लिने सम्बन्धमा २०६९।१०।९ मा जारी गरेको परिपत्रअनुसार विदेशबाट ऋण लिन चाहने नेपाली कम्पनीले विदेशबाट लिने ऋणको ब्याज निर्धारण गर्दा बढीमा प्रचलित वार्षिक लिवोर रेटमा मनासिब प्रिमियम दर थप गरी ब्याजदर कायम गरेको हुनुपर्ने र बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त व्यवस्थामा २०७०।१।२३ र २०७०।५।२६ मा उल्लिखित संस्थाबाट ऋण लिँदा ऋणको ब्याज दर बढीमा एक वर्षको लिवोर रेटमा ५.५ प्रतिशतसम्म थप लिन पाउने व्यवस्था थप भएको छ । ठूला करदाता कार्यालय अन्तर्गतका दुई करदाताले आफ्ना विदेशी सम्बद्ध कम्पनीबाट ऋण लिई ब्याज भुक्तानी गरेकोमा सोअनुसार ब्याज दर निर्धारण गरेको पाइएन । नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशनभन्दा बढी दरमा भुक्तानी गरेको ब्याज खर्च रु.१३ करोड १० लाखलाई आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ बमोजिम छानबिन गरी ब्याज खर्च अमान्य गरी लाग्ने कर रु.३ करोड २७ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
५६. **निःशुल्क सेवा** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५ मा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । उक्त कर सोही ऐनको दफा १२ अनुसारको मूल्यमा सोही ऐनको दफा ७ बमोजिमको दरमा लाग्दछ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका २ टेलिफोन सेवा प्रदायकले करदाताले विज्ञप्तिमार्फत सामाजिक उत्तरदायित्वको अवधारणाअन्तर्गत २०७२ वैशाखमा गएको भूकम्पको समयमा रु.३ अर्ब ६ करोड बराबरको निःशुल्क सेवा प्रवाह गरेको उल्लेख गरेका छन् । जसमध्ये दूरसञ्चार सेवा शुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर २४.३ प्रतिशत हुन्छ । करदाताले सबै खर्च कट्टी लिएकोले सो निःशुल्क सेवा करदाताको नाफा हुने भई आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम

२५ प्रतिशत कर लाग्ने स्थिति हुन्छ । तसर्थ निःशुल्क सेवाको रकममध्ये ४९.३ प्रतिशत अर्थात् रु.१ अर्ब ५१ करोड राजस्वको हिस्सा हुन्छ । प्राप्त हुनुपर्ने उक्त राजस्व गुमेको सम्बन्धमा नेपाल सरकारको तर्फबाट राजस्व छुटसम्बन्धी आर्थिक ऐन, २०७२ बमोजिम कुनै निर्णय भएको छैन ।

५७. **त्रिपाल खरिद** – नेपाल सरकारले भूकम्प पीडितलाई राहतमा सहयोग पुऱ्याउन त्रिपाल एवं पालहरूको आयातमा लाग्ने सम्पूर्ण भन्सार तथा अन्य करहरू २०७२।०१।१९ देखि २०७२।०२।२० सम्मका लागि छुट गरेको देखिन्छ । तर उक्त त्रिपाल एवं पालको स्थानीय बिक्रीमा भने मूल्य अभिवृद्धि कर छुट गरेको देखिँदैन । मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८ बमोजिम दर्ता भएको व्यक्तिले अनुसूची १ बाट छुट भएको अवस्थामा बाहेक कर असुलउपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय भापा, ललितपुर, लाहान, विराटनगर र वीरगन्जअन्तर्गतका ६ करदाताले रु.१८ करोड ८७ लाख मूल्य बराबरको त्रिपाल मूल्य अभिवृद्धि कर छुट सुविधामा आयात गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणबाट देखिन्छ । करदाताले स्थानीय बिक्रीमा छुट नभएको त्रिपाल मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन नगरी बिक्री गरेको पाइयो । मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने मालवस्तु मूल्य अभिवृद्धि कर नलिई बिक्री गरेकोले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २९ बमोजिम कारबाही गरी कर रु.२ करोड ९८ लाखमा थप दस्तुर, ब्याज र जरिवानासमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

उक्त छुटमध्ये आन्तरिक राजस्व कार्यालय, लाहानको एक करदाता २०७० श्रावणदेखि नै ननफाइलर रहेकोमा निजलाई समेत त्रिपाल खरिदमा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९५ लाख छुट दिएको देखिन्छ ।

५८. **संरचना निर्माणमा मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) मा व्यवसायिक प्रयोजनको लागि निर्माण गरिने पचास लाख रुपैयाँभन्दा बढीको भवन, अपार्टमेन्ट, सपिङ्ग कम्प्लेक्स वा अन्य संरचना दर्ता नभएको व्यक्तिबाट निर्माण गराएको भएपनि दर्ता भएको व्यक्तिबाट गरे सरह मानी यस्तो संरचनाको स्वामित्व रहेको व्यक्तिबाट कर निर्धारण गरी असुल गरिने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालय अन्तर्गतका ३ करदाताले रु.५ करोड ४१ लाख, आन्तरिक राजस्व कार्यालय हेटौँडाका २ करदाताले रु.३ करोड ४५ लाख, करदाता सेवा कार्यालय, कालीमाटीका एक करदाताले रु.३ करोड ३४ लाख र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरका २ करदाताले रु.८ करोड ५४ लाखको भवन निर्माण गरेकोमा दर्ता नभएको व्यक्तिबाट गराएकोले यसबाट मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ६५ लाख सङ्कलन हुन नसकेको अवस्था देखिएकाले छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर तथा शुल्कसमेत असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले २०६७।६८ सम्ममा रु.१ अर्ब ८८ करोड २३ लाख (गत वर्षसम्म रु.२ अर्ब २१ करोड १६ लाख) निर्माणाधीन सम्पत्ति देखाएको छ । तत्पश्चात् करदाताले आय विवरण पेस गरेको छैन । करदाताले सो वर्ष भवन निर्माण गरी निर्माणाधीन सम्पत्तिमा देखाएकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) बमोजिम दर्ता भएको व्यक्तिबाट नगराएकोले यसबाट मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२१ करोड ६५ लाख सङ्कलन हुन नसकेको अवस्था छ । तसर्थ छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर तथा शुल्क समेत असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५९. **आय नदेखाएको** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ मा कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा र लाभहरू सो व्यक्तिको सो व्यवसायको सो वर्षको आय हुने व्यवस्था रहेको छ । मुनाफा र लाभमा रकम समावेश नगरेको व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५९.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक डण्डी उत्पादन गर्ने करदाताको २०७०।४।१ देखि २०७१।१।३० सम्म आय वर्ष २०७०।७ मा स्रोतमा कर कट्टी फाराम अनुसार रु.३८ करोड २ लाख भुक्तानी प्राप्त गर्दा रु.८२ लाख कर कट्टी भएको देखिएको छ । सो विवरणअनुसार दुई पार्टीहरूले रु.३३ करोड ६१ लाख खरिद गरी भुक्तानीमा कर कट्टी गरेकोमा यस करदाताले पेस गरेको आय विवरणको अनुसूची १३ मा ती पार्टीलाई रु.२६ करोड २५ लाखमात्र बिक्री गरेको देखिएकाले रु.७ करोड ३६ लाख बिक्री नदेखाएको पाइयो । बिक्री

- नदेखाएको उक्त रकमलाई आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.१ करोड ४७ लाखमा ब्याज र जरिवाना समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५९.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ अन्तर्गतका ३ करदाताले विभिन्न ६ निकायबाट रु.२४ लाख अग्रिम कर कट्टी गरेको आधारमा रु.१५ करोड ९१ लाख आय देखाउनुपर्नेमा रु.१३ करोड ८५ लाख देखाई रु.२ करोड ६ लाख आयमा समावेश नगरेको कारण सोमा लाग्ने आय कर रु.५३ लाख र शुल्क तथा ब्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५९.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ अन्तर्गतका तारबाट जाली बनाउने एक करदाताले आय वर्ष २०७०/७१ मा रु.१६ करोड ६५ लाखको कारोबारबाट रु.७ करोड १२ लाख नोक्सानी भएको आय विवरण पेस गरेको छ । मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार करदाताको कर योग्य बिक्री रु.११ करोड २७ लाख र कर छुटको बिक्री रु.११ करोड ७५ लाख एवं निर्यात रु.२ करोड ५७ लाखसमेत कुल बिक्री रु.२५ करोड ५८ लाख देखिएको छ । करदाताले वासलातको सम्पत्ति विवरणमा कुनै सम्पत्ति बिक्री गरेको समेत देखिदैन । करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार बिक्री रु.२५ करोड ५९ लाख भएपनि आय विवरणमा रु.१६ करोड ६५ लाखमात्र उल्लेख गरेबाट घटी बिक्री देखाएको रु.८ करोड ९४ लाखमा नोक्सानी रु.७ करोड १२ लाख समायोजन गरी हुने कर योग्य आय रु.१ करोड ८२ लाखमा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम लाग्ने कर रु.४५ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५९.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं. २ को एक करदाताले मिसम्याच रिपोर्टिङमा ठूला करदाता कार्यालयको क्षेत्रमा पर्ने एक करदातालाई रु.१७ करोड ७६ लाख बिक्री देखाएकोमा सो करदाताले करपरीक्षणको मितिसम्म आय विवरण पेस गरेको देखिदैन । करदाताले ढिलो गरी २०७२/८१ मा आय विवरण पेस गरेकोमा बिक्री गर्ने करदातासँग रु.३३ करोड ५२ लाखको खरिद गरेको विवरण खुलासा गरेको छ । करदाताले रु.१५ करोड ७६ लाख घटी बिक्री देखाएकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ बमोजिम मुनाफा र लाभमा समावेश गर्दा लाग्ने कर रु.३ करोड ९४ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ । साथै बिक्री फरक परेको रु.१५ करोड ७६ लाखमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २०(१) बमोजिम लाग्ने कर रु.२ करोड ५ लाख निर्धारण गरी जरिवाना र ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५९.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ अन्तर्गतको एक करदाताको वित्तीय विवरणको अनुसूची ११ मा सञ्चालनबाट प्राप्त आय रु.४८ करोड ८३ लाख देखाएको छ । करदाताले प्रत्यक्ष खर्चअन्तर्गत दूरसञ्चार विकास कोषमा रु.९६ लाख खर्च देखाएको छ जुन सेवा बिक्रीको २ प्रतिशत रहेबाट सोबमोजिम सेवाको आय रु.४७ करोड ८९ लाख हुने देखिन्छ । करदाताले टेलिफोन सेटको बिक्री आय देखाएको छैन । वित्तीय विवरणमा अन्तिम मौज्जात गत वर्ष रु.५ करोड ५२ लाख र यो वर्ष देखाएको मौज्जात रु.३ करोड ९८ लाख र आशिकुडाको आयात विवरणबमोजिम यो आय वर्षमा रु.१ करोड ५९ लाख आयात गरेको आधारमा टेलिफोन सेटको बिक्री रु.३ करोड १३ लाख आयमा समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ । करदाताले सञ्चालन खर्चमा स्टकको बिक्री लागत रु.१ करोड ९९ लाख मात्र देखाएबाट उक्त खरिद तथा बिक्रीको छानबिन गरी रु.७८ लाख कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ५९.६ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(२) बमोजिम सेवा शुल्कका साथै व्यापारिक वस्तुको निसर्गबाट प्राप्त रकम व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा र लाभको गणना गर्दा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सेवा प्रदायकले विभिन्न तहका फर्महरूलाई कमिशन दिने गरेका छन । रिचार्ज कार्डको कारोबार गर्ने व्यापारिक फर्महरूको लागि सो कमिशन कुल मुनाफा हुने र ती व्यापारिक फर्महरूको खरिद र बिक्री मूल्य एउटै हुने अवस्था रहेको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका तीन करदाताले रिचार्ज कार्ड बिक्रीमा प्राप्त कमिशन रु.३ करोड ३१ लाख आयमा समावेश नगरेकोले करयोग्य आय कायम गरी लाग्ने कर रु.७४ लाखमा शुल्क र ब्याजसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

६०. नगद प्रोत्साहन आय – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ बमोजिम कुनै व्यक्तिले प्राप्त गरेको सबै रकम व्यवसायको आयमा गणना गर्नुपर्ने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ र ललितपुरका ७ करदाताले निर्यात गरेबापत नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट रु.२ करोड ४२ लाख नगद प्रोत्साहन प्राप्त गरेकोमा उक्त प्रोत्साहन रकम आय विवरणमा समावेश नगरेकाले लाग्ने कर रु.५२ लाखमा ब्याज र शुल्कसहित असुल गर्नुपर्दछ ।

६१. ऋण पुँजी अनुपात – करदाताको व्यवसाय सञ्चालनको मुख्य स्रोतको रूपमा ऋण पुँजी र शेयर पुँजीलाई लिने गरिन्छ । यो वर्ष आय विवरण पेस गर्नेमध्ये केही करदाताको नमुना छनौट गरी परीक्षण गर्दा ऋणको अंश शेयर पुँजीभन्दा ३ सय ९७ गुणासम्म बढी रहेको देखियो । आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार ऋणमा लागेको ब्याज खर्च कटौती गर्न पाइने हुँदा करदाता शेयर पुँजीभन्दा ऋणतर्फ बढी आकर्षिक भई पुँजी परिचालन गर्ने स्रोतको दुई विकल्पमध्ये ऋण पुँजी छनौट गरी ब्याज खर्चको मात्रा बढाउने र नाफा घटी देखाई कर दायित्व कम गर्ने स्थिति रहन्छ । आन्तरिक राजस्व विभागअन्तर्गतका केही करदाताको शेयर तथा ऋणको अनुपात देहायअनुसार छः

(रु. लाखमा)

कार्यालयको नाम	करदाता	आय वर्ष	कारोबार रकम	ऋण रकम	चुक्ता पुँजी	ऋण पुँजी अनुपात
आ.रा.का., नेपालगन्ज	एक ट्रेडर्स	२०७०।७।	१२,११	९६	१	९६:१
	एक सप्लायर्स	२०७०।७।	१७,४५	१,४९	१	१४९:१
	एक ट्रेडिङ	२०७०।७।	१२,५१	३,६०	१	३६०:१
आ.रा.का., ललितपुर	एक सेन्टर	२०७०।७।	१४,८०	१,१२	१	११२:१
	एक प्रा.लि.	२०६९।७।	१२,६७	३,९७	१	३९७:१
काठमाडौं क्षेत्र नं. १	एक एक्जिम	२०७०।७।	२१,८८	९२	१	९२:१

ऋण पुँजीको अनुपात निर्धारण गर्ने कानुनी व्यवस्था नहुँदा यसले कर दायित्वमा समेत प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको छ । तसर्थ कानुनको अभावमा करदाताहरूले अस्वभाविक ढङ्गले ऋण लिई ब्याज खर्च दाबी गर्ने अवस्था देखिँदा ऋण पुँजी अनुपात निर्धारण गर्न कानुनी व्यवस्था हुनु जरुरी देखिन्छ । गत विगतदेखि यससम्बन्धी व्यहोरा औल्याउँदै आएकोमा यो वर्ष पनि स्थिति यथावत् छ ।

६२. ऋणको अन्यत्र प्रयोग – करदाताले व्यवसायको लागि बैङ्कबाट लिएको कर्जालाई सोही व्यवसायमा प्रयोग गर्नुपर्दछ । बैकिङ्ग कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ८ मा कसैले पनि बैङ्क वा वित्तीय संस्थाबाट जुन प्रयोजनको लागि कर्जा सुविधा लिएको हो सोही प्रयोजनमा नलगाई अन्यत्र प्रयोग गरी वा गराई कर्जाको दुरुपयोग गरेमा एक करोड रुपैयाँभन्दा बढी जति सुकै बिगो भएपनि तीन वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद र बिगो भराई बिगोबमोजिम जरिवाना हुने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छः

६२.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको सिमेन्ट उत्पादन गर्ने एक उद्योगले रु.५३ करोड २९ लाख ऋण लिएको छ । उक्त ऋणबाट पटक पटक एक स्टिल्सलाई रु.१४ करोड १० लाख सापटी उपलब्ध गराएको देखिन्छ । सोही कार्यालयअन्तर्गतको हार्डवेयरको कारोबार गर्ने एक करदाताले रु.३४ करोड २६ लाख ऋण लिई रु.३ करोड ब्याज खर्च लेखेको छ । बैङ्कबाट ऋण लिएकोमा करदाताले करदाताको प्रोप्राइटरलाई रु.३ करोड ३७ लाख ऋण दिएको छ ।

६२.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गत ५ करदाताले लिएको ऋण रु.१८ करोड ८४ लाखमध्ये रु. १० करोड ७७ लाख अन्य सम्बद्ध पक्षलाई दिएको छ ।

६२.३ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको इलेक्ट्रोनिक्सको कारोबार गर्ने एक करदाताले बैङ्कबाट रु.२८ करोड ११ लाख ऋण लिई रु.३ करोड ४ लाख ब्याज खर्च दाबी गरेको छ । करदाताले सञ्चालकलाई रु.१ करोड ७२ लाख सापटी दिएको छ । सोही कार्यालयअन्तर्गतको अर्को एक करदाताले यस वर्ष बैङ्कबाट रु.११ करोड १७ लाख ऋण लिएको मध्ये रु.२ करोड १७ लाख सञ्चालकलाई सापटी दिएको छ ।

- ६२.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवलअन्तर्गतको अटोमोबाइल्सको कारोबार गर्ने एक करदाताले आय वर्ष २०६८/६९ मा लिएको ऋण रु.२० करोड ६५ लाखमध्ये रु.१० करोड ७ लाख, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ अन्तर्गतका कार्गो तथा अन्य कारोबार गर्ने २ करदाताले आय वर्ष २०७०/७१ मा लिएको ऋण रु.११ करोड ५८ लाख मध्ये रु.२ करोड ४९ लाख अन्यत्र प्रयोग गर्न दिएको छ ।
६३. **न्यून प्रतिफल** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ बमोजिम कुनै व्यक्तिले प्राप्त गरेको सबै रकम व्यवसायको आयमा गणना गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छ:
- ६३.१ ठूला करदाता कार्यालयका ४ करदाताले बैङ्कबाट ऋण लिई ब्याज भुक्तानी गरेकोमा ऋण लिएको रकमबाट शेयरमा लगानी गरेकोमा न्यून प्रतिफल प्राप्त भएको छ । करदाताहरूले बैंकिङ्ग कसूर तथा सजाय ऐन, २०६४ को व्यवस्था प्रतिकूल हुने गरी कम प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा लगानी गरेको छ । बैङ्कलाई तिरेको औसत ब्याज दरले हुने ब्याज खर्चलाई अमान्य गरी कर योग्य आयमा समावेश गर्दा कर रु.५३ लाखमा ब्याज र शुल्क समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६३.२ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको हाउजिङ्ग कारोबार गर्ने एक करदाताले लिएको ऋण रु.३ अर्ब २१ करोड ९० लाखमा रु.४८ करोड ५३ लाख ब्याज भुक्तानी गरेकोले औसत ब्याज दर १५.३० प्रतिशत रहेको छ । करदाताले ऋण लिएको रकमबाट रु.१६ करोड ९१ लाख अन्यत्र लगानी गरेको छ । उक्त लगानीबाट रु.२२ लाख (लगानीको १.२७ प्रतिशत) लाभांश प्राप्त गरेकोले महंगो दरमा ऋण लिई न्यून प्रतिफल हुने गरी लगानी गरेको देखिन्छ । लगानीबाट बैङ्कलाई भुक्तानी गरेको ब्याज दर १५.३० प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ५९ लाख आय हुनुपर्नेमा रु.२२ लाखमात्र आय देखाएकोले कम आय देखाएको रु.२ करोड ३७ लाखलाई आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.५९ लाखमा ब्याज र शुल्क समेत निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
६४. **निसर्ग** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ मा प्रत्येक व्यक्तिले आय वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्रमा विभागले तोकेको तरिका र ढाँचामा आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने र आय विवरण ठीक साँचो तथा पूर्ण भएको भन्ने घोषणा गरी सो व्यक्ति वा व्यवस्थापकबाट सहीछाप गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ६४.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताको वित्तीय विवरणबाट सम्बद्ध निकाय एक होलिडिङ्ग कम्पनीलाई रु.९५ लाख र अर्को सम्बद्ध इन्टरनेशनल कम्पनीलाई रु.६ करोड २८ लाख भुक्तानी दिनुपर्ने देखिएकोमा आय विवरणमा भुक्तानी दिनुपर्ने देखाएको छैन । ती निकायहरूले पनि आय विवरणमा लिनुपर्ने देखाएका छैनन् । आय विवरणमा दिनुपर्ने नदेखाएको रु.७ करोड २३ लाखलाई निसर्ग भएको मानी करयोग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.१ करोड ८१ लाखमा ब्याज र शुल्क समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६४.२ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको मदिराको थोक व्यापार गर्ने एक करदाताको वासलातमा एडभान्स एन्ड डिपोजिटअन्तर्गत १०५ पार्टीसँग आसामी रु.४२ करोड ८० लाख रहेकोमा रु.५ लाखभन्दा बढी लिन बाँकी पार्टी ७८ रहेका छन् । यस्ता आसामीहरूमध्ये पनि रु.७ करोड १२ लाख बाँकी राख्नेसँग २०७०/७१ मा कुनै कारोबार भएको छैन । करदाताले सामान बिक्री गर्न नियुक्त गरेका सब डिष्ट्रिब्युटर्ससँग गरेको सम्भौताअनुसार सब डिष्ट्रिब्युटर्सले शतप्रतिशत रकम अग्रिम बुझाउनुपर्ने प्रावधान भएकोमा १०५ पार्टीसँग लिन बाँकी हुनु सम्भौता विपरीत रहेको छ । तर शतप्रतिशत रकम लिई मालसमान दिइने सम्भौता भएका वितरकहरूलाई उधारोमा सामान बिक्री गर्ने र व्यवसायमा रकमको अभाव देखाई बैङ्कहरूबाट कर्जा लिई ब्याज खर्च दाबी गरेको छ । यसप्रकार सम्भौता विपरीत अग्रिम रकम भुक्तानी नगर्ने सब डिष्ट्रिब्युटर्सहरूसँग लिन बाँकी रु.४२ करोड ८० लाखमा बैङ्कलाई तिरेको औसत ब्याज दर ७.८४ प्रतिशतले हुने ब्याज रु.३ करोड ३६ लाख खर्च अमान्य गरी लाग्ने आयकर रु.१ करोड १ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६४.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र, काठमाडौं नं. १ अन्तर्गतको एक करदाताको वित्तीय विवरणबमोजिम गत वर्ष रु.३ अर्ब ७१ करोड २१ लाख र यो वर्ष थप रु.५ करोड ४ लाखसमेतको स्थिर सम्पत्तिमध्ये स्वचिङ्ग

प्रणाली तथा ट्रान्समिशनका साथै विटिएस र इक्विपमेण्टमा यो वर्ष भएको निसर्ग रु.१ अर्ब ४३ करोड २४ लाख घटाई सम्पत्तिको ह्रास आधार तय गरेको छ । करदाताले स्थिर सम्पत्ति बिक्रीमा नोक्सानी उल्लेख गरी रु.१३ करोड ९६ लाख प्रशासनिक खर्चमा दाबी गरेको छ । निसर्ग गरेको सम्पत्तिको सम्बन्धमा खुलासा गरेको छैन । घटाएको स्थिर सम्पत्ति रु.१ अर्ब ४३ करोड २४ लाखमा सम्पत्ति बिक्रीको नोक्सानी समायोजन गर्दा हुने रु.१ अर्ब २९ करोड २८ लाखको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१६ करोड ८१ लाख असुल नभएको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

६५. ग्यास कम्पनीको मुनाफा – ठूला करदाता कार्यालयको कार्य क्षेत्रभित्र रहेका ग्यास फिलिङ्ग गरी बिक्री वितरण गर्ने करदाताहरूको २०७०/७१ को आय विवरण साथ संलग्न कागजातहरूको परीक्षण गर्दा ग्यासको कारोबारबाट करदातालाई भएको नाफाको अवस्था निम्नानुसार रहेको देखियो:

करदाता	कुल मुनाफा प्रतिशत	खुद मुनाफा नोक्सान प्रतिशत	प्रतिखाली सिलिण्डरको खरिद मूल्य	प्रतिसिलिण्डर धरौटी लिएको मूल्य
क ग्यास उद्योग	११.५३	०.२३	१८३४१००	१८१२१००
ख ग्यास उद्योग	६.९१	(०.७७)	१८१९१००	१९८०.००
ग ग्यास उद्योग	७.११	(०.६६)	१८६४१००	१८६४१००
घ ग्यास उद्योग	९.९८	०.५०	-	-
ङ ग्यास उद्योग	९.३०	२.५४	-	-
च ग्यास उद्योग	८.४०	(१.३१)	-	-
छ ग्यास उद्योग	१०.०६	१.५७	१८३६१००	१५०५१००
ज ग्यास उद्योग	६.८१	(०.२८)	१८३२१००	१९५०१००

नेपाल आयल निगमबाट एउटै मूल्यमा खरिद गरी बिक्री गर्ने र समान सुविधा पाउने करदाताहरूको खुद मुनाफा प्रतिशतमा समेत अन्तर छ । यसबाट करदायित्वमा समेत असर पर्ने भएकाले छानबिन हुनुपर्दछ ।

६६. ग्यास सिलिण्डरको धरौटी – ग्यास फिलिङ्ग गरी बिक्री वितरण गर्ने करदाताहरूले आफ्ना ग्राहकहरूलाई उपलब्ध गराएका खाली सिलिण्डरको अवस्था र सोबापतको धरौटी रकमको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ:

(रु. लाखमा)

करदाता	सिलिण्डरको मोल रु.	हालसम्मको ह्रास खर्च रु.	बाँकी मूल्य रु.	वितरित सिलिण्डर संख्या	धरौटी प्राप्त रु.	बैङ्क मौज्जात रु.
क ग्यास	२०,८८	२,७८	१८,१०	१,४६,९८२	१८,८८	३२
ख ग्यास	१८,०६	२,५१	१५,५५	१८,८९,३५	२६,९६	५५
ग ग्यास	७३,९९	४१,८३	३२,१६	३,९३,६८८	६०,४६	३,६८
घ ग्यास	९,३५	१,०५	८,३०	अप्राप्त	१२,२२	२९
ङ ग्यास	३३,७८	१७,८३	१५,९६	अप्राप्त	३२,९९	१,५६
च ग्यास	२१,९५	११,१५	१०,८०	१,२७,५७४	१७,७६	२७
छ ग्यास	१६,४८	१,१६	१५,३२	१,६६,२४४	२२,२५	२५

करदाताहरूले उपभोक्तालाई उपलब्ध गराएका ग्यासका सिलिण्डरहरूको किताबी मूल्य घटी रहेको, सिलिण्डरको धरौटी बढी रहेको, ग्राहकले सिलिण्डर धरौटी फिर्ता लिने प्रचलन नरहेको, धरौटी रकम व्यवसायीले निःशुल्क उपयोग गर्ने गरेकोले उपभोक्ताले फाइदा प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ । यसबाट कर दायित्वमा समेत असर पर्ने भएकोले छानबिन हुनुपर्दछ ।

६७. ग्यास सिलिण्डरको धरौटी फिर्ता – ठूला करदाता कार्यालय र आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमराअन्तर्गतका ग्यास रिफिल गरी बिक्री गर्ने २ करदाताले दुई वर्षमा ग्यास सिलिण्डरको धरौटी रु.२६ करोड २ लाख

फिर्ता गरेको उल्लेख छ । एकैपटक ठूला परिमाणमा धरौटी फिर्ता हुने अवस्था सिर्जना हुँदैन । करदाताले उक्त धरौटी रकम बैकिङ्ग प्रक्रियाबाट सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता दिएको वा सम्बन्धितले बुभेको कागजात फाइलमा संलग्न गरेको पाइएन । अतः धरौटी रकम बैकिङ्ग माध्यमबाट सम्बन्धित व्यक्तिले बुभेको नदेखिएकाले उक्त रकमलाई दायित्व निसर्ग गरेको मानी लाग्ने आयकर रु.६ करोड २७ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

६८. **प्रतिलब्धि** – उद्योग विभागबाट प्रकाशित कच्चा पदार्थसम्बन्धी नर्म्स, २०६३ भाग १ अनुसार कच्चापदार्थको खपतको आधारमा उत्पादन गर्नुपर्नेमा निम्नानुसारका २ कार्यालयअन्तर्गतका १२ करदाताले कम प्रतिलब्धि दर देखाएकोले लाग्ने अन्तःशुल्क रु.५ करोड ७४ लाख ब्याज, जरिवाना तथा शुल्क समेत गणना गरी असुल हुनुपर्दछ । प्रतिलब्धि दरले आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करमा पारेको असर समेत निर्धारण गर्नुपर्दछ । प्रतिलब्धि सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

कार्यालय	करदाता	हुनुपर्ने प्रतिलब्धि दर	भएको प्रतिलब्धि दर	लाग्ने अन्तःशुल्क (रु. लाखमा)
वीरगञ्ज	एक सिमेन्ट उद्योग	९७.०८७	७२.३८	२.८१
	अर्को सिमेन्ट उद्योग	९७.०८७	६९.२३	१.४२
सिमरा	एक सिमेन्ट उद्योग	९७.०८७	८९.४३	११
	अर्को सिमेन्ट उद्योग	९७.०८७	८६.७२७	२
	अर्को सिमेन्ट उद्योग	९७.०८७	९६.५३२	२
	एक आइरन एन्ड स्टील	९४.३४	९२.८०	४
	एक स्टील	९४.३४	९०.२७	४
	अर्को स्टील	९४.३४	९२.५४	३२
	एक वायर्स ई	९६.१६	७६.४९	३
	अर्को वायर्स ई	९६.१६	७८.५७	३
	एक रोलिङ्ग मिल्स	९६.१६	६९.४१	१७
	एक प्लाष्टिक उद्योग	९८.०३	५९.१२	७३
	जम्मा			५,७४

६८.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको सिमेन्ट उत्पादन गर्ने एक करदाताले २०७०।७१ मा क्लिंकर, फलाई आस, जिप्सम लगायतको कुल कच्चापदार्थ १ लाख ७२ हजार ७७२.०९ मेट्रिकटन खपत गरेकोमा उद्योग विभागबाट प्रकाशित नर्म्स प्रतिलब्धि दर प्रतिशतको आधारमा १ लाख ६७ हजार ७३९.२४ मेट्रिकटन उत्पादन हुनुपर्नेमा १ लाख ४९ हजार ३४५.६० मेट्रिकटनमात्र उत्पादन गरी नर्म्सभन्दा ८.०५३ प्रतिशत कम उत्पादन गरेको देखिन्छ । नर्म्सभन्दा १८ हजार ३९३.६४ मेट्रिकटन न्यून उत्पादन देखाएको छ । सोअनुसार न्यून उत्पादन भएको परिमाणको हुन आउने रकमको आयकर रु.४३ लाख, मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ३० लाख तथा अन्तःशुल्क रु.३३ लाखमा शुल्क ब्याजसमेत हुने रु.३ करोड ६ लाख छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६८.२ ठूला करदाता कार्यालय अन्तर्गतको वायर्स उत्पादन गर्ने एक करदाताले यो वर्ष १ करोड ७२ लाख ८७ हजार २३० के.जी. कच्चा पदार्थ खपत गरेकोमा १ करोड ३४ लाख ९ हजार ४१३ के.जी. उत्पादन भएकाले प्रतिलब्धि दर ७८.०२ प्रतिशत रहेको छ । उद्योग विभागको नर्म्सअनुसार करदाताको उत्पादन १ करोड ६५ लाख २७ हजार २४० के.जी. हुनुपर्नेमा ३१ लाख १७ हजार ८२७ के.जी. कम उत्पादन देखाएको छ । उक्त कम उत्पादन परिमाणलाई करदाताको औसत बिक्री दर प्रति के.जी. रु.८४।८६ का दरले हुने रु.२६ करोड ४६ लाखलाई करदाताको कुल मुनाफा दर ४.८७ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड २९ लाखलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.२६ लाख, मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड ४४ लाख र अन्तःशुल्क रु.३१ लाखसमेत रु.४ करोड १ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

६८.३ उद्योग विभागबाट प्रकाशित नर्म्सअनुसार १०२ के.जी. गहुँबाट, मैदा, आटा सुजी, चोकर गरी १०० के.जी. उत्पादन हुने र प्रतिलब्धि दर ९८.०३ प्रतिशत हुन्छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगञ्जअन्तर्गतको एक

करदाताले ५४ हजार ३९९.८६० क्विन्टल गहुँबाट ५३ हजार ३२८.१८२ क्विन्टल मैदा आटा चोकर सुजी उत्पादन हुनेमा ४७ हजार ७०४.६६ क्विन्टल मात्र देखाएकोले घटी देखाएको ५ हजार ६२३.५२ क्विन्टललाई बिक्री मानी औसत बिक्रीदर प्रतिक्विन्टल रु.२ हजार ६ सय ६६ ले हुने बिक्री मूल्य रु.१ करोड ५० लाखमा लाग्ने कर रु.३० लाख र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४५ लाखसमेत रु.७५ लाखमा ब्याज, जरिवाना तथा शुल्कसमेत असुल गर्नुपर्ने हुन्छ। यसउपर छानबिन हुनुपर्दछ।

- ६८.४ उद्योग विभागबाट प्रकाशित नर्म्सअनुसार १ के.जी. चाउचाउ उत्पादन गर्न ७४५.४५ ग्राम मैदा लाग्ने उल्लेख छ। निम्नानुसारका चाउचाउ उत्पादकले २०७१।७२ मा नर्म्सअनुसार उत्पादन नदेखाएकोले घटी असुल भएको अन्तःशुल्क रु.५ करोड ३४ लाख तथा मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकर असुल गर्नुपर्दछ।

कार्यालय	उत्पादक करदाता	खपत मैदा (केजी)	उत्पादन हुनु पर्ने परिमाण (केजी)	उत्पादन देखाएको परिमाण (केजी)	घटी उत्पादन (केजी)	असुल गर्नुपर्ने अन्तःशुल्क रकम (रु. लाखमा)
आ.रा.का. पोखरा	चाउचाउ उत्पादक क	५६०९	७५२४	७१७६	३४८	२६
	चाउचाउ उत्पादक ख	२३६९	३११८	२९७५	१४३	१५
आ.रा.का.ललितपुर	चाउचाउ उत्पादक ग	२३१८८	३११०४	२८४७६	२६२९	१,९७
आ.रा.का. धरान	चाउचाउ उत्पादक घ	१९६९६	२६४२१	२२४८४	३९३७	२,९६

६९. **चुरोटको प्रतिलब्धि दर** – अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम १४क मा चुरोट उत्पादनको प्रतिलब्धि दर विभागले तोक्न सक्ने र विभागले प्रतिलब्धि दर नतोकेको अवस्थामा चुरोट उत्पादन गर्ने इजाजतपत्रवालाले पेस गरेको प्रतिलब्धि दर उपर जाँचबुझ गरी त्यस्तो प्रतिलब्धि दरलाई विभागले मान्यता दिन सक्ने व्यवस्था छ। अर्थ मन्त्रालयको २०६७।७।११ को पत्रअनुसार आगामी आर्थिक वर्षको आर्थिक ऐनमा चुरोटको प्रतिलब्धि दरको व्यवस्था गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेकोमा हालसम्म प्रतिलब्धि दर निश्चित गरेको छैन। जसले गर्दा चुरोट उत्पादन गर्ने एक करदाताले २०७१।७२ मा अप्रशोधित सुर्ती २ लाख ४२ हजार ४८० के.जी.बाट उत्पादन भएको चुरोट देखाएको छैन। चुरोट उत्पादन सम्बन्धमा २०४७।४८ मा स्वीकृत नर्म्सअनुसार प्रति एम ७४५ ग्रामका दरले ४ लाख ६८ हजार ३१ एम चुरोट उत्पादन हुने देखिन्छ। तर करदाताले उत्पादन नदेखाएको चुरोटमा रु.३० करोड ७५ लाख अन्तःशुल्क घटी सङ्कलन भएको देखिन्छ। यसउपर छानबिन हुनुपर्दछ।

७०. **नपुग कर** – ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको सफ्टवेयर निर्यात गर्ने एक करदाताले २०६९।७० मा प्रशासनिक खर्चअन्तर्गत कर्मचारी खर्च रु.३३ करोड १ लाख दाबी गरेको छ। करदाताले सामाजिक सुरक्षा कर रु.६ लाख र पारिश्रमिक कर रु.३ करोड ११ लाख दाखिला गरेको छ। करदाताले दाखिला गरेको सामाजिक सुरक्षा करलाई आधार मान्दा कर्मचारी खर्च रु.५ करोड ६६ लाख हुने र बाँकी रु.२६ करोड ३४ लाखमा पारिश्रमिक कर लाग्ने देखिएकोले करको दर न्यूनतम १५ प्रतिशतका दरले हिसाब गर्दा पनि रु.३ करोड ९५ लाख पारिश्रमिक कर दाखिला हुनुपर्नेमा घटी दाखिला गरेको रु.८४ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ।

७१. **अवकाश कोष** – आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १२ तथा आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २१ मा प्राकृतिक व्यक्तिले अवकाश कोषमा योगदान गर्दा रु.३ लाख वा निजको निर्धारण योग्य आयको एक तिहाईमा जुन घटी हुन्छ सो रकमसम्म आफ्नो करयोग्य आयबाट घटाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ। ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको सफ्टवेयर तयार गरी निर्यात गर्ने एक करदाताले नागरिक लगानी कोषमा रु.३ करोड ६१ लाख धरौटीको रूपमा राखेको छ। अवकाश कोषको रकम कर्मचारीहरूलाई भुक्तानी गर्दा रोजगारीको आयमा समावेश गरी लाग्ने कर कटाई अवकाश कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। तर करदाताले कर्मचारीको रोजगारीको आयमा समावेश नगरी सोभै नागरिक लगानी कोषमा दाखिला गरेको छ। यसरी जम्मा गरेको रु.३ करोड ६१ लाख आयकर प्रयोजनको लागि कट्टा गर्न मिल्दैन। तसर्थ उक्त खर्च अमान्य गरी लाग्ने आयकर रु.७२ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ।

७२. **ब्याज आय** – निर्माण व्यवसाय गर्ने ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले बैङ्कहरुबाट रु.२२ करोड ३६ लाख ऋण लिई रु.९४ लाख ब्याज खर्च दावी गरेको छ । जसअनुसार औसत ब्याज दर ५.३५ प्रतिशत रहेको छ । करदाताले एक संयुक्त उपक्रममा रु.७ करोड २० लाख ऋण दिएको देखाएको छ । सो ऋणमा साँवा रु.५ करोड ९८ लाख र ब्याज रु.१ करोड २२ लाख रहेको छ । सो ऋणको ब्याजलाई आयमा समावेश गरेकोले ब्याज आयमा समावेश गरी लाग्ने आयकर रु.३१ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
७३. **उद्योगको सुविधा** – विद्युत उत्पादन गर्ने ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले यो वर्ष साधारण व्यवसायबाट रु.४ करोड ९ लाख र निर्माण व्यवसायबाट रु.४१ करोड १४ लाख आय देखाएको छ । करदाताले यो वर्ष रु.५ करोड ४ लाख ब्याज खर्चलाई साधारण व्यवसायमा दावी गरेकोमा उक्त रकम निर्माण व्यवसायसँग सम्बन्धित भएकाले सोही व्यवसायमा समावेश गरी साधारण व्यवसायको ब्याज खर्च अमान्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । उक्त ब्याज खर्च अमान्य गरेपछि करदातालाई साधारण व्यवसायबाट रु.३ करोड २ लाख मुनाफा कायम हुने भएकाले लाग्ने कर रु.७५ लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
७४. **ज्याला आय** – ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको चाँदीको कारोबार गर्ने एक करदाताको बिक्री आय ८०.६३ प्रतिशत र चाँदीका समानको बिक्री आय ९१.१३ प्रतिशतले बढेकोमा ज्याला आय ३९.९२ प्रतिशतले घटी रु.८६ लाख दावी गरेको छ । बिक्री आय सारभूतरूपमा बढेको अवस्थामा ज्याला घट्टनुले करदाताले ज्याला आय घटी देखाएको पाइयो । अतः यस वर्षको बिक्री आय बढेको अनुपातमा ज्याला आय रु.२ करोड ५९ लाख हुनुपर्नेमा कम आय देखाएकोले रु.१ करोड १५ लाख आयमा समावेश गरी लाग्ने आयकर रु.४० लाखमा ब्याज र शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
७५. **डेपु आय विवरण** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ६ मा विगत १२ महिनामा वस्तुको हकमा बीस लाख रुपैयाँ र वस्तु तथा सेवा मिश्रित कारोबार गर्नेले रु.दश लाखभन्दा बढीको कारोबार मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता हुनुपर्ने व्यवस्था छ । करदाताहरुले पेस गरेको अनुसूची १३ को आधारमा ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका ९ करदाताले ५२ करदातालाई रु.२५ लाखदेखि रु.१ करोड ५ लाखसम्म बिक्री गरेको देखिन्छ । उक्त खरिद गर्ने करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभई डेपु को विवरण पेस गरेको देखियो । मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने सीमाभन्दा बढी रकममा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ३७ लाख र आयकर रु.४ करोड ५६ लाखसमेत रु.६ करोड ९३ लाखमा ब्याज, जरिवाना तथा शुल्कसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
७६. **स्वामित्व परिवर्तन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७(२) मा कुनै निकायको स्वामित्व परिवर्तन भएमा हुने कर निर्धारणसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छः
- ७६.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७(१) मा नियन्त्रणमा परिवर्तन हुँदा आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति वा आफूले वहन गरेको दायित्व निसर्ग गरेको मानिने र दफा ५७(२) बमोजिम कुनै निकायको स्वामित्व परिवर्तन भएमा त्यस्तो परिवर्तनपछि सो निकायलाई दफा २० बमोजिम नोक्सानी कट्टा गर्न, दफा २०(४) बमोजिम नोक्सानी सार्न, दफा २४(४) एवं दफा २५(१) बमोजिम समायोजन गर्न अनुमति नदिइने प्रावधान रहेको छ । दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले एक सञ्चार कम्पनी २०६९।७० मा खरिद गरी स्वामित्व परिवर्तन भएको देखिन्छ । खरिद गरिएको सञ्चार कम्पनीको आय वर्ष २०६८।६९ मा रु.१२ करोड १३ लाख नोक्सानी रहेको र आय वर्ष २०६९।७० को नोक्सानी रु.२३ करोड ९८ लाख २०७०।७१ को लागि सारेको छ । अतः ऐनको दफा ५७(३) बमोजिम करपरीक्षण गरी रु.१२ करोड १३ लाख नोक्सानलाई आय वर्ष २०६९।७० मा अमान्य गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सिर्जना भएको कर दायित्व रु.३ करोड ३ लाख निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- ७६.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरमा दर्ता रहेको औषधि उत्पादन गरी वितरण गर्ने करदाताले २०६५ भाद्र २ गते कम्पनीको स्वामित्वमा रहेको ५० प्रतिशत शेयर बिक्री वितरण गरेको देखियो । स्वामित्व परिवर्तन

- हुँदा समेत ऐनको उक्त दफाबमोजिम करदाताले सम्पत्ति तथा दायित्व निसर्ग गरी आय विवरण पेस गरेको छैन । करदाताको स्वामित्व हस्तान्तरणपछि अर्को आय विवरण तयार नगरेको एवं स्वामित्व हस्तान्तरण (२०६५।६६) को समयमा निजको जग्गा रु.५० लाख, भवन रु.१ करोड ६२ लाखलगायत सम्पत्ति रु.१२ करोड ९० लाख रहेको छ । शेयर हस्तान्तरणपछि उक्त सम्पत्तिको पुनर्मूल्याङ्कन गरेको छैन । जग्गा र भवनको प्रत्येक वर्ष मूल्य वृद्धि भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा पुनर्मूल्याङ्कन गरी कर नतिरेकोले आय विवरण पेस गरेर उक्त अवधिको फाइल पुनः परीक्षण गरी कर निर्धारण गरिनुपर्दछ ।
- ७६.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरको कार्यक्षेत्रमा पर्ने एक करदाताले स्वामित्व परिवर्तन भएको दिनसम्मको रु.२३ करोड २ लाख र स्वामित्व परिवर्तन भएको रु.९ करोड ७८ लाखसमेत रु.३२ करोड ८० लाख निसर्गबापतको लाभमा गणना गरी आयमा समावेश गर्नुपर्नेमा आय विवरण पेस गरेपछिको संशोधित आय रु.३१ करोड ४८ लाख कायम गरी कर निर्धारण गरेकोमा ऐनको दफा ५७ को व्यवस्थाअनुसार घटी रकम आयमा समावेश गरेको रु.१ करोड ३२ लाखमा सोही ऐनबमोजिम २० प्रतिशतले हुने कर रु.२६ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा व्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
७७. **हास खर्च** – हास खर्च सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ७७.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा १९ र अनुसूची २ बमोजिम घ वर्गमा पर्ने सम्पत्तिमा १५ प्रतिशतले हास कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, नेपालगन्जअर्न्तगतका एक करदाताले ५७ ओटा टिपरको हास आधार मूल्य रु.१५ करोड १ लाखको २० प्रतिशतका दरले रु.३ करोड हास खर्च दाबी गरेकोमा १५ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड २५ लाखमात्र कट्टी गर्न पाउने भएकाले बढी कट्टी गरेको रु.७५ लाख खर्च अमान्य गरी लाग्ने कर रु.२६ लाखमा शुल्क र व्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७७.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ अन्तर्गतको एक करदाताले पेस गरेको हास खर्चको विवरणअनुसार पुष मसान्तसम्म रु.११ करोड ८६ लाखको सम्पत्ति खरिद गरी पुँजीकरण गरेकोमा सोही अवधिको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणबमोजिम सम्पत्ति समेत सबै प्रकारको खरिद रु.४ करोड ७६ लाखको मात्र भएको उल्लेख छ । वास्तविक खरिदभन्दा बढी सम्पत्ति पुँजीकरण गरी दाबी गरेको हास खर्च रु.१ करोड ५५ लाखलाई अमान्य गरी लाग्ने कर रु.३९ लाखमा शुल्क तथा व्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
७८. **विदेशी स्थायी संस्थापन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६८ (१) अनुसार गैरबासिन्दा व्यक्तिको नेपालस्थित कुनै विदेशी स्थायी संस्थापनको आयमा लाग्ने कर दाखिला गर्ने जिम्मेवारी सोही संस्थापनको हुनेछ भन्ने व्यवस्था छ । विदेशी स्थायी संस्थापनले नेपालमा प्राप्त गरेको सबै प्रकारका आम्दानी समावेश गरी आय विवरण पेस गर्नुपर्दछ ।
- आन्तरिक राजस्व कार्यालय भापा, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ र करदाता सेवा कार्यालय, कालीमाटीका ४ करदाता नेपालमा दर्ता भएको विदेशी स्थायी संस्थापन भएकोले निजले भुक्तानी पाउने सबै रकम आयमा समावेश गर्नुपर्ने अन्यथा गैरबासिन्दा व्यक्तिको रुपमा ५ प्रतिशतका दरले भुक्तानीमा कर कट्टा गर्नुपर्ने देखिन्छ । निजहरूले नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट भुक्तानी लिएको रु.१ अर्ब ६९ करोड ८२ लाखमध्ये रु.१९ करोड ९ लाखमात्र आयमा समावेश गरेको र आयमा समावेश नगरेको रु.१ अर्ब ५० करोड ७३ लाखमा गैरबासिन्दालाई लाग्ने कर समेत कट्टा नगरेकोले छानबिन गरी आयकर ऐन, २०५८ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम लाग्ने कर रु.१३ करोड ७० लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
७९. **ग्राहकलाई हस्तान्तरित सम्पत्ति** – ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको टेलीभिजन सन्देश सञ्चार गर्ने एक करदाताले यो वर्षसम्म ग्राहकबाट प्राप्त रु.१३ करोड २१ लाख दायित्वमा देखाएको छ । कष्टुमर प्रिमिसेस इक्युपमेन्टमा रु.१ अर्ब ५० करोड ५३ लाख र सोको कार्यगत प्रगतिमा रु.१४ करोड ९४ लाखसमेत रु.१ अर्ब ६५ करोड ४७ लाखको सामान ग्राहकको घरमा जडान भएका इक्युपमेन्ट सम्पत्तिको रुपमा लेखाङ्कन गरेको छ । उक्त सम्पत्तिमा यो वर्ष हास कट्टीबापत रु.२२ करोड ६१ लाख खर्च दाबी गरेको देखिन्छ । ग्राहकलाई इक्युपमेन्ट बिक्री गरेबापत जोखिमको ट्रान्सफर हुने हुनाले बिक्री नदेखाई स्थिर सम्पत्तिमा प्रस्तुत

- गरेबाट सोको छानबिन गरी ग्राहकबाट प्राप्त रु.१३ करोड २१ लाखलाई बिक्री कायम गरी उक्त रकमको खरिद लागत गणना गर्दा करदाताको नाफा दर ३९.६७ प्रतिशतले हुने रु.५ करोड २४ लाख करयोग्य आयमा समावेश गरी लागने कर रु.१ करोड ३१ लाखमा शुल्क तथा व्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
८०. **बिक्रीको लागत** – करदाताले बिक्री आय लेखाङ्कन गर्दा सो बिक्रीको लागि भएको व्यापार मौज्जातको लागत खर्च दावी गर्न पाइने आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५ मा व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको हाउजिङ्गको कारोबार गर्ने एक करदाताले रु.५८ करोड ६३ लाख बिक्री आय देखाएको र बिक्रीको लागत खर्च रु.४४ करोड ८९ लाख दावी गरेको छ । करदाताको व्यापार मौज्जात रु.१ अर्ब २० करोड १९ लाखले घटेको छ । करदाताको वित्तीय विवरणमा देखाएको बिक्री आय र बिक्री लागतको अनुपात १.३१:१ रहेकोले सोही आधारमा यस वर्ष मौज्जातबाट घटेको रकमलाई गणना गर्दा रु.१ अर्ब ५७ करोड ४५ लाख बिक्री आय हुने देखिएकोमा घटी आय देखाएको रु.९८ करोड ८२ लाखको मुनाफा दर २३.४४ प्रतिशतले हुने रु. २३ करोड १६ लाखलाई आयमा समावेश गरी लागने आयकर रु.५ करोड ७९ लाखमा व्याज तथा शुल्कसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
८१. **आय पहिचान** – नेपाल लेखामान १८ बमोजिम वस्तुको हकमा रिस्क तथा रिवाइर्ड हस्तान्तरण भए पश्चात् र सेवाको हकमा सेवा प्रदान गरे पश्चात् सोबाट प्राप्त रकम आयमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८१.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको टेलिभिजन सन्देश प्रसारण गर्ने एक करदाताले खुद सेवा आयको २ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड १० लाख रोयल्टी तिरेको खर्चलाई बिक्रीको लागतमा समावेश गरी रु.१ अर्ब ५ करोड १५ लाख आयमा समावेश गरेको देखिन्छ । करदाताले देखाएको बिक्रीको लागतमा मर्मत सम्भारमा खर्च गरेको रु.२ करोड ४० लाख ग्राहकहरूलाई नै चार्ज गर्ने हुँदा उक्त मर्मतबापत प्राप्त रकम बिक्री आयमा समावेश गरेको छैन । अतः उक्त रकम करदाताको खुद आयमा समावेश गरी लागने कर रु.६० लाखमा शुल्क तथा व्याज गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८१.२ ठूला करदाता कार्यालय र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवलअन्तर्गतको २ करदाताले पेस गरेको वित्तीय विवरणमा ट्याक्टर बिक्रीको लागि ग्राहकबाट प्राप्त पेशकी क्रमशः रु.६ करोड ६८ लाख र रु.११ करोड ९८ लाख चालु दायित्वमा देखाएको छ । ग्राहकले ट्याक्टर प्राप्त गरे तापनि नामसारी नगरेको र बिक्री बीजक जारी नगरेको व्यहोरा दर्शाई ट्याक्टरलाई अन्तिम मौज्जातमा देखाएको छ । नेपाल लेखामान १८ बमोजिम रिस्क तथा रिवाइर्डको हस्तान्तरण भएको अवस्थामा बिक्री भएको पूरै मूल्य आयमा देखाउनुपर्नेमा नदेखाएकोले छानबिन गरी लागने कर रु.२ करोड ४१ लाखमा शुल्क र व्याज समेत असुल हुनुपर्दछ ।
८२. **मनी ट्रान्सफर कारोबार** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ को समूह ११ को (आ) मा वित्तीय सेवालाई कर छुट हुने सेवामा राखेको देखिन्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ ले वित्तीय कारोबार सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका मनी ट्रान्सफरको कारोबार गर्ने दुई करदाताले ३० प्रतिशतका दरले आयकर दाखिला गर्नुपर्नेमा साधारण व्यवसाय सरह २५ प्रतिशतका दरले कर असुली एवं दाखिला गरेको छ । साधारण व्यवसायअन्तर्गत गणना गर्ने भएमा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ बमोजिम छुट सेवामा नपर्ने हुँदा ती करदाताबाट रु.४४ करोड ९३ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नपर्ने हुन्छ । करदाताले वित्तीय सेवाको आधारमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट लिँदा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई लागने ३० प्रतिशत असुल गर्नुपर्नेमा नगरेकोले ती २ करदाताको आय वर्ष २०६८/६९ देखि २०७०/७१ सम्मको करयोग्य आय रु.३७ करोड ८७ लाखमा नपुग ५ प्रतिशतले हुने आयकर रु.१ करोड ९० लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
८३. **धितोपत्र व्यवसायी कमिसन** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को उपदफा १०(३) बमोजिम ऐनको अनुसूची १ मा उल्लिखित कर छुट हुने वस्तु तथा सेवाबाहेकका नेपालभित्र आपूर्ति भएका वस्तु वा सेवामा १३ प्रतिशतले मूल्य अभिवृद्धि कर लागने व्यवस्था छ । उक्त अनुसूचीअनुसार धितोपत्रको दलाली सेवा प्रदान गर्ने

- करदाताले सो सेवा उपलब्ध गराएबापत प्राप्त गर्ने दलाली कमिशनमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिएको देखिदैन । तर धितोपत्र दलाली सेवा प्रदान गर्ने व्यवसायीहरु मूल्य अभिवृद्धि कर प्रयोजनको लागि दर्ता भएका छैनन् । यस्तो सेवाको आपूर्तिमा मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने गरेको पनि देखिदैन । करदाता सेवा कार्यालय पुतलीसडक, नयाँ सडक, त्रिपुरेश्वर र बत्तीसपुतलीअन्तर्गतका ३० करदाताले रु.५५ करोड ६५ लाखको कारोबार गरेकोमा रु.७ करोड २३ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर असुल हुनुपर्दछ ।
८४. **रकमको चारित्रीकरण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २७(१)(क) मा कुनै एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई सम्पत्ति हस्तान्तरण गरिएको भुक्तानीको हकमा हस्तान्तरित सम्पत्तिको बजारमूल्य बराबरको रकम प्रमाणिकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८४.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरअन्तर्गतका निर्माण व्यवसायको कारोबार गर्ने एक करदाताले करदातासँग सम्बन्धित रहेका ११ पार्टीहरुलाई रु.१८ करोड ७५ लाख सापटी उपलब्ध गराएको छ । आफ्नै भगिनी संस्था एवं व्यक्तिलाई सापटी दिएको देखिन्छ । यसरी व्यवसायमा उपलब्ध भएको रकम विभिन्न व्यक्तिलाई सापटी दिएकोमा सोबाट आय प्राप्त गरेको देखिदैन । तसर्थ आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम त्यस्तो सापटीलाई चारित्रीकरण गरी सामान्य ब्याजदर १५ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ८१ लाखलाई आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.७० लाख र सोमा लाग्ने शुल्क र ब्याज समेत असुल हुनुपर्दछ ।
- ८४.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरअन्तर्गतका निर्माण व्यवसायसम्बन्धी कारोबार गर्ने एक करदाताले यो वर्ष पेशकी सापटीको रूपमा एक व्यक्तिलाई रु.२ लाख र एक निर्माण सेवालाई रु.११ करोड ८ लाख दिएको देखाएको छ । तर सापटी गएको रकमको अन्य आय देखाएको छैन । तसर्थ व्यवसायको रकम अन्यत्र लगानी भएकोले उक्त रकमलाई आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम चारित्रीकरण गरी प्रचलित ब्याजदर १५ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ६७ लाखलाई आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.४२ लाखमा शुल्क र ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
८५. **पूँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क बमोजिम नेपाल धितोपत्र बोर्डमा सूचीकरण भएको निकायको हितको निसर्गबाट प्राप्त लाभको हकमा धितोपत्र विनिमय बजारको कार्य गर्ने निकायले र अन्यको हकमा १० प्रतिशतका दरले अग्रिम कर असुल गर्ने सो कर अन्तिम नहुने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको विदेशी विनिमयको कारोबार गर्ने एक करदाताले एक बैङ्कको ७ लाख ५६० कित्ता शेयर बिक्रीबापत रु.८ करोड ९७ लाख प्राप्त गरेको र शेयर बिक्रीबाट रु.५ करोड ५३ लाख नाफा देखाएको छ । उक्त शेयरको लागत रु.३ करोड ३८ लाख नगद प्रवाह विवरणमा नगद प्राप्त देखाएकोमा शेयर बिक्रीबाट भएको नाफा करदाताको आयमा समावेश भएको पाइएन । तसर्थ उक्त छुट रु.५ करोड ५३ लाख आयमा समावेश गरी नपुग १५ प्रतिशतका दरले हुने कर रु.८३ लाखमा शुल्क तथा ब्याज गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
८६. **समानुपातिक कर कट्टी** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७(३) र नियमावली, २०५३ को नियम ४०(४) बमोजिम कुनै करदाताले कर लाग्ने वस्तु वा सेवा तथा कर छुट भएका वस्तु वा सेवा दुबैको कारोबार गर्दा त्यस्तो करदाताले कर लाग्ने वस्तु वा सेवासँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित खरिद वा आयातमा तिरेको करमात्र कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८६.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक मेडिकल कलेजसम्बन्धी करदाताको करयोग्य बिक्री रु.१६ करोड ६४ लाख र कर छुट बिक्री रु.६६ करोड ५१ लाखसमेत रु.८३ करोड १५ लाखमध्ये कर छुट बिक्रीको अंश ८० प्रतिशत देखिन्छ । करदाताको करयोग्य खरिद, करयोग्य आयात र छुट खरिदसमेत रु.५० करोड ९८ लाखको २० प्रतिशतले हुने रु.१० करोड २० लाखको हुन आउने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ३३ लाखमात्र समानुपातिक रूपमा खरिदको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट लिन पाउनेमा रु.३ करोड ९१ लाख समायोजन गरेबाट कर नलाग्ने बिक्रीको समेत मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट लिएकोले उक्त नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ५८ लाख अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ८६.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ अन्तर्गत पब्लिकेशनसम्बन्धी कारोबार गर्ने एक करदाताको आय वर्ष २०६९।७० मा मूल्य अभिवृद्धि करयोग्य बिक्री गरेको नदेखिएकोमा करयोग्य खरिदको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३७ लाख क्रेडिट दावी गरेकोमा पाउने देखिँदैन । साथै आय वर्ष २०७०।७१ मा करयोग्य बिक्री रु.८५ लाख र छुट बिक्री रु.७ करोड २७ लाख देखाएकोमा करयोग्य खरिदको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४७ लाख क्रेडिट दावी गरेको हुँदा समानुपातिक हिसाबले रु.४२ लाख दावी गर्न मिल्दैन । तसर्थ २ आय वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर दावी गर्न नमिल्ने रु.७९ लाखलाई अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ८६.३ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक संयुक्त उपक्रमसम्बन्धी करदाताको करयोग्य खरिद रु.६ करोड ६१ लाख तथा करयोग्य आयात रु.७३ लाख रहेकोमा करयोग्य बिक्री रु.४ करोड २८ लाख र कर छुटको बिक्री रु.२६ करोड १४ लाख देखिएको छ । कर छुटको खरिद नदेखिएको अवस्थामा कर छुटको बिक्री देखिएको समबन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ । करदाताले खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९६ लाखमा बिक्रीमा सङ्कलन गरेको कर रु.५६ लाख समायोजन गर्दा रु.४० लाख क्रेडिट देखिनेमा रु.१ करोड ९९ लाख क्रेडिट रहेको रिटर्न डिटेलमा देखिएकोले कर छुट बिक्रीको लागि खरिद सामानको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत दावी गरेको देखिँदा छुट खरिदको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दिन नमिल्ने रु.१ करोड ९९ लाखका सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
- ८६.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरका एक करदाताले पेस गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण परीक्षण गर्दा करदाताले करलाग्ने तथा कर छुट भएका वस्तुको कारोबार गर्ने गरेको देखियो । करदाताको कुल बिक्री रु.२१ करोड ७५ लाखको ९३.४५ प्रतिशतले रु.२० करोड ३३ लाख कर छुटको बिक्री गरेको देखिन्छ । करदाताले खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९९ लाखको ९३.४५ प्रतिशतले हुने रु.९३ लाख क्रेडिट नपाउनेमा निजले रु.२३ लाखमात्र डेबिट समायोजन गरेको देखिन्छ । सोबमोजिम समानुपातिक डेबिट समायोजन नभएकोले रु.७० लाख मूल्य अभिवृद्धि कर निर्धारण गरी जरिवानासहित असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ८६.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गत एक करदाताले मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार करयोग्य खरिद रु.२४ करोड १३ लाख देखाई रु.३ करोड १४ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दावी गरेको छ । करयोग्य बिक्रीतर्फ रु.५१ लाखको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ लाख सङ्कलन गरेको देखिन्छ । करदाताले करयोग्य खरिद अध्ययन गर्दा कुनै पनि खरिद बिक्रीसँग प्रत्यक्ष रूपले सम्बन्धित नभएको हुँदा क्रेडिट पाउने देखिँदैन । तसर्थ आय वर्षको अन्त्यमा देखिएको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रु.२ करोड ७६ लाख अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ८६.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २ अन्तर्गतको कच्चा धागोको कारोबार गर्ने एक करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने बिक्री रु.१८ करोड ५० लाख र कर छुटको बिक्री रु.१६ करोड ३७ लाखसमेत कुल बिक्री रु.३४ करोड ८७ लाख रहेको छ । करदाताले खरिदमा रु.३ करोड ८९ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर तिरेको देखिन्छ । करदाताको कुल बिक्रीमा कर छुटको बिक्री ४६.९३ प्रतिशत हुने र सोको आधारमा समानुपातिक रूपमा रु.१ करोड ८२ लाख डेबिट गर्नुपर्नेमा रु.१७ लाखमात्र गरेकोले बढी क्रेडिट लिएको रु.१ करोड ६५ लाखलाई अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ८६.७ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखराअन्तर्गतको एक शिक्षण संस्थाको कुल बिक्री रु.२२ करोड १३ लाखमध्ये ३४.६७ प्रतिशतले हुने रु.७ करोड ६७ लाखमात्र मूल्य अभिवृद्धि करयोग्य बिक्री देखिन्छ । कुल करयोग्य खरिद रु.३० करोड ५१ लाखमा ३४.६७ प्रतिशतले हुने रु.१० करोड ५८ लाखमात्र करयोग्य कारोबारमा प्रयोग भएको आधारमा खरिदमा तिरेको कर रु.१ करोड ३८ लाखमात्र क्रेडिट लिन मिल्नेमा रु.३ करोड ९७ लाख क्रेडिट दावी गरेकोले बढी क्रेडिट दावी गरेको रु.२ करोड ५९ लाखलाई अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
८७. **कर छुट संस्थाको कारोबार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(घ) मा नाफा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएको सार्वजनिक प्रकृतिका सामाजिक धार्मिक शैक्षिक वा परोपकारी संस्थालाई जनाउने उल्लेख छ । कर छुट पाउने संस्थाको उद्देश्यअनुसार कार्य सम्पन्न हुँदा वा कुनै व्यक्तिद्वारा सो संस्थालाई प्रदान गरिएको सम्पत्ति वा

सेवावापत कुनै भुक्तानी गर्दाबाहेक सो संस्थाले प्राप्त गरेको रकमबाट कुनै व्यक्तिलाई फाइदा पुऱ्याएको भए त्यस्तो संस्थालाई कर छुट नहुने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ८७.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरको कार्य क्षेत्रका एक व्यवसायी संघलाई मुनाफारहित कार्य गर्ने उद्देश्यले कर छुट संस्थाको प्रमाणपत्र दिएको पाइयो । सो करदाताले दुई वर्षमा स्याउबाट मात्र रु.२ करोड १५ लाख खुद आमदानी गरेको देखिन्छ । व्यवसायी संघको उद्देश्य स्याउको कारोबार गर्ने नभएकोले उक्त कारोबार करयोग्य भएको र खुद आमदानी देखाएको रु.२ करोड १५ लाखमा लाग्ने कर रु.५४ लाख र सोही करदाताले बीमा कम्पनीबाट प्राप्त छुट रु.९७ लाख सहकारीमा स्थानान्तरण गरी मुनाफारहित संस्थाको छुट लिएकाले सो समेत अमान्य गरी लाग्ने कर रु.२४ लाखसमेत रु.७८ लाखमा शुल्क र ब्याजसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८७.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, दाङ्गअन्तर्गत चार करदाताले नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ एवं बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम बैकिङ्ग व्यवसाय सञ्चालन गर्न लघु कर्जाको कारोबार गर्ने अनुमति समेत लिई निक्षेप स्वीकार गर्ने तथा त्यस्तो निक्षेपको भुक्तानी दिने र कर्जा लगानी गर्ने जस्ता वित्तीय व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएको देखिन्छ । ती संस्थाले कर छुटको संस्थाको रूपमा दर्ता भएको भनी कर नतिरेको पाइयो । कर छुट पाउने संस्थाले गरेको बैकिङ्ग कारोबारमा कर छुट नहुने भएकाले बचत रु.२ करोड ३७ लाखमा लाग्ने कर रु.७१ लाखमा शुल्क र ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
८८. **नपाउने क्रेडिट** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ अनुसार व्यवसायसँग सम्बन्धित खरिदमा तिरेको कर मात्र कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । यससम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८८.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगन्जअन्तर्गतको एक करदाताले २०६८ माघदेखि २०७० मंसिरसम्म करयोग्य खरिद गरी रु.९२ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको छ । खरिद भएको मालसामानको उल्लिखित अवधिसम्म मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने बिक्री गरेको देखिएन । मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने बिक्री नगरेकोले खरिदमा तिरेको करलाई क्रेडिट नपाउने हुँदा सो क्रेडिट अमान्य गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ८८.२ करदाता सेवा कार्यालय, कोटेश्वरअन्तर्गतको एक करदाता २०७१ आषाढ महिनामा रु.९५ लाख क्रेडिटमा रहेको छ । उक्त करदाताले ३ वर्षसम्म व्यवसायमा प्रयोग नहुने खरिद देखाएर मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको छ । तत्पश्चात् करदाताले कारोबार पनि नगरेको र सो मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी भएको आयात रु.६ करोड ७२ लाख सम्बन्धित आय वर्षको खरिद लागत तथा सम्पत्तिमा पनि देखाएको छैन । तसर्थ उक्त खरिद व्यवसायसँग सम्बन्धित नभएकोले क्रेडिट दाबी गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८७ लाखलाई अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ८८.३ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २४(क) बमोजिम फिर्ता लिनुपर्ने कर रकम अवधि समाप्त भएको ३ वर्षभित्र निवेदन नदिएमा फिर्ता नहुने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका २ करदाताको २०६१।६२ देखि २०७१।७२ सम्म रु.१ करोड ६४ लाख कर क्रेडिट देखिँदै आएकोमा फिर्ताको लागि निवेदन समेत प्राप्त नभएको अवस्था छ । ती करदाताको ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म पनि मूल्य अभिवृद्धि कर मिलान नभएको एवं करदाताले स्वेच्छिक रूपमा मूल्य अभिवृद्धि करको कारोबार गर्न छाडेको अवस्थामा क्रेडिट देखिएको सो रकम छानबिन गरी अमान्य गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ८८.४ करदाता सेवा कार्यालय, कालिमाटीअन्तर्गतका एक करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार आय वर्ष २०६९।७० र २०७०।७१ सम्म रु.८ करोड ९८ लाख बराबरको वस्तु खरिद गरेकोमा रु.२ करोड ६४ लाखको मात्र बिक्री गरी खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८२ लाख क्रेडिट देखाएको छ । लेखापरीक्षण अवधि २०७२ पौषसम्म करदाताले २०७०।७१ को आय विवरण समेत पेस गरेको छैन । बिक्रीको आधारमा खरिदमा दाबी गरेको सबै कर समायोजन गर्न मिल्ने अवस्था नदेखिएकाले क्रेडिट अमान्य गर्न मूल्य अभिवृद्धि कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ८८.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ अन्तर्गतको एक निर्माण व्यवसायको कारोबार गर्ने करदाताले २०६७।०६ देखि आय विवरण पेस गरेको छैन । साथै २०६८।०६ देखि २०६९।०७ सम्म कुनै

- बिक्री नदेखाई रु.३ करोड ७५ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको कर विवरणबाट देखिन्छ । निजले २०७०।०७ पश्चात् खरिद बिक्रीको कारोबार नगरेको अवस्था छ । बिक्री नदेखिएको अवस्थामा पनि मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको रु.६२ लाख अमान्य गर्न कर निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- ८८.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ अन्तर्गतको निर्माण व्यवसायको कारोबार गर्ने एक करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा २०६७ वैशाखमा रु.१ करोड ३४ लाख क्रेडिट रहेकोमा करदाताले २०६७ जेष्ठ र श्रावणमा रु.७ करोड ६० लाख फिर्ता दाबी गरेको र पुनः सोही रकम क्रेडिट समायोजन गरेको देखिन्छ । करदाताले क्रेडिट समायोजन गरेको कारणबाट २०७१ अषाढ महिनामा मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.५ करोड २ लाख क्रेडिट देखिएको छ । उक्त विवरणबाट कुल क्रेडिट रु.१ करोड ३४ लाख फिर्ता दाबी गर्न नमिल्नेमा दाबी गरी क्रेडिट समायोजन गर्दै आएको र अन्त्यमा क्रेडिट समायोजन मात्र गर्नुका साथै वित्तीय विवरणमा मूल्य अभिवृद्धि कर लिनुपर्ने रु.५ करोड ३ लाख देखाएबाट फरक रकमको समेत छानबिन गरी नपाउने क्रेडिट दाबी गरेको रु.७ करोड ६० लाखमा क्रेडिट रु.५ करोड २ लाख घटाउँदा फरक हुने रु.२ करोड ५८ लाखको हुने कर निर्धारण गरी सोमा ब्याज, दस्तुर र जरिबाना समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८८.७ करदाता सेवा कार्यालय, कोटेश्वरअन्तर्गतको घर निर्माण गरी बिक्री गर्ने एक करदाताले आय विवरणसाथ पेस गरेको वित्तीय विवरणको जिन्सी मौज्जातमा निर्माण खर्च रु.६ करोड २९ लाख समावेश गरेको छ । करदाताको विगत ३ वर्षदेखि नै करयोग्य बिक्री देखिँदैन । घरजग्गा बिक्रीमा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने भई मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन नगर्ने हुँदा खरिदमा तिरेको क्रेडिट पाउने देखिँदैन । तसर्थ २०७१ अषाढ महिनाको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रु.८३ लाख दाबी गर्न नमिल्ने हुँदा सो क्रेडिटलाई अमान्य गर्न कर निर्धारण हुनुपर्दछ ।
८९. **विशेष उद्योगको छुट** – आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ को दफा २(३) बमोजिम उत्पादनमूलक उद्योगको आयमा २० प्रतिशत र सामान्य व्यवसाय गर्ने करदाताको आयमा २५ प्रतिशत कर लाग्ने व्यवस्था छ । ऐनको दफा ११ मा उपदफा ३(ग), ३(छ) उत्पादनमूलक उद्योग धितोपत्रमा सूचीकृत भएको र पाँचसयभन्दा बढीलाई रोजगारी दिएको अवस्थामा उत्पादनमूलक उद्योगले आर्जन गरेको आयमा लाग्ने करमा १० प्रतिशत छुट पाउने व्यवस्था रहेको छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको बहुराष्ट्रिय संस्थाका उत्पादनहरु बिक्री गर्ने एक करदाता र बहुराष्ट्रिय उद्योगबीच भएको समग्र व्यवस्थापन र बजारीकरण सम्भौताबमोजिम करदाताले समग्र व्यवस्थापनमा सहयोग गरेबापत सेवा शुल्क प्राप्त हुने व्यहोरा करदाताको लेखा नीतिमा उल्लेख गरेको छ । सो करदाताले २०७०।७१ मा रु.४५ करोड ४६ लाख र २०७१।७२ मा रु.५२ करोड १० लाख सेवा शुल्क बहुराष्ट्रिय उद्योगलाई भुक्तानी गरेको छ । उक्त बहुराष्ट्रिय उद्योगले प्राप्त गरेको यस्तो सेवा शुल्क उत्पादनमूलक उद्योगसँग सम्बन्धित आय नभएकोले विशेष उद्योगको छुट लिन नमिल्ने हुँदा २५ प्रतिशतले कर दायित्व निर्धारण गरी दाखिला गर्नुपर्नेमा २०७०।७१ मा २३ प्रतिशत र २०७१।७२ मा २२.५० प्रतिशतले दाखिला गरेकोले नपुग कर रु.२ करोड २१ लाखमा शुल्क र ब्याजसमेत हिसाब गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
९०. **मौज्जातको मूल्याङ्कन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५(४) मा सो आय वर्षको अन्त्यको व्यवसायको व्यापार मौज्जातको लागत वा सो आय वर्षको अन्त्यको व्यवसायको मौज्जातको बजार मूल्यमध्ये जुन घटी हुन्छ सोलाई व्यापार मौज्जातको अन्तिम मूल्य मान्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ अन्तर्गतका कार्पेट उत्पादन गरी निर्यात गर्ने एक करदाताले आय वर्ष २०७०।७१ मा कार्पेटको प्रतिमिटर औसत लागत रु.४,२८८।४४ रहेकोमा रु.६,७७।३५ का दरले लागत खर्च दाबी गरेकोले बिक्री परिमाण १० हजार ५३६ मिटरको हुने रु.२ करोड ६२ लाखमा लाग्ने कर रु.३९ लाख र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
९१. **न्यून बीजकीकरण** – आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरअन्तर्गतको पाँच करदाताले सुपारी आयात गरी स्थानिय बजारमा बिक्री गर्ने गरेको देखियो । लेखापरीक्षणको प्रयोजनको लागि २०७२।१।५ मा बजार मूल्य अध्ययन गर्दा सिङ्गो सुपारी प्रति के.जी. रु.३७५।–, फक्लेटा पारेको सुपारी प्रति के.जी. रु.४६०।– देखि

- रु.४७०।- सम्म बिक्री मूल्य भएको देखियो । उपर्युक्त अवस्थाअनुसार व्यापारीबाट स्थानीय बजारमा सुपारी औसत रु.४३५।- प्रति के.जी.का दरले बिक्री हुने गरेकोमा करदाताहरूले रु.६५।७६ देखि रु.११२।२५ सम्मका दरले बिक्री गरेको देखाई आय विवरण पेस गरेको देखिन्छ । बजार मूल्य र आय विवरण साथ पेस गरेको मूल्यमा अस्वभाविक फरक देखिन्छ । सोअनुसार पाँच करदाताले पेस गरेको हिसाब न्यून बीजकीकरणको कारणले बिक्रीमा रु.३ अर्ब ७६ करोड ५२ लाख फरक पर्ने देखिन्छ । तसर्थ न्यून बीजकीकरण गर्ने उपर छानबिन गरिनुपर्दछ ।
९२. **सिसाको अन्तःशुल्क** - आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरअन्तर्गतको एक करदाताले आयवर्ष २०७०।७१ को अन्तःशुल्क नतिरेको कारण राखेको धरौटी रु.६४ लाख तिर्नुपर्ने निर्णयको आधारमा फिर्ता दिइएको छ । नेपाल राजपत्र २०७०।३।३० अनुसार शीर्षक ८७.०७.१०.०० पिष्टन (मोटरको) इन्जिन जगाउन प्रयोग हुने एक प्रकारको सिसा अम्ल (लिड एसिड) मा मोलको ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था छ । तर शीर्षक ८७.०७ अन्तर्गत पर्ने लिड एसिड मोटर ब्याट्रीको आन्तरिक उत्पादनमा भने अन्तःशुल्क नलाग्ने उल्लेख छ । मोटर ब्याट्रीबाहेक अन्य लिड एसिड ब्याट्रीमा अन्तःशुल्क लाग्ने देखिन्छ । करदाताले उत्पादन गरेको लिड एसिड मोटर ब्याट्री नभएको भन्ने उल्लेख हुँदाहुँदै अन्तःशुल्कवापतको धरौटी रु.६४ लाख फिर्ता दिएको छ । फिर्ता दिन नमिल्ने धरौटी रकम असुल हुनुपर्ने देखिन्छ ।
९३. **लगत कट्टा** - नेपाल सरकारले २०७१।१०।२२ मा कर फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ बमोजिम कर फछ्यौट आयोग गठन गरेको छ । आयोगले करदातासँग सम्भौता गरी टुङ्ग्याएको २ कार्यालयमा उपलब्ध फाइलहरूको अध्ययन गर्दा देखिएको अवस्था देहायमा उल्लेख गरिएको छः
- ९३.१ राजस्व बक्यौता मिनाहा दिने स्पष्ट मापदण्डबेगर कर फछ्यौट आयोगले विविध सामानको स्थानीय खरिद बिक्री तथा ठेक्का कार्य गर्ने काठमाडौं क्षेत्र नं.३ अन्तर्गतको एक करदाताको आय वर्ष २०६८।६९ र २०७०।७१ को संशोधित कर निर्धारण भएको रकममध्ये थप शुल्क, ब्याज र जरिवानाबाहेकको आयकर रु.१३ करोड ४ लाख र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४ करोड ९० लाखसमेत रु.१७ करोड ९४ लाखमा साँवासमेत कुल बक्यौता रु.५२ करोड ९९ लाख पुगेकोमा रु.४ करोड ३० लाख तिर्ने सहमति गराई ९२ प्रतिशत रकम मिनाहा गरेको देखिन्छ । त्यस्तै अर्को एक करदाताको २०७२ आषाढसम्मको बक्यौता रु.२ करोड ३ लाख रहेकोमा रु.१ लाखमा सहमति जनाई ९९ प्रतिशत मिनाहा दिएको छ । यसरी थप शुल्क ब्याज तथा जरिवानाबाहेकको साँवा रकम समेत नउठ्ने गरी आयोगबाट राजस्व मिनाहा दिने निर्णय उपयुक्त भएन ।
- ९३.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरअन्तर्गतका औषधि उत्पादन गर्ने एक करदाताको आय वर्ष २०६४।६५ देखि २०६९।७० सम्मको कर रु.१ करोड ५१ लाखलागायत शुल्क तथा ब्याज समेत रु.३ करोड ९४ लाख निर्धारण भएकोमा करदाताले संशोधित कर निर्धारणको निर्णयमा चित्त नबुझाई रु.१ करोड ९५ लाख धरौटी राखी पुनरावेदन गएकोमा कर फछ्यौट आयोगले साँवा रकममा समेत घट्टने गरी रु.१ करोड ३ लाख तिर्ने निर्णय गरे अनुरूप सोहीअनुसार सदरस्याहा पश्चात् बाँकी धरौटी रु.८८ लाख फिर्ताको लागि कारवाही अगाडि बढाएको छ । कर निर्धारण भएको साँवा रकममा रु.४८ लाख घटाई निर्धारण गरेको राजस्व उपयुक्त भएन ।
९४. **आयकरमा दर्ता** - आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३ मा करदाता आयकरमा दर्ता हुनुपर्ने र आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ बमोजिम आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरको कार्य क्षेत्रका दुग्धजन्य वस्तुको कारोबार गर्ने करदाताले २०६९।७० मा पेस गरेको आय विवरणको अनुसूची १३ मा रु.५० लाखभन्दा बढीको कारोबार गर्ने ७ व्यवसायीबाट रु.६ करोड १५ लाख खरिद गरेको भएपनि ती व्यवसायी आयकरमा दर्ता भएको देखिएन । कार्यालयले करपरीक्षण गर्दा आफ्नै कार्य क्षेत्रका ती व्यवसायीलाई करदर्ता गराउने प्रयास समेत भएको पाइएन । एउटै करदातालाई रु.५० लाखभन्दा बढीको बिक्री गर्ने व्यवसायीलाई करको दायरामा नल्याउँदा प्राप्त हुनुपर्ने कर असुलीमा प्रभाव परेको देखिन्छ ।

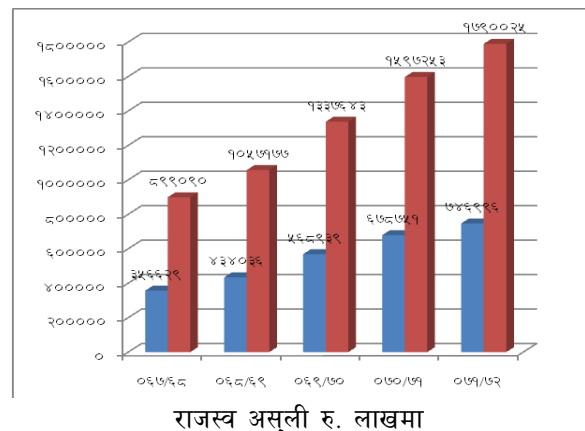
९५. **शिक्षा सेवा शुल्क** – आर्थिक ऐन, २०७१ बमोजिम निजी शिक्षण संस्थाले उठाउने भर्ना तथा शिक्षण शुल्कमा १ प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्क असुल गर्ने व्यवस्था छ । करदाता सेवा कार्यालय, कलंकी, नयाँ बानेश्वर, कोटेश्वर तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका १२ शैक्षिक संस्थाले आय वर्ष २०७०/७१ मा भर्ना तथा शिक्षण शुल्क, सेमेष्टर शुल्क आम्दानी गरेकोमा घटी शिक्षण सेवा शुल्क दाखिला गरेको रु.२८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
९६. **मूल्य अभिवृद्धि कर कोष** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ५१ अनुसार भन्सार विन्दुमा सङ्कलित सम्पूर्ण कर रकम मूल्य अभिवृद्धि कोष खातामा दैनिक रुपमा जम्मा गर्नुपर्ने र यसरी कोषमा जम्मा हुन आएको रकमबाट विभागले आदेश दिएको रकम फिर्ता दिई बाँकी रहने रकम दैनिक रुपमा तोकिएको राजस्व खातामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिनको लागि राजस्व र व्ययको अनुमान अर्थात् बजेटको व्यवस्था गरी सोही खर्च शीर्षकबाट निकास र खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा समावेश नगरी यो वर्ष रु.५ अर्ब ७६ करोड ६६ लाख फिर्ता दिएको कानुन प्रतिकूल छ । बजेटमा रकमको व्यवस्था गरी फिर्ता लेख्ने व्यवस्था अवलम्बन गरिनुपर्दछ ।
- ठूला करदाता कार्यालयबाट प्राप्त आर्थिक विवरणमा रु.४ अर्ब ३० करोड मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेको देखिन्छ । विभागले कार्यान्वयनमा ल्याएको इन्टिग्रेटेड ट्याक्स सिस्टमअनुसार रु.४ अर्ब ५७ करोड ९८ लाख फिर्ता दिएको देखिएकोले आर्थिक विवरण र विद्युतीय तथ्याङ्कबीच रु.२७ करोड ९८ लाख फरक परेको छ । फरक परेको हिसाब भिडान गर्नुपर्दछ ।
९७. **घिउ तेलको मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ बमोजिम तोरीको तेल उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योगले आफ्नो उत्पादनको तेल र वनस्पति घिउ मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदातालाई बिक्री गर्दा उठाएको मूल्य अभिवृद्धि करको ५० प्रतिशत फिर्ता दिने व्यवस्था छ । तर ठूलो परिमाणमा प्रशोधित तेल आयात गरी प्याकेजिङ गरी बिक्री वितरण गर्ने उद्योगहरूले यस्तो सुविधा नपाउने उल्लेख छ । यस प्रावधान अनुरूप ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका १८ करदातालाई रु.१ अर्ब ५५ करोड ३४ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको छ । करदाताहरूले सीडलाई कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग गरी तेल उत्पादन गर्नुपर्नेमा तेल प्रशोधनका ६ चरणमध्ये ५ चरणका कार्य विदेशमा गरी पैठारी भएको कच्चा तेल सामान्य प्रशोधन गरेको देखिन्छ । त्यस्तै तेल उद्योगहरूलाई मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्तामार्फत स्वदेशी उत्पादनमा आत्मनिर्भरताको सहयोग स्वरूप मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको भएपनि यो सुविधाको प्रावधानले पारेको प्रभावका सम्बन्धमा मूल्याङ्कन हुनुपर्ने भनी विगत वर्षदेखि नै सुझाव दिएकोमा स्थिति यथावत् छ ।
९८. **मोबाइलको मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ बमोजिम सेलुलर मोबाइल फोनसेट उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योग तथा पैठारीकर्ताले सेलुलर मोबाइल फोनसेटको कच्चापदार्थ वा तयारी सामानमा तिरेको कर त्यस्ता सामान मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदाताहरूलाई बिक्री गरेको आधारमा साठी प्रतिशत फिर्ता दिने व्यवस्था छ । उक्त प्रावधान अनुरूप ठूला करदाता कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय ३ र करदाता सेवा कार्यालय एकले रु.६५ करोड ७ लाख फिर्ता दिएको छ । नेपालमा मोबाइल सेट उत्पादन गर्ने कम्पनी नभएकोले विदेशबाट आयात गर्ने करदाताहरूले यो सुविधा उपभोग गरेको पाइन्छ । विगतमा औपचारिक माध्यमबाट मोबाइल पैठारीलाई प्रोत्साहन गर्न ल्याएको व्यवस्था हाल सबै उत्पादकका अधिकृत बिक्रेता नियुक्त भैरहेको अवस्थामा सो सुविधा पुनरावलोकन हुनुपर्ने भनी विगतदेखि नै सुझाव दिएकोमा यो वर्ष ६० प्रतिशतबाट घटाई ५० प्रतिशत मात्र फिर्ता दिने व्यवस्था गरे तापनि पूर्णरूपमा हटाएको छैन । उक्त फिर्ता दिने व्यवस्था पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
९९. **मोबाइल पुनः निर्यात** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ मा सेलुलर मोबाइल सेट पैठारी कर्ताले मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता भएका करदातालाई बिक्री गरेको आधारमा खरिदमा तिरेको ६० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता पाउने व्यवस्था छ । यस्तै ऐनको अनुसूची २ मा नेपाल बाहिर निर्यात गरेको वस्तुको आपूर्तिमा शून्य दरमा कर लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । मोबाइल सेटको पैठारीमा तिरेको करको ६० प्रतिशत फिर्ता पाउने एवं त्यस्तो मालवस्तु पुनः निर्यात गर्दा ऐनको व्यवस्थाबमोजिम निर्यातकर्ताले खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिने प्रावधानको कारण एक मोबाइल पैठारीकर्ताले सम्बद्ध पक्ष खडा गरी

स्थानीय बिक्री गरेको देखाई ६० प्रतिशत फिर्ता लिएको र अर्को पक्ष मार्फत निर्यातकर्ता एक ट्रेडर्सलाई बिक्री गरी पुनः निर्यातको खरिदमा तिरेको शतप्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिएको छ । ती करदाताहरूले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २२क बमोजिम योजनाबद्ध रूपमा गरेको फाइदा लिन मोबाइल पैठारी, स्थानीय बिक्री र पुनः निर्यातको कारोबार गरी सञ्चित कोषमा दाखिला भएको रु.८ करोड ४४ लाखभन्दा बढी रु.१३ करोड ४० लाख फिर्ता लिएकोले बढी फिर्ता लिएको रु.४ करोड ९६ लाख असुल गरी थप कर निर्धारण गर्न अनुसन्धानमूलक छानबिन गर्नुपर्दछ ।

१००. **अन्तःशुल्क असुली र दाखिला** – अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ४ (१)(क) मा भौतिक नियन्त्रण प्रणाली लागु हुने उद्योगले उत्पादन गर्ने वस्तुको हकमा प्रतिष्ठानबाट उत्पादन गरी बिक्रीको लागि निष्काशन गर्दाको बखत अन्तःशुल्क असुल गर्नुपर्दछ । वस्तु निष्काशन गर्दा नै अन्तःशुल्क असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था भएपनि आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमराअन्तर्गतका ५ डिष्टिलरीले मासिक विवरणको आधारमा अन्तःशुल्क निष्काशन गर्दा रु.४० लाख दाखिला गरेको देखिएन । निष्काशनमा लाग्ने अन्तःशुल्क दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१०१. **प्याकिङ्ग मेटेरियल क्रेडिट** – अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को संशोधनसहित दफा ३(क) को उपदफा (३) मा अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन गर्दा खपत भएको कच्चा पदार्थमा तिरेको अन्तःशुल्क तयारी वस्तु निष्काशन गर्दा तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कमा कट्टा गर्न पाइने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागको २०६८।६।२ को परिपत्रअनुसार कतिपय उद्योगले कच्चा पदार्थबाहेक प्याकिङ्ग मेटेरियलमा तिरेको अन्तःशुल्क समेत कट्टा गरेको हुँदा उक्त कट्टी लिन मिल्ने देखिँदैन । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरका दुई करदाताले रु.७३ लाख, करदाता सेवा कार्यालय, कोटेश्वरको एक करदाताले रु.१ करोड ३५ लाख, आन्तरिक राजस्व कार्यालय ललितपुरका एक करदाताले रु.३ करोड ६५ लाख र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखराको एक करदाताले रु.६५ लाखसमेत रु.६ करोड ३८ लाख प्याकिङ्ग मेटेरियलको अन्तःशुल्क क्रेडिट लिएकाले सो रकम ब्याज, जरिवाना तथा शुल्कसहित असुल गर्नुपर्दछ ।
१०२. **जर्ती** – अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम २३(क) मा बियर उत्पादन गर्ने उद्योगलाई तयारी बोटल बन्दी गर्दा फ्लोमिटरले देखाएको परिमाणभन्दा बोटलबन्दी पछिको बोटल काउन्टरले देखाएको मौज्जात कमी भएमा बढीमा १.५ प्रतिशतसम्म र पाश्चाराइजेशन, प्याकेजिङ्ग तथा गोदाम भण्डारण गर्दा टुटफुट बियरको भौतिक परीक्षण गर्दा बढीमा २ प्रतिशतसम्म मिनाहा दिन सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरअन्तर्गतको एक बियर उद्योगले फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा समेत पाश्चाराइजेशन र प्याकिङ्ग तर्फ २ प्रतिशतभन्दा बढी जर्ती दाबी गरी मिनाहा लिएकोले नियमावलीले तोकेभन्दा बढी जर्ती लिएको परिमाणको अन्तःशुल्क रु.६ करोड ५० लाख र सोमा लाग्ने ब्याज एवं जरिवानाको साथै आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

भन्सार विभाग

१०३. **राजस्व असुली** – भन्सार विभागअन्तर्गतका कार्यालयले विगत पाँच वर्षमा असुल गरेको भन्सार राजस्व र कुल राजस्वको स्थिति रेखाचित्रमा देखाइएको छ । यो वर्ष भन्सार राजस्व आयाततर्फ रु.७० अर्ब ६४ करोड ४१ लाख, भन्सार महसुल निर्याततर्फ रु.३० करोड ३० लाख, कृषि सुधार शुल्क रु.३ अर्ब ३७ करोड ९७ लाख, भन्सारसम्बन्धी अन्य आय रु.३७ करोड २८ लाख समेत रु.७४ अर्ब ६९ करोड ९६ लाख रहेको छ । गत वर्ष उक्त राजस्व रु.६७ अर्ब ८७ करोड ५१ लाख रहेकोले यो वर्षको राजस्व गत वर्षको तुलनामा

१०.०५ प्रतिशतले बढी छ । उक्त राजस्वमा मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, सडक सुधार दस्तुरलगायत समावेश गर्दा यो वर्षको कुल राजस्व रु.१ खर्ब ७९ अर्ब २५ लाख हुन आउँछ ।

विभागले भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ताबापतको रु.२ अर्ब २७ करोड ३९ लाख विगतदेखि बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष असुली प्रयास गरेको छैन ।

१०४. **दरबन्दी फरक पारी घटी असुली** – भन्सार कार्यालयहरूले पैठारी भएका सामानको जाँचपास गर्दा आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसुची-१ र भन्सार दरबन्दी पुस्तिकामा उल्लिखित सङ्केत नम्बर अनुसार मालवस्तुको यथार्थ सङ्केत निश्चित गरी जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रज्ञापनपत्र परीक्षण गर्दा फरक सङ्केत नम्बर तथा दरबन्दी लगाई रु.७ करोड ५७ लाख घटी राजस्व असुल गरेका छन् । यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

१०४.१ त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले टर्मिनल सेट एक्सेस सर्पोटअन्तर्गत पर्ने टर्मिनल ब्लक अफ डिभाइजर, टर्मिनल वक्स अफ लिमिट भएको र सोमा एरियल, रिफ्लेक्टर र सोसँग सम्बन्धित पाटपुर्जा, विद्युतीय उपकरण र कनेक्टरस समेत रहने भएकोले उक्त पैठारीमा भन्सार दरबन्दी ८५२५५० ट्रान्समिसन उपकरणबाट भन्सार महसुल ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेको छ । उक्त मालवस्तु भन्सार दरबन्दी ८५३६९० बाट अन्तःशुल्क १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने देखिएकोले घटी भएको राजस्व रु.२ करोड ३२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

घटी राजस्व असुली

फरक दरबन्दी लगाएका कारण महसुल रु.७ करोड ५७ लाख र अन्तःशुल्क छुट रु.१९ करोड ९ लाख, नपाउने छुट सुविधा दिएको रु.२ करोड ३९ लाख र धरौटी र लगतमा पैठारी सुविधाबाट रु.१८ करोड ४६ लाखसमेत रु.४७ करोड ५१ लाख घटी असुल भएको छ ।

१०४.२ भन्सार दरबन्दी व्याख्या खण्डमा १९०५ अन्तर्गत प्राउन केकरलाई मैदा, स्टार्च, मासु, माछालगायत अन्य वास्नादार तत्व मिसाई तयार गरिएका उत्पादनहरू र नुनको समिश्रण युक्त वास्नादार पदार्थ मिसाएर वनस्पती तेलमा तारेर खान मिल्ने प्रकृतिका मालवस्तुलाई समेत समावेश गरी वर्गीकरण गरिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनअनुसार यसलाई भन्सार दरबन्दी १९०५९० बाट वर्गीकरण भएकोले सोही दरबन्दीबाट भन्सार महसुल ३० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा विराटनगर, विरगन्ज र सुख्खाबन्दरगाह भन्सार कार्यालयले भन्सार दरबन्दी १९०४ बाट भन्सार महसुल १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले घटी असुल भएको महसुल रु.७८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

१०४.३ भन्सार दरबन्दी ८७०५ अन्तर्गत मूलत व्यक्ति वा वस्तुहरूको यातायातका लागि बनाइएका बाहेक खास उद्देश्यका मोटर गाडीहरू जस्तै ब्रेक डाउन लहरी, क्रेन लहरी, कक्रिट लहरी आदि पर्दछन् । उक्त आइटमको भन्सार दरबन्दी व्याख्याअनुसार इन्जिन ब्रेक जडान भएका गतिशील प्रकृतिका मालवस्तु समावेश हुने उल्लेख छ । विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको घुम्ती क्रेन भन्सार दरबन्दी ८७०५१० बाट भन्सार महसुल १० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा अन्य दरबन्दीबाट भन्सार महसुल ५ प्रतिशत मात्र लगाई जाँचपास गरेकोले घटी असुल हुन गएको महसुल रु.७६ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

१०४.४ हार्मोनाइज्ड सिष्टमको व्याख्या २०१२ को भाग ८० मा टिन र त्यसका वस्तुहरू समावेश हुने र शीर्षक ८००७०० बाट टिनका बट्टामा भन्सार महसुल २० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट पैठारी भएका सोही प्रकृतिका मालवस्तुमा सोहीअनुसार जाँचपास गरेकोमा विराटनगर भन्सार कार्यालयले भन्सार शीर्षक ७३१०२९०० बाट खाली टिनका बट्टा (क्यान जुस) पैठारी हुँदा भन्सार महसुल १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले घटी भएको महसुल रु.५९ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

- १०४.५ भन्सार दरबन्दी ८४८३४० मा गियर र गियरिङ्ग, छुट्टै प्रस्तुत गरिएका दाँतीदार चक्का, चेन स्पोकेट र अन्य ट्रान्समिशन एलिमेण्ट, वौल वा रोलर स्क्रू, गियर बक्स र अन्य स्पीड चेन्जर, टोर्क कन्भर्टरस समेत पर्दछन् । विरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताले रिडक्सन गियर बक्स पैठारी गरेकोमा भन्सार दरबन्दी ८४८३४० बाट भन्सार महसुल १५ प्रतिशत लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ८४७४८० र ८४५५२१ बाट ५ प्रतिशत लगाई जाँचपास गरेको देखिएकोले घटी महसुल लगाएको रु.४४ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.६ विरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट २ पैठारीकर्ताले कन्ट्रोल सिस्टम र पी.भी.सी.सिन्क क्रमशः भन्सार दरबन्दी ८५०४४० र ३९२६९०९० बाट भन्सार महसुल १५ र ३० प्रतिशत लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा अन्य भन्सार दरबन्दीबाट १० र १७.२५ प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गरेकोले घटी महसुल लगाएको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.२६ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.७ विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट दुई पैठारीकर्ताले धूलो दूध पैठारी गर्दा भन्सार दरबन्दी ०४०२१० बाट भन्सार महसुल २० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ०४०१२० बाट भन्सार महसुल १० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर छुटमा जाँचपास गरेकोले घटी महसुल लगाएको रु.२४ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.८ विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले सिमेन्ट प्लान्टको पावर ब्याकअपका लागि मेसिन पैठारी गर्दा भन्सार दरबन्दी ८४०४४० वा ८४०४५० बाट स्थायिक कन्भर्टर वा अन्य इन्डक्टरमा लाग्ने भन्सार महसुल १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ८४०४२० प्लान्ट मेसिनरीबाट भन्सार महसुल ५ प्रतिशत मात्र लिई जाँचपास गरेकोले घटी महसुल लगाएको रु.५९ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.९ त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले सामसुड मोबाइल सेटको कभर, फिलिप बालेट, चार्जिङ्ग केबल, ब्याट्री एकमुष्ट रूपमा मोबाइल एक्सेसोरिज घोषणा गरी फरक दरबन्दी प्रयोग गरी जाँचपास गरेबाट छुट भएको महसुल रु.३० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.१० त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको इलेक्ट्रोनिक क्याबिनेटलाई भन्सार दरबन्दी ८५०७६० बाट भन्सार महसुल २० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ८५०४४० बाट भन्सार महसुल १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकाले राजस्व छुट भएको रु ३६ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.११ भन्सार दरबन्दी ८५३६३० बाट सुरक्षा वा विद्युत परिपथका लागि अन्य उपकरण भन्सार महसुल १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले इलेक्ट्रिक पावर प्लान्ट कन्सोल विथ ब्लुज पैठारी गर्दा केही प्रज्ञापनपत्रमा भन्सार दरबन्दी ८५३६३० बाट जाँचपास गरेको भए तापनि भन्सार दरबन्दी ८५३७१० बाट भन्सार महसुल १० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकाले राजस्व छुट भएको रु.३७ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.१२ नेपालगन्ज भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले कोल्ड बक्स पैठारी गरेकोमा भन्सार दरबन्दी ३९२३१०९० बाट भन्सार महसुल ३० प्रतिशत, अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर १३ प्रतिशत लिई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार दरबन्दी ९०१८९००० बाट भन्सार महसुल ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले छुट भएको राजस्व रु.१५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०४.१३ भन्सार दरबन्दी ८५२८७१ मा दृश्य प्रदर्शन भिडियो डिस्ले वा स्क्रिन समावेश गर्ने गरी डिजाइन नगरिएको रेडियो ब्रोडकास्ट रिसिभरहरू वा ध्वनि वा दृश्य अभिलेखन वा पुनरुत्पादन उपकरणहरू समावेश भएका वा नभएका, टेलिभिजनका संग्रह उपकरणहरू पैठारी गर्दा भन्सार महसुल १५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले दृश्य प्रदर्शनसम्बन्धी

- उपकरण तीन वटा ट्रान्समिसन, नेटवर्किङ्ग, सेटेलाइट मिटर र डब्लु बी बक्स पैठारी गर्दा अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले राजस्व छुट भएको रु.४१ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
१०५. अन्तःशुल्क – यस वर्ष छुट दिएको अन्तःशुल्क रु.१९ करोड ९ लाख सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १०५.१ आर्थिक ऐन, २०७१ मा उल्लिखित अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३ सँग सम्बन्धित अन्तःशुल्क दरबन्दी अन्तर्गत शीर्षक ३९२० र ३९२१ मा अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत लाग्ने व्यवस्था छ । सोही ऐनको अनुसूची-१ को १४(३)(ड) शीर्षक ३९२० मा पर्ने फिलर मास्टर ब्याचको पैठारीमा भन्सार महसुल १० प्रतिशतमात्र लाग्ने व्यवस्था छ । विराटनगर, वीरगन्ज सुख्खाबन्दरगाह र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट २६ पैठारीकर्ताले फिलर मास्टर ब्याच (क्याल्सियम कार्बोनेट) उपशीर्षक ३९२०१०, ३९२०२०, ३९२०९९ र २८३६५० बाट पैठारी गर्दा भन्सार महसुल १० प्रतिशत लिई जाँचपास गरेको भए तापनि अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत छुट दिएको छ । यसरी आर्थिक ऐनले अन्तःशुल्क छुट नदिएको अवस्थामा ती भन्सार कार्यालयले छुट दिएको कारण अन्तःशुल्क र सोको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.३ करोड ११ लाख छुट हुन गएकोले असुल गर्नुपर्दछ । उक्त व्यहोरा सम्बन्धमा भैरहवा भन्सार कार्यालयले असुलउपर गरिने प्रतिक्रिया दिएको छ ।
- १०५.२ आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूचि १ को १४(३)(प) मा टेलिभिजन जडान (एसेम्बल) गर्ने उद्योगहरूले टेलिभिजन जडानको लागि आवश्यक पार्टपुर्जाहरू, अर्धतयारी एल.सी.डी. वा एल.ई.डी, प्यानेल, क्याथोड रे पिक्चर ट्युब तथा सहायक सामग्रीहरू भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२१० जडान नगरिएको मालवस्तुबाट पैठारी गर्दा भन्सार महसुल १० प्रतिशत र अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत लिई भन्सार जाँचपास गर्नुपर्नेमा वीरगन्ज र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट २२ उद्योगहरूले भन्सार उपशीर्षक ८५२९९०१० टेलिभिजन पार्टपुर्जाबाट जाँचपास गरी अन्तःशुल्क १५ प्रतिशत लगाएको छ । सो अन्तःशुल्क ती उद्योगले बिक्रीमा सङ्कलन गरेकोबाट फिर्ता लिएको र फिर्ता नपाउने भन्सार महसुल १० प्रतिशत तिर्नुपर्ने भन्सार दरबन्दी प्रयोग नगरेको कारण सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व छुट हुन गएको छ । यसरी जडान उद्योगको लागि व्यवस्था गरिएको विशेष दरबन्दी प्रयोग नगरी मर्मत प्रयोजनको लागि पार्टपुर्जा पैठारी गर्दा प्रयोग गर्ने दरबन्दी प्रयोग गरेबाट मालवस्तुको मूल्य रु.१ अर्ब २८ करोड १ लाखको भन्सार महसुल १० प्रतिशतले हुने रु.१२ करोड ८० लाख, भन्सार महसुल रकमको छुट अन्तःशुल्क र छुट अन्तःशुल्कको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७२ लाखसमेत रु.१३ करोड ५२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०५.३ आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूची-१ को १४(३)(प) अनुसार टेलिभिजन जडान (एसेम्बल) गर्ने उद्योगहरूले टेलिभिजन जडान गर्नको लागि आवश्यक पार्टपुर्जाहरू, अर्धतयारी एल.सी.डी. वा एल.ई.डी, प्यानेल, क्याथोड रे पिक्चर ट्युब तथा सहायक सामग्रीहरू पैठारी गर्दा भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२१० जडान नगरिएको मालवस्तुमा भन्सार महसुल १० प्रतिशत र अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत लिई भन्सार जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसैगरी भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२९० बाट तैयारी टेलिभिजन पैठारी गर्दा भन्सार महसुल ३० प्रतिशत, अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सुख्खाबन्दरगाह भन्सार कार्यालयबाट टेलिभिजन एसेम्बल गर्ने एक उद्योगले अन्तराष्ट्रिय ब्राण्डको टेलिभिजन पार्टपुर्जाको रूपमा पैठारी नगरी जोडिएको एवं एक पटक पैठारी गरेको प्रज्ञापनपत्रको परीक्षणबाट देखिन्छ । सो पैठारीकर्ताको आन्तरिक राजस्व विभागमा अपलोड गरिएको वित्तीय विवरण परीक्षण गर्दा टेलिभिजन जडानसम्बन्धी कार्य गरेको खर्च नदेखिएको र मूल्य अभिवृद्धि पनि नगरेको हुँदा निजलाई जडान नगरिएको अनएसेम्बलड टेलिभिजनको छुट दिन नमिल्ने भएकोले छुट भन्सार महसुल २० प्रतिशत, अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ३ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०५.४ आर्थिक ऐन, २०७१ मा उल्लिखित अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३ सँग सम्बन्धित अन्तःशुल्क दरबन्दी अन्तर्गत शीर्षक ३८१४०० मा पर्ने थिनर, सलभेण्ट पैठारी गर्दा प्रतिलिटर रु.२२- का दरले अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था छ । विभागबाट समेत सोही दरले अन्तःशुल्क लगाउन परिपत्र भएको छ । भैरहवा भन्सार

- कार्यालयले सोही प्रकृतिको मालवस्तु रेड्युसर शीर्षक ३८१४०० बाट जाँचपास गर्दा उक्त दरले अन्तःशुल्क असुल नगरेकाले छुट अन्तःशुल्क र सोको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.२५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०५.५ आर्थिक ऐन, २०७१ मा उल्लिखित अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३ सँग सम्बन्धित अन्तःशुल्क दरबन्दी अन्तर्गत शीर्षक ८५०७२० मा ब्याट्री पैठारीमा अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत लाग्ने व्यवस्था छ । वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले जी.ई.एल. ब्याट्री पैठारी गरेकोमा महसुल १ प्रतिशत लिई जाँचपास गरेको देखियो । ब्याट्री पैठारीमा अन्तःशुल्क छुट दिने व्यवस्था नभएकोले छुट अन्तःशुल्क र सोको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
१०६. **छुट सुविधा** – नपाउने छुट दिएको रु.२ करोड ३९ लाख सम्बन्धी व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- १०६.१ आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूची-१ को दफा १४ को उपदफा २(क) मा १० किलोवाट वा सोभन्दा बढी क्षमताको जेनेरेटर पैठारीमा भन्सार महसुल १ प्रतिशत लाग्ने व्यवस्था छ । वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताले १० किलोवाटभन्दा कम क्षमताको जेनेरेटर पैठारी गरेकोमा भन्सार महसुल १५ प्रतिशत लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार महसुल १ प्रतिशत लिई जाँचपास गरेकोले घटी महसुल लगाएको रु.१५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०६.२ आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १४(३)(६) मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको पोलिकोटिङ पेपर र प्रिन्टेड लेमिनेसन फिल्म उत्पादन गर्ने उद्योगहरूले पोलिकोटिङ पेपर वा प्रिन्टेड लेमिनेसन फिल्म उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने परिमाणसम्मको शीर्षक ३९१९, ३९२०, ३९२१ को पोलिष्टर फिल्म र बी.ओ.पी.पी. फिल्म र एक्सटुटेड पोलिफिल्म पैठारी गर्दा भन्सार महसुल १० प्रतिशत, अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था छ । विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट पाँच व्यापारिक पैठारीकर्ताले पोलिकोटिङ पेपर र प्रिन्टेड लेमिनेसन फिल्म उत्पादन गर्ने उद्योगले पाउने छुटमा सो मालवस्तु पैठारी गरेकोले घटी भएको महसुल रु.१८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०६.३ आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूचीको १४(३)(थ) मा भटमास गेडाबाट तेल तथा पिना उत्पादन गर्ने उद्योगले पैठारी गर्ने भटमासको गेडामा लाग्ने भन्सार महसुलमा ५० प्रतिशत छुट र कृषि सुधार शुल्कको हकमा शतप्रतिशत छुट हुने व्यवस्था छ । दाना तथा पशुपंक्षी उद्योगले पैठारी गर्ने भटमासमा आर्थिक ऐन, २०७१ ले छुट सुविधा दिएको छैन । दाना तथा पशुपंक्षी उद्योगको रूपमा स्थापित एक पैठारीकर्ताले तेल उत्पादन गर्ने उद्योगको रूपमा २०७१।६।२४ मा घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय, बारामा दर्ता भएको प्रमाण पेस गरेको आधारमा वीरगन्ज र सुर्खवाबन्दरगाह भन्सार कार्यालयले भटमासको गेडा पैठारीमा लाग्ने कृषि सुधार शुल्क ५ प्रतिशतले हुने रु.८८ लाख छुट दिएको पाइयो । उक्त पैठारीकर्ताले तेल उत्पादन नगर्ने र सो प्रयोजनको लागी मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्तासमेत नभएकोले उक्त आर्थिक ऐनको सुविधा नपाउनेमा लिएकोले छुट भएको राजस्व रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०६.४ आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १५(३)(छ) मा तारे होटल वा तारे रिसोर्टहरूले स्वीकृत योजनाअनुसार होटल निर्माण वा क्षमता विस्तार वा स्तर अभिवृद्धिका लागि वा पहिले पैठारी गरेका मालवस्तुहरू पुरानो भई तिनलाई प्रतिस्थापन गर्नका लागि पैठारी गर्ने मालवस्तुमा ५ प्रतिशतमात्र भन्सार महसुल लाग्ने र दफा १५ (३)(छ)(ई) मा यस्तो थप सुविधा ५ वर्षको अवधिमा एक पटकमात्र प्रदान गरिने उल्लेख छ । एक तारे होटलले त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट २०६९।७० मा रु.४३ लाखको विद्युतीकरणका सामान उक्त सुविधामा पैठारी गर्दा भन्सार महसुल ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोमा पुनः ५ वर्ष व्यतीत नहुँदै त्रिभुवन विमानस्थल र वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट विद्युतीकरणका सामान थप पैठारी गर्दा सोही सुविधा उपलब्ध गरेकोले छुट भएको राजस्व रु.६१ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
१०७. **धरौटी तथा लगतमा सुविधा** – धरौटी र लगतमा पैठारी सुविधा दिएकोमा छुट भएको रु.१८ करोड ४७ लाखसम्बन्धी व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- १०७.१ आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूची-१ को दफा १९ (६) मा कुनै उद्योग व्यक्ति वा संस्था वा विदेशी नागरिकले कुनै खास कार्यका लागि (व्यापारिक प्रयोजनबाहेक) पछि फिर्ता लैजाने शर्तमा बढीमा ३ महिनासम्मका लागि लगतमा पैठारी गर्न वा लाग्ने कर, महसुल तथा शुल्कहरु धरौटीमा लिई जाँचपास गर्न स्वीकृति दिन सक्ने व्यवस्था छ । साथै तोकिएको समयमा मालवस्तु फिर्ता नगरेमा धरौटी फिर्ता नहुने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक निजी मोबाइल सेवा प्रदायक कम्पनीले प्रणाली परीक्षण गर्नको लागि पैठारी गरेका अधिकांश सामान ३ महिनामा र कतिपय अवधि नखुलाई फिर्ता गर्ने शर्तमा पैठारी भएकोमा लाग्ने महसुल रु.१ करोड २४ लाख धरौटीमा राखेको छ । उक्त सामान तोकिएको समयमा फिर्ता निकासी गरेको नदेखिएकोले सो रकम राजस्वमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १०७.२ आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूची-१ को १३(४)(ड) मा नेपालभित्रका आयोजना सञ्चालनार्थ आयोजना वा व्यवसायीको नाममा पैठारी हुने सवारी र ढुवानीका साधनलगायतका निर्माण यन्त्र उपकरण नेपाल सरकारले म्याद थप दिएकोमा बाहेक आयोजना सम्पन्न भएको मितिले ३ महिनाभित्र फिर्ता लगिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसैगरी दफा १३(४)(च) मा फिर्ता नलगी आफैले उपयोग गरेमा, कसैलाई उपहार दिएमा वा बिक्री गरेमा उल्लिखित अवधिभित्र महसुल बुझाइसक्नुपर्ने अन्यथा जफत गरिने व्यवस्था छ । नेपाल र भारत सरकारबीच जनवरी १५, २०१० मा भएको समझदारीपत्रबमोजिम हुलाकी राजमार्ग आयोजनामा कार्य गर्न नियुक्त एक निर्माण व्यवसायीले २०६८।६९ देखि २०७०।७१ सम्म वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट रु.३८ करोड ६४ लाख मूल्यका मोटरसाइकल, जीप, ट्रिपर, एक्सभेटर, बुल्डोजर, मिक्चर, भाइब्रेटरलगायतका सवारी र ढुवानीका साधनलगायतका निर्माण यन्त्र उपकरण पैठारी गरेकोमा उक्त मालवस्तुको भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.२३ करोड ६ लाखको लगत राखी छुट्टमा जाँचपास गरेको देखिन्छ । उक्त निर्माण व्यवसायीसँगको सम्झौता तोडिएको र आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ विवरण बुझाउन छाडेको देखिन्छ । यो वर्ष निर्माणव्यवसायीले रु.११ करोड १५ लाखका मालवस्तु फिर्ता गरे तापनि बाँकी रहेका रु.२७ करोड ४९ लाखका मालवस्तुमा लाग्ने राजस्व रु.१७ करोड ७ लाख असुल गर्नुपर्ने वा उक्त मालवस्तु जफत हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- १०७.३ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २८(१) मा नेपालभित्र उत्पादन भएको वा तयार भएको मालवस्तु भन्सार कार्यालयबाट निकासीको प्रक्रिया पूरा भैसकेपछि वा विदेशमा पुगिसकेपछि सम्बन्धित पार्टीले लिन अस्वीकार गरी वा अन्य कारणले पुनः पैठारी गरी ल्याई सोही मालवस्तु ३ महिनाभित्र निकासी गर्ने भएमा फिर्ता ल्याउँदाको बखत लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर धरौटीमा राखी छाड्न सकिने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताहरुले ३ महिनाभित्र पुनः निकासी गर्ने गरी फिर्ता प्राप्त भएका सामानको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१५ लाख धरौटी खातामा राखेकोमा सो अवधिभित्र पुनः निकासी गरेको देखिएन । अतः उक्त रकम सदरस्थाहा गरी राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१०८. **भाडा बीमा** – भन्सार ऐन, २०६४ को दफा १३ अनुसार कारोबार मूल्य कायम गर्दा बिक्रेतालाई तिरेको वास्तविक रकम र सो वस्तु नेपालको सीमासम्म पैठारी गर्दा लागेको वा लाग्नसक्ने भाडा बीमा तथा अन्य सम्पूर्ण खर्च जोडी हुने रकममा भन्सार महसुल असुल गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विराटनगर, भैरहवा, वीरगन्ज, तातोपानी र त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताले ढुवानी भाडा कारोबार मूल्यमा समावेश नगरेको कारण रु.१ करोड ८ लाख घटी असुल गरेकाले सो रकम असुल हुनुपर्दछ ।
१०९. **दरबन्दी पुनरावलोकन** – भन्सार महसुल दरबन्दी ३९१९ मा रोलमा भएका वा नभएका प्लाष्टिकका आफै टासिने प्लेट, सिट, फिल्म, फ्वाइल, टेप, स्ट्रिप र अन्य चेप्टो आकारका वस्तु रहेका छन् । सोही शीर्षकको उपशीर्षक ३९१९१००० मा २० से.मी. चौडाई ननाघेको रोलमा भएको र सोमा नपरेको प्लाष्टिकका सामग्रीका लागि उपशीर्षक ३९१९९० बाट उक्त प्रकृतिको प्याकेजिङ सामग्रीमा ३० प्रतिशत भन्सार महसुल लाग्ने व्यवस्था छ । विराटनगर र वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट ४० पैठारीकर्ताले चाउचाउ, बिस्कुट, तेल, सेम्पु, गुटखालगायतका मालवस्तुको लागि प्रिन्टेड प्याकिङ सामग्री पैठारी गर्दा उपशीर्षक ३९१९९० बाट भन्सार महसुल ३० प्रतिशत, अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा अकोशिय र असवल, अस्तर नहालिएको वा अरु सामानसँग नजोडिएका प्लाष्टिकका अन्य प्लेट, सिट, फिल्म,

पवाइल र स्ट्रिप लगाउने शीर्षक ३९२० अन्तर्गतका विभिन्न उपशीर्षकबाट भन्सार महसुल १५ प्रतिशत, अन्तःशुल्क ५ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले रु.१३ करोड ९१ लाख राजस्व घटी हुन गएको देखियो । यस सम्बन्धमा विभागले सुधारका लागि नीतिगत परिवर्तन गरिने जनाएको छ ।

११०. **स्क्यान मेसिनको उपयोग** – सुख्खाबन्दरगाह भन्सार कार्यालयले प्रयोग गर्ने गरी २०६६।१।१६ मा चीन सरकारको अनुदान सहयोगमा पैठारी भएका मालसामानको स्क्यान गरी जाँचपास गर्ने प्रयोजनको निमित्त मोबाइल कन्टेनर भेइकल इन्सपेक्सन सिष्टम एक थान प्राप्त भएकोमा दक्ष प्राविधिकको अभावका कारण उक्त मेसिनको उपयोग भएको छैन । उक्त मेसिन सञ्चालनमा ल्याई जाँचपास प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्नेतर्फ ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ ।
१११. **पासबुक धरौटी** – आर्थिक ऐन, २०७१ को अनुसूची-१ को दफा ११ अन्तर्गत बण्डेड वेयर हाउसको सुविधा बमोजिम पैठारी भएको सामान १२ महिनाभित्र निकासी वा परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री नगरेमा स्थानीय बिक्री मानी, स्थानीय बिक्री गरे जतिको हकमा नियमानुसार लाग्ने महसुल धरौटी रहेको रकमबाट सदरस्याहा गरी लाग्ने महसुलको १० प्रतिशतको जरिवानासमेत पैठारीकर्ताबाट असुल गरिने व्यवस्था रहेको छ । वीरगन्ज, विराटनगर, भैरहवा र मेची भन्सार कार्यालयअन्तर्गत ६ पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको सामानबाट तयारी मालवस्तु बनाई तोकिएको समयभित्र निकासी तथा बिक्री नगरेको तथा म्याद थपको लागि निवेदनसमेत नदिएको अवस्थामा उक्त धरौटी रु.७५ लाख र सोमा १० प्रतिशत जरिवानासमेत असुल गरेको छैन । सो रकम असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
११२. **बैङ्क ग्यारेन्टी** – भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १६ मा बण्डेड वेयर हाउसको इजाजतपत्रवालाले निकासी वा स्वदेशमा नै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री गरिने मालवस्तु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थमा लाग्ने महसुल बैक जमानत दिई पैठारी गरेको कच्चा पदार्थबाट ११ महिनाभित्र तयारी वस्तु बनाई निकासी नगरेमा वा म्याद थपको अवधिसमेत समाप्त भएको अवस्थामा बैङ्क जमानतबाट भन्सार महसुलमा लाग्ने २५ प्रतिशत थप रकम असुल गरिने व्यवस्था छ । विराटनगर, त्रिभुवन विमानस्थल, वीरगन्ज र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार विभिन्न १२ उद्योगहरूले बैङ्क ग्यारेन्टीको आधारमा पैठारी गरेको कच्चापदार्थबाट पैठारी मितिले ११ महिनाभित्र तयारी वस्तु निकासी गरेको नदेखिएकोले ती उद्योगहरूले पैठारी गरेको कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल र सोको २५ प्रतिशत थप महसुलसमेत रु.४ करोड १ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

निवृत्तिभरण व्यवस्थापन कार्यालय

११३. **निवृत्तिभरण दायित्व** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३९(ख) मा नेपाल सरकारले तोकेको मितिभन्दा पछि नियुक्त हुने निजामती कर्मचारीलाई उपदान तथा निवृत्तभरण दिने प्रयोजनको लागि छुट्टै उपदान तथा निवृत्तभरण कोष खडा गर्ने व्यवस्था छ । हालसम्म यस्तो कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारणले निवृत्तभरण खर्चको भार प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । निवृत्तिभरण खर्च २०६९।७० मा रु.१८ अर्ब ३० करोड ९ लाख, २०७०।७१ मा रु.२४ अर्ब ३८ करोड र २०७१।७२ मा रु.२६ अर्ब १ करोड पुगेको छ । निवृत्तिभरण खर्च २०७०।७१ को तुलनामा ६.६८ प्रतिशत बढी रहेको छ । निवृत्तिभरण खर्च कुल राजस्वको ६.४१ प्रतिशत एवं कुल चालु खर्चको ७.६६ प्रतिशत पुगेको छ । निवृत्तिभरण दायित्व बढ्दै गएको सन्दर्भमा योगदानमूलक निवृत्तिभरणको अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने व्यहोरा औल्याइएकोमा सरकारले बजेटमार्फत नीतिगत प्रतिबद्धता जनाएको छ ।

राजस्व अनुसन्धान विभाग

११४. **आयकर** – विभागले शंकास्पद करदाताको कारोबार छानबिन गरी भन्सार, अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर दायित्व स्वयं निर्धारण आदेश जारी गर्ने र आयकरतर्फ संशोधित कर निर्धारण गरी छुट कारोबारको बारेमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयलाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यस व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष विभागले रु.१४ करोड १८ लाख आयकरतर्फ छुट कारोबारको जानकारी पठाएकोमा सम्बन्धित

आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट सो छुट कारोबार समावेश गरी संशोधित कर निर्धारण गरे नगरेको सम्बन्धमा कुनै अभिलेख नरहेको साथै सो सम्बन्धमा अनुगमनसमेत गरेको छैन । अनुसन्धानबाट पत्ता लागेका राजस्व चुहावटलाई समयमा नै छानबिन गरी कर निर्धारण गरिनुपर्दछ ।

११५. **सदरस्याहा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६४ बमोजिम जुन प्रयोजनको लागि धरौटी राखिएको हो सो काम पूरा भएमा त्यस्तो धरौटी रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागबाट सुन र गुटखा पक्राउसम्बन्धी ५ मुद्दा फैसला हुँदा सदरस्याहा गर्ने निर्णय भए तापनि रु.४ करोड ८ लाख धरौटी खातामा बाँकी देखिएकोले उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

११६. **कार्यसम्पादन** – सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीसम्बन्धी कसूरको रोकथाम, नियन्त्रण र अनुसन्धानसम्बन्धी कार्य प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्नको लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन २०६४ जारी भएको छ । सोअनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण रणनीति तथा कार्य योजना (२०६८-२०७३) तर्जुमा गरी विभिन्न क्रियाकलापहरू सम्पादन गर्न प्राथमिक निकाय र सहयोगी निकायलाई जिम्मेवार बनाइएको छ । तर धेरैजसो जिम्मेवारी स्थायी संयन्त्रबाट नभई समितिलाई दिएको र समितिमा विभिन्न निकायका प्रतिनिधि रहेबाट नियमितरूपमा बैठक हुन नसकेको, विभिन्न निकाय र समितिबाट सम्पादित काममा समुचित समन्वय हुन नसकेको, बजेट तथा कार्यक्रम निर्धारण सम्बन्धमा पनि अन्योल रहेको कारण ऐन तथा रणनीति कार्यान्वयनमा समस्या परेको अवस्था छ । उक्त ऐनबमोजिम विभाग गठन गरिए तापनि रणनीतिक योजना तथा प्रचलित ऐन नियमबमोजिम सो निकायले सम्पन्न गरेको क्रियाकलाप न्यून रहेकोले सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी कसूरको रोकथाम, नियन्त्रण र अनुसन्धानसम्बन्धी काममा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने अवस्था छैन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

गैरकर राजस्व

राजस्व असुलीमा गैर कर राजस्वको योगदान, असुली तथा दायरा विस्तारको मूल्यांकन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

११७. **गैरकर राजस्व असुली** – विगत तीन वर्षको समग्र गैरकर राजस्वको अनुमान तथा असुली देहाय बमोजिम रहेको देखिन्छ:

(रु. लाखमा)

आर्थिक वर्ष	वार्षिक अनुमान	असुली	प्रतिशत
२०६९।७०	३७,०३,२५	३६,८०,६२	९९.३९
२०७०।७१	३९,९९,९७	४४,९७,९५	११०.६७
२०७१।७२	४८,२९,८३	४९,९९,०७	१०३.५९

सबै निकायहरूको गैरकरको अनुमानको तुलनामा कुल असुली २०६९।७० मा ९९.३९ प्रतिशत, २०७०।७१ मा ११०.६७ प्रतिशत र २०७१।७२ मा १०३.५१ प्रतिशत छ । वार्षिक अनुमानभन्दा २०७१।७२ मा असुलीको वृद्धि उच्च भएको देखिन्छ । गैरकर राजस्व २०६९।७० को तुलनामा २०७०।७१ मा २० प्रतिशतले बढेकोमा २०७०।७१ को तुलनामा २०७१।७२ मा १३ प्रतिशतले मात्र बढेको देखिँदा वृद्धि प्रतिशत घट्दो दरमा रहेको छ ।

- ११७.१ कुल राजस्व असुलीमा २०७१।७२ मा कर राजस्वको अंश ८७.७० प्रतिशत र गैरकर राजस्वको अंश १२.३० प्रतिशत रहेको छ । कुल राजस्वमा गैरकर राजस्वको हिस्सा २०६८।६९ बाहेकका सबै वर्षहरूमा घटिरहेको र घट्ने क्रम जारी छ ।
- ११७.२ कर राजस्वको अंश २०६९।६२ मा कुल गार्हस्थ उत्पादनको तुलनामा ९.२ प्रतिशत र गैरकर राजस्वको अंश २.७ प्रतिशत रहेको थियो । २०७१।७२ मा कर राजस्वको अंश १६.५ प्रतिशत र गैरकर राजस्वको अंश १.९ प्रतिशत छ ।
- ११७.३ शेयर लगानीतर्फ २०७१।७२ सम्मको तथ्याङ्क अध्ययन गर्दा कुल शेयर लगानी रु.१ खर्ब ४२ अर्ब ९० करोड ७३ लाखमा यो वर्ष रु.१३ अर्ब ५३ करोड १६ लाख (९.४७ प्रतिशत) लाभांश असुल भएको छ । ऋण लगानीतर्फ २०७१।७२ सम्मको ऋण रु.१ खर्ब ६९ अर्ब ३४ करोड २६ लाखबाट यो वर्ष व्याज रु.१ अर्ब ९४ करोड ७ लाख (१.२० प्रतिशत) प्राप्त भएको छ । संस्थानहरूमा सरकारले गरेको ऋण लगानीको तुलनामा प्राप्त व्याज ज्यादै न्यून रहेको देखिन्छ ।
- ११७.४ खानी रोयल्टीतर्फ २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ मा क्रमशः रु.६ करोड ९४ लाख, रु.६ करोड ९६ लाख र रु.९ करोड ७२ लाख असुली भएको छ । लक्ष्यको तुलनामा क्रमशः १७९, ११३ र १०७ प्रतिशत असुली भएको देखिँदा असुली प्रतिशत घट्दो दरमा रहेको छ । अतः खानी तथा खनिजपदार्थबाट प्राप्त हुने शुल्कमा पुनरावलोकन तथा अनुसन्धान, सम्भाव्यता अध्ययन र उत्खनन गर्ने कार्यलाई व्यापक र प्रभावकारी बनाएमा यस क्षेत्रको राजस्व सकलनमा थप वृद्धि हुने अवस्था छ ।
- ११७.५ एक मेगावाटभन्दा बढी उत्पादन हुने विद्युतगृहबाट विगत ३ वर्षमा प्राप्त रोयल्टी देहायबमोजिम रहेको छः

(रु.लाखमा)

आर्थिक वर्ष	अनुमान	असुली	असुली प्रतिशत
२०७१/७२	२,०९,८४	१,३०,२३	६२.०६
२०७०/७१	२,१४,२६	१,२५,८४	५८.७३
२०६९/७०	२,६५,१७	१,५६,४४	५९.००

उपर्युक्त विवरणबाट जलस्रोत क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी अनुमानको तुलनामा विगत वर्षमा ५८.७३ देखि ६२.०६ प्रतिशतमात्र रहेको देखिन्छ । त्यस्तै १ हजार मेगावाटभन्दा बढी विद्युत उत्पादन गर्ने उत्पादकसंग छलफल र सहमतिका आधारमा विद्युत रोयल्टी निर्धारण गर्ने व्यवस्था रहेकोमा कार्यविधि निर्माण भएको छैन । अतः विद्युत रोयल्टी पुनरावलोकन तथा रोयल्टी निर्धारण कार्यविधि निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- ११७.६ वन तथा वन पैदावर बिक्रीबापत २०६९।७० मा रु.१ अर्ब ३५ करोड ६९ लाख असुली भएकोमा २०७१।७२ मा रु.१ अर्ब २२ करोड १५ लाख (अनुमानको ६८.७४ प्रतिशत) मात्र असुली भएबाट यस क्षेत्रको आय घट्दो स्थितिमा रहेको छ । काष्ठ र गैरकाष्ठजन्य वस्तुको हालको रोयल्टी दरमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ । एकै किसिमको काठको मूल्य उपभोक्ता समूह, वन पैदावार आपूर्ति समिति, टिम्बर कर्पोरेसन अफ नेपाल र जिल्ला वन

समस्या

- जिम्मेवार निकायको सक्रियताको कमी,
- समयानुकूल गैर कर प्रणालीमा परिमार्जन नहुनु,
- प्रक्षेपण प्रणाली व्यवस्थित नहुनु,
- एकीकृत नीति र कानूनको अभाव,
- क्षेत्र विस्तार नहुनु,
- सार्वजनिक संस्थानहरू घाटामा जानु ।

- प्रक्षेपण प्रणाली व्यवस्थित हुनुपर्ने ।

कार्यालयबीच फरक फरक रहेको हुँदा यसबाट पर्ने नकरात्मक असरलाई न्यून पार्न सम्बन्धित कानून र प्रक्रियामा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

११७.७ पर्वतारोहण तथा पदयात्रा इजाजत दस्तुरबापत २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ मा अनुमानको तुलनामा क्रमशः ७६.३३, ९७.५३ र ८०.८२ प्रतिशत असुली भएको देखिँदा अनुमानबमोजिम असुली गर्न सकेको देखिँदैन। त्यस्तै २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ मा नेपाल पर्वतारोहण संघले क्रमशः रु.४ करोड ८४ लाख, ५ करोड २५ लाख र ६ करोड ६६ लाख रोयल्टी सङ्कलन गरेको छ।

राजस्व छुट व्यवस्थापन

नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने राजस्वमा विभिन्न ऐनको प्रावधानबमोजिम आंशिक वा पूर्ण छुट दिने सन्दर्भमा राजस्व छुटको प्रभाव अध्ययन तथा विश्लेषण गरी छुटको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरु निम्न छन्:

समस्या

- अभिलेख नरहेको
- सामाजिक लाभको सम्बन्ध स्थापित हुन नसकेको
- छुटको गहन अध्ययन हुन नसकेको
- कानुनी तथा नीतिगत विश्लेषण हुन नसकेको।

११८. **राजस्व छुट** – विगत ३ आर्थिक वर्षमा राजस्व असुली रकम र लेखापरीक्षणको समयमा आसिकुडाको तथ्याङ्क एवं राजस्व सङ्कलन गर्ने कार्यालयहरुबाट उपलब्ध भएसम्म सङ्कलित सूचनाको आधारमा भन्सारविन्दुमा दिएको छुट देहायबमोजिम देखिन्छ:

११८.१ विगत ३ वर्षको राजस्व छुटको विश्लेषण गर्दा राजस्व असुली रु.२ खर्ब ९६ अर्ब २ करोडबाट रु.४ खर्ब ५ अर्ब ८७ करोड अर्थात् ३७.११ प्रतिशत वृद्धि भएको छ भने छुट दिएको राजस्व २०६९।७० मा रु.२४ अर्ब ४३ करोड रहेकोमा २०७१।७२ मा रु.४९ अर्ब १ करोड अर्थात् १००.६३ प्रतिशत वृद्धि भएको छ। चालु वर्षको कुल राजस्व असुलीको तुलनामा १२.०८ प्रतिशत राजस्व छुट दिएको देखिन्छ। यसबाट राजस्व छुट हुने प्रवृत्ति बढ्दै गएको देखिन्छ।

११८.२ आर्थिक सर्वेक्षण २०७१।७२ मा उल्लेख भए अनुसार कृषि क्षेत्र र थोक तथा खुद्रा व्यापारमा २०७०।७१ मा क्रमशः २.९ र ९ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा २०७१।७२ क्रमशः १.९ र ३.४ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ। रायो, तोरी, ताडीका दानाहरुमा मात्र एक वर्षमा रु.३९ करोड छुट दिएबाट कृषि उत्पादनलाई भन्दा आयातलाई प्रोत्साहन गरेको देखिन्छ।

११९. **आर्थिक ऐनबमोजिम छुट** – आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १८ बमोजिम नेपाल सरकारले आवश्यकता अनुसार दस्तुर, शुल्क, महसुल र करको दर घटाउन, बढाउन वा आंशिक वा पूर्णरूपमा छुट दिनसक्ने र छुट दिएको विवरण प्रत्येक वर्ष अर्थ मन्त्रालयले व्यवस्थापिका-संसदमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

११९.१ अर्थ मन्त्रालयबाट उक्त व्यवस्थाबमोजिम राजस्व छुट रकमको विवरण माग गरिएकोमा वैदेशिक मुद्रामा निकायगत कारोबार रकमको विवरण उपलब्ध भए तापनि राजस्व छुट भएको पूर्ण विवरण पेस हुन आएन।

११९.२ अर्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणबमोजिम औसत विनिमय दरले हिसाब गर्दा २०६९।७० मा रु.१ अर्ब ६७ करोड मूल्य बराबरका मालवस्तुमा राजस्व छुट दिएकोमा २०७०।७१ मा रु.२ अर्ब ३४ करोड मूल्य बराबरका मालवस्तुमा र २०७१।७२ मा रु.१ अर्ब ६६ करोड मूल्यका मालवस्तुमा छुट दिएको देखिन्छ। मन्त्रालयले राजस्व छुट रकमसमेतको अभिलेख रहने गरी चालु वर्षदेखि सूचना प्रणालीको विकास गरेको जानकारी दिए तापनि अभिलेख अद्यावधिक भएको छैन।

सुझाव

- राजस्व छुटको आवधिक योजनामा विश्लेषण गर्नुपर्दछ
- सूचना प्रणालीमा एकीकृत अभिलेख राख्नुपर्दछ।
- पटके छुटको अन्त गरिनुपर्दछ।
- आर्थिक, सामाजिक र लक्षित वर्गमा परेको प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ।

११९.३ भन्सार ऐन, अन्तःशुल्क ऐन र मूल्य अभिवृद्धि कर

ऐनको अनुसूचीमा नै स्पष्ट मापदण्ड, आधार तथा पारदर्शिता बेगर मन्त्रालयको पटके निर्णयले राजस्व छुट दिन सक्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गरेकोले राजस्व छुट दिने व्यवस्थामा एकरूपता रहेको छैन। यस्तो छुट प्रदान गर्ने आधार र मापदण्ड पनि नभएको र सरोकारवाला सबैले जानकारी समेत प्राप्त नगरेको अवस्था छ।

तसर्थ यस्तो पटके निर्णयका आधारमा विभेदपूर्ण ढङ्गले छुट दिने व्यवस्थाको पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ।

आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं.१, काठमाडौं

स्वच्छ एवं पारदर्शी कर प्रशासनबाट प्रभावकारी सेवा प्रदान गरी राजस्व असुली गर्न स्थापित यस कार्यालयको करदाता सेवा प्रवाह र राजस्व असुली दक्षताको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:

१२०. **संशोधित कर निर्धारण** – आयकर ऐन, २०५८ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम कार्यालयले कर चुहावट नियन्त्रण गर्न, कर कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न, कर परीक्षण कार्यलाई जोखिममा आधारित र गुणात्मक बनाउन संशोधित कर निर्धारण र असुली गर्नसक्ने व्यवस्था छ।

१२०.१ कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संशोधित कर निर्धारणबमोजिम बक्यौता एवं अग्रिम कर २०६९।७० मा रु.११ करोड ८० लाख, २०७०।७१ मा रु.१० करोड ३४ लाख र २०७१।७२ मा रु.३० करोड ८७ लाख असुल गरेको छ। कुल राजस्वको अनुपातमा ३ आर्थिक वर्षमा संशोधित कर निर्धारणबाट ३ प्रतिशत मात्र असुल भएको छ।

१२०.२ कार्यालयले गरेको संशोधित कर निर्धारणमध्ये विगत २ आर्थिक वर्षमा असुली न्यून रहेकोमा २०७१।७२ मा ५९.४१ प्रतिशत असुली भएको देखिन्छ तर संशोधित कर निर्धारण २०७०।७१ को तुलनामा २०७१।७२ मा रु.१६ करोड २८ लाख घटेको छ। २०७१।७२ मा संशोधित कर निर्धारणबाट राजस्व असुलीभन्दा खर्च रकम बढी छ।

१२०.३ कुल राजस्व असुलीमा संशोधित कर निर्धारणबाट नगण्य मात्रामा असुली भएको देखिँदा संशोधित कर निर्धारणको कार्यक्षमता स्तर न्यून देखियो। कुल राजस्व असुलीमा समेत स्वयंकर निर्धारणबाट २ आर्थिक वर्षमा शतप्रतिशत नै असुली भएको अवस्था रहेको र २०७१।७२ मा पनि ८८.८२ प्रतिशत असुली भएको देखिन्छ।

कार्यालयको सक्रियता, थप प्रयास एवं कार्यसम्पादनमा सुधारका माध्यमबाट राजस्व असुलीमा वृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ।

१२१. **करदाता छनौट** – पूर्ण कर परीक्षणको लागि करदाता छनौट गर्दा विभागले ७० प्रतिशत र कार्यालयले ३० प्रतिशत छनौट गरेको छ। कार्यालयले तोकिएका आधारबमोजिम विश्लेषण नगरी २०७१।७२ मा उच्च कारोबारका ५ र मिश्रित कारोबारका ११५ समेत १२० करदाता छनौट गरेको पाइयो। विभाग तथा कार्यालयले अधिकतम राजस्व जोखिम भएका करदाता छनौट गरेको पाइएन। उदाहरणका लागि एक निर्माण व्यवसायीले २०६९।७० देखि २०७१।७२ सम्म ३ आय वर्षमा आमदानी गरेको रु.७२ करोड ५८ लाखको आय विवरण पेश नगरेको र अर्को एक निर्माण व्यवसायीले आय वर्ष २०६८।६९ र २०६९।७० मा आय विवरण पेश गर्दा वास्तविक आय भन्दा रु.२१ करोड १ लाख घटी आय देखाई विवरण पेश गरेकोमा ती आय विवरण संशोधित कर निर्धारणमा छनौट भएको पाइएन।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक

- करदाता सेवा
- राजस्व सकलन,
- कर परीक्षण र
- कर अनुसन्धान।

समस्या

- लक्ष्य तोकिए बमोजिम असुली गर्नुपर्ने
- करदाता छनौटमा जोखिम विश्लेषणको लागि कार्यक्षेत्रमा सीमित हुनुपर्ने
- संशोधित कर निर्धारणमा कर्मचारीको क्षमता
- नियमनकारी निकायसंग समन्वय
- राजस्व चुहावट नियन्त्रण
- प्रभावकारी करदाता सेवा प्रवाह
- मिसम्याचको पूर्ण कार्यान्वयन।

सबै क्षेत्रका करदाता छनौट हुने आधार प्रयोग नभएकोले अन्य प्रकृतिको कारोबार गर्ने करदाता परीक्षणको दायरा बाहिर रहन गई राजस्व असुलीमा प्रत्यक्ष प्रभाव परेको देखियो । सबै क्षेत्रका करदाता छनौट हुने गरी जोखिम विश्लेषण गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

१२२. **संशोधित कर परीक्षण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५(७), ९६(५), १००(२), १०१ एवं मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २० बमोजिम संशोधित कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ मा क्रमशः ६९६, ६६४ र ६५० करदाताको पूर्ण करपरीक्षण गर्नुपर्नेमा क्रमशः २६४ (४३ प्रतिशत), २५० (३८ प्रतिशत) र २९३ (४५ प्रतिशत) करदाताको करपरीक्षण गर्न बाँकी रहेको पाइयो । कार्यालयले आय वर्ष २०७१।७२ को पूर्ण करपरीक्षणबाट ३५७ करदाताको रु.३८ करोड ५० लाख थप राजस्व निर्धारण गरेको छ ।

कार्यालयले मिसम्याचमा एकीकृत सूचना प्रणालीको पूर्ण कार्यान्वयन नगर्ने, करदाताले गलत स्वयंकर निर्धारण गर्ने तथा राजस्व प्रशासन व्यावसायिक नहुनाले कर सहभागिता लागतभन्दा कर अवज्ञा गर्नेहरुको लागि कर अवज्ञा लागत न्यून हुन गएकोले कर परीक्षणबाट थप रकमको कर निर्धारण गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको देखिन्छ ।

तसर्थ विसङ्गतिहरुको निराकरणका लागि स्वयंकर निर्धारणलाई विश्वसनीय बनाउने, लेखापरीक्षकहरुले आफ्नो व्यावसायिक जिम्मेवारीको पालना नगरेको अवस्थामा नियमनकारी निकायमा जानकारी दिई अनुगमन गर्ने र कार्यालयको तर्फबाट समेत योजनाबद्ध तवरले कर परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

१२३. **अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ एवं मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २० बमोजिम चार वर्षभित्र संशोधित कर निर्धारण गर्नसक्ने व्यवस्था छ । तर करदाताले जालसाजी लगायतका कारणले कर निर्धारण गलत गरेकोमा जुनसुकै बखत विभागले कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०७१।७२ मा विगतको बाँकी समेत १६७ करदाताको अनुसन्धानात्मक करपरीक्षण गर्नुपर्नेमा ६२ मात्र करपरीक्षण गरी रु.१८ करोड ५० लाख कर निर्धारण गरेको छ । उक्त ६२ मध्ये आय वर्ष २०७०।७१ संग सम्बन्धित २७ (४३.५५ प्रतिशत) करदाताको परीक्षण गरेको पाइयो । उक्त परीक्षण भएका फाइल अध्ययन गर्दा करदाताले देखाएको लिनुदिनु पर्ने हिसाबको विस्तृत विवरण लिई छानबिन नगरेको, ठूलो रकम मिसम्याच देखिएकोमा मिसम्याचको विवरण संलग्न नगरी करपरीक्षण गरेको, खरिदमा देखाउनुपर्ने हिसाबलाई लिनुपर्ने हिसाबमा देखाएकोमा समेत छानबिन नगरेको जस्ता व्यहोरा देखिएको छ । यसबाट अनुसन्धानात्मक करपरीक्षण भने तापनि विस्तृत छानबिन तथा अनुसन्धान गरेको देखिएन ।

अनुसन्धानात्मक परीक्षणको लागि नियमित संशोधित कर निर्धारणभन्दा फरक मापदण्ड तथा प्रक्रिया नतोकिनु, कार्यालयको सूचनामा आफ्नो क्षेत्र अन्तर्गत मात्र पहुँच हुने र कार्यालयगत समन्वयको अभावको कारणबाट राजस्व असुलीमा अनुसन्धानात्मक परीक्षण प्रभावकारी हुन सकेको देखिएन ।

अनुसन्धानात्मक परीक्षणको लागि छनौटका आधार, परीक्षण मापदण्ड र विधि आन्तरिक राजस्व विभागले तोकी प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

१२४. **विद्युतीय अनलाइन सेवा** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७४ मा करदाताको अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था छ । करदाताले आन्तरिक राजस्व विभागमा अनलाइन विवरण पेश गर्ने र करदाताको सूचनाको अभिलेख समेत रहने गरी एकीकृत कर सूचना प्रणालीको कार्यान्वयन गरेको छ ।

१२४.१ करदाताले विभिन्न विवरणहरु अनलाइनको माध्यमबाट बुझाउने भए तापनि अडिट ट्रायल रिपोर्ट, मूल्य

सुझाव

- लक्ष्य निर्धारण प्रक्रियामा सुधार गर्नुपर्ने
- करदाता छनौटमा सुधार गर्नुपर्ने
- संशोधित कर निर्धारणमा क्षमताको उच्चतम प्रयोग गर्नुपर्ने
- विद्युतीय माध्यमबाट सेवा प्रभावकारीता वृद्धि गर्ने
- मिसम्याचको पूर्ण कार्यान्वयन गर्नुपर्ने
- कानुनी व्यवस्थाको पालना गरी बक्यौता असुल फछौटमा सुधार गर्नुपर्ने ।

अभिवृद्धि कर विवरणलगायत आपनो कारोबारसँग सम्बन्धित सूचना हेर्न पाउने सुविधा दिएको छैन । करदातालाई समयमा जानकारी नदिँदा ब्याज तथा शुल्कमा वृद्धि हुँदै जाने देखिन्छ ।

१२४.२ विभागले विद्युतीय माध्यममार्फत कर विवरण दाखिला गर्ने व्यवस्था गरी सेवा प्रवाह गरेकोमा संशोधित निर्धारणमा छनौटमा परेका करदाताले दफा ८३ बमोजिम माग गरेको कागजात, कर निर्धारणका आदेशहरू, करचुक्ताको निवेदन र प्रमाणपत्र दिने आदि प्रयोजनका लागि भौतिक रूपमा नै उपस्थित हुनुपर्ने अवस्था छ । कार्यालय तथा कर्मचारीहरूको कार्यक्षमता तथा प्रभावकारितामा वृद्धि गरी कर चुक्ताको निवेदन र कर चुक्ता प्रमाणपत्र विद्युतीय माध्यमबाट उपलब्ध गराउन सकेमा सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

करसेवासम्बन्धी कार्यलाई मुख्य र सहायकमा विभाजन गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ । संशोधित कर निर्धारणसँग सम्बन्धित विषयहरू करदातागतरूपमा सूचना प्रणालीमा नै अभिलेख रहने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । **d]rL eG;f/ sfof+no, sf_s8le**

निकासी तथा पैठारीमा नियमानुसार लाग्ने राजस्व असुल गर्ने, पुरातात्विक र प्रतिबन्धित सामानको निकासी, पैठारी नियन्त्रण गर्ने, अवैध चोरी पैठारी नियन्त्रण गर्ने र यात्रुको आवागमन तथा ती यात्रुबाट अवैध वस्तुको ओसार पसार नियन्त्रण गर्ने र राजस्व प्रशासन सम्बन्धी कार्य गर्न स्थापित यस कार्यालयको भन्सार जाँचपास तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

१२५. **राजस्व असुली** – भन्सार विभागले २०७०।७१ मा रु.१ खर्ब ५९ अर्ब ७२ करोड ५३ लाख र २०७१।७२ मा रु. १ खर्ब ७९ अर्ब २५ लाख राजस्व असुली गरेको मध्ये यस कार्यालयको योगदान २०७०।७१ मा २.८० प्रतिशत र २०७१।७२ मा २.८३ प्रतिशत रहेको छ ।

समस्या

- मूल्याङ्कनमा पारदर्शिताका लागि अधिकतम खुद्रा मूल्य तोक्ने व्यवस्था नभएको,
- जाँचपास प्रक्रियामा सहजीकरण नभएको
- जाँचपास पछिको परीक्षण प्रभावकारी नदेखिएको,
- चोरी निकासी नियन्त्रणको लागि प्रभावकारी योजना बनाई लागू नगरेको ।

१२५.१ कार्यालयको कुल राजस्व असुलीमध्ये क्षेत्रगत राजस्व असुलीमा मूल्य अभिवृद्धि कर २०६९।७० मा ५४.५२ प्रतिशत, २०७०।७१ मा ५०.२६ प्रतिशत र २०७१।७२ मा ४४.४४ प्रतिशत रहेको छ । क्षेत्रगत राजस्व असुलीमा भन्सार महसुल र अन्तःशुल्क वृद्धिको क्रममा रहेको छ भने मूल्य अभिवृद्धि कर घट्दो क्रममा रहेको छ । नेपाल सरकारले हरेक वर्ष आर्थिक ऐनको दफा १८ बमोजिम भन्सार महसुल आंशिक छुट दिँदा मूल्य अभिवृद्धि कर पूर्णछुट दिने, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनको अनुसुची १ मा उल्लेखित सामानमा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने जस्ता कारणहरूबाट क्षेत्रगत असुलीमा मूल्य अभिवृद्धि कर घटी रहेको देखिन्छ ।

१२५.२ कुल राजस्व असुलीमध्ये राजस्वमा योगदान रहेको मुख्य १० वस्तुमा ३ आर्थिक वर्ष मध्ये २०७१।७२ मा पैठारीतर्फ डिजेल, पेट्रोल, पत्थर कोइला, सुपारी, ग्याँस, तयारी कपडा, जुस जाम, सिमेन्ट क्लिंकर, आलु र चकलेटहरू रहेका छन् । उल्लेखित मुख्य वस्तुमध्ये २०६९।७० को राजस्व संकलनको तुलनामा २०७१।७२ मा सुपारीमा रु.७३ करोड ४३ लाख र जुस जाममा रु.१६ करोड ६६ लाखले वृद्धि भएको छ । त्यसैगरी २०६९।७० मा मुख्य १० वस्तुमध्ये पेय पदार्थबाट सबैभन्दा कम रु. ४ करोड २५ लाख असुली भएकोमा उक्त १० वस्तुमा नपरेका सिमेन्ट क्लिंकरबाट २०७०।७१ मा रु.१६ करोड ५८ लाख असुली भएको देखिन्छ ।

सुझाव

- क्षेत्रगत असुलीमा सुधार हुनुपर्ने,
- जाँचपास प्रक्रियामा थप सहजीकरणको व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- जाँचपास पछिको परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने,
- पारदर्शी मूल्याङ्कनको लागि अधिकतम खुद्रा मूल्य तोक्नुपर्ने,
- चोरी निकासी नियन्त्रणको लागि वार्षिक आङ्कलन गर्ने प्रणालीको विकास गरी कार्य सम्पादन सूचकको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

१२६. **भन्सार मूल्याङ्कन** – विश्व व्यापार संगठन मूल्याङ्कन प्रणाली र भन्सार ऐन, २०६४ को दफा १३ बमोजिम विभिन्न ६ तरिकालाई क्रमबद्ध रूपमा प्रयोग गरी माल वस्तुको मूल्य निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भारतबाट पैठारी भएका सामानको भाडा र बीमाको बीजक पेस

हुन नसकेको अवस्थामा कार्यालयले सो रकम थप गरी कारोबार मूल्य निर्धारण गर्नुपर्ने अवस्थामा आयातकर्ताले १२ प्रतिशत थप गरी निर्धारण गर्ने गरेको र आयात रकम सन्दर्भ मूल्यसूचीसँग तालमेल देखिँदा कारोबार रकमको यथार्थता पुष्टि हुने आधार देखिँदैन । आयातकर्ताले आयात गरेका उही सामानको मूल्य घोषणामा समेत फरक परेको देखिन्छ । उदाहरणको लागि एक इन्टरप्राइजेजले नीडो फर्टिफाइड मिल्क पाउडर ४०० ग्रामको आयातमा २०७०।१।१६ को मूल्याङ्कन भन्दा २०७१।१२।१६ को मूल्याङ्कन ३६.७७ प्रतिशतले घटी रहेको पाइयो ।

अतः भन्सारविन्दुमा राजस्व असुली प्रभावकारी बनाउन ऐनमा व्यवस्था भएका मूल्याङ्कन विधिहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । कारोबार मूल्यका आधारमा मूल्याङ्कन गर्न नसकिने अवस्थामा घटाउने तथा गणना विधिको प्रयोग तथा भन्सार प्रयोजनको लागि पारदर्शी रूपमा अधिकतम खुद्रा मूल्य निर्धारणको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१२७. **चोरी निकासी पैठारी नियन्त्रण** – चोरी पैठारीको क्रममा सामान जफत भई मुद्दा दर्ता भएकामध्ये २०७१।७२ मा ८ मुद्दाको दावी मूल्य रु.१ करोड ५९ लाखको फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको देखियो । त्यस्तै ६८ मुद्दाको दावी मूल्य रु.९० लाखको फछ्यौट गरे तापनि लिलाम गरेको देखिएन । खुला सीमाना भएको कारण सबै क्षेत्रबाट चोरी निकासी पैठारी हुनसक्ने अवस्था रहेको, हरेक नाकामा भन्सारको गस्ती र प्रहरीको गस्ती नियमितरूपमा परिचालन हुन नसकेको कारण अपेक्षा गरिए अनुरूप नियन्त्रण हुनसकेको छैन ।

संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था

कर्मचारी सञ्चय कोष

कोषको २०७१।७२ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१२८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कोषको यो वर्ष सञ्चय कोष रु.१ खर्ब ८७ अर्ब ५६ करोड ५३ लाख, जगेडा तथा अन्य कोष रु.४ अर्ब ६२ करोड ८० लाख, दायित्व रु.८० करोड ३६ लाख र व्यवस्था रु.१ अर्ब ४४ करोड ६३ लाखसमेत जम्मा स्रोत रु.१ खर्ब ९४ अर्ब ४४ करोड ३२ लाख रहेको छ । उक्त स्रोतमध्ये राष्ट्रिय बचत तथा ऋणपत्र, मुद्दती निक्षेप र शेयर लगानी रु.५४ अर्ब ३१ करोड ६८ लाख, परियोजना कर्जा रु.२४ अर्ब ८१ करोड ९६ लाख, (व्यवस्थापछि) सञ्चयकर्ता सापटी रु.१ खर्ब ४ अर्ब ११ करोड ६० लाख, स्थिर तथा निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रु.१ अर्ब ११ करोड ८ लाख र विविध सम्पत्तिमा रु.२ अर्ब ६ करोड ५२ लाख उपयोग र रु.८ अर्ब १ करोड ४८ लाख नगद तथा बैङ्क मौज्जात रहेको छ । गत वर्ष कोषले रु.१ अर्ब ७० करोड १३ लाख नाफा गरेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ७० करोड ५९ लाख नाफा गरेको छ ।
१२९. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १२९.१ कोषमा वर्षौंदेखि रु.१ अर्ब ५२ करोड ७१ लाख बक्यौता रहेको छ । उक्त रकमको आयुगत विवरण उपलब्ध नभएकोले कोषको सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा पर्न सक्ने असर यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन ।
- १२९.२ कोषले सूचना प्रविधि लेखापरीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा कार्ययोजना बनाइ कन्ट्रिब्युसन मेनेजमेन्ट सिष्टम (सी.एम.एस.) मा सुधार कार्य अगाडि बढाउने उल्लेख गरे तापनि हालसम्म यसतर्फ आवश्यक पहल गरेको छैन । ऋण प्रवाह गर्दा र ऋणीबाट भुक्तानी प्राप्त हुँदा खुलाउनुपर्ने ऋणीगत अभिलेखमा सम्बन्धित ऋणीको नाम, भुक्तानी अवधि, रकमलगायतको विवरण सी.एम.एस.बाट प्राप्त नभएको कारण तत्सम्बन्धी जोखिमको अवस्था यकिन गर्न सकिएन ।
१३०. **सरल चक्र कर्जा** – कोषले २०६८ देखि सरल चक्र कर्जा कार्यक्रम लागू गरेको छ । यस वर्षको अन्त्यसम्ममा कुल रु.९१ करोड ५० लाख सरल चक्र कर्जाअर्न्तगत ऋण प्रवाह गरेको पाइयो । घर सापटीमा २, विशेष सापटीमा १६ र शैक्षिक सापटी ५ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा सरल चक्र कर्जा सबैभन्दा

बढी ३८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । घर सापटी र शैक्षिक सापटीतर्फ क्रमशः १.६६ र १६.६२ प्रतिशत उठ्न बाँकी ब्याजको वृद्धिदर रहेकोमा सरल चक्र कर्जाको उठ्न बाँकी ब्याज ४९.१० प्रतिशतले वृद्धि भएको पाइयो । यो तथ्याङ्कले सरल कर्जाका कारण कोषको जोखिम बढेको देखिन्छ । कोषको परियोजना विश्लेषण तथा जोखिम व्यवस्थापन विभागले यो कर्जा कोषको उद्देश्य अनुरूप नरहेको जनाई सचेत गराएको छ । कोष व्यवस्थापनले यसतर्फ ध्यान नदिई नीति विपरीत कोषको सरल चक्र कर्जाको सीमा वर्षेनी बढाउने गरेको छ ।

१३१. **संस्थागत कर्जा** – यससम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१३१.१ कोष, चिलिमे र चिलिमेका सहायक कम्पनीबीच २०६८।८।२२ मा कुल रु.१६ अर्ब ६ करोड दीर्घकालीन कर्जा प्रवाह गर्ने सम्झौता भएअनुसार २०७१।७२ सम्ममा रु.१ अर्ब २४ करोडमात्र ऋण प्रवाह भएको देखिन्छ । निर्माण अवधि १ वर्ष ४ महिनामात्र बाँकी हुँदा ७.७२ प्रतिशतमात्र ऋण प्रवाह भएको देखियो । ऋण सम्झौतामा कार्यप्रगतिको आधारमा ऋण प्रवाह गर्ने उल्लेख छ । ऋण प्रवाहको आधारमा ऋणी कम्पनीहरूको कार्य प्रगति सन्तोषजनक रहेको पाइएन ।

१३१.२ कोषसँगको सम्झौताअनुसार साञ्जेन जलविद्युत आयोजनाको व्यवसायिक उत्पादन २०७२।१।१६ देखि र साञ्जेन (माथिल्लो) को २०७२।४।१५ देखि शुरु हुनुपर्ने देखिन्छ । तर साञ्जेन (माथिल्लो) को हकमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट व्यवसायिक उत्पादन २०७४।३।३१ बाट शुरु हुने गरी विद्युत खरिद सम्झौता संशोधन गरेको पाइयो । सम्झौता संशोधनका कारण विद्युत उत्पादमा हुने ढिलाइले कोषको ऋण फिर्तामा समेत असर पर्न सक्दछ ।

१३१.३ रसुवागढी जलविद्युत कम्पनी लि. बाट ऋण सम्झौताअनुसार कोषमा प्राप्त हुनुपर्ने कार्यप्रगति र वित्तीय विवरण प्राप्त भएको पाइएन । साथै त्रिपक्षीय ऋण सम्झौतामा ब्याज पुँजीकृत गर्ने उल्लेख भए तापनि सोको अवधि किटान गर्ने सम्बन्धमा अस्पष्टता रहेको पाइयो ।

१३१.४ कम्पनी ऐनको दफा १७६(१) मा कुनै पनि कम्पनीले आफ्नो चुक्ता पुँजी र सञ्चित मुनाफाको ६० प्रतिशत वा सञ्चित मुनाफाको शत प्रतिशत भन्दा बढी हुने गरी संस्थागत जमानत दिन नमिल्ने व्यवस्था छ । कोषबाट ऋण प्रवाह भएको चिलिमे जलविद्युत कम्पनी लिमिटेडले रु.३ अर्ब ९६ करोड २७ लाखमात्र संस्थागत जमानत दिन सक्नेमा कम्पनीको पूर्ण स्वामित्व नभएको छुट्टै सहायक कम्पनीलाई रु.१२ अर्ब ९८ करोड २८ लाख संस्थागत जमानत दिएको कानूनसम्मत देखिएन ।

१३१.५ कोष र एक हाउजिङ्ग प्रा.लि. बीच २०६८।१२।२७ मा हाउजिङ्ग प्रोजेक्टका लागि कर्जा प्रदान गर्ने सम्झौता भएकोमा तोकिएको म्यादभित्र कर्जा नतिरेका कारण ऋणी कम्पनीलाई प्रवाह भएको ऋण रकम खराब कर्जामा वर्गीकरण भइसकेको छ । दुई वर्षदेखि सम्पर्कमा नै नरहेको ऋणी कम्पनीले चालु आर्थिक वर्षको अन्तसम्म रु.३० करोड ७२ लाख बुझाउन बाँकी रहेको छ । ऋणीलाई कर्जा चुक्ता गर्न २०७०।९।२० र २१ मा ३५ दिने सूचना प्रकाशित गरे तापनि कर्जा असुली तथा धितो लिलामी सम्बन्धमा कोषले कुनै कदम चालेको छैन ।

१३१.६ त्रिपक्षीय सम्झौताको बुँदा नं. ४.१ अनुसार अपर तामाकोशीको कुल ऋण रु.२४ अर्ब ७० करोड हुने उल्लेख छ । त्यसैगरी बुँदा नं. ५.५ अनुसार ऋणमा कोषको ४०.४९ प्रतिशत रहेको छ । कोषले ऋणीलाई ऋण प्रवाह गर्दा ५० प्रतिशत अनुपात लिएको आधारमा २०७१।७२ सम्ममा कुल रु.६ अर्ब ६७ करोड १० लाख भुक्तानी गरेको पाइयो । सम्झौताअनुसार ४०.४९ प्रतिशतका दरले रु.५ अर्ब ३७ करोड ६८ लाख मात्र भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.१ अर्ब २९ करोड ४२ लाख बढी भुक्तानी गरेको पाइयो । कोष र ऋणीबीचको सम्झौताबमोजिम नेपाल सरकारको न्यूनतम लगानी १९.०३ प्रतिशत हुने भनिए तापनि हालसम्म कुनै लगानी भएको देखिएन । कोषले नेपाल सरकारको लगानी अनुपातलाई समावेश नगरी ५० प्रतिशत कर्जा प्रवाह गरेको छ ।

१३२. **सहवित्तीयकरण कर्जा** – यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १३२.१ पोखरास्थित एक होटल एण्ड रिसोर्ट लि.लाई २०५४।५।५ मा नेपाल बैङ्कको नेतृत्वमा एक व्यक्तिको जमानत लिएर दुई बैङ्क र कोष समेतबाट कर्जा प्रवाह गरेको देखिन्छ। उक्त कर्जाअन्तर्गत कोषले प्रवाह गरेको रु.५ करोडमध्ये २०७।७२ को आषाढ मसान्तसम्म टर्म लोन ए को साँवा रु.६ करोड ३८ लाख, टर्म लोन बी को रु.५ करोड २७ लाख र सोमा लाग्ने ब्याज असुल गर्न बाँकी रहेको छ। नियमानुसार बुझाउनुपर्ने किस्ता नबुझाएकोले कालोसूचीमा समावेश गरिएको निज ऋणीले कर्जा पुनर्संरचना गर्नको लागि दिएको निवेदनका आधारमा २०६५।१।२६ मा ऋणी र कन्सोर्टियम बैङ्करूबीच कर्जा पुनर्संरचना सम्झौता गर्दा कोषले रु.७ करोड ६६ लाख कम हिसाब राखेको पाइयो। उक्त होटललाई २०७।२।२६ मा रुग्ण उद्योग घोषणा गरेको देखिन्छ। होटललाई कोषले विभिन्न समयमा ताकेता गर्दा पनि कर्जा पुनर्संरचनाको सम्झौताअनुरूप ऋणीले कुनै रकम जम्मा गरेको पाइएन।
- १३२.२ कोषले परियोजना कर्जाअन्तर्गत १९ ऋणीलाई रु.२५ अर्ब ५८ करोड लगानी गरेको देखिन्छ। यसमध्ये ७ ऋणीको रु.५० करोड ४२ लाख खराब कर्जामा वर्गीकृत भइसकेको छ। सहवित्तीयकरणअन्तर्गतका कुनै पनि कर्जा असुल भएको छैन। ऋण असुली न्यायाधीकरणमा सहवित्तीयकरण कर्जाको ८ मुद्दा दायर भएकोमा एक प्रोसेसड फुडसँग रु.३ करोड ८२ लाख, एक फर्टिलाइजर प्रा.लि. सँग रु.७ करोड ४ लाख र एक सुगर एण्ड जनरल इण्डस्ट्रिजसँग रु.२५ करोड ७ लाख असुल गर्ने गरी क्रमशः २०६७।५।७, २०६६।८।९, २०६७।१।२८ मा निर्णय भएकोमा ५ वर्ष भइसक्दा समेत कोषले उक्त रकम असुलउपर गरेको छैन।
१३३. **भवन बहाल** – यससम्बन्धी देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:
- १३३.१ कोषले लगनखेलस्थित आफ्नो भवन १५ वर्षका लागि एक एग्रीलाई भाडामा दिने गरी करार सम्झौता गरेकोमा बुझाउन बाँकी बहाल रकममा सम्झौताबमोजिम लाग्ने हर्जाना ब्याज रु.२३ लाख घटी हिसाब गरी देखाएकोले सो रकम असुल हुनुपर्दछ।
- १३३.२ कोष र एक मेडिकल कलेजबीच कोषको पोखरास्थित एक भवन औसत प्रति वर्गफिट रु.७६२ पर्ने गरी २०६५।१।३० मा करार सम्झौता भएकोमा सोही कलेजलाई २०६९।५।१८ मा नयाँ भवन निर्माण गर्न स्वीकृत दिई मासिक भाडा औसत रु.८।३८ प्रति वर्गफिट पर्ने गरी सम्झौता गरेको पाइयो। शुरुको सम्झौता दरमा नै भाडा दर वृद्धि हुँदा प्रति वर्गफिट रु.९।२२ हुने भएकोले प्रति वर्गफिट रु.०।८४ घटी हुने गरी भवन भाडामा दिएको देखिन्छ। कलेजले २०७२ असार मसान्तसम्म बुझाउन बाँकी कुल बक्यौता रु.१८ लाख र हर्जाना दाखिला गरेको छैन। निर्माण भएको नयाँ भवनको पूरै भाडा असुल नहुनुका साथै २०७०।६।१ मा जम्मा गर्नुपर्ने रु.३० लाख धरौटीसमेत दाखिला गरेको छैन।
- १३३.३ सुन्धारस्थित भवनको भाडा करार सम्झौताअनुसार भुक्तान नगरेपछि कोष र भाडावालबीच विवाद रहँदै आएकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेशानुसार २०७।१।०।१४ मा मध्यस्थकर्ताको नियुक्ति भएको देखिन्छ। मध्यस्थ ऐन, २०५५ अनुसार निर्धारित समयभित्र निज भाडावालले आफ्नो दाबी पेस नगरेपछि मध्यस्थकर्ताको काम २०७२।२।२५ मा अन्त्य भएको देखियो। कोषले विभिन्न मितिमा भाडावालसँग करार सम्झौता भङ्ग गर्न खोजे तापनि भाडावालको अनुरोध तथा भाडा तिर्ने प्रतिबद्धताका कारण समय थप हुँदै आएको पाइयो। कोषले २०७।७।१२ र २०७।८।४ मा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरी भवन खाली गर्न सूचना दिए तापनि २०७२ आषाढ मसान्तसम्म खाली गरेको पाइएन। कोषले २०७२ असार मसान्तसम्मको उक्त भवनको भाडा रु.१२ करोड ५३ लाख असुल गरेको छैन।

नागरिक लगानी कोष

कोषको २०७०।७ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१३४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कोषको शेयर पुँजी रु.४५ करोड, जगेडा कोष रु.१ अर्ब १५ करोड ६९ लाख, सहभागी कोष रु.३४ अर्ब ८७ करोड ५३ लाख रहेको छ भने स्थिर सम्पत्ति रु.७९ करोड १४

लाख, लगानी रु.२१ अर्ब ८ करोड ६२ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.१४ अर्ब ६० करोड ४५ लाख रहेको छ । कोषको नेटवर्थ रु.३६ अर्ब ४८ करोड २१ लाख रहेको छ ।

गत वर्ष नागरिक लगानी कोषतर्फ रु.१९ करोड ३२ लाख नाफा रहेकोमा यस वर्ष रु.१८ करोड ८४ लाख नाफा भएको छ । त्यस्तै गत वर्ष कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोषतर्फ रु.१२ करोड ३५ लाख खुद नाफा रहेकोमा यस वर्ष रु.२ करोड १ लाख घाटा रहेको छ ।

१३५. आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१३५.१ कोषबाट सञ्चालित ८ कार्यक्रमको सङ्कलित रु.५४ अर्ब ९ करोड ८६ लाख रहेकोमा कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोष कार्यक्रमको रु.३४ अर्ब ८७ करोड ५३ लाखमात्र वित्तीय विवरणमा समावेश भएको देखिन्छ । अन्य कार्यक्रमहरू र नागरिक एकाङ्क योजनाको रु.९९ करोड ५३ लाख, पेन्सन तथा उपदान कोष योजनाको रु.९ अर्ब ३७ करोड ७३ लाख, लगानी कर्ता हिसाब योजनाको रु.२ अर्ब ३९ करोड ४० लाख, निजामती बीमा कोषको रु.३ अर्ब ३९ करोड ७१ लाख, शिक्षक बीमा कोषको रु.२ अर्ब ३४ करोड ५२ लाख, सैनिक बीमा कोषको रु.६७ करोड ८३ लाख र नार्क बीमा कोषको रु.३ करोड ६१ लाख सकलन गरेको छ । उल्लिखित कार्यक्रमहरू कोषबाट सञ्चालन भई रु.१९ अर्ब २२ करोड ३३ लाख सङ्कलन गरेकोमा उक्त रकम कोषको वित्तीय विवरणमा समावेश गरेको छैन ।

१३५.२ केन्द्र तथा कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोष (कार्यक्रम) ले अवलम्बन गरेको ह्रास कट्टी दर तथा विधि नेपाल लेखामान ६ अनुसार सम्पत्तिको उपयोग, आयु, प्रयोग गर्ने तरिका, अवशेष मूल्य आदिको आधारमा गर्नुपर्नेमा कोषको आर्थिक विनियमावली, २०६८ अनुसार आयकर ऐनको दर र विधिअनुसार गर्ने गरेको छ । कोषले अवलम्बन गरेको ह्रास कट्टी दर तथा विधि नेपाल लेखामानअनुरूप रहेको छैन ।

१३५.३ समस्याग्रस्त बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा भुक्तानी अवधि नाघेको मुद्दती निक्षेपलाई नेपाल लेखामान १ अनुसार वित्तीय विवरणको चालु सम्पत्ति (लिनुपर्ने हिसाब) अर्न्तगत प्रस्तुत गर्नुपर्नेमा लगानी शीर्षकमा प्रस्तुत गरेको पाइयो ।

१३५.४ समस्याग्रस्त विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा विभिन्न कोषको कुल रु.१ अर्ब १ करोड ५० लाख अवधि नाघेको मुद्दती निक्षेपमा लगानी रहेकोमा लगानी जोखिमबापत रु.७१ करोड ५० लाखमात्र व्यवस्था गरेको हुँदा शतप्रतिशत व्यवस्थाको लागि रु.३० करोड थप गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१३५.५ केन्द्रीय हिसाबमा कुल बैङ्क संख्या ५६ को वर्षान्तसम्ममा खुद मौज्जात रु.१ अर्ब ५ करोड ३२ लाख देखिन्छ । उक्त बैङ्क हिसाब मध्ये ऋणात्मक (क्रेडिट) मौज्जात रु.४९ करोड २८ लाख कायम रहेकोमा नेपाल लेखामान १ अनुसार वित्तीय विवरणको चालु दायित्व शीर्षकअर्न्तगत प्रस्तुत गर्नुपर्नेमा चालु सम्पत्तिअर्न्तगत बैङ्क मौज्जात हिसाबमा समायोजन गरी खुद बैङ्क मौज्जात प्रस्तुत गरेको पाइयो । उपर्युक्त ५६ बैङ्कमध्ये ४२ बैङ्क खाताको बैङ्क स्टेटमेन्ट/मौज्जात समर्थनपत्रअनुसार क्रेडिट मौज्जात रु.२ अर्ब ३२ करोड ७२ लाख भई कोषको खातामा जम्मा हुन बाँकी (खुद क्रेडिट पेन्डिङ) रु.१ अर्ब २७ करोड ४१ लाख रहेकोमा सोको बैङ्क समायोजन विवरण तयार गरेको छैन ।

१३५.६ केन्द्रीय हिसाबमा कुल प्राप्त हुन बाँकी ब्याज रु.१ करोड ४३ लाख २९ हजारमध्ये समस्याग्रस्त वित्तीय संस्थामा मुद्दती निक्षेप लगानीको ब्याज रु.१ करोड २८ लाख ब्याज मुलतबी हिसाबमा सारेको रकमलाई नेपाल लेखामान १ अनुसार अन्य दायित्वमा प्रस्तुत गर्नुपर्नेमा घटी गरी खुद प्राप्त हुन बाँकी ब्याज रु.१५ लाख वित्तीय विवरणमा प्रस्तुत गरेको छ । अतः लेखामानअनुसार हिसाब व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

१३५.७ केन्द्रीय हिसाब र विभिन्न कार्यक्रम तथा योजनाहरूको लेजर हिसाब भिडान गर्दा केन्द्रको लिनुपर्ने हिसाबमा रु.३५ लाख ७३ हजार र दिनुपर्ने हिसाबमा रु.२३ करोड ८८ लाख घटी भएकोले सोको समायोजन विवरण तयार गरी लेनदेन हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।

- १३५.८ विभिन्न कोषहरूमध्ये पेन्सन कोष योजना आ.व. २०६२/६३ देखि सञ्चालन भइरहेकोमा कार्यक्रमको लेखापरीक्षण नभएको कारण अन्य कोषहरूमा समेत असर पर्ने देखिन्छ । अतः सञ्चालित कार्यक्रमको लेखापरीक्षण गराउनेतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ ।
- १३५.९ सहभागी कोष हिसाब, २०५९ को लेजर अनुसार चालु वर्षमा रु.८ अर्ब ५० करोड ७९ लाख सङ्कलित रकम देखिएकोमा कम्प्युटर सफ्वेयरको कार्यालयगत विवरणअनुसार रु.८ अर्ब ५० करोड ६५ लाख रहेकोले रु.१४ लाख सङ्कलन रकम फरक देखिएको छ ।
- १३५.१० घरजग्गा करबापत काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३४ बाट २०७०/७१ सम्मको रु.४ करोड २३ लाख कर निर्धारण गरेकोमा वर्षान्तसम्ममा रु.२० लाख भुक्तानी गरी रु.४ करोड ३ लाख कर दाखिला र सोको खर्च व्यवस्था गरेको छैन ।
- १३५.११ कोष, नेपाल विद्युत प्राधिकरण र अपर तामाकोशीलाई प्रदान गरेको वर्षान्तसम्मको बाँकी कर्जा रु.१ अर्ब ८७ करोड ५८ लाख रहेकोमा सोको लागि कोषको लगानी नीति, २०६९ अनुसार रु.१६ करोड ९ लाख कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्नुपर्नेमा रु.१ करोड ३ लाखमात्र व्यवस्था गरी रु.१५ करोड ६ लाख घटी व्यवस्था गरेको पाइयो ।
- १३५.१२ कार्यक्रमको हिसाबमा कुल बैङ्क संख्या १९९ मा वर्षान्तसम्ममा खुद मौज्जात रु.७ अर्ब ५२ करोड ९४ लाख देखिएकोमा उक्त बैङ्क लेजरको क्रेडिट मौज्जात रु.२९ करोड २४ लाख रहेको छ । उक्त रकम नेपाल लेखामान १ अनुसार चालु दायित्व शीर्षकअन्तर्गत प्रस्तुत गर्नुपर्नेमा चालु सम्पत्तिअन्तर्गत बैङ्क मौज्जात हिसाबमा समायोजन गरी खुद बैङ्क मौज्जात प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । उपर्युक्त बैङ्क लेजर हिसाबअनुसार वर्षान्तसम्ममा खुद डेबिट मौज्जात रु.७ अर्ब ५२ करोड ९४ लाख रहेकोमा १२२ बैङ्क खाताको बैङ्क स्टेटमेन्ट/मौज्जात समर्थनपत्रअनुसार क्रेडिट मौज्जात रु.८ अर्ब ४७ करोड ५४ लाख देखिएवाट कोषको खातामा खुद जम्मा हुन बाँकी (क्रेडिट पेन्डिङ) रु.९४ करोड ६० लाख रहेको छ । सोमध्ये २५ बैङ्क खाताहरूको मात्र समायोजन गरी १७४ खाताहरूको समायोजन विवरण तयार गरेको पाइएन ।
- १३५.१३ कार्यक्रमले वर्षान्तसम्ममा रु.२ करोड ३८ लाख जोखिम व्यवस्था गरेकोमा कोषको लगानी नीति, २०६९ अनुसार सहभागी सापटीको लागि रु.६ करोड ३६ लाख, आवास कर्जाको लागि रु.३ करोड ६६ लाख र शेयर कर्जाको लागि रु.४ करोड ९४ लाखसमेत गरी रु.१४ करोड ९६ लाख जोखिम व्यवस्था घटी गरेको छ ।
- १३५.१४ कार्यक्रमको लेजरअनुसार निजामती बीमा कोष, नार्क बीमा कोष र शिक्षक बीमा कोषसँग रु.२ अर्ब ९ करोड ८५ लाख लिनुपर्ने बाँकी रहेको र रु.२ अर्ब १६ करोड दिनुपर्नेमा देखाएकोले फरक पर्न गएको रु.६ करोड १५ लाखको समायोजन विवरण तयार गरेको छैन ।
- १३५.१५ कार्यक्रमको हिसाबमा कुल आउनुपर्ने ब्याज रु.६४ करोड ३६ लाखमध्ये समस्याग्रस्त विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा मुद्दती निक्षेप लगानीको ब्याज रु.२९ करोड ३ लाख ब्याज मुलतबी हिसाबमा सारेको रकमलाई नेपाल लेखामान १ अनुसार अन्य दायित्वमा प्रस्तुत गर्नुपर्नेमा न्यून गरी खुद प्राप्त हुन बाँकी ब्याज रु.३५ करोड ३३ लाख वित्तीय विवरणमा प्रस्तुत गरेको छ ।
- १३५.१६ केन्द्र तथा कार्यक्रम/योजनाहरूको समस्याग्रस्त विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा २०६७/६८ देखि २०७०/७१ सम्मको मुद्दती लगानीबाट प्राप्त हुन बाँकी ब्याज रु.४१ करोड ९३ लाख असुल हुन बाँकी देखिन्छ ।
- १३५.१७ कोषको बैङ्क खातामा कर्मचारी बचत वृद्धि कार्यक्रमको रु.९९ करोड ६६ लाख, निजामती बीमा कोषको रु.२४ लाख र शिक्षक बीमा कोषको रु.६ लाख जम्मा गरेकोमा सम्बन्धित कार्यक्रममा रकमान्तर गरेको सम्बन्धमा स्पष्ट गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१३६. **लगानी** – वर्षान्तसम्म मुद्दती निक्षेपमा रु.९ अर्ब २२ करोड ५० लाख लगानी गरेको मध्ये समस्याग्रस्त विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रु.६५ करोड ५० लाख लगानी रहेको छ । समस्याग्रस्त संस्थामा रहेको लगानीलाई शतप्रतिशत जोखिम व्यवस्था गर्नुपर्नेमा रु.४५ करोड ६० लाख मात्र व्यवस्था गरी रु.१९ करोड ९० लाख घटी जोखिम व्यवस्था गरेको छ ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्क बैङ्कको २०७१।७२ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१३७. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.७ खर्ब २८ अर्ब ६७ करोड ५४ लाख, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.५५ अर्ब ४५ करोड २४ लाख र अन्य सम्पत्ति रु.५ अर्ब १२ करोडसमेत बैङ्कको जम्मा सम्पत्ति रु.७ खर्ब ८९ अर्ब २४ करोड ७८ लाख रहेको छ । बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय दायित्व रु.१९ अर्ब १५ करोड २ लाख, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय तथा अन्य दायित्व रु.६ खर्ब ५९ अर्ब १ करोड ४८ लाख र पुँजी तथा जगोडा कोषतर्फ रु.१ खर्ब ११ अर्ब ८ करोड २८ लाख रहेको छ ।

गत वर्ष रु.१४ अर्ब २९ करोड ८९ लाख खुद बचत भएकोमा यो वर्ष रु.१२ अर्ब ९४ करोड ५७ लाख खुद बचत भएको छ । गत वर्षभन्दा सञ्चालन नाफा रु.२ अर्ब १० करोड ३५ लाखले बढी भए पनि वैदेशिक विनिमय नाफामा रु.१ अर्ब ७० करोड ९० लाखले कमी आउनु र सुन चाँदी पुनर्मूल्याङ्कन नोक्सान रु.१ अर्ब २२ करोड ४४ लाख रहेकोले यस वर्ष खुद बचतमा कमी आएको छ । खुद बचतमध्ये विदेशी विनियम समीकरण कोषमा रु.२ अर्ब २९ करोड ३ लाख, सुन चाँदी समीकरण कोषमा रु.१२ करोड २४ लाख, लगानी पुनर्मूल्याङ्कन कोषमा रु.८ लाख ५८ हजार सारेपछि तथा विगत वर्षको छुट खर्चको समायोजन गरेको रु.२१ करोड ८१ लाख पश्चात् वितरणयोग्य बचत रु.१० अर्ब ३९ करोड ३९ लाख कायम रहेको छ । वितरणयोग्य बचतबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ४१ अनुसार जगोडा तथा अन्य कोषहरूमा रकम छुट्याई बाँकी रु.७ अर्ब नेपाल सरकारलाई भुक्तानी गर्न छुट्याएको छ ।

१३८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१३८.१ प्राप्त विवरणअनुसार सुन लगानीतर्फ ५ हजार १८८ किलो ४७४ ग्राम, सुन मौज्जात २ हजार ६३२ किलो ५६७ ग्राम र चाँदी १ लाख २६ हजार २०२ किलो ४७८ ग्राम रहेको छ । विभागले उपर्युक्त मौज्जातको शुद्धताको मात्राअनुसार टच नम्बरसहित विवरण राख्नुपर्नेमा कुल मौज्जातको तौल परिमाण र रकम मात्रको विवरण राखेको छ । केन्द्रीय कार्यालयअन्तर्गतको मुद्रा व्यवस्थापन विभागले मौज्जातमा रहेको सुन तथा चाँदीको भौतिक परीक्षण २०६०।६१ देखि नगरेको व्यहोरा गत विगतदेखि औल्याउदै आएकोमा स्थिति यथावत् नै छ ।

१३८.२ बैङ्कको आन्तरिक लेखापरीक्षणले सूचना प्रविधिको लेखापरीक्षण र अन्तर्राष्ट्रिय लेखामानको पालनालाई आफ्नो कार्य क्षेत्रमा समावेश गरेको पाइएन । आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिका अद्यावधिक नहुनुका साथै बैङ्कले प्रयोग गरेको लेखा तथा अन्य सूचना प्रणालीको सुरक्षाका लागि सम्भावित जोखिम व्यवस्थापन गर्न योजना तयार गरेको छैन ।

१३८.३ वर्षान्तमा रु.१८ करोड ६६ लाखको अन्तरशाखा कारोबारको हिसाब मिलान हुन बाँकी रहेको छ । गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष मिलान हुन बाँकी शाखा हिसाब रु.२ करोड ८२ लाखले घटेको छ । फरक परेको रकम नियमित रूपमा भिडान गरी समायोजन गर्नुपर्दछ ।

१३९. **लगानी** – बैङ्कको कुल लगानी रु.७ खर्ब २७ अर्ब ३० करोड ३४ लाख छ । लगानीमध्ये वैदेशिक लगानीतर्फ अमेरिकी सरकारी ट्रेजरी बिलमा रु.१५ अर्ब १७ करोड ९ लाख, भारत सरकारको ट्रेजरी बिलमा रु.१ खर्ब ७३ अर्ब ८८ करोड २१ लाख, रिपो खरिदमा रु.५८ अर्ब १२ करोड ५६ लाख, बैङ्कको आवधिक निक्षेपमा रु.२ खर्ब ८७ अर्ब ९ करोड ७८ लाख, सुनमा रु.१९ अर्ब ५२ करोड ७० लाख र अन्यमा रु.१ खर्ब ३१ अर्ब ९० करोड ९५ लाख लगानी गरेको छ । स्वदेशी लगानीतर्फ सरकारी सुरक्षणमा रु.२३ अर्ब ३९ करोड २९ लाख,

बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.२ अर्ब ४० करोड ७२ लाख (नोक्सानी व्यवस्थाको समायोजन पश्चात्), स्वदेशी बैङ्कको मुद्दती निक्षेपमा रु.१५ अर्ब ७९ करोड ७ लाख, र अन्यमा रु.१ खर्ब ३१ अर्ब ९० करोड ९५ लाख रहेको छ ।

१४०. **ऐनको पालना** – नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को पालना सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १४०.१ ऐनको दफा ७(२) बमोजिम बैङ्कद्वारा विभिन्न वित्तीय तथा अन्य संगठित संस्थाहरूमा ती संस्थाहरूको चुक्ता शेयर पुँजीको १० प्रतिशतभन्दा बढी शेयरमा लगानी गर्न नमिल्ने व्यवस्था रहेकोमा २०७२ आषाढ मसान्तमा रु.३ करोड ८५ लाख सीमा नघाई लगानी गरेको छ । राष्ट्रिय बीमा संस्थान, नागरिक लगानी कोष, नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेड, राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्र, कर्जा सूचना केन्द्र र कृषि परियोजना सेवा केन्द्रसमेत ७ संस्थामा गरेको लगानी ऐनको परिधिभित्र रहेको छैन ।
- १४०.२ ऐनको दफा ५९ बमोजिम चलन चल्तीमा रहेको सिक्काको रकमलाई मौद्रिक दायित्व कायम गर्नुपर्नेमा गरेको छैन ।
- १४०.३ ऐनको दफा ७५(१) अनुसार बैङ्कले सरकारी स्वामित्वको संस्थालाई कुनै वित्तीय सहयोग गर्न नमिल्नेमा ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई बीउपुँजी स्वरुप रु.२५ करोड ३४ लाख दिएको छ । त्यस्तै दफा ७५(२) अनुसार सरकारलाई १८० दिनभन्दा बढी समयको लागि रकम उपलब्ध गराउन नमिल्नेमा नेपाल सरकारको तर्फबाट निवृत्तिभरण भुक्तानी गरेको रु.९ करोड २४ लाख उक्त समयसीमा नाघी सके तापनि प्राप्त गर्न बाँकी देखिएको छ ।
१४१. **लेखामानको पालना** – अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान १९ बमोजिम बीमाङ्की मूल्याङ्कनअनुसार कर्मचारी अवकाशमा रु.२ अर्ब ७८ करोड कम व्यवस्था गरेको, लेखामान २७ बमोजिम सहायक कम्पनीहरूको हिसाबलाई समावेश गरी एकीकृत वित्तीय विवरण तयार नगरेको, लेखामान २८ बमोजिम एसोसियेट कम्पनीहरूको संक्षिप्त वित्तीय जानकारीहरू वित्तीय विवरणमा समावेश नगरेको र लेखामान ३९ बमोजिम विक्रीयोग्य लगानीमा वर्गीकरण गरेको राष्ट्रिय बचतपत्रको रु.१७ अर्ब ९७ करोडलाई उचित मूल्यमा मापन नगरेकोले लेखामान व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।
१४२. **समर्थन नलिएको** – नेपाल सरकारलाई दिन बाँकी रु.३४ अर्ब ५३ करोडका सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट समर्थनपत्र लिएको पाइएन ।
१४३. **कर्मचारी कर दायित्व** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ तथा २७ मा भएको व्यवस्थाबमोजिम कर्मचारीलाई प्रचलित ब्याजदरभन्दा कम दरमा दिइएको सहूलियत कर्जामा फरक दरले हुने रकमलाई कर्मचारीको करयोग्य आयमा राखी कर गणना गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम गरेको छैन । यस वर्षसम्म रु.४ अर्ब ६६ करोड ६६ लाख कर्मचारी ऋण प्रवाह गरेकोमा रु.१ अर्ब ४८ करोड ६४ लाखमा १ प्रतिशत र रु.१६ करोड ८८ लाखमा ३ प्रतिशत ब्याज असुल गरेको छ भने बाँकी रु.३ अर्ब १ करोड १४ लाखमा ब्याजसम्म लिएको छैन । यस्तो सुविधा रकम सम्बन्धित कर्मचारीको करयोग्य आयमा समावेश गरी कर दायित्व निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- त्यस्तै अतिरिक्त भत्ता र सञ्चित बिदाबापत यस वर्ष रु.६९ करोड १९ लाख भुक्तानी भएकोमा ऐनले तोकेको औसत दरले कर कट्टा गर्नुपर्नेमा १५ प्रतिशतमात्र कट्टा गरेको छ । उक्त रकममा नियमानुसार लाग्ने कर सम्बन्धित कर्मचारीबाट असुल गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१४४. **निर्व्याजी खाता**– बैङ्कले लगानी योग्य रु.५ अर्ब ४ करोड विभिन्न ११ विदेशी बैङ्कहरूमा ब्याज प्राप्त नहुने निर्व्याजी खातामा राखेको पाइयो ।
१४५. **कर्मचारीसँग लिनु बाँकी** – बैङ्कबाट २०६२ देखि २०६७ सम्म अवकाश भएका कर्मचारीसँग रु.७२ लाख २१ हजार लिनुपर्ने देखिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१४६. **कर्मचारी सुविधा** – कर्मचारी सञ्चय कोष, औषधि उपचार कोष, उपदान कोष र कर्मचारी सुरक्षा कोषका अलावा नेपाल राष्ट्र बैङ्कका कर्मचारीले १४ किसिमका भत्तामध्ये ७ किसिमका सबैले र थप ७ किसिमका विशेष समूहका कर्मचारीले पाउने गरेका छन्। यस्ता भत्ता र प्रोत्साहनबापतको खर्च, यस्तै अन्य सार्वजनिक निकायका तुलनामा लिँदा तलब खर्चको अनुपातमा २०४ प्रतिशतसम्म हुन आउँछ। यस किसिमको भत्तामा २०७०।७१ मा रु.९१ करोड ३४ लाख र २०७१।७२ मा रु.१ अर्ब ४१ करोड १३ लाख खर्च लेखेको छ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क लिमिटेड

बैङ्कको २०७१।७२ को लेखापरीक्षणबाट देखिएको प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१४७. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – बैङ्कको शेयर पुँजी रु.८ अर्ब ५८ करोड ९० लाख, जगेडा तथा अन्य कोष रु.१ अर्ब ९१ करोड ३२ लाख ऋणात्मक, तिर्न बाँकी कर्जा रु.१ अर्ब ३० करोड ५३ लाख, निक्षेप दायित्व रु.१ खर्ब २४ अर्ब २२ करोड १७ लाख, भुक्तानी दिनुपर्ने बिल तथा अन्य दायित्व रु.७ अर्ब ३५ करोड ८० लाखसमेत पुँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब ३९ अर्ब ५६ करोड ८ लाख रहेको छ। सम्पत्तितर्फ नगद तथा बैङ्क मौज्जात रु.२२ अर्ब ८९ करोड ४६ लाख, लगानी रु.३५ अर्ब ३१ करोड २ लाख, कर्जा लगानी रु.७२ अर्ब ७ करोड ९३ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.५२ करोड ४२ लाख र अन्य सम्पत्ति रु.८ अर्ब ७५ करोड २५ लाख रहेको छ। गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सानी रु.९ अर्ब ९८ करोड ३१ लाख रहेकोमा यो वर्षसम्मको नोक्सान रु.६ अर्ब २५ करोड ४९ लाख रहेको छ। गत वर्ष बैङ्कले सञ्चालन मुनाफा रु.८७ करोड ८२ लाख गरेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ४७ करोड २४ लाख गरेको छ।

बैङ्कको खुद मुनाफा रु.४ अर्ब ६४ करोड ३९ लाख मुनाफामा चालु वर्ष बैङ्कसँग रहेको शेयर बिक्रीबाट प्राप्त मुनाफा रु.२ अर्ब ७५ करोड ३६ लाख समावेश छ। उक्त शेयर बिक्रीबाट प्राप्त मुनाफा खुद मुनाफाको ५९.२९ प्रतिशत रहेको छ।

१४८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१४८.१ “क” वर्गको इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाको हकमा पुँजीकोष गणना गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कद्वारा जारी पुँजीकोष पर्याप्ततासम्बन्धी निर्देशन १.१ अनुरूप न्यूनतम पुँजीकोष (पुँजीकोष न्यूनतम १० प्रतिशत र प्राथमिक पुँजीकोष न्यूनतम ६ प्रतिशत) कायम गरेको छ। संलग्न वित्तीय विवरणअनुसार बैङ्कको २०७२ आषाढ मसान्तको पुँजीकोष रु.७ अर्ब ६० करोड ३५ लाखले धनात्मक रहेकोले पुँजीकोष अनुपात १०.१६ प्रतिशत रहेको छ। पूरक पुँजी शून्य रहेकोले प्राथमिक पुँजीकोष अनुपात पनि १०.१६ प्रतिशत नै रहेको छ।

१४८.२ बैङ्कको अन्तरशाखाको हिसाब समयमै मिलान गरी अभिलेख दुरुस्त राख्नुपर्नेमा सो हिसाब मिलान हुन नसकी वर्षौंदेखि बाँकी रहेका रकमहरूसमेत समावेश रहेको, आयुगत बक्यौता विवरण तयार गरी चारित्रीकरण नगरिएको र त्यस्ता रकमहरूको हिसाब मिलान नभएबाट बैङ्कको सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा कारोबारको प्रकृतिअनुसार पर्न सक्ने असर यकिन गर्न सक्ने अवस्था छैन। यसरी अन्तर शाखा हिसाब मिलानको अवस्था कमजोर रहेकोले यस वर्षको अन्त्यसम्म बाँकी देखिएको रु.३ अर्ब ९६ करोड ५१ लाख हिसाब मिलान हुनुपर्दछ।

१४८.३ बैङ्कको २०७१।७२ को अन्त्यमा असुली गर्न बाँकी ब्याजभन्दा मुलतवी ब्याज रु.६ करोड २२ लाख बढी देखिएको छ। विगत वर्षहरूदेखि नै केही कर्जाहरूको साँवा शून्य भइसक्दा पनि उक्त कर्जाअन्तर्गत रु.९३ करोड ९४ लाख लिनुपर्ने देखिँदै आएको छ। फरक रकमका सम्बन्धमा कारण पत्ता लगाई आवश्यक हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।

१४८.४ बैङ्कले साविकमा नेपाल खाद्य संस्थानबाट रु.८ लाखमा खरिद गरेको भद्रकाली प्लाजास्थित १५ रोपनी १ आना ३ पैसा जग्गाको हालसम्म पनि जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपुर्जा प्राप्त गरेको छैन। यसबापत हुने दायित्वको व्यवस्थासमेत नगरेको सम्बन्धमा विगत वर्षदेखि औल्याउदै आएकोमा स्थिति यथावत् छ।

- १४८.५ अप्रमाणित निक्षेप रु.३४ करोड २० लाख सम्बन्धित निक्षेप खातामा जम्मा गर्न ढिलाई भएवाट त्यस्ता रकममा ब्याजको हिसाब नहुँदा ब्याज खर्च पनि कम लेखाङ्कन हुन गएका कारण बैङ्कको साखमा समेत प्रतिकूल असर पर्ने अवस्था छ। अतः अप्रमाणित निक्षेप यकिन गरी सम्बन्धितको खातामा जम्मा गर्नुपर्दछ।
- १४८.६ बैङ्कले म्यानुयल पद्धतिबाट सफ्टवेयर लागू गर्दा पुराना पेन्डिङ रहेका ड्राफ्ट, पेअर्डर, रिक्न्साइल नभएका बैङ्क मौज्दात लगायतलाई सम्पत्ति र दायित्वमा लामो समयदेखि लेखाङ्कन गर्दैआएको छ। म्यानुअल हिसाबलाई सफ्टवेयरमा रुपान्तरण गर्दा पहिचान नभएको खुद हिसाब रु.९ करोड ५६ लाख बाँकी रहेको र सो रकमको हिसाब मिलान नभएको कारणले सोको असर यकिन गर्न सकिएन।
- १४८.७ आन्तरिक सञ्चार एवं सूचना प्रणाली चुस्त नरहेको र मार्गस्थ हिसाबमा रहेको रकमलाई यथोचित लेखा शीर्षकमा लेखाङ्कन गर्न नसकेको कारण वर्षान्तमा रु.१२ करोड ७४ लाख मार्गस्थ हिसाबमा बाँकी रहेकोले सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा सो रकमले असर पर्न जाने देखिन्छ।
- १४८.८ मुख्य शाखा कार्यलयमा २४ वर्षभन्दा बढी अवधिदेखि जिम्मेवारी साँदै ल्याएको रु.४ करोड ३२ लाख असुली हुन नसकेकोले शतप्रतिशत नोक्सानी व्यवस्था गरी वित्तीय विवरणमा समावेश गर्दै आएको छ।
- १४८.९ सूचना बेगर ड्राफ्टको भुक्तानी भएको रु.९ करोड १२ लाखको पूर्ण व्यवस्था भए तापनि सो रकमको वास्तविकता पहिचान गरी हिसाब मिलान हुन सकेको छैन।
१४९. **आयकर** – अन्य सम्पत्तिअन्तर्गत २०७१/७२ को अन्त्यमा अग्रिम आयकर रु.१ अर्ब ७८ करोड ७१ लाख देखाएको छ। विगतका वर्षहरूमा राजस्व न्यायाधिकरणबाट फैसला भई बैङ्कले स्वीकार गरेको आयकर दायित्वलाई समायोजन गरेको छैन।
१५०. **कर्जा अपलेखन** – नेपाल राष्ट्र बैङ्कले अपलेखन गरेका कर्जाहरूको धितो सम्पत्तिहरू बैङ्कले सकार गर्ने र नगरेमा अपलेखन गर्न नमिल्ने निर्देशन जारी गरेको छ। सो विपरीत २०६२/६३ मा धितो सकार नगरी कर्जा अपलेखन गरेकोमा सो कार्य अनियमित भई नियमित गर्न र २०६४/६५ भित्र सकार गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट स्वीकृति लिएकोमा यो वर्ष पनि सो कार्य हुन सकेको छैन। गत वर्षसम्म साँवाबापत रु.४ अर्ब ८१ करोड ३६ लाख र ब्याजबापत रु.१५ अर्ब ९५ करोड ६६ लाख धितो सकार नगरी कर्जा अपलेखन गरेको छ। यस वर्षसम्म सो अपलेखन गरिएको कर्जामध्ये साँवा रु.१ अर्ब ३० करोड ७५ लाख र ब्याज रु.९४ करोड ६६ लाखमात्र असुल भई रु.३ अर्ब ५० करोड ६४ लाख साँवा असुलउपर गर्न बाँकी रहेको छ।

आकस्मिक बीमा कोष

१५१. **घटी ब्याज आम्दानी** – कोषको लगानी निर्देशिकाको बुँदा नं.५घ. बमोजिम नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ऋणपत्र वा बचतपत्रमा जम्मा लगानी रकमको १५ प्रतिशतमा नघट्ने गरी लगानी गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था छ। कोषको वासलातअनुसार कुल लगानी रु.२ अर्ब ७ करोड ७५ लाख भएकोमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट जारी भएको ऋणपत्रमा कुल लगानीको १.९४ प्रतिशतले हुने रु.४ करोड ४ लाख लगानी गरेको देखिन्छ। कोषले निर्देशिकाबमोजिम कुल लगानीको १५ प्रतिशतले हुने रु.३१ करोड १६ लाख नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट जारी भएको ऋणपत्रमा लगानी गर्नुपर्नेमा सोअनुसार नगरी रु.२७ करोड १२ लाख वाणिज्य बैङ्कको मुद्दती निक्षेपमा लगानी गरेको छ। नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ऋणपत्रको वार्षिक औसत ब्याज दर ९ प्रतिशत रहेको र वाणिज्य बैङ्कले दिने वार्षिक औसत ब्याजदर ६.२१ प्रतिशत रहेकोले फरक २.७९ प्रतिशतले रु.७६ लाख घटी ब्याज आम्दानी भएको छ।
१५२. **कमिसन** – आकस्मिक बीमा कोष सञ्चालन नियमावली, २०६० को नियम ११(ज) मा जोखिम समूहका सम्बन्धमा पुनर्बिमकहरूबाट प्राप्त हुने पुनर्बिमा कमिसनमा बीमा समितिको स्वीकृति लिई सञ्चालक समितिले तोकिएबमोजिमको रकम कट्टा गरी बाँकी सम्बन्धित बिमकहरूलाई भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ। बीमा समितिले २०६७/६८ को लागि सदस्य बीमा कम्पनीलाई १९.२५ प्रतिशतका दरले कमिसन भुक्तानी गर्ने स्वीकृत दिएकोमा २४ प्रतिशतका दरले १५ बीमा कम्पनीहरूलाई रु.७ करोड ४८ लाख कमिसन भुक्तानी

दिएको छ । यसरी स्वीकृत भएको भन्दा बढी दरले भुक्तानी भएको कमिसन रु.१ करोड ४८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष (२०७०/७१ समेत)

१५३. **बढी ब्याज खर्च** – विपन्न वर्ग कर्जाअन्तर्गत कोषलाई विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट प्राप्त कर्जामा ५ प्रतिशतका दरले ब्याज भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट लिएको कर्जाको ब्याज भुक्तानी गर्दा बढी दरले भुक्तानी गरेको कारण २०७०/७१मा २२ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई रु.१ करोड ३८ लाख र २०७१/७२ मा १० बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई रु.६१ लाखसमेत रु.१ करोड ९९ लाख बढी ब्याज भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम सम्बन्धित बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
१५४. **घटी ब्याज** – यूवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०६५ को नियम १२ मा कोष र बैङ्क, वित्तीय संस्था एवं सहकारी संस्थाबीच सम्झौता भएअनुसार साँवा र ब्याज नियमित रूपमा बुझाउनुपर्ने साथै तोकिएको समयमा ब्याज नबुझाएमा नियम १३ को प्रक्रिया अवलम्बन गरी असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई कर्जा लगानी गरेकोमा सम्झौताअनुसार ब्याज असुल नगरेबाट २०७०/७१ मा ८ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट प्राप्त हुन बाँकी ब्याज रु.५० लाख र २०७१/७२ मा १७ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट प्राप्त हुन बाँकी ब्याज रु.९५ लाखसमेत जम्मा रु.१ करोड ४५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
१५५. **कर्जा सापटी र ऋण प्रवाह** – विपन्न वर्ग कर्जाअन्तर्गत विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट प्राप्त सापटी/कर्जामा कोषले वार्षिक ५ प्रतिशत ब्याज भुक्तानी दिने व्यवस्थाअनुसार २०७०/७१ मा ९२ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट रु.३ अर्ब ८२ करोड ५५ लाख कर्जा/सापटी प्राप्त गरी रु.१९ करोड ८८ लाख ब्याज खर्च भुक्तानी गरेको छ । उक्त सापटी/कर्जामध्ये २०७०/७१ मा लगानी हुन नसकेको रु.१ अर्ब ३८ करोड ९७ लाख र २०७१/७२ मा रु.१ अर्ब ८३ करोड २२ लाख लक्षित वर्गमा लगानी नगरी विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा चल्ती तथा बचत खातामा निष्क्रिय अवस्थामा मौज्जात राखेको छ । कर्जा सापटी र ऋण प्रवाहमा उचित समन्वय ल्याई लक्षित उद्देश्य प्राप्त हुने गरी निष्क्रिय रूपमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेको मौज्जात रकमलाई लगानी गर्ने नीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

बीमा समिति

१५६. **बीमा शुल्क अनुदान** – बाली तथा पशुधन बीमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने निर्देशिका, २०७० को दफा ८(घ) मा बाली तथा पशुधन बस्मा गर्ने बीमा कम्पनीले ७५ प्रतिशत प्रिमियम रकम बाली तथा पशुधन बीमा कोषबाट भुक्तानी लिनुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले ६ बीमा कम्पनीलाई आय-व्यय विवरणमा देखिएको बाली तथा पशुधन बीमाको बीमा शुल्कको मूल्य अभिवृद्धि करसहित ७५ प्रतिशतले हुने रु.७ करोड ३० लाख भुक्तानी दिनुपर्नेमा रु.८ करोड ९५ लाख दिएकोले रु.१ करोड ६५ लाख बढी भुक्तानी भएको देखिन्छ । यसरी बढी अनुदान भुक्तानी दिएको सम्बन्धमा आवश्यक छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।

- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालयतर्फ ९० निकायमा रु.६ अर्ब ५४ करोड ८८ लाख ७६ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १९ निकायले रु.९९ करोड ५१ लाख ५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.५ अर्ब ५५ करोड ३७ लाख ७१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१६ करोड ८६ लाख पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था तथा अन्य संस्था ४ तर्फ रु.२३ करोड ६७ लाख ९८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रतिक्रियाबाट फछ्यौट नगरेकाले रु.२३ करोड ६७ लाख ९८ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.६ करोड ६४ लाख ५१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

उद्योग मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ९६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१ अर्ब ५३ करोड ७ लाख, राजस्व रु.१ अर्ब ४ करोड ४७ लाख, धरौटी रु.१७ करोड १ लाख र अन्य कारोबार रु.२३ करोड ९१ लाखसमेत रु.२ अर्ब ९८ करोड ४६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था ७ को रु.१६ करोड ५४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९ अनुसार यो वर्ष पनि विभिन्न १२ उद्योगलाई रु.१९ करोड १५ लाख भन्सार महसुल फिर्ता गरेको छ । महसुल फिर्ता गरेको जानकारी आन्तरिक राजस्व कार्यालयलाई गराई सम्बन्धित करदाताको वित्तीय विवरणमा आम्दानी जनाएको आश्वस्त हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
  - १.२ खानी तथा भूगर्भ विभागले खनिज पदार्थको उत्खनन् गरेको परिमाणको आधारमा रोयल्टी असुल गर्नुपर्नेमा यो वर्ष पनि ६२७ उद्योगबाट पेस भएको विवरणको आधारमा मात्र रु.५ करोड ६८ लाख रोयल्टी असुल गरेको छ । अनुमति प्राप्त गरेको मितिले ६ महिनाभित्र उत्खनन् कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था भए पनि चूनदुङ्गा, मार्बल, सिसा, कोइला आदि वस्तुहरु उत्खनन् गर्न २०३६ देखि २०७१ सम्म अनुमति लिएका १६ कम्पनीले यो वर्ष पनि उत्खनन् कार्य शुरु गरेका छैनन् ।
  - १.३ पेट्रोलियम नियमावली, २०४१ को नियम ३६ मा व्यवसायीहरुले तोकिएबमोजिम भू-बाहल तथा अन्य दस्तुर बुझाउने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष ठेक्का तोडिएका ४ व्यवसायीबाट पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजनाले यो वर्षसम्मको रु.१४ करोड ६ लाख भू-बाहल कर असुल गरेको छैन ।
  - १.४ कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम सूचना एवं विवरण नबुझाउने कम्पनीहरुमध्ये १३ कम्पनीको फाइल परीक्षण गर्दा यो वर्ष पनि रु.६२ लाख जरिवाना असुल गरेको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **राहत** – मन्त्रालयले केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषबाट भूकम्प पीडितलाई राहत वितरण गर्न कारखाना मूल्यमा १ लाख १८ हजार ७८४ कार्टुन तयारी चाउचाउ र १७५ मेट्रिकटन बिस्कुट खरिद गरी रु.६ करोड ६६ लाख खर्च लेखेको छ ।

- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहाय अनुसार छ:

- सरकारी कार्यालयतर्फ ६४ निकायको रु.११ करोड ५९ लाख ६९ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १० निकायले रु.१ करोड २५ लाख ३५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१० करोड ३४ लाख ३४ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३८ लाख ४४ हजार पेशकी बेरूजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्था ७ तर्फ रु.३ करोड ९३ लाख ४८ हजार बेरूजू देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ करोड ८८ लाख पेशकी बेरूजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

ऊर्जा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८ कार्यालयको विनियोजन रु.२ अर्ब ६५ करोड ८२ लाख, राजस्व रु.१ अर्ब ३५ करोड ३८ लाख र धरौटी रु.१ अर्ब ९ करोड ४० लाखसमेत रु.५ अर्ब १० करोड ६० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था एकाको रु.१ अर्ब १० करोड १२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ यो वर्ष ६६ जिल्ला विकास समितिलाई रु.१ अर्ब ३९ करोड ७३ लाख विद्युत उत्पादन हुने क्षेत्रमा उपयोग गर्न सशर्त अनुदान दिएको छ । उक्त अनुदानबाट विद्युतसँग प्रत्यक्ष सरोकार नभएको क्षेत्रमा खर्च गरेको छ । जिल्ला विकास समिति, काभ्रेपलाञ्चोकले ५५ कर्मचारीलाई भूकम्पबाट भएको क्षतिको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न रु.१४ लाख, सडक मर्मत, कल्भर्ट तथा मन्दिर निर्माणलगायतका कार्य गर्न कपिलवस्तुले रु.४ करोड १ लाख, नवलपरासीले रु.२ करोड ५९ लाख र नुवाकोटले रु.७७ लाख खर्च गरेका छन् ।
  - १.२ नेपाल र भारतबीच २०६१।३।७ मा भएको सम्झौताअनुसार सप्तकोशी उच्च बाँध बहुउद्देश्यीय आयोजना तथा सुनकोशी स्टोरेज कम डाइभर्सन आयोजनाको अध्ययन, अनुसन्धान एवं विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्न भारत सरकारले गरेको खर्चको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष पनि भारत सरकारको स्रोतबाट सोभै भुक्तानी खर्च रु.६ करोड ६५ लाखको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गरेको देखिएन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** – यो वर्ष मन्त्रालयले ७६२ मेगावाटको तमोर नदीको जलासययुक्त आयोजनाको छनौट तथा सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, १४० मेगावाटको तनहुँ जलविद्युत आयोजनाको परामर्शदातासँग सम्झौता गर्ने, ४२ मेगावाटको माथिल्लो मोदीको सफ्ट ऋणको सम्झौता गर्ने र २६ मेगावाटको माडी तथा मैवा जलविद्युत आयोजनाको कार्य अगाडि बढाउने उल्लेख गरेकोमा कुनै पनि कार्य भएको छैन । काठमाडौँ उपत्यकाको लोडसेडिङ्ग न्यूनीकरण गर्न २५ मेगावाट क्षमताको सौर्य ऊर्जा प्लान्ट जडान कार्यको बोलपत्र आह्वानसम्म भएको, शहरी क्षेत्रमा घरको छानामा सोलार प्यानल राखिने कार्य शुरु नभएको, नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा उत्पादन, प्रसारण र वितरणका छुट्टाछुट्टै कम्पनी स्थापना गर्ने कार्यको प्रारम्भ नभएको, विद्युत चुहावट २१ प्रतिशतमा ल्याउने लक्ष्य रहेकोमा २४.४४ प्रतिशत रहेको, उत्पादन भएका सबै जलविद्युत आयोजना राष्ट्रिय ग्रिड प्रणालीमा जडान नगरिएको र जग्गाको अधिग्रहण प्रक्रियामा हुने समस्या समाधान गर्न समिति गठन नभई लक्ष्यअनुसार प्रगति भएको छैन ।
३. **अनुदान** - मन्त्रालयले यो वर्ष लोडसेडिङ्ग न्यूनीकरण कार्ययोजना, २०६९ बमोजिम निजी जलविद्युत प्रवर्द्धकहरूलाई विद्यमान पोस्टेड दरबापत रु.९ करोड ८७ लाख, रुग्ण जुटमीलहरूको डिमाण्ड शुल्क छुट दिने प्रयोजनको लागि रु.१५ करोड २६ लाख, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाका २१६ ग्रामीण विद्युत सहकारी संस्थाको ऋण मिनाहाबापत रु.७ करोड ७४ लाख, कालागाड लघु जलविद्युत आयोजनालाई क्षतिपूर्तिबापत रु.३७ लाख र फिमरुक जलविद्युत आयोजनामा भएको क्षतिबापत रु.४२ लाखसमेत रु.३३ करोड ६६ लाख नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई उपलब्ध गराएकोमा अनुगमन गरेको छैन । अनुदान रकमको सदुपयोग सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ ।

विद्युत विकास विभाग

४. **छुट सुविधा सिफारिस** – विद्युत ऐन, २०४९ को दफा १२ र विद्युत विकास नीति, २०५८ को बुँदा ६.१४ मा निर्माणाधीन विद्युत आयोजनालाई कर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट र सटही सुविधा उपलब्ध गराउन सक्ने व्यवस्था छ। विभागबाट जलविद्युत आयोजनाहरूको सर्वेक्षण, उत्पादन, वितरण र प्रसारण अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका प्रवर्द्धकलाई २०७१।७२ मा रु.१२ अर्ब ९१ करोड ८५ लाख छुट सुविधा सिफारिस गरेको देखिन्छ।

विभागले नियामक निकायको हैसियतमा नेपाल विद्युत प्राधिकरण र विद्युत उत्पादन गर्ने अन्य योजनाको मागका आधारमा भन्सार र मूल्य अभिवृद्धि कर छुटका लागि सम्बन्धित भन्सार कार्यालय र विदेशी मुद्रा भुक्तानी सुविधाका लागि नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई सिफारिस गरेको देखिन्छ। छुटको लागि सिफारिस गरिएका सामानहरू नेपालमा उत्पादन हुन नसक्ने आधार खुलाउने गरेको छैन। सिफारिसअनुसार कार्य भए नभएको अनुगमनसमेत गरेको देखिएन।

५. **निरीक्षण एवं अनुगमन** – जलविद्युत आयोजना अनुमतिपत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ मा विभागले जलविद्युत आयोजनाको लागि प्रवर्द्धकबाट निवेदन अनुमतिपत्र प्राप्त गर्ने, छानबिन एवं मूल्याङ्कन गर्ने र योग्य प्रवर्द्धकको छनौट गरी विद्युत सर्वेक्षण र उत्पादनका लागि अनुमतिपत्र जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। विभागबाट हाल विद्युत उत्पादन सर्वेक्षणमा ७९ आयोजनाबाट ५ हजार १२८ मेगावाटको कार्य भइरहेको, उत्पादनमा ९१ योजनाले २ हजार १४८ मेगावाट जलविद्युत उत्पादनको कार्य गरिरहेको, विद्युत प्रसारण सर्वेक्षणमा १०३ र विद्युत प्रसारणमा ५५ आयोजनाले कार्य गरिरहेका छन्। विद्युत उत्पादन इजाजतपत्रलाई पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउन भू-सूचना प्रणालीमा आधारित लाइसेन्स व्यवस्थापन प्रणाली लागू गर्ने उल्लेख गरेकोमा कार्यालयको वेब साईटमा अभिलेखसम्म राखे तापनि सफ्टवेयरमा प्रगति स्थिति खुल्ने विवरण राखेको देखिएन। जलविद्युत आयोजनाहरूको निरीक्षण अनुगमनबाट दिएका निर्देशन तथा सुझावसम्बन्धी विवरण माग गरिएकोमा पेश भएन।

६. **रोयल्टी दाखिला** – विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ को उपदफा (१) मा व्यापारिक उत्पादन शुरू गरेको पन्ध्र वर्षसम्म प्रति जडित किलोवाट वार्षिक एक सय रुपैयाँ र प्रति युनिट (किलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको दुई प्रतिशतका दरले र सो अवधिपछि प्रति जडित किलोवाट वार्षिक एक हजार रुपैयाँ र प्रति युनिट (किलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको दश प्रतिशतका दरले नेपाल सरकारलाई रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। विभिन्न ४८ जलविद्युत आयोजनाको उत्पादित र जडित क्षमताको आधारमा गत वर्षसम्म उठ्न बाँकीसमेत रु.१ अर्ब ३५ करोड २२ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब १३ करोड ७९ लाख असुल भई रु.२१ करोड ४३ लाख असुल गर्न बाँकी रहेको छ। विभागले प्रत्येक वर्ष जडित क्षमताको आधारमा हुने रकम मात्र लगत कायम गरी सो वर्ष असुल भएको रकम मात्र देखाउने गरेको छ। विगतदेखि उठ्न बाँकी रोयल्टी हिसाबमा देखाएको छैन। समयमै हिसाब यकिन गरी रोयल्टी रकम असुल गर्नुपर्दछ।

७. **अनुमतिपत्र** – विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) मा दरखास्त परेको मितिले सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको हकमा ३० दिनभित्र र उत्पादन, प्रसारण वा वितरण अनुमतिपत्रको हकमा १२० दिनभित्र अनुमतिपत्र दिनुपर्ने व्यवस्था छ। विभागमा सर्वेक्षण अनुमतिपत्रका लागि २०६३ देखिका निवेदनमध्ये १११ र विद्युत उत्पादनतर्फ २०६५ देखिका ७३ समेत १८४ निवेदनउपर कारवाही हुन बाँकी देखिएको छ। यस्तै ६ आयोजनाले २५० मेगावाटको सर्वेक्षणको लागि अनुमति लिएकोमा सम्भौताअनुसार अनुमतिपत्र नवीकरण गरेको छैन। प्राप्त निवेदनउपर समयमै निर्णय गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ।

बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना

८. **परामर्शदाता खर्च** – आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत डिजाइनको लागि छनौट भएको एक विदेशी परामर्शदातासंग २०६९।४।१७ मा भएको सम्भौताअनुसार सम्बन्धित देशको मूल्यसूचीको आधारमा मूल्य समायोजन दिने व्यवस्था भएकोमा सूची पेस नगरी रु.६७ लाख भुक्तानी दिएकोले मूल्यसूची पेस

गर्नुपर्दछ । साथै परामर्शदाताका स्थानीय सहायक कर्मचारीको पारिश्रमिकमा बढी भुक्तानी भएको रु.५ लाख २० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

९. **विदेश भ्रमण खर्च** – सम्झौताअनुसार आयोजनासँग सम्बन्धित प्राविधिक अनुभवका लागि फ्रान्स जाँदा र आउँदा लाग्ने खर्च परामर्शदाताले व्यहोर्ने व्यवस्था छ । सो व्यवस्थाअन्तर्गत पदाधिकारीलगायत ६ कर्मचारी फ्रान्स गएको दैनिक भत्ता तथा भ्रमण खर्चबापत रु.३१ लाख खर्च लेखेको छ । कार्यक्रमसँग प्रत्यक्ष संलग्न कर्मचारीबेगर गरिने खर्च निरुत्साहित गर्नुपर्दछ ।

नलसिंगाड जलविद्युत आयोजना

१०. **प्रगति** – जाजरकोट जिल्लाको नलसिंगाड नदीबाट ४१० मेगावाट जलविद्युत उत्पादन गर्ने उद्देश्यले २०६९ मा स्थापित आयोजनाको लागत अनुमान रु.६४ अर्ब १५ करोड रहेको छ । प्राप्त विवरणअनुसार सवारी साधन खरिद तथा कच्ची प्रवेश मार्ग निर्माणलगायतका कार्यमा हालसम्म रु.१९ करोड ६५ लाख खर्च भएको छ । यो वर्षको लक्ष्यमध्ये वित्तीयतर्फ ७०.८ प्रतिशत र भौतिकतर्फ ६५.७ प्रतिशत मात्र प्रगति भएको छ ।
- ११ **जग्गाधनी पुर्जा** – जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ अनुसार विभिन्न ७० व्यक्ति, संस्था तथा विद्यालयहरूको नाममा रहेको जग्गा अधिग्रहण गरी रु १० करोड ११ लाख मुआब्जा वितरण गरेकोमा आयोजनाको नाममा जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा प्राप्त गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
    - सरकारी कार्यालयतर्फ ८ निकायमा रु.६५ करोड ८६ लाख ५० हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६५ करोड ८६ लाख २४ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१६ करोड ३४ लाख ४० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

कृषि विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ३४१ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१८ अर्ब ८८ करोड १९ लाख, राजस्व रु. २४ करोड ३६ लाख, धरौटी रु.१७ करोड ३७ लाख र अन्य कारोबार रु.५ करोड ९२ लाखसमेत रु.१९ अर्ब ३५ करोड ८४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। उक्त रकममा राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयको रु.१ करोड ९७ लाख र वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको रु.१० करोड २६ लाखसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था, समिति १३ को रु.६ अर्ब २० करोड ५७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

सरकारी कार्यालय

१. अनुदान वितरण – मन्त्रालयले यो वर्ष विभिन्न व्यक्ति, समूह, सहकारी संस्थालगायतलाई ३९ कार्यक्रमको लागि देहायअनुसार रु.१० अर्ब ७१ करोड ५८ लाख अनुदान दिएको छ:

(रु लाखमा)

मुख्य कार्यक्रम	बजेट रु.	खर्च रु.	प्रगति
विशेष कृषि उत्पादन (रासायनिक र जैविक मल तथा वीडमा मूल्य अनुदान)	५४९६७	५४८२५	मल २७८५०० मे.टन र उन्नत वीड ७८२२ मे.टन
युवालक्षित कार्यक्रम (तरकारी खेती, च्याउखेती, मौरीपालन र मत्स्यपालन)	३४७७	२६४०	७५२२ युवा संलग्न भएका
कृषि प्रसार कार्यक्रम	८०४२	७३७०	वीज वृद्धि ५८८२ हेक्टर, च्याउ वीड वितरण १७३६०० बोतल, तालिम ९२८० पटक,
सहकारी खेती साना सिँचाई तथा मलवीउ दुवानी	२३३०	२०८०	साना सिँचाई निर्माण मर्मत ३१६८, साना सिँचाई स्किम सञ्चालन ९२
व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	१५७७	६५६	उपआयोजना सञ्चालन ५१७, लघु अनुदान सञ्चालन ८
साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	३५००	४८७	उपआयोजना कार्यन्वयन २००, तालिम सञ्चालन १०
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना	८२४८	६२३८	साना अनुदान १०१, पाठी वितरण १५००, कृषक पाठशाला ५८९
उच्च पहाड कृषि व्यवसाय तथा जिविकोपार्जन सुधार आयोजना	१७५०	१७५०	प्रस्ताव छनौट २४९, कृषि व्यवसाय अनुदान ४०९
किसानका लागि उन्नत वीड विजन कार्यक्रम	१२९	१२९	पुरक अनुदान ९६, कृषक पाठशाला १३५, बाखाको पकेट क्षेत्र छनौट १०
पशु विकास सेवा कार्यक्रम	२९८०	१५४३	जमेको वीर्य उत्पादन ६११००० डोज, लिक्विड नाइट्रोजन २०८,००० लिटर वितरण, पशु नश्ल सुधार १६५३५०
पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम जिल्लास्तर	१७४२८	१७४२८	उन्नत पशु ८१५, कुखुरा चल्ला ३५०७० वितरण र पशु कृत्रिम गर्भाधान ४८६६९१
एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	२३०५	२२२६	पानी सङ्कलन पोखरी र स्प्रिङल ८८, पूरक अनुदान १८९, युवा लक्षित कार्यक्रम ३२० जना
बाली विकास कार्यक्रम	१२३४	९९०	मकै वीड २१८, धानको वीड ३५० मे.टनमा अनुदान र मकै छोडाउने मेसिन वितरण ५८
उच्च मूल्य कृषि वस्तु आयोजना	३७००	१२००	पुरक अनुदान १२१ उपआयोजना
अन्य कार्यक्रमहरु	८१३३	७५९६	विभिन्न
जम्मा	११९८००	१०७५८	

लागत सहभागिताका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराउने र उपलब्ध रकमभन्दा अनुदानको माग बढी आउने कारणले सेवा प्रवाहमा कठिनाई भएको मन्त्रालयले उल्लेख गरेको छ। तर रु. १ अर्ब २६ करोड ४२ लाख बजेट खर्च नगरी बाँकी रहेको देखियो। उपर्युक्तानुसार अनुदान खर्चको स्वतन्त्र रुपमा अध्ययन नभएको तथा मन्त्रालय विभाग जस्ता केन्द्रीय निकायहरुबाट अनुदान परिचालन सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिँदैन।

१.१ विगत ५ वर्षमा उपलब्ध गराएको कृषि अनुदान र उत्पादन सम्बन्धी विवरण देहाय अनुसार छः

आर्थिक वर्ष	अनुदान (रु.करोडमा)	कृषि क्षेत्रको आर्थिक वृद्धि प्रतिशत		खाद्यान्न उत्पादन मे.टन	
		लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति
२०६७/६८	२६७	३.९	४.५	७७६२	८६१५
२०६८/६९	३२३	३.९	४.६	९०५०	९५६९
२०६९/७०	४८९	३.९	१.१	९५६९	८७३८
२०७०/७१	८९९	४.०	४.७	९४८०	९५६३
२०७१/७२	१०७१	४.५	१.९	१०२१०	९५६३

मन्त्रालयबाट वितरित अनुदान र उत्पादकत्व वृद्धि सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा २०६७/६८ को तुलनामा २०६८/६९ मा अनुदान २०.९७ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा उत्पादनमा १०.९८ प्रतिशत मात्र वृद्धि भएको, २०६८/६९ को तुलनामा २०६९/७० मा अनुदानमा ५१.३९ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा उत्पादन ८.६० प्रतिशत घटी भएको, २०६९/७० को तुलनामा २०७०/७१ मा अनुदानमा ८३.८४ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा उत्पादनमा ९.४४ प्रतिशत मात्र वृद्धि भएको र २०७०/७१ को तुलनामा २०७१/७२ मा अनुदान १९.१३ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा उत्पादन वृद्धि भएको देखिदैन । अनुदान वृद्धिको तुलनामा उत्पादन वृद्धिदर न्यून रहेकोले अनुदान र उत्पादनबीच सम्बन्ध रहेको देखिएन । अतः उत्पादन र उत्पादकत्वसँग आवद्ध गरी अनुदान परिचालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

१.२ वितरित अनुदानमध्ये मन्त्रालयले देहायका ७ संस्थालाई रु.६ अर्ब २ करोड ९१ लाख उपलब्ध गराएको छ ।

(रु.लाखमा)

अनुदान पाउने संस्था	कामको विवरण	अनुदान रु.	खर्च रु.	बाँकी रु.
कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	रसायनिक र अन्य मलमा मूल्य अनुदान	३,७०,३९	३,७०,३९	-
साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेड	रसायनिक मलमा मूल्य अनुदान	१,९१,१५	१,८४,५७	६,५८
राष्ट्रिय वीउ विजन कम्पनि लि.	धान गहुँको वीउमा मूल्य अनुदान	१७,३७	१५,५४	१,८३
कृषि उद्यम केन्द्र	एक गाँउ एक उत्पादन कार्यक्रम	६,००	६,००	०
	एक जिल्ला एक उत्पादन कार्यक्रम	४,००	३,८२	१८
नेपाल कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ	अन्तर्राष्ट्रिय पारिवारिक खेती कार्यक्रम	५०	५०	०
बीमा समिति	बाली तथा पशुपक्षी बीमा	११,००	९,९७	१,०३
दुग्ध विकास संस्थान	गाईमाई कार्यक्रम	२,५०	२,२५	२५
	कुल जम्मा	६,०२,९१	५,९३,०४	९,८७

कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडले अनुदान उपलब्ध गराएको भन्दा रु.२ करोड ३६ लाख बढी खर्च देखाए तापनि माथिको तालिकामा उपलब्ध गराएको अनुदानलाई नै समावेश गरिएको छ । खर्च नभई बाँकी रहेको रु.९ करोड ८७ लाखमध्ये वीउ विजन कम्पनी लि.ले रु.१ करोड ८३ लाख लेखापरीक्षणबाट औल्याएपछि फिर्ता गरी सञ्चित कोष दाखिला गरेको छ । बाँकी ४ संस्थाको रु.८ करोड ४ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

नेपाल कृषि सहकारी संस्था केन्द्रीय संघलाई जिल्ला र गाँउ विकास समितिमा विभिन्न तालीम, गोष्ठी, न्याली जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, प्रचार प्रसार गर्ने र मन्त्रालयस्तरमा खेती वर्ष सन् २०१५ को मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यक्रमको लागि रु.५० लाख सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको छ । अनुदानबाट भएको उपलब्धि सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट अनुगमन गरेको पाइएन ।

१.३ कृषि व्यवसाय सञ्चालन तथा कृषि पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि एक गाँउ एक उत्पादन कार्यक्रमअन्तर्गत ३३ जिल्लामा रु.४ करोड र एक जिल्ला एक उत्पादन कार्यक्रम अन्तर्गत १४ जिल्लामा रु.६ करोड समेत रु.१० करोड कृषि उद्यम केन्द्रलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.९ करोड ८२ लाख खर्च गरेको विवरण पेश गरेको छ । मन्त्रालयले एक गाँउ एक उत्पादन कार्यक्रमको लागि एकमुष्ट अनुदान उपलब्ध गराएको रु.४ करोडमध्ये कार्यक्रम सञ्चालनमा रु.२ करोड ९७ लाख र सचिवालय सञ्चालनमा रु.१ करोड ३ लाख (२५.७५ प्रतिशत) खर्च गरेको देखियो । प्रशासनिक खर्च नियन्त्रण गरी अनुदान रकम लक्षित कार्यमा मात्र परिचालन गर्नुपर्दछ ।

कृषि व्यवसाय उद्योग स्थापना र कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न २०७१ फाल्गुण र २०७२ असारमा अनुदान उपलब्ध गराएकोमा कार्यसम्पन्न भएको आधार देखिदैन । केन्द्रको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिई अनुदान खर्चको उपलब्धि मापन गर्नुपर्दछ ।

१.४ यो वर्ष कृषि सामग्री कम्पनि लि. र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसनले २ लाख ७८ हजार ५०० मेट्रिक टन रासायनिक मलको मूल्य अनुदानमा रु.५ अर्ब ५७ करोड ३२ लाख खर्च गरेको देखियो । कृषि सामग्री कम्पनी लि. लाई रु.३ अर्ब ७० करोड ३९ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.३ अर्ब ७२ करोड ७५ लाख खर्च गरी रु.२ करोड ३६ लाख बढी खर्च भएको जनाएको छ । कम्पनीको वित्तीय विवरणमा नेपाल सरकारबाट अनुदान निकासी प्राप्त रु.३ अर्ब ९७ करोड ५२ लाख आम्दानी देखाएकोले रु.२७ करोड १३ लाख फरक पर्न गएको छ । कम्पनीले कार्यक्रम सञ्चालनमा रु.३० करोड ४१ लाख खर्च देखाएकोमा सोको प्रमाण पेस गरेको छैन । त्यसैगरी साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसनलाई ८२ हजार ५०० मेट्रिकटन रासायनिक मलको लागि रु.१ अर्ब ९१ करोड १५ लाख सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.१ अर्ब ८४ करोड ५७ लाख खर्च गरेकोछ । सो खर्चमध्ये मल सर्वेक्षण खर्च रु.५ लाख र सञ्चालन खर्च रु.१२ करोड ४१ लाखसमेत रु.१२ करोड ४६ लाखको प्रमाण पेस गरेको छैन ।

१.५ अनुदान रकमको हिसाब फरफारक सिफारिस कार्यटोलीले मल प्राप्तिको हिसाब, आवधिक प्रतिवेदन, लागत अनुमानको नर्स तयारी र दररेट समेत अद्यावधिक नगरेको जनाएको छ । जहाज भाडा, प्याकिर खर्च, बीमा प्रिमियम , बिड बण्ड, सर्वेयर शुल्क र कलकत्तादेखि गोदामसम्मको हुवानी भाडा कृषि सामग्री कम्पनीले युरिया, डीएपी र पोटास सबै मलमा अमेरिकी डलर १०३.९३ राखेकोमा साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसनले अमेरिकी डलर क्रमशः १४१.५, १४४.०६ र १४१.०५ राखी प्रति मेट्रिकटन ३७.५७, ४०.१३, ३७.५७ बढीले लागत अनुमान गरेको छ । बढी दरमा लागत अनुमान तयार गर्दा कृषि सामग्री कम्पनी लि.को प्रति मेट्रीक टन मूल्य अनुदान रु.१९ हजार १८ रहेकोमा साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसनको रु.२२ हजार ३७२ हुन गई ८२ हजार ५०० मेट्रिकटनको रु.२७ करोड ६७ लाख बढी खर्च हुन गएको छ । यस सम्बन्धमा आवश्यक सुधार गर्नुपर्दछ ।

२. युवा लक्षित कार्यक्रम – यो वर्ष युवा लक्षित कृषि व्यवसाय सञ्चालनअन्तर्गत व्यावसायिक बेमौसमी तरकारी खेतीको लागि रु.१७ करोड ८४ लाख, च्याउ खेती तथा मौरीपालनको लागि रु.२ करोड ९८ लाख तथा मत्स्य पोखरी निर्माण गर्न रु.५ करोड ५८ लाखसमेत रु.२६ करोड ४० लाख युवा कृषकलाई अनुदान उपलब्ध गराएको छ ।

जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बाँकेले तरकारी खेतीको लागि ७१, सिरहाले ५३, सप्तरीले ५९ र रानिजमरा सिँचाई आयोजना कैलाली (कृषि विकास) ले ५७ समेत २४० युवालाई रु.१ करोड ३६ लाख ८१ हजार अनुदान उपलब्ध गराएकोमा क्रमशः ५, २, ८ र १२ समेत २७ युवाले तरकारी खेती नगरेको विवरण पेश भएको छ । सरकारी अनुदान प्राप्त गरी कृषि व्यवसाय सञ्चालन नगरेकोले उपलब्ध गराएको रु.१० लाख असुल हुनुपर्दछ ।

३. परामर्श सेवा खर्च – मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालित निम्न ४ आयोजनाको कुल लागत रु.१४ अर्ब २८ करोड ८४ लाख रहेकोमा ती आयोजनाले यो वर्ष रु.१ अर्ब २४ करोड २८ लाखसमेत हालसम्म रु.३ अर्ब ९४ करोड ६७ लाख खर्च गरेको मध्ये परामर्श सेवामा मात्र रु.१ अर्ब ११ करोड ८२ लाख खर्च गरेका छन् । परामर्श सेवामा १८.०२ देखि ३९.५४ प्रतिशत सम्म खर्च गरेकाले परामर्श खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

(रु. लाखमा)

आयोजनाको नाम	कुल लागत रु.	यो वर्षको खर्च रु.	हालसम्मको खर्च रु.	परामर्श सेवाको खर्च रु.	हालसम्मको खर्च मध्ये परामर्श सेवा खर्च प्रतिशत
व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	६,२२,३०	४७,५६	१,५४,२३	२७,८०	१८.०२
साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	१,५६,७८	१४,१३	६२,७९	२२,०६	३५.१४
उच्च मूल्य कृषि वस्तु विकास आयोजना	१,४७,४२	२४,८०	५९,६६	२३,५९	३९.५४
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना	५,०२,३४	३७,७९	१,१७,९९	३८,३७	३२.५२
जम्मा	१४,२८,८४	१,२४,२८	३,९४,६७	१,११,८२	२८.३३

४. **खाद्यान्न मिसावट** – खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग र अन्तर्गत पाँच क्षेत्रीय कार्यालय मध्ये मोरङ, रुपन्देही, बाँके र कैलालीबाट २०७१।७२ मा विभिन्न जिल्लाबाट २ हजार ३ सय २३ खाद्य वस्तुको नमूना सङ्कलन गरी परीक्षण गर्दा २२६ नमूना न्यून गणस्तर र गुणस्तरहीन देखिएको छ। गुणस्तरहीन देखिएका मध्ये विभागले ५३, मोरङले ४१, रुपन्देहीले १२ र बाँकेले १९ समेत १२५ उत्पादक तथा वितरक विरुद्ध सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मुद्दा दायर गरेको विवरण पेस भएको छ। कैलालीमा गुणस्तरहीन देखिएका २५ नमूना भए तापनि कुनै कारवाही गरेको छैन। मुद्दा दायर भएका मध्ये रुपन्देही जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट ३ मुद्दा फछ्यौट भएको र अन्य जिल्लाबाट मुद्दा फछ्यौट नभई यो वर्षको मात्र १०३ मुद्दा फछ्यौट हुन बाँकी देखिन्छ। हाल सम्म फछ्यौट हुन बाँकी मुद्दाको विवरण विभागसँग माग गरिएकोमा उपलब्ध भएन।

कृषि विभाग

५. **वीउ वितरण** – कृषि कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिकामा धानको वीउ प्रतिहेक्टर ५० के.जी. र मकै वीउ २५ देखि ३० के.जी. सम्म लाग्ने उल्लेख छ। जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, भापाले रु.२० लाखको मकै तथा धानको वीउ ३० हजार २८ के.जी. खरिद गरी मकैको वीउ प्रतिव्यक्ति २७ के.जी. र धानको वीउ ७० के.जी. सम्म वितरण गरेको छ। सुनसरीले रु.१४ लाखको २० हजार ६५० के.जी.मकैको वीउ खरिद गरी कृषक समूह तथा सहकारी संस्थालाई वितरण गरेको तर कृषकले बुभेको प्रमाण नभएको, कास्कीले रु.१० लाखको १२ हजार ६७३ के.जी. मकैको वीउ खरिद गरी २८ कृषकलाई ४० के.जी., ११ कृषकलाई ५० के.जी. र तनहुँले प्रति के.जी. रु.८० का दरले मकै वीउ खरिद गरी ३ कृषकलाई १०० के.जी., २ कृषकलाई २०० के.जी. र अन्य २ कृषकलाई २५० के.जी.का दरले वितरण गरेको छ। कृषकको जग्गा यकिन नगरी मापदण्ड बेगर वीउ वितरण गर्नु उचित भएन।

६. **बजार सेड निर्माण** – कृषि उपज बजार स्थलको व्यवस्था तथा सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशिका, २०५३ मा बजार स्थल निर्माण गर्नुपूर्व जग्गाको क्षेत्रफल यकिन गरी सहकारी संस्थाको जग्गामा बजार स्थल निर्माण गरिने उल्लेख छ। जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सुनसरीले एक व्यक्तिको नाममा रहेको जग्गामा कृषि वस्तु सङ्कलन केन्द्र निर्माण गरेको जनाई एक सहकारी संस्थालाई रु.५ लाख र भापाले एक सहकारी संस्थालाई कृषि वस्तु भण्डारण गृह निर्माणमा रु.४ लाख जग्गा धनीपुर्जा बेगर भुक्तानी गरेको छ।

जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सर्लाहीले १० बजार सेड निर्माणमा जग्गाधनी पुर्जाबेगर रु.४८ लाख र चितवनले ऐलानी जग्गामा बजार सेड निर्माण गरेबापत एक संस्थालाई रु.५ लाख भुक्तानी गरेका छन्। महोत्तरीले जग्गाधनी पुर्जा बेगर र निर्माण स्थलसम्म नखुलाई एक निर्माणव्यवसायीलाई रु.५ लाख भुक्तानी गरेको देखियो।

७. **राहत वितरण** – राहत कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिकाको दफा (ख) मा दैवी प्रकोप उद्धार समितिको निर्णय अनुसार जिल्लाको लागि आवश्यक परिमाणमा कृषि सामग्री खरिद गरी वितरण गर्ने व्यवस्था छ। सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार बोलपत्रको माध्यमबाट कृषि औजार उपकरण खरिद गरी वितरण गर्नुपर्नेमा जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सर्लाहीले यो वर्ष सुख्खा खडेरी राहतबापत पाइप, पम्पसेट, स्यालो टयबुवेल, विद्युतीय मोटर जस्ता कृषि औजार तथा उपकरण ३५५ कृषकले ६ विक्रेतामार्फत खरिद गरेको बिल पेस गरेअनुसार ती विक्रेतालाई रु.२ करोड ६६ लाख भुक्तानी दिएको छ। कृषि उपकरण उपलब्ध गराएपछि सोको अभिलेख कार्यालयले राखी नियमित अनुगमन गरेको छैन। कृषकलाई व्यक्तिगत र सामूहिक रूपले उपलब्ध गराएको औजार उपकरण सदुपयोगको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

त्यसैगरी बर्दियाले बबई, कर्णाली, मानखोलालगायतका नदीहरुमा २०७१।४।२९ र ३० गते आएको बाढीबाट भएको क्षतिबापत रु.६ करोड २ लाख राहत कार्यक्रममा खर्च गरेको छ। प्रतिस्पर्धा बेगर पम्पसेट २४३, बोरिड १७४ र पानी तान्ने मोटर ५१ समेत ४६८ थान खरिद गरेको बिल पेस गरेअनुसार कार्यालयले विक्रेतालाई रु.२ करोड ४ लाख भुक्तानी गरेको देखियो। औजार उपकरणको परिचालन र उपयोगमा सबै सदस्यको पहुँच रहे नरहेको सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्दछ।

८. **फलफूल ठेक्का** – उष्ण प्रदेशिय बागवानी केन्द्र, सर्लाहीले आँप रु.८५ लाख ५० हजार, लिची रु.२० लाख ११ हजार र अम्बा रु.३३ हजारसमेत रु.१ करोड ५ लाख ९४ हजार बिक्री मूल्य अनुमान गरी २०७२।१।२८

मा बोलपत्र सूचना प्रकाशन गरेकोमा आँप र लिचीमा कसैले कबोल नगरी अम्बाको लागि रु.३३ हजार कबोल गरेअनुसार बिक्री गरेको छ। दोस्रो पटक २०७२।२।१४ मा आँप र लिची बिक्री गर्न बोलपत्रको सूचना प्रकाशित गर्दा बोलपत्र नपरेकोले डाँक बढाबढ गरी रु.६९ लाखमा आँप बिक्री गरेको छ। लिचीतर्फ डाँक बढाबढमा समेत कसैले भाग नलिएको कारण न्यून परिमाणमा अमानतबाट बिक्री गर्दा रु.१ लाख ७ हजार राजस्व आम्दानी गरेको र बाँकी रहेको लिची कुहिएर गएको जनाएको छ। उपर्युक्त स्थितिमा लागत अनुमानभन्दा रु.३६ लाख राजस्व घटी असुल भएको छ। फलफूलको उचित भण्डारण गरी बिक्री वितरणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

९. **जग्गा तथा भवनको उपयोग** – बागवानी केन्द्र, जौबारी ईलामको करिब ८ हजार ५ सय रोपनी जग्गाको संरक्षण गरेको छैन। त्यसैगरी चन्द्रडाँगी वीउ विजन तथा दुग्ध विकास समिति, भापाको ५२ हेक्टर जग्गा रहेकोमा ३६ हेक्टर प्रयोग भएको र प्रयोग हुन नसकेको १६ हेक्टरमध्ये ७ हेक्टर अतिक्रमण भएको उल्लेख छ। जग्गामा भएको अतिक्रमण हटाई उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ।
१०. **कृषि यन्त्र उपकरण** – कृषि इन्जिनियरिङ निर्देशनालयले सहकारी संस्था र कृषक समूहलाई ३९ जिल्लामा पावर टिलर १ हजार २९९, मिनिपावर टिलर १ हजार ८, एण्टी स्कीड ट्विल ९६८ लगायत ८ किसिमका ३ हजार ५९५ थान यन्त्र उपकरण छनौट भएका आपूर्तिकर्ता ५ र आपूर्तिकर्ताका डिलर १६ मार्फत कृषकले बुझी लिएको जनाई रु.७ करोड २२ लाख भुक्तानी गरेको छ। कृषक छनौटको आधार र अनुदानको मापदण्ड तयार गर्नुपर्दछ।

पशुसेवा विभाग

११. **राहत वितरण** – भूकम्प प्रभावित क्षेत्रका पशुपंक्षीको उपचार तथा पीडित कृषकहरुलाई मापदण्डबमोजिम राहत वितरण गर्न केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समितिबाट पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयलाई रु.२ करोड ५० लाखको अख्तियारी पठाएको मध्ये राहत कार्यक्रममा रु.२ करोड १० लाख खर्च गरेको छ। खर्चमध्ये अस्थायी सेल्टर पाल १ हजार ६०० थानको रु.४० लाख, बाल्टिन, बाटा र जग ६ हजार थानको रु.२९ लाख, गाई, भैंसी र बंगुरको दाना ६० हजार के.जी.को रु.२१ लाख, सर्जिकल सामान खरिदमा रु.१४ लाख र विभिन्न औषधि तथा भ्याक्सिन खरिदमा रु.८० लाख खर्च गरेको छ। खरिद भएका सामग्री, औषधि र भ्याक्सिनहरु भूकम्पबाट अति प्रभावित १४ र प्रभावित ६ जिल्लासमेत २० जिल्लाका पशुसेवा कार्यालयलाई हस्तान्तरण गरेको छ। पशुसेवा कार्यालयले भूकम्प पीडित कृषकको पहिचान गरी सामग्री वितरण गरेको प्रमाण प्रस्तुत भएन। पशुपंक्षीहरुको उपचारमा खर्च भएको भ्याक्सिन र सर्जिकल सामग्री ती कार्यालयको जिन्सी खातामा आम्दानी जनाएको प्रमाणसमेत पेस भएको छैन।

व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना

१२. **आयोजना सञ्चालन** – आयोजनाको कुल बजेट रु.६ अर्ब २२ करोड ३० लाखमध्ये यो वर्ष रु.४७ करोड ५६ लाखसमेत हालसम्म रु.१ अर्ब ५४ करोड २३ लाख खर्च गरेको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १२.१ कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्न मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत सम्भौता भई प्रथम र दोस्रो किस्ता रु.३८ लाख अनुदान प्राप्त गरेका ३ उप-आयोजनाले हालसम्म कार्यक्रमको उद्देश्यअनुरूप आयोजना सञ्चालन नगरेकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ। साथै सम्भौता भएको अन्य २ उप-आयोजनालाई रु.५५ लाख अनुदान उपलब्ध गराएपछि कृषि व्यवसायलाई निरन्तरता नदिएको हुँदा सो उपलब्ध गराएको रकम असुल हुनुपर्दछ।
- १२.२ मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत २०७१ सम्म कार्य सम्पन्न गर्न २०६९ मा सम्भौता भएका ३ उपआयोजनालाई पहिलो र दोस्रो किस्तावापत रु.४८ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा हालसम्म कार्य सम्पन्न नभएको एवं उप-आयोजना सन्तोषजनक रूपले सञ्चालन नभएको उल्लेख छ। सञ्चालन हुन नसकेको भएमा अनुदान रकम फिर्ता गराउनुपर्दछ।

१२.३ मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत ३ उपआयोजनासँग रु.१ करोड २ लाख, पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत १३ उप-आयोजनासँग रु.८ करोड ८६ लाख, मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत ३ उप-आयोजनासँग रु.९० लाख र सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत ३ उप-आयोजनासँग रु.३ करोड २१ लाखसमेत रु.१३ करोड ९९ लाखको सम्भौता भएको छ । कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि समाप्त भइसके तापनि कृषि व्यवसाय सञ्चालन नगरेकोले ती उप-आयोजनालाई थप अनुदान नदिएको आयोजनाले उल्लेख गरेको छ । उप-आयोजना छनौट प्रक्रियालाई वस्तुनिष्ठ र पारदर्शी बनाउनुपर्दछ ।

उच्च मूल्य कृषि वस्तु विकास आयोजना

१३. **आयोजना सञ्चालन** – आयोजनाको कुल बजेट रु.१ अर्ब १९ करोड २१ लाख मध्ये यो वर्ष रु.२४ करोड ८० लाखसमेत हालसम्म रु.५९ करोड ६६ लाख खर्च गरेको छ । आयोजनाले ७ जिल्लामा उच्च मूल्यको कृषि वस्तुको व्यवसायिक उत्पादनको लागि रु.३८ करोड ४० लाख लागतका २८५ उपआयोजनालाई रु.२५ करोड ३० लाख अनुदान उपलब्ध गराउने सम्भौता भएकोमा हालसम्म रु.१४ करोड ३५ लाख उपलब्ध गराएको छ । आयोजनाले २०६८।६९, २०६९।७० र २०७०।७१ मा एक वर्षको समयावधी राखेर सम्भौता भएका १६ उप-आयोजनालाई रु.४६ लाख अनुदान दिएको छ । सोमध्ये ७ उप-आयोजनालाई रु.३० लाख अनुदान उपलब्ध गराए तापनि कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन पेस भएको छैन । उपआयोजना सञ्चालनमा रहे नरहेको सम्बन्धमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पनि गरेको छैन । संभौता अवधि समाप्त भई कार्यसम्पन्न नभएकोमा अनुदान उपलब्ध गराएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।

१४. **लेखापरीक्षण** – मन्त्रालयअन्तर्गत बारा र पर्सास्थित ११ कार्यालय र ललितपुरस्थित एक कार्यालयले विनियोजनतर्फ रु.३१ करोड ६२ लाख एवं राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबार लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

किसानका लागि उन्नत वीउ बिजन कार्यक्रम, रुपन्देही

मध्यपहाडी क्षेत्रमा उन्नत वीउ बिजनको उत्पादन र वितरण तथा साना पशुपालक कृषकको व्यावसायीकरणमा प्रवर्द्धन गरी कृषकको जीवनस्तरमा दिगो सुधार ल्याउने उद्देश्यले सञ्चालित कार्यक्रमको मितव्ययिता एवं कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१५. **स्रोत उपयोग** – आयोजनाको कुल अनुमानित लागत रु.४ अर्ब ७८ करोड १ लाखमध्ये ३७.७१ प्रतिशत समय व्यतीत हुँदा २०७१।७२ सम्म सम्भौता अनुसारको कार्यतालिका बमोजिम रु.२ अर्ब २६ करोड ९८ लाख उपयोग गर्नुपर्नेमा जम्मा रु.४२ करोड ८४ लाख (लक्ष्यको १८.८७ प्रतिशत र कुल लागतको ८.९६ प्रतिशत) मात्र उपयोग गरेको छ । उपलब्ध स्रोतको अधिकतम उपयोग र परिचालन गर्ने तर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

१६. **प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक** – प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकमध्ये आयोजनाको ३७.७१ प्रतिशत समय (२०७१।७२ सम्ममा) मा २२५ (२२.५० प्रतिशत) वीउ प्रदर्शनी भएका, १ (३.८४ प्रतिशत) पशु सङ्कलन केन्द्र स्थापना भएको, दुग्ध चिस्यान केन्द्रको प्रगति शुन्य रहेको, १ हजार ३९० (१७.३७ प्रतिशत) कृषकलाई कर्जा उपलब्ध गराई लक्ष्यको २५.३३ प्रतिशत प्रगति रहेको छ । यथार्थ साङ्केतिक वीउको उत्पादन वृद्धि गरी बजारीकरण गर्ने, पशु उत्पादनको विकास र साना किसानहरूलाई दिगो रूपमा सेवा प्रदान गर्ने, ग्रामीण

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- ७ हजार कृषकलाई ७०० वीउ उत्पादन समूहमा सहभागी गराउने,
- १ हजार भन्दा बढी वीउ प्रदर्शनी गर्ने,
- २६ स्थानीय पशु सङ्कलन केन्द्र स्थापना गर्ने,
- २५ दुग्ध चिलिङ्ग केन्द्र स्थापना गर्ने,
- १८ हजार घरधुरीलाई वित्तीय सेवाको पहुँचमा पुऱ्याउने,
- ८ हजार कृषकलाई कर्जा प्रवाह गर्ने ।

संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने लगायतका प्रमुख कार्य कार्यतालिका अनुसार सञ्चालन हुन नसक्दा लक्ष्य अनुसार प्रगति नभएकाले कार्य सम्पादन क्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१७. **सम्पत्तिको स्वामित्व** – मन्त्रालयले २ गैर सरकारी संस्थासँग गरेको सम्झौता अनुसार आयोजनाको रकमबाट खरिद हुने पूँजीगत सामानको स्वामित्व कार्यक्रम समाप्ति पछि नेपाल सरकारमा हस्तान्तरण हुने उल्लेख छ । एक संस्थाले २०७१/७२ सम्म मोटरसाईकल, ल्यापटप, प्रिन्टर लगायतका सामान खरिदमा रु.७ लाख र अर्को संस्थाले सवारी साधन तथा अन्य सामान खरिदका लागि रु.३४ लाख समेत रु.४१ लाख भुक्तानी गरेको भएता पनि खरिद भएका सामान र सोको प्रयोग सम्बन्धमा कार्यालयमा अभिलेख तथा विवरण रहेको देखिएन । नेपाल सरकारमा स्वामित्व हस्तान्तरण हुने सामानको अभिलेख व्यवस्थापन दुरुस्त राखी उपयोगका सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने र कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि कार्यालयको स्वामित्वमा ल्याउने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

समस्या

- स्रोत उपयोग क्षमता कमजोर हुनु,
- कार्य सम्पादन सूचक अनुसार प्रगतिको अवस्था न्यून देखिनु,
- आयोजनाको समग्र कार्य सम्पादन क्षमता कमजोर देखिनु ।

१८. **व्यवस्थापन खर्च** – मन्त्रालय र एक गैरसरकारी संस्थाबीच भएको कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी सम्झौतामा व्यवस्थापन खर्चबाट बिल भरपाईका आधारमा रु.१ करोड ५१ लाख भुक्तानी दिने उल्लेख भएकोमा २०७१/७२ सम्म खर्चको बिल भरपाई बेगर खर्चको विवरण मात्र लिई रु.३० लाख भुक्तानी दिएको छ । बजेट खर्च गर्ने क्षेत्र र उपयोगको स्थिति यकिन हुन नसकेको तथा बिल भरपाई बेगर भुक्तानी भएको व्यवस्थापन खर्च रु.३० लाख असुल गरी सम्झौताअनुसार खर्च लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ ।

१९. **जर्सी सिमेनको प्रयोग** – आयोजनाले एक कम्पनीमार्फत संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट २०७२/३१/२० मा जर्सी सिमेन ७ हजार डोज रु.४१ लाखमा खरिद गरेको छ । खरिद गरेको उक्त सिमेन २०७२ मार्ग महिनासम्म प्रयोगमा नआई पशु प्रजनन केन्द्र, पोखरामा मौज्जात राखेको देखियो । जर्सी सिमेन प्रयोगका लागि किसानहरू पहिचान भई नसकेको तथा सिमेन प्रयोग गर्ने प्राविधिक जनशक्तिको अभाव भएकोले सिमेनको तत्काल प्रयोग हुन नसकेको कार्यालयले जनाएको छ । पर्याप्त तयारी नगरी सिमेन खरिद गरेकाले उद्देश्य अनुरूप समयमै प्रयोगमा आउन सकेको देखिएन । मौज्जात रहेको उक्त जर्सी सिमेनलाई उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिएको छ ।

सुझाव

- स्रोत उपयोग क्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने,
- कार्य सम्पादन सूचक अनुसार प्रगति हासिल गर्न क्रियाशील हुनुपर्ने,
- आयोजनाको समग्र कार्य सम्पादन क्षमता सुधार गर्नुपर्ने ।

संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

२०. **सञ्चालन नतिजा** – परिषद्को गत वर्षसम्म सञ्चित बचत रु.६८ करोड ९५ लाख रहेकोमा यो वर्षको रु.१० करोड ४६ लाखसमेत रु.७९ करोड ४१ लाख सञ्चित रहेको छ ।
२१. **सम्पत्ति** – परिषद्को स्थिर सम्पत्तितर्फ जग्गा, भवन, गाडी आदिको मूल्य रु.१ अर्ब ३२ करोड ९३ लाख वासलातमा देखाएको छ । उक्त स्थिर सम्पत्तिमध्ये नेपाल सरकार र दातृ निकायबाट हस्तान्तरण भई प्राप्त भएको सम्पत्तिको मूल्य खुलाएको छैन । परिषद्को सम्पत्तिको वास्तविक मूल्याङ्कन गरी लेखा अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिएको छ । सम्पत्ति व्यवस्थापन विधि, २०५१ बमोजिम परिषद्ले आफ्नो र अन्तर्गतका निकायको सम्पत्तिको ह्रास कट्टी गरी जगेडा कोष र ह्रास कट्टी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
२२. **उत्पादन मौज्जात** – परिषद्अन्तर्गत अनुसन्धान केन्द्रहरूले उत्पादन गरेको रु ९५ लाख मूल्य बराबरको बाली, दलहन, तेलहनको वीउ तथा खाद्य पदार्थ मौज्जात रहेको परिषद्को वासलतबाट देखिन्छ । क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र तरहरा, भैरहवा, हर्दिनाथ, बेलाचापी, दसरथपुर र दैलेखमा समेत रु.९१ लाख मूल्य

बराबरको १ लाख ६७ हजार ३०१ के.जी. वीउ तथा बाली मौज्जात भएको तर उक्त मौज्जात परिषद्को वासलातमा नदेखाएकोले वासलातले यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको छैन ।

वासलतमा नदेखाएको रकमसमेत समावेश गर्दा रु.१ करोड ८६ लाखको उत्पादित वीउ मौज्जात रहेको देखिन्छ । उत्पादित वीउ समयमा बिक्री नगर्दा उमार शक्ति नष्ट हुने र वीउमा कीटनाशक औषधिको प्रयोग हुने हुदा खाद्यान्नमा बिक्री गर्न समेत नमिल्ने देखिन्छ । उक्त वीउ राष्ट्रिय वीउ विजन कम्पनी र जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले समयमै उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।

२३. **कर्मचारी काज** – परिषद् र अन्तर्गत कार्यालयमा पदस्थापन भएका विभिन्न तहका वैज्ञानिक, प्राविधिक, प्रशासन, लेखा, कम्प्युटर अपरेटरलगायतका ३९३ कर्मचारी २०६१ देखि २०७२ सम्म अन्तर्गतका अन्य कार्यालयमा काजमा खटाएको विवरण प्राप्त भएको छ । पदस्थापन भएको कार्यालयबाट अन्यत्र कार्यालयमा ११ वर्षभन्दा बढी अवधिदेखि काज खटाएको देखिएको छ । दरबन्दीअनुसार पदस्थापन हुनुपर्दछ ।

दुग्ध विकास बोर्ड

२४. **ऋण लगानी** – बोर्डले हालसम्म ५० संस्थामा लगानी गरेको ऋण रु.५ करोड ६२ लाखमध्ये २०५६।५७ देखि २०६३।६४ सम्म भाका नाघेको ऋण रु.१ करोड ४४ लाख र २०७१।७२ सम्म ब्याज एवं हर्जाना रु.१ करोड ४६ लाख असुल गर्न बाँकी छ । धितो समेत नलिई लगानी गरिएको ऋण, ब्याज तथा हर्जाना असुल गर्नुपर्दछ ।
२५. **शेयर लगानी** – बोर्डले २०६७।६८ र २०६८।६९ मा रु.१५ लाख खुद नोक्सान भएको एक रिसर्च सेन्टरको २० हजार कित्ता शेयर प्रतिशेयर रु.१०० का दरले खरिद गरी रु.२० लाख लगानी गरेको छ । पर्याप्त वित्तीय विश्लेषण नगरी गरेको लगानी जोखिममा रहेको देखिन्छ ।

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

२६. **सेवा शुल्क** – राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन, २०४९ को दफा ७(ठ) मा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई चिया उत्पादनमा प्रति के.जी. ५० पैसा र निर्यातमा १० पैसा, कफी उत्पादनमा प्रति के.जी. १० पैसा र निर्यातमा २५ पैसा शुल्क लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले २०६६।६७ देखि २०७१।७२ सम्म चिया उत्पादन १ लाख १५ हजार ९२० मेट्रिकटन र निर्यात ६० हजार ७५७ मेट्रिकटन एवं कफी उत्पादन २ हजार ८०४ मेट्रिकटन र निर्यात ७१० मेट्रिकटन भएको विवरण पेस भएको छ । सो चियाको सेवा शुल्कबापत हुने रु.६ करोड ४० लाख र कफीको सेवा शुल्क रु.५ लाख समेत रु.६ करोड ४५ लाख असुल गरेको देखिएन ।

कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी विकास समिति

२७. **बहालकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(१) मा बहालबापत दश प्रतिशतका दरले कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी विकास समितिको आय-व्यय विवरणअनुसार यो वर्ष भाडा बापत रु.४ करोड २० लाख आम्दानी गरेको देखिन्छ । बहालबाट भएको आम्दानीको १० प्रतिशतले हुने रु.४२ लाख कर रकम राजस्व दाखिला गरेको छैन । उक्त रकम दाखिला गर्नुपर्दछ ।

कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०७१।७२ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२८. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष कम्पनीको शेयर पुँजी रु.४२ करोड ६४ लाख, जगेडा कोष रु.९० करोड ६७ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.८१ करोड ३४ लाख, लगानी रु.४५ करोड १२ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.६ करोड ८५ लाख रहेको छ । कम्पनीको नेटवर्थ रु.१ अर्ब ३३ करोड ३१ लाख छ । गत वर्षसम्म सञ्चित नाफा रु.३० करोड ११ लाख रहेकोमा यो वर्ष नाफा रु.४ करोड ९४ लाख भई सञ्चित नाफा रु.३५ करोड ५ लाख पुगेको छ ।

२९. आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २९.१ मलखादको अन्तिम मौज्दातको मूल्याङ्कन खरिद वा खुद प्राप्त मूल्यमध्ये घटी मूल्यमा गर्नुपर्नेमा सो नगरी खरिद रकममा नेपाल सरकारबाट प्राप्त मूल्य अनुदान समायोजन गरी बिक्री मूल्यमा गरेकोले नेपाल लेखामान ४ र ७ को पालना भएको पाइएन । कम्पनीले अन्तिम मौज्दातको लेखाङ्कन नेपाल सरकारले तोकेको बिक्री दरमा गर्ने गरेको र नेपाल सरकारबाट अप्रत्यक्ष खर्च तथा डिलर कमिशनबापत प्राप्त रकम अनुदानमा लेखाङ्कन गरेकोले अन्तिम मौज्दातबापत प्राप्त अप्रत्यक्ष खर्च र डिलर कमिशनको हुने रु.११ करोड ४३ लाखले बिक्रीको लागत घट्न गई सोही रकमले कम्पनीको नाफा बढी देखिएको छ ।
- २९.२ बिक्रेताले गत आर्थिक वर्षमा मलखाद घटी बुझाएको परिमाणको खरिद दरले हुने रकमलाई छिज आमदानीमा जनाई रु.९६ लाख लेखाङ्कन गरेकोले खरिद रकम र बिक्रीको लागतसमेत सोही रकमले बढी हुने देखिएको छ । सो लेखाङ्कन कार्य नेपाल लेखामान ४ र ७ को प्रावधान विपरीत छ ।
- २९.३ कृषि विकास मन्त्रालयको निर्देशनबमोजिम सरकारद्वारा सरकारसँग खरिद गर्ने प्रचलनअन्तर्गत भारत सरकारले तोकेको एक आपूर्तिकबाट शतप्रतिशत रकम अग्रिम भुक्तानी गरी रु.३ अर्ब ३७ करोड ४७ लाखको ५९ हजार ८०० मेट्रिकटन डी.ए.पी. मलखाद प्रतिस्पर्धा बेगर सोभै खरिद गरेको छ ।
- २९.४ डी.ए.पी.को न्यूनतम बोलपत्र दर प्रति मेट्रिकटन अमेरिकी डलर ५५१.७५० (गोदाम डेलिभरी हुने गरी) भएको बोलपत्र २०७१।४।२२ मा रद्द गरी एक आपूर्तिकबाट प्रति मेट्रिकटन अमेरिकी डलर ५४१ मा भन्सारबिन्दु डेलिभरी हुने गरी खरिद गर्ने प्रस्ताव २०७१।४।२३ मा स्वीकृत भएकोमा २०७१।५।२७ मा उजुरी परी छानबिन भएका कारण बिक्रेताले सम्झौता नगरेको र पुनः सोही बिक्रेताबाट २०७१।६।३० मा प्रति मेट्रिकटन अमेरिकी डलर ५८५ को दरमा २९ हजार ८५३.३५० मेट्रिकटन डी.ए.पी. मल प्रतिस्पर्धा बेगर सोभै खरिद गरेकोले रु.१ करोड २८ लाख थप व्ययभार परेको छ ।
३०. धरौटी पेशकी तथा सापटी – धरौटी, पेशकी तथा सापटी रु.२१ करोड ७८ लाखको आयुगत विवरण उपलब्ध नभएको र २०७२ आषाढ मसान्तको मौज्दात समर्थनपत्र समेत प्राप्त भएको छैन ।
३१. दायित्व तथा रिटेन्सन मनी – चालु दायित्वतर्फ रु.१ अर्ब ५३ करोड २५ लाखको विवरण (प्रधान कार्यालयको बाहेक) तयार नगरेको र सम्बन्धित पक्षबाट २०७२ आषाढ मसान्तको मौज्दात समर्थनपत्र नलिएकोले दायित्वको स्थिति यकिन गर्न सकिएन ।
३२. मल ढुवानी – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४० (३) र नियमावली, २०६४ को नियम ८४(३) को प्रावधान विपरीत समय अभाव भएको कारण अविलम्ब मल ढुवानी गर्नुपरेको उल्लेख गरी ७ दिने सूचना टाँस गरी स्वीकृत दरभाउको आधारमा २ ढुवानीकर्तामार्फत रु.२३ लाख र दरभाउपत्रमा भाग नलिएका समेत ३ क्लियरिङ तथा फरवार्डिङ र ढुवानी गर्ने ट्रान्सपोर्टमार्फत रु.२ करोडको ढुवानी गराएको कानुनसम्मत देखिएन ।
३३. घर जग्गा कर – कम्पनीको केन्द्रीय कार्यालय तथा अन्य क्षेत्रीय कार्यालयको घरजग्गा कर भुक्तानी नगरेको र सोको कारण सिर्जना हुने दायित्वको व्यवस्था नगरेकोले भुक्तानी गर्नुपर्ने रकमले यस वर्षको नाफा घट्ने र दायित्व बढ्ने देखिएको छ । कर दायित्व रकममा जनकपुर र पोखरा कार्यालयको २०७०।७१ सम्मको रु.१ करोड ९ लाख र विराटनगर, वीरगन्ज र कलैया कार्यालयको २०७१।७२ सम्मको रु.१ करोड ७ लाख रहेको छ । तिर्नुपर्ने रकम समयमै दाखिला गर्नुपर्दछ ।
३४. कर्मचारी अवकाश कोष – कम्पनीले २०७२ आषाढ मसान्तसम्म कर्मचारीहरु अवकाश हुँदा एकमुष्ट उपदान, औषधि उपचार र विदाबापतको रकम उपलब्ध गराउने प्रयोजनको निमित्त दायित्व व्यवस्थाको लागि रु.४५ करोड ६ लाख नागरिक लगानी कोषमा जम्मा गरेको छ । तर २०७२ असार मसान्तसम्म रु.४२ करोड ५२ लाखमात्र दायित्व व्यवस्था गरेकोले रु.२ करोड ५४ लाख व्यवस्था गर्नुपर्ने भन्दा बढी

जम्मा गरेको देखियो । कम्पनीले एकातर्फ बैङ्कबाट ऋण लिने र अर्कोतर्फ दायित्वभन्दा बढी रकम जम्मा गर्नाले नाफा घट्न गएको छ ।

३५. **विगत वर्षको खरिद रकम** - एक कर्पोरेसनसँग घटी र ढिलो मल बुझाएबापतको हर्जाना, खाली बोरा प्रयोग गरेबापतको मूल्य र प्रतितपत्रको म्याद बढाएबापतको शुल्कसमेत अमेरिकी डलर ८६ हजार ७३० को विनियम दर रु.१००।१५ ले रु.८७ लाख बिक्रेताबाट असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । गत वर्ष विनियम दरको फरकले खरिदमा घटी लेखाङ्कन भएको रु.१७ लाख छिज असुलीमा समायोजन गरी बाँकी रु.४० लाख छिज असुली आम्दानीमा, रु.१ लाख प्रतितपत्र खर्च र रु.३० लाख हर्जाना आम्दानीमा लेखाङ्कन गरी हिसाब मिलान गरेको पाइयो । गत वर्ष खरिदमा घटी लेखाङ्कन गरेको उपयुक्त देखिएन ।

● **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छ:

- सरकारी कार्यालयतर्फ २३६ निकायमा रु.९८ करोड ९४ लाख ६५ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१० करोड ७८ लाख ६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.८८ करोड १६ लाख ५९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ७० लाख ४९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- सगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था ६ तर्फ रु.४ करोड ३४ लाख ४२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ लाख २५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ करोड ३१ लाख १७ हजार बेरुजू बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४१ लाख ६६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

गृह मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ८१७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.४१ अर्ब ७१ करोड ६७ लाख, राजस्व रु.५ अर्ब ५० करोड २५ लाख, धरौटी रु.१ अर्ब १० करोड ४८ लाख र अन्य कारोबार रु.१ अर्ब ५० करोडसमेत रु.४९ अर्ब ८२ करोड ४० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सो रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्राप्त रु.२० करोड ५५ लाख, रु.७१ लाख, रु.१३ लाख र रु.५ लाखसमेत समावेश छ ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था २ र समिति ७७ को रु.२७ अर्ब ६३ करोड २० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ स्थानीय एजेन्सीको रुपमा सेवा प्रदान गरी खरिद कार्यमा संलग्न हुने स्थानीय एजेन्टहरू नेपाल एजेन्सी ऐन, २०१४ को दफा ४ बमोजिम रजिस्टर्ड एजेन्टको रुपमा दर्ता हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष पनि प्रहरी प्रधान कार्यालयले एजेन्सीको रुपमा दर्ता नभएका ५ एजेन्टमार्फत रु. १५ करोड ४४ लाख र सशस्त्र प्रहरी बलले २ एजेन्टमार्फत रु.६ करोड २० लाखको विभिन्न सामान खरिद गरेको छ ।
  - १.२ राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन केन्द्रबाट यो वर्ष पनि ठेक्का व्यवस्था हुन नसकेकोले राष्ट्रिय परिचयपत्र वितरणको कार्य हुन सकेको छैन ।
  - १.३ शसस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्रको सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को कार्यविधि १५ (ख) र (ग) अनुसार केन्द्रको सञ्चालक समितिबाट वार्षिक योजना तथा बजेट स्वीकृत गराएको देखिएन ।
  - १.४ नेपाल प्रहरी कल्याण कोषअन्तर्गत सञ्चालित पेट्रोल पम्प नक्साल, पथलैया र नेपाल पुलिस हेल्थ क्लब, भृकुटीमण्डपको कारोबारको यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण भएको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालय

२. **कार्यक्रम संशोधन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २४ मा स्वीकृत कार्यक्रमको उद्देश्य, लक्ष्य, स्वीकृत बजेट र आवधिक योजना अनुकूल कार्यक्रम संशोधन गरी राष्ट्रिय योजना आयोगलाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले भवन निर्माण, सवारीसाधन एवं मेसिनरी औजार खरिद गर्न रु.२ अर्ब ३४ करोड ४३ लाखको कार्यक्रम २०७१।४।३० मा स्वीकृत गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय ७५ लाई शुरु अख्तियारी पठाएकोमा कार्यक्रम संशोधन नगरी ५ देखि २० पटकसम्ममा रु.५२ करोड ४१ लाखको थप अख्तियारी दिएको देखियो । थप अख्तियारी पठाउँदा संशोधित कार्यक्रम स्वीकृत गरी सोको जानकारी राष्ट्रिय योजना आयोगलाई दिनुपर्दछ ।
३. **विविध खर्च** – मन्त्रपरिषद्को २०५०।२।१३ को निर्णयबमोजिम शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने प्रयोजनका लागि एक पटकमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले रु.२ हजार, गृह सचिवले रु.२० हजार, गृह मन्त्रीले रु.५० हजारसम्म र सोभन्दा बढी प्रधानमन्त्रीको स्वीकृतिमा खर्च गर्न सक्ने उल्लेख छ ।

त्यसैगरी मन्त्रपरिषद्बाट २०५३।१०।३ मा नेपाल प्रहरीको लागि र २०६९।१२।१८ मा सशस्त्र प्रहरी बलको लागि विभिन्न तहका कार्यालय प्रमुखले एक पटकमा रु.५०० देखि रु. १५ हजारसम्म खर्च गर्नसक्ने निर्णय भएको छ ।

मन्त्रपरिषद्बाट भएको निर्णयमा एक पटकको खर्चको सीमा तोकेपनि अवधि कितान गरेको छैन । राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका निकायले विशेष सेवा नियमावली, २०६४ अनुसार खर्च गरेको उल्लेख गरे तापनि नियमावलीले खर्च गर्ने सीमा निर्धारण गरेको छैन । मन्त्रालय र मातहतका देहायका अधिकारीबाट यो वर्ष शान्ति सुरक्षासम्बन्धी गोप्य काममा विविध खर्च शीर्षकबाट रु.२ करोड ४२ लाख खर्च भएको देखिन्छ । विगत ३ वर्षको विविध खर्चको स्थिति देहायअनुसार छः

(रु. लाखमा)

खर्चको आदेश दिने अधिकारी	२०६९/७०	२०७०/७१	२०७१/७२
गृहमन्त्री	२	११	४६
गृहसचिव	१५	२२	२५
प्रहरी महानिरीक्षक	३८	२५	६
सशस्त्र प्रहरी महानिरीक्षक	२४	१६	११
राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका मुख्य अनुसन्धान निर्देशक	७३	१,२६	१,२९
राष्ट्रिय अनुसन्धान क्षेत्रीय र जिल्ला कार्यालय प्रमुखहरु	१७	२४	२५
जम्मा	१,६९	२,२४	२,४२

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष गृहमन्त्रीले ३१५ प्रतिशत, गृहसचिवले १४ प्रतिशत, मुख्य अनुसन्धान निर्देशकले २ प्रतिशत र राष्ट्रिय अनुसन्धान क्षेत्रीय र जिल्ला कार्यालय प्रमुखले ५ प्रतिशत बढी खर्च गरेका छन् । सशस्त्र प्रहरी महानिरीक्षकले ३० प्रतिशत र नेपाल प्रहरी महानिरीक्षकले ७६ प्रतिशत घटी खर्च गरेको देखिएको छ ।

४. **लेखापरीक्षण** – नेपालमा सशस्त्र हिंसा न्यूनीकरण तथा सामुदायिक सुरक्षा सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालनको लागि नेपाल सरकार तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमबीच २०७०।८।२६ मा भएको सम्झौता बमोजिम नेपाल सरकारलाई अमेरिकी डलर १६ लाख १६ हजार ४२२ प्राप्त हुने उल्लेख छ । यो वर्ष बजेटमा समावेश गरी रु.२ करोड २६ लाख खर्च गरेकोमा उक्त खर्चको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
५. **पदाधिकारीलाई सुविधा** – मन्त्रीहरुको पारिश्रमिक सुविधासम्बन्धी ऐन, २०४९ मा भएको व्यवस्थाको अतिरिक्त प्रधानमन्त्री, मन्त्री र राज्यमन्त्रीलाई थप सुविधा दिनुपर्ने भएमा ऐन, कानूनमा समावेश गरेर मात्र खर्च लेख्ने सर्वोच्च अदालतले २०६८।८।२२ मा आदेश गरेको छ । पूर्वपदाधिकारीहरुलाई दिने सुविधा सम्बन्धमा ऐनको तर्जुमा भएको छैन ।
६. **काज** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८ क(१) मा एक वर्षमा ३ महिनाभन्दा बढी अवधिको लागि काज खटाउन नपाइने उल्लेख छ । यो वर्ष गृह मन्त्रालयले सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सहमति नलिई विभिन्न श्रेणीका ४१ कर्मचारी काजमा खटाएको तथा १० कर्मचारीलाई १ वर्षभन्दा बढी काजमा राखेको छ । यसैगरी अध्यागमन कार्यालय, काठमाडौंमा विभिन्न २६ कर्मचारीलाई काजमा राखी रु.७२ लाख र सो कार्यालयबाट अन्यत्र काजमा गएका ४७ कर्मचारीलाई शुरु तलबमानले हुने रु.१ करोड ३७ लाख खर्च लेखेको पाइयो । काजमा कर्मचारी राख्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
७. **राहत सामग्रीको उपयोग** – चीन सरकारबाट सहयोगस्वरूप प्राप्त चामल १ हजार ९९७ बोरा, मिनरल वाटर ७ हजार ६५० कार्टुन र टेन्ट २३६ कार्टुन वितरण नगरी सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयमा मौज्जात रहेको छ । समयमा वितरण नगर्दा पीडितले राहत प्राप्त गर्न सकेको देखिएन । राहत सामग्री

पीडितलाई वितरण नगरी भण्डारण गर्दा सामग्रीहरूको गुणस्तरमा ह्रास आउने र म्याद गुञ्जिन गई उपभोग गर्न नमिल्ने अवस्था सिर्जना हुने देखिन्छ ।

८. **भूकम्पसम्बन्धी खर्च** – गृह मन्त्रालयले २०७२।१२।१५ मा तयार गरेको प्रतिवेदनअनुसार २०७२।१।१२ र २९ मा गएको विनाशकारी भूकम्प र त्यसपछिका पराकम्पनबाट ८ हजार ९५९ जनाको मृत्यु भएको, २२ हजार ३०२ को अङ्गभङ्ग, १९८ बेपत्ता, ७ लाख ७६ हजार ८९५ घर पूर्ण क्षति, २ लाख ९८ हजार ९९८ घर आंशिक क्षति, २ हजार ६८७ सरकारी भवन पूर्ण क्षति, ३ हजार ७७६ सरकारी भवन आंशिक क्षति, १८ हजार ४३३ विद्यालयका कक्षा कोठा पूर्ण क्षति, ७ हजार ५६१ विद्यालयका कक्षा कोठा आंशिक क्षति, ३७५ स्वास्थ्य संस्था पूर्ण क्षति, ६४८ आंशिक क्षति, १ लाख ३५ हजार १८७ मेट्रिकटन खाद्यान्न नष्ट र ५४ हजार ४ सय ११ पशुपंक्षी क्षति भएको उल्लेख छ ।

भूकम्पबाट अति प्रभावित १४, प्रभावित ११ तथा कम प्रभावित ६ जिल्लामा मृत्यु भएका, अङ्गभङ्ग भएका, पुरिएका मानिस तथा चौपाया खोजी, जीवितको उद्धार र उपचारका लागि तत्काल सुरक्षाकर्मीको परिचालन गर्न गृहमन्त्रीको अध्यक्षतामा २०७२।१।१२ र २०७२।१।१४ मा केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समितिको बैठक बसेको थियो । बैठकले भूकम्पपीडितको लागि आवश्यक पर्ने राहत सामग्रीको सूची गृह, अर्थ, उद्योग, वाणिज्य, कृषि विकास र शहरी विकास मन्त्रालयका सचिवहरूले २०७२।१।१७ भित्र तयार गर्ने, त्रिभुवन विमानस्थल तथा अन्य भन्सार नाकाबाट नेपाल प्रवेश भएका राहत सामग्रीको विवरण र संख्याको लगत भन्सार कार्यालयले राख्ने, नेपालमा आएका राहत सामग्रीको मापदण्डअनुसार प्रतिवेदन तयार गर्ने, भन्सारबाट प्रवेश भएका सामानको जिल्लागत उपयोग अवस्थाको विवरण तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने निर्णय गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ८.१ केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषबाट भूकम्प पश्चात् ९ मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराएको रु.१ अर्ब ५६ करोड ६१ लाखमध्ये रु.९३ करोड ४४ लाख खर्च भएको छ । यसका अलावा १४ अति प्रभावित जिल्लामा रु.९ अर्ब ९ करोड ५४ लाख, प्रभावित ११ जिल्लामा रु.७१ करोड १६ लाख, कम प्रभावित ६ जिल्लामा रु.५ करोड ८४ लाख र अन्य ४४ जिल्लामा रु.९४ करोड ७९ लाखसमेत रु.११ अर्ब ७४ करोड ७७ लाख खर्च भएको छ ।

२०७२ फागुन मसान्तसम्ममा प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोषबाट केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा रु.२२ अर्ब १६ करोड ७६ लाख निकास प्राप्त भई विभिन्न निकायलाई रु.२१ अर्ब २३ करोड ५३ लाख निकास पठाएको देखिएको छ ।

- ८.२ मन्त्रालयले चामल ७७ हजार, चिनी २ हजार, नून ५१ लाख ३९ हजार क्विन्टल, चिउरा ९७ लाख २५ हजार बोरा, चाउचाउ १५ हजार, बिस्कुट १ लाख ५३ हजार, ड्राइफुड ४ हजार, पानी १ करोड ३३ लाख कार्टुन, टेन्ट १ लाख ३८ हजार, त्रिपाल १० लाख ९१ हजार, कम्बल ९ लाख १९ हजार थान २०७२।३।१५ सम्म वितरण गरेको छ । मन्त्रालयले जिल्लागत आम्दानी, वितरण र बाँकीको केन्द्रीय अभिलेख तयार गर्नुपर्दछ ।

- ८.३ केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समितिको निर्णयमा बाह्य सहयोग, सरकार तथा संस्थाहरूबाट प्राप्त राहत सामग्रीको लगत भन्सार कार्यालयहरूले तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेकोमा केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषले भन्सार कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालयले राखेको अभिलेखको आधारमा केन्द्रीय अभिलेख तयार गरेको छैन ।

- ८.४ केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषको २०७२।१।१४ को निर्णयमा भूकम्पपीडितलाई वितरण गर्नुपर्ने राहत सामग्रीको मापदण्ड तर्जुमा गर्ने जिम्मेवारी गृह, अर्थ, उद्योग, वाणिज्य, कृषि, शहरी विकास मन्त्रालयका सचिवलाई तोकेकोमा मापदण्ड तयार गरेको देखिएन ।

- ८.५ सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले त्रिपाल, मेसिनरी औजार उपकरण, ब्याट्री, हम्मर, हाइड्रोलिक कटर लगायतका उद्धार सामग्रीमा रु. १ करोड २४ लाख र राहत खर्चमा रु. ३४ लाखसमेत रु.१ करोड ५८

लाख खर्च गरेको छ । खरिद गरेको उल्लिखित सामानहरूको आम्दानी, खर्च र बाँकीको जिन्सी अभिलेख राखेको छैन ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय

९. **सार्क सम्मेलन खर्च** – सशस्त्र प्रहरी बलले यो वर्ष दक्षिण एसियाली क्षेत्रीय सहयोग संगठनको १८ औं शिखर सम्मेलनको सुरक्षार्थ रु.४ करोड ४६ लाखका सवारीसाधन र सञ्चार उपकरण खरिद गरेको छ । शिखर सम्मेलन सुरक्षार्थ परिचालित सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीलाई एउटै नेटवर्कमा राखी काम काजमा सहजता ल्याउन आवश्यक सामग्री खरिद गर्न बोलपत्र प्रक्रिया अपनाउँदा ढिलो हुने उल्लेख गरी रु.१ करोड ५२ लाखको डिजिटल रिपिटर सिष्टम सञ्चार उपकरणहरू एक विदेशी आपूर्तिकसँग सीधै खरिद गरेको छ । खरिद गरिएका सामानको प्राविधिक परीक्षण नगराएकोले निर्धारित स्पेसिफिकेशनअनुसारको सामान प्राप्त भएको सम्बन्धमा आश्वस्त हुन सकिएन ।
१०. **जिन्सी खाता** – सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले यो वर्ष रु.४७ करोड ४८ लाख मूल्यका पोशाक, सञ्चार उपकरण, सवारीसाधन, मेसिनरी औजार, ब्याट्री र कार्यालय सामान खरिद गरेको छ । सोमा सार्क शिखर सम्मेलनको लागि खरिद गरेका ४ सवारीसाधनको रु.२ करोड ४९ लाखसमेत समावेश छ । जिन्सी खाता अनुसन्धानको लागि कार्यालय बाहिर पठाएको व्यहोरा जनाई लेखापरीक्षणमा पेस गरेको छैन ।
११. **दुवानी भाडा** – यो वर्ष सशस्त्र प्रहरी बलले राहत सामग्री दुवानीमा रु.१४ लाख र अन्य भाडामा रु.६६ लाखसमेत रु.८० लाख खर्च लेखेको छ । उक्त खर्च सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ११.१ दुवानीको लागि २०७१।१०।१४ मा मात्र बोलपत्र आह्वान गरेको कारण सोभन्दा अगाडिको दुवानी गत वर्षको दुवानीकर्ता एक ट्रान्सपोर्टबाट गराई रु.११ लाख भुक्तानी गरेको छ ।
- ११.२ कार्यालयले सुनसरी, बारा, कास्की, नवलपरासी, बाँके र कैलालीमा ३०-३० ट्रिप पोशाक तथा बन्दोबस्तीका सामान दुवानी गर्न बोलपत्रको माध्यमबाट एक ट्रान्सपोर्टसँग २०७१।१०।१४ मा रु.४० लाखमा सम्भौता गरेको छ । ती जिल्लामा ६२ ट्रिप दुवानी गरेको जनाई रु.१४ लाख भुक्तानी दिएको छ ।
- ११.३ बन्दोबस्तीको सामान सुर्खेतलगायतका कार्यालयमा दुवानी गरेको बिल नराखी एक व्यवसायीलाई रु.२ लाख भाडा उपलब्ध गराएको छ । त्यसैगरी अर्का एक ट्रान्सपोर्ट व्यवसायीलाई विभिन्न गण, गुल्म, बाहिनीबाट सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, हल्चोकमा १०७ ट्रक राहतका सामान दुवानी गराएको जनाई रु.३९ लाख भुक्तानी गरेको छ ।
- ११.४ सशस्त्र प्रहरी बलअन्तर्गत भापा, मोरङ, रुपन्देही, बाँके र कञ्चनपुरका गण, गुल्म, सीमा सुरक्षा कार्यालयबाट ४२ ट्रिप राहत सामग्री दुवानी गरेको जनाई एक ट्रान्सपोर्ट व्यवसायीलाई रु.१४ लाख भुक्तानी गरेको पाइयो ।
- दुवानी गरेको सामानको परिमाण, केन्द्रीय भण्डारको निकासी पुर्जा, हस्तान्तरण फाराम तथा प्राप्त गर्ने कार्यालयको जिन्सी दाखिला प्रतिवेदन संलग्न नगरेकोले दुवानी खर्च यकिन हुन सकेन ।
१२. **भेरिएसन आदेश** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८(१)(ख) मा प्राविधिक पुष्ट्याईसहित विभागीय प्रमुखले सम्भौता अङ्कको १५ प्रतिशतसम्म भेरिएसन आदेश जारी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । लागत अनुमान तयार गर्दाकै अवस्थामा आवश्यक परिमाण यकिन गर्नुपर्नेमा बोलपत्र आह्वान गरेपछि नपुग भएको जनाई पोशाक खरिदमा १५ प्रतिशतसम्म परिमाण थप गरेको छ । यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१२.१ क्यामो फ्ल्याग तयारी चुस्ता ४० हजार सेट २०७१।११।२७ सम्म आपूर्ति गर्न एक आपूर्तिकलाई रु.७ करोड ८१ लाखको कार्यदिश दिएकोमा सो अवधिमा सामान आपूर्ति नगरेकोमा आपूर्तिकलाई कुनै कारवाही नगरी २०७२।३।४ मा २०७२।६।२९ भित्र आपूर्ति गर्न म्याद थप गरेको देखियो । आपूर्तिकलाई रु.१ करोड ४ लाखका थप ६ हजार सेट सामान आपूर्ति गर्न २०७२।३।१३ मा भेरिएसन आदेश दिएको छ ।

क्यामो फ्ल्याग पार्कर ज्याकेट १५ हजार थान २०७१।११।२७ सम्म आपूर्ति गर्न अर्का आपूर्तिकलाई २०७१।८।२८ मा रु.२ करोड ६१ लाखको कार्यदिश दिएकोमा सो अवधिमा सामान आपूर्ति नगरेकोमा कुनै कारवाही नगरी २०७२।३।५ सम्म म्याद थप गरेको छ । सो आपूर्तिकलाई २०७१।९।२४ मा रु.३९ लाखको थप २ हजार २५० थान आपूर्ति गर्न भेरिएसन आदेश जारी गरेको छ ।

उक्त दुवै ठेकामा नयाँ भर्ना भएका तथा हुने जवान तथा सिनियर र जुनियर अधिकृतका लागि आवश्यक पर्ने भनी भेरिएसन आदेश जारी गरे तापनि भर्ना भएका र हुने प्रहरी कर्मचारीहरूको संख्या पुष्टि हुने विवरण पेस गरेको छैन ।

१२.२ कटन पाइन्टको कपडा २० हजार मिटर २०७१।११।२५ सम्म आपूर्ति गर्न २०७१।८।२६ मा रु.५५ लाखको कार्यदिश दिएकोमा सो अवधिमा कार्य नगरी २०७२।३।५ सम्म म्याद थप गरेको छ । थपिएको म्यादमा समेत कपडा आपूर्ति नभएकोमा कुनै कारवाही नगरी सोही आपूर्तिकलाई २०७२।३।१६ मा रु.७ लाखको थप ३ हजार मिटर कपडा आपूर्ति गर्ने भेरिएसन आदेश दिएको छ ।

कटन सर्टको कपडा ३० हजार मिटर २०७१।११।२७ सम्म आपूर्ति गर्न एक आपूर्तिकलाई २०७१।८।२८ मा रु.४१ लाखको कार्यदिश दिएकोमा सो अवधिमा कार्य नगरी २०७२।३।५ सम्म म्याद थप गरेको छ । सो अवधिभित्र पनि सामान आपूर्ति नगरेकोमा कुनै कारवाही नगरी २०७२।३।१६ मा रु.६ लाखको थप ४ हजार पाँचसय मिटर कपडा आपूर्ति गर्न भेरिएसन आदेश दिएको छ ।

उक्त दुवै ठेकामा ठेककाको म्याद सकिएपछि म्याद थप नगरी भेरिएसन आदेश जारी गर्नु नियमसम्मत देखिएन ।

१३. **ठेकका व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २४ मा सिलबन्दी भई नआएको, म्यादभित्र पेस हुन नआएको, बोलपत्र फिर्ता लिएको, बोलपत्रदाताले पेस गर्नुपर्ने कागजात प्रमाण पेस नगरेको, आपसमा मिलेमतो गरी बोलपत्र दाखिला गरेको अवस्थामा मात्र बोलपत्र रद्द गर्न सकिने उल्लेख छ । सशस्त्र प्रहरी बल महानगरीय प्रहरी कार्यालयले रु.९८ लाख लागत अनुमान भएको कम्पाउण्डवाल निर्माण गर्दा एक संयुक्त उपक्रमले सबैभन्दा कम रु.६२ लाखको बोलपत्र दर्ता गरेकोमा निजले कार्य अधिकार नसुम्पेको तथा दोस्रो घटीवाला अर्को संयुक्त उपक्रमको रु.७१ लाखको बोलपत्रलाई हस्ताक्षर नमिलेको कारण जनाई मूल्याङ्कनमा समावेश नगरी तेस्रो घटीवालाको रु.७६ लाखको बोलपत्र स्वीकृत गरेको पाइयो । ऐनको व्यवस्थाअनुसार दस्तखत नभडेको र कार्य अधिकार नसुम्पेको कारण मात्र जनाई बोलपत्र मूल्याङ्कनबाट हटाउन मिल्ने देखिएन । ऐनमा भएको व्यवस्था विपरीत कार्य गर्दा रु.१४ लाख व्ययभार बढेको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

प्रहरी प्रधान कार्यालय

१४. **खरिद व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा ठेककापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिकभित्र गरी सक्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रहरी प्रधान कार्यालयले यो वर्ष रु.८० करोड ७ लाख लागतको ५१ ठेकका सम्भौता गरेको मध्ये रु.५२ करोड १३ लाखको १७ ठेकका दोस्रो र २० ठेकका तेस्रो चौमासिकमा गरेकोले स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमअनुसारका आपूर्तिलगायतका अधिकांश कार्य अर्को वर्षको लागि सरेको देखिन्छ । ठेककापट्टा समयमै स्वीकृत गर्नुपर्दछ ।

१५. **जिन्सी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३(क) मा कार्यालयले खरिद कारबाहीको तयारी गर्दा खरिद आवश्यकताको पहिचान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रहरी नियमावली, २०७१ अनुसार प्रहरी कर्मचारीलाई वितरण गर्न यो वर्ष खरिद गरेको र गत वर्षको मौज्जातसमेत रु.३१ करोड ७७ लाखको पोशाक कपडा, हिमाली ज्याकेट, निलो पार्कर ज्याकेट, उनी जर्सी लगायतका सामान आर्थिक वर्षको अन्तमा भण्डारमा मौज्जात देखिएको छ । आवश्यकताको पहिचान नगरी चाहिनेभन्दा बढी खरिद गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
१६. **मौज्जात रकम फिर्ता** – प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई २०७२।१।१२ र २९ गतेको भूकम्पबाट प्रभावित क्षेत्रमा राहत वितरण तथा उद्धार कार्य गर्न केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषबाट यो वर्ष रु.१३ करोड प्राप्त भएकोमा रु.६ करोड १ लाख खर्च गरी रु.६ करोड ९९ लाख बैङ्क मौज्जात रहेको छ । बाँकी रकम केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
१७. **सार्क सम्मेलन खर्च** – सम्मेलन सुरक्षार्थ रु.१७ करोड ५६ लाखको जामर मेसिन, सञ्चार सामग्री, सीसीटीभी, क्यामरा, रु. १५ करोड २६ लाखको सवारीसाधन तथा रु.५९ लाखको स्पेयर पार्ट्स, कार्यालय सामानसमेतमा रु.३३ करोड ४१ लाख खर्च गरेको छ । सुरक्षा, सामरिक वा प्रतिरक्षा सामग्री आपूर्ति गर्ने कार्यविधि, २०६४ को मौज्जात व्यवस्थाअनुसार गर्दा तत्काल जामर मेसिन आपूर्ति हुन नसक्ने भएकोले तत्काल सामान आपूर्ति गर्नसक्ने फर्म, कम्पनीबाट लिखित रूपमा दररेट लिई सारभूत रूपमा प्रभावग्राही फर्मबाट खरिद गर्न मन्त्रपरिषदले २०७१।७।२० मा निर्णय गरेको छ । सोही निर्णयको आधारमा जामर मेसिन खरिद गरी रु.४ करोड ६० लाख खर्च लेखेको छ ।
१८. **आयोजना कार्यान्वयन** – शान्ति कोष सचिवालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयबीच द्वन्दको समयमा ७३ जिल्लामा क्षतिग्रस्त भएका ३३३ प्रहरी इकाइको पुनः निर्माण गर्न भएको सम्झौतामध्ये हालसम्म २६३ सम्पन्न भई ३८ जिल्लाका ७० प्रहरी इकाई निर्माणाधीन रहेको पाइयो । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० र १२१ ले तोकेबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरेर मात्र म्याद थप गर्नुपर्नेमा शान्ति कोष सचिवालयबाट भएको आयोजनाको म्याद थपलाई नै जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूले खरिद सम्झौताको म्याद थप भएको मानी भुक्तानी दिने गरेको पाइयो । आयोजनाको म्याद थपलाई खरिद सम्झौताको म्याद थप मानी भुक्तानी गर्न मिल्दैन ।
१९. **प्राविधिक परीक्षण** – राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रले २९ जिल्लामा नेपाल प्रहरीअन्तर्गतका निर्माणाधीन ३३ भवनको प्राविधिक परीक्षण गराउँदा रु.५२ लाख खर्च गरेको छ । केन्द्रले दिएको प्राविधिक परीक्षण प्रतिवेदन मध्ये नमूना छनौट गरी ४ कार्यालय भवन निर्माणको प्रतिवेदन अध्ययन गर्दा सिमेन्टको भण्डारण सुरक्षित तवरले नगरेको, ढुङ्गाअनुसार ढण्डी नराखेको, प्लाष्टर चिरा परेको, स्ट्रक्चर निर्माणमा कमी कमजोरी रहेको, ढुङ्गा डिजाइनअनुसार कार्य नभएको जस्ता विभिन्न कैफियत उल्लेख गरेकोमा सुधार गरेको पाइएन ।
२०. **राजस्व** – महानगरीय ट्राफिक प्रहरी महाशाखाले सवारी गल्ती गर्ने सवारीधनीको ब्यु बुक, सवारी अनुमतिपत्र लिई जरिवानाबापत रकम दाखिला गरेपछि ती कागजात फिर्ता गर्ने व्यवस्था भएकोमा २०६७ देखि २०७२ सम्ममा सवारी गल्ती गर्ने सवारीधनीको कागजपत्र जफत गरेका मध्ये २६ हजार ५३१ सवारी साधनका सवारीधनीले ती कागजात फिर्ता लगेको देखिएन । यस सम्बन्धमा यातायात व्यवस्था विभागसँग समेत समन्वय गरी कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

नेपाल प्रहरी अस्पताल

२१. **कोष सञ्चालन** – नेपाल प्रहरी नियमावली, २०७१ को नियम १९४(७) मा प्रहरी कल्याण कोषको सञ्चालक समितिले तोकेबमोजिम आन्तरिक लेखापरीक्षण र महालेखापरीक्षकबाट अन्तिम लेखापरीक्षण हुने उल्लेख छ । अस्पतालले सञ्चालन गरेको कोषमा यो वर्षसम्म रु.११ करोड ७८ लाख आयमध्ये रु.२ करोड

७ लाख खर्च भई रु ९ करोड ७१ लाख मौज्दात रहेको छ । ती कोषको विगत वर्षदेखि नै लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

२२. **भवन निर्माण** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४(१) मा सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्य गर्नु अघि त्यससम्बन्धी स्पेसिफिकेशन, योजना, नक्सा, डिजाइन, विशेष आवश्यकता वा अन्य विवरण तयार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । अस्पतालले वार्ड भवन निर्माण कार्य गराउँदा ऐनको उल्लिखित व्यवस्थाको पालना नगरी जमिनमुनि र भूईतल्लाको संरचना निर्माणको रु.५ करोड ८२ लाखको लागत अनुमान २०७०।१२।९ मा र चौथो तल्लासम्मको संरचना निर्माणको रु.३ करोड १ लाखको लागत अनुमान २०७१।६।२७ मा स्वीकृत गरी बोलपत्रको माध्यमबाट काम गराएको छ । भवनको लागत अनुमान एकैपटक नगरी पटक पटक तयार गरी आंशिक रूपमा कार्य गराउँदा प्रतिस्पर्धा र गुणस्तरमा समेत असर पर्ने देखिन्छ ।

पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी तालिम केन्द्र

२३. **घरजग्गाको लगत** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५४ अनुसार कार्यालयले चर्चेको १२ विघा १६ कट्टा १३ धुर जग्गा तालिम केन्द्रको स्वामित्वमा भएको देखिएन ।

अध्यागमन विभाग

२४. **भिसा स्टिकर**: यो वर्ष विभागले ११ लाख २ हजार ३२८ थान भिसा स्टिकर छपाई गरेको छ । सोमध्ये ३ लाख ८३ हजार १३४ थान अध्यागमन विभाग र अन्तर्गतका ९ कार्यालयबाट नेपालभित्र प्रयोग भएको छ । विभागले यो वर्ष ३ लाख १ हजार ९० थान भिसा स्टिकर परराष्ट्र मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराएको छ । अध्यागमन नियमावली, २०५१ ले भिसा दिएको व्यक्तिको नाम, राष्ट्रियता, राहदानी नम्बर र भिसा अवधि खुलेको विवरण मासिक रूपमा परराष्ट्र मन्त्रालयले अध्यागमन विभागलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेकोमा उपलब्ध गराएको छैन । यसबाट भिसा स्टिकरबाट प्राप्त हुनुपर्ने सबै दस्तुर प्राप्त भए नभएको यकीन गर्ने अवस्था छैन ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरू

२५. **मौज्दात रकम फिर्ता** – मन्त्रपरिषद्को २०७२।१।१७ को निर्णयमा भूकम्पले घर भत्की पीडित भएकाको लागि वैकल्पिक बासस्थानको व्यवस्था र अस्थायी बसोबासका लागि रु.१५ हजार, मृतकको क्रिया खर्चको लागि रु.४० हजार तथा मृतकका परिवारलाई राहत स्वरूप रु.१ लाख उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । उपर्युक्त कार्यका लागि गृह मन्त्रालयबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंलाई निकासी दिएको रु.८६ करोड ३० लाखमध्ये रु.७९ करोड ५८ लाख खर्च भई रु.६ करोड ७२ लाख बाँकी रहेको छ । उक्त रकम केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
२६. **राहत सामग्री** – भूकम्प पश्चात् राहत सामग्रीको प्राप्ति, वितरण, मौज्दात अभिलेख र संरक्षण सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:
- २६.१ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंलाई विभिन्न व्यक्ति, संस्था तथा दाताबाट प्राप्त हुन आएको त्रिपाल, कालो प्लास्टिक र अन्य सामानहरू नेपाल औषधि लिमिटेड बबरमहलको भवनको प्यासेजमा र सशस्त्र प्रहरी बलको टुकडी बसेको चौरमा अव्यवस्थित अवस्थामा रहेको देखिन्छ । टुकडी बसेको भवनभित्र रहेको चामल खानयोग्य भएको पाइएन । सामानको अभिलेख तयार गरी उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
- २६.२ जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति, काठमाडौंबाट २०७२ पौषमा प्रकाशित राहत सामग्रीको प्राप्ति तथा खर्चको विवरणअनुसार भूकम्पबाट प्रभावित व्यक्तिहरूलाई वितरण गर्न विभिन्न निकायबाट प्राप्त भएका त्रिपाललगायतका राहत सामग्री एवं खाद्य सामान नगरपालिका, सामाजिक संघसंस्था, विभिन्न सरकारी

- कार्यालय एवं सुरक्षा निकायलाई दिएको आधारमा खर्च जनाइएकोमा ती निकायहरूले वितरण गरेको भरपाई कार्यालयमा पेस गरेको छैन । विभिन्न निकायलाई उपलब्ध गराएको परिमाण खुल्ने राहत सामग्रीको अभिलेख राखेको पनि छैन ।
- २६.३ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, भापाबाट प्राप्त १ लाख १४ हजार ३४७ थान त्रिपालको आम्दानी तथा खर्च गरेको विवरण राखेको छैन । कार्यालयले दाताबाट प्राप्त नगद तथा जिन्सीको आम्दानी खर्च देखिने व्यवस्थित अभिलेख पनि राखेको छैन ।
- २६.४ केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, भक्तपुरलाई प्राप्त रु.३७ करोड ६७ लाख मध्ये रु.३६ करोड ९४ लाख खर्च भई रु.७३ लाख बाँकी रहेको छ । उक्त रकम केन्द्रीय दैवी प्रकोप कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
- २६.५ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, भक्तपुरबाट उपलब्ध विवरणअनुसार नेपाली सैनिक महाविद्यालय, भक्तपुरबाट प्राप्त हुन आएका त्रिपाल/टेन्ट ७१३ थान र १५४ बण्डल, मिक्स आइटम, मण्डी भाँडावर्तन ६७ बोरा र बाल्टी, चियापत्ती, फिल्टर २५ कार्टुनलगायतका सामान नेपाल विद्युत प्राधिकरणको तालिम केन्द्र खरिपाटीमा मौज्जात रहेको छ । उक्त भण्डार स्थलको स्थलगत अवलोकन गर्दा सामानहरू अव्यवस्थित रूपमा रहेको पाइयो । मौज्जात सामानहरू नबिग्रने गरी भण्डारण गर्नुपर्दछ ।
- २६.६ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुरले २१ गाउँ विकास समितिमा रु.१५ करोड ३१ लाख र १ उपमहानगरपालिका तथा ३ नगरपालिकामा रु.२२ करोड १० लाखसमेत रु.३७ करोड ४१ लाख अस्थायी आवास निर्माणको लागि उपलब्ध गराएको छ । नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले चापागाउँ र भरुवारासी गाउँ विकास समितिमा रु.२ करोड ६१ लाखको राहत वितरण गरेको छ । अन्य स्वदेशी तथा विदेशी संघसंस्था एवं दाताबाट जिल्लाका अन्य स्थानमा अस्थायी आवास निर्माणको लागि उपलब्ध गराएको राहतको अभिलेख कार्यालयमा रहेको पाइएन ।
- २६.७ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, भापाले पेश गरेको विवरणअनुसार बंगलादेश सरकारबाट प्राप्त एक लाख क्विन्टल चामलमध्ये खाद्य संस्थान भापामार्फत विभिन्न २० क्षेत्रमा ३९ हजार क्विन्टल वितरण गरेको र २ स्थानमा ६१ हजार क्विन्टल मौज्जात रहेको छ । कांकडभित्तास्थित सुख्खा बन्दरगाहको इन्टरमोडल यातायात विकास समितिमा रहेको उद्धार सामग्रीको २०७२।९।१० मा स्थलगत अवलोकनको क्रममा गन्ती गर्दा २६ हजार थान ब्लाङ्केट, १२ क्विन्टल चामल र अन्य खुद्रा सामग्री मौज्जात रहेको देखियो । सोको अभिलेख कार्यालयले राखेको छैन । प्राप्त राहत सामग्री समयमै प्रभावित क्षेत्रमा पठाई उपयोगमा नल्याएमा गुणस्तरमा हास आउने तथा पीडितलाई प्राप्त नहुने अवस्था देखिएको छ ।
२७. **भरपाई फेरबदल** – जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ओखलढुङ्गाअन्तर्गतका २ गाउँ विकास समितिमा राहत वितरण गर्दा रकम बुझेको भरपाईमा टिपेक्सले सच्याई रु.११ लाख भरपाईभन्दा बढी खर्च लेखेको छ । आवश्यक कारवाही गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२८. **भवन निर्माण** – जिल्ला प्रशासन कार्यालय, चितवनले कार्यालय भवन निर्माण २०७१।४।३० सम्म सम्पन्न गर्न २०६९।१।३१ मा रु.५ करोड ६३ लाखको एक संयुक्त उपक्रमसँग सम्भौता गरेकोमा २०७१ माघ मसान्तसम्म म्याद थप भएको देखिन्छ । निर्माणव्यवसायीलाई गत वर्षसम्म रु.४ करोड १५ लाख भुक्तानी गरिसकेपछि थप म्यादभित्र पनि कार्य सम्पन्न नगरेकोले २०७२।७।२९ मा एक बैङ्कलाई जमानत रोक्का राख्न पत्र लेखेको छ । सम्भौताको शर्तबमोजिम निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषा, चितवन, दाङ र बाँके

शान्ति सुरक्षा कायम गर्ने सन्दर्भमा जिल्ला प्रहरी कार्यालयको जनशक्ति व्यवस्थापन एवं कार्यसम्पादन स्थितिको सम्बन्धमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२९. अपराध अनुसन्धान – अपराध अनुसन्धान सम्बन्धमा नेपाल प्रहरीबाट सम्पादित कार्यको स्थिति देहाय बमोजिम छन्:

२९.१ जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषामा ६३३ मध्ये १६६, चितवनमा १ हजार १८३ मध्ये १४, दाङमा २ हजार ६६० मध्ये ३०५ र बाँकेमा ६६८ मध्ये १४ मुद्दा २०७१।७२ सम्म अनुसन्धान सम्पन्न नभएकोले फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ।

२९.२ परीक्षण गरेका ४ जिल्ला प्रहरी कार्यालय र मुद्दा चल्ने मातहत निकायमा सी.डी.आर. (कल डिटेल रेकर्ड) र भ्वाइस रेकर्ड भएको पाइएन। धनुषामा ८ मध्ये ५, चितवनमा ४ मध्ये ३ र बाँकेमा ३ मध्ये २ मुद्दा चल्ने इकाईमा सोको किटबक्स रहेको छैन।

२९.३ अपराध अनुसन्धानको लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषाले जनकपुर अञ्चल अस्पतालमा मेडिकल जाँचको लागि पठाएको एक नमूना परीक्षणको लागि ७ दिनसम्म र जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बाँकेले ब्राउन सुगरको प्रयोगशाला परीक्षण गर्न केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाएकोमा परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त हुन २८ देखि ४६ दिनसम्म लाग्ने गरेको छ।

अपराध अनुसन्धानको लागि आवश्यक उपकरण, सी.डी.आर. पोलिग्राफ टेष्ट एवं अपराध अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त कागजी तथा भौतिक प्रमाणहरूको उचित व्यवस्थापन गरी अपराध अनुसन्धानमा चुस्तता ल्याई मुद्दा समयमै फछ्यौट गर्नुपर्दछ।

प्रमुख कार्य सम्पादन सूचक (KPI)

- अपराध नियन्त्रण गर्ने,
- शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने,
- प्राकृतिक प्रकोप तथा दुर्घटनाको अवस्थामा उद्धार गर्ने।

समस्या

- भौतिक पूर्वाधारको पर्याप्त व्यवस्था नभएको,
- अपराध अनुसन्धानमा आधुनिक प्रविधिको उपयोग र प्रमाण व्यवस्थापनमा कमजोरी रहेको।

३०. मुद्दा स्थिति – परीक्षण गरेको ४ जिल्ला प्रहरी कार्यालयको विगत ३ वर्षको मुद्दाको स्थिति निम्नानुसार रहेको पाइयो:

जिल्ला	अपराध अनुसन्धान शाखामा कार्यरत जनशक्ति	अपराध अनुसन्धान तालिम प्राप्त नगरेको	कुल मुद्दा	कुलमध्ये					
				चोरी	ज्यान सम्बन्धी	आत्महत्या	लागू औषध	पानीमा डुबेर भवितव्य ज्यान	अन्य
धनुषा	२९	१०	६३३	९९	५२	२२९	१६२	५८	३३
चितवन	१०	-	११८३	१६९	८४	३६३	१६०	२०८	१९९
दाङ	११	-	२६६०	६१	४३	४०५	३२	१९९	१९२०
बाँके	२६	-	६६८	६१	११	२१३	९९	-	२८४

उल्लिखित अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा आत्महत्याका घटना ४ जिल्लामा उच्च रहेको छ। धनुषा, चितवन र बाँकेमा लागू औषधसँग सम्बन्धित र चोरीका घटना एवं चितवन र दाङमा पानीमा डुबेर हुने भवितव्य ज्यानसम्बन्धी घटना धेरै देखिन्छ। तसर्थ सामाजिक चेतना अभिवृद्धि तथा प्रहरी परिचालन गरी अपराधजन्य क्रियाकलाप रोक्नेतर्फ आवश्यक व्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ।

३१. **भौतिक सुविधा** – प्रहरी कर्मचारी तथा थुनुवाको लागि न्यूनतम मानवीय आवश्यकता पुग्ने गरी ब्यारेक तथा शौचालयको उचित सुविधा हुनुपर्दछ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषामा १०० क्षमताको ब्यारेक रहेकोमा कार्यालयमा नियमित खटिने २०० र विशेष अवस्थामा थप महत्का लागि खटिने १०० जनासम्मको लागि कार्यालयको स्वामित्वमा नरहेको एक संग्रहालयमा राखेको पाइयो । साथै मातहत ४५ इकाईमध्ये २७ मा ब्यारेक, २८ मा शौचालय र ३० मा मेस भवन नभएको स्थिति छ । चितवनमा ३०-३५ जनाको क्षमता भएको हिरासतमा १०० जनासम्म थुनुवा राख्ने गरेको, बाँकेमा थुनुवा कक्षको सुरक्षा कमजोरीका कारण थुनुवा भागेको जानकारी प्राप्त भएको छ । नेपाल प्रहरीका विभिन्न इकाइमा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीलाई न्यूनतम मानवीय आवश्यकता पुग्ने ब्यारेक तथा शौचालय र थुनुवा कक्षको भौतिक पूर्वाधारको कमी रहेको अवस्था देखिन्छ ।

सुझाव

- भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने,
- अपराध अनुसन्धानमा प्रविधिको प्रयोग, प्रमाण सङ्कलन र अभिलेखन व्यवस्थित गर्नुपर्ने ।

प्रहरी कर्मचारी, थुनुवा तथा महिला थुनुवाको लागि समेत स्थान हुने गरी भौतिक सुविधा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था

सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्र

३२. **शोधभर्ना बाँकी** – सेवा केन्द्र सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ मा मिशन व्यवस्थापन गर्न लागेको खर्च संयुक्त राष्ट्रसंघ शान्ति मिसनबाट सोधभर्ना हुने व्यवस्था छ । यस वर्ष मिसन व्यवस्थापन गर्न रु.३९ करोड ४८ लाख खर्च गरेको मध्ये रु.२३ करोड ८४ लाख प्राप्त भई रु.१५ करोड ६४ लाख शोधभर्ना हुन बाँकी देखिन्छ । उक्त रकम शोधभर्ना प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

३३. **सामग्री आपूर्ति** – यस वर्ष शान्ति स्थापनार्थ सुडानमा खटिएका अधिकृत तथा अन्य दर्जाका कर्मचारीको लागि आवश्यक पर्ने आर्म पर्सोनेल क्यारियर (ए.पी.सी.) सुरक्षा सामग्रीहरू बोलपत्रको माध्यमबाट अमेरिकी डलर २६ लाख ८२ हजारमा खरिद गर्न २०७१।९।११ मा हडकङ्को एक कम्पनीको नेपालस्थित प्रतिनिधिसँग सम्झौता गरेको देखिन्छ । उक्त कम्पनीबाट उत्पादित सामग्री सुडान पठाउन प्रतिबन्ध लागेको कारण त्यहाँको बैङ्कले प्रतितपत्र खोल्न इन्कार गरेकोले खरिद हुन सकेको छैन । उक्त कम्पनीबाट उत्पादित सामग्रीहरू निर्यात हुन कानुनी अड्चन रहे नरहेको यकिन नगरी सम्झौता गर्नु उचित देखिएन ।

यसैगरी यो वर्ष शान्ति स्थापनार्थ खटिएका टोलीका लागि खेलकुद र मनोरञ्जन सामग्री खरिद गर्न रु.५३ लाख लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्रको माध्यमबाट ती सामग्री १५ दिनभित्र रु.९ लाखमा आपूर्ति गर्न २०७१।७।१० मा सम्झौता भएकोमा रु.७ लाखको मात्र सामग्री आपूर्ति गराएको छ । बाँकी सामग्री आपूर्ति गर्न केन्द्रले आदेश दिए तापनि ती सामान आपूर्ति गरेको छैन । ठेक्का सम्झौताअनुसार रु.२ लाखको सामान आपूर्ति नगरेको देखिएपनि ती सामान खरिद गर्न लागत अनुमानअनुसार रु.१२ लाख पर्ने देखिन्छ । अतः सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीअनुसार कारवाही गर्नुपर्दछ ।

नेपाल प्रहरी कल्याण कोष

३४. **जिन्सी दाखिला** – संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसन हाइटी र सुडानमा खटिने फर्म पुलिस युनिटका लागि रु.३ करोड ३६ लाखका मालसामान खरिद गरी पठाएकोमा सम्बन्धित मिसनले आम्दानी बाँधेको प्रमाण प्राप्त नगरेकोले ती सामानको अवस्था खुलाउन सकिएन ।

३५. **अग्रिम कर** – नेपाल प्रहरी कल्याण कोषले यो वर्ष मातहतका सपिङ्ग कम्प्लेक्स, आवास तथा अतिथिगृह, हेल्थ क्लब, चमेना गृह, स्पोर्ट्स हाउसबाट रु.१ करोड ४२ लाख भाडा आम्दानी गरेकोमा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार लागने अग्रिम कर रु.१४ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
    - सरकारी कार्यालयतर्फ ४१० निकायमा रु.५ अर्ब २९ करोड ८७ लाख ७२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१८ करोड २४ लाख ३१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.५ अर्ब ११ करोड ६३ लाख ४१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४ अर्ब ७२ करोड ८८ लाख ६७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
    - अन्य संस्था ४ तर्फ रु.४३ करोड ९८ लाख ४६ हजार बेरुजू देखिएकोमा रु.१४ करोड ७६ लाख ९२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२९ करोड २१ लाख ५४ हजार बेरुजू बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.६ करोड १८ लाख २८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

परराष्ट्र मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ४२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.३ अर्ब ३४ करोड ९९ लाख, राजस्व रु.७ अर्ब ६६ करोड ६० लाख, धरौटी रु.९९ लाख र अन्य कारोबार रु.१ अर्ब ८१ करोड ८२ लाखसमेत रु.१२ अर्ब ८४ करोड ४० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ मन्त्रालयको विगतका ६ वर्षको राजस्व रु.२५ करोड १८ लाख र विनियोजन १ वर्षको रु.२९ लाखसमेत रु.२५ करोड ४७ लाख लेखापरीक्षण नगराई बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९/११/६ मा लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएकोमा पनि पालना भएको छैन । त्यस्तै यो वर्ष मन्त्रालयले गरेको खर्चमध्ये रु.२५ करोड २० लाखको सेस्ता पेश नभएकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन ।
- १.२ मन्त्रपरिषद्को २०५१/२/२३ को निर्णयले नियोगका कर्मचारीको लागि घरभाडा सुविधा दिने व्यवस्था गरेअनुसार यो वर्ष रु.५६ करोड ७४ लाख (चालु खर्चको ३०.९५ प्रतिशत) कार्यालय र कर्मचारी आवासको लागि घरभाडामा खर्च भएको छ । कर्मचारी आवासको लागि भाडामा लिएको घरमा उपलब्ध गराएको सुविधा र भाडा रकममा विविधता देखिएकोले दूतावास रहेको मुलुक, पदाधिकारी, श्रेणी र तहअनुसार कर्मचारीलाई उपलब्ध गराउने रकमसहित आवासको मापदण्ड तथा नीति तर्जुमा गरेको पाइएन । स्पष्ट नीति बनाई कार्यान्वयन गर्न सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९/११/५ मा निर्देशन दिएकोमा सोबमोजिम भएको छैन ।
- १.३ विदेशस्थित नेपाली राजदूतावास तथा नियोगमा कार्यरत राजदूतहरूमध्ये निजामती सेवामा रही नियुक्ति भएका र अन्य व्यक्ति नियुक्ति हुँदा पाउने तलब रकममा विविधता देखिएको हुँदा कानुनद्वारा व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।
- १.४ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार रकमान्तर स्वीकृति बेगर १७ नियोगले यो वर्ष रु.२ करोड ६३ लाख खर्च गरेका छन् ।
- १.५ यो वर्ष मन्त्रालयले पेश गरेको राजस्वको आर्थिक विवरणबमोजिम ३५ नियोग/दूतावासबाट रु.३ अर्ब १५ करोड २९ लाख राजस्व असुली गरेकोमा तोकिएका ढाँचाका फारामहरू प्रयोग गरी लेखा राख्ने र आर्थिक विवरण तयार गर्ने गरेको छैन । मन्त्रालयले आर्थिक विवरण तयार गर्दा मास्केवारी तथा अन्य विवरण लिई दूतावासगत आम्दानी, दाखिला र नगद बाँकीको अभिलेख राखी पेश गर्नुपर्नेमा उक्त अभिलेख तथा विवरण दूतावास तथा मन्त्रालयसमेतले राखेको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिले अभिलेख राखी राजस्व दाखिला गर्न २०६३/११/११ मा निर्देशन दिएकोमा पालना गरेको छैन ।
- १.६ कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको आर्थिक विवरणअनुसार नेपाली नियोग र दूतावासहरूमा यो वर्ष रु.२ अर्ब २३ करोड ४३ लाख खर्च भएकोमा मन्त्रालयले तयार गरेको आर्थिक विवरणअनुसार उक्त रकममध्ये रु.२८ करोड ३२ लाख मौज्जात रहेको देखियो । नियोगहरूले बैङ्क हिसाब मिलानको विवरण तयार नगर्ने र विदेशी मुद्राको विनिमय दरमा परिवर्तन हुने तथा विगत वर्षदेखि नै हिसाब मिलान नगरेको कारणबाट आर्थिक विवरणअनुसारको मौज्जात र बैङ्क मौज्जात फरक परी यकिन नभएको व्यहोरा औल्याउदै आएकोमा सुधार भएको छैन । बैङ्क हिसाब विवरण तयार गरी मौज्जात हिसाब यकिन हुनुपर्दछ ।

- १.७ यो वर्ष ६ दूतावासको आन्तरिक लेखापरीक्षण भएकोमा बाँकी २९ दूतावासको समेत आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १.८ निजामती सेवा ऐन, २०४९ तथा आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ अनुसार दूतावास तथा नियोगहरूमा राजदूत तथा कर्मचारीहरूको पदस्थापना र पदावधि समाप्त हुँदा बरबुभारथ गर्ने गरेको देखिएन । कानूनको व्यवस्थाअनुसार बरबुभारथ हुनुपर्दछ ।
- विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
२. **राजस्व** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ मा राजस्व तथा सरकारी रकम प्राप्त भएपछि बैङ्क दाखिला गरी लगत, लेखा तथा अभिलेख राखी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने र तालुक कार्यालयमा प्रतिवेदन पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले नियोग/दूतावासगत अभिलेखबेगर प्राप्त रकम दाखिला गरेको आधारमा आर्थिक विवरण तयार गरेकोले राजस्व आम्दानीको यथार्थता यकिन हुने अवस्था छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २.१ यो वर्ष नियोग तथा मन्त्रालयको समेत रु.३ अर्ब १५ करोड ३२ लाख राजस्व आम्दानी देखाएकोमा वर्षान्तको बैङ्क विवरण पेश भएन । लेखापरीक्षणको लागि रु.३ अर्ब ६ करोड ४४ लाखको मात्र बैङ्क भौचरहरू संलग्न गरेकोले रु.८ करोड ८८ लाखको बैङ्क भौचर तथा वार्षिक बैङ्क विवरण पेश गर्नुपर्दछ ।
- २.२ यो वर्ष ३५ राजदूतावास/नियोगले सञ्चितकोष दाखिला गरेको मध्ये २०७०।७१ वा अगाडिको आर्थिक वर्षमा समेत असुल गरेको राजस्व रु.२ अर्ब ३८ करोड ५० लाख यस वर्ष दाखिला गरे तापनि आर्थिक विवरणमा यस वर्षको आम्दानीमा उल्लेख गरेको छ । उक्त स्थितिमा यो वर्षको यथार्थ राजस्व आम्दानी खुल्ने अवस्था छैन । तसर्थ जुन वर्षको राजस्व आम्दानी हो सोही वर्ष लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ ।
- २.३ नेपाली राजदूतावास, फ्रान्सले खपत भएको भिसा स्टीकरअनुसार यो वर्ष युरो ३ लाख ६५ हजार ३६ राजस्व असुल गर्नुपर्नेमा युरो १ लाख ५७ हजार ८६० मात्र असुल गरेको देखिन्छ । बार्सिलोनाका अवैतनिक महावाणिज्यदूतबाट युरो १ लाख ९ हजार ८४० को हुने रु.१ करोड २३ लाख र रुवाँ, म्याड्रिड, एथेन्स, लिस्वन, मोनाको समेत ५ अवैतनिक महावाणिज्यदूतबाट भिसा स्टीकरबापतको युरो ९७ हजार ३३६ को हुने रु.१ करोड ९ लाख असुल हुन बाँकी रहेको देखिन्छ । यसरी अवैतनिक दूतलाई उपलब्ध गराएको भिसा स्टीकरको अभिलेख अद्यावधिक गरी असुल नभएको युरो २ लाख ७ हजार १७६ को विनियम दर रु.११२।१४ ले हुने रु.२ करोड ३२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
३. **स्वास्थ्य बीमा तथा उपचार** – विदेशस्थित नियोगमा काम गर्ने पदाधिकारीले पूर्वस्वीकृति लिई गरेको स्वास्थ्य बीमा तथा औषधि उपचारबापत लागेको खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने गरेको छ । यो वर्ष ३५ नियोग तथा राजदूतावासको स्वास्थ्य बीमा तथा औषधि उपचारमा बजेट व्यवस्था भए तापनि अन्य भत्ता शीर्षकबाट रु.३१ लाख तथा घर तथा सवारीसाधनको बीमा शीर्षकबाट रु.२ करोड ८७ लाखसमेत रु.३ करोड १८ लाख खर्च गरेका छन् ।
- स्वास्थ्य बीमा गर्दा नियोगहरूले मन्त्रालयबाट स्वीकृति नलिएको र स्वास्थ्य बीमा भएको अवस्थामा बीमा कम्पनीले नव्यहोरेको कारण देखाई रु.२८ लाख खर्चसमेत भुक्तानी गरेको पाइयो । तसर्थ पूर्व स्वीकृति लिई तोकिएको शीर्षकबाट औषधि उपचार खर्च गर्ने व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।
४. **पारिवारिक सुविधा** – मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयले नियोग प्रमुखलगायत अन्य कर्मचारीका परिवारका आश्रित सदस्यहरू आफू कार्यरत नियोगमा लगेमा नियोगमा बसुञ्जेल पारिवारिक भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक कारोबारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६० को दफा १८ मा नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको साथमा रहेका परिवारका सदस्यहरू नियोगमा आएको र फर्केको अभिलेख राखी सोको विवरण नियोग प्रमुखबाट प्रमाणित गराई अनिवार्य रूपमा मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ ।

पारिवारिक भत्ता भुक्तानीका लागि पारिवारिक लगत अद्यावधिक गरी विवरण राख्ने व्यवस्था भए तापनि उक्त विवरण पूर्ण देखिदैन । परिवार लगेको प्रमाणीकरण प्रयोजनमा विवरण भरिएको तर बसेको र फर्केको अवधि लगतमा खुलेको छैन । यस वर्ष पारिवारिक लगत राखी भत्ता भुक्तानी गर्ने १९ नियोगको रु.३ करोड ७० लाख, आशिक लगत राखी ८ नियोगको रु.३ करोड ३६ लाख र पारिवारिक लगत नराखी ८ नियोगको रु.१ करोड १८ लाखसमेत रु.८ करोड २४ लाख पारिवारिक भत्ता भुक्तानी गरेकोमा सोको पुष्ट्याई गर्ने कागजात संलग्न छैन । तसर्थ पारिवारिक भत्ता भुक्तानी गर्दा अभिलेख तथा पुष्ट्याई प्रमाण संलग्न हुनपर्दछ ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०६३।१।११ र २०६९।१।१६ मा अभिलेख राख्न दिएको निर्देशनको पालना भएको छैन । आर्थिक कारोबारसम्बन्धी कानून, निर्देशिका एवं सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन पालना गरिनुपर्दछ ।

५. **कर** - आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम कूटनीतिक नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको वैदेशिक भत्ताको पचहत्तर प्रतिशत रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा आयकर गणना गरिने उल्लेख छ । यो वर्ष ३५ नियोगका राजदूतलगायत विभिन्न तहका १९७ पदाधिकारीको तलब तथा वैदेशिक भत्ताको आयमा लाग्ने करमध्ये रु.१ करोड ८८ लाख घटी कर कट्टी भएको छ । घटी भएको कर असुल गर्नुपर्दछ ।

६. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - कूटनैतिक नियोगले विदेशमा सामान खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता पाउनेमा नेपाली दूतावास, नयाँदिल्लीले यो वर्ष त्रिपाललगायतका सामान खरिद गर्दा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३२ लाख फिर्ता लिएको छैन । उक्त रकम फिर्ता लिई राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।

७. **श्रमिक कल्याणकारी कोष** - नेपाली राजदूतावास, कतारले श्रमिक कल्याणकारी कोष र मृतक क्षतिपूर्तिको छुट्टाछुट्टै खाता खोली कारोबार गर्दै आएकोमा आय-व्यय विवरण तयार गरेको छैन । घाइते तथा मृतक क्षतिपूर्ति कोषमा २०७१।७२ सम्म प्राप्त क्षतिपूर्ति रकममध्ये कतारी रियाल ९१ लाख १४ हजार ३८४ को हुने रु.२५ करोड ५० लाख परराष्ट्र मन्त्रालयमा क्षतिपूर्ति वितरणको लागि पठाएको र कतारी रियाल २५ लाख ९५ हजार ५९९ को हुने रु.७ करोड २६ लाख बैङ्क मौज्जात रहेको छ । आय-व्यय विवरणको अभावमा क्षतिपूर्ति सम्बन्धी कारोबारको यथार्थता यकिन नभएकोले तयार गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

सोही दूतावासले कामदारले प्राप्त गरेको क्षतिपूर्ति रकम र बुझाउन बाँकीको क्षतिपूर्ति विवरणसम्बन्धी लगत अद्यावधिक राखेको छैन । दूतावासले २०६९।७० मा विनियोजन तर्फबाट गर्नुपर्ने खर्च कतारी रियाल ८७ हजार ८४६ को विनियम दर २७।९८ ले रु.२५ लाख विनियोजनतर्फ सापटी लगी खर्च गरेको पाइयो । क्षतिपूर्तिबापत प्राप्त रकम मृतकका आफन्त वा घाइतेलाई उपलब्ध गराउनुपर्नेमा सो नगरी सापटी लगी खर्च गरेकोमा हालसम्म पनि शोधभर्ना नगरेकोले शोधभर्ना लिई सम्बन्धित कामदार वा निजको हकवालाले पाउने गरी क्षतिपूर्ति दिनुपर्दछ ।

कानूनसम्मत नदेखिएका केही व्यहोरा	
राजस्व	नियोग तथा दूतावासबाट असुल भएको राजस्वमध्ये वर्षान्तसम्म रु.३ अरब १५ करोड २९ लाख दाखिला देखाए तापनि निकायगत विवरण नराखेकोले असुली, दाखिला तथा बाँकीको स्थिति यकिन गर्ने आधार भएन ।
भिसा स्टीकर	नेपाली राजदूतावास फ्रान्समा खपत भएको भिसा स्टीकरअनुसार युरो २ लाख ७ हजार १७६ को हुने रु.२ करोड ३२ लाख असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।
पारिश्रमिक कर	नियोग तथा दूतावासका पदाधिकारी तथा कर्मचारीबाट रु.१ करोड ८८ लाख कर कट्टा गरेको पाइएन ।
पारिवारिक भत्ता	नियोग तथा दूतावासले परिवार साथमा रहेको पुष्टि हुने प्रमाणबेगर पदाधिकारी तथा कर्मचारीलाई रु.८ करोड २४ लाख भत्ता खर्च लेखेका छन् ।

राहदानी विभाग

८. **मेसिन रिडेबल पासपोर्ट** – मेसिन रिडेबल पासपोर्ट जारी गर्न फ्रान्सको एक कम्पनीसँग २०६७।५।११ मा ४० लाख थान पासपोर्ट (थपघट १५ प्रतिशत) प्रति पासपोर्ट करसहित अमेरिकी डलर ३.५९ ले ५ वर्षको लागि छुपाई एवं पर्सनलाइजेसन गर्नको लागि सम्झौता भएको छ। उक्त सम्झौता अनुसार ट्राभल डकुमेन्ट तथा राहदानी यो वर्ष १२ लाख ५२ हजारसमेत ४० लाख प्राप्त गरेको छ। उक्त राहदानी तथा ट्राभल डकुमेन्टमध्ये २०७१ आषाढ मसान्तसम्म २१ लाख ६२ हजार १६० थान पर्सनलाइज्ड भएकोमा यो वर्ष १३ लाख ३६ हजार ८३८ समेत २०७२ आषाढ मसान्तसम्म ३४ लाख ९८ हजार ९९८ संख्यामा पर्सनलाइज्ड भएको छ।

फ्रान्सस्थित कम्पनीसँगको सम्झौता २०७२।८।८ मा समाप्त हुनु अगावै राहदानी छुपाई तथा पर्सनलाइजेसनका बोलपत्रसम्बन्धी प्रक्रिया अगाडि नबढाई नेपाल सरकारबाट २०७२।३।१८ मा भएको स्वीकृत भेरिएसनबाट करसमेत अमेरिकी डलर ५.१४७३ मा प्रति राहदानी आपूर्ति तथा पर्सनलाइजेसन हुने व्यवस्था गर्दा प्रति राहदानी अमेरिकी डलर १.५५७३ ले २५ लाख राहदानीको अमेरिकी डलर ३८ लाख ९३ हजार २५० बढी पर्ने गरी सम्झौता भएको छ।

मन्त्रपरिषद्को २०७२।३।१८ को भेरिएसन स्वीकृतबमोजिम २०६७।५।११ को सम्झौता संशोधन भएको छ। संशोधित सम्झौताअनुसार २५ लाख पासपोर्ट आपूर्ति, छुपाई र पर्सनलाइजेसन तथा ५० प्रत्यक्ष दर्ता केन्द्र स्थापना गर्न कार्य सम्पन्न हुने कार्यतालिका तय नगरी ७० लाख पासपोर्ट पूर्ण पर्सनलाइजेसन गर्न २०७२।३।३१ मा सम्झौता भएकोले कार्यसम्पन्न गर्ने अवधि स्पष्ट छैन। साथै समयमा बोलपत्रको प्रक्रिया अगाडि नबढाउनु उचित देखिएन।

९. **दुवानी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१(१) मा सार्वजनिक निकायले दशलाख रुपैयाँभन्दा बढीको मालसामान वा सेवा खरिद बोलपत्रको माध्यमद्वारा गर्नुपर्ने उल्लेख छ। यो वर्ष विभागले नियोगहरूमा राहदानीलगायतका कागजात पठाएबापत एक सेवा प्रदायकलाई दुवानी खर्च रु.७४ लाख भुक्तानी गरेको छ। बोलपत्रमार्फत कार्य गराउनुपर्नेमा सीधै काम लगाई भुक्तानी गरेकोले प्रतिस्पर्धात्मक तवरबाट सेवा प्राप्त गर्नुपर्दछ।

१०. **राहदानी राजस्व** – यो वर्ष राहदानी दस्तुरबापत रु.४ अर्ब ४८ करोड ३१ लाख असुल भएको छ। विभागले राहदानी उपलब्ध गराउँदा निवेदन चेकजाँच पश्चात् दर्ता गर्ने, सोबापत असुल गरेको राजस्वको दर उल्लेख गर्ने नगरेकोले असुल हुनुपर्ने राजस्व र असुल भई बैङ्क दाखिला भएको रकम भिडान गर्ने अवस्था नभएको, राहदानी जारी पश्चात् अभिलेख नराखेकोले राहदानी संख्याको आधारमा राजस्व यकिन गर्ने अवस्था नदेखिँदा आन्तरिक नियन्त्रण सबल गर्न र राजस्व दाखिला भएको सुनिश्चित गर्न अभिलेख राखी अद्यावधिक गरिनुपर्दछ। फाराम तथा राहदानी शुल्कसम्बन्धी दैनिक विवरणको अभिलेख व्यवस्थित गरी भिडान गर्न आवश्यक देखिन्छ। प्राप्त राजस्व एक वाणिज्य बैङ्कमा रहेको नेपाल सरकारको खातामा जम्मा गरेको भौचर प्राप्त हुने गरेकोमा जम्मा भएको राजस्व, सोमध्ये केन्द्रीय राजस्व खातामा दाखिला भएको र दाखिला गर्न बाँकी खुल्ने अभिलेख नराखेको कारण सङ्कलन भएको सम्पूर्ण रकम समयमै केन्द्रीय राजस्व खातामा जम्मा भए नभएको यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन। अभिलेखलाई व्यवस्थित गरिनुपर्दछ।

● **बेरूजु स्थिति** – मन्त्रालय र मातहतसमेत ३९ निकायमा रु.९६ करोड ८९ लाख ८६ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १६ निकायले रु.३१ करोड १६ लाख ९१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६५ करोड ७२ लाख ९५ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.२५ करोड ५० लाख ७ हजार पेशकी बेरूजु रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।

भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहत समेत ३११ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.३ अर्ब ३९ करोड ७५ लाख, राजस्व रु.१० अर्ब ७८ करोड ९२ लाख, धरौटी रु.५२ करोड ३९ लाख र अन्य कारोबार रु.९ अर्ब २७ करोड ९७ लाख समेत रु.२३ अर्ब ९९ करोड ३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ बजेट वक्तव्यमा भूमि व्यवस्थापनलाई आधुनिकीकरण गरी नवीनतम प्रविधिबाट भूमिको नाप नक्साङ्कनमा शुद्धता र भूमि प्रशासनको गुणस्तर वृद्धि गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित भू-सूचना प्रणालीको विकास र विस्तार गरिने उल्लेख गरेकोमा एकीकृत जग्गाधनी प्रमाणपत्र वितरण गर्ने, जग्गा खरिद विक्रीलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउनेलगायतका कार्य भएको छैन ।
  - १.२ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षसम्म सरकारी, संघ संस्थासहित १४६ संस्थालाई ३ हजार ६१० रोपनी, ३४६ बिघा र ५३ हजार वर्गमिटर जग्गा नेपाल सरकारको निर्णयअनुसार भोगाधिकार दिएको उल्लेख भएकोमा विभागले ३२२ संस्थालाई १०० हेक्टर, ६ हजार ५७८ रोपनी, ६३३ बिघा र १७ लाख ४९ हजार ६१६ वर्गमिटर जग्गा भोगाधिकार दिएको विवरण उपलब्ध गराएकोले मन्त्रालय र विभागले दिएको भोगाधिकारसम्बन्धी जग्गाको विवरण मेल खाएको देखिएन । मन्त्रालय र विभागले राखेको जग्गाको विवरणमा एकरूपता नहुनु मनासिब होइन । भोगाधिकारमा दिएको जग्गा प्रत्येक वर्ष नवीकरण गराउनुपर्ने सम्झौतामा व्यवस्था भएकोमा यस वर्ष पनि नवीकरण गराएको छैन ।
  - १.३ जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ अनुसार मालपोत कार्यालयहरूले नापीको समयमा दर्ता हुन बाँकी सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको फिल्ड बुकलगायत अन्य प्रमाणहरू बुझी अनुसूची १९ र २० बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख अद्यावधिक राखी सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्नेमा यो वर्ष पनि भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागले मालपोत कार्यालयहरूबाट यस्तो जग्गाको अभिलेख तयार गराई अद्यावधिक गरेको छैन ।
  - १.४ भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५३(१) बमोजिम फछ्यौट हुन बाँकि निवेदन यो वर्षसम्म ३३ हजार ३८६ रहेको छ । विभाग मातहतका भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरूले यो वर्ष पनि फछ्यौट गर्न बाँकी निवेदनहरूको आयुगत वर्गीकरण गरी विवरण तयार गरेको छैन । निवेदन दर्ता तथा फछ्यौटको आयुगत विवरण खुल्ने अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
  - १.५ भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ३६ मा मोहीले कृत धरौटी राख्न ल्याएमा कार्यालयले आमदानी बाँधी जग्गावालालाई धरौटी राखेको ७ दिनभित्र सूचना दिनुपर्ने र सूचना दिएको एक वर्षभित्र धरौटी लिन नआएमा सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धरौटीसम्बन्धी एकीकृत विवरणअनुसार २१ भूमिसुधार कार्यालयको हालसम्म रु.२४ करोड २२ लाख धरौटी बाँकी देखिएकोमा यो वर्ष पनि ऐन बमोजिम कारबाही टुङ्गो नलगाएकोले सञ्चित कोषमा दाखिला भएको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग

२. **भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कोष** – भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को वृंदा ३ (१) मा मालपोत कार्यालयले असुल गरेको रजिष्ट्रेशन दस्तरमध्ये जिल्ला विकास समितिमा पठाएको कुल रकमको ५ प्रतिशतले हुने रकम एक आर्थिक वर्षमा रु.६ लाखभन्दा बढी भएमा बढी रकम विभागमा

रहेको संस्थागत सुदृढीकरण कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषमा गत वर्षको आम्दानीसमेत रु.४ करोड ७८ लाख जम्मा भएको मध्ये रु.१ करोड ७९ लाख खर्च भई रु.२ करोड ९९ लाख बाँकी रहेको छ । डिल्लीबजार, चाबहिल, चितवनलगायत १५ मालपोत कार्यालयले यो वर्ष रु.१ करोड ७४ लाख विभाग पठाउन बाँकी देखिएको छ । उक्त रकम संस्थागत सुदृढीकरण कोषमा दाखिला गर्नु पर्दछ ।

३. **सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग** – मन्त्रपरिषद्को २०७१।३।२ को निर्णयबाट काठमाडौंमा केन्द्रीय कार्यालय र ७२ जिल्लामा सुकुम्बासी समस्या समाधान जिल्ला समिति गठन गरेको देखियो । यो वर्ष आयोग र अन्तर्गतका समितिले पदाधिकारी एवं कर्मचारीको तलब भत्तामा रु.४ करोड ७१ लाख, अन्य भत्तामा रु.१ करोड २१ लाख र अनुगमन तथा भ्रमण, फर्निचरलगायतमा रु.२ करोड ३८ लाखसमेत रु.८ करोड ३० लाख खर्च गरेको छ । आयोगको काम कारवाही हाल स्थगित भएको अवस्था छ । उद्देश्य अनुरूपको कार्य गरेको नदेखिएकोले उक्त खर्च उपलब्धिविहीन भएको छ ।

मालपोत कार्यालयहरु

४. **जग्गाको मूल्याङ्कन** – विभागले जारी गरेको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण निर्देशिका, २०५९ को दफा ३.१ अनुसार प्रत्येक मालपोत कार्यालयले जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन कायम गर्दा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुले धितोबापत गरेको मूल्याङ्कनलाई समेत आधार लिनुपर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय, कलंकीको कार्यक्षेत्रका ५ जग्गाधनीले रु. ४ करोड २७ लाखमा खरिद गरेको जग्गा स्वमित्वमा आएको २ दिनदेखि २ महिनासम्मको अन्तरमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुमा धितो राख्न पारित दृष्टिबन्धक लिखतमा रु.८ करोड ३७ लाख थैली कायम गरी रु.४ करोड १० लाख बढी मूल्याङ्कन गरेको छ । खरिदका बखत न्यून मूल्याङ्कन हुँदा रजिष्ट्रेसन दस्तुर ४.५ प्रतिशतले रु.१८ लाख र पुँजीगत लाभकर ५ प्रतिशतले रु.२० लाख छुट भएको छ । कार्यालयले कायम गरेको न्यूनतम मूल्याङ्कन यथार्थ कारोबारको आधारमा भएको देखिएन । निर्देशिकाबमोजिम जग्गाको प्रचलित बजार मूल्यलाई समेत आधार मानी मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।
५. **पुँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २८(४) मा प्राकृतिक व्यक्तिले रु.३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा भएको पुँजीगत लाभमा ऐनको दफा ९५(क)३ मा तोकिएको दरअनुसार रजिष्ट्रेशन पारित गर्दाकै बखतमा पुँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ५.१ यो वर्ष कलंकी, डिल्लीबजार, चाबहिललगायतका ३५ मालपोत कार्यालयले एउटै निसर्गकर्ताले पटक पटक गरेको निसर्गलाई एकीकृत गरी वार्षिक निसर्गमा नदेखाएको कारण रु.८ करोड २५ लाख पुँजीगत लाभकर असुल गर्न छुट गरेको देखिएकोले सो कर असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५.२ संयुक्त स्वामित्वकर्ताहरुको संख्याको आधारमा रु.३० लाखको दरले छुट दिँदा मालपोत कार्यालय कलंकी र मनमैजुको कार्यक्षेत्रका ४९ निसर्गकर्ताबाट रु.३३ करोड ८ लाख मूल्यको रु.१ करोड ६५ लाख पुँजीगत लाभकर असुल गर्न छुट भएको छ । त्यस्तै मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार र चाबहिलअन्तर्गतका ५५ निसर्गकर्ताले श्रीमान् श्रीमतीबीच संगोलनामा गरेकै दिनदेखि ७ दिनभित्र रु.६० लाखभन्दा घटी मूल्य राखी रु १६ करोड २३ लाखको लिखत पारित गर्दा रु.८१ लाख पुँजीगत लाभकर छुट भएको देखियो ।
६. **रजिष्ट्रेसन दस्तुर बाँडफाँड** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २११ मा प्रत्येक जिल्लाका मालपोत कार्यालयले असुल गरेको रजिष्ट्रेसन दस्तुरमध्ये अनुसूची-२६ ले तोकेको प्रतिशत रकम सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिमा पठाउनुपर्ने र बाँकी रकम सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष बारा, चितवन, जनकपुरलगायत १८ मालपोत कार्यालयले बाँडफाँड गरेको रु.२१ करोड ८८ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्न बाँकी देखिन्छ । त्यसैगरी मालपोत कार्यालय बारा, पर्सालगायत १० ले रु.१९ करोड ९५ लाख बाँडफाँड नै नगरी ख-६ खातामा राखेका छन् । नियमावलीअनुसार बाँकी रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नु पर्दछ ।

७. नयाँ नगरपालिकाको रजिष्ट्रेसन – नेपाल सरकारद्वारा यो वर्ष घोषणा भएका ६१ नयाँ नगरपालिका तथा क्षेत्र विस्तार गरिएका २३ नगरपालिकासम्बन्धी सूचना नेपाल राजपत्रमा २०७१।१।२८ मा प्रकाशित भएको छ । मालपोत कार्यालयहरूले सोही मितिदेखि नै नगरपालिका क्षेत्रको लागि तोकेको दरबाट रजिष्ट्रेसन दस्तुर असुल गर्नुपर्नेमा २०७१।१०।११ देखि मात्र असुल गरेकोले कलंकी, डिल्लीबजार, धरान र कावासोतीको नमुना छनौट गरिएका २२३ लिखतबाट रु.१ करोड २१ लाख रजिष्ट्रेसन दस्तुर असुल गर्न छुट गरेको देखियो । यस्ता नगरपालिका क्षेत्रका सबै लिखतहरू छानबिन गरी छुट भएको रजिष्ट्रेसन दस्तुर असुल हुनुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

मालपोत कार्यालय चावहिल, भक्तपुर, सर्लाही, पर्सा र नवलपरासी

मालपोत कार्यालय चावहिल, भक्तपुर, सर्लाही, पर्सा र नवलपरासीको रजिष्ट्रेशन पारित प्रक्रिया, रजिष्ट्रेशन प्रयोजनका लागि जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन तथा अभिलेख व्यवस्थापनको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएको प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन् :

८. लिखत रजिष्ट्रेशन प्रक्रिया – मालपोत कार्यालयको घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुरको लक्ष्य एवं असुलीको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

मालपोत कार्यालय	२०६९/७०			२०७०/७१			२०७१/७२		
	लक्ष्य	असुली	प्रतिशत	लक्ष्य	असुली	प्रतिशत	लक्ष्य	असुली	प्रतिशत
चावहिल	तथ्याङ्क उपलब्ध नभएको			३६४४	७४७५	२०५.१३	५००९	१२७८७	२५५.२८
भक्तपुर	२६९३	२४७६	९१.९४	३१९९	३८०७	११९	३७३९	५३८५	१४४.०२
सर्लाही	४३३	४४१	१०१.८५	७६४	३१८	४१.६२	५२९	३४४	६५.०३
पर्सा	५३२	६०४	११३.५३	५४१	७८०	१४४.१८	५९०	११८२	२००.३४
नवलपरासी	४१७	७०३	१६८.५९	४९३	८४७	१७१.८१	६६२	१३०९	१९७.७३

कार्यालयहरूले लक्ष्य निर्धारण गर्दा वस्तुनिष्ठ आधार नलिएको कारणबाट राजस्व लक्ष्य र असुलीबीच विगत ३ वर्षमा ४१ देखि २५५ प्रतिशतसम्म अन्तर देखिन्छ । जग्गा प्रशासन कार्यविधि, २०६० भाग १ मा उल्लेखित रजिष्ट्रेशन पारित गर्दा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्थाहरू पालना नगरेका उदाहरण निम्नानुसार छन्:

- ८.१ दफा ४.५ बमोजिम रजिष्ट्रेशनमा लिने दिनेको हदबन्दी भन्दा बढी जग्गा नभएको सहीछाप गराउनुपर्नेमा गराएको पाईएन । अस्वस्थ तथा बृद्धबृद्धाहरूलाई प्राथमिकता दिई रजिष्ट्रेशन पारित गर्नुपर्नेमा त्यसप्रकारका सेवाग्राहीको लागि छुट्टै व्यवस्था गरेको छैन ।
- ८.२ रजिष्ट्रेशन फाँटले सम्पादन गर्नुपर्ने कार्य र सेवाग्राहीलाई पुऱ्याउनुपर्ने सेवाहरू सम्बन्धमा कार्यालय प्रमुखले निरीक्षण गरी आवश्यक निर्देशन दिनुपर्ने व्यवस्था भएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको देखिएन ।
- ८.३ रजिष्ट्रेशन पारित प्रक्रिया परम्परागत प्रणालीमा सञ्चालन भइरहेकोले सेवाग्राहीहरू कार्यालयको विभिन्न फाँटमा पुगनुपर्ने स्थिति छ । फाँटबाट गरिने कार्यहरू हाते अभिलेखमा आधारित भएको कारण सेवाग्राहीलाई सेवा प्राप्त गर्न असजिलो र समय लाग्ने हुँदा तालिम प्राप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी एउटै स्थानबाट सेवा उपलब्ध गराउनेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।
९. अभिलेख व्यवस्थापन – जग्गा प्रशासन कार्यविधिको दफा ६.१४ बमोजिम कार्यालयले प्रत्येक ठेलीमा रहेका सेस्ताको पञ्जिकाको छुट्टै रजिष्टर र ठेलीको सिलसिलेवार नम्बरअनुसार अभिलेख व्यवस्थित गरेको देखिएन । केही मोठहरू पुराना भएका र दराजभित्र राख्ने ठाउँ नभई बाहिर अलपत्र अवस्थामा रहेको छ । खोजेको समयमा लिखत पाउने गरी आर्थिक वर्षगत ठेली नम्बर मिलाई राखेको देखिएन । त्यस्तै मोठ भिडाउँदा, दाखिल खारेज गर्दा वा मोठ सेस्तासम्बन्धी अन्य काम गर्दा सम्बन्धित कर्मचारी बाहेक अन्य व्यक्तिले समेत चलाउने गरेको पाइएकोले सेस्ताको सुरक्षा व्यवस्था प्रभावकारी छैन ।

मालपोत कार्यालय, भक्तपुरले पेस गरेको २०७०।७१ को वार्षिक प्रतिवेदनमा मोठ ठेली संख्या २ हजार ९४५, जग्गाधनी संख्या १ लाख ५९ हजार ४८० र जग्गा कित्ता संख्या २ लाख १९ हजार ४० भएकोमा २०७१।७२ को वार्षिक प्रतिवेदनमा गत वर्षसम्मको जिम्मेवारी क्रमशः २ हजार ११५, १ लाख ५५ हजार ४४० र २ लाख १४ हजार ५५९ देखाएकोले गत वर्षको जिम्मेवारी भिड्दैन ।

सर्वसाधारणको व्यक्तिगत सम्पत्तिको रूपमा रहने कागजात असुरक्षाका कारण सम्पत्ति हस्तान्तरण तथा बेचबिखनमा समस्या आउने भएकोले अभिलेख व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

१०. **सरकारी जग्गाको अभिलेख** – जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को बुँदा ४१९ अनुसार भोगाधिकारसम्बन्धी सरकारी जग्गाको अभिलेख खडा गरी अद्यावधिक गर्नुपर्नेमा कार्यालयहरुबाट पेस भएको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार चाबहिलमा १५२ रोपनी, भक्तपुरमा ६६ रोपनी र सर्लाहीमा ३१ विघा क्षेत्रफलको सरकारी जग्गा भोगाधिकारमा रहेकोमा अद्यावधिक अभिलेख रहेको देखिएन । त्यस्तै कार्यालयबाट पेस भएको वार्षिक प्रतिवेदन २०७१।७२ अनुसार सार्वजनिक जग्गाको क्षेत्रफल चाबहिलमा ६८ हजार ३१०, भक्तपुरमा ६७ हजार ७३० रोपनी, नवलपरासीमा ९ हजार २७ र सर्लाहीमा १० हजार ६८५ विघा रहेको छ । सो जग्गाको अभिलेख अद्यावधिक गरी संरक्षणसमेत गर्नुपर्दछ ।

११. **एकीकृत पुर्जा** – जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को बुँदा नं. ५३(३) मा एक व्यक्तिको एकभन्दा बढी गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाहरुमा जग्गा भए ती सबै जग्गा एउटै पुर्जामा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि एकीकृत जग्गाधनीपुर्जा वितरण गर्ने गरेको पाइएन । निर्देशिकाबमोजिम एकीकृत जग्गाधनीपुर्जा वितरण गर्नुपर्दछ ।

१२. **जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन** – जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण निर्देशिका, २०५९ अनुसार फिल्ड निरीक्षण समेतबाट जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका तयार गर्नुपर्दछ । नमूना छनौट गरी केही लिखतसँग जिल्लाको न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकामा अंकित मूल्य तुलना गर्दा न्यूनतम मूल्य भन्दा लिखतमा उल्लिखित मूल्य नवलपरासीमा ८ लिखतमा १०४ देखि १ हजार ३११ प्रतिशतसम्म, चाबहिलमा ११ लिखतमा ७५ देखि १७७ प्रतिशतसम्म र भक्तपुरमा १० लिखतमा १२९ देखि ८६१ प्रतिशतसम्म बढी रहेको देखियो । सहरी र ग्रामीण क्षेत्रको नगरोन्मुख क्षेत्रहरु, मुख्य बजार विस्तार भएका स्थानहरुमा उपलब्ध सुविधा तथा फिल्डबाट सङ्कलित जग्गाको मूल्य, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुले धितोबापत गरेको मूल्याङ्कनसमेतको आधारमा मूल्याङ्कन अद्यावधिक गर्नुपर्नेमा मालपोत कार्यालयहरुले उक्त व्यवस्था पालना गरेको देखिएन ।

समस्या

- लक्ष्य निर्धारण गर्दा आधार नलिएको,
- रजिष्ट्रेशन प्रक्रिया विद्युतीय प्रविधिमा नभएको,
- अभिलेख व्यवस्थापन व्यवस्थित नरहेको,
- सरकारी जग्गाको संरक्षण नभएको,
- न्यूनतम मूल्याङ्कन यथार्थपरक नभएको ।

सुझाव

- निश्चित आधार लिएर लक्ष्य निर्धारण गर्नुपर्ने,
- विद्युतीय प्रविधिबाट रजिष्ट्रेशन प्रक्रियाको शुरुवात हुनुपर्ने,
- अभिलेख व्यवस्थापन व्यवस्थित हुनुपर्ने,
- सरकारी जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्ने,
- न्यूनतम मूल्याङ्कन यथार्थपरक हुनुपर्ने ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

खगोल तथा भू-मापन महाशाखा

भूमि सम्बन्धी तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न प्रयोगमा ल्याएको लाइका जीओ अफिस (एलजीओ) सफ्टवेयरको विश्वसनीयता र पर्याप्तता पक्षबाट सफ्टवेयर विकास, प्राप्ति, आगत, प्रक्रिया तथा नतिजा, सूचना प्रविधिको सुरक्षा र सूचना प्रविधिको नियन्त्रण सम्बन्धमा सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ ।

१३. **आवश्यकता पहिचान** – नियन्त्रणविन्दुको आधारमा नाप नक्सा तयार गर्ने प्रमुख उद्देश्य परिपूर्ति गर्न जी.पी.एस. प्रविधिमा आधारित आधुनिक उपकरण प्रयोग गरी नियन्त्रणविन्दु स्थापना गर्ने कार्यको लागि २०४९ मा एलजीओ सफ्टवेयर खरिद गरेको पाइयो । आवश्यकता विश्लेषणबेगर सफ्टवेयर खरिद गरेकोले सूचना प्रविधि प्रणाली उपयोगकर्ताको विश्लेषण, प्राथमिकीकरण एवं उचित व्यवस्थापन गरी सफ्टवेयरको पूर्ण उपयोग हुन सकेको छैन । अतः उपयोगकर्ताको आवश्यकता पहिचान गरेर मात्र सूचना प्रविधि व्यवस्थापनका कार्य गर्नुपर्दछ ।
१४. **सूचनाको संरक्षण** – सूचना संरक्षणसम्बन्धी असल अभ्यास तथा तथ्याङ्क, वितरण, प्रयोग र नियमनसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ बमोजिम विक्री गरेका सूचना तथ्याङ्कहरु तोकिएबमोजिम बाहेक अन्य उद्देश्यमा प्रयोग नगर्ने गरी खरिदकर्तासँग सम्झौता गरेको पाइयो । सूचना प्रविधिसम्बन्धी कर्मचारीको अभाव रहेको कारण सूचना प्रविधिसम्बन्धी कार्यको नियमनमा समस्या रहेको पाइयो । अतः सूचना संरक्षण नीति तर्जुमा गरी सूचनाको उपयोग एवं वितरण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
१५. **आगत तथा प्रक्रियागत नियन्त्रण** – महाशाखाले सेन्सरबाट प्राप्त सूचना जी.एन.एस.एस नामक रिसिभरबाट मेमोरी कार्ड तथा पेनड्राइभमा राखी एलजीओ सफ्टवेयर जडित कम्प्युटरमा प्रविष्ट गर्ने गरेको छ । पासवर्ड मार्फत नियन्त्रित सफ्टवेयर परीक्षण गर्दा मेमोरी कार्ड तथा पेन ड्राइभमा अप्रशोधित डाटा रहने र सफ्टवेयरबाट उक्त डाटालाई प्रशोधन गरेको पाइयो । तथ्याङ्क प्रविष्टि, सफ्टवेयर सञ्चालन गर्ने माध्यम र प्रक्रिया तोकेको देखिएन ।
१६. **नतिजा नियन्त्रण** – प्रशोधन गरी प्राप्त भएका अन्तिम तथ्याङ्कलाई प्रिण्ट प्रिभ्यू, प्रिन्ट तथा कपी पेष्ट गर्न सकिने भए तापनि सेभ गर्न नसकिने देखियो । उल्लिखित नतिजाको अक्षांश र देशान्तरको कोअर्डिनेट विभिन्न क्षेत्रमा उपयोग गर्न सकिने भएकोले महत्वपूर्ण तथ्याङ्कको प्रचारप्रसार एवं बिक्रीको माध्यमबाट राजस्व बढाउन ध्यान दिनुपर्ने देखियो ।
१७. **सफ्टवेयरको परीक्षण र स्वीकृति** – नेपाल सरकारको सूचना प्रविधि प्रणाली (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) निर्देशिका, २०७१ अनुसार सफ्टवेयर प्राप्त गरिसकेपछि उक्त सफ्टवेयरको प्राविधिक परीक्षण गर्नुपर्नेमा गरेको पाइएन । निर्देशिकामा व्यवस्था भएअनुसार प्राविधिक परीक्षण गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय भू-उपयोग आयोजना

आयोजनाले प्रयोगमा ल्याएको भू-उपयोगसम्बन्धी सफ्टवेयरको विश्वसनीयता, पर्याप्तता र पूर्णताको परीक्षण गर्ने उद्देश्यले २०७०/७१ को सूचना प्रविधि लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१८. **कम्प्युटीकृत नक्सा** – भू-उपयोग नक्साङ्कन गर्ने कार्य बाँकी नै रहेकोले जग्गाको वर्गीकरण गरी भूमि स्रोत नक्साङ्कन परियोजनाबाट तयार गरिएका नक्साहरूलाई कम्प्युटीकृत गरी वेभसाइटमा राख्ने कार्य भएको छैन । उपयोगकर्ताको आवश्यकता पहिचान गरी कम्प्युटीकृत अभिलेख वेभसाइटमा राख्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
१९. **सूचनाको संरक्षण** – सूचना संरक्षणसम्बन्धी नीति एवं सूचना संरक्षण र जोखिम मूल्याङ्कनसम्बन्धी संयन्त्र रहेको छैन । सूचना प्रविधिसम्बन्धी कर्मचारीको अभाव रहेको कारण सूचना प्रविधिसम्बन्धी कार्यको नियमनमा समस्या रहेको पाइयो । भूमिको उपयोगसम्बन्धी नक्सा डाटाहरूको सुरक्षा तथा व्यवस्थापन गर्न सूचना संरक्षण नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:
    - सरकारी कार्यालयतर्फ १४५ निकायमा रु.६६ करोड ९२ लाख ६५ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३४ लाख ३८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६६ करोड ५८ लाख २७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ५४ लाख २ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १५२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.३७ अर्ब ५२ करोड ३१ लाख, राजस्व रु.११ अर्ब ६३ करोड ३१ लाख, धरौटी रु.३ अर्ब ५९ करोड ७ लाख र अन्य कारोबार रु.४ अर्ब ७१ करोड ५७ लाखसमेत रु.५७ अर्ब ४६ करोड २६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यो रकममा उद्योग मन्त्रालयको रु.२४ करोड ९४ लाख, मन्त्रपरिषद् तथा प्रधानमन्त्री कार्यालयको रु. ६ करोड २८ लाख र वाणिज्य मन्त्रालयको रु.२ करोड ३५ लाखसमेत समावेश छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था एकाको रु.४ अर्ब ८० करोड १ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायबमोजिम छन्:
- १.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६४ को नियम १२ (२) बमोजिम मन्त्रालयले परामर्श सेवाको लागि यो वर्ष पनि नर्स तयार गरेको छैन ।
- १.२ सडक तथा पुलहरु निर्माण गर्दा वन ऐन तथा वातावरण ऐनबमोजिम वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरी सम्बन्धित वन तथा वातावरण मन्त्रालयसँग समन्वय गरी निर्माण कार्य शुरु गर्नुपर्नेमा सो बेगर काम शुरु गर्नाले बीचमा अवरोध आई काममा ढिलाई हुने गरेको छ ।
- १.३ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ मा निर्माणव्यवसायीले सम्भौताअनुसार काम नगरेमा कालोसूचीमा राख्ने व्यवस्था भएकोमा निर्माणव्यवसायीको ढिलाईको कारण सडक तथा पुल निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न नहुँदा समेत सो व्यवस्था कार्यान्वयन गरेको पाइएन ।
- १.४ राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८ अनुसार तिब्बती बजार जोड्ने सडक बनाउने, सौर्य र विद्युतीय ऊर्जाबाट चल्ने यातायात साधनको विस्तार गर्ने, यातायातको विकास तथा विस्तारमा निजी क्षेत्रलाई बढीभन्दा बढी संलग्न गराउने, भू-उपयोग र भारवहन क्षमताको आधारमा आवागमनलाई निश्चित सीमाभित्र राख्ने, शहरी क्षेत्रमा नयाँ सडक निर्माण गर्दा ढल, खानेपानी, टेलिफोन, विद्युतलाई सडक बाहिर राख्ने आदि नीतिहरु यो वर्ष पनि कार्यान्वयनमा ल्याएको छैन ।
- १.५ सडक विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयले आफ्नो क्षेत्रभित्र निर्माणाधीन र निर्माण सम्पन्न सडक, पुल, कल्भर्ट, रिटेनिङ्गवाल आदि खुल्ने गरी रोड इन्भेन्ट्रीको लगत अद्यावधिक गरी राखेको पाइएन ।
- १.६ सडक विभाग र अन्तर्गतका ६८ इकाईले यो वर्ष मष्टरोल ज्यालाबापत रु.१८ करोड ४२ लाख, इन्धन, सूचना प्रकाशन, दैनिक भ्रमण भत्ता, मर्मत, कार्यालय सामान आदिमा रु.५६ करोड ७१ लाख, सवारीसाधन खरिद गर्न सडक विभागमा पठाएको रु.२४ करोड ७४ लाखसमेत रु.९९ करोड ८७ लाख र रेल विभागले रु.९७ लाख कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेको छ । यस्तै प्रकृतिको खर्च रु.१६ करोड २१ लाख चालु बजेटबाट पनि गरेको छ । कन्टिन्जेन्सीबाट खर्च गर्ने स्पष्ट नीति तय नभएको, खर्चको ठेक्कागत अभिलेख नरहेको, सोभै खरिद गरेको, कार्यालय सञ्चालनसम्बन्धी खर्च कन्टिन्जेन्सीबाट लेखेको र एकै प्रकृतिका खर्चहरु पुँजीगत तर्फको कन्टिन्जेन्सी र चालु खर्च शीर्षक दुबैबाट गरेको छ ।
- १.७ सडक विभाग मातहतका कार्यालयले कम्प्युटर माध्यमबाट तयार लुजसिटलाई नापी किताबको मान्यता दिई खर्च लेख्ने गरेकोमा म.ले.प.फा.नं.१७१ को ढाँचामा नापी किताब राख्नुपर्ने र नापी किताब बीस वर्षसम्म सुरक्षित राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन ।

- १.८ बनेपा-सिन्धुली-बर्दिवास सडक योजनाले जापान सरकारको स्रोततर्फ रु.२ अर्ब १ करोड २२ लाख, चक्रपथ विस्तार योजनाले चीन सरकारको अनुदानतर्फको रु.१ अर्ब ५२ करोड ५६ लाख, हुलाकी राजमार्ग योजना कैलालीले भारत सरकारको अनुदानतर्फ रु.५२ करोड ४७ लाख, सडक सुधार योजनाअन्तर्गत भारत सरकारको ऋण सहायतातर्फ रु.२१ करोड ५७ लाख र बक्यौता रु.२८ करोड ३१ लाखसमेत रु.४ अर्ब ५६ करोड १३ लाखको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
- १.९ निर्माण सामग्रीको दररेट, मेशिन भाडा, ज्याला, ढुवानी आदि आइटममा जिल्ला दररेट तथा नर्स भन्दा बढी समावेश गरी लागत अनुमान स्वीकृत गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्नेमा यो वर्षसमेत छनौटमा परेका ४ इकाईले २३ ठेकामा रु. २ करोड ४२ लाख बढी हुने गरी लागत अनुमान स्वीकृत गरेको छ ।
- १.१० सडक बोर्डले सर्वोच्च अदालतबाट सडक मर्मत सम्भार दस्तुरबापत दुई सडकलनकर्ताबाट असुल गर्नुपर्ने ठहर गरेको रु. १ करोड ३२ लाख असुल गरेको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालय

सडक विभाग

२. **अख्तियारी तथा खरिद व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३२(२) मा आर्थिक वर्ष शुरु भएको १५ दिनभित्र वार्षिक कार्यक्रम र अख्तियारी पठाउनुपर्ने र नियम २०(३) मा ठेक्का स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिकमा सम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभागले मातहत निकायलाई पुँजीगततर्फ रु.३६ अर्ब ४६ करोड ३३ लाखको अख्तियारी दिएको मध्ये २०७२ आषाढमा रु.३ अर्ब ५४ करोड ५९ लाख र २०७२/३/२८ मा रु.२ अर्ब १३ करोडको अख्तियारी दिएको छ । विभाग मातहतका ५८ कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष रु.४१ अर्ब ५८ करोड २३ लाख मूल्यको ३ हजार ७८३ खरिद सम्भौता भएकोमध्ये प्रथम, दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा क्रमशः १०.७६, २५.५४ र ६३.७० प्रतिशत भएको छ । आषाढमा मात्र ५६.६३ प्रतिशत सम्भौता भएको देखिन्छ । कार्यालयहरूमा समयमै अख्तियारी प्राप्त नभएको कारण उपर्युक्त कार्य निर्धारित समयमा सञ्चालन हुन सकेको छैन ।

विभाग मातहत ८४ इकाईबाट प्राप्त पुँजीगत खर्चको विवरणअनुसार रु.२५ अर्ब ६२ करोड ५ लाख खर्च गरेकोमा तेस्रो चौमासिकमा रु.१७ अर्ब ९ करोड ८७ लाख (६७ प्रतिशत) र आषाढमा रु.९ अर्ब ९१ करोड ५३ लाख (३९ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । वर्षान्तमा हतारमा काम गराउँदा कामको गुणस्तरमा असर पर्ने देखिएकोले नियममा भएको व्यवस्थाअनुसार समयमै खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

३. **परामर्श सेवा** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ अनुसार कार्यालयको आफ्नै जनशक्तिबाट हुने कामका लागि परामर्श सेवा लिन नमिल्नेमा संभाव्यता अध्ययन, डिजाइन, लागत अनुमान, बोलपत्र कागजात तयारी आदि कार्य परामर्शदातामार्फत गराई विभाग र मातहत १४ इकाईले रु.३३ करोड ६८ लाख खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:
- ३.१ विभाग तथा मातहत निकायमा हाइवे इन्जिनियर, जिओटेक्निकल इन्जिनियर, हाइड्रोलिजिष्ट जस्ता जनशक्ति उपलब्ध हुँदाहुँदै पुल तथा सडकको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्वेक्षण, डिजाइन तयारी जस्ता कार्य बाह्य परामर्शदाताबाट गराएको छ । विभागीय जनशक्तिको उपयोग नगरी परामर्शदाताबाटै काम गराएको मनासिब देखिँदैन । यसमा सुधार हुनुपर्दछ ।
- ३.२ सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा कार्यक्रम समावेश गरी बजेट माग गर्नुपर्नेमा सार्वजनिक निर्माण शीर्षकमा परामर्श सेवासम्बन्धी कार्यक्रम समावेश गरी विभागले रु.६ करोड १४ लाख र मातहत १४ इकाईले रु.५ करोड ८३ लाख खर्च लेखेको छ । असम्बन्धित शीर्षकमा कार्यक्रम समावेश गरी बजेट माग गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

३.३ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ मा परामर्श सेवाको लागत अनुमानमा ओभरहेड थप गर्ने व्यवस्था छैन। विभागले सडक निर्माण र अन्य कामको परामर्श सेवाको लागत अनुमानमा कार्यालय सञ्चालनलायतका खर्च समावेश गरेपछि पुनः १५ प्रतिशत ओभरहेड थप गरेको छ। यो वर्ष ११५ परामर्श सम्बन्धी ठेकामा रु.३ करोड ७७ लाख बढीको लागत अनुमान स्वीकृत गरी सम्झौता गर्दा वास्तविक लागत अनुमान (ओभरहेड बाहेक) भन्दा रु.१ करोड ७९ लाख थप व्ययभार परेको छ। यस्तो खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।

३.४ पुल सुधार तथा मर्मत कार्यक्रमअन्तर्गत ८ व्यक्तिगत परामर्शदातासँग रु.९ करोड २१ लाखको खरिद सम्झौता गरी रु.३ करोड ४८ लाख भुक्तानी दिएको छ। पुल निर्माण तथा मर्मतसँग सम्बन्धित खरिद प्याकेज तयार गर्ने, खरिद कार्यलाई सहयोग गर्ने, पुलको लागत अनुमान तयार गर्ने, वार्षिक कार्यक्रम प्रगति तयार गर्ने जस्ता कामको लागि ३६ महिनाको सम्झौता गरेको छ। परामर्शदाताले सम्पादन गर्नुपर्ने कामको परिमाण उल्लेख नगरी विकास क्षेत्र र समयवधिको आधारमा सम्झौता गरेको छ। परामर्शदाताले सम्पादन गरेको काम र सो कामबाट विभागलाई सहयोग पुगेको सुनिश्चित गर्ने आधार देखिँदैन। परामर्शदाता कुनै आयोजना/कार्यालयमा पुगेको उपस्थिति प्रमाणित गरेकै आधारमा मात्र भुक्तानी दिने गरेको छ। यसबाट परामर्श खर्चको औचित्य पुष्टि हुने देखिएन।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२(३) मा बोलपत्रसम्बन्धी कागजात वा स्पेसिफिकेसन तयार गर्ने कार्यमा सम्लग्न व्यक्तिले बोलपत्रसम्बन्धी कारबाहीमा भाग लिन नहुने उल्लेख छ। सोमध्ये एक परामर्शदाता लागत अनुमान र कार्य विवरण तयारीमा सम्लग्न भएकोमा २०७०/११ मा अवकाश भएपछि परामर्शदाता भई काम गरेको देखियो। यसप्रकारको स्वार्थ वाभिने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ।

४. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष १९ इकाईले रु.३ अर्ब ९५ करोड ३५ लाखको लागत अनुमान भएका ५१९ ठेककाको प्रतिस्पर्धा गराएकोमा रु.३ अर्ब ८९ करोड ६ लाख (औसतमा १.५९ प्रतिशत घटी) मा सम्झौता गरेको र २४ इकाईले रु.३ अर्ब ६२ करोड ९८ लाखको लागत अनुमान भएका ३४८ ठेकामा रु.१ अर्ब ६२ करोड २४ लाख (औसतमा ५५.३० प्रतिशत घटी) मा सम्झौता गरेको छ। यसबाट लागत अनुमान यर्थाथपरक नभएको कारण कतिपय ठेकामा लागत अनुमानको हाराहारीमा सम्झौता हुने र कतिपयमा अत्यन्त न्यून रकममा सम्झौता हुने गरेको छ। लागत अनुमान यर्थाथपरक हुनुपर्दछ।

५. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा १५ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सकिने, दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा र निश्चित बजेटको आधारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ। फरक मूल्यसूची प्रयोग गरेको, आर्थिक दायित्व नबढ्ने गरी म्याद थप भएकोमा मूल्य समायोजन दिएको, निर्माणव्यवसायीको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाई भएको तथा सम्झौताअनुसार पेशकी कट्टा नगरी भुक्तानी गरेको देखिएको छ। यो वर्ष २८ इकाईले रु.७१ करोड ७४ लाख मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेकोमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५.१ निम्न कार्यालयले मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी दिएकोले रु.२ करोड ६८ लाख असुल हुनुपर्दछ।

(रु. लाखमा)

कार्यालय	व्यहोरा	रकम
मध्यपहाडी लोकमार्ग पश्चिम खण्ड	मूल्य गणना सम्बन्धि फ्याक्टर फरक पारी भुक्तानी भएको	६५
मध्यपहाडी लोकमार्ग पूर्वी खण्ड	सुरु सम्झौता अवधिभन्दा पछिको र अवधि (महिना) फरक पारी मूल्य सूची लिएको	४०
सुर्खेत जुम्ला सडक योजना	डिजलको डिपो मूल्यलाई आधारमूल्य लिई सम्झौता भएकोमा खुद्रा मूल्य अनुसार भुक्तानी भएको	३८
हुलाकी राजमार्ग योजना, धनुषा	पेशकी फछ्यौट रकम घटाउदा सम्झौताभन्दा फरक विधि प्रयोग गरेको	३२
हुलाकी राजमार्ग योजना, पर्सा	सुरु सम्झौता अवधिभन्दा पछिको मूल्यसूची प्रयोग गरेको	२९
डिभिजन सडक कार्यालय, रौतहट	पेशकी फछ्यौट रकम मूल्य समायोजन गणना गर्दा नघटाएको	१८

परिच्छेद २: भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

सुनसरी मोरङ पुल आयोजना	विगतमा भुक्तानी भएको रकम पुनः भुक्तानी भएको र पेशकी फछ्यौट रकम मूल्य समायोजन गणना गर्दा नघटाएको	१६
हुलाकी राजमार्ग योजना, सुनसरी	निर्माणव्यवसायीको कारण काममा ढिलाई भएकोमा मूल्य समायोजन दिएको	१६
डिभिजन सडक कार्यालय, चितवन	काम भएको अवधिको औसत मूल्यसूची लिनुपर्नेमा पछिल्लो महिनाको मूल्यसूची लिएको	१४
जम्मा		२,६८

५.२ आयोजना निर्देशनालय (एडीबी) अन्तर्गतका ११ प्याकेजका निर्माणव्यवसायीले सम्भौताबमोजिम प्रगति नगरेकोले यो वर्ष रु.८ करोड ८६ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेकोमा सोही निर्माणव्यवसायीलाई यो वर्ष रु.१३ करोड ५५ लाख मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ । एसियाली विकास बैङ्कको खरिद निर्देशिकामा काममा ढिलाई गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजन दिनुपर्ने उल्लेख नभएकोले भुक्तानी दिएको आयोजनाले जनाएतापनि सम्भौतामा निर्माणव्यवसायीले नेपालको विद्यमान कानूनको समेत पालना गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कानूनविपरीत भुक्तानी दिनेलाई आवश्यक करवाही गरी उक्त रकम निर्माण व्यवसायीबाट असुल हुनुपर्दछ ।

५.३ सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले जारी गरेको बोलपत्र कागजात तथा खरिद सम्भौतामा रनिङ्ग बिलबाट पेशकी रकम कट्टा गरी बाँकी रहेको रकमको मात्र मूल्य समायोजन गणना गर्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतकै आयोजना निर्देशनालय (एडीबी) ले बोलपत्र कागजातमा उक्त व्यवस्था समावेश नगरी सम्भौता गरेको कारण यो वर्ष मात्र रु.४ करोड ६३ लाख थप भुक्तानी भएको छ ।

५.४ डिभिजन सडक कार्यालय, रौतहटबाट भएको खरिद सम्भौतामा निर्माण सामग्रीको आधार मूल्य र स्रोत खुलाएको छैन । सम्भौतामा उल्लेख नभएको श्रोतलाई आधार मानी चार ठेक्कामा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको रु.२ करोड ३४ लाख नियमसम्मत देखिँदैन ।

५.५ निश्चित बजेटमा आधारित ठेक्कामा मूल्य समायोजन दिन नमिल्नेमा हुलाकी राजमार्ग योजना, इटहरीले तीन निर्माण कार्यको खरिद सम्भौतामा मूल्य समायोजनको प्रावधान राखी निर्माण व्यवसायीलाई यो वर्ष रु.१ करोड १० लाख मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ । ऐनविपरीत सम्भौता गर्नेलाई कारवाही हुनुपर्दछ ।

६. **बढी भुक्तानी** – नियमानुसार पाउनेभन्दा बढी भुक्तानी भएका व्यहोराहरुमध्ये केही प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

कार्यालय	व्यहोरा	रकम
आयोजना निर्देशनालय (एडीबी)	सम्भौताबमोजिमको छुट नघटाएको र एउटै चेनेजको कामको दुई पटक नापी गरी भुक्तानी भएको	४७
डिभिजन सडक कार्यालय, बुटवल	दोहोरो भुक्तानी तथा उपभोक्तालाई बढी भुक्तानी	३२
डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुर	विलभन्दा बढी भुक्तानी भएको	३०
डिभिजन सडक कार्यालय, रौतहट	विलभन्दा बढी तथा जोडजम्मा फरक पारी भुक्तानी भएको	२७
डिभिजन सडक कार्यालय, इलाम	एउटै कामको लागि दोहोरो भुक्तानी भएको	७
दार्चुला टिङ्कर सडक योजना	योजनाले खर्च गरेको हुवानी रकम निर्माणव्यवसायीको बिलबाट कट्टा नगरेको	७
जम्मा		१,५०

उक्त रकम असुल गरी बिलभन्दा बढी भुक्तानी गर्ने, दोहोरो भुक्तानी गर्ने, छुट नघटाई भुक्तानी गर्नेलाई कारवाही गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

७. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाईको कारणले खरिद सम्भौताबमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा निजले सार्वजनिक निकायलाई पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माणव्यवसायीको ढिलाईको कारण काम सम्पन्न नभएको अवस्थामा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

- ७.१ डिभिजन सडक कार्यालय, बुटवलअन्तर्गत रु.२३ करोड ४६ लाखको ५ पुलको खरिद सम्भौताको पटक पटक म्याद थप गर्दा समेत सम्पन्न हुन नसकेको तथा म्याद समाप्त भएपछि निर्माणकार्य गरी भुक्तानी गर्दा समेत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा नगरेकोले रु.१ करोड ९१ लाख असुल हुनुपर्दछ ।
- ७.२ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्र नं. १ अन्तर्गत रु.२२ करोड १४ लाखको १२ खरिद सम्भौताको म्याद पटक पटक थप गर्दा समेत काम सम्पन्न नभएको र म्याद समाप्त भएपछि पनि काम गराई भुक्तानी गर्दा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा नगरेकोले रु.१ करोड ८८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७.३ रानी विराटनगर इटहरी धरान सडक योजनाले रु.४९ करोड ६२ लाखको दुई निर्माण कार्यको खरिद सम्भौतामा निर्माणव्यवसायीले १२ महिनासम्म ३५ प्रतिशत र २४ महिनामा पूरै काम सम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । पूरै काम सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधिमा ३५ प्रतिशतमात्र प्रगति देखिएकोले सम्भौताअनुसार सम्भौता मूल्यको ०.०१ प्रतिशत प्रतिदिनका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१ करोड ८० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७.४ काठमाडौं दिगो शहरी यातायात आयोजना, कार्यान्वयन इकाइबाट रु.४५ करोड १६ लाखको दुई खरिद सम्भौतामा एक निर्माणव्यवसायीले ७ महिनामा २० प्रतिशत र अर्को निर्माणव्यवसायीले ५ महिनामा २० प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल गर्नुपर्ने र सो नभएमा ०.०१ प्रतिशत प्रतिदिनका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति तिरनुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त कामको सुपरिवेक्षण गर्ने परामर्शदाताले दुवै निर्माण व्यवसायीले उक्त अवधिभित्र तोकिएको भौतिक प्रगति हासिल नगरेको जनाएको छ । यो वर्ष रु.७ करोड ४० लाख भुक्तानी गर्दा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१ करोड २० लाख कट्टा नगरेकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- ७.५ डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरले रु.९ करोड ३१ लाखको खरिद सम्भौता भएका आठ निर्माण व्यवसायीबाट पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने निर्णय भए तापनि असुल नगरेको, घटी असुल गरेको, भुक्तानीमा कट्टी गरे तापनि राजस्व दाखिला नगरेको, म्याद समाप्त भएपछि निर्माण सम्पन्न गरेकोमा क्षतिपूर्ति कट्टा नगरेकोले रु.६२ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल हुनुपर्दछ ।
- ७.६ डिभिजन सडक कार्यालय, चितवनअन्तर्गत नौबिसे-पिप्लामोड खण्डमा कालोपत्रे कार्यको रु.५ करोड ८८ लाखको खरिद सम्भौताको म्याद २०७१।८।२३ सम्म पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने र सो अवधिमा सम्पन्न नगरेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी म्याद थप भएको छ । निर्माणव्यवसायीलाई उक्त मितिपछि नवौंदेखि एघारौं रनिङ्ग बिलको रु.७६ लाख भुक्तानी गर्दा २०७१।८।२३ देखि २०७२।३।३१ सम्म १८९ दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.५६ लाख कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.१७ लाख मात्र कट्टी गरेकोले रु.३९ लाख असुल हुनुपर्दछ ।
- ७.७ डिभिजन सडक कार्यालय, सिरहाबाट उदयपुरको गाईघाटस्थित तावाखोलामा पुल निर्माण कार्य २०७० जेठ मसान्तमा सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीसँग रु.७ करोड ३० लाखको सम्भौता भएकोमा २०७१।१।३० सम्म म्याद थप भएको छ । उक्त ठेक्काको काम २०७१।३।३० मा मात्र सम्पन्न भएको देखिएकोले ६० दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७.८ डिभिजन सडक कार्यालय, दाङअन्तर्गत एक सिमेन्ट उद्योगको क्वेरी साइट जाने सडक निर्माण कार्य २०७०।१२।७ भित्र काम सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ९ लाखको सम्भौता गरी हालसम्म रु.१३ लाख भुक्तानी भएको छ । उक्त सम्भौताको म्याद थप नभई पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने निर्णय भएअनुसार रु.११ लाख असुल गर्नुपर्नेमा रु.१ लाखमात्र असुल गरेकोले नपुग रु.१० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
८. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा पूर्वानुमान गर्न नसकिने कामको लागि प्राविधिक पुष्ट्याईसहित भेरिएसन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजना निर्देशनालय (एडीवी) बाट सम्भौतावमोजिम निर्माण कार्य सम्पन्न नभएको कारणबाट ३ ठेक्का प्याकेजमा जनरल आइटममा समावेश गरी कामको परिमाण निश्चित भएका र लमसममा राखेको आइटममा समेत भेरिएसन गरी रु.३२ लाख थप भुक्तानी दिएको छ । जनरल तथा लमसम आइटममा राखेको र कामको परिमाण निश्चित गरेको अवस्थामा भेरिएसन गर्न मिले देखिएन ।

९. **बढी दरमा भुक्तानी** – आयोजना निर्देशनालय (एडीवी) ले नेपालगन्ज कोहलपुर खण्ड १ मा विद्युत र खानेपानीसम्बन्धी कार्यको लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरण वितरण केन्द्र, नेपालगन्जबाट रु.४ करोड ५० लाख र नेपाल खानेपानी संस्थान शाखा कार्यालय, नेपालगन्जबाट रु.३ करोड ८ लाख लागत अनुमान प्राप्त गरेको छ । सोही लागत अनुमानको आधारमा भेरिएसन स्वीकृत गरी दररेट कायम गरेकोमा विद्युत पोल, जी.आई. पाइप र अन्य सामानको बढी दरमा भुक्तानी दिएको कारण बढी भुक्तानी हुन गएको रु.३० लाख असुल हुनुपर्दछ ।
- यस्तै पाइपलाइन ट्रेन्च खन्ने पुने कार्यको लागि भेरिएसनबाट प्रति घनमिटर रु.४५२।२३ दररेट कायम गरेकोमा नेपालगन्ज कोहलपुर खण्ड १ का निर्माणव्यवसायीलाई सोहि दररेटमा भुक्तानी गरेको छ भने खण्ड २ का निर्माणव्यवसायीलाई प्रति घनमिटर रु.७७९।४० का दरले भुक्तानी गरेको हुँदा बढी भुक्तानी भएको रु.१२ लाख असुल हुनुपर्दछ ।
१०. **बढी दरको प्रयोग** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० अनुसार दर विश्लेषण गरी निर्धारण गरिएको दरको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार हुनुपर्दछ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्र नं. १ ले सोभै खरिद प्रक्रियाबाट लागत अनुमानकै हाराहारीमा निर्माण कार्य गराएकोमा २१ खरिद सम्झौतामा रोड मार्किङ, पेन्टिङलगायतका कार्यमा दर विश्लेषणबाट तय भएको दरभन्दा बढी दरबाट लागत अनुमान स्वीकृत गरी सम्झौता गरेको कारण बढी भुक्तानी भएको रु.१२ लाख असुल हुनुपर्दछ ।
११. **विगतको भुक्तानी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० को उपनियम (७) मा चालु वर्षको बजेटले नखाम्ने गरी दायित्व सिर्जना गर्न नहुने र विशेष परिस्थितिवश चालु वर्षको बजेटले नखामेर आगामी वर्ष भुक्तानी दिनुपर्ने भएमा कारण खोली भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारी (म.ले.प फा.नं. १८) कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित गराउनुपर्ने उल्लेख छ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्र नं. १ ले भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारी बेगर यो वर्ष रु.१५ करोड १८ लाख भुक्तानी दिएपछि २०७२।३।३१ मा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरेको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी वास्तविकता यकिन हुनुपर्दछ ।
१२. **चेनेज नखुलेको** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३(१)(ख) मा प्राविधिक नाप, जाँच गरी वास्तविक कार्यसम्पादनको आधारमा निर्माण कार्यको भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्र नं. १ अन्तर्गत सञ्चालित विभिन्न ७ ठेक्का प्याकेजका निर्माणव्यवसायीलाई रु.६१ लाख भुक्तानी दिएकोमा काम भएको स्थान र चेनेज खुलाएको छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
१३. **अधुरो ठेक्का** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा खरिद सम्झौताको अवधि थप गर्न सकिने, नियम १२१ मा निर्माणव्यवसायीको ढिलाइका कारण समयमा काम नभएमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने र नियम १२८ मा खरिद सम्झौताको अन्त्य गर्न सक्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतका २९ इकाईले विगत वर्ष रु.११ अर्ब १७ करोड ३६ लाखको ८४१ खरिद सम्झौता गरेकोमा रु.४ अर्ब ६५ करोड ९६ लाखमात्र भुक्तानी भएको छ । ती ठेकामा यो वर्ष काम भएको छैन भने पेशकी रु.३५ करोड ६३ लाख बाँकी नै रहेको छ । ती ठेक्काको म्याद समाप्त भइसकेकोमा नियमावली तथा सम्झौताको व्यवस्थाबमोजिम कारवाही गरेको देखिएन ।
१४. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० ले खरिद सम्झौताको म्याद थपको लागि काबु बाहिरको परिस्थिति उत्पन्न हुनुपर्ने एवं समयमा कार्य सम्पन्न गर्ने प्रयास गरेको हुनुपर्ने, एक हप्ता पहिले निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । म्याद थप गर्नुपर्नाको कारण पुष्टि हुने प्रमाण बेगर म्याद थप गरेको, पटक पटक म्याद थप गरेको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने अवस्थामा समेत नलिने गरी म्याद थप गरेको केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- १४.१ आयोजना निर्देशनालय (एडीवी) अन्तर्गत नेपालगन्ज कोहलपुर सडक खण्डका ११ ठेक्का प्याकेजमा निर्माण कार्य सम्पन्न नगरी पटक पटक म्याद थप गरेको छ । हालसम्म जनरल आइटममा नै शुरु सम्झौताभन्दा रु.१ करोड २५ लाख बढी भुक्तानी भैसकेको छ । निर्माण कार्य सम्पन्न नभएकोले उक्त रकम वृद्धि हुने

- अवस्था छ । समयमा काम सम्पन्न नगर्ने निर्माणव्यवसायीलाई करबाही नगरी पटक पटक म्याद थप गर्नु उचित देखिएन ।
- १४.२ डिभिजन सडक कार्यालय, डोटीअन्तर्गत कुम्रेली भन्ने स्थानमा पुल निर्माण गर्न निर्माणव्यवसायीसँग दुई वर्षमा काम सम्पन्न गर्न रु.२ करोड २९ लाखको खरिद सम्झौता २०६८।३।२३ मा भएकोमा २०७२ आषाढ मसान्तसम्म रु.१ करोड २३ लाख (५३.७१ प्रतिशत) भुक्तानी भएको छ । सो ठेक्काको म्याद दुई पटक थप गरी २०७२।१०।४ सम्म कायम गरेको छ । सम्झौताको म्याद समाप्त भएको ६ महिनापछि निवेदन दिएको र लगातार ९३८ दिन काम गर्न नपाएको उल्लेख गरी म्याद थप भएको छ । यस्तो अवस्थामा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्नेमा सो विपरीत रु.१८ लाख मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ ।
- १४.३ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतअन्तर्गत छिन्चु जाजरकोट सडक खण्डमा पर्ने भेरी नदीमा स्टिल ट्रेस पुलको सवस्ट्रक्चरसम्मको निर्माण कार्य दुई वर्षमा सम्पन्न गर्न २०६३।३।२९ मा रु.३ करोड ५ लाखको र सुपरस्ट्रक्चर निर्माण कार्य एक वर्षमा सम्पन्न गर्न २०६८।३।२४ मा रु.८ करोड ५६ लाखको सम्झौता भएकोमा हालसम्म दुवै ठेक्काको लागि मूल्य समायोजनसमेत रु.११ करोड ४६ लाख भुक्तानी भएको छ । सम्झौताको म्याद २०७०।२।३० सम्म थप गर्दा समेत काम सम्पन्न भएको छैन ।
- १४.४ हुलाकी राजमार्ग योजना, पर्साअन्तर्गत वीरगन्ज-ठोरी सडक खण्डमा पर्ने भलुवारी नदिमा पुल निर्माण कार्य २०६९।३।२६ भित्र सम्पन्न गर्न निर्माणव्यवसायीसँग २०६७।३।२७ मा रु.४ करोड ६५ लाखको सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.३ करोड ५८ लाख (७६.९९ प्रतिशत) भुक्तानी भएको छ । उक्त सम्झौताको म्याद चार पटक थप भई २०७२।७।२९ सम्म कायम गरेको छ । एक पटक म्याद थप गर्ने आधार नदेखिएको भनी निर्णय भइसकेकोमा त्यसपछि तीन पटक म्याद थप गरेको र योजना प्रमुखबाट सिफारिस भएको भन्दा बढी अवधिको म्याद थप भएको छ । यस्तो अवस्थामा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गर्नेलाई करबाही गर्नुपर्दछ ।
- १४.५ हुलाकी राजमार्ग योजना, पर्साअन्तर्गत जमुनी खोलामा पुल निर्माण कार्य २०६८।१०।२९ मा सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०६६।३।३० मा रु.४ करोड ३१ लाखको सम्झौता भएकोमा हालसम्म रु.३ करोड भुक्तानी भएको छ । निर्माण कार्यमा प्रगती नभएको एवं करार उल्लङ्घन गरेको भनी ३ पटक सम्म कार्य सुचारु गर्न पत्राचार गरेकोमा अन्तिम पटक उल्लेख गरी २०७१।१२।३० (३ वर्ष २ महिना) सम्म म्याद थप गरेतापनि काम सम्पन्न भएको छैन । निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारण समयमा काम सम्पन्न नभएकोमा पनि पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- १४.६ हुलाकी राजमार्ग योजना, पर्साअन्तर्गत टियर नदीमा पुल निर्माण कार्य दुई वर्षमा सम्पन्न गर्न २०६८।३।३१ मा रु.४ करोड ४६ लाखको सम्झौता भएको देखिन्छ । यो वर्षसम्म मूल्य समायोजन रु.४६ लाखसमेत रु.३ करोड ११ लाख भुक्तानी भएकोमा भौतिक प्रगति ७० प्रतिशत रहेको छ । सम्झौताको म्याद तीन पटक थप गरी २०७२ माघ मसान्त कायम गरेको छ । म्याद समाप्त भएपछि निवेदन प्राप्त भएको, निवेदन कार्यालयमा दर्ता नभएको, निर्माणव्यवसायीले माग गरेभन्दा बढी अवधि थप गरेको, समयमा म्याद थपको निर्णय नभएको जस्ता अनियमिता देखिएकोमा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिएको पाइएन ।
- १४.७ डिभिजन सडक कार्यालय, विराटनगरबाट सेउती खोलामा पुल निर्माण कार्य दुई वर्षमा सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०६५।३।२९ मा रु.५ करोड ५० लाखको सम्झौता भएको छ । म्याद थप गर्नुपर्ने कारणको पुष्ट्याई नभएको उल्लेख गरी विभागीय प्रमुखबाट २०६९।११।२० मा फाइल फिर्ता पठाएकोमा २०७२।३।२ को निर्णयले २०७२।३।१५ (४ वर्ष ११ महिना १७ दिन) सम्म म्याद थप गरेको छ ।
- १४.८ डिभिजन सडक कार्यालय, विराटनगरले जुडीखोला पुल निर्माण कार्य दुई वर्षमा सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।३।२५ मा रु.१ करोड ७५ लाखको सम्झौता भएकोमा प्रथम पटक २०६९।१।२३ सम्म म्याद थप भएको छ । तत्पश्चात् २०७२।३।२ को निर्णयबाट २०७२।३।३० (२ वर्ष ६ महिना ६ दिन) सम्मको लागि म्याद थप भए तापनि कार्य सम्पन्न भएको छैन । लामो समयसम्म म्याद थपसम्बन्धी कारबाही नगरी एकमुष्ट म्याद थप गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

१५. **डिजाइन परिवर्तन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२(१) मा निर्माण कार्यको ड्रइङ, डिजाइन तयार गर्नपर्ने उल्लेख छ । त्रुटिपूर्ण डिजाइन गरेको कारण पुल निर्माण कार्यमा बाधा अड्चन आएका तथा लागत बढेका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १५.१ डिभिजन सडक कार्यालय, चितवनअन्तर्गत सञ्चालित ३ पुलको डिजाइन परिवर्तन भई रु.४ करोड ३० लाख लागत वृद्धि हुन गएको छ ।
- १५.२ डिभिजन सडक कार्यालय, इलामअन्तर्गत पुवा खोला पुल र माइखोला पुल निर्माण गर्न दुई निर्माणव्यवसायीसंग रु.८ करोड ९९ लाखमा दुई वर्षमा कार्य सम्पन्न गर्न २०७१।३।२७ मा सम्झौता गरी रु.७१ लाख पेशकी दिएको छ । साविक डिजाइनमा परिवर्तन गर्नु परेको कारण उल्लेख गरी ७५ प्रतिशत अवधि समाप्त हुँदासम्म निर्माण कार्य शुरु नै भएको पाइएन ।
- १५.३ हुलाकी राजमार्ग योजना, पर्साअन्तर्गत बागमती नदीमा १७ स्पानको ६३४ मिटर लामो पुल निर्माण कार्य तीन वर्षमा सम्पन्न गर्न २०६७।२।३१ मा रु.३५ करोड ८९ लाखको सम्झौता भएकोमा गत वर्षसम्म रनिङ्ग बिलको रु.१६ करोड ३४ लाख (४५.५२ प्रतिशत) र पेशकी रु.२ करोड ४१ लाख भुक्तानी भएको छ । साविक डिजाइनअनुसार सवस्ट्रक्चरको काम सम्पन्न भएकोमा पायरको उचाई कम भई पुनः डिजाइनको क्रममा रहेको कारण २०७०।८।२८ देखि निर्माण कार्य रोकिएको छ ।
- १५.४ मध्यपहाडी लोकमार्ग पश्चिम खण्डअन्तर्गत दैलेख-आछाम जोडने कर्णाली नदीमा पुल निर्माण कार्य तीन वर्षमा सम्पन्न गर्न २०६६।१२।१० मा रु.१९ करोड ५३ लाखको सम्झौता भएको छ । हालसम्म रु.१८ करोड ८८ लाख भुक्तानी दिए तापनि काम सम्पन्न भएको छैन । सम्झौता गरेपछि सिङ्गल लेनबाट डबल लेनको पुल बनाउन डिजाइन परिवर्तन गरी तीन पटक भेरिएसन आदेश जारी गरी सम्झौता अङ्क रु.२२ करोड ४३ लाख र सम्झौताको अवधि तीन पटक थप गरी २०७२ आषाढसम्म कायम गरेको छ ।
- १५.५ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्र नं. १ अन्तर्गत २ पुलको डिजाइन परिवर्तन भई रु.४९ लाख लागत वृद्धि भएको र कार्य सम्पन्न गर्ने अवधिसमेत वृद्धि भएको छ ।
- त्रुटिपूर्ण डिजाइनका कारण समयमै काम सम्पन्न नभएको र लागतसमेत वृद्धि भएको देखिएकोले परामर्शदातालाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
१६. **पुलको अवस्था** – डिभिजन सडक कार्यालय, कास्कीअन्तर्गत कालीगण्डकी नदीमा ट्रेस पुल निर्माण कार्य दुई वर्षमा सम्पन्न गर्न २०६७।३।२९ मा रु.६ करोड १० लाखको सम्झौता भएकोमा दुई पटक भेरिएसन गरी सम्झौता अङ्क रु.६ करोड ६६ लाख कायम गरेको छ । निर्माणव्यवसायीलाई गत वर्षसम्म रु.५ करोड १२ लाख भुक्तानी गरेपछि निर्माणाधीन पुलको संरचना २०७२।१।३१ मा ढलेको छ । पुल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न पटक पटक पत्राचार गरे तापनि निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन । आवश्यक कारबाही गरी पुल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
१७. **थप व्ययभार** – बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा बोलपत्र स्वीकृत भएपछि सम्झौता गर्न नआएमा त्यस्तो बोलपत्रदातालाई कालोसूचीमा राखिने उल्लेख छ । बोलपत्र स्वीकृति पश्चात् प्रथम घटीवाला सम्झौता गर्न नआएको कारण त्यसपछिका घटीवालालाई सम्झौता गर्नुपरेको कारण मध्यपहाडी लोकमार्ग (पश्चिम खण्ड), डिभिजन सडक कार्यालय रौतहट, काशकी, बाँके र सुर्खेतले सम्झौता गरेका ५५ ठेकामा बोलपत्र जमानत जफत गर्दासमेत रु.१ करोड ७८ लाख थप व्ययभार परेको छ । त्यस्ता निर्माणव्यवसायीलाई कालोसूचीमा राख्नुपर्दछ ।
१८. **असम्बन्धित खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरूमात्र समावेश गर्नुपर्ने र २०६९।१।२ पछि ठेकामा सम्झौता गर्दा सडक निर्माणसँग असम्बन्धित खर्चहरू ठेकामा समावेश नगर्न सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णयानुसार विभागले परिपत्र गरेको छ । पुल तथा सडक निर्माणको सम्झौतामा सवारी भाडा, ल्यापटप, कम्प्युटर,

फर्निचर, कार्यालय सञ्चालन आदि खर्च समेत समावेश गरी १० कार्यालयले यो वर्ष रु. ६ करोड २ लाख भुक्तानी गरेका छन् ।

नारायणगढ मुग्लिन सडक योजनाले एक ठेक्काको लागत अनुमान विभागबाटै स्वीकृत गराई कार्यालय भवन, पार्किङ स्थल र फर्निचरको लागि बिल अफ क्वान्टिटीमा रु.१ करोड २० लाख समावेश गरी खरिद सम्भौता गरेको छ । डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरले विगत वर्षदेखि सञ्चालनमा रहेका १२ र यो वर्ष सम्भौता गरेका १८ समेत ३० पुलको बिल अफ क्वान्टिटीमा साइट अफिस भाडा समावेश गरेको छ । यो वर्षको सम्भौतामा मात्र प्रतिपुल रु.२ लाख ४० हजारका दरले रु.४३ लाख खर्च हुने देखिएको छ । यस्ता खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

१९. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ तथा खरिद सम्भौतामा सम्भौता मितिदेखि त्रुटि सच्याउने अवधिसम्मको लागि निर्माण कार्य, औजार उपकरण र निर्माण कार्यमा सम्लग्न जनशक्तिको बीमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका २६ इकाइले बीमा गरेको प्रमाण पेस नगरेको, घटी अवधिको बीमा गरेको र ठेक्काको म्याद थप गर्दा बीमाको म्याद थप नगरेको अवस्थामा बीमावापत रु.४ करोड ४२ लाख भुक्तानी दिएको छ । बीमा नगरी भुक्तानी भएको, पूरा अवधिको बीमा नगरेको र सबै पक्षको बीमा नगरेमा सोही अनुपातमा गणना गरी बढी भुक्तानी रकम असुल गर्नुपर्दछ । म्याद समाप्त भएका बीमाको अवधि थप हुनुपर्दछ ।
२०. **मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम (१७)१ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको व्यक्ति वा संस्थाले कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा अनुसूची ५ र (५क) बमोजिमको ढाँचामा कर बीजक दिनुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका ३० कार्यालयले कर बीजक पेस नगरेको, बीजकमा नम्बर नभएको, दुई बीजकमा एउटै नम्बर भएको, बीजक नम्बर हातले लेखेको, संशोधन गरेको, तोकिएको ढाँचामा बीजक जारी नगरेको जस्ता कैफियत रहेको अवस्थामा रु.५ करोड ८२ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिएको देखियो । उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला तथा समायोजन गर्नुपर्दछ ।
२१. **पेशकी जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(६) मा निर्माणव्यवसायीले खरिद सम्भौताबमोजिम पेशकी फछ्यौट नगरेमा जमानतको रकम सम्बन्धित बैङ्कबाट प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र पेशकी रकमको सयकडा दश प्रतिशत व्याजसमेत असुलउपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतका २३ इकाईले रु.२७ करोड ५३ लाख पेशकीको बैङ्क जमानत अवधि समाप्त भइसकेकोमा समेत पेशकी फछ्यौट गरेका छैनन् । नियमानुसार उक्त पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।
२२. **जमानत जफत** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७(५) मा बोलपत्रदाता सम्भौता गर्न नआएमा निजको बोलपत्र जमानत जफत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, दोलखाले सम्भौता गर्न नआएका ७ निर्माणव्यवसायीको रु ५७ लाखको बोलपत्र जमानत जफत गर्नुपर्नेमा नगरेको र सडक सुधार आयोजनाले दुई ठेक्का सम्भौता रद्द गर्दा रु. ३ करोड १४ लाखको कार्य सम्पादन जमानत जफत गर्ने निर्णय गरी सम्बन्धित बैङ्कसँग रकम माग गरेतापनि प्राप्त भएको छैन । उक्त रकम प्राप्त गरी राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।
२३. **कार्यसम्पादन जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११०(४) मा कार्यसम्पादन जमानतको मान्य अवधि निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने दायित्वको अवधिभन्दा कम्तीमा एक महिना बढी अवधिको हुनुपर्ने, बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिको सिफारिसअनुसार १३ प्रतिशतसम्म जमानत लिनुपर्ने र सम्भौताको म्याद थप गर्दा जमानतको समेत म्याद थप गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतका २ इकाईले रु.३ करोड ८२ लाखको घटि अवधिको जमानत लिएको, ३ इकाईले रु. २ करोड ४ लाख घटी रकमको जमानत लिएको र २ इकाईले लिएको रु.१ करोड ६२ लाखको जमानतको म्याद समाप्त भएको छ ।

काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०७१ मा लागत अनुमानको तुलनामा न्यून अङ्क कबोल गर्ने निर्माणव्यवसायीले न्यून कबोल गरेको अङ्कको पचास प्रतिशतले हुने रकम बराबरको कार्य सम्पादन जमानत लिनुपर्ने व्यवस्था

- अनुसार बोलपत्र आह्वान गरेको छ। सोअनुसार ४ ठेकामा रु.२५ करोड ९ लाखको कार्य सम्पादन जमानत लिनुपर्नेमा २०७२।३।३१ मा सम्झौता गर्दा उक्त अध्यादेश निष्क्रिय भएको भनी साविक व्यवस्थाअनुसार रु.७ करोड ५७ लाखको मात्र कार्य सम्पादन जमानत लिई खरिद सम्झौता गरेको उचित देखिएन। नियमको व्यवस्थाबमोजिम जमानत लिनुपर्दछ।
२४. **वैदेशिक मुद्रा सुविधा** – आयोजना निर्देशनालय (एडीवी) अन्तर्गत कोसी पुल निर्माण कार्य गर्न भएको सम्झौताअनुसार खुद भुक्तानीको ५० प्रतिशत नेपाली रुपैयाँमा र ५० प्रतिशत अमेरिकी डलरमा दिनुपर्ने व्यवस्था छ। निर्माण व्यवसायीलाई यो वर्ष रु.५५ करोड ४९ लाखको बिलबाट पेशकी, अग्रिम कर र धरौटी कट्टी गरी रु.४० करोड ४६ लाख भुक्तानी दिएको छ। सम्झौताअनुसार खुद भुक्तानीको ५० प्रतिशतले हुने २० करोड २३ लाख बराबरको अमेरिकी डलर २८ लाख १७ हजार २९८ (सटही दर रु ७१।८०) भुक्तानी गर्नुपर्नेमा बिल रकमको ५० प्रतिशतले हुने रु.२० करोड ६० लाखको हुने अमेरिकी डलर २८ लाख ६९ हजार ६५२ भुक्तानी गरेकोले अमेरिकी डलर ५२ हजार ३५४ सुविधा उपलब्ध गराएको छ। निर्माण व्यवसायीलाई २०७२ आषाढ मसान्तको विनिमय दर रु.१०१।७४ ले गणना गर्दा बढी भुक्तानी भएको रु.१६ लाख असुल गर्नुपर्दछ।
२५. **निर्माण स्थल** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा निर्माणस्थलको व्यवस्था नभई निर्माण कार्यको खरिद कारवाही शुरु गर्न नहुने व्यवस्था छ। निर्माणस्थलको व्यवस्था नभई खरिद सम्झौता गरेको कारण निर्माण कार्य सुरु नै नभएका एवं अधुरो रहेको केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- २५.१ काठमाडौं दिगो शहरी यातायात आयोजना, कार्यान्वयन इकाइले विष्णुमती लिंक रोडअन्तर्गत फलफूल बजार टेकु पुल दक्षिणतर्फ सडक विस्तार गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.११ करोड ५० लाखको खरिद सम्झौता गरी रु.५ करोड १८ लाख भुक्तानी गरेको छ। अधिकार सम्पन्न बाग्मती सभ्यता एकीकृत विकास समितिले समितिको सहमति तथा समन्वय बेगर नै सडक निर्माण, टेवापखाल निर्माण गरेको र सोही स्थानमा समितिबाट पाइपलाइन बिछ्याउने गरी निर्माणव्यवसायी परिचालन भइसकेकाले त्यस्तो अनुत्पादक खर्चलाई तत्काल निरुत्साहित गरी सडक निर्माण कार्य अगाडि बढाउन लेखी पठाएको छ। यसरी निर्माणस्थलको स्पष्ट व्यवस्था नहुँदै सडक निर्माण कार्य प्रारम्भ गरेकोले उक्त खर्च प्रतिफलविहीन हुने देखिन्छ।
- २५.२ भक्तपुरको गोठाटार हरहर महादेव सडकमा पर्ने मनोहरा पुल निर्माण कार्य २०६९।३।२३ भित्र सम्पन्न गर्न निर्माणव्यवसायीसँग २०६६।९।२४ मा रु.४ करोड ८६ लाखको सम्झौता भई रु.३२ लाख पेशकी भुक्तानी दिएकोमा पुल निर्माण स्थल विवादका कारण हालसम्म निर्माण कार्य शुरु हुनसकेको छैन।
- २५.३ मध्यपहाडी लोकमार्ग (पूर्वी खण्ड) बाट कोशी कोरिडोरअन्तर्गत घुर्मी चतरा, कावेली चतरा र लेगुवाघाट चतरा सडक खण्ड निर्माणस्थलको व्यवस्था नगरी २०६८।६।९ मा १६ ठेक्का बन्दोबस्त गरी रु.१२ करोड ८८ लाखको खरिद सम्झौता भई रु.१ करोड ९६ लाख पेशकी दिएको छ। उक्त सडकको एलाइन्मेन्टमा वन जंगल क्षेत्र परेकोले निर्माण कार्य शुरु भएको छैन। पेशकी दिँदा लिएको बैङ्क जमानतको अवधि समाप्त भइसकेको छ।
- २५.४ काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाले त्रिपुरेश्वर-कलंकी-नागदुङ्गा सडक विस्तारको लागि ४ प्याकेजमा रु.१ अर्ब ५३ करोड १४ लाखको सम्झौता गरेको छ। उक्त सडकको चौडाई सडकको केन्द्रबाट २५/२५ गज भए तापनि साविकमा ८/८ मिटरको मुआब्जा वितरण भएको उल्लेख गरी सडक विस्तार गर्न २०७२।३।३१ मा खरिद सम्झौता गरेको छ। तर सडकको दायाँ बायाँ रहेका भवनहरु नहटाई खरिद सम्झौता गरेको कारण निर्माणस्थलमा एक ठेक्काको काम शुरु भए तापनि अन्य ठेक्काको काम शुरु नै भएको छैन।
- नियमविपरीत कार्य गर्नेलाई कारवाही गरी सम्झौताबमोजिम कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।
२६. **पेशकी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ तथा निर्माणव्यवसायीसँगको खरिद सम्झौतामा पेशकी दिने व्यवस्था छ। पेशकी दिँदा र फछ्यौट गर्दा सम्झौताको शर्तबमोजिम नभएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- २६.१ निर्माणव्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौतामा निर्माणव्यवसायीले प्रथम किस्ता पेशकी लगेपछि न्यूनतम १० प्रतिशत काम सम्पन्न गरेपछि मात्र दोस्रो किस्ता पेशकी दिनुपर्ने उल्लेख छ। डिभिजन सडक कार्यालय,

- जनकपुरले ५ ठेक्काका निर्माणव्यवसायीलाई प्रथम किस्ता रु.२ करोड ७८ लाख पेशकी दिएपछि निर्माण कार्य शुरु नै नगरी दोस्रो किस्ता रु.३ करोड ३२ लाख र सुर्खेतले प्रथम किस्ता पेशकी रु.८७ लाख दिएपछि काम शुरु नै नभएकोमा दोस्रो किस्ता रु.८७ लाख भुक्तानी दिएको छ ।
- २६.२ खरिद सम्झौतामा सम्झौता अवधिको ५० प्रतिशत समयावधिमा कम्तीमा ३० प्रतिशत भौतिक कार्य सम्पन्न हुनुपर्ने र सो नभएमा निर्माणव्यवसायीले लिएको मोविलाइजेसन पेशकीमध्ये ५० प्रतिशत फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरले सम्झौता अवधिको ५० प्रतिशत अवधिमा ३० प्रतिशत काम नगर्ने चार निर्माणव्यवसायीसँग ५० प्रतिशतले हुने पेशकी रु.१ करोड ५६ लाख फिर्ता गरेको छैन ।
- २६.३ डिभिजन सडक कार्यालय, रुकुमले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२७ बमोजिम ५ ठेक्का अन्त्य गरेकोमा निर्माणव्यवसायीलाई दिएको पेशकी रु.२२ लाख असुल गरेको छैन । उक्त पेशकी व्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ ।
२७. **निर्माण कार्यमा लापरवाही** – हुलाकी राजमार्ग योजना, धनुषाअन्तर्गत कमला नदीमा पुल निर्माण कार्य २०७१।८।३१ मा सम्पन्न गर्न निर्माणव्यवसायीसँग २०६८।२।३१ मा रु.२२ करोड ४ लाखको खरिद सम्झौता गरी २०६९।७।० सम्म रु.८ करोड १९ लाख भुक्तानी भएको छ । निर्माणव्यवसायीलाई २०६७।६।८ मा दिएको पेशकी रु.४ करोड ३९ लाख बाँकी नै छ भने जमानतको म्याद समाप्त भइसकेको छ । बैङ्क जमानतको रकम फिर्ता गर्न सम्बन्धित बैङ्कसँग पत्राचार गरेकोमा प्राप्त भएको छैन । सम्झौताअनुसार पाइल लोड परीक्षण गर्ने दायित्व निर्माणव्यवसायीमै रहेकोमा उक्त परीक्षणका लागि आवश्यक पर्ने उपकरण आयात गर्न समय लाग्ने भनी निर्माण कार्य स्थगित गरेको पाइयो । निर्माण कार्य सुचारु गर्न योजनाले पटक पटक पत्राचार गरे तापनि शुरु भएको पाइएन । निर्माण कार्यको म्याद समाप्त भएको र पेशकी जमानतको अवधि समाप्त भई पेशकी रकम जोखिममा परेको देखिएकोले ठेक्का सम्झौताबमोजिम निर्माणव्यवसायीलाई कारबाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
२८. **बोलपत्र फाराम छपाई** – डिभिजन सडक कार्यालय, जनकपुरले चालु वर्ष ९ हजार १९४ थान बोलपत्र फाराम छपाई गरी रु. ३६ लाख भुक्तानी गरेको छ । गत वर्षको मौज्जात २ हजार २०८ समेत कुल ११ हजार ४०२ मध्ये ९ हजार ५९४ खर्च भई २ हजार ८० मौज्जात देखाएको छ । बोलपत्र फाराम बिक्री अभिलेखअनुसार २ हजार ९६३ बोलपत्र फाराम बिक्री भएको देखिन्छ । यसबाट ६ हजार ८५९ बोलपत्र फाराम मौज्जात हुनुपर्नेमा २ हजार २८ मौज्जात देखाएकोले घटी मौज्जात देखिएको रु.२७ लाख मूल्यका ६ हजार ६३१ को सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
२९. **मध्यपहाडी लोकमार्ग** – पाँचथरको चियोभञ्ज्याङदेखि बैतडीको भुलाघाटसम्मको सडक कालोपत्रे गर्नका लागि यो योजना २०६४।६।५ मा शुरु गरी २०७४।७।५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको देखिन्छ । सो अनुरूप काठमाडौँदेखि पूर्वतर्फको लागि काठमाडौँमा र नुवाकोटदेखि पश्चिमतर्फको लागि तुल्सीपुर दाङमा योजना कार्यालय स्थापना गरेको छ । योजनाको कुल लागत रु.३३ अर्ब ३७ करोडमध्ये यो वर्षसम्म रु.१० अर्ब ६४ करोड (३१.८८ प्रतिशत) खर्च गरी करिब ३५ प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल गरेको छ । खरिदसम्बन्धी गुरुयोजना तयार गरेको पाइएन । कुल ८१२ किलोमिटर सडक कालोपत्रे गर्ने र ९० पुल निर्माण गर्ने भौतिक लक्ष्य रहेकोमा हालसम्म माटे सडक ६०६ किलोमिटर, खण्डास्मिथ १९९ किलोमिटर र कालोपत्रे ६७ किलोमिटर तयार भएको छ भने २९ पुल निर्माण सम्पन्न भएको, ३५ निर्माणाधीन रहेको र २६ डिजाइनको क्रममा रहेको छ । लोकमार्ग पूर्वी खण्डको रेखाङ्कन काभ्रेपलाञ्चोकको पाँचखालदेखि मेलम्ची सिपाघाट बाहुनेपाटी नुवाकोटको पाटीभञ्ज्याङ हुने गरी २०७०।५।२६ मा मन्त्रीस्तरीय निर्णय भएकोमा सो खण्डको काम शुरु भएको छैन । योजनाको अवधि ११ मध्ये ८ वर्ष समाप्त हुदा ३५ प्रतिशत मात्र भौतिक प्रगति देखिएकोले समयमै योजना सम्पन्न हुने अवस्था छैन ।
३०. **सम्झौता अन्त्य** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ र नियमावली, २०६४ को नियम १२८ तथा खरिद सम्झौताको दफा ५८ मा ठेक्का अन्त्य गरी निर्माणव्यवसायीले व्यहोर्ने पर्ने दायित्व असुल गर्न सकिने व्यवस्था बमोजिम मध्यपहाडी लोकमार्ग (पूर्वी खण्ड) ले एक निर्माणव्यवसायीबाट रु.१ करोड २८ लाख क्षतिपूर्ति लिने गरी खरिद सम्झौताको अन्त्य गरेको र मध्यपहाडी लोकमार्ग (पश्चिम खण्ड) ले एक निर्माणव्यवसायीसँग रु.३२ लाख क्षतिपूर्ति लिने गरी ठेक्का अन्त्य गरेकोमा उक्त रकम असुल भएको छैन । यो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

३१. **निर्णय कार्यान्वयन** – डिभिजन सडक कार्यालय, हेटौंडाले मकवानपुर जिल्लाको हाँडी खोलामा पुल निर्माण गर्न निर्माणव्यवसायीसँग २०६७/६८ मा रु.१३ करोड ७ लाखको सम्झौता गरी रु.१० लाख पेशकी दिएको पाइयो । स्थानीय जनताले हाँडीखोला र रजैया गा.वि.स जोड्ने गरी राप्ती नदीमा पनि पुल माग गरेकोमा एकै नदीको दुवै ठाउँमा पुल निर्माण गर्नु अपव्यय हुने भएकोले हाल विवादमा रहेको उक्त पुलको ठेक्का तोडी करारअनुसारको दायित्व फरफारक गर्न मन्त्रालयबाट २०६९।३।२४ मा निर्णय गरेको छ । सो निर्णय अनुसार ठेक्का अन्त्य गरी पेशकी असुल गर्नेतर्फ कारवाही गरेको पाइएन ।
३२. **त्रुटि सच्याउनु पर्ने** – खरिद सम्झौताअनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न भएको एक वर्षसम्म देखिएका त्रुटिहरु निर्माणव्यवसायीले सच्याउनुपर्दछ । डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरबाट सूर्यविनायक पाइलट बाबा सडक निर्माण कार्य सम्पन्न भई रु.६ करोड १५ लाख भुक्तानी दिएको छ । उक्त निर्माण कार्यको स्थलगत अवलोकन गर्दा केही ठाउँमा सडक चर्किएको, रिटेनिडवाल, मेसोनरीवाल र सडक भासिएको देखियो । उक्त कार्यको त्रुटि सच्याउने अवधि समाप्त हुन लागेकोमा निर्माणव्यवसायीबाट मर्मत सुधार गरेको देखिएन । अतः बिग्रिएको, भासिएको र भत्किएको काम निर्माणव्यवसायीबाट गराउनुपर्दछ ।
३३. **सवारीसाधन** – पुल निर्माण कार्यका निर्माणव्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौताको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन आपूर्ति गर्ने व्यवस्था रहेको र निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि ती सवारीसाधन सरकारी स्वामित्वमा आउने उल्लेख छ । डिभिजन सडक कार्यालय तनहुँ, मध्यपहाडी लोकमार्ग पश्चिम खण्ड र डिभिजन सडक कार्यालय, नेपालगञ्जले निर्माण कार्य सम्पन्न गरी सवारीसाधनबापत तीन निर्माण व्यवसायीलाई रु.८५ लाख भुक्तानी भएकोमा सवारीसाधन कार्यालयको स्वामित्वमा ल्याएको देखिएन । डिभिजन सडक कार्यालय, नेपालगञ्जले बोलपत्र कागजातमा सवारीसाधन कार्यालयको स्वामित्वमा आउने उल्लेख गरे तापनि सम्झौता गर्दा उक्त व्यवस्था हटाएको जवाफ दिएको छ । बोलपत्र कागजातका शर्तहरु संशोधन गर्न बोलपत्र दाखिला गर्ने म्याद अगावै सार्वजनिक सूचना जारी नगरेकोले उक्त सवारीसाधन कार्यालयको स्वामित्वमा ल्याउनुपर्दछ ।
३४. **प्रतिफलविहीन खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा प्रतिफलसमेतको विचार गरी योजना स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाबाट अरनिको राजमार्ग अन्तर्गत विजुलीबजारस्थित धोविखोला र तीनकुनेस्थित बागमती नदीमा डाइभर्सन निर्माण गर्न दुई निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ५८ लाखको सम्झौता भई रु.१ करोड १७ लाख भुक्तानी भएको छ । निर्माण भएको डाइभर्सनले प्रभावकारी रूपमा काम नगरेको जनाई भत्काएकोले उक्त खर्च प्रतिफलविहीन देखियो ।
३५. **सवारीसाधन हराएको** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४६ मा जिन्सी सामानको उचित संरक्षण हुनुपर्ने व्यवस्था छ । विभागमा रहेको मूल्य नखुलेको ना १ भ् ४५० को पिक अप गाडी हराएको भनी जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको पाइयो । गाडी हराएको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।
३६. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२) अनुसार खरिद प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी खरिद गर्न मिल्दैन । विभागले २०६९।९।२४ को परिपत्रबाट सोभै खरिद कार्य नगर्न निर्देशन दिएको छ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ ले एउटै योजना र एकै स्थानका समान प्रकृतिको रु. ७ करोड ३७ लाखको लागत अनुमानलाई रु.५ लाखमा ननघाई रु.७ करोड ३३ लाखको १६२ सम्झौता गरी रु.७ करोड २५ लाख भुक्तानी गरेको छ । सोभै खरिद विधिद्वारा निर्माण कार्य गराएकोमा कतिपय सडकको चेनेज नखुलेको, निर्माण सामग्रीको गुणस्तर परीक्षण प्रतिवेदन संलग्न नभएको र कतिपय चेनेज दोहोरिएको छ । उक्त भुक्तानी गर्दा धरौटीसमेत कट्टा गरेको छैन । यसरी ऐन, नियम तथा विभागीय निर्देशनविपरीत खरिद गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
३७. **निर्माणस्थल परिवर्तन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४(१) र (२) मा भेरिएसन गर्दा सम्बन्धित कामको आधारभूत प्रकृति वा क्षेत्र परिवर्तन नहुने गरी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं, क्षेत्र नं. १ ले कतिपय ठेक्काको निर्माणस्थल परिवर्तन गरी अन्य सडक योजनामा काम गराएको छ । यसरी अन्य स्थानमा कार्य गराउँदा उक्त स्थानको आवश्यकता पहिचान, सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत

सर्वेक्षण, डिजाइन तथा लागत अनुमान स्वीकृत गरेको देखिदैन । कार्यस्थल परिवर्तन गरेका ५ ठेक्काको लागि यो वर्ष रु.६ करोड ११ लाख खर्च लेखेको छ । निर्धारित कार्यस्थलमा कार्य हुन नसकेमा ठेक्का रद्द गर्ने वा अन्य आवश्यक कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्नेमा स्थान परिवर्तन गर्ने कार्य कानूनसम्मत देखिएन ।

३८. **एज बिल्ट ड्रइङ्ग** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२५ मा निर्माण कार्य सम्पन्न भएको तीस दिनभित्र निर्माणव्यवसायीले निर्माण भएबमोजिमको (एज बिल्ट) नक्सा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खरिद सम्भौतामा उक्त नक्सा पेस नगरेमा निश्चित रकम भुक्तानी रोक्का गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका १७ इकाईले एज बिल्ट ड्रइङ पेस नगरेको अवस्थामा भुक्तानी रोक्का गर्नुपर्ने रु.१ करोड १४ लाख रोक्का नगरी भुक्तानी गरेका छन् । एज बिल्ट ड्रइङ पेस नगर्नेबाट उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३९. **धरौटी बढी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६६ को उपनियम (१), (२) र (३) मा धरौटी फिर्ता गर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ मा सह-लगानी अवधारणा अन्तर्गत सञ्चालन हुने सडक योजनाका उपभोक्ताबाट कुल लागतको ५० प्रतिशत रकम र सडक कटिङ्ग अनुमति (प्याच वर्क) का लागि सम्बन्धित व्यक्ति/निकायबाट प्राप्त रकम धरौटी खातामा जम्मा गर्ने व्यवस्था अनुसार २०६७/६८ देखि उपभोक्ताबाट रु.३ करोड ४८ लाख र प्याच वर्कको लागि विभिन्न निकायबाट रु.९७ लाख जम्मा भएको छ । हालसम्म सह-लगानीअन्तर्गत रु.३ करोड १ लाख र प्याच वर्कमा रु.१ करोड ३५ लाख खर्च गरेको छ । प्याच वर्कको लागि प्राप्त रकमभन्दा रु.३८ लाख बढी खर्च गरेको छ । सह-लगानीअन्तर्गत उपभोक्ताबाट प्राप्त रकमबाट प्याच वर्कमा खर्च गरेको पाइएकोले उक्त रकम प्याच वर्कको लागि धरौटी राख्ने निकायहरूबाट असुल हुनुपर्दछ ।
४०. **घर जग्गा संरक्षण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४६ मा सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने व्यवस्था छ । भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको २०७१/३३१ को पत्रबाट डिभिजन सडक कार्यालय, पोखरालाई साबिक नेशनल कन्ट्रक्सन कम्पनीको नाममा पोखरा उपमहानगरपालिका स्थित पृथ्वीचोकमा रहेको घर जग्गा एवं अन्य सम्पत्तिको संरक्षण गर्न लेखी पठाएको छ । उक्त स्थानमा रहेको २६ रोपनी जग्गामध्ये ३.५ रोपनी एक मासु उत्पादन उद्योगले प्रतिमहिना रु.६३ हजार ८५० का दरले २०६५/६१/० देखि भाडामा प्रयोग गरी आएकोमा निजसँगको सम्झौता २०७०/६१/० मा रद्द गरे तापनि जग्गा खाली गरेको छैन । यस्तै ४ रोपनी जग्गा सहित १३ कोठा भएको व्यापारिक भवन, ९ कोठा भएको कार्यालय भवन र ५ कोठाको टहरा २०७०/४१/१ देखि एक सहकारीलाई प्रतिमहिना रु.२ लाख ५० हजारका दरले भाडामा दिएकोमा निजले सम्झौतामा उल्लेख भएभन्दा बढी घर जग्गा प्रयोग गरेकाले खाली गरिदिन स्थानीय प्रशासनलाई समेत पटक पटक पत्राचार गरे तापनि खाली गरेको छैन । उक्त दुवै संस्थाले यो वर्षको भाडा रु.३८ लाख राजस्व दाखिला गरेको पाइएन । भाडा रकम असुल गरी घर जग्गा संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
४१. **धरौटी सदरस्थाहा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६७(२) र ७३(२) मा प्रयोजन नखुलेको धरौटी रकम सदरस्थाहा गरी राजस्व दाखिला गर्ने व्यवस्था छ । यातायात व्यवस्था कार्यालय (सवारी) पर्सा को धरौटी खातामा रहेको रु.१ करोड ५३ लाखको प्रयोजन र धरौटी राखेको मिति खुल्दैन । उक्त धरौटी ६/७ वर्ष पुरानो रहेको र प्रयोजनसमेत स्पष्ट नभएकोले सदरस्थाहा गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

रेल विभाग

४२. **रेलमार्ग निर्माण** – मेची महाकाली विद्युतीय रेलमार्ग र काठमाडौं उपत्यकामा मेट्रो रेलमार्ग निर्माण कार्यलाई राष्ट्रिय गौरवको आयोजना घोषणा गरी रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजनामार्फत २०६६/६७ देखि काम शुरु भएको छ । सिमरा-बर्दिबास खण्डको १०८ किलोमिटरको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भई ट्याक वेड निर्माण गर्न २०७०/७१ मा नै खरिद व्यवस्थापन भए तापनि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको स्वीकृतिमा ढिलाई भएको र मुआवजा दरमा स्थानीयको चिन्त नबुझी काममा अवरोध आएकोले भौतिक प्रगति शून्य देखिएको छ । सिमरा-बुटवल र बुटवल-लुम्बिनी खण्डको २६७ किलोमिटरको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारी कार्य र काठमाडौं उपत्यकामा मेट्रो रेल सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ । हालसम्म सम्भाव्यता अध्ययन तथा डी.पी.आर.तयारीमा रु.१ अर्ब ८ करोड ३२ लाख, जग्गाको मुआवजामा

रु.१ अर्ब ९८ करोड ८१ लाख, ट्र्याक वेड निर्माणमा रु.५४ करोड २३ लाख र अन्य खर्च रु.२२ करोड ३८ लाखसमेत रु.३ अर्ब ८३ करोड ७४ लाख खर्च गरेको देखिन्छ।

यस्तै जलपाइगुडी-काकडभिट्टा, जोगवनी-विराटनगर, जयनगर-बर्दिबास, नौतनवा-भैरहवा र रुपेडिया-नेपालगन्जसमेत ५ लिङ्ग मार्ग भारत सरकारबाट निर्माण गर्न सन् २०१० मा सहमति भएअनुसार जोगवनी-विराटनगर र जयनगर-बर्दिबास खण्डको निर्माण कार्य भइरहेको छ। पूर्व-पश्चिम पूरै मार्गको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारीको कार्य सम्पन्न नभएकोले निर्माण कार्यको लागत र समयावधि यकिन भएको छैन।

४३. **परामर्श खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। सिमरा तमसरिया खण्डमा रेलमार्ग निर्माण गर्ने कामको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरी एक विदेशी परामर्शदातालाई रु.३३ करोड ४२ लाख भुक्तानी भएको छ। उक्त खण्डको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र विस्तृत सर्वेक्षण गर्न वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयमा सहमति माग गरेकोमा सचिवस्तरको २०७०।९।२२ को निर्णयबाट सहमति प्रदान गरेको छ। सहमतिपत्रमा सिमरा-तमसरिया, सिमरा-पथलैया-हेटौडा-तमसरिया र चन्द्रनिगाहापुर-निजगढ-हेटौडा-नारायणगढ-तमसरिया रुटको सम्भाव्यता अध्ययन गर्नुपर्ने, पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रको वन तथा जैविक विविधतामा कम क्षति पर्ने रुट एलाइन्टमेन्टलाई कार्यान्वयन गर्न प्राथमिकता दिनुपर्ने उल्लेख छ।

सो सहमतिअनुसार वन क्षेत्र कम पर्ने चन्द्रनिगाहापुर-निजगढ-हेटौडा-नारायणगढ-तमसरिया र सिमरा-पथलैया-हेटौडा-तमसरिया रुटको अध्ययन नगरी बढी वन क्षेत्र पर्ने सिमरा-तमसरिया रुटको डी.पी.आर. तयार गर्ने कार्यको लागि २०६९।१२।१९ मा सम्झौता र २०७१।२।२९ मा सम्पन्न गरी उक्त रकम खर्च लेखेको पाइयो। निजगढ-हेटौडा-नारायणगढ-तमसरिया रुटको सम्भाव्यता अध्ययन गर्न एक विदेशी परामर्शदातासँग रु.१० करोड ८ लाखको सम्झौता २०७२।४।८ मा भएको छ। सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र स्वीकृति नलिई विस्तृत सर्वेक्षण गराएबाट सो कार्यमा भएको खर्च रु.३३ करोड ४२ लाख प्रतिफलविहीन हुने देखिएको छ।

४४. **बढी भुक्तानी** – सिमरा बर्दिबास खण्डमा रेलमार्गको ट्र्याक वेड निर्माण कार्यका एक निर्माण व्यवसायीलाई पाँचौ बिलसम्मको रु.१ करोड ६३ लाखबाट चौथो बिलसम्म भुक्तानी भएको रु.१ करोड ५२ लाख घटाई रु.११ लाख भुक्तानी दिनुपर्नेमा रु.२१ लाख भुक्तानी दिएकोले बढी भुक्तानी भएको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१० लाख असुल हुनुपर्दछ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

डिभिजन सडक कार्यालय ललितपुर र शिवपुर

डिभिजन कार्यालयहरूको निर्माण कार्य व्यवस्थापनको मितव्ययिता एवं कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

४५. **विस्तृत सर्वेक्षण र ड्रइङ्ग डिजाइन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२(१) विपरीत डिभिजन सडक कार्यालय, ललितपुरले उपत्यका सडक विस्तार आयोजना अन्तर्गत सडक विस्तार तथा नाली सुधार कार्यको ४ ठेकामा रु.२२ करोड १३ लाख र शिवपुरले अर्घाखाँची र कपिलवस्तु जिल्लाका ७ ठेकामा रु.२ करोड ८७ लाख समेत रु.२५ करोड विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ्ग, डिजाइन तयार नगरी आयोजना कार्यान्वयन गरेका छन्। विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ्ग, डिजाइन र स्पेसिफिकेशन अनुसार मात्र सडक निर्माण कार्य गर्नुपर्दछ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- ३६.५६ कि.मि. कालोपत्रे सडक निर्माण गर्ने,
- ५२.९६ कि.मि. ग्राभेल सडक निर्माण गर्ने,
- गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने।

४६. लेन तथा फुटपाथ – डिभिजन सडक कार्यालय, ललितपुरबाट निर्माण भएका सडकको लेन स्टान्डर्ड तथा फुटपाथ सम्बन्धमा देखिएका केही मुख्य व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

४६.१ पुलचोक इन्जिनियरिङ्ग कलेज-बखुन्डोल-ग्रिनविच होटल, शान्ता भवन-प्रहरी पोष्ट-रिङ्ग रोड सडक, महिला प्रशिक्षण केन्द्र-चक्रपथ सडक रोड स्टान्डर्ड अनुसार २ वा ३ लेनको हुनुपर्नेमा ८ मिटर अर्थात् २ लेनभन्दा १ मिटर बढी बनाएको पाइयो ।

४६.२ सडकको फुटपाथको मापदण्ड तोकेको पाइएन । कार्यालयले १.५ देखि २ मिटरसम्म फुटपाथ कायम गर्ने उल्लेख गरे तापनि लगनखेल-प्रयागपोखरी-ग्वाको सडक अवलोकन गर्दा कतिपय स्थानमा बनाएको छैन भने कतिपय स्थानमा १.५० मिटरसम्म फुटपाथ कायम गरेको छ ।

त्यसैले फुटपाथ विनाका सडकले पैदलयात्रुको निर्वाध र सुरक्षित आवागमनमा असर पर्ने तथा तोकिएको मापदण्ड भन्दा फरक हुने गरी सडक निर्माण गर्नाले अनावश्यक खर्च हुने देखिएकाले यस तर्फ सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्दछ ।

समस्या

- विस्तृत सर्वेक्षण र ड्रइङ्ग डिजाइन विना ठेक्का सम्झौता हुनु,
- तोकिएको अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न नहुनु,
- गुणस्तर परीक्षण र नियन्त्रण प्रभावकारी नहुनु ।

४७. भेरिएसन – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४(१) मा खरिद सम्झौता गर्दाको बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थितिमा कारण खुलाई अधिकार प्राप्त अधिकारीले भेरिएसन गर्न सक्ने व्यवस्था छ ।

४७.१ डिभिजन सडक कार्यालय, ललितपुरको रिङ्ग-रोड-ग्वाको-इमाडोल सडक विस्तारको काम गर्न निर्माण व्यवसायीसँग रु.७ करोड ९१ लाखको सम्झौता भई वर्ष नवौं बिलसम्म रु.५ करोड २ लाख भुक्तानी भएको छ । ठेक्काको बिल अफ क्वान्टिटीको काममध्ये स्टोन मेसिनरीको परिमाण ४०२.५६ घनमिटर रहेकोमा भेरिएसन स्वीकृत नगरी ३ हजार ४९ (६५७.४० प्रतिशत बढी) घनमिटरको प्रति घनमिटर रु.८ हजार २ सयले जम्मा रु.२ करोड ५० लाख भुक्तानी गरेको देखियो ।

४७.२ डिभिजन सडक कार्यालय, शिवपुरले सुरही नदी पुल निर्माण कार्यमा पुलको डिजाइन गर्दा पुल संरक्षण कार्यमा आवश्यक पर्ने परिमाण नराखेको कारण शुरु सम्झौता अङ्क रु.४ करोड ४४ लाखमा रु.६३ लाख (१४.१९ प्रतिशत) भेरिएसन आदेश स्वीकृत भई पुलको लागत रु.५ करोड ७ लाख पुगेको छ ।

लागत अनुमान गर्दा पर्याप्त ध्यान नपुऱ्याएका कारण भेरिएसन गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको छ । अतः निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयारीमा पर्याप्त ध्यान नदिने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

४८. म्याद थप – डिभिजन सडक कार्यालय, शिवपुरअन्तर्गत बर्दगीघाट पुल निर्माणका लागि २०६४।११।१५ मा ठेक्का सम्झौता गरेकोमा निर्माण व्यावसायीले म्याद थपका लागि २०७०।१।१७ मा दिएको निवेदन उपर ८ महिनासम्म कुनै कारवाही नगरी महानिर्देशकबाट अन्तिम पटकका लागि भनी २०७१।३।२५ सम्मको म्याद थप भएकोमा ९० प्रतिशत काम सम्पन्न भएको जनाई २०७१।३।२५ भन्दा पछि थप आर्थिक दायित्व नबढ्ने गरी २०७२।३।२५ सम्म पुनः म्याद थप गरेको छ । अन्तिम पटक भनी म्याद थप भएको ठेक्कामा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलगाई पुनः म्याद थप गरेको देखियो । यस्तो अवस्थामा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी पुनः म्याद थप गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

सुझाव

- विस्तृत सर्वेक्षण र ड्रइङ्ग डिजाइन तयार गरी ठेक्का व्यवस्थापन गर्नुपर्ने,
- तोकिएको अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने,
- गुणस्तर परीक्षण र नियन्त्रण प्रभावकारी बनाउनुपर्ने ।

४९. गुणस्तर नियन्त्रण – पुल तथा सडक सम्बन्धी मापदण्ड, २०५८ र सडक विभागबाट जारी गरेको गुणस्तर आश्रवस्तता योजना बमोजिम निर्माण कार्यको गुणस्तर नियन्त्रण र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

४९.१ डिभिजन सडक कार्यालय, ललितपुर अन्तर्गत सातदोबाटो-गोदावरी सडक विस्तार कार्यमा निर्माण व्यवसायीले स्वीकृत नमूना बमोजिमको निर्माण सामग्रीको प्रयोग नगरी वेस कोर्सको काम शुरु हुनु अघिको ल्याब परीक्षणबाट अधिकतम मोड्युलर कन्टेन्ट ५.५२ प्रतिशत हुनुपर्नेमा ३ पटक परीक्षण गर्दा २.२९८, २.३७३, २.२८३ प्रतिशत भएको र अधिकतम ड्राई डेन्सिटी २.२५८ जि.एम./सी.सी. हुनुपर्नेमा ४ पटक परीक्षण गर्दा २.२९८, २.३०६, २.२७३, २.२८३ जी.एम./सी.सी. भएको देखियो । कम गुणस्तरको सामग्री प्रयोग गर्दा सडकको गुणस्तरीयता कायम हुने देखिएन ।

४९.२ डिभिजन सडक कार्यालय, शिवपुरले हुलाकी सडकमा २ हजार ४५९ घनमिटर सब-बेस गरी रु.७८ लाख ६९ हजार भुक्तानी गर्दा स्पेशिफिकेशन अनुसार न्यूनतम २५ पटक नमूना परीक्षण गर्नुपर्नेमा ३ पटकमात्र परीक्षण गरी भुक्तानी दिएकोले गुणस्तर आश्वस्तता हुने अवस्था देखिएन ।

डिभिजन कार्यालयहरूले निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षण तथा नियन्त्रण अनुगमनका माध्यमबाट गुणस्तरीय कार्य गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

व्यापारिक मार्ग, बेलहिया-बुटवल सडक

बेलहियादेखि बुटवलसम्मको २४ किलोमिटर सडक विस्तार कार्यक्रमको निर्माण कार्य व्यवस्थापनको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

५०. **आयोजना लागत** – आयोजनाको शुरु अनुमानित लागत र खर्चमा सामञ्जस्यता हुनुपर्दछ । परामर्शदाताले २०६८ मा तयार गरेको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (DPR) मा आयोजनाको लागत रु.३ अर्ब ३ करोड ८ लाख उल्लेख भएकोमा २०७१/७२ सम्म रु.५ अर्ब १० करोड ५९ लाखको लागत अनुमानको ठेक्का स्वीकृत भइसकेकोले शुरु लागत अनुमान भन्दा रु.२ अर्ब ७ करोड ५१ लाख (६८.४६ प्रतिशत) वृद्धि भएको देखिन्छ । आयोजनाको लागत वृद्धि हुनुको कारणमा परामर्शदाताले तयार गरेको लागत अनुमानमा साइड ड्रेन लगायतका कार्य छुटेको, आसफाल्ट पिचको सट्टा आर.सी.सी. ढलान गर्नुपरेको, साइड पेटीको काम थप गर्नुपरेको, आकाश पुल तथा पैदलयात्रीलाई आवश्यक पर्ने रोड कसिड थप्नु परेको आदि कारणबाट एउटै ठेकामा ४ पटकसम्म रु.९ करोड १५ लाख भेरिएशन आदेश जारी गर्नु परेको तथा त्रुटिपूर्ण डिजाइन, स्पेशिफिकेशनको कारण समयमा कार्यसम्पन्न हुन नसकी समय लम्बिन जाँदा रु.९ करोड ३१ लाख मूल्य वृद्धि भुक्तानी गर्नुपरेको आदि प्रमुख रूपमा रहेको देखियो । समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- २४ किलोमिटर ६ लेन सडक विस्तार गर्ने,
- २ पुल निर्माण गर्ने,
- ड्रेनेज, फुटपाथ, बसस्टप निर्माण गर्ने ।

५१. **आयोजना अवधि** – आयोजना पूर्व निर्धारित समयभित्र सम्पन्न हुनुपर्दछ । सडक विस्तार कार्य २०६८/६९ मा शुरु गरी २०७१/७२ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७१/७२ सम्म ३५ प्रतिशतमात्र कार्य प्रगति भएकोले आयोजनाको अवधि ७५ प्रतिशत थप गरी २०७४/७५ सम्म पुऱ्याएको छ । आयोजनाको समयमावधि बढेको कारणले रु.९ करोड ३१ लाख मूल्य वृद्धि भुक्तानी गर्नुपरेको, सडक प्रयोगकर्ताले समयमा सडक उपयोग गर्नबाट वञ्चित हुनुपरेको, ट्राफिक अवरोध यथावत रहने र निर्माण कार्य लम्बिँदा सो क्षेत्रमा वातावरणीय प्रदुषण समेत लम्बिने स्थिति छ । ठेक्का कार्यान्वयनमा सुधार गरी कार्यतालिका बमोजिम तोकिएको समय भित्रै आयोजनाका सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

समस्या

- आयोजनाको लागत र अवधि बढेको,
- डिजाइन परिवर्तन भएको,
- बढी बिटुमिन प्रयोग भएको ।

५२. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४(१) मा खरिद सम्झौता गर्दाका बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थिति सिर्जना भएमा भेरिएसन आदेश जारी गर्न सकिने उल्लेख छ । चेनेज नं.२+२०० देखि ५+२०० सम्म ३ किलोमिटर सडक विस्तार गर्ने कार्यमा निर्माणव्यवसायीले कार्य शुरु गरेपछि थप काम गर्नुपर्ने अवस्था जनाई भेरिएसन गर्दा १५ प्रतिशतभन्दा बढी हुने भएकोले सो ठेक्काको कारवाही अगाडि नबढाई रु.४ करोड ९७ लाख सम्झौता रकम घटाई सो चेनेजमा गर्नुपर्ने आर.सि.सी.पिच, ड्रेनेज लगायतको काम अर्को निर्माण व्यवसायीबाट गराएको छ । परामर्शदाताले डिजाइनमा ध्यान नपुऱ्याउनु तथा नियममा भएको व्यवस्था पालना नगर्दा बढी दायित्व परेकोले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।

सुभाउ

- निर्धारित समय र लागतमा आयोजना सम्पन्न हुनुपर्दछ,
- फिल्डको वास्तविक स्थितिको आधारमा डिजाइन तयार हुनुपर्दछ ।

५३. **बिटुमिनको प्रयोग** – परामर्शदाताले पेस गरेको डिजाइन अनुसार सडक निर्माणको लागि ट्याककोट गर्दा प्रतिवर्गमिटर ०.२ लिटरका दरले बिटुमिन प्रयोग गर्नुपर्ने गरी स्वीकृत भएको देखिन्छ । तर निर्माण कार्यको नापी सिटमा प्रतिवर्गमिटर ०.५ लिटरका दरले ६६ हजार २३९ लिटर बढी बिटुमिन उपयोग भएको आधारमा सो बापत रु.७२ लाख बढी भुक्तानी भएको छ । परामर्शदाताले तयार गरेको डिजाइन परिवर्तन गर्नुको कारण स्पष्ट नखुलेको साथै विभागीय स्वीकृतिसमेत लिएको छैन । अतः स्वीकृत डिजाइनअनुसार कार्य गर्नुपर्दछ ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

यातायात व्यवस्था कार्यालय, भेरी

यातायात कार्यालयहरूले सञ्चालनमा ल्याएको सवारीसाधन दर्ता (VRS) तथा सवारीचालक अनुमतिपत्र दर्ता (DLRS) सफ्टवेयरको पर्याप्तता, विश्वसनियता र पूर्णताको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ ।

५४. **सोर्स कोड** – कार्यालयले प्रयोग गरेको सवारीचालक अनुमतिपत्र र सवारीसाधन दर्तासम्बन्धी सफ्टवेयरको डाटाबेस सभर यातायात व्यवस्था कार्यालयमा रहे तापनि सो दुवै सफ्टवेयरको सोर्सकोड २ परामर्शदातासँग रहेको पाइयो । उक्त सोर्सकोड कार्यालयले प्राप्त गरी सफ्टवेयर सञ्चालन अधिकार कार्यालयमा रहने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

५५. **सफ्टवेयर परीक्षण** – सफ्टवेयरले प्रचलनमा रहेको ४ अङ्कको सवारी नम्बरको सट्टा सोभन्दा बढी वा घटी अङ्कको सवारीसाधन नम्बर राख्दा वा सोको राजस्व प्राप्त स्थिति जति पटक प्रविष्ट गरेपनि लिने गरेको पाइयो । सवारीसाधनको विवरण, नवीकरण दस्तुर वा लाइसेन्स जारी गर्दाको विवरण सफ्टवेयरमा प्रविष्टि गर्दा वित्तीय प्रतिवेदनहरू तयार हुनुपर्नेमा सो हुने गरेको देखिएन ।

सवारी लाइसेन्स लिएको सवारीधनीले थप वर्गको लाइसेन्स लिँदा सो थप व्यवस्था प्रविष्टि गर्न पहिलेको जाँचपासको रेकर्ड म्यानुअली हटाउने र थप गरेको व्यवस्था पुनः प्रविष्टि गर्ने गरेको पाइयो । अतः सफ्टवेयरको इनपुट र आउटपुट नियन्त्रण गरी लिमिट चेकको माध्यमबाट तथ्याङ्क भेलिडेसन गर्ने तथा समयानुकूल सफ्टवेयर अपडेट गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५६. **डिजिटाइज्ड अभिलेख** – कार्यालयमा भएका अभिलेखहरूको पूर्ण रुपमा डिजिटाइजेसन हुनुपर्छ । अवलोकनका क्रममा २०६९ पौषभन्दा पछिका अभिलेखहरू मात्र डिजिटाइज्ड भएको पाइयो । कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउन सबै अभिलेखहरूको पूर्ण रुपमा डिजिटाइजेशन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

संगठित संस्था

सडक बोर्ड नेपाल

५७. **दायित्व** – बोर्डबाट निकासी प्राप्त गर्ने डिभिजन सडक कार्यालय ६ ले आम्दानीभन्दा बढी खर्च गरेकोले वासलातमा रु.१ करोड ७६ लाख सडक मर्मत सम्भार दायित्व देखिन्छ। सो रकम बोर्डबाट फिर्ता माग गरेकोमा ४ कार्यालयको दायित्व रु.१ करोड ४३ लाख भएकोमा रु.२ करोड ५५ लाख २०७२।७३ मा प्राप्त भएकोले वासलातले आर्थिक कारोबारको यथार्थ चित्रण गरेको छैन।
५८. **पेशकी** – बोर्डबाट विभिन्न कार्यालयलाई गएको निकासामध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रकमलाई पेशकी बाँकीमा देखाउने गरेको छ। खर्च नभएको रकम बोर्डमा फिर्ता पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ। सडक विभाग र मातहतका कार्यालयबाट बचत रकम फिर्ता गरे तापनि जिल्ला विकास समिति र नगरपालिकाहरूले फिर्ता गरेको देखिएन। बोर्डले सडक विभाग र मातहतका कार्यालयमा मौज्जात रही पेशकी कायम गरेको भन्दा १५ कार्यालयबाट रु.३ करोड ३६ लाख बढी प्राप्त भएको, पेशकी कायम गरेको भन्दा ९ कार्यालयबाट रु.१ करोड ७ लाख घटी प्राप्त भएको र ५ कार्यालयले रु.७ लाख फिर्ता नगरेको अवस्था छ। हिसाब फरक पर्नाको कारण स्पष्ट गरी मिलान गर्नुपर्दछ।
५९. **आय अनुमान** – हेटौँडा-नारायणगढ सडक खण्डमा सडक मर्मत सम्भार दस्तुरबापत साना/ठूला सवारी साधनबाट वार्षिक रु.४ करोड ६५ लाख कुल आय अनुमान गरेकोमा बन्द र आवागमन दोहोरिने ३०, ओभरहेड १५, सञ्चालन खर्च १५, बीमा खर्च १ र काउण्टर निर्माण खर्च १ समेत ६२ प्रतिशत घटाई पहिलो वर्षको लागि रु.२ करोड २१ लाख र दोस्रो वर्षको लागि पहिलो वर्षको अनुमानमा ५.५ प्रतिशत वृद्धि गरी रु.२ करोड ३४ लाखसमेत २ वर्षको लागि रु.४ करोड ५५ लाखको खुद आय अनुमान कायम गरी बोलपत्र आह्वान गरेको छ। कुल आय अनुमानमा ओभरहेड घटाएपछि सञ्चालन, बीमा, काउण्टर निर्माण खर्च र बन्द हडताल हुने भनी ४७ प्रतिशत घटाई खुद अनुमानित आय कायम गरेको उपयुक्त देखिएन। सवारी साधन गणना गर्न नियुक्ति भएका परामर्शदाताबाट प्रतिदिन औसतमा ५ हजार ३२९ दुईपाइग्रे सवारीसाधन गुड्ने भनी दिएको प्रतिवेदनअनुसार आय अनुमान गर्दा रु.९७ लाख प्राप्त हुनेमा रु.११ लाख अनुमानित आय कायम गरेको छ।

उक्त सडक खण्डमा ३ वर्ष अगाडी नै रु.५ करोड २२ लाखको आय अनुमान स्वीकृत भएको देखिन्छ। सवारीसाधन आवागमनमा प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको अवस्थामा आय घट्ने गरी अनुमान स्वीकृत गरेको उपयुक्त देखिएन। यसरी विगतको भन्दा घटी आय अनुमान गरी बोलपत्र आह्वान गरेको कारण गत वर्ष प्राप्त भएको भन्दा यो वर्ष रु.२६ लाख घटी आय प्राप्त भएको छ। आय अनुमान यथार्थपरक बनाउनुपर्ने देखिएको छ।

- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः
  - सरकारी कार्यालयतर्फ १३३ निकायमा रु.९ अर्ब ३५ करोड २८ लाख ८७ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १८ निकायले रु.३३ करोड १८ लाख ९१ हजार फल्र्युट गरेकोले रु.९ अर्ब २ करोड ९ लाख ९६ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.६ अर्ब ३८ करोड ३९ लाख ७९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
  - संगठित संस्था एकतर्फ यो वर्ष रु.९२ लाख ४९ हजार बेरूजु देखिएकोमा फल्र्युट नगरेकोले बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८५ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१ अर्ब ५८ करोड २१ लाख, राजस्व रु.५८ लाख, धरौटी रु.१ करोड १८ लाख र अन्य कारोबार रु.३० करोड ३२ लाखसमेत रु.१ अर्ब ९० करोड २९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था ४ र समिति १ समेतको रु.४८ करोड ८४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ मन्त्रालयले समाज कल्याण कार्यक्रमबाट २२६ संस्थालाई चालु तथा पुँजीगत अनुदान रु.१२ करोड १८ लाख उपलब्ध गराएकोमा अनुदान उपलब्ध गराउने नीति, निर्देशिका, संस्था छनौटको आधार तथा प्रक्रिया निर्धारण गरेको छैन । साथै वितरित अनुदान तोकिएको काममा खर्च गरे नगरेको, लक्ष्यअनुसार प्रगति भए नभएको र लेखापरीक्षण भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको छैन ।
- १.२ समाज कल्याण परिषद्को भोगचलनमा रहेको भृकुटीमण्डप, दुवाकोट भक्तपुर र बाल्मीकी क्याम्पसको पूर्वपट्टि रहेको समेत ६५७ रोपनी जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा प्राप्त गरेको छैन । खुलामञ्चबाट २०४९ मा तीन महिनाका लागि भृकुटीमण्डपमा सारिएका व्यापारीलाई सो स्थानबाट अन्यत्र सार्ने कार्य भएको छैन ।
- १.३ समाज कल्याण परिषद्ले बूढानीलकण्ठ र भृकुटीमण्डपमा भएको जग्गा, भवनलगायतको सम्पत्ति ठेक्का बन्दोबस्त नगरी ५ वर्षदेखि सोभै बहालमा लगाएको छ । परिषद्ले यो वर्ष बहालबाट रु.६ करोड ३३ लाख आम्दानी गरेकोमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ अनुसार लागने कर सञ्चितकोष दाखिला गर्न औल्याएकोमा दाखिला गरेको छैन ।
- १.४ समाज कल्याण परिषद्को आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०५० मा तोकिएबमोजिम सम्पत्ति र दायित्व देखिने गरी वासलात यो वर्ष पनि तयार गरेको छैन ।
- १.५ समाज कल्याण परिषद्ले यो वर्ष ६४५ गैरसरकारी संस्थालाई रु.१३ अर्ब १० करोड ३८ लाख र ११२ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई रु.१२ अर्ब २९ करोड ९३ लाखको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिएको देखियो । अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट प्राप्त हुने सहयोग रकम विकास सहायता नीतिले निर्धारण गरेको राष्ट्रिय प्राथमिकताको क्षेत्रमा परिचालन गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालय

२. **वैदेशिक सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७ मा कार्यालयले विदेशी संघ, संस्था, एजेन्सी वा राष्ट्रबाट कुनै पनि किसिमको नगदी वा जिन्सी सहायता प्राप्त गर्दा वा प्राप्त गर्ने सम्भौता गर्दा राष्ट्रिय योजना आयोगको परामर्श र अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । प्राप्त वित्तीय विवरणमा दाताबाट ३० परियोजनाको लागि रु.७५ करोड ४ लाख तेश्रो पक्षिय भुक्तानी भएको उल्लेख छ । उक्त कारोबारको सम्भौता एवं सेस्ता लेखापरीक्षणका लागि पेस भएको छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२.१ एक दातृनिकायसँग ६ जनवरी २०१५ मा भएको सम्झौतामा ३ कार्यक्रमका लागि स्टर्लिङ्ग पाउण्ड २५ लाखको सहयोग उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । सम्झौतामा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट खर्चको लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने उल्लेख भएतापनि लेखापरीक्षणका लागि सेस्ता पेस गरेको छैन ।

२.२ मन्त्रालय र महिला तथा बालबालिका विभागले छाउपडी उन्मूलन र बालविवाह विरुद्धको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न एक दातृ निकायसँग अलग अलग समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर गरेको देखियो । सो समझदारी पत्रमा वित्तीय व्यवस्था, लेखा र लेखापरीक्षणको व्यवस्था उल्लेख गरेको देखिएन ।

एक दातृ निकायबाट प्राप्त सहयोगबाट महिला तथा बालबालिका विभागले छाउपडी कार्यक्रममा रु.२३ लाख खर्च गरेको छ । सोही दातृ निकायबाट बालविवाह उन्मूलनका लागि सम्झौता गरेको सेस्ता लेखापरीक्षणका लागि उपलब्ध गराउन २०७२।१।५ मा पत्राचार गरेकोमा केन्द्रीय बाल कल्याण समितिमाफत खर्च हुने जवाफ दिए तापनि सो समितिले लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

२.३ महिला तथा बालबालिका कार्यालय र जिल्ला बाल कल्याण समिति ६ ले एक दातृ निकायसँग महिला तथा बालबालिकासँग सम्बन्धित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी सम्झौता गरेको देखियो । अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति वेगरा दातृनिकायसँग सम्झौता गरी सहयोग प्राप्त गर्ने र खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

२.४ केन्द्रीय बालकल्याण समितिले यो वर्ष मन्त्रालयबाट प्राप्त रु. ३ करोड २३ लाख, गत वर्षको मौज्जातबाट रु.८ करोड ६ लाख, एक दातृ निकायबाट प्राप्त स्टर्लिङ्ग पाउण्ड १० लाख र अर्को एक दातृ निकायबाट प्राप्त रु.१ करोड २६ लाख खर्च गरेको देखिन्छ । सो कारोवारको सेस्ता लेखापरीक्षण गराउन २०७२।१।२ मा अनुरोध गरेकोमा पेस गरेको छैन ।

३. **आर्थिक अधिकार:** बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ मा केन्द्रीय बालकल्याण समितिको कोष व्यवस्थापन, लेखा र लेखापरीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था गरेको पाइएन । समितिलाई यस वर्ष मन्त्रालयले वैदेशिक सहायता समेत रु.७ करोड ३९ लाखको अख्तियारी पठाएको छ ।

त्यस्तै बाल न्याय (कार्यविधि) नियमावली, २०६३ मा बाल न्याय समन्वय समितिको कोष, लेखा र लेखापरीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था गरेको पाइएन । बाल न्याय समन्वय समितिलाई यस वर्ष मन्त्रालयले रु.४० लाखको अख्तियारी पठाएको छ । कोष व्यवस्थापनका विषयमा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

४. **विपद पश्चातको कार्य** – विपद जोखिम व्यवस्थापनमा संलग्न हुने सरकारी तथा गैरसरकारी निकायको भूमिका सुनिश्चित गर्न राष्ट्रिय विपद प्रतिकार्यको कार्यढाँचा, २०७० तयार गरेको छ । सोअनुसार बालबालिका, वृद्ध, अपाङ्ग, असहायवर्ग, सङ्घटान्ना समूह एवं विपदको समयमा लैङ्गिक हिंसा नियन्त्रण र संरक्षण क्रियाकलापको संयोजन गर्ने भूमिका मन्त्रालय र राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको रहेको देखिन्छ । प्रकोप प्रतिकार्य क्रियाकलाप सञ्चालनमा सहकार्य गर्न आएका १०० भन्दा बढी संघ, संस्थाहरूले गरेको खर्चको विवरण मन्त्रालय र मातहत निकायमा रहेको पाइएन ।

उक्त कार्यढाँचामा ११ क्लष्टर निर्धारण गरेको मध्ये विभिन्न दाताबाट विपदपछिको प्रतिकार्यमा वस्तु, सेवा, नगद, सोभै भुक्तानीलगायतका सहायता प्रदान गरेको संरक्षण क्लष्टरमा उल्लेख गरेको पाइयो । सोमध्ये एक दातृ संस्थाले २०१५ डिसेम्बरसम्म ३ लाख २६ हजार ३० बालबालिकासम्म पुगी अमेरिकी डलर २ करोड ४ लाख खर्च गरेको विवरण सार्वजनिक गरेको छ । यस्ता कार्यको अनुगमन गरी वास्तविकताको पुष्टि गर्ने दायित्व रहेको मन्त्रालयले यस सम्बन्धमा अनुगमन गरेको पाइएन ।

अन्य संस्था

समाजकल्याण परिषद्

५. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – परिषद्अन्तर्गत भृकुटीमण्डपको यो वर्षको कारोबार रु.१० करोड ८८ लाखको आन्तरिक लेखापरीक्षण लेखा राख्ने कर्मचारीबाटै गराएको पाइयो । लेखा राख्नेबाटै आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउन मिल्ने देखिएन ।

६. **सम्भौता विपरीत कार्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार बोलपत्रदाताले स्पेसिफिकेशन अनुसारका मालसामान नबुझाएमा आपूर्तिकर्तालाई नै फिर्ता गरी स्पेसिफिकेशनबमोजिमको सामान आपूर्ति गर्नुपर्दछ। एक बोलपत्रदातासँग चौडाई १२ र लम्बाई १५ फिटका, १२० ग्राम प्रतिवर्गमिटर तौल भएका ५ हजार थान पाल रु.६२ लाखमा आपूर्ति गर्ने सम्भौता भएको देखियो। प्राविधिक मूल्याङ्कन समितिले चौडाई र लम्बाई स्पेसिफिकेशनअनुसार नभएको प्रतिवेदन दिएतापनि २ हजार १ सय ७५ थान पालको रु.२२ लाख ८५ हजार भुक्तानि गरेको पाइयो। स्पेशिफिकेशनअनुसार नभएका पाल खरिद गर्नेलाई आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ।
७. **भूकम्पपछिको कार्य** – समाज कल्याण ऐन, २०४९ अनुसार परिषद्मा आबद्ध भएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघ, संस्थाले परियोजना र कार्यक्रम सञ्चालनको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष १११ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले भूकम्प पीडितलाई रु.१ अर्ब २४ करोड ७० लाख र १२१ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले रु.४ अर्ब ४८ करोड ९७ लाखसमेत रु.५ अर्ब ७३ करोड ६७ लाख नगद तथा वस्तुगत सहयोग गरेको विवरण प्राप्त भएको छ। सो बाहेक ६९ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले ८५ कार्यक्रमका लागि रु.१ अर्ब १६ करोड ३० लाख र १५ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले १६ कार्यक्रमका लागि रु.१२ अर्ब ७१ करोड ५९ लाखसमेत रु.१३ अर्ब ८७ करोड ८९ लाख पूनर्स्थापन कार्यमा वैदेशिक सहायता लिन स्वीकृति लिएको पाइयो। गैरसरकारी संस्थाद्वारा सम्पादित कार्यको मन्त्रालयले समेत अनुगमन गरी मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी बसाल्नुपर्दछ।
- **बेरूज** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूज स्थिति देहायअनुसार छ:
- मन्त्रालय र मातहतसमेत ६९ निकायमा यो वर्ष रु.४१ करोड ५७ लाख २० हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.८ करोड ३७ लाख ४० हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३३ करोड १९ लाख ८० हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.१ करोड ३४ लाख ९७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
  - अन्य संस्था ४ तर्फ यो वर्ष रु.४ करोड ४३ लाख ८ हजार बेरूज देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय

मन्त्रालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१ अर्ब ३८ करोड ३ लाख, राजस्व रु.१० करोड २० लाख, धरोटी रु.१९ लाखसमेत रु.१ अर्ब ४८ करोड ४१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहत अन्य संस्था एकको रु.१ अर्ब ५९ करोड ४० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छः

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्ले पेश गरेको वासलातमा परिषद् मातहतका क्षेत्रीय तथा जिल्ला खेलकुद विकास समितिको समेत आय-व्यय समावेश गरी एकीकृत विवरण तयार नगरेको र रङ्गशाला, पौडी पोखरी लगायतका सबै भौतिक संरचनाको मूल्याङ्कन गरी वासलातमा समावेश गरेको छैन ।

१.२ खेलकुद विकास ऐन, २०४८ को दफा २१ (२) बमोजिम परिषद्को लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था भएकोमा परिषद् मातहतको क्षेत्रीय तथा जिल्ला खेलकुद विकास समितिहरूको लेखापरीक्षण गराएको छैन । ती समितिहरूलाई यो वर्ष रु.२२ करोड ७० लाख निकासी दिएको छ ।

१.३ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्, नेपाल स्काउटलगायत खेलकुदसम्बन्धी संघ संस्थालाई संस्थागत अनुदान रु.५ करोड ९५ लाख र खेलकुदसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन अनुदान रु.२ करोड ७९ लाख उपलब्ध गराएकोमा यो वर्ष समेत उक्त रकमको उपयोग सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गरेको छैन ।

१.४ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्को जिन्सी खातामा ७ सवारी साधन रहेको उल्लेख गरे तापनि ३ मात्र परिषद्मा रहेको, एक पजेरो जिप २०५५ सालमा तत्कालीन युवा खेलकुद तथा संस्कृतिमन्त्रीको स्वकीय सचिवले लगेकोमा हालसम्म फिर्ता नआएको, अन्य ३ को अवस्था खुल्ने गरी जिन्सी अभिलेख नराखेको साथै उक्त सवारीसाधन फिर्ता आएको छैन ।

१.५ छुट्टै निकायको रूपमा सञ्चालन नभएका इकाईको नाममा बजेट विनियोजन गरी अर्को निकायको नाममा खर्च गर्न नमिल्ने व्यहोरा गत वर्ष उल्लेख गरेकोमा यो वर्ष पनि मन्त्रालयबाट ७५ युवा सूचना केन्द्र स्थापना र सञ्चालन, स्थानीय युवा साभेदारी र राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालनसमेतमा विनियोजन भएको रु.६ करोड ६४ लाख युवा सूचना केन्द्रको नाममा बाण्डफाँट गरी राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्अन्तर्गतका जिल्ला खेलकुद विकास समितिमा पठाई खर्च गरेको छ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

२. **रकम दाखिला** – मन्त्रालयको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमबमोजिम राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड कार्यक्रमको लागि रु.५ करोड ७३ लाख राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्मार्फत जिल्ला, क्षेत्रीय खेलकुद विकास समिति र केन्द्रमा निकासी दिएकोमा खर्च नभई बाँकी भएको रु.३३ लाख फिर्ता गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था

राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्

३. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – परिषद्को आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६२ को नियम १८ मा परिषद्को आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्न केन्द्रीय कार्यालयमा एक आन्तरिक लेखापरीक्षण इकाई स्थापना भई कर्मचारी कार्यरत रहेको अवस्थामा समेत परिषद् र सो अन्तर्गतका कार्यालयहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण गरेको छैन । नियमको व्यवस्थाबमोजिम आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्नुपर्दछ ।

४. **मूलपानी क्रिकेट मैदान** – मूलपानी क्रिकेट मैदानको लागि खेलकुद परिषद् र नेपाल क्रिकेट संघबाट २०७०/७१ सम्म प्यारापिटसहितको अन्तर्राष्ट्रियस्तरको क्रिकेट मैदान निर्माण गर्ने कार्यक्रम रहेको देखिन्छ । निर्माण कार्यमध्ये भी.आई.पी.पेविलियोन भवनतर्फ रु.४ करोड खर्च भएकोमा २०७१/७१ मा क्रिकेट मैदानको माटो परीक्षण प्रतिवेदनबाट त्यस ठाउँमा प्यारापिट बनाउन नसकिने व्यहोरा दर्शाएको कारण अर्को ठेक्का व्यवस्थापन गरेकोले उक्त कार्यमा भएको खर्च उपयोगविहीन बन्न गएको छ ।

परिषद्ले सोही क्षेत्रमा अर्को प्यारापिटसहितको क्रिकेट मैदान निर्माणको लागि रु.१६ करोड ९९ लाखमा ठेक्का व्यवस्था गरेको छ । तर मैदान निर्माण गरिने क्षेत्रको ६ रोपनी जग्गाको मुआब्जा वितरण गर्न नसकेको र उक्त मैदानको लागत अनुमान पूर्व नै सम्भाव्यता अध्ययन र माटो परीक्षण गर्नुपर्नेमा सो नभएको कारण पटकपटक लागत अनुमान संशोधन गर्नुपरेको तथा अतिक्रमित घर जग्गाको व्यवस्थापन नगरी ठेक्का व्यवस्थापन गरेको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाई हुने देखिएको छ । यसबाट निर्माणको लागत खर्चमा समेत असर पर्ने हुँदा समयमा नै ध्यान दिई उपयुक्त व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

५. **कर्मचारी पदपूर्ति** – परिषद्को कर्मचारी सेवा, शर्तसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३६ मा पद रिक्त नभई वा सिर्जना नभई कुनै कर्मचारी नियुक्त गरी तलब खुवाएमा त्यसरी खुवाएको तलब भत्ताको रकम नियुक्त गर्ने अधिकारीबाट असुलउपर गरिने व्यवस्था छ । परिषद्को स्वीकृत दरबन्दीमध्ये करारतर्फ २५० रहने उल्लेख छ । तर परिषद्ले पद रिक्त तथा सिर्जना नभएको अवस्थामा समेत कर्मचारी करारमा नियुक्त गरी ३८२ कर्मचारीलाई रु.५ करोड ५६ लाख खर्च गरी स्वीकृत बजेटभन्दा रु.७६ लाख बढी खर्च गरेको छ । परिषद्को ९१ औं बोर्ड बैठकबाट खुला विज्ञापन गरी समावेशी आधारमा कर्मचारी पदपूर्ति गर्ने निर्णय भएकोमा सो निर्णयको अनुसरण गरी पदपूर्ति भएको छैन । कर्मचारी पदपूर्तिमा नियमावलीले गरेको व्यवस्था पालना गर्नुपर्दछ ।

६. **सत्रौँ एसियाली खेलकुद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा सार्वजनिक निकायले १० लाख रुपैयाभन्दा बढी लागत अनुमान भएको मालसामान वा सेवा खरिद गर्दा बोलपत्रको माध्यमद्वारा खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले सत्रौँ एसियाली खेलकुद कार्यक्रम सञ्चालनमा रु.६ करोड ६१ लाख खर्च गरेको छ । कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा प्रचलित नियमको पालना हुने गरी परिषद्अन्तर्गत विभागहरुमाफत कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेमा कार्यसम्पादन तथा व्यवस्थापन समिति गठन गरी विभिन्न खेल संघलाई पेशकी दिई कार्य गराएको, अफिसियल तथा कर्मचारी २७ को छनौटमा मापदण्ड तय नगरी छनौट गरेको, खेल कार्यक्रममा हवाई टिकट, पोशाक, खेल सामग्रीसमेत रु.२ करोड ६६ लाख बराबरको कार्य विभिन्न संघको नाममा पेशकी दिई कार्य गराएको र भिलेज खर्च रु.१ करोड ११ लाख सोभै एक विदेशी संस्थालाई भुक्तानी गरेको छ । नियमको पालना नगरी खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

७. **पूर्वाधार निर्माण** – नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्लाई दिएको अनुदानमध्ये रु.६९ करोड ५७ लाख खेलकुदसम्बन्धी भौतिक पूर्वाधार निर्माणतर्फ निकासी दिएकोमा परिषद्ले रु.१५ करोड २० लाख विभिन्न जिल्ला खेलकुद विकास समितिलाई निकासी दिएको छ । सो निकासामध्ये रु.४ करोड ५४ लाख निर्माण कार्यको प्रगतिको आधारमा नभई केवल बजेट फ्रिज नगर्ने उद्देश्यले आर्थिक वर्षको अन्तमा मात्र निकासी दिएको छ । यसरी निकासी दिने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

● **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:

- मन्त्रालयको रु.१ करोड ८८ लाख ९९ हजार बेरूजु देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्था एकाको रु.१८ करोड ४ लाख ८४ हजार बेरूजु देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

रक्षा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २६२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.३८ अर्ब ३२ करोड ४० लाख, राजस्व रु. ११ करोड १३ लाख, धरौटी रु.७५ करोड १३ लाख र अन्य कारोबार रु.२४ करोड २५ लाखसमेत रु.३९ अर्ब ४२ करोड ९१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ४ करोड ८६ लाख, उद्योग मन्त्रालयको रु.२७ करोड १० लाख र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.५४ करोड ७५ लाखसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय र मातहत अन्य संस्था ६ को रु.३४ अर्ब ४९ करोड ५६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ स्वयम्भू बारुदखाना, वसुन्धरा क्यान्टिन र सुनाचुरी इमल्सन प्लाण्टले आर्थिक कारोबारको सम्पत्ति तथा दायित्व देखिने गरी लेखा तयार गरेको छैन।
  - १.२ सैनिक कल्याणकारी कोषले सवारीसाधन, उपकरण, भौतिक पूर्वाधार र फर्निचरजस्ता स्थिर सम्पत्ति खरिद गरी खर्च गरेको रकमलाई वासलातमा देखाउनुपर्नेमा गत वर्षसम्मको रु.९ अर्ब ५७ करोड २३ लाख र यो वर्षको रु.४ करोड ९९ लाख आय-व्यय विवरणमा खर्च लेखाङ्कन गरेको छ।
  - १.३ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ अनुसार सम्भाररथी विभाग, विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालय र सैनिक कल्याणकारी कोषले यो वर्ष रु.१० करोडभन्दा बढीको खरिद कार्य गरे तापनि यो वर्ष पनि खरिद गुरुयोजना बनाएको छैन।
  - १.४ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ। सम्भाररथी विभागले यो वर्ष पनि ९९ ठेक्काबाट रु.१ अर्ब ७५ करोड ८ लाख र स्वयम्भू बारुदखानाले ११ ठेक्काबाट रु.२ करोड २३ लाखको विभिन्न सामान खरिद गर्न तेस्रो चौमासिकमा ठेक्का स्वीकृत गरी सम्भौता गरेको छ।
  - १.५ सैनिक कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ को नियम १७(२) अनुसार कोषले खरिद गरेको जग्गा र सोमा निर्माण गरेको भवन आदिको अभिलेख राख्नुपर्नेमा कोषले चितवनको चैनपुरमा ९ बिघा १८ कट्टा ७ धुर, काठमाडौंको छाउनीमा १० रोपनी १ आना र इचंगुनारायणमा १५ रोपनी ७ आना ३ पैसा जग्गा रु.५२ करोड २५ लाखमा खरिद गरेको विवरण उपलब्ध गराएको छ। तर कोषले खरिद गरेको एवं सरकारी जग्गाको विवरण र ती जग्गामा निर्मित भवनलगायत भौतिक संरचनाको एकमुष्ट लगत यो वर्ष पनि राखेको छैन।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सरकारी कार्यालय

२. **बजेट तथा अख्तियारी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २० मा प्रत्येक कार्यालयले आगामी वर्षको लागि चाहिने बजेट तथा कार्यक्रम तालुक निकायमा पेश गर्नुपर्ने र नियम २१ मा त्यसरी पेश भएकोमा तालुक कार्यालयले जाँच गरी अन्तिम रूप दिनुपर्ने व्यवस्था छ। नेपाली सेनाका इकाईहरूको लागि आवश्यक पर्ने बजेट तालुक कार्यालयले तयार गर्ने गरेको कारण चालु खर्चतर्फ यो वर्ष १६ इकाईलाई शुरुमा रु.२ अर्ब ७६ करोड ४७ लाख अख्तियारी पठाएकोमा २० पटकसम्म थप गरी रु.३ अर्ब ३४ करोड ८३ लाख र पुँजीगततर्फ १७३ इकाईलाई भवन निर्माण तथा पुँजीगत सुधारको लागि रु.१ अर्ब १६ करोड ८९ लाखको अख्तियारी विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालयमा पठाएकोमा आषाढसम्म २१ पटक थप अख्तियारी पठाई रु.६१ करोड ४२ लाख बजेट कायम गरेको देखियो।

नेपाली सेनाका विभिन्न गणहरुलाई इन्धन शीर्षकमा रु.४ लाख २९ हजारदेखि रु.३५ लाख ४१ हजारसम्म र कार्यालयसम्बन्धी खर्चको लागि रु.१ लाख ४ हजारदेखि रु.१२ लाख ६० हजारसम्म बजेट उपलब्ध गराएको छ। नियमावलीअनुसार प्रत्येक कार्यालयबाट बजेट तथा कार्यक्रम प्राप्त गरी बजेट तर्जुमा गर्ने र स्वीकृत बजेटको अख्तियारी आर्थिक वर्षको शुरुमा उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ।

३. **रकमान्तर** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १९ (१) मा कार्यालयले तालुक कार्यालयको निर्देशन र अर्थ मन्त्रालयले निर्धारण गरेको बजेट सिमा तथा बजेट दिग्दर्शन र परिपत्रको अधीनमा रही आफ्नो उद्देश्य अनुरूपको कार्य सम्पादन गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरी सो को आधारमा आगामी वर्षको लागि बजेट तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष नेपाली सेनाका लागि सवारी साधन खरिदमा रु.१५ करोडको बजेट व्यवस्था भएकोमा सम्भाररथी विभाग (प्राप्ती) लाई तीन पटक रकमान्तर गरी रु.१ अर्ब ३ करोड ४८ लाख थप गरेको समेत रु.१ अर्ब २७ करोड ४१ लाख खर्च गरेको छ। उक्त खर्चमध्ये सैनिक हवाई महानिर्देशनालयले हेलिकोप्टरको पार्टस खरिदमा रु.२३ करोड ९३ लाख, सम्भाररथी विभाग (प्राप्ती) ले सार्क सम्मेलनको लागि सवारीसाधन खरिदमा रु.८ करोड ६७ लाख र हेलिकोप्टर खरिदमा रु ९४ करोड ८१ लाख समेत रु.१ अर्ब ३ करोड ४८ लाख खर्च गरेको छ। विगत वर्ष हेलिकोप्टर खरिद भइसकेकोले यो वर्ष बजेटमा समावेश गरी भुक्तानी दिनुपर्नेमा रकमान्तरबाट थप गर्नु बजेट सिद्धान्त विपरीत छ।
४. **सिलाई खर्च** – नेपाली सेनाले सबै तहका सेनालाई नयाँ कार्यालय पोशाक प्रत्येक २ वर्षमा प्रतिव्यक्ति कटन सर्ट २ र पैण्ट १ को कपडा उपलब्ध गराई सोको सिलाई ज्याला प्रतिव्यक्ति रु.४५०।- ले उपलब्ध गराउने २०६९।९।३ मा निर्णय गरेको छ। सो निर्णयअनुसार कपडा प्राप्त भएपछि सिलाई खर्च भुक्तानी गर्नुपर्नेमा कपडा प्राप्त नहुँदै १४ कार्यालयले रु.२८ लाख भुक्तानी गरेको पाइयो। उक्त व्यहोरा लेखापरीक्षणबाट उल्लेख गरेपछि ४ कार्यालयले रु.८ लाख बेरुजू खातामा दाखिला गरेका छन्। बाँकी कार्यालयले भुक्तानी गरेको रु.२० लाखसमेत असुल गर्नुपर्दछ।
५. **राशनको लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८८ मा राशन व्यवस्था गर्नुपर्ने निकायले प्रत्येक वर्षको भाद्र मसान्तभित्र नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित हुने सम्बन्धित क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्यसूची, कृषि उपजको मूल्य निर्धारण गर्ने सरकारी निकायले प्रकाशित गरेको मूल्यसूची, सडक सुविधा, स्थानीय बजार दर तथा गत वर्षको खरिद सम्भौता दररेटको आधारमा लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृतिको लागि प्रमुख जिल्ला अधिकारी अध्यक्ष रहेको समितिमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ। राशन ठेक्काको लागत अनुमान दरको विश्लेषण गर्दा समान भौगोलिक अवस्था, सडक तथा बजारको पहुँच भएका तराईका १८ जिल्लामध्ये महोत्तरीले प्रति नफ्री प्रतिदिन रु.९५।४९ कायम गरेको छ भने सर्लाहीले रु.१२०।-, भित्रीमधेशका सिन्धुलीले रु.१०९।२५ र उदयपुरले रु.१२९।८१, हिमाली जिल्ला मुस्ताङ्गले रु.२३९।५५ र मनाङ्गले रु.३४७।४२, पहाडी जिल्लाका म्याग्दीले रु.१५१।९४ र बागलुङ्गले रु.१७६।५४, रोल्पाले रु.१९४।७६ र रुकुमले रु.२६६।४३, तथा उपत्यकास्थित ललितपुर, काठमाडौँ र भक्तपुरले क्रमशः रु.१३६।०५, रु.१३०।६४ र रु.१२३।०९ कायम गरेको छ। सुविधा र भौगोलिक पहुँच समान भएका जिल्लामा पनि लागत अनुमान दरमा विविधता देखिएकोले लागत अनुमान यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ।
६. **सीधै खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा सार्वजनिक निकायले दश लाख रुपैयाँ भन्दा बढीको मालसामान, सेवा वा कुनै निमाण कार्य गराउँदा बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष सम्भाररथी विभाग (प्राप्ती), सैनिक हवाई महानिर्देशनालयलगायत १० कार्यालयले रु.९ करोड ७८ लाखको पोशाक सवारीसाधन र कम्प्युटर पार्टसलगायतका सामग्री बोलपत्र नगरी सीधै खरिद गरेका छन्। नियमावलीले गरेको व्यवस्थाको पालना हुनुपर्दछ।

सम्भाररथी विभाग (प्राप्ती)

७. **सम्भौता कार्यान्वयन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ को उपनियम (८) मा मालसामान उपलब्ध गराउने सम्बन्धित आपूर्तिकर्ताबाट मालसामान उपलब्ध हुन नसकेकोमा साधारणतया प्रतितपत्र रद्द गरी सोबापत बैङ्कमा जम्मा भएको रकम फिर्ता लिई प्रतितपत्र खोलेको पेशकी रकम फछ्यौट गर्नुपर्ने उल्लेख छ। बुट, कपडा, जर्सी र क्यामोफ्लाज आपूर्ति गर्न ३ आपूर्तिकलाई रु.२० करोड ४१ लाख पेशकी दिएकोमा प्रतितपत्रको म्याद समाप्त भएकोमा म्याद थप भएको छैन। लेखापरीक्षण अवधिसम्म

आपूर्तकले सामान आपूर्ति गरेको पाइएन । कार्यालयले उक्त आपूर्तिकर्ताहरूलाई सामान आपूर्ति गराउन कुनै कारवाही गरेको छैन । अतः नियमावलीबमोजिम कारवाही गरी आपूर्ति गराउनुपर्दछ ।

८. **सार्क सम्मेलन खर्च** – काठमाडौंमा २०७१ मार्गमा सार्क सम्मेलन सञ्चालन गर्न नेपाली सेनाका विभिन्न निकायमा चालु खर्च रु.२ करोड ७४ लाख र पुँजीगततर्फ रु.१० करोड ९४ लाखसमेत रु.१३ करोड ६८ लाख खर्च भएको विवरण प्राप्त भएको छ । सो सम्बन्धमा सम्भाररथी विभाग (प्राप्ती)ले विभिन्न सामग्री द्रुतमार्गबाट खरिद गर्न मन्त्रपरिषद्को २०७१।३।२० को निर्णयानुसार स्वीकृति प्राप्त भई एक सप्लायर्ससँग २०७१।७।२५ भित्र आपूर्ति गर्ने गरी रु.७५ लाखको सम्भौता २०७१।७।१० मा भएकोमा सार्क सम्मेलन सम्पन्न भई सकेपछि २०७१।८।१७ मा मात्र रु.५७ लाख मूल्य बराबरको उपकरण आपूर्ति गरेको छ । पाँच किसिमका रु.१८ लाख मूल्यका सामान आपूर्ति गरेको छैन ।

सोही शिखर सम्मेलनको लागि सिंगापुरको एक कम्पनीसँग रु.१ करोड ४४ लाख ६५ हजार मूल्यको उपकरण खरिद गर्न २०७१।७।१३ मा सम्भौता गरेको छ । उक्त उपकरण ३ महिनाभित्र आपूर्ति गर्नुपर्नेमा सम्मेलन पश्चात् २०७२।३।११ मा मात्र आपूर्ति गरेको छ ।

प्रबन्धरथी विभाग (खाद्य परिवहन)

९. **विद्युत महसुल** – गत वर्ष १ हजार ३७२ विरङ्गी चुल्हो दैनिक ३ घण्टा सञ्चालन हुँदा खपत हुने विद्युत महसुलबापत रु.८४ लाख र लोड सेडिङ्गमा ब्याट्री चार्ज गर्न खपत हुने विद्युत महसुलबापत रु.४ करोड ६२ लाखसमेत रु.५ करोड ४६ लाखको लागत स्वीकृत गरी प्रतिनफ्री प्रतिदिन रु.२।५९ का दरले भुक्तानी दिने गरी राशन आपूर्तिकर्तासँग सम्भौता गरेको पाइयो । सम्भौतामा विद्युत उपयोग मापन गर्ने सर्विमिटर जडान गर्ने र विद्युत प्राधिकरणको दरअनुसार आपूर्तकले खपत युनिटको रकम सम्बन्धित निकायमा बुझाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको पाइयो । उक्त व्यवस्थाअनुसार विद्युत महसुलबापत सम्भौता रकमको अनुपातमा प्रतिवर्ष रु.१ करोड ८२ लाखले यो वर्षसम्म रु.३ करोड ६४ लाख प्राप्त हुनुपर्नेमा गत वर्ष रु.९ लाख र यो वर्ष रु.५ लाख गरी रु.१४ लाखमात्र प्राप्त भएको छ । सम्भौतामा भएको व्यवस्था र असुलीबीच अन्तर देखिएको सम्बन्धमा छानविन गरी नपुग रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालय

१०. **लागत अनुमान**– सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० अनुसार निर्माण सामग्रीहरूको मूल्य निर्धारण गर्दा जिल्ला दररेट निर्धारण समितिले तोकेको दरका आधारमा गर्ने व्यवस्था छ । निर्माण सामग्रीको लागत अनुमान तयार गर्दा बजार मूल्य, गत वर्षको दर, ढुवानी दरसमेत खुलाई दर विश्लेषण नगरी एकमुष्ट दर कायम गरेको देखियो । डण्डी, ईटा, गिट्टी, बालुवालगायत ५ आइटम सामानको लागत अनुमान विश्लेषण गर्दा महानिर्देशनालयले कायम गरेको लागत अनुमान काठमाडौं जिल्लाको स्वीकृत दररेट भन्दा बढी दरले अनुमान गरेबाट रु.४४ लाख बढी अनुमान भएको छ । नियमको व्यवस्थाअनुसार लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ ।
११. **गुणस्तर परीक्षण** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११५(१) अनुसार सार्वजनिक निकायले आपूर्ति गरेका मालसामान सम्भौतामा उल्लेखित प्राविधिक स्पेसिफिकेशन र गुणस्तर बमोजिम भए नभएको निरीक्षण वा परीक्षण गर्नु गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । महानिर्देशनालयबाट डण्डी, सिमेन्ट, बालुवा, गिट्टी लगायतका सामानहरू खरिद गर्दा निर्माण सामग्रीको गुणस्तर परीक्षण गरेको पाइएन । सम्भौतामा निर्माण सामग्रीको गुणस्तर परीक्षण गर्ने व्यवस्था राखी गुणस्तर परीक्षण गराई प्रतिवेदन लिने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
१२. **कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ (१) अनुसार आयोजना कार्यान्वयन गर्नको लागि विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमान र सोअनुसार वार्षिक कार्यक्रम निश्चित गरी सोही आधारमा वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रुपन्देहीको सैनामैनामा नेपाली सेनालाई आवश्यक पर्ने विभिन्न तालिमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्न प्रतिष्ठान भवन, कार्यालय भवनलगायतका भौतिक संरचना निर्माण गर्न गत वर्ष रु.१ अर्ब ३७ करोड १२ लाखको लागत अनुमान तयार गरको देखियो । सो स्थानमा भवन तथा पूर्वाधार निर्माण गर्न गत वर्ष रु.१५

करोड ४१ लाख खर्च गरेकोमा यो वर्ष महानिर्देशनालयले रु.१ करोड ७ लाखको निर्माण सामग्री र स्थपति निर्देशनालयले रु.१३ करोड ५० लाखको निर्माण सामग्री खरिद र ज्यालामा खर्च गरेको छ ।

सोही स्थानमा नं.३ तालिम गुल्मको भौतिक संरचना निर्माण गर्न २०७२।३।१७ मा रु.१५ करोडको कार्यक्रम स्वीकृत गरी अख्तियारी पठाएकोमा महानिर्देशनालयले रु.१२ करोड ११ लाखको निर्माण सामग्री खरिद र रु.२ करोड ८९ लाख ज्यामी ज्यालामा खर्च गरेको छ । उक्त कार्यको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको छैन ।

१३. **कार्य सम्पन्न** – सैनिक गढाघर सानोठिमीमा भूकम्पले क्षति पुऱ्याएको ब्यारेक स्तरोन्तति गर्न २०७२।३।११ मा रु.३ करोड ५० लाख निकास पठाएको थियो । कार्यालयले ६ वटा भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण गर्न रु.२ करोड ५० लाखको लागत अनुमान तयार गरेको देखियो । उक्त कार्य अमानतबाट गराउन विकास निर्माण महानिर्देशनालयबाट ठेक्का सम्झौता भएका एक आपूर्तकबाट रु.२ करोड २५ लाखको निर्माण सामग्री खरिद गरी ज्यालाको लागि ३ कर्मचारीलाई रु.१ करोड २५ लाख पेशकी उपलब्ध गराएको छ । कार्यालयले ती निर्माण कार्यको भौतिक प्रगति २०७२ असार मसान्तसम्म २५ प्रतिशतमात्र भएको देखाएकोमा महानिर्देशनालयले शतप्रतिशत प्रगति देखाएको छ । स्थलगत निरीक्षण गर्दा पौष मसान्तसम्म ४ भवनको छानासहित ढलान भएको, १ भवनको पिलर निर्माण भएको र १ भवनको निर्माण कार्य नै शुरु भएको देखिएन । एउटा भवनको सट्टा भत्केको कम्पाउण्डवाल लगाउन स्थपति निर्देशनालयले परिपत्र गरेकोमा सोहीअनुसार कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेस गरे तापनि कार्यक्रम संशोधन भएको छैन । सम्पन्न हुन बाँकी कामको प्रगति सतप्रतिशत उल्लेख गर्न मिल्दैन ।

१४. **सडक निर्माण** – नेपाली सेनाले अति दुर्गम, अविकसित तथा विकट क्षेत्रहरुमा सडक निर्माण गर्दै आएको छ । महानिर्देशनालयले गत वर्ष ३ सडक आयोजनाको टूट्याक खोल्ने कार्य गरेकोमा यो वर्ष थप १ सहित देहायको ४ सडक आयोजनामा यो वर्ष रु.५३ करोड ५ लाखसमेत हालसम्म रु.१ अर्ब ५५ करोड १९ लाख खर्च गरेको छ ।

(रकम रु.लाखमा)

सडक आयोजनाको नाम	आयोजना शुरु वर्ष	सम्पन्न गर्नु पर्ने मिति	कुललम्बाई कि.मी.	सम्पन्न कि.मि.	लागत अनुमान रकम	गत वर्षसम्मको रकम	यो वर्षको खर्च रकम	जम्मा खर्च रकम
१. जाजरकोट-डोल्पा	२०६४/६५	नखुल्ने	११७.७	९९.७	१४७८६	६०७१	१९५०	८०२१
२. कालीगण्डकी करिडोर	०६९/७०	नखुल्ने	५६	४५	नखुल्ने	१७८०	२४८५	४२६५
३. कर्णाली करिडोर	२०६५/६६	नखुल्ने	१९६.३४५	५	२८४११	२३६३	३००	२६६३
४. मैलुङ्ग-स्याप्रवेशी	२०७१/७२	नखुल्ने	१८	१.६५	नखुल्ने	०	५७०	५७०
जम्मा:			३८८.०४५	१५१.३५	४३९९७	१०२१४	५३०५	१५५१९

कर्णाली करिडोर सडक आयोजनामा गत वर्षसम्म सडक विभागले खर्च गरेको रु.२३ करोड ६३ लाख समेत तालिकामा समावेश छ ।

आयोजनाको हालसम्मको सञ्चालन स्थिति देहायअनुसार छन्:

१४.१ वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति विवरणमा ४ वटै आयोजनाको सम्पन्न गर्ने मिति र २ सडक आयोजनाको लागत खुलाएको छैन । सोमध्ये जाजरकोट-डोल्पा दुनै सडकको विस्तृत सर्वेक्षण २०६७ मा गरेको थियो भने अन्य सडकको विस्तृत सर्वेक्षण गरी ड्रइङ्ग, डिजाइन तयार गरेको छैन । सडक आयोजनाको विस्तृत ड्रइङ्ग, डिजाइनसहितको लागत अनुमान तयार नगरेको कारण नेपाली सेनाबाट सञ्चालन भइरहेको सडक आयोजनाहरुको कुल लागत र सम्पन्न गर्ने अवधि यकिन गर्न सकिने स्थिति छैन ।

१४.२ वार्षिक कार्यक्रममा ४ सडक आयोजनामा ११ लाख ९६ हजार घनमिटर माटो कटिङ्ग गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु.३९ करोड ९७ लाख ज्यामी ज्याला खर्च गरी १२ लाख ९३ हजार घनमिटर कटिङ्ग गरेको छ । सोमध्ये कालिगण्डकी करिडोरमा ४६.७४ प्रतिशत र जाजरकोट-डोल्पा सडकमा ८३.४९ समेत ७ लाख ८६ हजार घनमिटर (औसतमा ६०.७६ प्रतिशत) कडा चट्टान कटिङ्ग गरेको देखाएको छ । सडक आयोजनाहरुको विस्तृत ड्रइङ्ग, डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार गरी चेनेजवाइज माटो, नरम चट्टान तथा कडा चट्टान कटिङ्ग गर्नुपर्ने परिमाण खुलाउनुपर्नेमा लागत अनुमान तयार नगरेको र वार्षिक कार्यक्रममा पनि माटो वा चट्टानको

परिमाण नखुलाएकोले सम्पन्न परिमाण भिडान गर्न सक्ने स्थिति छैन । विस्तृत ड्रइड डिजाइन सहितको लागत अनुमान तयार गरी माटो र चट्टानको परिमाण खुलाउनुपर्दछ ।

१४.३ निर्माणको लागि आवश्यक विष्फोटक पदार्थहरू खरिद गर्न रु.२ करोड ८९ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र आह्वान गरेकोमा भारतमा उत्पादित विष्फोटक पदार्थ आपूर्ति गर्ने गरी बोलपत्र पेस गर्ने एक आपूर्तिको रु.२ करोड ८ लाखको बोलपत्र स्वीकृत गरी २०७२।२।१५ मा सम्झौता गरेको र २०७२।३।६ मा रु.१ करोड ८८ लाखको प्रतितपत्र खोलेको थियो । सम्झौताअनुसार प्रतितपत्र खोलेको मितिले ६० दिन (२०७२।५।४) भित्र सामान आपूर्ति गरिसक्नुपर्नेमा हालसम्म आपूर्ति गरेको छैन ।

१५. जिन्सी - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५०(३) मा जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि लिलाम गर्नुपर्ने मालसामान ६ महिनाभित्र र मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने भए तिन महिनाभित्र गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्देशनालयबाट पेस भएको जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदनमा विभिन्न किसिमका ट्रक २, ट्रिपर ४, एयर कम्प्रेसर ३, ट्याक्टर १, डोजर १, रोलर २, लोडर २ लगायतका भारी उपकरण, मेसिनरी र सवारीसाधनहरू कवाडी र जिप, रक ड्रिल, मोटरसाइकल आदि बेचालु उल्लेख गरेको छ । नियमावलीमा भएको व्यवस्थाअनुसार मर्मत वा लिलाम बिक्री गर्नुपर्दछ ।

सैनिक हवाई महानिर्देशनालय

१६. सञ्चालन र मर्मत खर्च - मध्य एयरवेसमा गत वर्षसम्म फिक्स्ड विङ्ग ४ र रोटररी विङ्ग १८ समेत २२ जहाज रहेकोमा यो वर्ष खरिद २ वटा एम आई १७ हेलिकोप्टर र भारत सरकारबाट सहयोग प्राप्त १ हेलिकोप्टर समेत हाल २५ जहाज रहेको छ । सोमध्ये यो वर्ष १४ जहाज सञ्चालनमा रहेको छ । विगत ५ वर्षमा जहाज सञ्चालन र मर्मत खर्चको स्थिति देहायअनुसार छ:

आर्थिक वर्ष	कुल जहाज संख्या	सञ्चालित जहाज संख्या	उडान घण्टा	मर्मत खर्च (रु लाखमा)
२०६७/६८	२६	१४	१२८१	१८५४
२०६८/६९	२३	१२	१०५६	२१८६
२०६९/७०	२२	८	८३६	५४७०
२०७०/७१	२२	६	८९९	३०७९
२०७१/७२	२५	१४	१८०९	३७८४

एम आई १७ हेलिकोप्टरको इन्जिनको क्यालेण्डर लाइफ २०७१।३।२९ मा सकिने भएकोले रसियन उत्पादक कम्पनीबाट ओभरहल तथा मर्मत गर्न २०७१ आषाढ २२ मा अमेरिकी डलर १० लाख ९६ हजारमा सम्झौता भएको छ । रक्षा मन्त्रालयको २०७१।३।१७ को स्वीकृतिमा २०७१।३।२५ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई प्रतितपत्र खोल्न अनुरोध गरेकोमा अन्य विदेशी बैङ्कहरूले अस्वीकार गरेकोले रसियन बैङ्कसँग प्रतितपत्र खोल्न नसकिने जानकारी दिएको देखियो । सम्झौताअनुसार १५० दिनभित्र मर्मत तथा ओभरहल गर्ने र कार्य सम्पादनको आधारमा भुक्तानी गर्ने उल्लेख थियो । रक्षा मन्त्रालयबाट २०७१।१२।१८ मा टी.टी.बाट दुबईस्थित एक सिप्टर कम्पनीमार्फत रकम भुक्तानी गर्न स्वीकृति दिएकोले महानिर्देशनालयले ६ पटक गरी २०७२।६।२४ सम्म पूरै रकम भुक्तानी गरेको छ । भुक्तानी गर्न ढिलाई भएको कारण मर्मत अवधि लम्बिन गई ११ महिना हेलिकोप्टर सञ्चालन भएन । समयमै मर्मत गरी सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ ।

१७. बीमा खर्च - हवाईजहाज र हेलिकोप्टरहरूको बीमा गरेबापत यो वर्ष रु.८ करोड ९८ लाख खर्च गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएको प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१७.१ रसियाबाट खरिद गरेको २०१५ मा निर्मित २ वटा एम आई १७ भी ५ हेलिकोप्टर २०७२।२।२६ मा प्राप्त भएको र उक्त हेलिकोप्टरको २०७२।३।५ देखि २०७२।१२।१२ सम्म हल, हलवार, तेस्रो पक्ष, सिट कभरेज समेतको बीमा गर्न जहाजको मूल्य अमेरिकी डलर ३ करोड २० लाख कायम गरी २ बीमा कम्पनीबाट प्रस्ताव माग गरेको छ । ती दुई कम्पनीले पेस गरेको दरमध्ये राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लि.ले पेस गरेको हेलिकोप्टरको मूल्यको १.२६१३ प्रतिशतमा छुटसमेतले अमेरिकी डलर ३ लाख २ हजार १६१ घटी भएकोले

उक्त कम्पनीसँग २०७२।३।४ मा सम्झौता गरेको छ। महानिर्देशनालयले सन् २००१ मा निर्माण भएको खरिद मूल्य अमेरिकी डलर २४ लाख ७३ हजार रहेको एम आई १७ को मूल्य अमेरिकी डलर १५ लाख र सन् २००५ मा निर्मित खरिद मूल्य अमेरिकी डलर ३० लाख ९९ हजार रहेको एम आई १७ को मूल्य अमेरिकी डलर २० लाख राखी अर्को एक कम्पनीसँग अमेरिकी डलर ४१ हजार ६०० मा बीमा गरेको छ। बजेट नभएको जनाई हेलिकोप्टरको मूल्यभन्दा घटी मूल्यको बीमा गरेको छ। पूरा मूल्यको बीमा नगर्दा पूरै जोखिम वहन हुन नसक्ने भएकोले जोखिम वहन हुने गरी बीमा गर्नुपर्दछ।

१७.२ भारतबाट २०७१।८।६ मा प्राप्त भएको एएलएच हेलिकोप्टर १ को मूल्य अमेरिकी डलर ३० लाख कायम गरी हल रिस्क, हलवार रिस्क, तेस्रो पक्ष, सिट कभरेजसमेतको बीमा गर्न राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लि.सँग अमेरिकी डलर २ लाख ११ हजार ९४५ मा २०७१।५।५ मा सम्झौता भएको छ। भारतीय राजदूतावासबाट सो हेलिकोप्टरको अनुमानित मूल्य भा.रु.५४ करोडको हुने रु.८६ करोड ४० लाख उल्लेख गरेकोमा महानिर्देशनालयले बीमा प्रयोजनको लागि अमेरिकी डलर ३० लाख कायम गरेको छ। सो रकम आषाढ मसान्तको विनिमय दर १०१।१४ ले रु.३० करोड ३४ लाख मात्र हुने देखियो। यसबाट हेलिकोप्टरको पूरा मूल्यको बीमा हुन सकेको देखिएन।

१७.३ जहाज तथा हेलिकोप्टरको बीमा गर्दा ग्राउण्डेड भएको अवस्थामा ग्राउण्ड रिस्कबापतको अमेरिकी डलर ३७ हजार ३७४ को रु.३८ लाख एक बीमा कम्पनीले सम्झौताअनुसार फिर्ता गर्नुपर्नेमा फिर्ता गरेको छैन। उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।

१८. **खोज, उद्धार तथा राहत खर्च** – यो वर्ष २०७२ वैशाख १२ को विनाशकारी भूकम्प पश्चात् तत्काल खोज, उद्धार तथा राहत कार्यका लागि नेपाली सेनालाई प्राप्त भएको रु.१८ करोड सञ्चार महसुल अन्य भाडा, सवारी इन्धन, मर्मत सम्भार, हवाई इन्धन, कार्यालय सामान, औषधि र विविध शीर्षकमा १४९ इकाईमार्फत पूरै खर्च भएको छ। कुल खर्चमध्ये १४० युनिटले सवारी इन्धनमा मात्र रु.७ करोड ९६ लाख (४४ प्रतिशत) खर्च गरेकोछ।

सैनिक हवाई महानिर्देशनालयले खोज, उद्धार तथा राहत कार्यमा १२ जहाज ८३६ घन्टा उडान गरी हवाई इन्धनमा रु.३ करोड ८२ लाख खर्च गरेको छ। हवाई इन्धन खर्चमध्ये २०७२।१।१ देखि २०७२।१।११ सम्म जाजरकोटमा फैलिएको महामारीमा उडान गर्दाको रु.११ लाखसमेत भुक्तानी गरेको देखियो।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

वीरेन्द्र अस्पताल

अस्पतालको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१९. **विद्यार्थी शय्या अनुपात** – नेपाल मेडिकल काउन्सिलले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार एकजना एम.बी.बी.एस. विद्यार्थीको लागि अस्पतालमा ६ बिरामी शय्या हुनुपर्दछ। मापदण्डअनुसार अस्पतालमा रहेको ४९१ शय्याको आधारमा ८२ मात्र विद्यार्थी भर्ना गर्नुपर्नेमा १३० विद्यार्थी भर्ना गरेको देखियो। अस्पतालमा पर्याप्त शय्या नभएको कारणबाट व्यवहारिक अभ्यास पर्याप्त हुन नसकी गुणस्तरीय चिकित्सक उत्पादन गर्ने उद्देश्य हासिल गर्ने कार्यमा असर पर्ने देखिन्छ। तसर्थ नेपाल मेडिकल काउन्सिलले तोकेको मापदण्ड पूरा गर्नुपर्दछ।

२०. **बिरामीको सघनता** – नेपाल मेडिकल काउन्सिलले शिक्षण अस्पतालको रूपमा सञ्चालित अस्पतालमा शय्या उपयोग दर न्यूनतम ७० प्रतिशत हुनुपर्ने मापदण्ड निर्धारण गरेको छ। अस्पतालबाट प्राप्त डाइट खरिदसम्बन्धी विवरणमा अनुमानित दैनिक बिरामी संख्या ३०० उल्लेख छ। कुल शय्या संख्या ४९१ मध्ये सरदर ३०० शय्या बिरामी रहने आधारमा बिरामीको सघनता (शय्या उपयोग) प्रतिशत ६१ मात्र रहेको देखियो। मापदण्डअनुसार शय्या व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।

समस्या

- विद्यार्थी र शय्याको अनुपात नमिलेको,
- उपचारजन्य उपकरणको व्यवस्था हुन नसकेको,
- लागत अनुमानभन्दा बढी मूल्यमा औषधि खरिदको सम्झौता गरेको।

२१. **उपकरण** – गुणस्तरीय उपचार सेवा उपलब्ध गराउन तथा विद्यार्थीलाई पर्याप्त मात्रामा क्लिनिकल प्राक्टिस दिलाउन अस्पतालमा पर्याप्त मात्रामा अस्पतालजन्य मेसिन उपकरणको व्यवस्था हुनुपर्दछ । अस्पतालले २०७१।५।३१ मा एक्स-रे, ई.सी.जी., भेन्टिलेटर लगायत रु.४ करोड ७२ लाख मूल्यका उपकरणहरु सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालयमा माग गरेकोमा २०७२ मार्गसम्म प्राप्त नहुँदा स्वास्थ्य सेवा प्रभावित भएको छ । अस्पतालमा अति आवश्यक पर्ने मेसिन उपकरणको व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ ।

२२. **औषधि खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम २७(१) बमोजिम बोलपत्रको माध्यमबाट ६ आपूर्तकसँग घटी इकाई दरको आधारमा औषधि खरिद गर्न सैनिक स्वास्थ्य महानिर्देशनालयले रु.२२ करोड ५१ लाखको खरिद सम्झौता गरेको छ । खरिद सम्झौता गर्दा आइटमगत लागत अनुमानभन्दा आइटमगत सम्झौताको रकम रु.१ करोड ५६ लाख बढी देखिएकोले औषधि खरिद कार्य मितव्ययी देखिएन । यसरी २१ प्रकारका औषधिमा आइटमगत लागत भन्दा बढी सम्झौता दर कायम भएको छ । उदाहरणार्थ १ हजार ९६० एम्पुल एनोजापारिन ६० एम.जी.को लागत अनुमान दर रु.३१९१- भएकोमा सम्झौता दर रु.८३२१- कायम गरी प्रति एम्पुल रु.५१३१- बढीका दरले सम्झौता गरेको छ ।

सुझाव

- मापदण्डमा आधारित भई विद्यार्थी र शय्या अनुपात मिलाउनुपर्ने,
- मेडिकल उपकरणको व्यवस्था हुनुपर्ने,
- औषधि खरिद मितव्ययी रूपमा गर्नुपर्ने ।

अतः लागत अनुमान विश्वसनीय तरिकाले तयार गरी मितव्ययीरूपमा औषधि खरिद गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था र समिति

नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष

२३. **वित्तीय अवस्था** – कोषमा गत वर्ष मौज्जात रु.२९ अर्ब ४८ करोड ६१ लाख र यो वर्षको आम्दानी रु.१२ अर्ब १४ करोड ८८ लाखसमेत रु.४१ अर्ब ६३ करोड ४९ लाखमध्ये चालुतर्फ रु.७ अर्ब ४१ करोड ७१ लाख पुँजीगततर्फ रु.२१ करोड ८५ लाखसमेत रु.७ अर्ब ६३ करोड ५६ लाख खर्च गरी रु.३३ अर्ब ९९ करोड ९३ लाख मौज्जात रहेकोछ ।

२४. **निक्षेप** – कोषले पेस गरेको विवरणअनुसार २०७२ आषाढ मसान्तसम्म विभिन्न बैङ्क तथा वित्त कम्पनी ६५ मा रु.२२ अर्ब ८३ करोड ६४ लाख र विदेशी मुद्रातर्फ १५ बैङ्कमा रु.६ अर्ब ५१ करोड ४६ लाख मौज्जात रहेको छ । कुल निक्षेपमध्ये १ विकास बैङ्क र ३ वित्तीय संस्थाबाट २०७२ आषाढ मसान्तसम्म प्राप्त हुनुपर्ने मुद्दती एवं बचत खाताको साँवा रु.२७ करोड ३६ लाख र ब्याज रु.४ करोड ८८ लाखसमेत रु.३२ करोड २४ लाख यो वर्ष पनि असुल नभई जोखिममा रहेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

२५. **शोधभर्ना** – सैनिक कल्याणकारी नियमावली, २०६५ को नियम १८ मा मिशनमा खटाएबापत प्राप्त गर्ने भत्ता, मेसिनरी औजार तथा उपकरणको डिप्रिसियेबलबापत प्राप्त हुने शोधभर्ना रकमलगायतका अभिलेख शान्तिसेना सञ्चालन निर्देशनालयले राख्नुपर्ने उल्लेख छ । कोषबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०६७।६८ देखि २०७१।७२ सम्ममा संयुक्त राष्ट्रसंघबाट रु.३६ अर्ब २४ करोड प्राप्त भएको र रु.१९ अर्ब ७२ करोड खर्च गरी रु.१६ अर्ब ५२ करोड बचत गरेको देखिन्छ ।

कोषले गत वर्षको शोधभर्ना प्राप्तमध्ये रु.१ अर्ब ८१ करोड ७७ लाख (अमेरिकी डलर १ करोड ८५ लाख ७८ हजार) विवरण नखुलेको उल्लेख गरेकोमा यो वर्ष शोधभर्ना प्राप्त रु.९ अर्ब ५३ करोड ४४ लाखमध्ये रु.३ अर्ब ८ करोड ५४ लाख (अमेरिकी डलर ३ करोड ९ लाख ५४ हजार) शीर्षक नखुलाई एकमुष्ट आम्दानी बाँधेको छ । कोषले शोधभर्ना प्राप्त गर्नुपर्ने र प्राप्त हुन बाँकी अभिलेख यो वर्ष पनि नराखेकोले उपर्युक्त रकमको यथार्थता यकिन गर्न सकिएन । अतः कोषले मिसनमा उपलब्ध गराएका उपकरणलगायतका सामग्री, त्यसको शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने रकम र प्राप्त हुन बाँकी रकम खुल्ने अभिलेख राख्नुपर्दछ ।

२६. **पेशकी** – कोषले पेस गरेको वित्तीय विवरणअनुसार २०७२ असारसम्ममा कोषअन्तर्गत १२ इकाईमा पेशकी फछ्यौट गर्न बाँकी रु.४ अर्ब ५ करोड ७३ लाखमध्ये शान्ति सेना सञ्चालन निर्देशनालयतर्फ रु.३ अर्ब

१५ करोड ९ लाख बाँकी छ । त्यसैगरी विदेशी मुद्रातर्फको पेशकीमध्ये अमेरिकी डलर १ करोड ६४ लाख ८५ हजार फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ ।

विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालय (कल्याणकारी कोषतर्फ)

२७. **कार्यक्रम र बजेट** – कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ को नियम १० (५) र (६) मा महानिर्देशनालयले कल्याणकारी कोषअन्तर्गत विभिन्न इकाइमा गरिने निर्माण कार्यको लागि कार्यक्रम बजेट तयार गरी कल्याणकारी कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । समितिबाट निर्माण हुने कार्यको इकाईगत कार्यक्रम नखुलाई एकमुष्ट बजेट स्वीकृत गर्ने गरेको देखियो । नेपाली सेना कल्याणकारी बोर्डअन्तर्गतको इपिसेन्टर भवन निर्माणको लागि रु.१३ करोड ५० लाख र भेट्रान्स अस्पताल निर्माणतर्फ रु.६८ करोड बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत नगरी निकास गरेको देखिन्छ । अतः निर्माण गरिने कार्यको कार्यक्रम तयार गरेर मात्र बजेट स्वीकृत एवं निकास दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२८. **भेट्रान्स तथा सिभिल अस्पताल निर्माण** – नेपाली सेना प्रबन्धरथी विभागको नाममा रहेको महाकालस्थित इ.सं. १९२५ मा निर्मित साबिकमा त्रिचन्द्र मिलिटरी हस्पिटल र नर्सिङ कलेज रहेको १३ रोपनी क्षेत्रफलको जग्गामा भेट्रान्स तथा सिभिल अस्पताल भवन निर्माण गर्न रु.२ अर्ब ६२ करोड ८९ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरी गत वर्षको रु.२ करोड ५० लाखसमेत हालसम्म रु.६७ करोड ३६ लाख खर्च भएको छ । टायल, ए.बी.एस डोरलगायत रु.१३ करोड २६ लाखको सामग्री निर्माण काममा प्रयोग नगरी मौज्जात राखेको छ । उक्त सामग्रीहरु हानी नोक्सानीसमेत हुनसक्ने भएकोले उचित संरक्षणको व्यवस्था मिलाई स्थगित निर्माण कार्य चालु गरी प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ । जिन्सी खातामा मौज्जात देखाएको खर्च नहुने सामान जम्बो डिवाटरिङ्ग, निर्माण सामग्री सर्कुलर पाइप र हेभी टेका प्रप्ससमेत रु.४७ लाख ६६ हजारको सामग्री जग निर्माण कार्यको सिलसिलामा जमिनमुनि पुरिएको उल्लेख भएको छ । उक्त सामानहरुको बारेमा नियमानुसारको कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

व्यापारिक उडान विकास समिति

२९. **बक्यौता** – विगत २०३४/३५ देखि ८४ निकाय/संस्थाबाट रु.६ करोड १९ लाख हेलिकोप्टर चार्टर भाडा उठ्न बाँकी रहेको छ । उक्त बक्यौता रकममध्ये विघटन भएका ८ सरकारी निकायसँग रु.६० लाख र गृह मन्त्रालयसँग रु.२ करोड २७ लाख बाँकी रहेको छ । बक्यौता असुल गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

स्वयम्भू बारुदखाना (कार्यसञ्चालन कोष)

३०. **सञ्चित कोष दाखिला** – कार्य सञ्चालन कोष नियम, २०५२ को नियम ३(३) मा बिक्री मूल्यको ७.५ प्रतिशतले हुने रकम प्रत्येक ६/६ महिनामा सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष समितिले नेपालायटलगायत विभिन्न सामान बिक्रीबाट रु.२ करोड ४८ लाख आम्दानी गरेको देखियो । बिक्री मूल्यको ७.५ प्रतिशतले हुने रु.१९ लाख सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेमा दाखिला गरेको देखिएन । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
    - सरकारी कार्यालयतर्फ १३० निकायमा रु.३ अर्ब १२ करोड २५ लाख १५ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड १४ लाख ५६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ अर्ब ९ करोड १० लाख ५९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ अर्ब ९५ करोड ६६ लाख ७६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
    - अन्य संस्था ६ तर्फ रु.४१ करोड ७० लाख ७१ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२१ लाख ४७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४१ करोड ४९ लाख २४ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड २० लाख ३२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १८४ कार्यालयको विनियोजन रु.७ अर्ब ५ करोड ८१ लाख, राजस्व रु.१ अर्ब २५ करोड ९७ लाख, धरौटी रु.१ अर्ब २८ करोड ६५ लाख र अन्य कारोबार रु.३८ करोड २२ लाखसमेत रु.९ अर्ब ९८ करोड ६५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था १, अन्य संस्था ८ र समिति ३२ को रु.३ अर्ब ४ करोड ४८ लाख कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ विरुवा उत्पादन कार्यक्रममा रु.११ करोड ८५ लाख खर्चबाट १ करोड ४२ लाख विरुवा उत्पादन गरी १ हजार ७७४ हेक्टरमा वृक्षारोपण भएको छ । वृक्षारोपण गरेपछि, सोको संरक्षणको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १.२ सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमअन्तर्गत १८ हजार ९५७ सामुदायिक वनको १७ लाख ५० हजार ९८७ हेक्टर वन क्षेत्र उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण भएको छ । सो वनबाट यस वर्ष ३ लाख ५४ हजार १०७ घनफिट काठ र ३ सय ५० चट्टा दाउरा कटान गरी बिक्री गर्न अनुमति दिएकोमा सामुदायिक वनले आर्जन गरेको २५ प्रतिशत रकम सामुदायिक वन विकास र संरक्षण कार्यमा खर्च भए नभएको जिल्लागत एवं केन्द्रीय अभिलेख राखेको देखिएन ।
- १.३ प्राविधिक सहायताअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमहरु, बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम, कबुलियती वन तथा पशु विकास कार्यक्रम र वन अनुसन्धान तथा सर्भेक्षण आयोजनाको लागि यो वर्ष सोभै खर्च भएको रु.२ अर्ब ३४ करोड ८४ लाखको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
- १.४ एक उद्योगलाई चुन ढुङ्गाको उत्खनन गर्न अनुमति दिँदा वन नियमावलीको पालना नगरी घटी राजस्व असुल हुने गरी सम्झौता गरेको छ । जसले गर्दा यो वर्ष थप रु.४ करोड ८४ लाख राजस्व नोक्सान भएको छ ।
- १.५ प्रचलित वन ऐन र अन्य कानून तथा नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि (साईटिस) ले प्रतिबन्ध लगाएको रक्तचन्दनको अवैध कारोबार गर्ने समूहबाट पटक पटक बरामद भएको रक्तचन्दन २ लाख १२ हजार ११८ के.जी. वन विभाग, वन अनुसन्धान विभाग, जिल्ला वन कार्यालयको गोदाम तथा कार्यालय परिसरमा रहेकोमा उक्त काठ सम्बन्धमा कारवाही गरी ढुङ्गो लगाएको देखिएन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालय

वन विभाग

२. **वन अतिक्रमण** – यो वर्ष सम्म ६२ जिल्लाका ७४० स्थानमा १ लाख २१ हजार २३४ घरधुरीले ९४ हजार ८७१ हेक्टर वन अतिक्रमण गरी ३० हजार १९४ घर टहरा निर्माण गरेको देखिन्छ । बढ्दो अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति, २०६८ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याए तापनि अतिक्रमण हटाउने कार्यमा उल्लेख्य प्रगति भएको पाइएन ।

यस वर्ष ९८५ हेक्टर अतिक्रमण हटाउने लक्ष्य रहेकोमा ६३८ हेक्टर अतिक्रमण मुक्त गर्न रु.२ करोड ५५ लाख खर्च गरेको छ । अतिक्रमण भएको क्षेत्रको १.०३ प्रतिशतमात्र हटाउने लक्ष्य निर्धारण गरेकोले लक्ष्य नै न्यून रहेको देखिन्छ । अतिक्रमण भएको मध्ये कैलालीमा २१ हजार ४८४ हेक्टर, कपिलवस्तुमा १० हजार ६३८ हेक्टर, रुपन्देहीमा ८ हजार ३४६ हेक्टर, उदयपुरमा ७ हजार ४३८ हेक्टर र नवलपरासीमा ६ हजार ७५८ हेक्टरसमेत २० जिल्लामा ८७ हजार हेक्टर (९१.७८ प्रतिशत) वन अतिक्रमण भएको देखिन्छ ।

३. **जग्गाको प्रयोग** – मन्त्रपरिषद्को निर्णयअनुसार विभिन्न जिल्लाको ३५४ स्थानमा १४ हजार १८ हेक्टर वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराएको देखिन्छ । जुन प्रयोजनको निमित्त उपलब्ध गराएको हो सोही प्रयोजनमा वन क्षेत्रको उपयोग भएको सम्बन्धमा अनुगमन गरी यकिन गरिनु आवश्यक छ । उपलब्ध गराएको वन क्षेत्रमा क्षति भएको एक विरुवा बराबर २५ विरुवाको दरले वृक्षारोपण गर्नुपर्नेमा वृक्षारोपणको स्थिति देखिने जिल्लागत तथा केन्द्रीय अभिलेख राखेको पाइएन । त्यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
  - ३.१ धनकुटाको एक सिमेण्ट उद्योगलाई उपलब्ध गराएको ४ हेक्टरमा ९७७ रुख क्षति भई सोको २५ गुणाले हुने २४ हजार ४२५ रुख रोपणको लागि आवश्यक पर्ने १५ हेक्टर जग्गा कार्यालयले हालसम्म उपलब्ध नगराएकोले रोपण हुन सकेको छैन ।
  - ३.२ कावेली कोरिडोर १३२ के.मी. प्रसारण लाइन आयोजनाको लागि भापा र इलामको ३५ हेक्टर जग्गामा रहेको १ हजार २४० रुखको ३९ हजार १७७ घनफिट काठ र ३५ चट्टा दाउरा २०७०/११/१० भित्र सङ्कलन गरी वन कार्यालयलाई हस्तान्तरण गर्न अनुमति दिएकोमा हस्तान्तरण गरेको छैन । त्यसैगरी एक जलविद्युत कम्पनीलाई इलाम जिल्लाको ३२ हेक्टर जग्गाको ९३६ रुखको ४६ हजार ४४० घनफिट काठ र ९६ चट्टा दाउरा २०७० जेष्ठ मसान्तभित्र सङ्कलन गर्न अनुमति दिएको मध्ये २७ हजार ७८९ घनफिट काठ र ४७ चट्टा दाउरा वन कार्यालयलाई हस्तान्तरण गरेको छैन । तोकिएको समयमा हस्तान्तरण नभएकोले सोको विक्रीबाट राजस्व प्राप्त हुन सकेको छैन ।
४. **काठ दाउरा** – विभागबाट पेस भएको विवरणअनुसार तराई तथा भित्रीमधेशका २६ जिल्लाका जिल्ला वन कार्यालय, दि टिम्बर कर्पोरेसन र वन पैदावार आपूर्ति समितिको काठ दाउराको स्थिति निम्नानुसार छ:

(काठको परिमाण घनफिटमा)

गत वर्षको मौज्जात		योवर्षको सङ्कलन		जम्मा		विक्री		बाँकी	
काठ	दाउरा (चट्टा)	काठ	दाउरा (चट्टा)	काठ	दाउरा (चट्टा)	काठ	दाउरा (चट्टा)	काठ	दाउरा (चट्टा)
१९४४४२६	१२३६	३३७७००	१२०	२२८२१२६	१३५६	३०८७४१	३४९	१९७३३८५	१००७

- ४.१ गतवर्ष उपलब्ध गराएको विवरणभन्दा यो वर्ष २२ हजार ३४६ घनफिट काठ र ६ चट्टा दाउरा बढी जिम्मेवारी देखाएकोमा सोको पुष्ट्याई उल्लेख गरेको छैन ।
- ४.२ यो वर्ष ३ लाख ८ हजार ७४१ घनफिट काठ तथा ३४९ चट्टा दाउरा विक्री गरी रु. २६ करोड ५१ लाख राजस्व सङ्कलन गरेकोमा काठ दाउराको ग्रेड र प्रजाति खुलाएको देखिएन । अतः प्रजाति र ग्रेड खुलाई वन पैदावारको लगत दुरुस्त राख्ने र प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक छ ।
- ४.३ सङ्कलन गरी घाटगद्दी गरिएका काठ दाउरा समयमै विक्री वितरण नभएमा काठ दाउराको गुणस्तरमा ह्रास आई हैसियत विग्रिन जान्छ । प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष ९२ हजार ७०७ घनफिट काठ र ११० चट्टा दाउराको हैसियत बिग्रेको उल्लेख छ । यो वर्ष लिलाम भएको औसत मूल्य प्रति घनफिट रु.८५९१/- लाई आधार मानी मूल्याङ्कन गर्दा रु.७ करोड ९६ लाख र दाउराको प्रति चट्टा न्यूनतम रु.४ हजारलाई आधार मानी मूल्याङ्कन गर्दा रु.४ लाखसमेत रु.८ करोड समयमा लिलाम विक्री नगरेकोले राजस्व कम हुने देखिन्छ । विगत वर्षदेखि नै काठ दाउराको मौज्जात अत्यधिक भएकोमा समयमै लिलाम विक्री भएको नदेखिँदा उत्पादित काठ तथा दाउराको हैसियत खराब नहुँदै लिलाम विक्री गरी काठ दाउराको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५. काठ दाउराको लगत – जिल्ला वन कार्यालयले आफ्नो क्षेत्रबाट वार्षिक रुपमा सङ्कलन गरेको तथा गत विगत वर्षबाट जिम्मेवारी सरी आएको काठ दाउरालगायत अन्य वन सम्पदाको वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची २ अनुसार वर्गीकरण गरी लगत राख्नुपर्ने र चालु वर्षको बिक्री, जिम्मेवारी परिमाण र वर्गीकरण अनुसार मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गर्नुपर्दछ । जिल्ला वन कार्यालय कञ्चनपुर, सर्लाही, रौतहट र मोरङ्गले ७२ हजार २१४ घनफिट काठको रु.३ करोड ९३ लाख राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत देखाएका छैनन् । त्यस्तै जिल्ला वन कार्यालय भापा, सुनसरी, सिन्धुली र सुर्खेतले उत्पादन तथा मौज्जात देखाएको ५९ हजार १२३ घनफिट काठ मूल्याङ्कन गरी काठ दाउराको प्रजाति र ग्रेडिङ्ग खुलाई लगत किताब अद्यावधिक गरी आर्थिक विवरणमा देखाएका छैनन् । काठ दाउराको यथार्थ लगत राखी आर्थिक विवरणमा समावेश गरिनुपर्दछ ।
६. मुद्दाको लगत – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १३ मा प्रत्येक कार्यालयले लगती राजस्वको रकम र कच्चावारीसमेत भिडाई राजस्वको आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला वन कार्यालय भापा, मोरङ्ग, कपिलवस्तु, रौतहट र बाँकेले रु.२१ लाख र राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालय, बर्दिया र चितवनले रु.१ करोड २४ लाख मुद्दाको लगत राजस्वको आर्थिक विवरणमा देखाएका छैनन् ।
७. मुद्दा फछ्यौट – वन ऐन, २०४९ मा वन पैदावारसम्बन्धी चोरी निकासी मुद्दा २ वर्षभित्र फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार काठ चोरी, वन अतिक्रमण र वन्यजन्तुलगायतका कुल १ हजार ९४४ मुद्दा रहेकोमा यो वर्ष ३२९ (१६.९२ प्रतिशत) फछ्यौट गरी १ हजार ६१५ मुद्दा फछ्यौट गर्न बाँकी देखिन्छ । बाँकीमध्ये २ वर्ष नाघेका मुद्दा संख्या ४५१ (२७.९२ प्रतिशत) रहेको छ । कार्यालयले २०७०/७१ मा १ हजार ७७८ मध्ये ७९८ (४४.८८ प्रतिशत) मुद्दा फछ्यौट गरेकोमा यो वर्ष मुद्दा फछ्यौटको दरमा कमी आएको छ । उक्त मुद्दाहरु तोकिएको समयभित्र फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग

८. तार र जाली प्रयोग – यो वर्ष २०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पबाट भएको क्षतिको व्यवस्थापन गर्न निकासी भएको रकमबाट ८ जिल्लाका भू-संरक्षण कार्यालयले ८ हजार ४८४ थान जाली र १८८ मेट्रिकटन तार खरिद गरी रु.४ करोड ८८ लाख खर्च गरेको देखिन्छ । जिल्ला भू-संरक्षण कार्यालय ७ ले ४ हजार २६४ थान जाली र १८८ मेट्रिकटन तार वितरण नगरी मौज्जातमा राखेको पाइयो । आकस्मिक अवस्थामा भूकम्प पीडितको मागको आधारमा तत्काल वितरण गर्न खरिद भएका उक्त सामग्रीहरु मौज्जात राख्नाले विपद व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी हुन सक्दैन । मौज्जात सामग्रीको दुरुपयोग नहुने व्यवस्था मिलाई तारजाली प्रयोग भएको प्राविधिक मूल्याङ्कन तयार गर्नु पर्दछ ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण विभाग

९. कालोसूची – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ मा खरिद सम्झौताबमोजिमको काम आपूर्तकले नगरेको कारणबाट सार्वजनिक निकायले सो काम गर्न वा गराउनका लागि थप खर्चवापतको रकम आपूर्तिकर्ताबाट असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयका कर्मचारीहरुको रासन र हात्तीको दाना आपूर्ति गर्न एक आपूर्तकसँग ठेक्का सम्झौता गरेको देखियो । आपूर्तकले २०७१ आषाढ मसान्त पश्चात् आपूर्ति कार्य नगरेकोले कार्यालयले ठेक्का तोडी अर्को आपूर्तकसँग सम्झौता गर्दा अतिरिक्त व्ययभार परेको रु.२७ लाख असुलीको लागि कारवाही गरेको तर असुली नभएकोले असुल गरी आपूर्तकलाई कालोसूचीमा राख्नुपर्ने देखिन्छ ।
१०. मूल्य अभिवृद्धि कर – आर्थिक ऐन, २०७१ ले राष्ट्रिय निकुञ्जको प्रवेश शुल्कमा मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । विभागले २०७१/१०/२३ मा मात्र मातहतका कार्यालयलाई सो कर असुल गर्न परिपत्र गरेकोले विभागलगायत ६ कार्यालयबाट सोभन्दा अगाडिको प्रवेश शुल्कमा रु.२ करोड ९७ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेको देखिएन ।
११. रोयल्टी असुल – लाइटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रभित्र विभिन्न व्यक्तिबाट सञ्चालित होटल, लज, रिसोर्ट तथा पसलहरुबाट २०७१ सम्मको रोयल्टीवापत रु.६२ लाख र सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्जले हेलिकोप्टर अवतरण गर्न अनुमति दिएवापतको रु.८ लाख असुल गर्न बाँकी छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

वातावरणीय लेखापरीक्षण

जिल्ला वन कार्यालय बारा, चितवन, नवलपरासी र रुपन्देही

वन व्यवस्थापनको माध्यमबाट वातावरणीय संरक्षणमा योगदान पुऱ्याउने उद्देश्यसहित जिल्ला वन कार्यालय ४ ले सञ्चालन गरेको वन व्यवस्थापन र संरक्षण कार्यक्रमको वातावरणीय लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

१२. **बिरुवा उत्पादन र वृक्षारोपण** – खाली पर्ति जग्गामा वृक्षारोपण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न उक्त ४ कार्यालयले २०६९।७० देखि २०७१।७२ सम्म ७४५ हेक्टर जग्गामा वृक्षारोपण गरेको देखिन्छ । प्रतिहेक्टर वृक्षारोपणको लागि १ हजार ६०० बिरुवा आवश्यक पर्ने आधारमा उल्लिखित क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गर्न ११ लाख ९२ हजार बिरुवा आवश्यक हुनेमा ती कार्यालयले उक्त अवधिमा कुल ७० लाख ८ हजार बिरुवा उत्पादन गरेको देखिन्छ । वृक्षारोपणको लागि आवश्यकभन्दा बढी उत्पादन गरेको ५८ लाख १६ हजार बिरुवाको उत्पादन लागत प्रतिबिरुवा रु.८।- का दरले रु.४ करोड ६५ लाख पर्ने देखिन्छ । कार्यालयहरूले ती बिरुवा निजी क्षेत्रलाई निःशुल्क वितरण गरेको जनाए तापनि यसरी वितरण गरेको बिरुवाबाट ३ हजार ६३६ हेक्टर क्षेत्रमा वृक्षारोपण हुने देखिएकोले वृक्षारोपण गरेको स्थान र परिमाण स्पष्ट हुने गरी अभिलेख नराखेकोले वितरित बिरुवाको सदुपयोग स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने अवस्था छैन ।
१३. **क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण** – हेटौँडा-बर्दघाट २२० के.भी.प्रशारण लाईन आयोजनाबाट रकम प्राप्त भई क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण गर्न चितवनले २०७०।७१ मा २ लाख ७० हजार र २०७१।७२ मा १ लाख ३० हजार बिरुवा उत्पादन गरेकोमा रकमको अभाव देखाई वृक्षारोपण गरेको देखिएन । जिल्लामा बहुवर्षीय नर्सरी नभएको कारण उत्पादित अधिकांश बिरुवा वितरण गरेको र २०७०।७१ का बाँकी बिरुवा उपयोगविहीन स्थितिमा पुगेको देखिन्छ ।
१४. **वन जग्गा प्रयोग** – मन्त्रपरिषद्को निर्णयअनुसार ४ जिल्लामा प्रशारणलाइन, डम्पिङ्ग साइट, अस्पताल, क्याम्पस, गाउँ विकास समितिको भवन निर्माणलगायत विभिन्न प्रयोजनको लागि १७ निकायलाई १ हजार ७५९ हेक्टर वन क्षेत्रको जग्गा हस्तान्तरण भएको देखिन्छ । ती निकायहरूसँग भएको सम्झौताबमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको वातावरण संरक्षण तथा क्षति न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन नभएको, आयोजना कार्यान्वयन पश्चात् अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने वातावरणीय लेखापरीक्षण नगराएको, शोधभर्ना जग्गा प्राप्त नभएको एवं क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण नभएको कारण वन जग्गाको हस्तान्तरणबाट वन क्षेत्रमा ह्रास हुन गई वातावरणमा असर पर्ने स्थिति छ ।
१५. **काठ दाउरा सङ्कलन** – स्वीकृत वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाबमोजिम बारा, चितवन र नवलपरासीले नेपाल टिम्बर कर्पोरेशनसँग २०७०।७१ र २०७१।७२ मा ६ हजार ५९१ सुखडखडा र ढलापडा रुख कटान गरी २ लाख ८८ हजार ४८९ घनफिट काठ र ४०५ चट्टा दाउरा सङ्कलन गर्न सम्झौता गरेकोमा ५ हजार ७७४ रुख कटान गरी २ लाख ५६ हजार ४९४ घनफिट काठ र १३६ चट्टा दाउरा सङ्कलन गरेको छ । कटान रुख संख्याको आधारमा काठ सङ्कलन भएकोमा २१८ चट्टा दाउरा कम सङ्कलन गरेको देखिन्छ । सम्झौता बमोजिम सङ्कलन गर्नुपर्ने हाँगाबिँगा वन क्षेत्रभित्रै छाडेको कारण राजस्व नोक्सानी हुन गएको एवं सुकेका बुढा-पुराना रुख र हाँगाबिँगाको कारण वन डढेलोको जोखिमसमेत बढ्न गएको देखिन्छ । तसर्थ नेपाल टिम्बर कर्पोरेशनलाई सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न गर्न लगाउने र नगरेको अवस्थामा सोबापत नोक्सानी हुने राजस्व असुल गर्नुपर्दछ ।
१६. **ढुङ्गा गिट्टी सङ्कलन** – वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन समेतको आधारमा वन क्षेत्र भई बग्ने नदीबाट कार्ययोजना अवधिभर अधिकतम परिमाणमा प्रत्येक वर्ष ३ करोड ८ लाख ६२ हजार घन फिट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवं ग्राभेल निकाल्न सकिने उल्लेख छ । एकद्वार प्रणाली मार्फत सङ्कलन गर्ने सर्वोच्च अदालतको आदेश अनुसार जिल्ला विकास समितिले ठेक्का लगाउने गरेको र सम्बन्धित वन

कार्यालयहरूले यससम्बन्धी विवरण प्राप्त गर्ने नगरेकोले वन कार्ययोजनामा तोकिएको परिमाणअनुसार सङ्कलन भए नभएको यकिन गर्न सकिएन । सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालय र जिल्ला विकास समितिबीच समन्वय गरी वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनबाट निश्चित परिमाण तोकिएको स्थानबाट मात्र सङ्कलन गर्ने र प्रतिवेदनमा उल्लेख भएबमोजिम वातावरण सुधारका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

संगठित संस्था

द टिम्बर कर्पोरेसन अफ नेपाल लिमिटेड

कर्पोरेसनको २०७१।७२ को लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१७. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कर्पोरेसनको यस वर्षको पुँजी कोष रु.१ करोड ६१ लाख जगेडा कोष रु.३६ करोड ८० लाख, सञ्चित नोक्सानी रु.१३ करोड ३ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.१९ करोड ७ लाख, खुद चालु सम्पत्ति रु.६ करोड ३१ लाख र नेटवर्थ रु.२५ करोड ३८ लाख रहेको छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.१६ करोड ८७ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.३ करोड ८४ लाख नाफा भई सञ्चित नोक्सानी रु.१३ करोड ३ लाख पुगेको छ ।
१८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू देहायअनुसार छन्:
  - १८.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को विधि एवं प्रक्रियाअनुसार काठ दाउराको कटान, पोल खरिद तथा काठ चिरानको कार्य प्रतिस्पर्धात्मक र कार्य अनुभवलाई प्राथमिकतामा राखी खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्नेमा गरेको देखिएन । कार्य परिमाणलाई स-साना टुकामा विभाजन गरी कार्यको अनुभव नै नभएका बिक्रेता वा आपूर्तिकर्ताबाट रु.७३ लाखको गोलिया काठ, रु.२ करोड १४ लाखको दाउरा तथा रु.१ करोड ५९ लाखको (सागरनाथ वन परियोजना बाहेक) पोल खरिद तथा आपूर्ति, रु.४६ लाख चिरान उत्पादन ज्याला र रु.२१ लाख ढुवानी भाडा खर्च लेखेको छ । यसै गरी स्थानीय पत्रपत्रिकामा ५ देखि १५ दिने सूचना प्रकाशित गरी रु.२० करोड ८२ लाखको १ लाख २४ हजार ३६४ घनफिट गोलिया काठ बिक्री गरेको छ ।
  - १८.२ कर्पोरेसनमा २०७२ आषाढ मसान्तमा पेशकी सापटी धरौटी तथा असुल गर्न बाँकी रहेको रु.१५ करोड ५३ लाखको वर्षानुक्रमको विवरण तथा सम्बन्धित पक्षहरूबाट मौज्जात समर्थनपत्र नलिएकोले सोको यथार्थ स्थिति यकिन गर्न सकिएन ।
  - १८.३ विगत वर्षहरूदेखि असुल गर्न बाँकी पेशकी, सापटी र धरौटी रु.१ करोड ६७ लाख तथा विभिन्न १५ कर्मचारीको नाममा उपलब्ध गराएको औषधि उपचार पेशकी रु.२६ लाखसमेत जम्मा रु.१ करोड ९३ लाखको असुलीतर्फ कुनै कारवाही गरेको छैन । असुल हुन नसक्ने यस्तो शंकास्पद हिसाबमा खर्च व्यवस्था नगरेकोले सो हदसम्म कम्पनीको कारोबारको नतिजा तथा आर्थिक अवस्थाको सही चित्रण गरेको छैन ।
  - १८.४ कर्पोरेसनको २०७२ आषाढ मसान्तको नगद तथा बैङ्क मौज्जात रु.३९ करोड १० लाखमध्ये काठमाडौं स्थित ५ विभिन्न डिपोको बैङ्क मौज्जात रु.१६ लाखको बैङ्क हिसाब मिलान गरेको छैन । त्यस्तै अन्य ५ बैङ्क मौज्जातको सम्बन्धित बैङ्कबाट मौज्जात समर्थनपत्र समेत लिएको छैन । शाखा हिसाबअन्तर्गत २०५०।५१ देखि २०७१।७२ सम्म लिनुपर्ने रु.४४ लाख तथा दिनुपर्ने रु.२० लाखसमेत खुद लिनुपर्ने रु.२४ लाखको शाखा हिसाब मिलान गरेको छैन । विगत वर्षदेखि सचिवस्तरीय निर्णयको आधारमा आयकर अधिको मुनाफाबाट ५० प्रतिशत रकम जिल्ला वन विकास कोषमा व्यवस्था गरी दायित्व देखाएको रु.१० करोड ४५ लाखलाई आय हिसाबमा मिलान नगरेको स्थिति छ । उपर्युक्त कारणहरूबाट कम्पनीको २०७२ आषाढ मसान्तको आर्थिक विवरणले कम्पनीको दायित्व, कारोबारको नतिजा तथा आर्थिक अवस्थाको सही चित्रण गरेको पाइएन ।

- १८.५ विगत वर्षदेखि केन्द्रीय कार्यालयको नाममा रु.३ करोड ५ लाख तथा शाखाहरुको रु.८७ लाखसमेत रु.३ करोड ९२ लाख सम्बन्धित पक्षहरुबाट प्रमाणसहित भुक्तानीको लागि माग दावी नगरेको अवस्थामा सो रकम आम्दानी बाँधी हिसाब मिलान गर्नुपर्नेमा दायित्वमा देखाउँदै आएको छ। दायित्व हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।
- १८.६ नेपाल सरकारको २०५८।१२।२६ को निर्णयअनुसार वन जंगलको ढलापडा तथा सुखड खडा रुखहरुबाट उत्पादन हुने काठमध्ये कर्पोरेसनलाई ५० प्रतिशत काठ दाउरा उपलब्ध हुने देखिन्छ। कर्पोरेसनले नै कटान मुछान एवं सङ्कलन गरी विक्री वितरण गर्ने गरी वन क्षेत्र छुट्याई वन विभागले समयमै कर्पोरेसनलाई हस्तान्तरण गरिदिने एवं ५० प्रतिशत काठ दाउराको प्रत्यक्ष कटान मुछानको लागत रकम मात्रै लिएर जिल्ला वन कार्यालयलाई उपलब्ध गराउँदै आएको छ। सो निर्णय अन्तर्गत २०७१।७२ मा कर्पोरेसनले ३ लाख ४८ हजार घनफिट गोलिया काठ तथा १५२.३५ चट्टा दाउरालाई मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक जारी नगरी, माग फाराम तथा रसिद भरपाई नलिई जिल्ला वन कार्यालय र उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरेको छ। प्रचलित ऐन नियमको पालना गरी काठ दाउरा हस्तान्तरण गर्नुपर्दछ।
- १८.७ कम्पनीको सम्पत्ति, कार्यालय भवन, अफिस फर्निचर, उपकरण, मिल मेसिन, सवारीसाधन आदि जस्ता स्थिर सम्पत्ति रु.१ करोड ३ लाख, वन विभाग तथा वन परियोजनाबाट प्राप्त ५ सवारीसाधन तथा काठको अन्तिम मौज्दात रु.१५ करोड ३५ लाखको जोखिम व्यवस्थापनको लागि बीमा गराएको छैन। सम्पत्तिको बीमा गरी जोखिम न्यूनीकरण गरिनुपर्दछ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
    - सरकारी कार्यालयतर्फ १५२ निकायमा रु.४५ करोड ५५ लाख ७४ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२ करोड ७९ लाख ३० हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४२ करोड ७६ लाख ४४ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.६ करोड ३४ लाख ५५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
    - सगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति २९ तर्फ रु.१० करोड २२ लाख ३९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ लाख ९२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१० करोड २० लाख ४७ हजार बेरुजू बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.३६ लाख ८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१ अर्ब ५ करोड ५८ लाख, राजस्व रु.२७ करोड १५ लाख, धरौटी रु.१ करोड ८८ लाख र अन्य कारोबार रु.१६ करोड ७३ लाखसमेत रु.१ अर्ब ५१ करोड ३४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था १ र समिति ६ समेतको रु.१ अर्ब १४ करोड ६५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेडलाई नून ढुवानी गर्न दिएको निकासामध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.३ करोड ७४ लाख र खाद्यान्न ढुवानी गर्न नेपाल खाद्य संस्थानलाई निकासी दिएको मध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.१ करोड ८१ लाखसमेत रु.५ करोड ५५ लाख सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ।

१.२ नेपाल उद्योग वाणिज्य संघ सुर्खेतलाई जडीबुटी सङ्कलन तथा व्यवसाय केन्द्र स्थापना गर्न रु.६० लाख, कृषि उद्यम केन्द्र सुर्खेतलाई अलैंची प्रशोधनको लागि रु.६० लाख र अदुवाको सुरक्षित भण्डारणको लागि रु.३० लाख अनुदान दिएको छ। अनुदान सदुपयोग भए नभएको अनुगमन गरेको छैन।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

२. **राहत वितरण** – मन्त्रालयले केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषबाट प्राप्त रु.१५ करोडमध्ये नून १ हजार २५० बोरा, चिनी ६७० बोरा, चाउचाउ २ हजार १०० कार्टुन र चामल २३ हजार ६८८ क्विन्टल खरिद गरी ढुवानीसमेत रु.११ करोड ३९ लाख खर्च लेखेको छ। खर्च नभएको रु.३ करोड ६१ लाख २०७२।१२।७ मा केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा फिर्ता पठाएको छ।

३. **जग्गा खरिद** – अन्तर्राष्ट्रियस्तरको प्रदर्शनीस्थलको लागि मन्त्रपरिषद्को २०७१।८।४ को निर्णयअनुसार एनआईडिसी डेभलपमेन्ट बैङ्क लिमिटेडले हिमाल सिमेन्ट कम्पनी लि. मा प्रवाह गरेको कर्जाको सावाँ व्याज समेत हुने रु.१३ करोड मन्त्रालयले सो बैकलाई भुक्तानी गरेको छ। कर्जा फरफारक पश्चात् बैङ्कको ऋण सुरक्षण धितोमा रहेको चोभारको ८१७ रोपनी, सौखेलको १२८ रोपनी तथा पाँचखालको ४९ रोपनी समेत ९९४ रोपनी जग्गा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा ल्याई संरक्षणको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

संगठित संस्था र समिति

नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०७१।७२ को लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कम्पनीको यो वर्ष शेयर पुँजी रु.१ करोड २२ लाख, जगेडा तथा सञ्चित नाफा रु.२१ करोड ३० लाख, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.१२ करोड १७ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.१ करोड १३ लाख, लगानी रु.५ करोड २५ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.२८ करोड ३१ लाख रहेको छ। कम्पनीको नेटवर्थ रु.२२ करोड ५२ लाख पुगेको छ।

गत वर्ष आम्दानी रु.६ करोड ५७ लाख र नाफा रु.२ करोड १ लाख रहेकोमा यो वर्ष आम्दानी रु.५ करोड १८ लाख र नाफा रु.२ करोड ३६ लाख रहेको छ।

५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ५.१ क्लियरिङ्ग सेवावापत विगत लामो समयदेखि जिम्मेवारी साँदै ल्याएको घरेलु शिल्पकला बिक्री भण्डारको रु.५१ लाख, नेपाल यातायात संस्थानको रु.२६ लाख र कृषि सामग्री संस्थानको पेशकी रु.७ लाखलाई अपलेखन गरेको छ ।
- ५.२ क्लियरिङ्ग सेवावापत १४ संस्थाबाट प्राप्त गर्नुपर्ने रु.२ करोड २९ लाख लामो समयदेखि जिम्मेवारी साँदै आएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस्ता रकमको वार्षिक विवरणसमेत तयार भएको पाइएन । यस अवस्थामा वासलातमा उल्लिखित रकमको यथार्थ अवस्था यकिन हुनसक्ने स्थिति छैन ।
- ५.३ त्रिभुवन विमानस्थल र वीरगन्ज शाखाले गोदाम भाडावापत यो वर्ष क्रमशः रु.२ करोड ४८ लाख र रु.८६ लाख आम्दानी देखाएको छ । विगत वर्षदेखि नै पुराना सामग्री गोदाममा रहेकोले अन्य सामग्री राख्न नसकेको स्थिति छ । विभिन्न पार्टीहरुबाट ल्याएको सामान भन्सार कार्यालयले ९० दिनपछि लैजाँदा ती सामानको भाडा प्राप्त भएको छैन । जसले गर्दा त्रिभुवन विमानस्थलमा भन्सारबाट रु.२० लाख र वीरगन्जमा भन्सारबाट रु.६ लाख कम आम्दानी भएको छ । सम्बन्धित निकायबाट उक्त सामान राखेवापतको भाडा रु.२६ लाख उठाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- ५.४ यस वर्ष कम्पनीले छपाई नै नगरेको रसिद प्रयोग गरी रु.१३ लाख आम्दानी देखाएकोले आम्दानी यकिन गर्न सकिएन । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

नेपाल इन्टरमोडेल यातायात विकास समिति

६. बहाल असुली – वीरगन्ज सुख्खाबन्दरगाहबाट मासिक रु.१ करोड २० लाख बहाल बुझाउने गरी एक कम्पनीसँग सम्झौता भएकोमा २०७१ चैत्रको रु.१ करोड २० लाख बहाल प्राप्त गरेको देखिएन । सम्झौता अनुसार उक्त रकममा १५ प्रतिशत क्षतिपूर्तिसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- बेरुजू स्थिति – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
    - सरकारी कार्यालयतर्फ ५ निकायमा रु.९ करोड ७७ लाख ९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ६५ लाख २० हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६ करोड ११ लाख ८९ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
    - अन्य संस्था र समिति ६ तर्फ रु.१ करोड ७६ लाख ९६ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ लाख ४८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ करोड ७५ लाख ४८ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.४ अर्ब ५० करोड ११ लाख, राजस्व रु.६० करोड ९७ लाख, धरौटी रु.७ करोड २८ लाख र अन्य कारोबार रु.६ अर्ब १४ करोड ८२ लाखसमेत रु.११ अर्ब ३३ करोड १८ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहत संगठित संस्था एक, अन्य संस्था एक र समिति एकसमेतको रु.५० करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** -विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१. वातावरण संरक्षण नियमावलीअनुसार उद्योगले निवेदन दिएमा एक वर्षको लागि अस्थायी र मन्त्रालयबाट तोकिएको प्रयोगशालाबाट परीक्षण गर्दा उक्त उद्योग वातावरणीय मापदण्डभित्र परेको देखिए तीन वर्षको लागि स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिइने व्यवस्था भएकोमा मन्त्रालयले प्रदूषण परीक्षण गर्न यो वर्ष पनि प्रयोगशाला तोकिएको छैन ।
  - १.२. नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७० मा विभिन्न कम्पनीमार्फत जडान गरिएका सौर्य विद्युत प्रणालीमध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत जडान कार्यको नमूना छनौट गरी स्वतन्त्र परामर्शदातामार्फत अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था भए अनुसार अनुगमन गर्दा सम्झौता बमोजिम कार्य नगरेको पाइएमा निर्देशिकाबमोजिम अनुदान रकमको ५० प्रतिशतसम्म हर्जाना लगाइने र कम्पनीको मान्यता खारेज गर्नेसम्मको कारवाही हुने व्यवस्था छ ।

गत वर्ष सौर्य विद्युत प्रणाली जडान गर्न अनुदान वितरण गरेको कार्यको वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले अनुगमन गर्दा निर्देशिकाबमोजिम नगरेका कम्पनीबाट रु.५ करोड ३१ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ । कम्पनीहरूबाट भएको कार्यको परिमाण र त्रुटिमा वृद्धि हुँदै गएकोले सोलार जडान कार्यको अनुगमन गर्न तोकिएको १० प्रतिशत नमूना छनौट पर्याप्त देखिँदैन । कार्यविधिअनुसार कार्य नगर्ने र लगातार त्रुटि गर्ने यस्ता कम्पनीको मान्यता खारेजसम्मको कारवाही गर्नुपर्ने र नमुना छनौटको प्रतिशत समेत वृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
  - १.३. बी.पी. कोइराला प्लानेटोरियम तथा अब्जरभेटोरी विकास समितिको जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदनअनुसार रु.२ करोड १८ लाख मूल्यका २० प्रकारका ल्याबका उपकरण भण्डारमा मौज्जात नरहेकोले हानि नोक्सानी भए नभएको छानबिन गरी टुङ्गो लगाएको छैन ।
  - १.४. विज्ञान संग्रहालय भवन रु.६४ करोडको लागतमा गतवर्ष नै निर्माण भए तापनि विज्ञानसँग सम्बन्धित वस्तु संग्रह गर्ने र विज्ञान सम्बन्धी अध्ययन अन्वेषण गर्ने गराउने कार्ययोजना तयार गरी उद्देश्यबमोजिम प्रयोग गरेको पाइएन ।

विगतका व्यहोरा पूनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **वातावरण संरक्षण** – आर्थिक ऐन, २०६६ जारी भए पश्चात् नेपालभित्र बिक्री हुने पेट्रोल तथा डिजेलमा प्रतिलिटर पचास पैसाका दरले प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क लगाई असुल गरिने व्यवस्थाअनुसार २०७१।७२ सम्म रु.२ अर्ब ८३ करोड २९ लाख असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गरेको छ ।

प्रदूषण नियन्त्रण गर्न मन्त्रालयमा यो वर्ष निकास भएकै रु.७२ लाखसमेत रु.३ करोड ७६ लाखको वातावरण संरक्षण कोष खडा गरेको छ । यो वर्ष कोषबाट प्लाष्टिक भोला नियन्त्रण, नियमन र प्रवर्द्धन कार्यको लागि वातावरण विभागलाई रु. २७ लाख र घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति केन्द्रीय

कार्यालयलाई रु.१६ लाखसमेत रु.४३ लाख पेशकी उपलब्ध गराए तापनि सो रकमबाट प्रदूषण रोकथाम र नियन्त्रणको कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छैन र पेशकी फछ्यौट गरेको पनि छैन ।

३. **सूचना प्रविधि पार्क** – नेपाललाई सूचना प्रविधि उद्योगको गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने उद्देश्यले काभ्रेको पनौतीस्थित करिब २३७ रोपनी जग्गामा रु.२४ करोड १२ लाख खर्च गरी २०६०/६१ मा २ कार्यालय भवनसहित सूचना प्रविधि पार्क स्थापना गरेकोमा १२ वर्ष बितिसकदा समेत उक्त पार्क सञ्चालनमा आएको देखिएन । सूचना प्रविधि विभागको अभिलेखअनुसार १६८ रोपनी ४ आना जग्गा देखिए तापनि ६१ रोपनी ५ आनाको मात्र जग्गाधनी पुर्जा रहेको देखिन्छ । सो पार्कको कूल २३७ रोपनीमध्ये ६८ रोपनी १२ आना जग्गाको अभिलेखसमेत राखेको छैन । यस सम्बन्धमा नापी कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकले सो पार्कको जग्गाको क्षेत्रफल १७७ रोपनी १२ आना मात्र रहेको जानकारी गराएको छ । लगतभन्दा ६० रोपनी जग्गा घटी भएकोमा पनि खोजी गरेको पाइएन । राष्ट्रिय सम्पत्ति संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
४. **वैदेशिक सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७ मा विदेशी संघ, संस्था, एजेन्सी वा राष्ट्रहरुबाट सहायता प्राप्त गर्दा वा प्राप्त गर्ने सम्झौता गर्दा राष्ट्रिय योजना आयोगको परामर्श र अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृती लिनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले ८ दाताबाट ९ परियोजनाका लागि प्राप्त नगद अनुदान रु.२ करोड ४६ लाख तथा सोभै भुक्तानी रु.६९ करोड ९८ लाखसमेत रु.७२ करोड ४४ लाख बजेटमा समावेश नगरी खर्च गरेको छ ।

मन्त्रालयले तयार गरेको वित्तीय विवरणमा समेत ६ परियोजनामा ६ दाताबाट रु.६७ करोड ३ लाख तेस्रो पक्षको भुक्तानी भएको उल्लेख छ । उल्लिखित वैदेशिक सहयोगका सम्झौता र विवरण उपलब्ध गराउन २०७२/११/१७ मा मन्त्रालयलाई पत्राचार भएकोमा जवाफ प्राप्त भएको छैन । मन्त्रालय र अन्तर्गत निकायले वैदेशिक सहायता लिई खर्च गरे तापनि लेखापरीक्षण गराएको छैन । कानुनबमोजिम प्राप्त हुने सबै प्रकारका वैदेशिक सहायता बजेटमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभाग

५. **ऋणको उपयोग** – जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजनामा यो वर्ष ऋण रु.१९ करोड ७५ लाख र शोधभर्ना अनुदान रु.६२ करोड ४४ लाखसमेत रु ८२ करोड १९ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा अनुदान तर्फ रु.३ करोड २ लाख (बजेटको ३.६७ प्रतिशत) मात्र खर्च गरेको छ । ऋण रकम हालसम्म खर्च गरेको छैन । सम्झौताअनुसार २०७०/११/१७ (३० अप्रिल २०१३) बाट ९० दिनपछि उक्त ऋण रकम प्रभावकारी हुने उल्लेख छ । ऋण प्रभावकारी भएको २ वर्ष वित्ति सक्दासमेत खर्च भएको छैन । आयोजनाको ऋण उपयोग नगरे पनि सम्झौता रकमको ०.०१ प्रतिशतले वार्षिक अमेरिकी डलर १५ हजार (रु. १५ लाख) प्रतिबद्धता शुल्क तिर्नुपर्ने देखिन्छ । आयोजना कार्यान्वयनमा ढिलाई भएको कारण उपयोग नगरेको ऋणको पनि सेवा शुल्क भुक्तानी गर्नुपर्ने र लागतसमेत वृद्धि हुने हुँदा समयमै कार्य सम्पन्न गर्न सचेत हुनुपर्दछ ।
६. **परामर्श दाता छनौट** – भवन निर्माण कार्यको डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण गर्न रु.१ करोड ४८ लाखको लागत अनुमान तयार गरेकोमा विश्व बैङ्कको सुभावअनुसार रु.१ करोड ८७ लाखको संशोधित लागत अनुमान तयार गरेको छ । जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजनाको विवेचना प्रतिवेदनमा डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण कार्यको परामर्शदाता गुणस्तर तथा लागत विधिबाट छनौट गर्ने उल्लेख भएकोमा विभागले गुणस्तर विधिबाट छनौट गरी रु.१ करोड ८२ लाखको सम्झौता गरी यो वर्ष रु.५४ लाख भुक्तानी दिएको छ । लागतमा प्रतिस्पर्धा नहुने गुणस्तर विधि अवलम्बन गरी परामर्शदाता छनौट गरेको उपयुक्त देखिएन ।
७. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ मा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी खरिद गर्न नहुने उल्लेख छ । हावापानी विज्ञान कार्यक्रमबाट नेपालमा सुख्खापनको विश्लेषण र कुनै स्थान र समयमा विद्यमान सौर्य विकीरण फैलावटको अनुमान (ड्रट एनालाइसिस एण्ड स्टिमेसन अफ स्पेटियल एण्ड टेम्पोरल डिस्ट्रिब्युसन अफ सोलार रेडिएसन इन नेपाल) विषयको अध्ययन गर्न क्रमश रु.४ लाख ८५ हजार र रु.५ लाख ३५ हजारको छुट्टाछुट्टै लागत अनुमान तयार गरी एकै परामर्शदाता रहेको २ अलग परामर्शदाता फर्म छनौट गरी एकै अवधिमा अध्ययन कार्य गराएको छ । एकै योग्यताका विज्ञबाट

एकै समयमा हुने कामलाई टुक्याई प्रतिस्पर्धा नगराई एकै परामर्शदाता समूहलाई फरक फरक फर्मको नामबाट काम दिएकोले छनौट प्रक्रिया स्वच्छ देखिएन । यस्तो कार्य नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

सूचना प्रविधि विभाग

८. **सम्भौता विपरीत कार्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार बोलपत्रदाताले स्पेसिफिकेशन अनुरूपका मालसामान नबुझाएमा आपूर्तिकर्तालाई नै फिर्ता गरी स्पेसिफिकेशनबमोजिमको सामान आपूर्ति गर्नुपर्दछ । एक बोलपत्रदाताले आपूर्ति गर्ने सामानको विवरणमा अमेरिकामा निर्मित ब्लेड सर्भर, सान स्टोरेज, सान स्वीच, च्याक सर्भर र कोर स्वीचहरू उपलब्ध गराउने उल्लेख गरी रु.१ करोड २८ लाखको ठेक्का स्वीकृत गरेको देखियो । प्राविधिक परीक्षण प्रतिवेदनमा उपलब्ध सामानहरू चीन, ताइवान र मेलेसियामा बनेका र केही सामानको स्पेसिफिकेशनसमेत फरक परेको उल्लेख गरेको छ । फरक देशमा बनेको र फरक स्पेसिफिकेशन भएको सामान स्वीकार गर्नेलाई आवश्यक कारबाही गर्नुपर्दछ ।

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र

९. **असुली** – केन्द्रले वायोग्यास अन्तर्गतका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न एक वायोग्यास प्रवर्द्धन एसोसिएसनसँग सम्भौता गरी निकाशा दिएको रकमबाट भएको कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्दा उक्त एसोसिएसनले हिसाब किताब प्रस्तुत गर्न नसकेको कारण रु.६२ लाख असुल गर्नुपर्ने ठहर गरेको मध्ये रु.५७ लाख असुल हुन बाँकी देखिएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१०. **मूल्य अभिवृद्धि कर** – राष्ट्रिय ग्रामीण नवीकरणीय ऊर्जा कार्यक्रम र दातृ निकायबीच भएको सम्भौता अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा भुक्तानी दिएको मूल्य अभिवृद्धि कर रकम केन्द्रले फिर्ता पाउने व्यवस्था छ । सो व्यवस्थाअनुसार केन्द्रले विभिन्न सेवा प्रदायक तथा आपूर्तिकर्ताहरूलाई भुक्तानी दिएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ८१ लाख फिर्ता लिन बाँकी देखिएको छ । सो रकम फिर्ता लिनुपर्दछ ।

११. **ब्याट्री व्यवस्थापन** – सौर्य ऊर्जा प्रोत्साहन तथा अन्य घरायसी र व्यावसायिक प्रयोजनको लागि समेत प्रत्येक वर्ष ब्याट्रीको आयात हुने गरेको छ । केन्द्रबाट प्राप्त विवरणअनुसार पछिल्लो तीन वर्षमा ४ लाख ३८ हजार ब्याट्री आयातमा छुटको सिफारिस दिएको देखिन्छ । पुराना ब्याट्रीको उचित तवरले विसर्जन गर्न नसके मानवीय स्वास्थ्य तथा वातावरणमा समेत असर पर्ने हुँदा विसर्जनको लागि कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१२. **रुग्ण आयोजना** – केन्द्रबाट अनुदान उपलब्ध गराइएका लघु जलविद्युत आयोजनाको अनुगमन प्रतिवेदनमा २०७२।३।२३ (८ जुलाई २०१५) सम्म ३० आयोजना रुग्ण अवस्थामा रहेको उल्लेख छ । सोमध्ये १४ आयोजना नेपाल विद्युत प्राधिकरणको ग्रिड विस्तार तथा प्राकृतिक प्रकोपको कारण सञ्चालनमा नरहेको, ४ आयोजना नदी तथा कुलोको बहाव घटेको कारण समस्यामा रहेको, ५ आयोजना प्राविधिक कमजोरीको कारण न्यून उत्पादन भएको, ७ आयोजना सञ्चालनमा समुदायले चासो नदिएको जनाएको छ । सम्पन्न भएका आयोजना शुरु भएको केही वर्षमा नै रुग्ण भई सञ्चालनमा नआउँदा आयोजनामा गरेको लगानी प्रभावकारी देखिएन । सञ्चालन, संरक्षण र उपयोगका लागि ठोस कार्य योजना भएका संस्थामा मात्र अनुदान उपलब्ध गराउने नीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

● **बेरूजु स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ

➤ मन्त्रालय र मातहतसमेत ९ निकायमा यो वर्ष रु.३८ करोड ६१ लाख ५० हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२३ लाख १ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३८ करोड ३८ लाख ४९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२९ करोड ७५ लाख ६१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

➤ समिति २ तर्फ यो वर्ष रु.६२ लाख १८ हजार बेरूजु देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । सो मध्ये रु.४९ लाख २९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

शहरी विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत १२७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.१९ अर्ब ४९ करोड ५७ लाख, राजस्व रु.२ अर्ब ८ करोड ७५ लाख, धरौटी रु.१ अर्ब ४३ करोड ६७ लाख र अन्य कारोबार रु.४ अर्ब १८ करोड २२ लाखसमेत रु.२७ अर्ब २० करोड २१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यो रकममा अन्य मन्त्रालय र संवैधानिक निकायको रु.२ अर्ब १७ करोड ७३ लाखसमेत समावेश छ ।

मन्त्रालय मातहत संस्था तथा समिति ४९ को बक्यौतासमेत रु.१९ अर्ब ९३ करोड ३६ लाख कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७० मा सशर्त अनुदान रकमको शर्तको पालना, अपेक्षित प्रतिफल, लागत प्रभावकारिता र कार्यान्वयन क्षमता सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समितिमा रु.५५ करोड ९९ लाख, नगर विकास कोषमा रु.१४ करोड ४१ लाख, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय तथा अन्तर्गतका २८ निकायलाई रु.१३ करोड ५ लाख, बागमती सुधार आयोजनालाई रु.३४ लाख, जल तथा ऊर्जा आयोगलाई रु.१३ लाख समेत रु.८३ करोड ९२ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गरेको छैन ।
  - १.२ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९(१) मा सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट काम हुन नसक्ने भएमा परामर्श सेवा खरिद गर्नसक्ने व्यवस्था छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र अन्तर्गत कार्यालयमा ३२२ इन्जिनियरिङ सेवाका कर्मचारीको दरबन्दी तथा पदपूर्ति भएकोमा ती कर्मचारीलाई परिचालन नगरी यो वर्ष रु.१ करोड ६९ लाख परामर्श सेवामा खर्च गरेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०७२।४।२९ र २०७२।९।३० मा परामर्शदातागत कामको अभिलेख राख्ने, प्रतिवेदन कार्यान्वयनको विवरण पेस गर्ने र अत्यावश्यक काममा मात्र परामर्शदाता नियुक्त गर्ने निर्देशन दिएकोमा सोको पालना गर्नुपर्दछ ।
  - १.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८९ मा वैदेशिक ऋण तथा अनुदानअन्तर्गत सीधै भुक्तानी रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा रु.३ अर्ब ८९ करोड ३१ लाख आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन ।
  - १.४ विशिष्ट व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधा उपलब्ध गराउँदा मापदण्ड तोकी सोहीअनुरूप सामानहरू उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ । भवन निर्माण तथा सम्भार डिभिजन कार्यालयले विशिष्ट व्यक्तिहरूका लागि फर्निचर, किचेन, धारा बिजुली, पर्दा आदि सामानहरू उपलब्ध गराई यो वर्ष चालु बजेटबाट रु.३ करोड ९३ लाख र पुँजीगत बजेटबाट रु.१ करोड ८६ लाखसमेत रु.५ करोड ७९ लाख खर्च गरेको छ । यसप्रकारको खर्च २०६८।०।६९ मा रु.१ करोड ५ लाख, २०६९।७।० मा रु.१ करोड ८४ लाख र २०७०।७।१ मा रु.२ करोड ६९ लाख गरेको छ । यस्तो सुविधा सम्बन्धमा मापदण्ड तयार हुनुपर्दछ ।
  - १.५ काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरण केन्द्रले यो वर्ष पाँच जग्गा एकीकरण आयोजनालाई रु.२८ करोड ९० लाख ऋण लगानी गरेको समेत विभिन्न आयोजना तथा नगर विकास समितिको साँवा रु.३२ करोड २९ लाख र ब्याज रु.६२ करोड ८० लाख उठ्न बाँकी छ । आयोजनाको आवश्यकता र वित्तीय सम्भावना मूल्याङ्कन नगरी ऋण लगानी गरेको कारण उठ्न बाँकी रहेको छ ।

- १.६ यो वर्ष मन्त्रालयअन्तर्गत ३ इकाईले योजनाको बजेटबाट सवारीसाधन खरिद, मर्मत, भाडा, सञ्चालनमा रु.७९ लाख खर्च गरेका छन् भने ६ इकाईले परामर्श सेवा र भवन निर्माणको ठेक्कामा सवारीसाधन भाडा रु.१ करोड ९८ लाख समावेश गरेका छन् । सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९/११/८ को निर्णयमा निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन राखी सम्झौता गर्दा योजनाको शिरोभार लागत बढ्न गएकोले लागतमा वृद्धि नियन्त्रण गर्न नीति बनाउने र अन्य मन्त्रालयसमेतलाई जानकारी दिने तथा २०७२/१५/४ मा यस प्रकारको खर्च गर्नेलाई कारवाही गर्ने निर्णय भएकोमा निर्णयको पालना भएको देखिदैन ।
- १.७ योजनामा प्रयोग हुने निर्माण सामग्री नापी किताबमा प्रमाणित नभएसम्म त्यसलाई खर्च नमान्ने भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको २०६२/११/८ को निर्णयमा उल्लेख छ । प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष ३२ खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयले रु.६ करोड ३० लाख मूल्यका ४ लाख १ हजार मिटर पाइप कार्यालयको जिन्सीबाट खर्च देखाए तापनि योजनामा जडान भएको पुष्टि गर्ने नापी किताब पेस गरेका छैनन् । सार्वजनिक लेखा समितिले २०७२/४/२९ मा एक महिनाभित्र सम्परीक्षण गराउने निर्देशन दिए तापनि केही कार्यालयले मात्र सम्परीक्षण गराएका छन् ।
- १.८ मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको हेडवर्क्स तथा टनेल निर्माण कार्यका साबिक निर्माण व्यवसायीबाट आपूर्ति भएका मेसिनरी औजार, उपकरण, विस्फोटक पदार्थ र अन्य निर्माण सामग्री मूल्याङ्कन गरी हालको निर्माण व्यवसायीबाट उपयोग गर्ने २०६९/६/९ मा निर्णय भए तापनि कार्यान्वयन भएको देखिएन । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखासमितिले २०७२/६/२० मा एक महिनाभित्र अद्यावधिक विवरण पेस गरी सम्परीक्षण गराउने निर्देशन भएको छ ।
- १.९ ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई विकास कोषको कार्यकारी निर्देशकले सहयोगी संस्था तथा उपभोक्ता समितिको लेखापरीक्षण गर्न लेखापरीक्षक नियुक्त गर्नुपर्नेमा नगरेकोले नवौँ व्याचअन्तर्गतको ६०० आयोजनाको सहयोगी संस्थाहरु र उपभोक्ता समितिमार्फत भुक्तानी भएको रु.६७ करोड ११ लाखको लेखापरीक्षण भएको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालय

शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग

२. **विशेषज्ञ सेवा** – करार सेवा निर्देशिका, २०५९ को दफा ३ मा सर्वेक्षण, डिजाइन, ग्राफिक जस्ता कामको सेवा करारमा लिनसक्ने व्यवस्था छ । विभागले विभिन्न निर्माण कार्यको डिजाइन, सर्वेक्षण कार्यको लागि ५ पदमा विशेषज्ञ प्राविधिकलाई जिल्लाको दररेटको आधारमा मष्टरोलमा हाजिर गराई रु.३० लाख पारिश्रमिक खर्च गरेको छ । विशेषज्ञ आवश्यक भए प्रतिस्पर्धात्मक तरिकाबाट कार्य विवरण तयार गरी सेवा करारमा लिनुपर्नेमा सम्पादित कामको विवरण समेत नराखी मष्टरोलबाट काम लगाउनु उचित देखिएन ।
३. **निर्माण स्थल** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा निर्माण स्थलको व्यवस्था नभई निर्माण कार्यको खरिद कारवाही शुरु गर्न नहुने व्यवस्था छ । पाटन अस्पतालको पुरानो भवनमा रेक्टोफिटिङ गर्ने कार्य एक संयुक्त उपक्रमबाट २०७१/१५/९ सम्ममा सम्पन्न गर्न २०६९/१५/१० मा सम्झौता भएको छ । सम्झौता भएको २७ महिना पछिमात्र निर्माण स्थल खाली गराएकोले थप दायित्व सिर्जना नगर्ने तथा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी २०७२/४/१२ सम्म म्याद थप गरेको छ । हालसम्म मूल्य समायोजन रु.११ लाख भुक्तानी भइसकेको छ । निर्माण स्थलको व्यवस्था नगरी ठेक्का व्यवस्था गर्नु नियमावली अनुकूल देखिदैन ।
४. **कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको प्रत्येक फर्मले मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को अनुसूची-५ बमोजिमको ढाचाँमा सिलसिलेवार नम्बरसहितको प्रिन्टेड बीजक जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागअन्तर्गत

- १५ डिभिजन कार्यालयले रीतपूर्वकको कर बीजकवेगर रु.१ करोड ३५ लाख र कर बीजकवेगर रु.१४ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर रकम भुक्तानी दिएका छन् । हातले नम्बर लेखेको, बिल नभएको, बीजक नम्बर नभएको अवस्थामा दिइएको मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्व खातामा दाखिला भएको सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।
५. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा रु.१० लाखभन्दा बढीको निर्माण कार्य गर्दा मेसिन, औजार वा प्लाण्ट लगायतको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय पर्साले क्रमागत ३ कार्यको बिड डकुमेन्टमा प्रोभिजनल सममा बीमाको व्यवस्था भएकोमा सम्भौतामा हटाएको र डिभिजन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकमा ६, गोरखामा २, दाङमा २, सुर्खेतमा १, डोटीमा ६ र बैतडीमा ७ ठेकामा रु.४७ करोड, १७ लाखको निर्माण कार्यको बीमा गरेका छैनन् । डिभिजन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकले ६, इलामले ४, मोरङले ३, गोरखाले १३, जुम्लाले ५, बाँकेले ४ तथा बैतडीले ७ निर्माण कार्यको म्याद थप गर्दा रु.५९ करोड ६८ लाखको निर्माण कार्यको बीमाको अवधि बढाएको देखिएन । नियमानुसार बीमा गर्ने र निर्माण कार्यको म्याद थप गर्दा बीमा अवधि थप गर्ने व्यवस्थाको पालना गर्नु पर्दछ ।
६. **कालो सूची** – डिभिजन कार्यालय, काठमाडौंले साड्ला प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण कार्य रु.५ करोड २६ लाख कबोल गर्ने एक संयुक्त उपक्रमबाट गराउन २०७१।७।१० मा सम्भौता भएको देखियो । सम्भौताअनुसार मोबिलाइजेसन पेशकी उपलब्ध गराइसकेपछि मुख्य साभेदारले नक्कली कागजात पेस गरेको ठहर गरी कार्यालयले २०७२।२।१९ मा ठेकका रद्द गरी पुनः प्रतिस्पर्धाबाट रु.५ करोड ५९ लाख कबोल गर्ने अर्को संयुक्त उपक्रमबाट कार्य गराउन २०७२।६।२४ मा सम्भौता गरेको छ । साबिक ठेकका भन्दा रु.३४ लाख बढी दायित्व थप हुने गरी नयाँ ठेकका भएकाले सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली अनुसार निर्माण व्यवसायीलाई कालो सूचीमा राख्न कार्यालयले लेखी पठाएकोमा सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले कुनै कारवाही गरेको जानकारी भएन ।
७. **कन्टिन्जेन्सी खर्च**– कार्यालयले गर्ने खर्चको हिसाब दुरुस्त हुनुपर्दछ । डिभिजन कार्यालय, इलामले रु.८३ लाख, धनकुटाले रु.२ करोड २९ लाख, मोरङले रु.३८ लाख, ओखलढुङ्गाले रु.१८ लाख, गोरखाले रु.९५ लाख, डोटीले रु.२६ लाख र बैतडीले रु.१६ लाख कन्टिन्जेन्सीमा खर्च लेखेकोमा ठेककागत अद्यावधिक अभिलेख राखेका छैनन् । अभिलेख तयार गरी लेखापरीक्षणमा पेस हुनुपर्दछ ।
- एकीकृत जिल्ला स्वास्थ्यतर्फको बजेटमा शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागको २०७१।१।२६ को परिपत्रअनुसार १.३ प्रतिशत कन्टेन्जेन्सी विभागले अख्तियारीमा कट्टा गरेकोले ३.७० प्रतिशतमात्र डिभिजन कार्यालयले खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय, ओखलढुङ्गाले रु.२ लाख, काभ्रेपलाञ्चोकले रु.२९ लाख, सुर्खेतले रु.३४ लाख, रोल्पाले रु.८ लाख, डोटीले रु.१८ लाख, पर्साले रु.८ लाख र धनुषाले रु.३७ लाख बढी खर्च गरेकोले असुल गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिले २०७२।९।३० मा आइन्दा सीमाभित्र रही खर्च गर्ने र बढी खर्च भएकोमा सम्बन्धितबाट असुल गर्ने निर्णय गरे तापनि सोको कार्यान्वयन भएको छैन ।
८. **कार्यक्रम तर्जुमा र विनियोजन**– विशेष भौतिक योजना कार्यक्रमअन्तर्गत यो वर्ष विभिन्न डिभिजन कार्यालयबाट रु.१५ करोड ५३ लाख खर्च भएको छ । विभागअन्तर्गत डिभिजन कार्यालयले विभिन्न मन्दिर परिसर सुधार तथा मर्मत, सामुदायिक भवन निर्माण, सामुदायिक निर्माण सुधारजस्ता कामका लागि अधिकांशमा रु.१ लाखका कार्यक्रम स्वीकृत गरी खर्च गरेका छन् । विस्तृत ड्रइङ डिजाइन तथा सर्वेक्षण बेगर बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गर्नुको स्पष्ट आधार देखिएन ।
९. **बोलपत्र सच्याइएको** – सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४, को नियम ५९(४) मा बोलपत्रसम्बन्धी कागजात सच्याइएको वा केरमेट गरेकोमा सोको व्यहोरा बोलपत्रदाता वा निजको प्रतिनिधिको रोहवरमा उल्लेख गरी मुचुल्का तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय, पर्साले बारास्थित रामपूर्वा स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माणको ४ आइटममा रु. ११ लाख, पर्साले मधुवन मथोल स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माणको १ आइटममा रु.१७ लाख तथा चितवनले दाहाखानी हेल्थपोष्ट भवन निर्माणको ११ आइटममा रु.१२ लाख बढ्ने गरी बोलपत्रको मूल्यसूचीको अङ्कमहलमा उल्लेख गरिएको आइटमहरूमा ओभरराइटिङ गरी दर

सच्याएको पाइयो । नियमबमोजिम मुचुलकामा कैफियत उल्लेख नभएकोमा पछि थप गर्न मिल्ने देखिँदैन । यस विषयमा छानबिन गरी यकिन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१०. **थप दायित्व** – डिभिजन कार्यालय, काठमाडौंले गोटीखेल स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण कार्य रु.१ करोड १८ लाख २०६७।९।४ सम्म सम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६६।३।२४ मा सम्झौता भएको देखिन्छ । उक्त निर्माण कार्य सम्पन्न गराउन पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउने गरी २०७०।६।८ सम्म म्याद थप भएको छ । सो अवधिमा पनि कार्य सम्पन्न नगरेकोले ठेक्का तोडी कालो सूचीमा राख्ने र बाँकी काम अन्य प्रक्रियाबाट गर्ने २०७१।१।२० को निर्णयबमोजिम पुनः बोलपत्रबाट अर्को एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड २१ लाखमा सम्झौता भएको देखियो । थप दायित्व र पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.७७ लाख साबिक निर्माण व्यवसायीसँग असुल गर्ने निर्णय भएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

११. **अधुरो ठेक्का**– दुवाकोट स्वास्थ्य चौकी निर्माणका लागि रु.१ करोड २१ लाख कबोल गर्ने एक निर्माण व्यवसायीसँग डिभिजन कार्यालय, काठमाडौंले १८ महिनामा कार्यसम्पन्न गराउन २०६९।३।२८ मा सम्झौता गरेको देखियो । निर्माण व्यवसायीले गत वर्षसम्म रु.६७ लाख भुक्तानी लिइसकेपछि बाँकी काम नगरेकोले २०७२।३।३ मा ठेक्का तोड्ने निर्णय भएको छ । जमानत रु.१७ लाख बैङ्कसँग माग गरेकोमा प्राप्त भएको छैन ।

डिभिजन कार्यालय, धनुषाले ६ प्राथमिक विद्यालय रु.२ करोड ९१ लाखमा २०६९।८।१ सम्म निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६८।५।२ मा सम्झौता गरेको देखिन्छ । निर्माण व्यवसायीलाई २०७०।१।१९ सम्म सम्पन्न कार्यको रु.५९ लाख भुक्तानी भइसकेपछि बाँकी काम गर्न चासो नदेखाएकोले कार्यालयले ४ वर्ष अघिको मोबिलाइजेसन पेशकीमध्ये रु.४८ लाख असुल गरी दाखिला गरेको देखियो । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ अनुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२९ लाख तथा बाँकी पेशकी रु.८ लाख असुल गरी बाँकी काम सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

१२. **असुल गर्नुपर्ने** – कार्यालयले सम्झौताका शर्तबमोजिम बिल रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र अन्तर्गत डिभिजन कार्यालय १५ ले निर्माण व्यवसायी तथा उपभोक्ता समितिलाई नापी विवरणभन्दा बढी परिमाणको, सम्झौताभन्दा बढी दरमा र बिल भरपाईभन्दा बढी रु.३० लाख नपाउने भुक्तानी गरेको छ । यो रकम असुल गर्नुपर्दछ । साथै कार्यसम्पादन जमानत जफतको रु.३४ लाख राजस्व दाखिला नगरी धरौटीमा राखेको र अग्रिमकर दाखिला नगरेको रु.९ लाखसमेत रु.४३ लाख राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१३. **बिलबेगर भुक्तानी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ मा कुनै रकमको भुक्तानी दिँदा रीत पुगे वा नपुगेको जाँच गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागअन्तर्गत विभिन्न ८ डिभिजन कार्यालयले निर्माण व्यवसायीलाई प्रोभिजनलसमको रूपमा बीमाको प्रमाण, प्रयोगशाला परीक्षण तथा निर्माणअनुसारको नक्सा बिल संलग्न नगरेको अवस्थामा रु.४३ लाख भुक्तानी गरेको छ । नियम विपरीत भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।

१४. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति**– सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले तोकिएको म्यादमा कार्य सम्पन्न गर्न नसकेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र अन्तर्गत ११ डिभिजन कार्यालयले निर्माण कार्यमा ढिलाई गरेबापत विभिन्न निर्माण व्यवसायीबाट रु.३ करोड २५ लाख असुल गर्ने निर्णय गरेकोमा रु.२६ लाखमात्र असुल भई रु.२ करोड ९९ लाख बाँकी रहेको छ । पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

खानेपानी तथा ढल निकास विभाग

१५. **कन्टिन्जेन्सी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा सालतमामपछि बाँकी रकम फिर्ता दाखिला गर्ने व्यवस्था छ । विभागले मातहत क्षेत्रीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण कार्यालय, जिल्लास्थित

- खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयबाट पुँजीगत खर्चको कन्टिन्जेन्सी २ प्रतिशतले रु.७ करोड ११ लाख प्राप्त गरेको मध्ये रु.५ करोड ३८ लाख खर्च भई बाँकी रहेको रु.१ करोड ७३ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१६. **असुल गर्नुपर्ने** – कार्यालयले सम्झौताका शर्तबमोजिम बिल रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ । खानेपानी तथा ढल निकास विभागलगायत डिभिजन तथा सवडिभिजन कार्यालय २४ ले निर्माण व्यवसायीलाई नयाँ आइटम थप गरेकोमा मूल्यवृद्धि दिएको, परामर्शदातालाई नगरेको कामको भुक्तानी दिएको, सवारीसाधन खरिद गर्दा बिलभन्दा बढी भुक्तानी गरेको, लागत साभेदारीअनुसार उपभोक्ता समितिले व्यहोर्नुपर्ने रकम कार्यालयले व्यहोरेको, नापी किताबमा उल्लिखित परिमाण तथा बिलभन्दा बढी परिमाणका भुक्तानी गरेको जस्ता कारणले रु.२८ लाख नपाउने भुक्तानी गरेको देखिएको छ । नियम विपरीत भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।
१७. **आयोजना स्वीकृति** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम १९९ मा जिल्ला परिषद्ले स्वीकृत गरेका आयोजनालाई प्राथमिकता साथ सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष लेखापरीक्षणमा उपलब्ध भएको विवरण अनुसार खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/ सवडिभिजन कार्यालय सिन्धुली, दैलेख, कैलालीलगायत ९ कार्यालयले जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत नभएका ८१ आयोजनामा रु.२ करोड ८७ लाख खर्च गरेको देखियो । जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत नभई विभागबाट आयोजना सञ्चालन गर्न अख्तियारी दिनु नियमावली अनुकूल देखिँदैन ।
१८. **मुहान विवाद** – खानेपानी नीति, २०६१ अनुसार योजना सञ्चालन पूर्व मुहान दर्तालगायतका कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, सल्यानअर्न्तगत थारमारे खानेपानी आयोजना २०६६/६७ देखि रु.२ करोड ९० लाखको लागतमा सम्पन्न हुने गरी सञ्चालन हुँदै आएकोमा मुहानसम्बन्धी विवादका कारण यो वर्षदेखि निर्माण कार्य रोकिएको छ । उक्त आयोजनामा हालसम्म जनसहभागिता समेत रु.८२ लाख खर्च भएको छ । खानेपानीको मूलसम्बन्धी विवाद टुङ्गो लगाई निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
१९. **उपभोक्ता समिति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा रु.६० लाखसम्मको निर्माण कार्य उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउनसक्ने, उपभोक्ता समितिले व्यहोर्ने रकम उल्लेख गर्नुपर्ने र खर्च सार्वजनिक गर्नुपर्ने आदि व्यवस्था छ । तत्सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- १९.१ खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय सुनसरी, खोटाङलगायत १२ ले रु.६० लाखभन्दा बढी लागत अनुमान भएका रु.३ अर्ब ६८ करोड ५२ लाख लागतका १२६ योजनाको कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराई यो वर्ष रु.२४ करोड ४७ लाख खर्च गरेको पाइयो । त्यसैगरी रामेछाप तथा दार्चुलाले रु.९० लाख लागत अनुमान भएका जटिल प्रकृतिका संरचना भएको पानी टैंकी निर्माणसम्बन्धी कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराएको देखिन्छ । नियमले तोकेभन्दा बढीको र जटिल प्रकृतिका कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउनु नियमसम्मत देखिँदैन ।
- १९.२ खानेपानी तथा सरसफाई सवडिभिजन कार्यालय, खोटाङले खानीडाँडा खानेपानी उपभोक्ता सरसफाई समिति, खाल्लेलाई योजना निर्माण गर्न रु.१ करोड १२ लाखको सम्झौता गरी रु.८० लाख भुक्तानी गरेको छ । तोकिएको सीमाभन्दा बढीको कार्य लागत अनुमानसम्म तयार नगरी सम्झौता गर्नु र भुक्तानी दिनु नियमावली विपरीत देखिएको छ ।
- १९.३ खानेपानी तथा ढल निकास विभागले विभिन्न जिल्लामा हैण्डपम्प जडान तथा प्लेटफर्म निर्माणको लागत अनुमान तयार गर्दा उपभोक्ता समितिले व्यहोर्ने जनसहभागिताबापतको अंशसमेत समावेश गरी तयार गरेकोमा हैण्डपम्प जडानतर्फ रु.१ करोड १४ लाख तथा खानेपानी प्रणाली निर्माणतर्फ रु.२५ लाखको जनसहभागिताको काम उपभोक्ताबाट सम्पन्न गराएको छैन । उपभोक्तालाई आफ्नो अंशको कार्य नगराई नेपाल सरकारको अंशको मात्र भुक्तानी गर्नु नियमावली विपरीत देखिन्छ ।

- १९.४ खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, ललितपुर, स्याङ्जालगायत ८ कार्यालयले उपभोक्ता समितिलाई रु.१२ करोड ५३ लाख भुक्तानी गरेकोमा उपभोक्ता समितिले निर्माण कार्यको खर्च सार्वजनिक गरेका छैनन् । खर्चलाई सुनिश्चित र पारदर्शी गर्न नियमको पालना गरिनुपर्दछ ।
२०. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५ मा सार्वजनिक निकायले खरिद गर्न लागत अनुमान स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिन आएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छनः
- २०.१ लेखापरीक्षणमा प्राप्त भएको विवरणअनुसार खानेपानी तथा ढल निकास विभाग मातहतका ९ कार्यालयले रु.३ अर्ब ७८ करोड ७७ लाख लागत अनुमान भएका ७७ योजनाको मूल लागत अनुमान स्वीकृत नगराई यो वर्षको रु.१४ करोड ९२ लाखसमेत रु.४१ करोड ११ लाख खर्च गरेका छन् । सार्वजनिक लेखा समितिले २०७२/६२ मा ३ महिनाभित्र लागत अनुमान स्वीकृत गराई काम गराउन दिएको निर्देशन पालना गर्नुपर्दछ ।
- २०.२ विभागले जिल्लाहरुमा सोलार पम्प जडान र डिपट्युबवेल्सम्बन्धी कार्यको नर्स स्वीकृत नगरी लागत अनुमान तयार गरेको देखियो । यो वर्ष विभागले ८ जिल्लामा १४ सोलार पम्प जडान गराई रु.२ करोड २४ लाख भुक्तानी गरेको छ । नियमावलीको व्यवस्था अनुसार नर्स स्वीकृत गराई कार्य गर्नुपर्दछ ।
- २०.३ खानेपानी तथा सरसफाई सब डिभिजन कार्यालय, जाजरकोटले मूल लागत अनुमान संशोधन नगरी ६ खानेपानी आयोजनामा रु.१२ लाख खर्च गरेको छ । त्यसैगरी खोटाङले लागत अनुमान नै तयार नगरी २५ उपभोक्ता समितिसँग सोभै सम्भौता गरी यो वर्ष रु.३ करोड ३४ लाख भुक्तानी गरेको देखियो । लागत अनुमानसम्म तयार नगरी सम्भौता गर्नु र भुक्तानी दिनु ऐन विपरीत छ ।
२१. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्दा निर्माण कार्य, निर्माण सामग्री र कामदारको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष सङ्कलन भएको विवरणअनुसार खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सर्वडिभिजन कार्यालय उदयपुर, रुपन्देही, तनहुँलगायत १३ ले रु.२७ करोड ५१ लाख लागतको ४२ ठेक्काको बीमा गराएको देखिएन । यसैगरी भापा, भक्तपुर, लमजुङ, र नवलपरासीले सम्भौता गरेको ११ ठेक्कामा निर्माण व्यवसायीले बिल अफ क्वान्टिटीमा बीमाबापत रु.१५ लाख उल्लेख गरे तापनि बीमा गराएको पाइएन । नियममा भएका बीमासम्बन्धी व्यवस्था पालना गरी सम्भावित जोखिम न्यून गरिनुपर्दछ ।
२२. **कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको प्रत्येक फर्मले मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा सिलसिलेवार नम्बरसहितको प्रिन्टेड बीजक जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानेपानी तथा ढल निकास विभागलगायत १३ खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन सर्वडिभिजन कार्यालयले रीतपूर्वकको कर बीजकबिना रु.१५ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिएका छन् । हातले नम्बर लेखेको, बिल नभएको, बीजक नम्बर नभएको अवस्थामा दिइएको मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्व खातामा दाखिला भएको सुनिश्चित हुने अवस्था नदेखिँदा यस प्रकारको कार्यमा नियन्त्रण गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२३. **मौज्दात** – नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को २०६२/११/८ को निर्णय र खानेपानी तथा ढल निकास विभागको २०६३/१/३ को परिपत्रानुसार पाइप तथा फिटिङ्स/औजार खरिद गर्ने सम्बन्धमा गत विगतको मौज्दातको उपयोग गर्ने र अत्यावश्यक भएमा मात्र खरिद गर्नुपर्नेमा जिल्लामा सञ्चालित खानेपानी आयोजनाहरुका लागि पाइप खरिद गर्दा स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा उल्लिखित परिमाणभन्दा बढी खरिद गर्ने साथै पुरानो मौज्दातको उपयोग नगरी पुनः मौज्दातमा रहने गरी खरिद गरेको पाइयो । यो वर्षको अन्तमा दाङ, नवलपरासी, कास्कीलगायत ३७ कार्यालयमा रु.२५ करोड ११ लाख मूल्यका पाइप तथा ३१ कार्यालयमा रु.१० करोड मूल्यका फिटिङ्स मौज्दातमा रहेको पाइयो । विभागको निर्णय र निर्देशन पालना हुनुपर्दछ ।
२४. **अधुरो आयोजना** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा स्वीकृत आयोजना कार्यान्वयन गर्न लागत अनुमान र सोअनुसार वार्षिक कार्यक्रम निश्चित गरी सोही आधारमा वार्षिक बजेट तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन तथा सब डिभिजन कार्यालयबाट कार्यान्वयनमा ल्याएका

योजनाहरूमध्ये लागत अनुमानको तुलनामा पर्याप्त बजेट विनियोजन नभएको कारण २०५०।५१ देखि २०६४।६५ सम्ममा शुरु भई सम्पन्न नभएका केही जिल्लाका योजनाहरूको स्थिति देहाय अनुसार छः

(रु. लाखमा)

जिल्ला	योजना संख्या	शुरु वर्ष	लागत अनुमान	यो वर्षसम्मको खर्च	जिल्ला	योजना संख्या	शुरु वर्ष	लागत अनुमान	यो वर्षसम्मको खर्च
इलाम	३	२०६४/६५	१६९५	५२९	वाग्लुङ	३	२०५५/५६	१०७०	६५०
काभ्रेपलान्चोक	७	२०६२/६३	३३१७	१४२९	वाँके	१	२०६३/६४	५११	३१५
मकवानपुर	२	२०६४/६५	८५४	६६४	कैलाली	१	२०५७/५८	५५४	४१८
तनहुँ	१	२०६४/६५	५३४	२९०	दार्चुला	१	२०६४/६५	२८६	१२३
नवलपरासी	१	२०६२/६३	६९९	५६२	बैतडी	१	२०६४/६५	१८६	१५०
पर्वत	४	२०६३/६४	१९८७	५५१	धादिङ	५	२०५०/५१	१८३२	७६४

खानेपानी योजनाहरूको लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन नहुँदा समयमा योजना सम्पन्न नभई अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त नहुने स्थिति देखिएकाले समयमै योजना सम्पन्न हुने गरी बजेट व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

२५. **सञ्चालन नभएको योजना**— खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, पर्साले निर्माण गरेका १ लाख लिटर क्षमताका १० ओभरहेड टैंकीको निर्माण कार्य २०६१/६२ देखि २०७१/७२ सम्म सम्पन्न भएको देखियो । डिपबोरिङ, ओभरहेड टैंकी, कार्यालय तथा शौचालय भवनलगायतको पूर्वाधार निर्माणका कार्य पूरा भए तापनि २ योजना आंशिक रूपमा सञ्चालन भई बाँकी आयोजना सञ्चालन हुन सकेको छैन । प्राप्त विवरणअनुसार ७ योजनाको ओभरहेड टैंकी निर्माणमामात्र रु.२ करोड ४३ लाख खर्च भएको छ । उपभोक्ताको सहभागिता समेत रहने वितरण, पाइपलाइन र विद्युतीकरणको कार्य बाँकी रहेकोले योजना सञ्चालन हुन नसकेको कार्यालयले जवाफ दिए तापनि करोडौं लगानी भइसकेका योजना सञ्चालन नहुँदा खानेपानी वितरण गर्ने सरकारको उद्देश्य प्राप्त नभई लगानी खेर गइराखेको अवस्था देखिन्छ ।
२६. **कार्यसम्पादन जमानत** — यो वर्ष खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सर्वडिभिजन कार्यालय पाल्पा, रुपन्देही, बाँकेलगायत १२ ले ३१ ठेकामा रु.१ करोड २९ लाखको १ महिनादेखि १ वर्ष घटी अवधिको जमानत स्वीकार गरेको देखियो । घटी अवधिको जमानत स्वीकार गर्नु सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११०(४) विपरीत देखिएको छ ।
२७. **डिपट्यूबवेल** — खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, कपिलवस्तुले बुढी खानेपानी योजनाको निर्माण कार्य गर्न रु.४७ लाख कबोल गर्ने एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेको पाइयो । डिपबोरिङ गर्दा २४८ मिटरसम्म पानी सतह नभेटिए तापनि रु.३५ लाख भुक्तानी गरेको देखिन्छ । सम्झौतानुसार योजना असफल भएमा बोरहोल कष्टमात्र व्यहोर्नुपर्नेमा मोबिलाइजेसन, डिमोबिलाइजेसन तथा साईट डेभलपमेण्ट खर्चसमेत व्यहोरेकोले रु.८ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२८. **विपद व्यवस्थापन** — यो वर्ष भूकम्पबाट क्षति भएका खानेपानी संरचनाको मर्मत सम्भार तथा शिविरमा खानेपानी व्यवस्थापनका कार्य गर्न विभागलगायत १४ जिल्लाका खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सर्वडिभिजन कार्यालयको लागि शहरी विकास मन्त्रालयबाट रु.१० करोड र सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको लागि जिल्ला विकास समितिबाट रु.५५ लाख उपलब्ध गराएको देखियो । विपद व्यवस्थापनमा रु.६ करोड ६५ लाख खर्च गरी रु.३ करोड ९० लाख फिर्ता गरेको छ ।

अधिकार सम्पन्न बागमती सभ्यता एकीकृत विकास समिति

२९. **आयोजना सञ्चालन**— आयोजनाको कुल लागत रु.१४ अर्ब ९८ करोड ९१ लाखमध्ये २०७१।७२ सम्म रु.४ अर्ब १५ करोड २४ लाख खर्च भएको छ । कुल लागतको तुलनामा हालसम्मको खर्च २७.७० प्रतिशत भए तापनि भौतिक प्रगति २२.०२ प्रतिशत भएको छ । आयोजनाका कुल क्रियाकलापमध्ये जैविक विविधता र जलाधारको संरक्षण, विकेन्द्रित फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्रहरू निर्माण, नदी किनारमा बाउन्डी पर्खाल निर्माण, सुन्दरीघाटमा फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्ने जस्ता रु.४ अर्ब ९८ करोड २३ लाख

लागतका विभिन्न १० क्रियाकलापको हालसम्म कार्यारम्भ हुन सकेको छैन । विगत १९ वर्षमा २२.०२ मात्र भौतिक प्रगति भएको अवस्थामा बाँकी ९ वर्षमा ७७.९८ प्रतिशत क्रियाकलाप सम्पन्न हुने अवस्था देखिँदैन । समयमै काम सम्पन्न नहुँदा लागत बढ्ने र अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त नहुने देखिएकोले स्पष्ट कार्ययोजना बनाई समयमै काम सम्पन्न हुने गरी आयोजना सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

३०. **जग्गा अधिग्रहण** – गुहेश्वरीदेखि गोकर्ण व्यारेजसम्म बागमती नदी किनारको पूर्व र पश्चिम दुबैपट्टिको ५८५-४-७-२ रोपनी जग्गा अधिग्रहण गर्न २०५३ देखि २०६८ सम्म विभिन्न मितिमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरेको देखिन्छ । सोमध्ये २८-६-०-२ जग्गाको मुआब्जा २०६०।१।१९ देखि निर्धारण हुन सकेको छैन । विगतदेखिनै समितिले प्राप्त गरेको जग्गा, बागमतीको बहाव क्षेत्र निर्धारणपछि उकास भएको जग्गा, प्राप्त हुन बाँकी जग्गा र जग्गा सट्टाभर्नाको अभिलेख राखेको देखिँदैन । त्यसैगरी समितिको नाममा प्राप्त भएको जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपुर्जाको अद्यावधिक अभिलेख राखेको छैन । अभिलेख अद्यावधिक गर्ने कार्य शुरु भएको जवाफ प्राप्त भएको छ ।
३१. **अधुरो ठेक्का**– समितिले तिलगंगादेखि सिनामंगल र सिनामंगलदेखि मिनभवनसम्म ढल, सडक तथा नदी तटबन्ध निर्माण कार्य गर्न दुई ठेक्काका निर्माणव्यवसायीसँग २०६६।३।१० मा सम्झौता गरेको देखियो । उक्त दुबै ठेक्काको शुरु सम्झौता मूल्य रु.२६ करोड ६६ लाख भएकोमा भेरिएसन आदेशबाट ठेक्का अङ्क रु.२९ करोड ८ लाख कायम भएकोमा हालसम्म रु.१९ करोड ४९ लाख भुक्तानी भएको छ । दुबै निर्माण व्यवसायीको म्याद २०७२।९।१३ र २०७२।३।३१ सम्म थप भएकोमा तत्पश्चात् थप भएको छैन । सम्झौताअनुसारको निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।
३२. **बढी भुक्तानी** – निर्माण व्यवसायीले गरेको कामको आधारमा नाप जाँच गरी भुक्तानी दिनुपर्दछ । यो वर्ष ६ ठेक्काबाट निर्माण कार्यबापत भुक्तानी दिएको मध्ये बढी परिमाण र दोहोरो भुक्तानीका कारण रु.१२ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिएकोमा लेखापरीक्षणकै क्रममा रु.३ लाख असुल भै राजस्व दाखिला भएको छ । बाँकी रहेको रु.९ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
३३. **परामर्श सेवा** – बागमती सुधार आयोजनाअर्न्तगत जल संरक्षण, मुहान संरक्षण, नदीको वातावरणीय तथा सौन्दर्यीकरणलगायतका कार्य गर्न एसियाली विकास बैङ्कको ऋण तथा अनुदान सहायतामा आयोजना सञ्चालन रहेको छ । आयोजना र परामर्शदाताबीच ५ वर्षकोलागि २०७१।३।१२ मा रु.३२ करोड ५६ लाखको सम्झौता भएको देखिन्छ । नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैङ्कबीच भएको वित्तीय सम्झौता र प्रोजेक्ट एड्मिनिस्ट्रेशन मेनुअलअनुसार बैङ्कले नै परामर्शदाता छनौट गरी वार्ता तथा सम्झौता गर्न आयोजनालाई जानकारी गराएको देखियो । अनुदान तथा ऋण सम्झौतामा दातृ निकायले कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था राख्नु उपयुक्त देखिएन ।

आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय

३४. **भेरिएसनबेगर भुक्तानी** – सुन्दरीजलदेखि महाकाल चौरसम्मको ९.६ कि.मि. दूरीमा खानेपानीको थोक बितरण प्रणालीका लागि १४०० एम. एम. को पाइप आपूर्ति तथा जडान गर्ने कार्यमा २०७२।७।१६ को निर्णयबाट तेस्रो भेरिएसन स्वीकृत गरी सम्झौता अङ्क रु.१ अर्ब २३ करोड ९ लाख कायम गरेको छ । भेरिएसन आदेश ३ स्वीकृत हुनुपूर्व नै भेरिएसन आदेश ३ मा कायम भएको भन्दा माटो खन्ने, पाइप कामलगायत ४ आइटममा बढी परिमाण कार्य गरेको देखाई रु.३५ लाख भुक्तानी भइसकेको छ । काम नै नभएको अवस्थामा भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।
३५. **दोहोरो भुक्तानी** – खानेपानी उत्पादन सुधार/वृद्धि कार्यक्रमअर्न्तगत काठमाडौंका विभिन्न स्थानमा ट्युबवेल तथा पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माणार्थ आयोजनाले २ लटमा विभाजन गरी रु.१८ करोड १३ लाखको सम्झौता गरेको छ । निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा प्रत्येक रनिङ बिलबाट ३५ प्रतिशत मोबिलाइजेसन पेशकी कट्टी गर्ने उल्लेख भएअनुसार गत वर्ष लट नं १ को नवौं बिलको रु.९० लाख भुक्तानीमा रु.३५ लाख रोक्का गरेकोमा समेत सो रकमको पेशकी, धरौटी, अग्रिम कर र निर्माण व्यवसायी कोष कट्टी गरिएको रु.१४

लाख यो वर्ष दशौं विलबाट भुक्तानी गरेको छ । नवौं विलबाट घटाइएको पेशकी पुनः कायम भएको छैन । त्यसैगरी धरौटी, कर र कोष कट्टी रकम खर्च जनिसकेकोले दोहोरो भुक्तानी भएको रु.१४ लाख असुल हुनुपर्दछ ।

त्यसैगरी लट नं २ अन्तर्गत रु.४९ लाखको १२ औं विल पेश भएकोमा सो विलमा ११ औं विलको बढी कट्टी गरिएको पेशकी रु.१९ लाख हिसाब मिलान गरेको उल्लेख गरी रु.६८ लाख खर्च लेखेको छ । तर ११ औं विलमा पेशकी बढी कट्टी भएको नदेखिएको हुँदा दोहोरो खर्च लेखिएको रु.१९ लाख असुल हुनुपर्दछ ।

३६. **आर्थिक दायित्व**— उपत्यकाका विभिन्न १५ स्थानमा ट्युबवेल तथा पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्ने कार्य ठेक्का नं ०२/६ बी मा भेरिएसन गर्दा निर्देशनालयले नयाँ आइटम तथा शुरु सम्भौतामा समावेश भएका परिमाणको २५ प्रतिशतभन्दा बढी भएका आइटम तथा कुल सम्भौता रकमको १ प्रतिशतभन्दा बढी मूल्य भएका आइटमहरूको लागि नयाँ दर निर्धारण गरेको छ । उक्त नयाँ दर लागू भएका आइटमहरूको कुल रकममा निर्माण व्यवसायीले बोलपत्रमा शुरुमा प्रस्ताव गरेको ३६ प्रतिशत छुट लिएको छैन । नयाँ आइटम तथा नयाँ दर लागू भएका आइटमको दरमा छुट हुने वा नहुने सम्बन्धमा सम्भौतामा केही उल्लेख गरेको छैन । दुई लटमा भेरिएसनको कुल रु.२ करोड ३० लाख रहेकोमा छुट प्रस्ताव लागू नहुने रु.४ करोड ९८ लाख अर्थात् कुल भेरिएसन रकमभन्दा रु.२ करोड ६८ लाख छुट लागू नहुने नयाँ आइटमहरूको मूल्य बढी गणना गरेको कारणबाट शुरु सम्भौता रकममा समेत उल्लिखित छुट रकम प्राप्त नहुने अवस्था सिर्जना भएको देखिएको छ । भेरिएसन रकमभन्दा बढी गणना गरेको उक्त छुट प्रस्ताव लागू नहुने रु.२ करोड ६८ लाखमा प्राप्त हुनुपर्ने छुट रकम रु.९६ लाख सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीबाट असुल हुनुपर्दछ ।

३७. **काममा ढिलाई** – निर्देशनालयले काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न २० स्थानमा डिपट्युबवेल ड्रिलिङ तथा जडान र केही स्थानमा पाइप लाइन विस्तारको कार्य २०७१।१२।२२ भित्र सम्पन्न गर्न २०७०।३।२३ मा रु.२५ करोड ९७ लाखको सम्भौता गरेकोमा यो वर्ष रु.६ करोड ३२ लाख भुक्तानी भएको छ । निर्माणव्यवसायीलाई डिपट्युबवेल ड्रिलिङको लागि साइट उपलब्ध गराउन नसकेको, दिएको स्थान फरक परेको, ड्रिलिङ गर्ने ठाउँको अभाव भएको, स्थानीय अवरोध जस्ता कारण देखाई पटक पटक गरी ४६२ दिन (शुरु सम्भौता अवधिको ११० प्रतिशत) थप गरेको छ । निर्माण अवधिको म्याद थप भए तापनि हाल सम्म ७ डिपट्युबवेल ड्रिलिङ कार्यमात्र भएको छ ।

काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न क्षेत्रमा नन्रिभेन््यू वाटरको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा वितरण प्रणाली सुधार कार्यका लागि निर्माणव्यवसायीसँग ३ वर्षभित्र कार्यसम्पन्न गर्न २०७०।७।२० मा रु.२ अर्ब १ करोड ४६ लाखको सम्भौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.६२ करोड ३५ लाख खर्च भएको छ । सम्भौतामा विभिन्न साइजका ११ हजार ६७३ मिटर पाइप आपूर्ति भएपछि ५० प्रतिशत भुक्तानी पाउने व्यवस्था भएअनुसार रु.२० करोड ५७ लाख भुक्तानी भएको छ । सम्भौताको ५० प्रतिशतभन्दा बढी समय व्यतीत भइसकेको अवस्थामा ट्रेन्च एक्सभेसनको कार्य केवल ७८५ मिटर अर्थात् पाइपको ६.७२ प्रतिशत मात्र कार्य भएकाले समय तथा लागत बढ्न जाने देखिएको छ ।

३८. **खरिद र जोडाइमा अन्तर** – काठमाडौं उपत्यकामा खानेपानी वितरण प्रणाली सुधार-१ को लागि निर्माण व्यवसायीसँग ७३० दिनभित्र कार्य गर्न २०७०।१।२७ मा रु.१ अर्ब ६५ करोड ६१ लाखको सम्भौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.२१ करोड २४ लाख भुक्तानी भएको छ ।

खरिद सम्भौतामा पाइप आपूर्ति भएपछि ५० प्रतिशत, जडान गरेपछि ३० प्रतिशत र परीक्षण गरेपछि २० प्रतिशत भुक्तानी पाउने उल्लेख भएअनुसार यो वर्षसम्म ५ हजार ८२९ मिटर पाइप आपूर्ति भएको देखाई रु.१६ करोड ९२ लाख भुक्तानी दिएको छ । खरिद भएको मध्ये १ हजार ८३७ मिटर पाइप जडान भई रु.१ करोड ८८ लाख मात्र खर्च भएको छ । सम्भौताअनुसार ६६ प्रतिशत समय व्यतीत भइसकेको अवस्थामा ३१.५० प्रतिशत मात्र पाइप जडान भएको छ भने खर्चको तुलनामा १२.८२ प्रतिशत मात्र निर्माण कार्य भएकोले प्रगतिको स्तर न्यून रहेको छ ।

मेलम्ची खानेपानी विकास समिति

३९. **लागत तथा खर्च** – सन् २००८ मा शुरु लागत अमेरिकी डलर ३१७.३ मिलियन रहेको आयोजनाको लागत २०७१ मंसिरसम्ममा वृद्धि भई अमेरिकी डलर ३५५ मिलियन पुगेको छ । समितिअन्तर्गत मेलम्ची खानेपानी उपआयोजना-१ को लागत रु.२३ अर्ब ४५ करोड ८७ लाख (अमेरिकी डलर २८७.५ मिलियन) मध्ये यो वर्षसम्म नेपाल सरकार र अन्य दातृ निकायको लगानीमा निम्नानुसार रु.१४ अर्ब ७२ करोड ४० लाख खर्च भएको छ ।

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	स्रोतगत विवरण	रकम	क्षेत्रगत खर्च	रकम	खर्च प्रतिशत
१.	नेपाल सरकार	४,९२,६७	मुआब्जा क्षतिपूर्ति	९२,३४	६.२७
२.	जाइका	२,०७,५३	कार्यसञ्चालन खर्च	५३,२५	३.६२
३.	ए.डी.बी.ऋण	५,०३,५६	भौतिक संरचना निर्माण	९,३५,७४	६३.५५
४.	नोराड	७२,२४	सवारीसाधन	३,८८	०.२६
५.	सिडा	७,४२	परामर्श सेवा	३,७४,८१	२५.४६
६.	एन.डि.एफ	८१,४२	सुरक्षा खर्च	१२,३८	०.८४
७.	ए.डी.बी.(प्राविधिक सहायता)	८,८८		-	-
८.	ओपेक ऋण	९८,६८		-	-
	जम्मा	१४,७२,४०		१४,७२,४०	१००.००

यो वर्षसम्मको कुल खर्चमध्ये भौतिक संरचना निर्माणमा ६३.५५, परामर्श सेवामा २५.४६, जग्गा मुआब्जामा ६.२७, कार्यसञ्चालनमा ३.६२, सुरक्षा खर्चमा ०.८४ र सवारीसाधन/उपकरणमा ०.२६ प्रतिशत खर्च गरेको देखिन्छ । आयोजनाको स्रोत व्यवस्था अनुसार अधिक खर्च हुने क्षेत्र सिभिल वर्क्समा ७९.८९, परामर्श सेवामा ११.०६, सामाजिक वातावरणीय सहयोगमा ५.९३ र प्रशासनिक खर्चमा ३.१२ प्रतिशत हुने उल्लेख भएपनि मुख्य संरचनाको निर्माण खर्चभन्दा परामर्श सेवालगायत अन्य सहायक कार्यमा अधिक खर्च भएको देखिन्छ ।

४०. **धरौटी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६८ मा धरौटी कारोबारको लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माण कार्यको भुक्तानी गर्दा बिलबमोजिम पूरै खर्च लेखी धरौटीबापतको रकम छुट्टै खातामा जम्मा गर्नुपर्नेमा एसियाली विकास बैङ्कतर्फको ५ प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ६ लाख र जापानी सहायता नियोगतर्फको १० प्रतिशतले हुने रु.९ करोड २९ लाखसमेत रु.१२ करोड ३५ लाख धरौटी खातामा जम्मा नगरी बजेट खर्च नै कम लेखाङ्कन गरेको छ । धरौटीको अभिलेख पनि नराखेको कारणले धरौटी फिर्ता गर्दा निर्माण व्यवसायीले माग गरेको रकमलाई नै आधार मान्नु पर्ने अवस्था छ । धरौटीबापतको रकम छुट्टै खातामा राखी अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
४१. **कार्यक्रम सम्पन्न** – आयोजनाका मुख्य कार्य सुरुङ्ग निर्माण र पानी प्रशोधन केन्द्रको निर्माण २०७३।७४ सम्म सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसमध्ये सुरुङ्ग मार्ग निर्माण कार्य २७.५८ कि.मि.मध्ये हालसम्म १३.०२९ कि.मि. (४७.२४ प्रतिशत) मात्र र पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्य ७१ प्रतिशत भएको छ । पानी प्रशोधन केन्द्रको निर्माण सम्पन्न गर्ने म्याद २०७२।१२।८ सम्म रहेको छ । सुरुङ्ग निर्माण कार्य सम्पन्न नभएसम्म प्रशोधन केन्द्र प्रयोगमा आउने देखिदैन । यस्तै गर्दा निर्माण व्यवसायी र परामर्श दाताको म्याद थप गर्नुपर्ने अवस्था भई आयोजनाको लागत वृद्धि हुने देखिन्छ । यस्ता पारस्परिक कार्य गर्दा सम्पन्न गर्ने समयविधिबीच तादत्म्यता रहने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
४२. **सुरुङ्ग निर्माण**– सुरुङ्ग निर्माण कार्य एक विदेशी निर्माण कम्पनीबाट सन्तोषजनक रूपमा हुन नसकेकोले ठेक्का तोडी अर्को विदेशी कम्पनीसँग सम्झौता भई निर्माण कार्य भइरहेको छ । साबिक निर्माण कम्पनीसँगको लेनदेन हिसाब परामर्शदाताबाट तयार गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । साबिक निर्माणव्यवसायीबाट ६.४४ कि.मि. सुरुङ्ग खन्ने कार्यको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.६५ करोड ६९ लाख मूल्याङ्कन भएको अवस्थामा पछिल्लो

निर्माण कम्पनीसँग रु.७ अर्ब ७२ करोड ३४ लाखको सम्भौता भएको छ । सुरुङ्ग निर्माणमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ७० करोड ७८ लाखसमेत हालसम्म रु.३ अर्ब ३६ करोड ४७ लाख खर्च भइसकेको छ ।

४३. **आर्थिक व्ययभार**— लामिडाँडा—मेलम्ची पुलबजार सडक खण्डको पहुँच मार्ग स्तरोन्नति कार्यका लागि रु.४३ करोड ५३ लाखमा एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६४।१।१५ मा सम्भौता भएको छ । निर्माणव्यवसायीलाई गत वर्षसम्म रु.४५ करोड ३० लाख, यस वर्ष विगतका बिलको भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको रु.६२ लाख र मध्यस्थता खर्च पेशकी रु.१४ लाखसमेत रु.४६ करोड ६ लाख भुक्तानी भएको छ । गत वर्ष २७ औँ बिलबाट निर्माण व्यवसायीले बिल अफ क्वान्टिटीका विभिन्न आइटमहरूमा भेरिएसन भएको रु.३ करोड ७७ लाख दावी गरेकोमा परामर्शदाताले रु.२ करोड ७४ लाख मात्र स्वीकार गरेकाले उक्त रकम बुझ्न नमानी निर्माणव्यवसायी विवाद समाधान समितिमा गएको देखियो । विवाद समाधान समितिले गरेको निर्णयउपर सहमति नजनाई निर्माण व्यवसायीले अन्तर्राष्ट्रिय चेम्बर अफ कमर्शमा निवेदन दिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय चेम्बर अफ कमर्शले बिलको अड्क, दावी (भेरिएसन) रकम, मूल्य अभिवृद्धि कर, चक्रवृति व्याज र मध्यस्थता खर्चसमेत रु.४० करोड ३० लाख आयोजनाले तिर्नुपर्ने गरी गरेको निर्णयका विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दायर भएको मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा छ ।

४४. **ब्याज**— सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(६) अनुसार निर्माण व्यवसायीले खरिद सम्भौता बमोजिमको काम समयावधिभित्र सम्पादन नगरेको कारणले पेशकी फछ्यौट हुन नसकेमा सार्वजनिक निकायले बैङ्क जमानतको रकम सम्बन्धित बैकबाट प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ । त्यस्तो पेशकी रकमको सयकडा दश प्रतिशत ब्याजसमेत असुलउपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले सुरुङ्ग निर्माण कार्यका निर्माणव्यवसायीसँग ठेक्का अन्त्य गरी मोबिलाइजेसन पेशकी रु.५६ करोड ४१ लाख २०७२।२।२४ मा असुल गरेको छ । उक्त पेशकी २०६५।१।२।१ मा दिएकोमा ६ वर्ष २ महिना ८ दिनपछि दाखिला गरेकोले दश प्रतिशत ब्याज असुल भएको देखिएन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

भवन निर्माण मापदण्ड तयारी र कार्यान्वयन

भूकम्प, आगलागी तथा अन्य दैवी प्रकोपबाट भवनहरूलाई यथासम्भव सुरक्षित राख्नको लागि भवन निर्माण कार्यलाई नियमित गर्न भवन निर्माण मापदण्ड तयारी र कार्यान्वयन सम्बन्धमा कार्यक्षमता एवं प्रभावकारिताको पक्षबाट मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

४५. **भवन संहिता कार्यान्वयन** — नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७२ मा शहरी विकास मन्त्रालयले गर्नुपर्ने कार्यहरूमध्ये भवन संहिताको तयारी र कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउने उल्लेख छ । साविकमा नगरपालिकाको संख्या ५८ रहेकोमा २०७१।१।२५ मा १३३ र २०७२।६।१ मा २१७ पुगेको छ । उक्त नगरपालिकामध्ये भवनसंहिता पालना गर्ने नगरपालिका १३ (६ प्रतिशत) रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ । भवनसंहिता कार्यान्वयन गर्न नगरपालिकामा साधन स्रोत पर्याप्त नहुनु, शहरी विकास मन्त्रालयको संहिता लागू गर्ने सक्रियता न्यून हुनु, सर्वसाधारण जनताले भवनसंहिता पालना गर्नुभन्दा जरिबाना तिर्न सहज मान्नु, भवनको डिजाइन र निर्माणमा एकै प्राविधिकको संलग्नता रही दोहोरो जाँचको व्यवस्थामा कमी हुनु आदि कारणले संहिता कार्यान्वयन हुन सकेको देखिएन । भवनसंहिता लागू भएको १० वर्ष व्यतीत भएपनि सो अवधिमा केवल ६ प्रतिशत नगरपालिकामा मात्र संहिता कार्यान्वयन भएकोले नगरपालिकालाई साधन स्रोत सम्पन्न बनाई संहिता कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- भवनसंहिता र मापदण्ड विकास गर्ने,
- भवनसंहिता कार्यान्वयन गर्ने,
- भवन निर्माण अनुगमन गर्ने ।

४६. **भवन निर्माण स्वीकृति** – भवन ऐन, २०५५ को नियम ११(१) मा सरकारी निकायले समेत भवन निर्माण गर्न नगरपालिका समक्ष नक्सासहित दरखास्त पेस गर्नुपर्ने र भवन नियमावली, २०६६ को नियम ३ मा भवन निर्माण गर्नु अघि स्वीकृति लिनुपर्ने उल्लेख छ ।

मालपोत कार्यालय, चाबहिलले नक्सा पास नगरी रु.१० करोड ५८ लाखमा भवन निर्माण गरेको छ । भवनसंहिता पालना नहुँदा निर्माणको गुणस्तरीयता यकिन गर्ने आधार भएन । त्यस्तै मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारको कार्यालय भवनको नक्सा पास नगरी २०६६/६७ मा रु.५ करोड ५८ लाख खर्च गरी निर्माण गरेको भवन २०७२ वैशाखको भूकम्पले चर्कन गई कार्यालय सञ्चालन गर्न नसक्ने अवस्थामा रहेको छ । भवनसंहिता विपरीत निर्माण भएको र भूकम्प प्रतिरोधी नभएको कारण ५ वर्षमा भवन काम नलाग्ने स्थितिमा पुगेको छ । भवन ऐन नियम तथा भवन संहिताको पालना हुनुपर्दछ ।

४७. **नक्सा विपरीत निर्माण** – भवन ऐन, २०५५ को १४(१) बमोजिम नक्सा स्वीकृत नगराई वा त्यस्तो स्वीकृत नक्सा वा भवनसंहितामा उल्लिखित मापदण्ड विपरीत हुने गरी भवन निर्माण गरेमा नगरपालिका क्षेत्रभित्रको हकमा नगरपालिकाले र गाउँ विकास क्षेत्रभित्रको हकमा सहरी विकास कार्यालयले त्यस्तो निर्माण कार्य रोक्न आदेश दिनुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष २०७२ वैशाख महिनामा आएको भूकम्प पश्चात सहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालय, काठमाडौंले निरीक्षण गर्दा एक अपार्टमेन्ट सञ्चालकले १८५ फ्ल्याट (१८५ परिवार बस्न मिल्ने) सहित ११ तलाको भवन निर्माण गर्न स्वीकृति लिएकोमा सो भवन २१२ फ्ल्याट सहित १७ तलाको निर्माण गरेको उल्लेख छ । नक्सा विपरीत ६ तला बढी निर्माण भई सो भवनमा भूकम्पले क्षति पुगेको देखियो । यसरी नक्सा स्वीकृत गर्ने र सुपरीवेक्षण गर्ने निकायलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

समस्या

- भवनसंहिता कार्यान्वयन नभएको,
- नक्सा पास नगरी भवन निर्माण गरेको,
- मापदण्ड विपरीत भवन निर्माण हुने गरेको ।

४८. **मापदण्ड विपरीत निर्माण** – काठमाडौं उपत्यकाभित्रका नगरपालिका र नगरोन्मुख गाउँ विकास समितिहरूमा गरिने निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०६४ मा व्यापारिक उपक्षेत्रमा निर्माण हुने घरले जमीन ओगट्ने क्षेत्र (Ground coverage) ५० प्रतिशत तथा सम्पूर्ण तलाको क्षेत्रफल (Total Floor Area) र जमीनको क्षेत्रफलको अनुपात ३:१ हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४८.१ काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.११ बबरमहलस्थित एक अस्पताल रहेको भवनको मापदण्डअनुसार भुईको क्षेत्रफल २०६.६८ वर्गमिटर (५० प्रतिशत) हुनुपर्नेमा २८४.६५ वर्गमिटर तथा सम्पूर्ण तला १ हजार २४०.०५ वर्गमिटर हुनुपर्नेमा १ हजार ९१९.१९ वर्गमिटर निर्माण गरेको तथा सो घर ५ तलाको स्वीकृति लिई ७ तला निर्माण गरेको देखियो ।

सुझाव

- भवनसंहिता तथा मापदण्डको पालना हुनुपर्ने,
- नक्सा पास गरेर मात्र भवन निर्माण गर्नुपर्ने ।

४८.२ काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१२ त्रिपुरेश्वर-टेकु-थानकोट सडकमा जोडिएको एक ट्रेडिङको सोरुम भएको घर निर्माण हुँदा फ्लोर एरिया रेसियो २ हजार ८७३.५७ वर्गमिटर हुनुपर्नेमा ३ हजार ८९६.१६ वर्गमिटर बनाई मापदण्डभन्दा १ हजार २२.५९ वर्गमिटर बढी क्षेत्रमा निर्माण गरेको देखियो । निर्माण कार्य स्वीकृत मापदण्ड अनुसार गरिनुपर्दछ ।

खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय नवलपरासी, कास्की र दाङ

खानेपानी तथा सरसफाई सुविधाको समुचित विकास तथा विस्तारबाट आम जनताको स्वास्थ्यमा सुधार हुने र स्वस्थ जनशक्तिको माध्यमबाट उत्पादकत्वमा वृद्धि भई राष्ट्रको समग्र विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले स्थापित डिभिजन कार्यालयहरूको आयोजना कार्यान्वयन सम्बन्धमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

४९. योजना कार्यान्वयन - डिभिजन कार्यालयहरूबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७१/७२ मा सञ्चालित योजनाहरूमध्ये दाङमा रु.१ अर्ब ९१ करोड ४८ लाख लागत अनुमानका ३७ आयोजनामा ५ वर्षमा रु.१२ करोड ६१ लाख (६.५८ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको देखियो । नवलपरासीमा सञ्चालित रु.१ अर्ब ६३ करोड ७९ लाख लागतका ३५ आयोजनामा विगत ९ वर्षमा रु.२२ करोड १२ लाख (१३.५ प्रतिशत) खर्च भएको देखियो । कास्कीमा सञ्चालित रु.४८ करोड १४ लाख लागतका १५ आयोजनामा विगत १६ वर्षदेखि रु.३ करोड ८१ लाख (७.९१ प्रतिशत) मात्र विनियोजन भएको छ । आवश्यक बजेट विनियोजन नगरेको कारण समयमा योजना सम्पन्न हुन नसक्ने भएकोले योजना सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधिलाई ध्यान दिई बजेट विनियोजन गर्नुपर्दछ ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

२०७३ सम्ममा शतप्रतिशत जनतालाई खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउने ।

५०. लागत वृद्धि - योजना सञ्चालन गर्दा समयावधि तोक्यो योजना सुरु गरेपनि तोकिएको समयभित्र योजना सम्पन्न गर्न आवश्यक बजेट विनियोजन नभएको कारण योजना समयमै सम्पन्न हुन नसकी दाङ जिल्लाका २ योजनाको लागत वृद्धि भई रु.५ करोड १८ लाख पुगेको छ । नवलपरासी जिल्लाका ४ योजनामध्ये १ योजनामा लागत अनुमान रु. ३ करोड ६८ लाख रहेकोमा लागत वृद्धि भई रु.४ करोड ६१ लाख र अर्को योजनाको रु.२ करोड ८२ लाखबाट रु.४ करोड ६७ लाख (न्यूनतम २५.२५ देखि ६५.२७ प्रतिशत) लागत वृद्धि भएको देखियो । समयावधिभित्र सम्पन्न गर्न आवश्यक बजेटको अभावमा लागत वृद्धि हुनुले योजना सञ्चालन मितव्ययी देखिएन ।

समस्या

- बढी लागतका योजनामा न्यून बजेट विनियोजन हुनु,
- समयमा योजना सम्पन्न नहुनु,
- योजनाको लागतमा वृद्धि हुनु ।

५१. पाइप खरिद र उपयोग- स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार दाङमा १३ योजनाको लागि रु.७४ लाख, नवलपरासीमा १२ योजनाको लागि रु.६७ लाख र कास्कीमा २५ योजनाको लागि रु.१ करोड ६५ लाखको पाइप खरिद गरेको छ । योजनालाई आवश्यक पाइप खरिद गर्दा योजनागतरूपमा दाङले शून्यदेखि २२.०४ प्रतिशत, नवलपरासीले शून्यदेखि २०.७६ प्रतिशत र कास्कीले शून्यदेखि ३६.९७ प्रतिशत पाइप खरिद गरेको पाइयो । पाइपको योजनागत आपूर्ति तथा खर्च विवरण राख्ने नगरेको कारण योजनाको आवश्यकता, बजेट विनियोजन तथा खर्चको तादात्म्यता देखिएन ।

सुझाव

- लागत अनुमानको तुलनामा बजेट विनियोजन हुनुपर्ने,
- लक्षित समयमा योजना सम्पन्न गर्नुपर्ने,
- योजनाको लागत वृद्धि हुन नदिनेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने ।

५२. योजना हस्तान्तरण - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ र ग्रामीण खानेपानी आपूर्ति तथा सरसफाईसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६० बमोजिम सम्पन्न भएका योजनाहरू सम्बन्धित उपभोक्ता समूहहरूलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्नेमा ३ कार्यालयले यो वर्ष सम्पन्न योजनाहरू हस्तान्तरण नगरेको कारण २ जिल्लाले विभिन्न योजनाहरूमा मर्मत सम्भारबाट रु.३८ लाख खर्च गरेको देखियो । मर्मतसम्भारको जिम्मेवारी र मर्मत सम्भार कोषमा रकम जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्थाको पालना भएको देखिएन ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, भक्तपुर

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, भक्तपुरले सम्पादन गरेका कार्यक्रमको कार्यान्वयन स्थितिको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

५३. आयोजना व्यवस्थापन - कमेरोटार जग्गा एकीकरण आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (डी.पी. आर.) मा आयोजना २०६१ श्रावणमा शुरु भई २०६५ आषाढमा सम्पन्न गरी हस्तान्तरण हुने लक्ष्य रहेकोमा आयोजनाको म्याद २०७३ आषाढ (२००

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- जग्गा एकीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने,
- निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम गर्ने ।

प्रतिशत) सम्म थप गर्दा समेत औसतमा ४५ प्रतिशतमात्र प्रगति भएको देखिन्छ । समयमा आयोजना सम्पन्न नहुँदा आयोजनाको सुरु लागत रु.३७ करोड ३३ लाखबाट २०७१।७२ सम्म रु.६४ करोड ८६ लाख (७३.७५ प्रतिशत वृद्धि) पुगेकोले मूल्य वृद्धिको कारण लागत अझ बढ्न गई जग्गाधनीको योगदानको प्रतिशत बढ्न जाने एवं समयमा आवास सेवा उपलब्ध हुन नसक्ने स्थिति छ । अतः आयोजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरूको निराकरण गरी मितव्ययी र दक्षतापूर्वक आयोजना सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

५४. **नर्म्स** – ढुङ्गाको गारो लगाउने कार्यअन्तर्गत १:४ सिमेन्ट मसला र १:६ सिमेन्ट मसलामा १ घनमिटर कार्य गर्दा सडक विभागले प्रयोगमा ल्याएको नर्म्सभन्दा सिमेन्ट र ज्यामीमा बढी परिमाण उपयोग हुने किसिमले रु.१ करोड १५ लाख बढी हुने गरी लागत अनुमान तयार गरेकोले निर्माण कार्य मितव्ययी देखिएन ।

नर्म्स जस्तो महत्वपूर्ण विषयलाई समयानुकूल परिमार्जन नगरेको कारणबाट यस्तो स्थिति आएको देखियो । एउटै कार्य गर्न सडक विभाग र सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले फरक फरक नर्म्स प्रयोग गरेकोले यस्तो स्थिति आएको देखिँदा मितव्ययिता र कार्यदक्षतामा सुधार गर्न तथा नर्म्समा एकरूपता कायम गर्न विभागीय समन्वय गरिनुपर्दछ ।

समस्या

- कार्यतालिका अनुसार जग्गा एकीकरण कार्य हुन नसक्नु,
- निर्माण कार्यको नर्म्समा एकरूपता नभएको,
- निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षण नगराउने,
- सार्वजनिक जग्गाको लगत तयार नगरेको,
- निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम प्रभावकारी नरहेको ।

५५. **गुणस्तर नियन्त्रण** – खरिद सम्झौता अनुसार २७ हजार ८७८ वर्गमिटर (५ हजार ५७५ घनमिटर) ग्राभेल विछुर्याउने कार्यमा न्यूनतम २७ पटक ग्राभेल र ५५ पटक कम्प्याक्सन परीक्षण गर्नुपर्नेमा एक पटक पनि परीक्षण नगरी रु.७८ लाख भुक्तानी गरेको छ । सववेश (ग्राभेल) को गुणस्तर र कम्प्याक्सन राम्रो नभएमा वेश र कालोपत्रेको गुणस्तरमा पनि प्रतिकूल प्रभाव परी सडक चाँडै विग्रने, मूल्य सार्थकता प्राप्त नहुने र मितव्ययितामा समेत असर पर्ने हुँदा तोकिएबमोजिम परीक्षण गर्नुपर्दछ ।

५६. **अनुगमन** – कार्यालयले २०६२।२९ देखि २०७२ आषाढ मसान्तसम्म १३ फर्मलाई २१८ रोपनी क्षेत्रफलको जग्गालाई प्लानिङ गरी विकसित घडेरी बिक्री गर्न स्वीकृति दिएकोमा बिक्री वितरण कार्यको अनुगमन गरेको देखिएन । कार्यालयबाट अनुगमन नहुँदा विकसित घडेरी बिक्री वितरण गर्ने कार्यमा विवाद सिर्जना हुनसक्ने, प्लानिङ परमिटभित्रको जग्गा मध्येबाट बाटो र खुला क्षेत्र छुट्याउनु पर्दा निजी जग्गा पनि सार्वजनिक हुने र सार्वजनिक भएको स्थिति जानकारी नहुने अवस्था देखिन्छ । स्वीकृत प्लानिङ परमिट अनुसार कार्य नहुँदा विपद व्यवस्थापनमा समेत असर पर्ने भएकोले कार्यालयबाट अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनुपर्दछ ।

सुझाव

- समयमा नै जग्गा एकीकरण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने,
- भौतिक विकास योजना तर्जुमा गरी निर्देशित जग्गा विकास तथा सार्वजनिक जग्गा संरक्षण कार्य सञ्चालन गर्नुपर्ने,
- निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षण गर्नुपर्ने,
- निर्माण कार्यको नर्म्स सुधार गरी लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने,
- निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउनुपर्ने ।

५७. **सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण** – वार्षिक कार्यक्रममा सार्वजनिक जग्गाको पहिचान गरी फेन्सिङ गर्ने, टेवा पर्खाल लगाउने जस्ता कार्य समावेश गरी रु.१ करोड ६९ लाख खर्च गरेको छ । सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख (इन्भेन्ट्री) तयार नगरेको तथा सार्वजनिक जग्गा संरक्षणको प्राथमिकताक्रम निर्धारण नगरेकोले अभिलेख तयार गरी सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्दछ ।

५८. **निर्देशित जग्गा विकास** – काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १० मा प्राधिकरणले निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (जी.एल.डी.) सञ्चालन गर्नसक्ने उल्लेख छ । कार्यालयको वार्षिक कार्यक्रममा निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम अन्तर्गत प्रस्तावित बाटो खोल्ने, पर्खाल सार्ने र लगाउने तथा

ग्राभेल गर्ने कार्य समावेश हुने गरेको छ । जी.एल.डी. बाटोको रेखाङ्कनभित्र परेका जग्गाको जानकारी जग्गाधनीलाई दिने व्यवस्था नगरेको, कित्ता नं. र बाटोमा परेको क्षेत्रफल सहितको सार्वजनिक सूचना जारी नगरेको र नापी तथा मालपोत कार्यालयलाई जानकारी नदिएको कारणबाट बाटोमा परेको जग्गाको लगत कट्टा हुने गरेको छैन । जसले गर्दा बाटोमा परेको एउटै जग्गा पनि पटक पटक किनबेच हुने स्थिति छ । आवासीय घडेरीका रूपमा खरिद विक्री हुने जग्गामा घर बनाउन नक्सा पास गर्ने क्रममा नगरपालिकाको सम्पर्कमा आउँदा मात्र सर्वसाधारणलाई सो जग्गा जी.एल.डी.भित्र परेको भन्ने जानकारी हुने अवस्था छ । यस्तो स्थिति रहेकोले जी.एल.डी.बाटो विस्तारमा सर्वसाधारणबाट अवरोध हुने गरेको पाइयो । मालपोत तथा नापी कार्यालय, घरको नक्सा पास गर्ने निकाय (नगरपालिका) र कार्यालयबीच समन्वय कायम गरी निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाइ कोष विकास समिति

वित्तीय सूचना प्रणालीअन्तर्गत लेखा व्यवस्थापन सफ्टवेयरको पर्याप्तता, नियन्त्रण पद्धति, पूर्णता एवं सोको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले सूचना प्रविधिको लेखापरीक्षण गरिएको छ ।

५९. **सफ्टवेयर** – सूचना प्रणालीको प्रयोगमा देखापर्ने त्रुटिहरू जस्तै कोडिङ्ग, इनपुट वा अन्य कारणले हुने त्रुटिहरू पहिचान गरी मेसेज बक्समा जानकारी दिने व्यवस्था सफ्टवेयरमा रहेको पाइएन । तथ्याङ्कहरू प्रविष्टि गर्दा हरेक कारोबारलाई क्रमानुसार/सिलसिलेवार नम्बर वा संकेत स्वचालित रूपमा दिने व्यवस्था नभएका कारण म्यानुवली नै नम्बर चढाउने गरेको पाइयो । स्वचालित रूपमा नै क्रमानुसार/सिलसिलेवार नम्बर वा सङ्केत सिर्जना हुने प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

त्यस्तै कोषको आर्थिक कारोबारको मासिक तथा वार्षिक वित्तीय प्रतिवेदनहरू सफ्टवेयरबाट तयार गर्न नसक्ने भएकोले सफ्टवेयरका सूचना कम्प्युटर डाइभमा ल्याई म्यानुअली वित्तीय प्रतिवेदन तयार गर्ने गरेको पाइयो । सबै वित्तीय प्रतिवेदनहरू सृजना हुने गरी सफ्टवेयर परिमार्जन गर्नुपर्दछ ।

६०. **पहुँच नियन्त्रण** – एप्लिकेसनमा पहुँचका लागि पासवर्ड व्यवस्था तथा पासवर्ड नीति हुनुपर्दछ । तर सिस्टममा प्रयोगकर्ताले लग गर्दा पासवर्ड प्रविष्टि गर्नुपर्ने भए तापनि पहिलो पटक लग गर्दा पासवर्ड परिवर्तन गर्न आग्रह गर्ने व्यवस्था गरेको पाइएन । पासवर्ड व्यवस्थापन तथा पहुँच नियन्त्रणसम्बन्धी नीति तर्जुमा समेत गरेको छैन । एप्लिकेसन पहुँच नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

६१. **कारोबार लेखाङ्कन** – सफ्टवेयरले देखाएको कारोबार लेखाङ्कनको परीक्षण गर्दा लेखा लेजरमा भौचरको जानकारी र वित्तीय कारोबारको सिलसिलेवार रूपमा विवरण दिने गरेको देखिएन । जस्तै २०७१ श्रावणदेखि २०७२ आषाढसम्मको नेपाल सरकारको शोधभर्ना बाँकीको विवरण उपलब्ध गराउन दिएको इनपुटमा सफ्टवेयरले २०६६।११।२८ देखि कै विवरण उपलब्ध गराएको छ । साथै विगत वर्षमा डाटा स्थानान्तरण गराउँदा विभिन्न शीर्षकअन्तर्गतका पेशकी रकमहरू सफ्टवेयरमा जिम्मेवारी नसरेको कारणले पछिल्लो वर्षमा पेशकी फल्ल्यौट हुँदा पनि सफ्टवेयरमा पेशकी बाँकीमा सदैँ आएको छ । जस्तै एक कम्पनीको रु.५ लाख पेशकी बाँकी ऋणात्मक देखाएको र एक संस्थाको नाममा प्रयोजनबेगर रु.२ करोड २५ लाख सदैँ आएको छ । अतः इनपुट नियन्त्रण प्रभावकारी एवं एप्लिकेसन सुरक्षा मजबुत बनाई सफ्टवेयर सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

६२. **डाटावेस** – समितिले तथ्याङ्क भण्डारण व्यवस्थाका लागि स्ट्रक्चर क्यूयरी ल्याङ्गवेज सर्भर (SQL Server 2007) प्रयोग गरेको भए तापनि संवेदनशील डाटाको एन्क्रिप्सन (छुट्टै कोडिङ्ग डिकोडिङ्ग गरी तथ्याङ्क सुरक्षित राख्ने) डाटावेसको दैनिक अन्तरालमा ब्याकअप गरी अफसाइट स्थानमा राखेको पाइएन । संवेदनशील तथ्याङ्कहरू हराउने जोखिम न्यूनीकरण गर्न एवं गोपनीयता कायम गर्न एन्क्रिप्सन गरी दैनिक रूपमा अफसाइटमा तथ्याङ्क ब्याकअप गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

समिति

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण

६३. **पेशकी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई बाँकी रहेको रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता पठाउनुपर्नेमा कार्यालयले मुआब्जा वितरण हुन नसकेको रकम रु.१० करोड २३ लाख पेशकी नजनाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा पठाएको छ । पेशकी नजनाई खर्च लेखन मिल्दैन ।
६४. **साँवा ब्याज असुल** – प्राधिकरणले यो वर्ष ४ आयोजनाबाट सापटी फिर्ता भएको रु.२ करोड ७६ लाख साँवामा घटाएको छ । सम्झौताबमोजिम वार्षिक १२ प्रतिशतका दरले ब्याज तिर्नुपर्ने शर्त रहेकोमा प्राप्त रकममध्ये ब्याज असुल गरी बाँकी रकम साँवामा मिलान गर्नुपर्नेमा ब्याज बाँकी राखी साँवा घटाएकोले बाँकी ब्याजलाई साँवामा समावेश गरी सोको १२ प्रतिशतले रु.३३ लाख असुल हुनुपर्दछ । त्यसैगरी प्राधिकरणले यसवर्ष नेपाल सरकारलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने रु.१ करोड ६२ लाखको साँवा तथा ब्याज भुक्तानी गरेको छैन । उक्त रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
६५. **राजस्व दाखिला**– सार्क शिखर सम्मेलनमा सडक सौन्दर्यीकरणमा भएको खर्चमध्ये नेपाल टेलिकमबाट रु.६३ लाख शोधभर्ना प्राप्त भएकोले उक्त रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।

सिहदरबार सचिवालय पुनः निर्माण समिति

६६. **बढी भुक्तानी** – महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको भवन निर्माण कार्य गर्न एक निर्माण व्यवसायीसंग भएको सम्झौताको दफा ४७ अनुसार मूल्य समायोजनमा मोबिलाइजेसन पेशकी रकम घटाई गणना गर्नुपर्नेमा पेशकी नघटाई हिसाब गरेकोले रु.३० लाख बढी भुक्तानी भएको असुल हुनुपर्दछ ।
६७. **पर्खाल निर्माण** – काठमाडौं उपत्यकाभित्रका नगरपालिका र नगरोन्मुख गाउँ विकास समितिहरूमा गरिने निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड, २०६४ अनुसार विद्यमान सडक २२ मिटरको चौडा बनाउन समितिको २०७०/१०/२४ को निर्णयअनुसार २०७२/३५ भित्र पर्खाल सार्न एक निर्माणव्यवसायीसंग सम्झौता भएको छ । निर्माणसम्बन्धी २०६४/६५ मा लागू भएको मापदण्ड, २०६६ पालना नगरेकोले पुनः पर्खाल निर्माण गर्दा रु.१ करोड ६७ लाख अनावश्यक व्ययभार परेको छ ।

नगर विकास समितिहरू

६८. **लेखापरीक्षण** – नगर विकास समिति ऐन, २०४५ को दफा १५ अनुसार प्रत्येक वर्षको आय-व्यय विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म गठित १९५ समितिमध्ये ३० समितिको लेखापरीक्षण भएको, ९९ समितिको आर्थिक कारोबार नभएको र अन्य ६६ समितिले लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । लेखापरीक्षण नगराउने उपर कारबाही गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
- **बेरूज स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजको स्थिति देहायअनुसार छः
    - सरकारी कार्यालयतर्फ ११९ निकायमा रु.३ अर्ब ८१ करोड ३१ लाख २४ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१२ करोड ७८ लाख १ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ अर्ब ६८ करोड ५३ लाख २३ हजार बेरूज बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ अर्ब ७७ लाख ७४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
    - समिति ३३ मा रु.२८ करोड ३१ लाख ५ हजार बेरूज देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ३९ लाख १४ हजार पेशकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.३ अर्ब ८ करोड ११ लाख, राजस्व रु.८५ करोड ८४ लाख, धरोटी रु.१ करोड ४५ लाखसमेत रु.३ अर्ब ९५ करोड ४० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- क्षतिपूर्ति भुक्तानी** – नागरिक राहत क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक सहायतासम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को बुँदा ३.२ मा द्वन्दको अवधिमा व्यक्तिगत चल अचल सम्पत्ति क्षति पुऱ्याएकोमा निर्धारित मापदण्ड बमोजिमको क्षतिपूर्ति २०६८ आषाढसम्म भुक्तानी गरिने व्यवस्था छ। सो अवधि अगावै प्रक्रियामा रहेकाहरुको सम्बन्धमा नेपाल सरकारले छुट्टै निर्णय गर्न सक्ने व्यवस्था भए तापनि उक्त अवधिभन्दा पछिको सर्जमिन मुचुल्काबाट द्वन्द अवधिको क्षति देखाई रकम भुक्तानी गर्ने काममा पुनरावलोकन हुनुपर्ने व्यहोरा औल्याएकोमा सुधार नगरी मन्त्रपरिषद्को निर्णयवेगर यो वर्ष ११० जनालाई रु.७१ लाख भुक्तानी गरेको छ।
- रकम मौज्जात** – शान्तिकोष सचिवालय र मन्त्रालयबीच भएको सम्झौताअन्तर्गत मन्त्रालयलाई प्राप्त रकममध्ये गत वर्षसम्मको रु.८४ करोड ७६ लाख बाँकी रहेकोमा यो वर्ष रु.९२ लाखमात्र खर्च भई विगतको पेशकी फिर्ता रु.६ लाखसमेत वर्षान्तमा रु.८३ करोड ९० लाख मौज्जात रहेको छ। उक्त रकममध्ये पूर्वमहिला लडाकु पुनर्स्थापना कार्यको लागि मन्त्रालयमा प्राप्त रु.५३ करोड ९१ लाख खर्च नभई बाँकी रहेकोमा शान्ति कोष सचिवालयमा फिर्ता पठाएको पाइएन। सम्झौताअनुसार बाँकी रकम फिर्ता गर्नुपर्दछ।
- शान्ति व्यवस्थापन खर्च** – विस्तृत शान्ति सम्झौता २०६३ पछि शान्ति प्रवर्द्धन, पुनःनिर्माण, राहत, पुनःस्थापना, संक्रमणकालीन न्याय, लडाकुको रेखदेख तथा समायोजनजस्ता विषयको २०६३/६४ देखि २०७०/७१ सम्म रु.५२ अर्ब ९८ करोड ५६ लाख निकास भएकामा यो वर्ष रु.५ अर्ब ८९ करोड ४३ लाख थप भई निम्नानुसार रु.५८ अर्ब ८७ करोड ९९ लाख निकास भएको छ:

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	खर्चको क्षेत्र	आर्थिक वर्ष		
		२०७०/७१ सम्म	२०७१/७२	जम्मा
१	लडाकुहरुको भत्ता, भरणपोषण, प्रशासनिक, पूर्वाधार निर्माण र स्वेच्छिक अवकाश खर्च	२०,६५,२७	–	२०,६५,२७
२	द्वन्दपीडितलाई राहत र क्षतिपूर्ति	–	२,६६,४०	२,६६,४०
३	पुनर्निर्माण तथा अन्य खर्च	३२,३३,२९	३,२३,०३	३५,५६,३२
	जम्मा	५२,९८,५६	५,८९,४३	५८,८७,९९

उक्त खर्चमा नेपाल सरकारको अन्य निकाय, गैरसरकारी संस्था तथा विकास साभेदारले अन्य निकायमार्फत गरेको खर्च समावेश छैन।

- सशर्त अनुदान** – सशर्त अनुदानबाट मन्त्रालयले रु.१ करोड बैङ्कमा जम्मा गरी त्यसबाट प्राप्त ब्याजमात्र एक व्यक्तिले पाउने गरी कृषि विकास बैङ्कमा मुद्दती खातामा जम्मा गरेको छ। निजले ब्याज जम्मा हुने खाता नखोलेको कारण हालसम्म ब्याज उपलब्ध गराएको छैन।

द्वन्दोत्तर शान्ति पुनर्निर्माण परियोजना

- काममा ढिलाई** – राष्ट्रिय शहीद तथा निजामती पार्क निर्माण २०६८ भाद्रदेखि २०७० असोजसम्म सम्पन्न गर्न रु.१८ करोड ८२ लाखमा ६ ठेक्का सम्झौता गरेकोमा यो वर्षसम्म ५ ठेक्काको समयावधि १६० देखि ३२० प्रतिशतसम्म थप भइसक्दा समेत कार्य सम्पन्न भएको पाइएन। सम्झौताअनुसार समयमै निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ।

६. **दरबन्दी** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ दफा ६ मा नयाँ कार्यालय स्थापना गर्दा र दरबन्दी सिर्जना गर्दा सम्बन्धित मन्त्रालयले कार्यक्रम, कार्यबोझ र उपलब्ध मानवस्रोतसमेतको आधारमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । परियोजनामा विभिन्न तहका ४४ कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गरी तलब भत्ता र कार्यालय सञ्चालनमा यो वर्ष रु.२ करोड ५३ लाख खर्च गरेको छ । परियोजनाअन्तर्गत गोकर्णमा शहीद पार्क निर्माण गर्ने एउटा मात्र जिम्मेवारी रहेको र बाँकी पुनर्निर्माणसम्बन्धी कार्यहरू अन्य निकायबाट हुने गरेको छ । उक्त परियोजना २०७२ वैशाखको भूकम्पपछि सिंहदरबार परिसरबाट अन्यत्र स्थानन्तरण भएकोले घर बहालसमेत तिर्नुपर्ने अवस्था छ । अधिकांश काम अन्य निकायबाटै सम्पादन हुने गरेकोले दरबन्दी पुनरावलोकन हुनुपर्ने देखिएको छ ।

राहत तथा पुनः स्थापना इकाई

७. **कार्यदलको खर्च** – द्वन्दको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानबिन आयोगको प्रतिवेदनको आधारमा घटनाबाट पीडित व्यक्तिलाई परिपुरणको व्यवस्थालगायतको कार्यक्षेत्र राखी बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन गर्न सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ जारी भई २०७१।१।२८ मा लागू भएको छ । ऐनअनुसार परिपुरणअन्तर्गत पीडितलाई क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहूलियत उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ ।

मन्त्रपरिषद्को २०७१।१।०।२ को निर्णयबाट २०७१।१।०।८ देखि २०७२।१।८ सम्म कार्य अवधि रहेको ७ सदस्यीय कार्यदल गठन गरी छुट भएका व्यक्तिहरूको छानबिन गरी प्रतिवेदन पेस गर्ने कार्यमा रु.३३ लाख खर्च गरेको छ । ऐनबमोजिम आयोग गठन भइसकेपछि आयोगको जिम्मेवारीभित्र पर्ने काम सम्पादन गर्न छुट्टै समिति गठन गर्नु उचित देखिएन ।

८. **राहत वितरण** – बेपत्ता व्यक्तिको छानबिन, सत्यनिरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐनको दफा १३(१)(घ) मा पीडित वा निजको परिवारका सदस्यलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने परिपुरणको सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने कामसमेत आयोगको क्षेत्राधिकारमा रहेको छ । यस इकाई र जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूमाफत द्वन्दबाट प्रभावित र बेपत्ता व्यक्तिको आफन्तको लागि राहत र क्षतिपूर्तिबापत यो वर्ष रु.१६ करोड ३८ लाख भुक्तानी गरेको छ । द्वन्दमा मृत्यु भएका र बेपत्ता व्यक्तिको हकदारले रु.३ लाख सहायता प्राप्त गरिसकेकोमा थप रु.२ लाख उपलब्ध गराउन वार्षिक कार्यक्रममा संशोधन नगरी २०७२ आषाढमा रु.२ अर्ब ५० करोड अर्थ बजेटबाट निकासालिई जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूलाई अख्तियारी पठाएको छ । ऐनअनुसार आयोगको सिफारिसबाट गरिने काम अन्य निकायबाट वर्षान्तमा गराउनु उपयुक्त होइन ।

९. **कार्यविधि विपरीत भुक्तानी** – पुनः स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिकाअनुसार द्वन्दमा आमाबाबु गुमाएका बालबालिकाको उमेर १८ वर्ष नपुगेसम्म सुविधा पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५८९ लाई मासिक रु.५ हजारका दरले रु.३ करोड ५३ लाख निकासालिई १८ वर्ष पूरा भइसकेका २९ जनाको रु.१७ लाख बढी निकासालिई खर्च गरेको छ । निर्देशिकाअनुसार निकासालिई एवं खर्च गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

शान्ति कोष सचिवालय

विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ पश्चात देशमा शान्ति कायम गर्न द्वन्दबाट विस्थापितको पुनःस्थापना गर्न सहयोग गर्ने, सविधान निर्माणको लागि आवश्यक सहयोग, शान्ति सुरक्षा प्रवर्द्धन तथा सुदृढीकरण, भौतिक संरचनाको पुनर्निर्माण लगायतका कार्य गर्न परिचालित शान्ति कोषको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१०. **स्रोत व्यवस्थापन** – विभिन्न ८ विकास साभेदार दातृ राष्ट्र तथा निकायसँग विभिन्न समयमा भएका सम्झौता अनुसार रु.१० अर्ब ८१ करोड ७८ लाख उपलब्ध गराउने सम्झौता भएकोमा २०७१।७२ सम्ममा

रु.९ अर्ब ६८ करोड २३ लाख प्राप्त भई रु.७ अर्ब ७९ करोड ८३ लाख खर्च भएको र रु.१ अर्ब ८८ करोड ४० लाख बाँकी रहेको छ । नेपाल सरकारतर्फको रु.१२ अर्ब १३ करोड २ लाख प्राप्त भई रु.९ अर्ब १२ करोड ६० लाख खर्च भएको र रु.३ अर्ब ४२ लाख बाँकी रहेको छ । कार्यान्वयन निकायमा बाँकी रहेको रु.४ अर्ब ८८ करोड ८२ लाखमध्ये रु.२ अर्ब ८२ करोड ५६ लाख कोषमा फिर्ता प्राप्त भई रु.२ अर्ब ६ करोड २६ लाख कार्यान्वयन निकायमै बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

१०.१ संयुक्त वित्तीय सहयोग (JFA) अन्तर्गत शान्ति व्यवस्थापनअन्तर्गतका कार्य सञ्चालन गर्न विकास साभेदारहरूसँग सम्झौता भएकोमा स्थानीय चुनाव नभएको र महिला बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना (१३-१५) अनुसार कार्य हुन नसकेको कारण नर्वेजियन सहयोग रु.७ करोड प्राप्त भएको छैन भने क्षमता विकासको कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसकेका कारण जर्मन र डानिडाबाट रु.४२ करोड ५१ लाख प्राप्त हुन सकेको देखिएन ।

१०.२ विभिन्न कार्यान्वयन निकायलाई आयोजना सञ्चालनको लागि दिएको रकममध्ये २०७२ आषाढ मसान्तमा बाँकी रहेको रु.२ अर्ब ६ करोड २६ लाख कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

अतः शान्ति व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रममा आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन तथा नियमानुसार निकास खर्च गर्नुपर्दछ ।

११. **योजना कार्यान्वयन** – कोषबाट विभिन्न कार्यान्वयन निकायमार्फत ६५ आयोजना सञ्चालन गर्न रु.२३ अर्ब ५४ करोड ८५ लाख बजेट स्वीकृत भएकोमा २०७२ आषाढसम्ममा रु.१९ अर्ब २० करोड ६५ लाख निकास र रु.१६ अर्ब १३ करोड ९१ लाख खर्च गरी बजेटको तुलनामा ६८.५३ प्रतिशत वित्तीय प्रगति भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११.१ २०६३ माघमा शान्ति कोषको स्थापना भए पश्चात विभिन्न निकायबाट कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएकोमा २०७२ आषाढ मसान्तसम्ममा दुई चरणमा ६५ आयोजना सञ्चालन भएकामध्ये ४५ आयोजना सम्पन्न भएका र २० आयोजना सञ्चालनमा रहेका छन् ।

११.२ विभिन्न निकायबाट ४ कार्यक्षेत्र (क्लष्टर) अन्तर्गत ६५ आयोजना सञ्चालन भएकोमा १ कार्यक्षेत्र (क्लष्टर) को प्रगति ४३.५७ प्रतिशत र अन्यको ५६.११ देखि ९४.४२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

११.३ राष्ट्रिय अपाङ्ग कोषबाट सञ्चालित द्वन्द्व प्रभावित अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पुनर्स्थापना सेवामा कुल लागत रु.५ करोड २२ लाखमध्ये ३१.३८ प्रतिशत, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयबाट सञ्चालित द्वन्द्व प्रभावित अपाङ्गता भएका र विशेष सहयोग आवश्यक पर्ने पूर्व लडाकु महिला लक्षित सहयोगमा कुल लागत रु.५४ करोड ४६ लाखमध्ये ०.५५ प्रतिशत र महिला सशक्तिकरण तथा पुनर्स्थापनाको लागि स्वामित्व अभिवृद्धि कार्यमा ४१.६६ प्रतिशत, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयबाट सञ्चालित मानव अधिकारसम्बन्धी योजना तथा नीति कार्यान्वयन गर्न राज्यका सम्बन्धित निकायको क्षमता र संयन्त्रको सवलीकरण गर्ने कार्यमा रु.११ करोड ७० लाखमध्ये ७.७७ प्रतिशतमात्र वित्तीय प्रगति भएको छ ।

११.४ सचिवालयले कोषबाट सञ्चालित आयोजनाको भौतिक तथा सेवागत परिमाण खुल्ने लक्ष्य र प्रगतिको एकीकृत अभिलेख नराखेकोले हालसम्मको कुल भौतिक प्रगति स्थिति तुलना गर्न सकिने अवस्था रहेको देखिएन ।

प्रगति कम रहेका क्षेत्रका आयोजनाको निर्धारित समयवधिमा काम सम्पन्न नगर्नाले सम्बन्धित सेवाग्राहीले लक्षित सेवा तथा सुविधा नपाउने हुँदा अधुरा कामहरू पूरा गरी लक्ष्य अनुसारको प्रतिफल उपलब्ध गराउनेतर्फ शान्ति कोष सचिवालय र सम्बन्धित कार्यान्वयन निकायले ध्यान दिनुपर्दछ ।

- **बेरूजू स्थिति** – मन्त्रालय र मातहत ७ निकायमा रु.५६ करोड ४४ लाख ८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२८ हजार फल्लुयौट गरेकोले रु.५६ करोड ४३ लाख ८० हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२३ लाख ५४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ ।

शिक्षा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १३२ कार्यालयको विनियोजन रु.७४ अर्ब २३ करोड १ लाख, राजस्व रु.१ अर्ब २१ करोड ८८ लाख, धरौटी रु.६ करोड ३१ लाखसमेत रु.७५ अर्ब ५१ करोड २० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा शान्ति तथा पुर्ननिर्माण मन्त्रालयको रु.२ करोड ७८ लाखसमेत समावेश छ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था १८५, समिति ५, अन्य संस्था ७२ समेत २६२ को रु.२६ अर्ब ५४ करोड ९८ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ विदेशी विश्वविद्यालयको सम्बन्धनमा नेपालमा उच्चशिक्षा सञ्चालन गर्न गत वर्षसम्म अनुमति प्राप्त गरेका ८७ शिक्षण संस्थाले सम्बन्धित विश्वविद्यालयबाट गुणस्तर निर्धारण प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको, शैक्षिक प्रमाणपत्र समकक्षता निर्धारण गरेको र लिन पाउने शुल्कलगायतका विषयलाई कानूनमा समावेश गरी सञ्चालनका लागि अनुमति दिनुपर्ने सुभाव दिइएको थियो। सो सुभावअनुसार सुधार नगरी यो वर्ष थप १२ शिक्षण संस्थालाई उच्चशिक्षा सञ्चालन गर्न अनुमति दिएको छ। सार्वजनिक लेखा समितिले समेत उक्त सुभावको अनुसरण गर्न निर्देशन दिएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन।
- १.२ निजी लगानीमा प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्ने स्वदेशी लगानीकर्ता भए १० प्रतिशत र विदेशी लगानीकर्ता भए २० प्रतिशत निःशुल्क छात्रवृत्ति कोटा नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउनुपर्नेमा इन्जिनियरिङ्ग ३६, नर्सिङ्ग तथा अन्यतर्फ ३२ र कृषि, पशुचिकित्सा तथा वन विज्ञानतर्फ २१ समेत ८९ कलेजले यो वर्ष पनि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराएका छैनन्।
- १.३ शिक्षा नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन कार्यको सुधारमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न सिकाई उपलब्धिको उपयोग गरेको आश्वस्तता हुने आधारवेगर यो वर्ष पनि कक्षा ३ र ५ का विद्यार्थीको राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षणका लागि रु.१ करोड ४३ लाख खर्च गरेको छ।
- १.४ विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० अनुसार विश्वविद्यालयलाई मात्र अनुदान दिने व्यवस्था भएकोमा विश्वविद्यालयको मान्यता नपाएको कैलालीस्थित मेडिकल कलेज प्रवर्द्धन विकास समितिलाई गत वर्ष रु.४ करोड ७५ लाख अनुदान दिएकोमा सो रकम नै उपयोग नभएको अवस्थामा पुनः यो वर्ष रु.३ करोड ५७ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सरकारी कार्यालय

२. **एकद्वार प्रणाली** – निजी लगानीमा सञ्चालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालयसम्बन्धी आधारभूत नीति, २०६३ अनुसार प्राविधिक महाविद्यालय खोल्न चाहने संस्थाले आधारभूत मापदण्ड, प्रक्रिया, आधार र शर्तहरू पूरा गरेपछि उच्च प्राविधिक शिक्षा प्रवर्धन तथा अनुगमन समितिले सञ्चालन गर्न सिफारिस गरेमा मन्त्रालयले मनसायपत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था छ। तत्पश्चात् विश्वविद्यालयको सम्बन्धनपत्र र सम्बन्धित काउन्सिलको अनुमतिपत्र प्राप्त गरी कक्षा सञ्चालनको लागि सम्बन्धित महाविद्यालयसँग मन्त्रालयले सम्झौता गर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयबाट मनसायपत्र प्राप्त गरेका तर विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त नगरेका एम.बी.बी.एस. १४, इन्जिनियरिङ्ग ३६, नर्सिङ्ग बीडीएस तथा अन्य प्रोग्राम ३२ र एग्रीकल्चर भेटेनरी एण्ड फरेष्ट्री

१८ समेत १०० संस्था रहेका देखिएको छ । मन्त्रालयबाट मनसायपत्र प्राप्त गरे तापनि विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गर्न नसकेका कारण अस्पष्टता सिर्जना भएको छ । मनसाय पत्र र सञ्चालन स्वीकृतिको विद्यमान व्यवस्थालाई परिमार्जन गरी एकद्वार प्रणाली लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३. **विपद् व्यवस्थापन खर्च** – यो वर्ष २०७२ वैशाख १२ मा गएको विनाशकारी भूकम्प र तत्पश्चात्का पराकम्पनबाट भएको क्षति न्यूनीकरणको साथै उद्धारमा सञ्चालित कार्यक्रम सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन :

३.१ प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष सञ्चालक समितिको २०७२।२।८ को निर्णयानुसार रु.३० करोड शिक्षा क्षेत्रमा भएको क्षति न्यूनीकरणको साथै उद्धार कार्यमा तत्काल उपयोग गर्ने गरी मन्त्रालयलाई प्राप्त भएकोमा खर्च हुन नसकी उक्त रकम मौज्जात राखेको छ ।

३.२ भूकम्पबाट अति प्रभावित १४ जिल्ला र अन्य जिल्लामा समेत ९ हजार ३५३ सामुदायिक विद्यालयको २२ हजार ४०१ कक्षा कोठा पूर्णरूपले, १४ हजार २४ कक्षा कोठा अधिक, १८ हजार ९४२ कक्षा कोठा सामान्य एवं ३ हजार ७७३ शौचालयमा क्षति पुगेको देखिएको छ । क्षतिग्रस्त सामुदायिक विद्यालयको पढाई सुचारु गर्न निम्न क्रियाकलापका लागि रु.१ अर्ब ६२ करोड ५० लाखको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.१ अर्ब ३२ करोड १५ लाख सम्बन्धित विद्यालयलाई निकासा दिएको देखिन्छ ।

(रकम रु.लाखमा)

क्रियाकलाप	लक्ष्य (संख्या)	प्रगति (संख्या)	बजेट रकम	निकासा रकम
क्षतिग्रस्त विद्यालय कक्षाकोठा सरसफाई	-	३,१२७	३,६५	३१,६८
अस्थायी सिकाई केन्द्र निर्माण	३,४४६	२,३६७	६८,९४	४८,४०
शौचालय निर्माण	१,०९८	९१९	१०,९८	९,००
पीडित विद्यार्थीलाई पोशाक र भोला	४,६१,३०६	४,३४,७४३	४६१३	४३,०७
जम्मा			१,६२,५०	१,३२,१५

उपर्युक्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सम्बन्धित संस्था र विद्यालयले तोकिएबमोजिमको क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको आश्वस्त हुने आधार प्रस्तुत गरेका छैनन् ।

३.३ जिल्ला शिक्षा कार्यालय सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, रसुवासमेत २९ ले अस्थायी सिकाई केन्द्र तथा शौचालय बापत रु.२१ करोड ४१ लाख, अत्यावश्यक व्यवस्थापनबापत रु.१६ करोड ८० लाख र पोशाक तथा भोला अनुदानबापत रु.२६ करोड ९७ लाखसमेत रु.६५ करोड १८ लाख निकासा दिएकोमा सम्बद्ध निकायले प्राविधिक प्रतिवेदन तयार गरी रकम सदुपयोग भएको पुष्टि गरेको छैन ।

४. **पुस्तकालय र गुरुकुल** – मन्त्रालयले कार्यक्रम, कार्यप्रगति, लेखापरीक्षण प्रतिवेदनलगायत खर्च भएको आश्वस्त हुने कागजात तथा अनुगमन एवं मूल्याङ्कनवेगर ४१ पुस्तकालय तथा गुरुकुल र १५ विद्यालयका लागि यो वर्ष रु.२ करोड २१ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । शिक्षासम्बन्धी कार्य गर्न जिल्ला शिक्षा कार्यालय रहेको अवस्थामा पुस्तकालय र गुरुकुल शिक्षा प्रवर्धनका लागि मन्त्रालयबाट सोभै निकासा दिनु उचित देखिएन ।

५. **छात्रा शिक्षा कोष** – विद्यालय एवं क्याम्पसमा अध्ययनरत छात्राहरूलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने उद्देश्यले मन्त्रपरिषद्को २०६२।३।२९ को निर्णयानुसार स्थापना भएको छात्रा शिक्षा कोषमा मन्त्रालयले यो वर्ष जम्मा गरेको रु.२ करोडसमेत वर्षान्तमा रु.३९ करोड ७४ लाख मौज्जात रहेको छ । कोष स्थापना भए तापनि हालसम्म उपयोगमा नआएकोले उक्त रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।

६. **अनुदान** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) अनुसार बजेटमा समावेश गरी मन्त्रालयले अनुदान निकासा गरेको सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छनः

- ६.१ विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई रु.६ अर्ब ६८ करोड ८२ लाख, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषदलाई रु.१ अर्ब ३५ करोड २६ लाखसमेत ७ संस्थालाई रु.८ अर्ब ९ करोड ८९ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सदुपयोग सम्बन्धमा अनुगमन भएको छैन । उक्त अनुदान उपयोगको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
- ६.२ मन्त्रालयले शहीद प्रतिष्ठान नेपाल (द्वन्द्वपीडित परिवार शिक्षा कार्यक्रम) लाई यो वर्ष रु.७ करोड ८५ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । उक्त प्रतिष्ठानको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथा कार्यप्रगति विवरण प्रस्तुत गरेको छैन भने मन्त्रालयबाट अनुगमनसमेत गरेको छैन । संस्था सञ्चालनको अवस्था तथा द्वन्द्वपीडित परिवारको अध्ययन कार्यमा सहभागिताको स्थिति नखुल्ने हुँदा प्रतिष्ठानलाई निरन्तरता दिई अनुदान दिने नदिने सम्बन्धमा मन्त्रालयले आवश्यक निर्णय गर्न सार्वजनिक लेखा समितिबाट निर्णय भएकोमा तत्सम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाएको छैन ।
- ६.३ मन्त्रालयले एक बोर्डिङ्ग स्कूललाई रु.७५ लाख, एक सङ्गीत विद्यालयलाई रु.१० लाख, एक मेडिकल स्कूललाई रु.५ लाख र २ आश्रम स्कूललाई रु.११ लाखसमेत रु.१ करोड २ लाख छात्रवृत्ति वितरण गर्न अनुदान प्रदान गरेकोमा छात्रवृत्ति वितरण कार्यको अनुगमन गरेको छैन ।
- ६.४ मन्त्रालयले भौतिक निर्माण तथा सुधार प्रयोजनको लागि २ बोर्डिङ्ग स्कूललाई रु.१ करोड ४० लाख र एक गुरुकूललाई रु.६४ लाखसमेत रु.२ करोड ४ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेस नभएको तथा अनुगमनसमेत गरेको छैन ।
- ६.५ जिल्ला शिक्षा कार्यालय, नवलपरासी, सिन्धुपाल्चोक, रुपन्देहीसमेत १५ ले अध्ययनरत छात्रछात्राको विवरण नराखी छात्रवृत्ति वितरण गर्न १ हजार ४३८ विद्यालयका १ लाख १ हजार १७५ विद्यार्थीलाई रु.२२ करोड २३ लाख निकासी दिएको छ । छात्रवृत्ति रकम वितरणको अनुगमन गरेको पाइएन ।
- ६.६ जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सिन्धुलीसमेत ४० ले यो वर्ष पुस्तकालय सहयोगमा रु.४ करोड ८ लाख, स्मार्ट बोर्डको लागि रु.७० लाख, कम्प्युटर खरिदका लागि रु.२ करोड ३२ लाख र विज्ञान प्रयोगशालाको लागि रु.२३ करोड ७९ लाखसमेत रु.३० करोड ८९ लाख अनुदान दिएकोमा उपयोग भएको आश्वस्त हुने अनुगमन प्रतिवेदन राखेको छैन ।
७. अनुमति प्राप्त शिक्षण संस्था – विदेशी विश्वविद्यालय वा शिक्षण संस्थाबाट सम्बन्धन लिएर नेपालमा शिक्षण संस्था सञ्चालन गर्ने संस्थाले मन्त्रालयबाट सञ्चालन अनुमति नवीकरण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट २०६१ देखि २०७१ सम्म अनुमति प्राप्त ९४ संस्थामध्ये ५७ ले नवीकरण गराएको, २६ को नवीकरण गर्नुपर्ने अवधि बाँकी रहेको र ११ ले नवीकरण नगराएको जनाएको छ । नवीकरण नगराएका संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थी संख्या र नवीकरण गर्नुपर्ने अवधिसमेत नखुलेको कारण संस्थाहरूबाट प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व यकिन हुन सकेको छैन । नवीकरणका लागि आवेदन नदिई सञ्चालनमा रहेका उक्त शिक्षण संस्थामा आगामी वर्षको लागि विद्यार्थी भर्ना स्थगन वा सञ्चालन अनुमतिपत्र रद्द गरेको छैन । निर्देशिकामा भएको व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।
८. लेखापरीक्षण – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १६(२) मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आय व्ययको लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सप्तरीको विनियोजन रु.९९ करोड ७८ लाख तथा राजस्व र धरौटीसमेतको सेस्ता पेस नभएकोले लेखापरीक्षण भएको छैन ।

शिक्षा विभाग

९. कार्यक्रम स्वीकृत – निःशुल्क पाठ्यपुस्तकका लागि जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रले तोकेको दरले हुने बजेट कायम गरी सोहीअनुसार जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूको कार्यालयगत कार्यक्रम स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा उल्लेख भएकोमा विभागले बढी दरमा कार्यक्रम स्वीकृत गरेको छ । विद्यालयतहका ४७ लाख ९५ हजार १०९ विद्यार्थीको लागि जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रले तोकेको दरको आधारमा रु.१ अर्ब २७ करोड ५० लाख मात्र निकासी गर्नुपर्नेमा विभागले कार्यक्रम स्वीकृत गरेको आधारमा

रु.१ अर्ब ३६ करोड १७ लाख निकासी गरेकोले रु.८ करोड ६७ लाख बढी निकासी हुन गएको छ । उक्त रकम यकिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१०. शिक्षक दरबन्दी – विभागबाट प्राप्त विवरणबमोजिम शिक्षकको तहगत दरबन्दी देहायबमोजिम छ:

क्र.सं.	विद्यालयको तह	दरबन्दी		जम्मा
		साधारण	राहत	
१	प्राथमिक	७८,९११	२१,३३१	१००,२४२
२	निम्न माध्यमिक	१६,२२४	९,३३७	२५,५६१
३	माध्यमिक	१२,७२५	६,९९०	१९,७१५
कुल जम्मा		१,०७,८६०	३७,६५८	१,४५,५१८

उल्लिखित १ लाख ४५ हजार ५१८ दरबन्दीमध्ये राहततर्फको ३७ हजार ५६८ दरबन्दी स्वीकृतको प्रमाण विभागसँग रहेको पाइएन । प्राथमिक तहमा ७९ हजार ३९३ शिक्षक कार्यरत रहेकोले स्वीकृत दरबन्दीभन्दा ४८२ बढी शिक्षक कार्यरत छन् । महिला शिक्षा कोटालाई साधारणतर्फ समायोजन गर्दै जानुपर्नेमा हुन नसकेको कारण दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षकको लागि न्यूनतम तलब स्केल रु.१७ हजार ७३० को आधारमा वर्षभरीमा रु.११ करोड ११ लाख बढी खर्च हुन गएको देखिन्छ । दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षक राख्ने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

११. दरबन्दी मिलान – विभागले गरेको विद्यालयगत विद्यार्थी र मौजुदा शिक्षक दरबन्दी विश्लेषणबमोजिम काठमाडौंमा १ हजार २५४, भापामा ८९५, मोरङमा ५५४, चितवनमा ५५४, ललितपुरमा ५१६, स्याङ्जामा ५०३, भक्तपुरमा ४८३ र पाल्पामा ४२८ समेत (३६ जिल्लामा प्राथमिक तहमा) ९ हजार ६७९ दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षक कार्यरत रहेको देखिन्छ । दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षकको लागि रु.२ अर्ब २३ करोड ९ लाख तलब भत्ताबापत खर्च भएको देखिन्छ ।

जिल्ला र विद्यालयगत विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षकको दरबन्दी संख्या यकिन गरी बढी दरबन्दी भएको जिल्ला एवं विद्यालयबाट घटी दरबन्दी भएका जिल्ला एवं विद्यालयमा दरबन्दी मिलान गर्न आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ । साथै दरबन्दी बढी भएका जिल्लालाई प्राथमिक तहमा प्रति विद्यार्थी कोष तलब अनुदान प्रदान गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

विद्यालय समायोजन कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७० मा तोकेबमोजिम विद्यार्थी संख्या नभएको देखिएमा जिल्ला शिक्षा अधिकारीको सिफारिसमा जिल्ला शिक्षा समितिले त्यस्तो विद्यालय बन्द गरी अर्को पायक पर्ने विद्यालयमा समायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । अध्ययन गरिएका ५ जिल्लामा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात नमिलेको उदाहरण निम्नानुसार छन्:

क्र.सं.	जिल्ला	विद्यालय संख्या	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक संख्या	तलब भुक्तानी (रकम रु.लाखमा)
१	रुपन्देही	१३	३८२	३०	६९
२	दोलखा	२०	१९९	३२	७४
३	ललितपुर	११	१८९	२८	६५
४	मोरङ	५	६५	९	२१
५	काभ्रेपलाञ्चोक	६	४१	१३	३६
जम्मा					२६५

निर्देशिकाअनुसार विद्यालय समायोजन र दरबन्दी मिलान गर्नुपर्दछ ।

१२. शुल्क निर्धारण – संस्थागत विद्यालय मापदण्ड तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०६९ बमोजिम विभागले यो वर्ष उपत्यकास्थित १६ संस्थागत विद्यालयको शुल्क र छात्रवृत्ति सम्बन्धमा अनुगमन गरे तापनि विद्यालयको वर्गीकरण नगरेको, स्वीकृतभन्दा बढी शुल्क लिएको, तोकेबमोजिम छात्रवृत्ति प्रदान नगरेको लगायतका कमी

कमजोरी देखिएकोमा सुधार गर्न लगाएको पाइएन । साथै यस्ता विद्यालयले लिने शुल्क निर्धारण गर्न कार्यदल गठन गरेकोमा शुल्क निर्धारण भएको छैन । संस्थागत विद्यालयले लिन पाउने शुल्क निर्धारण गरी अनुगमनबाट देखिएका कमजोरी सुधार गराउनुपर्दछ ।

१३. **अख्तियारी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम मातहत कार्यालयलाई समयमै बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी पठाउनुपर्नेमा विभागले असार महिनामा मात्र रु.३ अर्ब ४२ करोड ८३ लाख अख्तियारी प्रदान गरेको छ । मन्त्रालयले समयमै अख्तियारी पठाए तापनि विभागले ढिलो गरेको कारण विद्यालयको भौतिक सुविधा विस्तारको कार्यक्रम नै प्रभावित भएको छ । असार महिनामा अख्तियारी दिने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरु

१४. **बढी निकासा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ को उपनियम (८) मा कुनै रकमको भुक्तानी दिँदा रीत पुगे वा नपुगेको जाँच गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाडौं, आछाम, बाजुरासमेत ४६ ले यो वर्ष शिक्षकहरुको तलब भत्ताबापत विद्यालयले पाउनुपर्नेभन्दा रु.३ करोड १५ लाख बढी निकासा दिएका छन् । साथै सेवा अवधिको मात्र तलब भत्ता निकासा दिनुपर्नेमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दियासमेत २९ ले सेवाबाट अवकाश भईसकेका शिक्षकको तलब भत्ता बापत रु.१ करोड ९० लाख निकासा दिएका छन् । यसैगरी जिल्ला शिक्षा कार्यालय १६ ले शिक्षकहरुको वार्षिक ग्रेड वृद्धि रकममा रु.२० लाख बढी निकासा दिएका छन् ।

गत वर्ष रु.५ करोड १४ लाख बढी निकासा दिएकोमा यो वर्ष रु.११ लाख बढी रु.५ करोड २५ लाख पुगेको छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय ३१ ले बढी निकासा दिएको रु.१ करोड ८१ लाख लेखापरीक्षणको क्रममा असुल गरेका छन् । शिक्षकको तलब भत्ता निकासा रकम यथार्थपरक हुने गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, निकासा प्रक्रियामा संलग्नलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्ने र नियतवश बढी निकासा दिनेलाई विभागीय कारबाही गरी बढी निकासा भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१५. **मागभन्दा बढी निकासा** – विद्यालयले माग गरेबमोजिम निकासा दिनुपर्नेमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाडौं अन्तर्गत १६ विद्यालयले रु.६ करोड ५० लाख निकासा माग गरेकोमा रु.६ करोड ६८ लाख निकासा दिई रु.१८ लाख बढी निकासा गरेको छ । यसरी मागभन्दा बढी निकासा दिएको रकम सम्बन्धित विद्यालयबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

१६. **औसत निकासा** – जिल्ला शिक्षा कार्यालयले पाठ्यपुस्तक, प्रति विद्यार्थी कोष गैरतलब (पी.सी.एफ.नन्सेलरी) एवं छात्रवृत्ति शीर्षकमा निकासा गर्दा विद्यार्थी संख्याको यथार्थता परीक्षण (सत्यापन) बाट कायम संख्याको आधारमा निकासा दिनुपर्दछ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाअन्तर्गतका विद्यालयले उल्लेख गरेको विद्यार्थी संख्या र यथार्थता परीक्षणबाट कायम संख्याको औसत निकाली सो औसतको आधारमा निकासा गरेको छ । जिल्लामा रहेका विद्यालयमध्ये नमुनाको रूपमा ३३ विद्यालयले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्कअनुसार विद्यार्थी संख्या १३ हजार २२३ रहेकोमा कार्यालयले यथार्थता परीक्षण गर्दा ७ हजार ७२८ मात्र देखिएको छ । यसरी औसत संख्या यथार्थता परीक्षणबाट कायम संख्याभन्दा ३४.६१ प्रतिशतले बढी छ । यसको कारण पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति र प्रति विद्यार्थी कोष गैरतलबमा ती विद्यालयलाई रु.२ करोड ३५ लाख बढी निकासा दिएको छ । सबै विद्यालयमा यथार्थता परीक्षणभन्दा बढी निकासा दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१७. **निःशुल्क पाठ्यपुस्तक** – कक्षा १ देखि १० सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि विद्यालयलाई निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वापत अनुदान दिँदा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडको स्वीकृत मूल्यसूचीको आधारमा दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, कैलाली, नुवाकोट र सिन्धुलीलगायत १५ जिल्लाले निःशुल्क पाठ्यपुस्तकबापत रु.२८ करोड ५८ लाख मात्र अनुदान दिनुपर्नेमा रु.३० करोड ४० लाख दिएकोले रु.१ करोड ८२ लाख बढी निकासा दिएको छ । बढी निकासा दिएको रकम फिर्ता गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१८. **भौतिक सुविधा** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०७१।७२ अनुसार कार्यक्रम सञ्चालनको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षा कार्यालयबीच प्रथम चौमासिक अवधिभित्रै सम्झौता गरिसक्नुपर्ने, कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरी अन्तिम निकास दिनुपर्ने, कार्यसम्पन्न नगर्ने विद्यालयलाई अन्तिम किस्ता निकास दिने र आषाढ १५ सम्म कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन प्रमाणित गरी संबद्ध निकायमा उपलब्ध गराइसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १८.१ विद्यालय भौतिक सुविधा विस्तारका लागि रु.३ अर्ब ४६ करोड ७५ लाख बजेट व्यवस्था भई रु.३ अर्ब ११ करोड ८५ लाख खर्च भएको छ । खर्चमध्ये जिल्ला शिक्षा कार्यालय ७० ले चारकोठे विद्यालय भवन निर्माणमा रु.९५ करोड ९४ लाख, २ कोठे भवन निर्माणमा रु.२२ करोड ५५ लाख, छात्रा शौचालय निर्माणमा रु.४२ करोड ९८ लाख, विद्यालय मर्मत सुधारमा रु.१४ करोड ३८ लाख, बाह्य वातावरण सुधारमा रु.६ करोड ८० लाख र भूकम्पीय जोखिम भएका विद्यालयको व्यवस्थापनमा रु.१३ करोड १९ लाख समेत रु.१ अर्ब ९५ करोड ८४ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सोबाट कार्य सम्पन्न भएको छैन । निर्माण कार्य सम्पन्न गरी कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।
- १८.२ जिल्ला शिक्षा कार्यालय, भुपाले २०७२।३।१८ मा मात्र विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँग सम्झौता गरी विद्यालयको भौतिक सुविधा विस्तार गर्न रु.२ करोड ३३ लाख निकास दिएको छ । आर्थिक वर्षको अन्तमा निकास दिने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
- १८.३ कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाबमोजिम २०६८।६।९ भन्दा अगाडीको भौतिक निर्माणको लागि काठमाडौं, सिरहा र कैलालीसमेत ९ जिल्लाका ९७ विद्यालयलाई उपलब्ध गराएको रकममध्ये रु.७ करोड ८३ लाखको निर्माण कार्य सम्पन्न नभएकोमा कुनै कारवाही गरेको छैन । चार बर्ष अघि उपलब्ध गराएको रकमबाट निर्माण कार्य नभएको उपयुक्त देखिएन ।
१९. **दिवा खाजा** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाबमोजिम विद्यार्थी संख्याको आधारमा प्रतिविद्यार्थी दैनिक रु.१२ का दरले दिवा खाजा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, भुपाले रु.१ करोड ८४ लाख, काठमाडौंले रु.१० लाख र तनहुँले रु.१२ लाखसमेत रु.२ करोड ६ लाख आर्थिक वर्षको अन्त्यमा निकास दिएको छन् । विद्यार्थीलाई वर्षभरि खाजा खुवाउन प्रदान गरेको रकम वर्षको अन्तमा निकास दिएकोले तोकेको कार्यमा खर्च हुने अवस्था नरहेकोले उक्त रकम फिर्ता गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२०. **छात्रवृत्ति** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको बुँदा ८ मा विद्यालय खुलेको दिनमा कम्तीमा ८० प्रतिशत हाजिर भएका छात्रछात्रालाई तोकिएको दरमा छात्रवृत्ति वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । फ्यास प्रतिवेदन बमोजिम कक्षा १ देखि ८ सम्मको छात्रा, दलित र सीमान्तकृतको छात्रवृत्ति जिल्ला शिक्षा कार्यालय, भुपाले रु.१३ लाख, कालिकोटले रु.१ करोड ३ लाख र डोल्पाले रु.६ लाख बढी निकास दिएको छ । बढी निकास दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२१. **विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका २०७१।७२ को बुँदा नं. ९ मा विद्यालय कर्मचारीका लागि निकास दिनु अगाडि सबै विद्यालय कर्मचारीको अभिलेख जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाडौंसमेत ९ ले सो अभिलेख नराखी यो वर्ष रु.२३ करोड १ लाख विद्यालयलाई निकास दिएको छन् । पुस्तिकामा उल्लेख भएबमोजिमको अभिलेख व्यवस्थित गरी निकास दिनुपर्दछ ।

अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र

२२. **सघन साक्षरता** – साक्षरता अभियान अन्तर्गत २०६५।६ देखि २०७१।७२ सम्म ४७ लाख ८८ हजार निरक्षरलाई साक्षर बनाउन रु.६ अर्ब १४ करोड खर्च भएको छ । केन्द्रले यो वर्ष बढी निरक्षर भएका १७ जिल्लामा सघन साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.७४ करोड ५३ लाख खर्च गरेको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाअनुसार पाठ्यपुस्तक, मसलन्द र प्रशिक्षक/निरीक्षकको पारिश्रमिक एउटै दर तोकिएको

अवस्थामा पनि प्रतिव्यक्ति सघन साक्षरता लागत दर रु.४४० देखि रु.१ हजार २१६ सम्म देखिएको छ । समान प्रकृतिको तालिम सञ्चालन गर्न प्रतिव्यक्ति लागत फरक फरक देखिएकोले मितव्ययी ढङ्गले तालिम सञ्चालन भएको पाइएन ।

अनुगमन प्रतिवेदनअनुसार बारा, पर्सा र रौतहटमा स्तरहीन शैक्षिक सामग्री उपलब्ध गराएको, कक्षा सञ्चालन नगरेको अवधिमा समेत रकम भुक्तानी दिएको, स्थानीय निरीक्षकलाई पारिश्रमिक वितरण नगरेको, साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्ने सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको अनुगमन निरीक्षण हुने नगरेको र रसुवा तथा नुवाकोटमा सञ्चालित केही सामुदायिक केन्द्रले साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन नै नगरी निष्क्रिय रहेको देखिएको छ । तसर्थ खर्चलाई उपलब्धिमूलक बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

२३. **खाता रोक्का** – अनौपचारिक शिक्षा तथा राष्ट्रिय साक्षरता अभियान कार्यक्रमअन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाले आर्थिक वर्षको अन्तसम्म काम हुन नसकेको कारण साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ९७ संस्थाको रु.१ करोड १९ लाख तथा अनुगमन र निरीक्षण गर्ने १८ संस्थाको रु.८ लाख समेत रु.१ करोड २७ लाख रोक्का गरेको छ । सम्झौता अवधि समाप्त भएको ७ महिनासम्म पनि कार्यसम्पन्न नगर्ने उपर कारबाही गरी रोक्का रहेको रकम राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२४. **राजस्व दाखिला** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च भई बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटले साक्षर नेपाल अभियान कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेको साक्षरता कक्षा २०७२।३।३१ सम्म सञ्चालन हुने र सोको अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि मात्र रकम निकासामा हुने उल्लेख गरी रु.४ करोड ६ लाख राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको चल्ती हिसावमा जम्मा गरेको छ । सो रकम राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

शिक्षक सेवा आयोग

२५. **कार्यक्रम सञ्चालन** – अध्यापन अनुमतिपत्रको परीक्षा सञ्चालनतर्फ यो वर्ष २ लाख परीक्षार्थीको लागि रु.३ करोड (प्रतिव्यक्ति रु.१५०) विनियोजन भएकोमा १ लाख ९ हजार ४०७ का लागि रु.२ करोड ९८ लाख (प्रतिव्यक्ति रु.२७३) खर्च गरेको छ । खुल्ला प्रतियोगितात्मक परीक्षा सञ्चालनतर्फ ५ लाख परीक्षार्थीको लागि रु.१० करोड १० लाख (प्रतिव्यक्ति रु.२०२) विनियोजन भएकोमा १ लाख ३५ हजार २७३ का लागि रु.३ करोड ८४ लाख (प्रतिव्यक्ति रु.२८४) खर्च गरेको छ । खुल्लातर्फको परीक्षा आषाढमा मात्र सञ्चालन भएकोले उत्तर पुस्तिका सङ्कलन, हुवानी, परीक्षण तथा नतिजा प्रकाशन लगायतका कार्य बाँकी नै रहेको देखिन्छ । परीक्षा सञ्चालन सम्बन्धी स्थायी प्रकृतिका केही खर्च हुने भए तापनि प्रति परीक्षार्थी खर्चमा धेरै फरक देखिएको छ । विज्ञापन तथा परीक्षा सञ्चालन कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा तथ्यमा आधारित नभई एकमुष्ट बजेट विनियोजन गरेको देखिएको छ । यसरी बजेट/कार्यक्रम तर्जुमा एवं खर्च गर्ने कार्यमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना

२६. **सीप परीक्षण र रोजगारी** – परियोजनाले यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब १९ करोड ४४ लाख खर्च गरी ५५ हजार ६३ लाई तालिम प्रदान गरी सीप परीक्षण गरेकोमा ३२ हजार ७६ (५८.२५ प्रतिशत) उत्तीर्ण भएको र ४१ हजार ६७१ (७५.६८ प्रतिशत) लाई लाभदायक रोजगारी उपलब्ध भएको देखिन्छ । तालिम प्रदायक संस्थाले गुणस्तरीय तालिम उपलब्ध गराउन नसकेको कारण सीप परीक्षणमा न्यून उत्तीर्ण भएको र उत्तीर्ण नभएका अधिकांशले रोजगारी पाएको अनुगमन प्रतिवेदनको आधारमा तेस्रो र चौथो किस्तावापतको ५० प्रतिशत रकम भुक्तानी भएको छ । सीप परीक्षणमा अनुत्तीर्ण हुने अधिकांशले रोजगारी पाएको देखिने गरी तयार भएको अनुगमन प्रतिवेदन प्रति पूर्णरूपले आश्वस्त हुने अवस्था छैन ।

२७. **तालिम सञ्चालन** – परियोजनाले श्रम बजार सर्वेक्षण नगरी सबै प्रकारका तालिमको लागि रु.१५ हजार लागत तोक्यो तालिम प्रदायक संस्थाले रोजेको स्थानमा चाहेको तालिम दिनसक्ने गरी संस्थाको छनौट गरेको छ । फलस्वरूप काठमाडौं, रुपन्देही, चितवन, कास्की, मोरङसमेतका सुगम स्थानहरूमा सिलाई बुनाई र व्युटिशियन जस्ता सस्तो र सजिलो तालिम बढी मात्रामा सञ्चालन भएको छ । बजार सर्वेक्षण गरी माग अनुसारको तालिम सञ्चालन गर्ने उपयुक्त विकल्प अवलम्बन गर्नुपर्दछ । परियोजनाले उक्त तथ्य मनन गर्दै आगामी दिनमा ध्यान पुऱ्याइने जवाफ दिएको छ ।
२८. **अनुदान** – परियोजनाले विभिन्न ६० प्राविधिक विद्यालयलाई जोडकोष र कार्यसम्पादन अनुदानबापत यो वर्षसम्म रु.५६ करोड ३५ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । ती निकायले लक्ष्यअनुसार कार्य सम्पादनमा सुधार गरे नगरेको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनकुटा, सर्लाही, पर्सा, नवलपरासी र सुर्खेत

सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमअर्न्तगत सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर एवं अनुदान परिचालन स्थितिको कार्यदक्षता तथा प्रभावकारिताको पक्षबाट गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

२९. **विद्यार्थी संख्या** – जिल्ला शिक्षा कार्यालय ५ बाट प्राप्त विवरणअनुसार विगत ३ वर्षको सामुदायिक विद्यालयहरूको विद्यार्थी संख्याको स्थिति निम्नानुसार रहेको छ:

जिल्ला	विद्यार्थी संख्या			घटी/बढी विद्यार्थी संख्या	घटी/बढी ∞ (२०६९ का आधारमा)
	२०६९	२०७०	२०७१		
धनकुटा	३९९०६	३७४६२	३४९८४	(५७२२)	(१४.३३%)
सर्लाही	२०६९६६	१९९९८३	१९७००५	(८९९६१)	(४३.४७%)
पर्सा	१०७८११	११०९७९	१०९७५५	१९४४	१.८०%
नवलपरासी	१३४९०	१३७०६८	१२५९७८	८९२२	(६.६९%)
सुर्खेत	१०४८३	९३०४३	९४०९०	(१०७४८)	(१०.२५)

उपर्युक्त विवरणअनुसार शैक्षिक सत्र २०६९ को तुलनामा २०७१ मा धनकुटा, नवलपरासी र सुर्खेत जिल्लामा विद्यार्थी संख्या क्रमशः १४.३३, ६.६९ र १०.२५ प्रतिशतले घट्दो दरमा रहेको छ । पर्सा जिल्लामा भने १.८० प्रतिशतले विद्यार्थी संख्या बढेको छ । यद्यपि शैक्षिक सत्र २०७० को तुलनामा २०७१ मा १.९० प्रतिशतले घटेको छ । साथै सर्लाही जिल्लामा ४३.४७ प्रतिशत विद्यार्थी घट्नुमा विद्यालयहरू बन्द हुनु तथा वास्तविकभन्दा बढी विद्यार्थी देखाउने प्रवृत्ति नियन्त्रण हुनु रहेको जनाएको छ । अतः शैक्षिक स्थितिमा सुधारका लागि विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापन दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३०. **विद्यार्थी शिक्षक** – शिक्षा नियमावली, २०५९ अनुसार विद्यार्थी शिक्षक अनुपात हिमाली भेगमा ४०:१, पहाडी भेगमा ४५:१ र तराई भेगमा ५०:१ हुनुपर्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमअनुसार सो अनुपात ३०:१ पुऱ्याउने उल्लेख छ ।
- ३०.१ शैक्षिक सत्र २०७१ मा सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात प्रत्येक १ शिक्षक बराबर विद्यार्थी संख्या धनकुटामा २२, सर्लाहीमा ५१, पर्सामा ५४, नवलपरासीमा ३० र सुर्खेतमा ५९ रहेको पाईयो ।
- ३०.२ अध्ययन गरिएका जिल्लाबाट प्राप्त विवरणअनुसार शिक्षक विद्यार्थीको न्यूनतम र अधिकतम संख्याका आधारमा १ शिक्षक बराबर धनकुटाको जीवन सुधालय मा.वि. खोकुमा १०४ र सिंहदेवी प्रा.वि. बेलाहारामा

३, सर्लाहीको सोनिया सोनेलाल सरस्वती प्रा.वि. हेमपुरमा २०२ र विष्णुपुर प्रा.वि. हरिपुरमा ७, पर्साको नेपाल राष्ट्रिय प्रा.वि. गवाहमा २ र नेपाल राष्ट्रिय नि.मा.वि. बहुअर्चामा १२१ तथा सुर्खेतको विरगौडा नि.मा.वि. मा ११४ र भगवती प्रा.वि. खानी जिम्मामा ११ विद्यार्थी रहेको पाइयो ।

उपर्युक्त व्यहोराअनुसार शिक्षा नियमावली र सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमबीच शिक्षक विद्यार्थी अनुपातमा एकरूपता देखिएको छैन भने विद्यालयगत शिक्षक विद्यार्थी अनुपातमा समेत ठूलो अन्तर देखिन्छ । बसाईसराई तथा सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या घट्दै गएका कारण अनुपातमा अन्तर देखिएको छ । यस सम्बन्धमा तोकिएबमोजिम शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कायम गरी शैक्षिक गुणस्तर वृद्धितर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

३१. **प्रति विद्यार्थी लागत** – शिक्षा क्षेत्रको कुल बजेट र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी संख्या तथा जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूको विगत ३ आर्थिक वर्षको कुल खर्च र विद्यार्थी संख्याका आधारमा प्रति विद्यार्थी राष्ट्रिय लागत रु.१४ हजार ४६१ को तुलनामा धनकुटाको रु.१६ हजार १५४ देखिएकाले १ हजार ६९३ बढी देखिएको छ । साथै सर्लाहीको रु.४ हजार ९५१, पर्साको रु.७ हजार १२० नवलपरासीको रु.८ हजार ३३१ र सुर्खेतको रु.८ हजार ७७० देखिएको छ । जिल्लाअनुसार प्रति विद्यार्थी लागतमा फराकिलो अन्तर देखिन्छ । प्रतिविद्यार्थी खर्चको राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण गरी लागत न्यून हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

३२. **प्रवेशिका परीक्षा स्थिति** – लेखापरीक्षण गरिएका ५ जिल्लाको विगत ३ वर्षको सामुदायिक विद्यालयहरूको प्रवेशिका उत्तीर्ण दर र राष्ट्रिय उत्तीर्ण दरको स्थिति निम्नानुसार रहेको छ:

साल	राष्ट्रिय दर	उत्तीर्ण दर				
		धनकुटा	सर्लाही	पर्सा	नवलपरासी	सुर्खेत
२०६९	४१.५७	१९.८४	१४.६२	२८.८८	४३.३४	१८.५३
२०७०	४३.९२	२०.१६	१५.५३	१८.७३	३८.८६	३४.२१
२०७१	४७.७३	२०.९३	३५.९१	२७.९२	४०.९६	१६.५६
औसत दर	४४.४१	२०.३१	२२.०२	२५.१८	४१.०५	२३.१०

उपर्युक्त विवरणअनुसार विगत ३ वर्षको सामुदायिक विद्यालयहरूको औसत उत्तीर्ण दर सबैभन्दा कम धनकुटा जिल्लाको २०.३१ प्रतिशत र सबैभन्दा बढी नवलपरासी जिल्लाको ४१.०५ प्रतिशत रहेको छ । सोही अवधिको राष्ट्रिय औसत उत्तीर्ण दर ४४.४१ प्रतिशत रहेको छ । जसअनुसार ५ वटै जिल्लाको सामुदायिक विद्यालयहरूको औसत उत्तीर्ण दर राष्ट्रिय औसत दरभन्दा कम रहेको छ ।

३३. **कक्षा उत्तीर्ण दर** – सरकारी अनुदान प्राप्त गर्ने विद्यालयहरूमा भर्ना भएका बालबालिका विद्यालयमा कम्तीमा पनि ९० प्रतिशत नियमित उपस्थित हुनुपर्ने एवं विद्यालयको अन्तिम परीक्षाको नतिजा ८० प्रतिशतमा नघट्ने लगायतका शर्तहरू पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कक्षा उत्तीर्ण दरको विगत ३ वर्षको औसत अवस्था मूल्याङ्कन गर्दा कक्षा ५ को उत्तीर्णदर सर्लाही र पर्सामा क्रमशः ७९.७० र ५३.३३ प्रतिशत रहेको छ । कक्षा ८ को उत्तीर्ण दर धनकुटा, पर्सा र सुर्खेत क्रमशः ७७.४२, ५६ र ७२.२८ प्रतिशत रहेको छ । निर्धारित शर्त अनुसार ५ वटै जिल्लाले कक्षा उत्तीर्ण दरमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

समस्या

- घट्दो विद्यार्थी संख्या,
- कमजोर भौतिक पूर्वाधार,
- अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा हुन नसक्नु ।

३४. **निःशुल्क शिक्षा** – शिक्षा ऐन, नियमावली तथा नीतिअनुसार माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुनुपर्दछ । तर स्थलगत अध्ययन गरिएका ३ जिल्लाका ३० सामुदायिक विद्यालयहरूको स्थलगत अवलोकनका क्रममा विद्यालयहरूले अभिभावकसँग वार्षिक रुपमा रु.५०० देखि रु.१४ हजार ४०० सम्म शुल्क/सहयोग लिने गरेको देखिएको छ । सोमध्ये धनकुटाको सरस्वती मा.वि. परेवादीनले रु.१२ हजार, नवलपरासीको रमवापुर सुनवलले रु.१४ हजार ४०० र सुर्खेतको आनन्द उ.मा.वि. ले रु.६ हजारसम्म शैक्षिक शुल्क लिएको देखियो । त्यसैले निःशुल्क शिक्षाको प्रत्याभूत हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

३५. **प्रश्नावली सर्वेक्षण** – स्थलगत लेखापरीक्षणमा ३ जिल्लाका १८० सरोकारवालासँग र ३० सामुदायिक सरोकार विद्यालयसँग गरिएको प्रश्नावली सर्वेक्षण तथा करिब ७५० सरोकारवालासँग गरिएको छलफलका क्रममा प्राप्त भएका महत्वपूर्ण व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:
- ३५.१ सरोकारवालासँग गरिएको प्रश्नावली सर्वेक्षणमा विद्यालयमा पर्याप्त कक्षा कोठा रहे नरहेको सम्बन्धमा सोधिएकोमा १२.२८ प्रतिशतले पर्याप्त कक्षा कोठा नरहेको जवाफ दिएका छन् । त्यस्तै ३१.५८ प्रतिशतले विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थिति नहुने, ११.११ प्रतिशतले विद्यालयमा पूरा कोर्स पढाई नहुने, ४.६८ प्रतिशतले निःशुल्क पाठ्यस्तक समयमै प्राप्त नगरेको, ४७.३७ प्रतिशतले विद्यालयले शुल्क लिने गरेको, ३२ प्रतिशतले पढ्ने उमेरका बालबालिका अझै विद्यालय पहुँचमा नरहेको जस्ता व्यहोराहरू उल्लेख गरेका छन् ।
- ३५.२ विद्यालयबाट प्राप्त सर्वेक्षणमा ३३.३३ प्रतिशत विद्यालयमा कक्षाकोठाको साइज उपयुक्त नभएको, १६.६७ प्रतिशत विद्यालयमा खानेपानीको पर्याप्त व्यवस्था नभएको, ४३.३३ प्रतिशत विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला नरहेको, ४० प्रतिशत विद्यालयले नपुग छात्रवृत्ति आफ्नै स्रोतबाट वितरण गरेको, ६६.६७ प्रतिशत विद्यालयमा गणित र अंग्रेजीमा उत्तीर्ण प्रतिशत ७५ प्रतिशत भन्दा कम रहेको, ५० प्रतिशत विद्यालयमा इमेल इन्टरनेटको सुविधा नपुगेका जस्ता व्यहोराहरू प्राप्त भएको छ ।
- ३५.३ सरोकारवालासँगको छलफलका क्रममा शैक्षिक वातावरण तथा गुणस्तर सुधार सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयले अंग्रेजी भाषाको शिक्षणलाई महत्व दिनुपर्ने, शिक्षकसँग कार्यसम्पादन सम्झौता गर्नुपर्ने, शिक्षा निःशुल्क होइन, न्यूनतम शुल्कसहित प्रभावकारी र गुणस्तरीय हुनुपर्ने, विद्यालय अनुदान निकास र शैक्षिक गुणस्तरबीच प्रत्यक्ष सम्बन्ध स्थापित गर्नुपर्ने, विद्यालयमा हुने राजनैतिक गतिविधि र राजनीतिमा शिक्षकहरूको संलग्नता अन्त्य हुनुपर्ने जस्ता महत्वपूर्ण विषयहरू चासोको रूपमा उठेका छन् ।

सुझाव

- शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने,
- विद्यार्थी संख्या वृद्धि गर्न ध्यान दिनुपर्ने,
- भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्ने,
- अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने ।

त्यसैले विद्यालयहरूको समग्र शैक्षिक अवस्थामा सुधार गर्ने तथा न्यूनतम शैक्षिक वातावरणका मापदण्डहरू कायम गरी विद्यालय सञ्चालनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षालयहरूको सञ्चालनका लागि सम्बन्धन तथा अनुगमन गर्ने उद्देश्यले स्थापित परिषदबाट निजी क्षेत्रमा प्रदान गर्ने सम्बन्धन प्रक्रिया र मापदण्ड (डिप्लोमा/प्रमाणपत्र तह) परिपालनाको सम्बन्धमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

३६. **नीति तथा कानुनी व्यवस्था** – प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५ अनुसार परिषद्को नियम १७ मा निजी क्षेत्रमा तालिम दिने संस्थालाई अस्थायी स्वीकृति दिनसक्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले २०४५ देखि तालिम कार्यक्रमको स्वीकृति दिँदै आएकोमा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था नगरी २०५७ देखि प्राविधिक शैक्षिक योग्यता प्रदान गर्ने कार्यका लागि निजी संस्थाहरूलाई सम्बन्धन प्रदान गर्दै आएको छ । कानून, मार्गदर्शन, कार्यविधिको अभावमा नियमनसम्बन्धी कार्य सम्पादनमा स्वेच्छिक निर्णयले प्रश्रय पाउने र अनुगमन गर्न समेत कठिनाई पर्ने देखिन्छ । अतः नियमन गर्न आवश्यक पर्ने कानुनी र प्रक्रियागत विषयलाई व्यवस्थित गर्न कानुनी एवं मार्गदर्शन, कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
३७. **अस्थायी सम्बन्धन** – परिषदसँग सम्बन्धित विद्यमान ऐन तथा नियममा शैक्षिक डिग्री (डिप्लोमा/ प्रमाणपत्र तह) अध्यापनका लागि अस्थाई सम्बन्धन दिने व्यवस्था नभएकोमा २२७ संस्थालाई २ वर्षको लागि प्राविधिक शैक्षिक योग्यता प्रदान गर्ने गरी अस्थाई सम्बन्धन दिई म्याद थप गरिरहेको देखियो । परिषदबाट अस्थाई सम्बन्धन लिएको १५ वर्ष बितिसक्दा समेत स्थायी सम्बन्धन नदिई कानूनमा व्यवस्था नभए पनि प्रत्येक वर्ष

नवीकरण गर्नुको स्पष्ट आधार देखिदैन । अतः भौतिक पूर्वाधार लगायत अन्य मापदण्ड नपुगेको भए सम्बन्धन खारेज गर्नुपर्नेमा सो नगरी प्रत्येक वर्ष नवीकरण गर्नु उचित देखिदैन ।

३८. **सम्बन्धन समय** – शैक्षिक डिग्री (डिप्लोमा/ प्रमाणपत्र तह) अध्यापनका लागि आवेदन दिएकामध्ये २०६९/७० देखि २०७१/७२ सम्म १८ निजी संस्थालाई डिप्लोमा/प्रमाणपत्र तह अध्यापनका लागि सम्बन्धन दिएको छ । तीमध्ये ५ संस्थाको फाइल परीक्षण गर्दा सम्बन्धन प्रदान गर्न आवेदन दिएको ५ देखि १० वर्षसम्म लगाएको छ । निवेदन दर्ता भएको मितिबाट प्रारम्भिक निरीक्षण गर्न १ वर्षदेखि ४ वर्ष र पूर्वाधार तयारीपत्र (आशयपत्र) प्रदान गर्न २ वर्षसम्म लागेको देखिन्छ । सम्बन्धन सम्बन्धमा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था नभएको र मापदण्ड नतोकेको अवस्थामा सम्बन्धन प्रक्रियामा १० वर्षसम्म लाग्न गएको देखिँदा सम्बन्धन सम्बन्धी कारबाही पारदर्शी तथा दक्षतापूर्वक सञ्चालन भएको देखिएन । अतः आवश्यक मापदण्ड र समय सीमा तोकी सम्बन्धनसम्बन्धी कारबाही पारदर्शी तवरले हुनुपर्ने देखिन्छ ।

३९. **सम्बन्धनका विषय** – परिषद् मातहत अध्यापन गराइने आङ्गिक शिक्षालय नरहेको तथा परिषदमा विषय विशेषज्ञ नभएको रेडियोलजीमा १८, डेण्टलमा ८, फुड एण्ड डेरीमा २, आयुर्वेदमा ३, अप्थाल्मिक साइन्समा ५, होमियोप्याथीमा १ र अकुपञ्चरमा १ अध्यापन समेत ३८ संस्थाबाट सम्बन्धन प्रदान गरेको छ । परिषद अन्तर्गत आङ्गिक शिक्षालय नरहेको र परिषदमा प्राविधिक जनशक्ति नरहेको अवस्थामा मातहतका निकायको प्रभावकारी नियमन र अनुगमन गर्न कठिन हुने देखिन्छ ।

समस्या

- सम्बन्धनसम्बन्धी कानून, मार्गदर्शन र कार्यविधिको अभाव,
- लामो समयसम्म अस्थायी सम्बन्धन दिनुको आधार स्पष्ट नभएको,
- आंगिक शिक्षालय तथा विशेषज्ञ नभएको विधामा सम्बन्धन दिने ।

४०. **अनुगमन मूल्याङ्कन** – आवेदन दिएका संस्थाको अध्ययन, निरीक्षण पश्चात पूर्वाधार तयारी स्वीकृति (आशयपत्र) दिने र पूर्वाधार तयार भए नभएको बारेमा पूर्वाधार निरीक्षणका आधारमा सम्बन्धन प्रदान गर्ने गरेको छ । परिषदले २०६९ देखि २०७२ सम्म सम्बन्धन दिएका ५ फाइलको परीक्षण गर्दा एनाटोमी र फिजियोलजी प्रयोगशाला हुनुपर्नेमा ३ संस्थामा नरहेको, ५ संस्थालाई प्रथम पटक निरीक्षणबाट नै सम्बन्धन सिफारिस गरेकोमा ३ पटकसम्म पुनः निरीक्षण गरेको, २ संस्थाको २ पटक निरीक्षण गरी तयार गरेको प्रतिवेदनमा अस्पतालले प्रयोग गर्ने भनी देखाएको एकै घरको उही कोठाको साइज फरक फरक देखाएको र १ संस्थाको २ पटक निरीक्षण गरी तयार गरेको प्रतिवेदनमा एउटै भौतिक पूर्वाधारको चेकलिष्टको छाँयाप्रति संलग्न गरेको छ । पूर्वाधार निरीक्षणसम्बन्धी कार्यविधि तथा मापदण्ड नभएको कारण पटक पटक निरीक्षण गरेको र पर्याप्त भौतिक सुविधा नरहेकोमा पनि सम्बन्धन सिफारिस गरेको कारण निरीक्षण कार्य प्रभावकारी देखिएन ।

४१. **नवीकरण** – परिषद्को ऐन नियममा स्थायी सम्बन्धन दिन सकिने व्यवस्था भए तापनि नवीकरणसम्बन्धी व्यवस्था छैन । परिषद्बाट २०७१/७२ सम्ममा सम्बन्धन प्राप्त २२७ संस्थामध्ये १८३ ले मात्र नवीकरण गरेको जानकारी दिएकोले नवीकरण नगराउने संस्थाहरूलाई कुनै कारबाही नगरेको र नवीकरण नगर्ने संस्थाहरूको अभिलेख अद्यावधिक राखेको पनि देखिएन । यसबाट ती संस्थाहरूले कति वर्षदेखि नवीकरण गराएका छैनन् यकिन गर्न सकिएन । अतः कानूनमा व्यवस्था गरी समयमा नवीकरण नगराउने संस्थाहरूको अनुगमन गरी स्वीकृति अनुसार सञ्चालन नगरेको स्थितिमा त्यस्ता संस्थाको सम्बन्धन खारेज गरिनुपर्दछ ।

४२. **प्रयोगात्मक अभ्यास** – प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रमाणपत्र/डिप्लोमा तह नर्सिङ विषय अध्यापन गराउने ५ संस्थाका नवीकरण अध्ययन गर्दा क्लिनिकल अभ्यासका लागि उपलब्ध अस्पताल खुलाउने नगरेको र अस्पतालले नाक, कान, घाँटी लगायत विशिष्टकृत सेवा प्रदान गर्न सक्ने पुष्ट्याङ्कको प्रमाण राख्ने गरेको छैन । नर्सिङ विषय अध्यापन गराउने संस्थामा न्यूनतम ५० शय्या भएको अस्पतालमा २० जनालाई प्रयोगात्मक अभ्यास गराउन सक्ने मापदण्डमा उल्लेख छ । स्थलगत लेखापरीक्षणको क्रममा जनकपुर

अञ्चल अस्पतालको अवलोकन गर्दा २०० शय्या रहेको र सो अस्पतालमा सम्भौता गरेका ४ संस्था बाहेक अन्य २ संस्थाले समेत प्रयोगात्मक अभ्यास गरेको देखिन्छ । सो अस्पतालमा मानसिक र चर्मरोग विभाग सञ्चालन नभएकोमा पनि २ संस्थाले चर्मरोगमा प्रयोगात्मक अभ्यास गराएको समेत देखाएको छ ।

४३. **सम्बन्धन सुरक्षण** – प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रमाणपत्र/डिप्लोमा तह अध्यापन गराउने प्रत्येक संस्थाबाट सम्बन्धनका लागि रु.१० लाख धरौटी लिएको छ । उक्त धरौटी रकम सम्बन्धन सुरक्षणका लागि परिषदमा रहनुपर्नेमा परिषद र सम्बन्धित संस्थाबीच भएको समझदारी र परिषदको २०७१/१२/२३ को निर्णयबाट सम्बन्धित संस्थाले नै व्याज पाउने गरी मुद्दति खाता खोल्न यो वर्ष १३ संस्थालाई रु.१ करोड १२ लाख फिर्ता दिएको छ । नियममा भएको व्यवस्था विपरीत सम्बन्धन सुरक्षणबाट राखेको रकम सम्बन्धित संस्थाले प्रयोग गर्ने गरी फिर्ता गर्दा सुरक्षणको अभाव रहने देखिन्छ ।

सुझाव

- सम्बन्धनसम्बन्धी कानून, मार्गदर्शन र कार्यविधिको निर्माण हुनुपर्ने,
- लामो समयसम्म अस्थायी सम्बन्धन दिनुको आधार स्पष्ट गर्नुपर्ने,
- आंगिक शिक्षालय तथा विशेषज्ञ नभएको विधामा सम्बन्धन दिने कार्य नियन्त्रण हुनुपर्ने ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

जिल्ला शिक्षा कार्यालय, बर्दिया र रौतहट

शिक्षा मन्त्रालयले शैक्षिक सूचनालाई व्यवस्थित बनाउन एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीअन्तर्गत ७५ जिल्लामा शैक्षिक प्रतिवेदन सफ्टवेयर प्रयोगमा ल्याएको छ । उक्त सफ्टवेयरको पूर्णता, विश्वसनीयता तथा पर्याप्तताको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ:

४४. **सूचना ब्याकअप** – डाटाको सुरक्षा एवं क्षति न्यूनीकरण गर्न सूचनाको ब्याकअप नीति तर्जुमा गरी तथ्याङ्क ब्याकअप गर्नुपर्नेमा कार्यालयले म्यानुअली डाटा ब्याकअप गर्ने गरेको पाइयो । सूचनाको ब्याकअप नीति तर्जुमा गरी संवेदनशील तथ्याङ्कहरूको राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्रले सञ्चालन गरेको सरकारी एकीकृत तथ्याङ्क केन्द्रमा स्वचालित रूपमा हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।
४५. **पासवर्ड** – सूचना प्रणालीको सुरक्षा मजबुत गर्न सफ्टवेयरमा पासवर्ड इन्क्रीप्टेड भए तापनि पासवर्डको न्यूनतम अङ्क, अक्षर र पासवर्ड परिवर्तनको समयविधि तोकिएको छैन र पासवर्ड नीति समेत तर्जुमा गरेको छैन । अतः सफ्टवेयर पहुँचकर्तालाई यूजर नेम र पासवर्ड दिई सुरक्षा एवं पहुँच नियन्त्रण गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
४६. **सफ्टवेयर** – सफ्टवेयर सञ्चालन मार्गदर्शन रहे तापनि प्रयोगकर्तासँग पूर्ण ज्ञान नभएकोले म्यानुअल रूपमा नै तथ्याङ्कहरूको एकीकरण गर्ने गरेको तथा विद्यालयहरूलाई सफ्टवेयर सञ्चालनको ज्ञानको अभावले समयमा नै तथ्याङ्कहरू प्रविष्ट नगर्ने र प्रविष्ट भए पनि विश्वसनीय हुन नसक्ने जोखिम रहेको पाइयो ।

सफ्टवेयर अद्यावधिक नभएकोले प्रविष्टि भएको तथ्याङ्कले सही सूचना दिन नसक्ने अवस्था छ । जस्तै- केही गाउँ विकास समितिहरू नगरपालिकामा परिणत भए तापनि सोअनुरूपको परिमार्जन सफ्टवेयरमा नभएकोले सफ्टवेयर अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

४७. **क्षमता अभिवृद्धि** – यस वर्षदेखि होलिस्टिक इलेक्ट्रोनिक वेस ईएमआईएस विकास गरी हरेक विद्यालयमा रहने सबै प्रकारका शुरु तथ्याङ्कलाई विद्यार्थी र शिक्षकको व्यक्तिगत विस्तृत विवरणसहित सङ्कलन गर्दै आएको छ । सफ्टवेयरको पूर्ण उपयोगको लागि सबै विद्यालयका शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्न हरेक विद्यालयमा आवश्यक संयन्त्रको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

संगठित संस्था तथा अन्य संस्था

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

४८. **नियमित अनुदान** – आयोगले संस्थागत विकास अनुदानअन्तर्गत विश्वविद्यालयहरूलाई अनुदान, नियमित अनुदान, भौतिक सुविधाको विकास र विशेष अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने व्यवस्था आयोगको कार्यक्रम कार्यविधि, २०७१ मा उल्लेख छ। त्यसमध्ये जनस्तरबाट सामुदायिक रूपमा सञ्चालित स्नातक र स्नातकोत्तर तह सञ्चालन भई शैक्षिकसत्र पार गरेका क्याम्पसहरूको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि वार्षिक रूपमा नियमित अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ। सो बमोजिम यस वर्ष आयोगले वितरण गरेको नियमित एवं भौतिक अनुदानको स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु लाखमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	नियमित अनुदान रकम	भौतिक अनुदान रकम	जम्मा रकम
१	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	४,६८,२९	२३,८२	४,९२१,१
२	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	३४,२१	५,००	३९२,१
३	काठमाडौं विश्वविद्यालय	५,५०	१,५०	७०,०
४	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय	२,५०	१,५०	४०,०
५	पोखरा विश्वविद्यालय	५,६०	१,५०	७१,०
६	लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय	२,५०	१,००	३५,०
७	मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय	८,५०	८,५०	१७०,०
८	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	८,५०	११,५०	२००,०
९	कृषि र वन विश्वविद्यालय	३०,००	९,००	३९०,०
१०	मेडिकल कलेज प्रवर्द्धन विकास समिति	२७	३,३०	३,५७
११	खुला विश्वविद्यालय पूर्वाधार विकास समिति	२६	-	२६
१२	सामुदायिक क्याम्पसहरूलाई अनुदान	२४,६४	३१,१२	५५,७६
१३	गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	१,७५	-	१,७५
	जम्मा अनुदान	५,९२,५२	९७,७४	६,९०,२६
१४	अनुदान आयोग सञ्चालन	२,५२	१,३१	३,८३
	कुल जम्मा	५,९५,०४	९९,०५	६,९४,०९

उपर्युक्त निकासामध्ये विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट ९ विश्वविद्यालयलाई रु.६ अर्ब २८ करोड ९२ लाख अनुदान दिएकोमा अनुदान प्राप्त र खर्चको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको छैन।

४९. **मुद्दती खाता** – आयोगले पेस गरेको वासलात अनुसार राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा रु.५० करोड मौज्जात रहेको देखिन्छ। कार्यक्रम सञ्चालन गरी मौज्जात रहेको रकम मुद्दती खातामा जम्मा गर्ने व्यवस्था भएको नदेखिएकोले उक्त रकम संचित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ।

५०. **ऋण लगानी** – विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट नियमित अनुदानतर्फ निकास भएकै रकमबाट सामुदायिक क्याम्पसहरूमा कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी तथा अन्य व्यक्तिलाई ऋण लगानी गर्ने व्यवस्था छैन। शैक्षिक संस्थाको उद्देश्यविपरीत ३ क्याम्पसलाई रु. १७ लाख ऋण लगानी गरेको देखिएकोले उक्त रकम फिर्ता हुनुपर्दछ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, केन्द्रीय विभाग ३८, अनुसन्धान केन्द्र ४, आङ्गिक क्याम्पस ६० र अन्य कार्यालय २२ लगायत १२५ निकाय सञ्चालनमा रहेका छन्।

५१. **आर्थिक विवरण** – विश्वविद्यालयले केन्द्रीय कार्यालय र मातहतका आङ्गिक क्याम्पस तथा निकायसमेतको एकीकृत वासलात र वित्तीय विवरण २०७२।१२।०२ मा मात्र पेस गरेको छ। विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका निकायले पुँजीगत सम्पत्तिको विवरण खुल्ने सम्पत्ति खाता, पेशकी, दायित्व तथा धरौटीलगायत केन्द्रीय कोषका

खाताहरु अद्यावधिक राखेका छैनन् । यसबाट विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्यय एवं सम्पत्ति तथा दायित्वको स्थिति यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन ।

५२. **लेखापरीक्षण** – विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चय कोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ४२ मा प्रत्येक आर्थिक वर्षको आय-व्ययको विवरण तयार गरी लेखा अद्यावधिक राखी आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यस वर्ष विश्वविद्यालयअन्तर्गतका १२५ निकायले आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई आर्थिक विवरण पेस गर्नुपर्नेमा ६७ निकायले मात्र उपलब्ध गराएका छन् । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका निकायहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई २०७२ पौषभित्र अन्तिम लेखापरीक्षणका लागि आर्थिक विवरण पेस गर्न अनुरोध गरिएकोमा आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी आर्थिक विवरण पेस नगरेकोले रजिष्ट्रारको कार्यालय, व्यवस्थापन संकाय डिनको कार्यालय, चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान डिनको कार्यालय र परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय लगायत ५८ निकायको लेखापरीक्षण हुन सकेन ।

आर्थिक वर्ष २०३३३४ देखि गत वर्षसम्मको बक्यौता ३५१ मध्ये यो वर्ष ३२ इकाइले आर्थिक विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराएका छन् । स्थापना कालदेखि नै लेखापरीक्षण नगराएका निर्माण सामग्री उत्पादन केन्द्र, क्याप्टेरिया, सञ्चयकोष, स्वास्थ्य विकास परियोजना, कृषि तथा पशु विकास अनुसन्धान निर्देशनालय समेत ३१९ इकाइले यो वर्ष पनि बक्यौता लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९ वैशाखमा तीन महिनाभित्र बक्यौता लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि सो को पालना भएको छैन ।

५३. **विश्वविद्यालय कोष** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय ऐन, २०४९ को दफा २४ मा विश्वविद्यालयको एक कोष रहने व्यवस्था छ । कोषमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट यस वर्ष चालूतर्फ रु.४ अर्ब ६८ करोड २९ लाख र पुँजीगततर्फ रु.२३ करोड ८२ लाखसमेत रु.४ अर्ब ९२ करोड ११ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखियो । द्वन्द्व, शान्ति र विकास अध्ययन विभागले एक विदेशी सरकारसँग सीधै सम्झौता गरी दुई कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.८० लाख उपलब्ध गराएकोमा सो रकम विश्वविद्यालयको केन्द्रीय खातामा जम्मा नगरी सीधै खर्च गरेको छ । यस बाहेक अन्य स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीको लेखापरीक्षण गराउने नगरेकोले कोषको आम्दानी खर्चको यथार्थ स्थिति यकिन हुन सकेको छैन ।

५४. **कोषमा जम्मा** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चय कोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ६ मा नियमित शीर्षकदेखि बाहेक अन्य आम्दानी भएमा सोबाट ९० प्रतिशतसम्म खर्च गरी बाँकी रकम विश्वविद्यालय कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विश्वविद्यालयअन्तर्गतका २९ इकाइले अन्य आम्दानी देखाएको रु ३७ करोड ५७ लाखको १० प्रतिशतले हुने रु ३ करोड ७६ लाख विश्वविद्यालय कोषमा जम्मा गरेको देखिएन ।

५५. **धरौटी** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चय कोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २४ मा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम केन्द्रीय कार्यालयको कोषमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यसरी बाँकी रहेको रकम धरौटीमा राख्न मिल्ने देखिदैन । इन्जिनियरिङ क्याम्पस, थापाथलीले युनिभर्सल टेस्टिङ्ग मेसिन खरिद गर्नको लागि प्राप्त रु.३५ लाख, मोरङ बहुमुखी क्याम्पस विराटनगरले उच्च शिक्षा परियोजना अन्तर्गतको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न गत वर्षनै प्राप्त गरेको रु ५४ लाख, वन विज्ञान अध्ययन संस्थान, पोखरा क्याम्पसले केन्द्रीय निकासी एवं दोस्रो उच्च शिक्षा परियोजनाबाट प्राप्तमध्ये बचत रु.२६ लाख र महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङले रु ४८ लाखसमेत रु १ करोड ६३ लाख फिर्ता नगरी धरौटीमा सारेको छ । नियमले नमिल्ने कारोबार गर्ने परिपाटी नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

५६. **पेशकी** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चय कोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २६(३) मा पहिलो पेशकी फछ्यौट नभएसम्म पुनः पेशकी नदिइने, नियम ३४ मा तोकिएको म्यादभित्र पेशकी फछ्यौट नगरेमा म्याद नाघेको मितिले वार्षिक १२ प्रतिशतका दरले ब्याज लिने र त्यस्तो शिक्षक कर्मचारी उपर सेवा शर्तसम्बन्धी नियमबमोजिम आवश्यक कारवाही गरिने उल्लेख छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गत २७ निकायमा यो वर्षसम्म कर्मचारी पेशकी रु २ करोड १८ लाख र अन्य पेशकी रु.१८ करोड ९५ लाख

- समेत रु.२१ करोड १३ लाख पेशकी बाँकी रहेको छ । नियमको व्यवस्थाबमोजिम आवश्यक प्रक्रिया अवलम्बन गरी समयमा नै पेशकी फछ्यौट गराउनुपर्दछ ।
५७. **बढी खर्च** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चय कोषसम्बन्धी नियम, २०५० मा स्वीकृत बेगर विनियोजित बजेटभन्दा बढी खर्च गर्न नहुने व्यवस्था छ । यो वर्ष बक्यौतासमेत लेखापरीक्षण गरिएका १०१ मध्ये १८ निकायले धरौटी तथा अन्य मौज्जातवाट तलब भत्तासमेतका शीर्षकमा स्वीकृत बजेटभन्दा रु ३५ करोड ४२ लाख बढी खर्च गरेका छन् । केन्द्रीय कार्यालयको स्वीकृति बेगर विनियोजित रकमभन्दा बढी खर्च गर्न नहुने र त्यस्तो खर्चको व्ययभार धरौटी रकममाथि पर्ने विद्यमान परिपाटी नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
५८. **बैङ्क हिसाब मिलान** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चय कोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २४(११) मा संगठन वा निकाय प्रमुखले हिसाब किताब रीतपूर्वक राखी सम्बन्धित निकायमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक कारोवार सञ्चालन गर्दा बैङ्क हिसाब भिडान गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षण सम्पन्न भएकामध्ये २४ निकायले रु ११ करोड ५० लाखको बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरेका छैनन् । बैङ्क हिसाब मिलान गरी वास्तविक बैङ्क मौज्जातको यकिन गर्नुपर्दछ ।
५९. **भुक्तानीमा कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ बमोजिम पारिश्रमिक आय, सेवा शुल्क, भाडा र ठेक्काको रकम भुक्तानीमा कर लाग्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका ६७ मध्ये १९ निकायले रकम भुक्तानी गर्दा रु २७ लाख कर कट्टा गरेका छैनन् । उक्त रकम सम्बन्धितबाट असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
६०. **सम्बन्धन** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३७८ अनुसारको प्रक्रिया पुऱ्याएको अवस्थामा विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन दिन सकिने व्यवस्था छ । सम्बन्धन सम्बन्धमा निम्नानुसारको व्यहोरा देखिएको छः
- ६०.१ इञ्जिनियरीङ्ग अध्ययन संस्थानअन्तर्गतका १० कलेजलाई १७ वर्षदेखि अस्थायी सम्बन्धन दिएकोमा यो वर्षसम्म पनि स्थायी सम्बन्धन वा अस्थायी सम्बन्धन अवधि थप नगरी सञ्चालनमै रहेको छ । सम्बन्धन प्राप्त कलेजबाट प्राप्त हुनुपर्ने सेवा शुल्कको अभिलेख अद्यावधिक गरी उठाउन बाँकी शुल्क असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन ।
- ६०.२ त्रिभुवन विश्वविद्यालयको यस वर्षको वार्षिक कार्यक्रममा सम्बन्धन, व्यवस्थापन, नवीकरण, जनशक्ति व्यवस्थापनसमेतको कार्यविधि निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने उल्लेख भएकोमा सो भएको छैन ।
६१. **दरबन्दी र पदपूर्ति** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षक कर्मचारी सेवासम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ४ मा शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी तोकिनुपर्ने र सेवा आयोगबाट सिफारिस भई आएकालाई नियुक्ति दिने व्यवस्था छ । साथै सोही नियमावलीको नियम १० मा विश्वविद्यालय सेवासम्बन्धी कुनै पद रिक्त भएमा सो पदमा सेवा आयोगले तोकेको कार्यविधि पूरा गरी तोकिएको पदाधिकारीले एक पटकमा ६ महिनादेखि १ वर्षसम्मको लागि अस्थायी र २ वर्षसम्म करारमा नियुक्ति गर्न सकिने व्यवस्था छ । सेवा आयोगलाई पद रिक्त भएको सूचना दिई नियमको व्यवस्थाबमोजिम पदपूर्तिको प्रक्रिया अगाडि नबढाई १५ निकायले ५२६ शिक्षक र १०४ कर्मचारी करारमा भर्ना गरी रु.२३ करोड ५६ लाख तलब भत्ता खर्च लेखेका छन् । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गरी दरबन्दी निर्धारण र नियमित पदपूर्ति व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालयअन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्र, सम्पर्क कार्यालय, सेवा आयोगको कार्यालय, आयुर्वेद अध्ययन संस्थान डिन कार्यालय, विद्यापीठ १३, संस्कृत माध्यामिक विद्यालय २ र अन्य कार्यालय ३ समेत २४ कार्यालय रहेका छन् ।

६२. **आर्थिक विवरण** - विश्वविद्यालयले केन्द्रीय कार्यालय र मातहतका निकाय समेतको एकीकृत वासलात र सो सँग सम्बन्धित वित्तीय विवरण तयार गरी तोकेको समयमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेस गर्नुपर्नेमा

पेस गरेको छैन । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका सबै निकायले पुँजीगत सम्पत्तिको विवरण खुल्ने गरी सम्पत्ति खाता राखेका छैनन् । विश्वविद्यालय सेवा आयोगको गत वर्षको र १२ निकायले यो वर्षको आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षणसमेत गराएका छैनन् । यसले गर्दा विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्यय एवं सम्पत्ति तथा दायित्वको यथार्थ अवस्था यकिन गर्न सकिएन ।

६३. **धरौटी तथा दायित्व** - लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका १३ निकायमा रु २३ करोड ४९ लाख धरौटी विगत वर्षदेखि बाँकी रहेको छ । प्रयोजन समाप्त भएको धरौटी रकम यकिन गरी नियमानुसार फरफारक गर्नुपर्दछ ।
६४. **पेशकी** - विश्वविद्यालयको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०६७ को नियम ३३ मा तोकिएको अवधिभित्रै पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र नगरेमा बाँकी रकममा वार्षिक १० प्रतिशतका दरले ब्याजसमेत लिने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म पदाधिकारी, कर्मचारी र संस्थाको नाममा रहेको रु.३ करोड ४७ लाख पेशकी फछ्यौट गरेको छैन ।
६५. **आयुर्वेद विकास कोष** - आङ्गिक विद्यापीठ वा सम्बन्धन लिने क्याम्पसबाट अध्ययन गर्ने विद्यार्थीबाट शिक्षण अनुदानबापत भर्ना गर्दा लिएको शुल्क केन्द्रीय कार्यालयको आयुर्वेद विकास कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तर आयुर्वेद विद्यापीठ र जनता विद्यापीठले रु २७ लाख मौज्जात राखी केन्द्रीय कोषमा दाखिला गरेको छैन । सो रकम कोषमा दाखिला हुनुपर्दछ ।
६६. **जग्गाको उपयोग** - विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा रहेको १ हजार ३३६ बिगाहा जग्गाबाट यस वर्ष पनि आयआर्जन गरेको देखिएन । करिब ५०० बिगाहा जग्गामा मोही रहेको र अन्य जग्गा विभिन्न व्यक्तिबाट २०५८ देखिनै अतिक्रमण भई आमदानी प्राप्त हुन नसकेको जवाफ प्राप्त भएको छ । जग्गाको सदुपयोग गर्न जरुरी देखिएको छ ।
६७. **जग्गा भाडा** - विश्वविद्यालय र एक प्रा.लि. बीच कार्यालय परिसरको उत्तरतर्फको ८० बिगाहा जग्गा वार्षिक रु. ६ लाखमा प्रतिवर्ष १० प्रतिशतका दरले वृद्धि हुने गरी १० वर्षको लागि २०६९।४।१ देखि भाडामा दिने गरी सम्झौता भएको छ । उक्त प्रा.लि.ले २०७२।७.३ को जग्गा भाडा रु.८ लाख २०७१ चैत्रभित्र अग्रिम बुझाउनुपर्नेमा बुझाएको छैन । व्यवसायीले ठेक्का अवधि र बहाल रकममा पुनर्विचार गरी पाउँ भनी निवेदन दिएको र समिति गठन भई प्रतिवेदन पेस भएकोमा कार्यालयले १ वर्षसम्म पनि निर्णय गर्न सकेको छैन । उक्त जग्गामा रहेको आँप बगैँचाबाट प्राप्त हुने आमदानीसमेतको हिसाब गरी समसामयिक भाडादर निर्धारण गर्नुपर्नेमा सोअनुसार गरेको देखिएन । यसबाट विश्वविद्यालयको सम्भावित थप आय घट्न गएकोले विद्यमान जग्गाको भाडादरमा पुनरावलोकन हुनुपर्ने देखिएको छ ।
- यसैगरी बेलभुण्डीस्थित ३३ बिगाहा जग्गा स्थानीय एक व्यक्तिलाई वार्षिक रु.५ लाख ४४ हजारका दरले १० वर्षको लागि प्रत्येक वर्ष १० प्रतिशत वृद्धि हुने शर्तमा सम्झौता गरी भाडामा दिएको छ । प्रत्येक वर्षको आषाढ मसान्तभित्र भाडा प्राप्त हुनुपर्नेमा रु १३ लाख बाँकी नै देखिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
६८. **बढी खर्च** - विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारबाट प्राप्त गर्ने अनुदान र आफ्नै स्रोतको आमदानी सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्दछ । यो वर्ष विश्वविद्यालयले आमदानीभन्दा बढी खर्च गरी रु.२ करोड ८ लाख घाटा देखाएको समेत जगेडा कोषतर्फ रु.४ करोड २२ लाख ऋणात्मक देखिएको छ । प्राप्त अनुदान र आमदानी रकमको सीमाभित्र रही बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चालन नगरेको कारण जगेडा कोषको ऋणात्मक रकम बढ्दै गएको छ ।

सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय

सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयअन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, सेवा आयोगको कार्यालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस तथा ४ संकायका डिनको कार्यालयसमेत ८ निकाय सञ्चालनमा रहेका छन् ।

६९. **आर्थिक विवरण** - केन्द्रीय कार्यालय, मातहतका आङ्गिक क्याम्पस र निकायसमेतको यस वर्ष एकीकृत वासलात र सोसँग सम्बन्धित वित्तीय विवरण २०७२।१।२० मा मात्र पेस हुन आएको छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका सबै निकायले पुँजीगत सम्पत्तिको विवरण खुल्ने गरी सम्पत्ति खाता, पेशकी, अन्य सम्पत्ति, दायित्व र धरौटीलगायत केन्द्रीय कोषका खाताहरुसमेत अद्यावधिक राखेको छैन । यसबाट विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्यय एवं सम्पत्ति तथा दायित्वको स्थिति यकिन गर्न सकिएन ।

७०. **सम्पत्ति व्यवस्थापन** – सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६९ को दफा १३(ग) मा कार्यकारी परिषद्ले विश्वविद्यालयको कोष तथा चल सम्पत्तिको सञ्चालन, रेखदेख र संरक्षण गर्ने गरी तोकेको छ । विश्वविद्यालय र सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस, महेन्द्रनगरबीच क्याम्पस समायोजन तथा हस्तान्तरण सम्बन्धमा भएको सहमतिअनुसार सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसमा २०६९ चैत्र मसान्तमा रहेका सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति, सापटी तथा ऋण, स्वामित्व तथा दायित्व लिने दिने गरी दुई पक्षबीच सहमति भएकोमा उक्त क्याम्पस विश्वविद्यालयमा समायोजन भएता पनि सम्पत्ति तथा दायित्व विश्वविद्यालयमा हस्तान्तरण भएको छैन । सहमतिअनुसार सम्पत्ति तथा दायित्व हस्तान्तरण गरी अभिलेखाङ्कन गर्नुपर्दछ ।

मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय

मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयअन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्र, डिन कार्यालय ५ र विषयगत ५ क्याम्पससमेत १३ निकाय सञ्चालनमा रहेका छन् ।

७१. **विश्वविद्यालय कोष** – मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६९ को दफा ३२ अनुसार विश्वविद्यालयको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष रहने र उक्त कोषमा नेपाल सरकार, विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, व्यक्ति वा संस्था, उद्योग, व्यापार, अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाबाट प्राप्त सहयोग शुल्क वा अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम जम्मा हुने व्यवस्था छ । कोषमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट यस वर्ष चालुतर्फ रु.८ करोड ५० लाख र पुँजीगततर्फ रु.८ करोड ५० लाखसमेत रु १७ करोड अनुदान प्राप्त भएको छ । विद्यार्थी शुल्कबाट प्राप्त रु.१ करोड ८२ लाख २९ हजार बाहेक अन्य स्रोतबाट रकम प्राप्त भएको छैन ।
७२. **लेखापरीक्षण** – मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयले गत वर्षको तथा पोखरा विश्वविद्यालय र लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयले यो वर्ष पनि आर्थिक विवरण तथा सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्

७३. **सम्बन्धन** – उच्च माध्यमिक शिक्षा ऐन, २०४६ बमोजिम परिषद्ले यो वर्षसम्म ३ हजार ६५९ उच्च माध्यमिक विद्यालयलाई अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गरेकोमा कुनैपनि विद्यालयलाई स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन । परिषद्ले २०६९।७० का २०० आवेदकमध्ये ६३ लाई र २०७०।७१ का ७७ आवेदकमध्ये ५३ लाई सम्बन्धन प्रदान गरी जम्मा २७७ आवेदकमध्ये ११६ लाई यो वर्ष अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गरेको देखिएको छ । सम्बन्धनसम्बन्धी निर्णय गर्न दुई वर्षभन्दा बढी समय लागेको देखिन्छ । सम्बन्धनसम्बन्धी निर्णय समयमै गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
७४. **पाठ्यक्रम** – उच्च माध्यमिक शिक्षा ऐन, २०६४ बमोजिम परिषद्ले यो वर्षसम्म कक्षा ११ र १२ को १५९ विषयको पाठ्यक्रम तयार पारेको छ । त्यसमध्ये ९२ को परिमार्जन गरेको जनाए तापनि सो पुष्टि हुने गरी स्वीकृत गरेको मिति र परिमार्जन गरेको मिति देखिने गरी अभिलेख राखेको छैन । खेलकुद विज्ञान, वातावरण अध्ययनलगायत विभिन्न ६ विषयको पाठ्यक्रम स्वीकृतिको लागि मन्त्रालय पठाएकोमा स्वीकृति हुन २ वर्ष लागेको छ । यसबाट पाठ्यक्रम तयारी र परिमार्जनमा असर पर्ने भएकोले समयमै स्वीकृतिको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूज** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेत ३९४ निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजको स्थिति देहायअनुसार छ:
- सरकारी कार्यालयतर्फ रु.३ अर्ब ८३ करोड ४९ लाख १५ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ५६ लाख ९३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ अर्ब ७९ करोड ९२ लाख २२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१३ करोड १७ लाख ६० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
  - संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितितर्फ यो वर्ष रु.२ अर्ब १० करोड २१ लाख ४ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६८ लाख २२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ९ करोड ५२ लाख ८२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१३ करोड २६ लाख ३० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ४१ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.८६ करोड ३२ लाख, राजस्व रु.२ करोड ४५ लाख, धरौटी रु.८१ करोड ६२ लाख र अन्य कारोबार रु.१२ अर्ब ४१ करोड ७२ लाखसमेत रु.१४ अर्ब १२ करोड ११ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ मन्त्रालयले रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रममा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनलगायत ४ संस्थाबाट सीधै भुक्तानी भएको रु.२१ करोड ४२ लाखको यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
  - १.२ राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोषमा २०७२ आषाढसम्म प्रतिष्ठानहरुबाट प्राप्त बोनसबापतको रु.७ अर्ब ९२ करोड ५१ लाख मौज्जात रहेको देखिन्छ । कोषले प्रत्येक प्रतिष्ठानबाट प्राप्त हुनुपर्ने, प्राप्त भएको र प्राप्त हुन बाँकी रकम खुलाई लेखा राख्नुपर्नेमा यो वर्ष पनि बैङ्क विवरणका आधारमा दाखिला भएको रकमलाई आम्दानी देखाएको छ ।
  - १.३ सामाजिक सुरक्षा करबाट असुल भएको रु.८ अर्ब ८ करोड ८२ लाखमध्ये यस वर्षसम्म रु.५१ करोड ८८ लाख सामाजिक सुरक्षा कोषलाई निकासी दिएकोमा यो वर्ष पनि ऐन नबनेको कारण व्याजसहित कोषमा रु.५७ करोड ३४ लाख निष्क्रिय रहेको छ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

वैदेशिक रोजगार प्रवर्द्धन बोर्ड

२. **अभिलेख तथा खर्च** – वैदेशिक रोजगार नियमावली, २०६४ को नियम २६(१) मा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदारहरुबाट प्रतिव्यक्ति रु.१ हजार असुल गरी वैदेशिक रोजगार कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्ने र सो रकम कामदारको सहयोगमा खर्च गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष कोषको आम्दानी रु.३ अर्ब ६९ करोड ५ लाखमध्ये रु.३८ करोड ५४ लाख खर्च भई रु.३ अर्ब ३० करोड ५१ लाख मौज्जात रहेको छ । कोषबाट मन्त्रालयको अतिथि सत्कारमा रु.२ लाख, वैदेशिक रोजगार विभागको भौतिक पूर्वाधार विकास र सुदृढीकरणमा रु.५६ लाखसमेत रु.५८ लाख खर्च गरेको छ । प्रचलित कानून अनुरूप राख्नुपर्ने दैनिक आम्दानी खाता, रसिद नियन्त्रण खाता र बैङ्क दाखिला अभिलेख नराखी बैङ्क विवरणको आधारमा मात्र कोषमा आम्दानी देखाएको छ । उद्देश्य र कार्यक्षेत्र विपरीत खर्च गर्ने कार्य नियन्त्रण गरी अभिलेखसमेत दुरुस्त गर्नुपर्दछ ।
३. **लेखापरीक्षण** – बोर्डको २०७१/७२ को विदेश भ्रमण, सवारीसाधन खरिद, इन्धन खर्च र करारका कर्मचारीको नियुक्तिसँग सम्बन्धित रु.६ करोड ३८ लाखको सक्कल सेस्ता पेश नभएकोले लेखापरीक्षण हुन सकेको छैन ।
- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका ४१ निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:
  - सरकारी कार्यालयतर्फ २५ निकायको लेखापरीक्षणबाट रु.१४ करोड १ लाख ७५ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १ निकायले रु.१५ लाख ७६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१३ करोड ८५ लाख ९९ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४ करोड १८ लाख ३ हजार पेशकी बेरूजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २८ कार्यालयको विनियोजन रु.२ अर्ब ५० करोड ३५ लाख, राजस्व रु.६० करोड ४३ लाख, धरौटी रु.७ करोड ५६ लाख र अन्य कारोबार रु.२ करोड ८१ लाखसमेत रु.३ अर्ब २१ करोड १५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहत संगठित संस्था एक र समिति २० को रु.१ अर्ब ३ करोड ९० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगत प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ पर्यटन नीति, २०६५ मा पर्यटन उद्योगको विकास एवं विस्तारको लागि क्षेत्रगत विकासको अवधारणासहित गुरुयोजना तर्जुमा गरी आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी प्रवर्द्धन गरिने उल्लेख छ । नीति निर्माण भएको ७ वर्ष व्यतीत भइसकदा पनि मन्त्रालयले गुरुयोजना तयार गरेको छैन ।
- १.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई बाँकी रहेको रकम फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट यो वर्ष नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, लुम्बिनी विकास कोषलगायत विभिन्न ९ संस्थालाई रु.६९ करोड ६३ लाख निकासी दिएकोमा खर्चको विवरण प्राप्त गरी बाँकी रकम फिर्ता गर्नुपर्नेमा विवरण प्राप्त गरेको देखिएन । विवरण प्राप्त गरी बाँकी रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा अनुदान रकमको लेखापरीक्षण भए नभएको अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले संस्कृति प्रवर्द्धन कार्यक्रमअन्तर्गत सम्भौता गरी विभिन्न १४ संघ, संस्था एवं स्मृति प्रतिष्ठानलाई रु.२ करोड ८३ लाख उपलब्ध गराएको छ । वितरित अनुदान सम्भौताका शर्तअनुसार उपयोग भए नभएको र लेखापरीक्षण गराए नगराएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको छैन ।
- १.४ आर्थिक ऐन, २०७१ मा नेपालमा रहेका क्यासिनो सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र प्राप्त प्रत्येक व्यक्ति तथा निकायले प्रत्येक क्यासिनो सञ्चालन गरेबापत वार्षिक तीन करोड र मेसिनबाट सञ्चालित भए दुई करोड रोयल्टी तिर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त ऐनमा वर्ष प्रारम्भ भएको मितिले २ महिनाभित्र मन्त्रालयमा रोयल्टी बुझाउनुपर्ने र नबुझाएमा वार्षिक १५ प्रतिशतका दरले शुल्क र सो म्याद नाघेको मितिले ३ महिनासम्म वार्षिक १५ प्रतिशतका दरले थप शुल्कसमेत लगाई रोयल्टी असुल गर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष क्यासिनो रोयल्टी रु.१९ करोड ६१ लाख मात्र असुल गरेको छ । दश क्यासिनोबाट शुल्क र थप शुल्कसमेत रु.१ अर्ब ४३ करोड १ लाख रोयल्टी असुल हुन बाँकी देखिएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १.५ अर्थ मन्त्रालयको २०६५।४।३० को निर्णयमा कुनै पनि निकाय वा अन्तर्गत कार्यसञ्चालन कोष रहेका भए त्यस्तो कोष बन्द गरी विनियोजन ऐनअनुसार बजेट विनियोजन गरेर मात्र कार्य सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष कार्य सञ्चालन कोषमा रु.२ करोड १९ लाख मौज्जात रहेको छ । यसै गरी पर्यटन कार्यालय, काँकडभिट्टाका नाममा रु.३६ लाख र पर्यटन कार्यालय, वीरगन्जमा रु.९ लाख रहेको छ । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

पर्वतारोहण रोयल्टी असूली र उपयोग

पर्वतारोहण रोयल्टी असूली र उपयोग कार्यको प्रभावकारिता एवं मितव्ययिता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरु देहायवमोजिम छन्:

२. **रोयल्टी असूली** – पर्यटन, संस्कृति तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय तथा पर्यटन विभागसमेतबाट २०६९।७० मा रु.३५ करोड ३५ लाख रोयल्टी असूली भएकोमा २०७०।७१ मा १०.३० प्रतिशत वृद्धि भई रु.३८ करोड ९९ लाख पुगेकोमा २०७१।७२ मा खुम्बु क्षेत्रमा गएको हिमपहिरो र भुकम्पका कारण रोयल्टी असूलीमा १६.२० प्रतिशत कमी भई रु.३२ करोड ६७ लाख भएको देखिन्छ। सरकारले वार्षिक लक्ष्य नतोकेका कारण लक्ष्य र असूलीको तुलनात्मक स्थितिको मूल्याङ्कन गर्न सकिएन। तसर्थ रोयल्टी असूलीको वार्षिक लक्ष्य निर्धारण गर्नुपर्दछ।

प्रमुख कार्य सम्पादन सूचक (KPI)

- पर्वतारोहण रोयल्टी असूली,
- रोयल्टी उपयोगको अवस्था,
- पर्यटन विकास गुरुयोजना।

३. **रोयल्टीको उपयोग** – पर्वतारोहण रोयल्टी बाँडफाँड तथा परिचालन निर्देशिका, २०७० अनुसार मन्त्रालयले रोयल्टीबाट प्राप्त रकमको ३० प्रतिशत रोयल्टी बाँडफाँड समितिले निर्धारण गरेको मापदण्डको आधारमा बाँडफाँड गरी सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिहरुलाई सशर्त अनुदानको रूपमा अख्तियारी पठाउने व्यवस्था छ। मन्त्रालयले विगत ३ आर्थिक वर्षमा जिल्ला विकास समिति १४ लाई रु.३२ करोड १० लाख निकासा गरेकोमा २०६९।७० र २०७०।७१ मा रु.२१ करोड ५१ लाख खर्च भएको र २०७१।७२ को खर्च विवरण प्राप्त गरेको देखिएन। साथै रोयल्टी रकमको उपयोग सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट अनुगमन भएको छैन। रोयल्टी रकमको सदुपयोग गरी पर्यटन प्रवर्द्धन हुने कार्यक्रमहरुको तर्जुमा र सञ्चालनमा ध्यान दिनुपर्दछ।

समस्या

- रोयल्टी असूली घट्दो क्रममा हुनु,
- रोयल्टीको प्रभावकारी उपयोगमा ध्यान नजानु।

४. **पर्यटन विकास गुरुयोजना** – पर्वतारोहण रोयल्टी बाँडफाँड तथा परिचालन निर्देशिका, २०७० अनुसार पर्वतारोहण वापत प्राप्त हुने रोयल्टी रकमबाट वार्षिक रु.५० लाख भन्दा बढी प्राप्त गर्ने जिल्ला विकास समितिले पर्यटन विकास गुरुयोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष जिल्ला विकास समिति १० लाई रु.९ करोड ३७ लाख अख्तियारी पठाएकोमा सोलुखुम्बु जिल्ला विकास समितिलाई रु.८ करोड ४७ लाख निकासा दिएकोमा पर्यटन विकास गुरुयोजना तर्जुमा गरेको छैन। जसबाट खर्च रकमको सदुपयोगबारे सुनिश्चित हुने अवस्था देखिएन। पर्यटन विकास गुरुयोजना तर्जुमा गर्नुपर्ने र मन्त्रालयबाट कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन हुनुपर्दछ।

सुझाव

- रोयल्टी असूली वृद्धिमा जोड दिनुपर्ने,
- उपयोगको प्रभावकारितामा ध्यान दिनुपर्ने।

समिति

५. **सीमित प्रतिस्पर्धा** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ९ मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा गरी खरिद गर्न नहुने उल्लेख छ। त्यस्तै सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१(१) मा सार्वजनिक निकायले रु.२० लाखभन्दा बढी लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य गराउँदा बोलपत्रको माध्यमद्वारा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समितिले यो वर्ष रु.७४ लाखको ४ निर्माण तथा मर्मत कार्यलाई १८ टुक्रा बनाई सोभै समितिकै सदस्यमार्फत कार्य गराएको छ। प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद कार्य टुक्राउनु र समितिकै सदस्यलाई रकम दिई निर्माण तथा मर्मत गराउनु कानूनसम्मत नदेखिएकोले सुधार गर्नुपर्दछ। समितिले आइन्दा नियमानुसार कार्य गर्ने जनाएको छ।

६. **बढी पेशकी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ (२) मा निर्माण व्यवसायीलाई पेशकी दिँदा सम्भौता रकमको २० प्रतिशतभन्दा बढी नहुने गरी दिनसक्ने व्यवस्था छ। मेची पहाडी क्षेत्र पर्यटन प्रवर्द्धन विकास समिति, इलामले कन्याम क्षेत्र पार्क तथा भ्युटावर प्वाइन्टमा सिंढि निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीलाई सम्भौता अङ्कको ८६ प्रतिशतले हुने रु.१२ लाख ३० हजार पेशकी दिएको देखियो। साथै निर्माण सम्पन्न हुन नसकी रु.१४ लाख २० हजारको कार्य अधुरो भई पेशकीसमेत बाँकी रहेको छ। नियमले तोकेभन्दा बढी पेशकी दिनेउपर कारबाही गरी बाँकी कार्य गर्नुपर्दछ।
७. **लेखापरीक्षण बक्यौता** – यो वर्ष नारायणहिटी दरबार संग्रहालय, पशुपति क्षेत्र विकास कोष, लुम्बिनी विकास कोष, बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद्, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, नेपाल सङ्गीत तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिष्ठान, इच्छुक सांस्कृतिक प्रतिष्ठान, पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठान विकास समिति, देवघाट क्षेत्र विकास समिति, बुढानिलकण्ठ क्षेत्र विकास समिति समेत १० इकाईको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ १५ निकायमा रु.१० करोड ८३ लाख ७० हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ४९ लाख ९८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.९ करोड ३३ लाख ७२ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.३ करोड ३६ लाख २० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
  - सगठित संस्था र समिति १६ को रु.७ करोड ३५ लाख ८० हजार बेरुजू देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.१ करोड ५७ लाख ९१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १९७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.३९ अर्ब ५९ करोड ५४ लाख, राजस्व रु.५१ करोड २४ लाख, धरौटी रु.५ करोड ७१ लाखसमेत रु.४० अर्ब १६ करोड ४९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। सो रकममा युवा खेलकुद, शान्ति तथा पुनर्निर्माण, संस्कृति तथा पर्यटन, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, ऊर्जा, वातावरण, शहरी विकास, राष्ट्रिय योजना आयोगसमेतको रु.७ अर्ब २ करोड १९ लाखसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था १४२ को रु.९६ अर्ब ९ करोड ३९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ५१ ले यो वर्ष पनि आन्तरिक आयबाट तोकिएको सीमाभन्दा रु.२६ करोड ५२ लाख प्रशासनिक कार्यमा बढी खर्च गरेका छन्। यस सम्बन्धमा २०६८।१२।१ मा सार्वजनिक लेखा समितिबाट बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारबाही गर्ने निर्णय भएकोमा कार्यान्वयन भएको छैन।

१.२. जिल्ला विकास समितिको आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखाले जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, अन्तर्गतका विषयगत कार्यालय र गाउँ विकास समितिको मासिक रुपमा लेखापरीक्षण नगरी वर्षको अन्त्यमा मात्र गरेको छ। तोकिएअनुसार आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली भरपर्दो बनाउनुपर्दछ।

यसैगरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुर, रुपन्देही, मोरङलगायत ३० को आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखाले गाउँ विकास समितिको २०७०।७१ सम्मको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन अनुगमन गरी सम्परीक्षण गरेका छैनन्। समयमै सम्परीक्षण गर्न लगाउनुपर्दछ।

१.३. यो वर्ष मन्त्रालयले २०७१ श्रावणदेखि २०७२ आषाढसम्म पटक पटक रु.५८ अर्ब २ करोड २९ लाखको खर्च गर्ने अख्तियारी पठाएको छ। अख्तियारी पठाएको स्थिति निम्नानुसार छ:

क्र.सं.	अख्तियारी दिएको महिना	रकम (रु.लाखमा)	प्रतिशत
१.	श्रावण-भाद्र	३५,३७,०८	६१.००
२.	असोज-मंसिर	७,२६,८६	१३.००
३.	पौष-चैत्र	९,१३,२५	१६.००
४.	वैशाख-जेठ	४,२३,५७	७.००
५.	आषाढ	२,०१,५३	३.००
	जम्मा:	५८,०२,२९	१००.००

गत विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था हुनुपर्दछ।

सरकारी कार्यालय

२. **लेखापरीक्षण** – सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमबाट यो वर्ष १ महानगरपालिका, ११ उप-महानगरपालिका, १८ नगरपालिकामा निकास गएको रु.९२ करोड ८३ लाख, स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमबाट महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका तथा नगरपालिका समेत १९१ इकाइको लागि निकास गएको रु.९० करोड ८१ लाख, प्राविधिक सहायताबापतको रु.४० करोड ३ लाख, बहुपक्षीय सहायताबाट स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभागअन्तर्गत ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई, ग्रामीण पहुँच

सुधार कार्यक्रम, भोलुङ्गेपुल क्षेत्रगत कार्यक्रमलगायत १२ कार्यक्रमको रु.२ अर्ब २३ करोड ८५ लाख र बेलायत सरकार (डी.एफ.आई.डी.) बाट वातावरणमैत्री स्थानीय शासन कार्यक्रमको लागि २२ उप-महानगरपालिकालाई उपलब्ध गराएको रु.३४ करोड ५० लाखसमेत रु.४ अर्ब ८२ करोड २ लाखको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

३. **स्थानीय निकायको लेखापरीक्षण** – यो वर्ष नेपाल सरकारबाट गाउँ विकास समिति र नगरपालिकालाई अनुदान उपलब्ध गराएको क्रमशः रु.७ अर्ब ३० करोड ४१ लाख र रु.४ अर्ब ३९ करोड २२ लाख गरी कुल रु.११ अर्ब ६९ करोड ६३ लाख तथा स्थानीय विकास शुल्क कोषबाट विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न उप-महानगरपालिका तथा नगरपालिकाहरूलाई उपलब्ध गराएको रु.१ अर्ब ५८ करोड ८१ लाखसमेत रु.१३ अर्ब २८ करोड ४४ लाखको लेखापरीक्षण स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ अनुसार पेशागत लेखापरीक्षकबाट गर्ने व्यवस्था रहेकोले यस कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गरिएको छैन ।

४. **सेस्ता पेस नभएको** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौं, ताप्लेजुङ, पर्सा, सोलुखुम्बु र दोलखाले रु.३ करोड ९० लाख, जुम्लाले विश्व खाद्य कार्यक्रमबाट सोभै भुक्तानी भएको रु.९५ लाख र वस्तुगत सहायताबापतको ११२.५ मेट्रिकटन चामल र सिन्धुपाल्चोकले भूकम्पबाट कार्यालय भवन र सेस्ता नष्ट भएको कारण देखाई जिल्ला विकास समितिको कोष र ३४ बजेट उपशीर्षकबाट खर्च लेखेको रु.४२ करोड ६५ लाखको सेस्ता पेस नगरेकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन ।

५. **सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम** – यस कार्यक्रममा यो वर्ष रु.१२ अर्ब २६ करोड ३४ लाख खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५.१. सामाजिक सुरक्षा भत्ता कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ को दफा १६ मा भत्ता पाइरहेको व्यक्तिले विभिन्न कारणले नपाउने भएमा लगत कट्टा र विवरण तयार गरी नगरपालिका र गाउँ विकास समितिले प्रत्येक वर्षको पौष र जेठ महिनाभित्र जिल्ला विकास समितिको कार्यालयमा र सो कार्यालयले प्रत्येक वर्षको माघ र असार महिनाभित्रमा मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने र सोही फाराममा भरिएको विवरणलाई आधार मानी आगामी वर्षका लागि वार्षिक बजेट प्रस्ताव गरिने व्यवस्था छ ।

मन्त्रालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनअनुसार कुल २१ लाख ६० हजार ५७६ जना लाभग्राहीमध्ये यो वर्ष ७५ हजार ८३२ जना (३.५ प्रतिशत) को लगत कट्टा गरेको देखियो । यो वर्ष ३९ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, १ महानगरपालिका, ७ उप-महानगरपालिका र ८ नगरपालिकामा ८ लाख ६७ हजार १०० लाभग्राही रहेकोमा कसैको पनि लगत कट्टा गरेको पाइएन । मन्त्रालयमा पेस भएको विवरणको आधारमा निकास हुँदा मृत्यु भएका, बसाई सरेका र ५ वर्ष उमेर पूरा भएका लाभग्राहीको नाममा पनि रकम निकास हुनसक्ने अवस्था छ । अतः मन्त्रालयले कार्यविधिअनुसारको विवरण लिई लगत अद्यावधिक गरी निकास दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

५.२. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ अनुसार अन्तिम किस्ताको पेशकी आषाढको २६ भित्र फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुर, अर्घाखाँची, सिरहालगायत ५२ ले सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा गरेको खर्चमध्ये रु.२ अर्ब ८५ करोड ६६ लाख पेशकी फछ्यौट गरेका छैनन् । तोकिएको समयमा फाँटवारी पेस गरी पेशकी फछ्यौट नगराउनेलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

५.३. यो वर्ष २ हजार २५० गाउँ विकास समितिको सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्नेको मूल अभिलेख र भरपाई परीक्षण गर्दा लगतमा नाम नभएका व्यक्तिको नाममा भत्ता वितरण गरेको, मूल लगत संख्याभन्दा बढी व्यक्तिलाई वितरण गरेको, ५ वर्ष उमेर पुगेका दलित बालबालिकाको नाममा भत्ता वितरण गरेको, मूल अभिलेखसँग भिडान गर्न नसकिने गरी भर्पाई तयार गरेको, जेष्ठ नागरिक, एकल महिला र दलित जेष्ठ नागरिकको लगत र भरपाई छुट्टाछुट्टै नराखी एकै ठाउँमा राखेको, केही व्यक्तिको नाममा दोहोरो भुक्तानी भएको, प्रमाणपत्र नम्बर, लगत र भरपाई भिडान हुन नसकेको कौफियत देखिएको छ । जिल्ला विकास

- समितिको कार्यालय, बाजुरा, पर्वत, धनुषा, सुनसरी, जाजरकोट, रुकुम, कैलाली, हुम्ला, बैतडी, रुपन्देही र काठमाडौंका नमुना छनौटमा परेका ३/३ गाउँ विकास समितिमा उपर्युक्त अवस्था देखिएकोले भुक्तानी भएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता रु.९ करोड १३ लाख र अन्य सम्पूर्ण गाउँ विकास समितिको भत्ता वितरणको सम्पूर्ण अभिलेख र भर्पाइ कार्यालयबाट छानबिन गरी वास्तविक खर्च यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ५.४. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुस्ताङ, तेह्रथुम, धादिङ, सोलुखुम्बु, अर्घाखाँची, कञ्चनपुर, रौतहट र सल्यानका १८ गाउँ विकास समितिमा लगत नभएका, मृत्यु भइसकेका र बसाई सरेकालाई रु.१८ लाख भुक्तानी दिएको देखियो । यो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५.५. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुगुले १४ गाउँ विकास समितिबाट प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरेको विवरण २०७१/१२/२९ मा मन्त्रालयमा पठाएको छ । सोही विवरणको आधारमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता निकास दिनुपर्नेमा फरक पारी रु.२१ लाख बढी निकास दिएको रकम असुल गर्नुपर्ने देखियो ।
६. **फ्रिज** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) मा खर्च हुन नसकी बाँकी रहेको रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान र अन्तर्गत केन्द्रले गत वर्षको समेत रु.१ करोड ८९ लाख, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रुपन्देही, मोरङ, काभ्रेपलाञ्चोकलगायत १५ ले रु.५ करोड २९ लाख र जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौं, काभ्रेपलाञ्चोक र रुपन्देहीलगायत १९ ले जिल्ला विकास कोषमा ट्रान्सफर गरेको रु.८ करोड ७४ लाखसमेत रु.१५ करोड ९२ लाख फिर्ता गरेका छैनन् । सो रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
७. **दिगो विकास कार्यक्रम** – आठ जिल्लाका अति सीमान्तकृत समुदाय (बोटे, कुमाल, माभी र दलित) लाई सामाजिक तथा आर्थिक रूपमा सशक्त बनाई गरिबी न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्य रहेको यो आयोजना २०७२/१०/६ बाट समाप्त भएको छ । आयोजनामा गत वर्षको रु.३ करोड ४२ लाख समेत रु.१३ करोड ४२ लाख खर्च भएकोमा देखिएका व्यहोरा निम्नबमोजिम छन् :
- ७.१. मन्त्रालय र परामर्शदाताबीच भएको सम्झौतामा प्रोभिजनल समको रकम वास्तविक बिलबमोजिम भुक्तानी गरिने उल्लेख छ । आयोजनाले प्रोभिजनल समबाट बिल, भरपाई बेगर यो वर्ष रु.२ करोड ५ लाख भुक्तानी गरेको छ ।
- ७.२. अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०७० मा तोकिए बाहेकका विषय र दरभन्दा अधिक दरमा खर्च गर्नुपरेमा अर्थ मन्त्रालयको पूर्वस्वीकृति लिएर मात्र खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले यो वर्ष ५ तालिम, गोष्ठी तथा अन्य कार्यक्रममा अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति नलिई मापदण्डभन्दा रु.४७ लाख बढी खर्च गरेको छ ।
८. **सुनौला हजार दिन कार्यक्रम** – देशका १५ जिल्लाका २९२ गाउँ विकास समितिमा स्थानीय समुदायका बाल तथा मातृ कुपोषणलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यक वस्तु तथा सेवाको आपूर्तिको लागि विश्व बैङ्कको ४० मिलियन अमेरिकी डलर सहायताबाट यो आयोजना सन् २०१२ अक्टोबरदेखि २०१७ मार्चसम्मका लागि सञ्चालनमा रहेको छ । आयोजनामा गत वर्षको रु.१८ करोड ३० लाखसमेत रु.६८ करोड २२ लाख खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन् :
- ८.१. आयोजनाले खरिद गरेको रु.१ करोड ३४ लाख मूल्यका १३८ ल्यापटप, १५ प्रिन्टर र १५ यू.पी.एस. सम्बन्धित गाउँ विकास समिति तथा जिल्ला विकास समितिमा हस्तान्तरण नगरी २०७२/१०/२९ सम्म आयोजनामा नै मौज्जात राखेको देखियो ।
- ८.२. आयोजना कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७० ले सबै कार्यक्रम आर्थिक वर्षभित्रमा सम्पन्न गर्नुपर्ने र कार्य प्रगति अनुसार ३ किस्तामा रकम निकास दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिरहाले १४ गाउँ विकास समितिको लागि रु.३ करोड ७५ लाखको कार्यक्रम स्वीकृत गरेकोमा सबै गाउँ विकास समितिले शौचालय निर्माण, ३ गाविसले पशुजन्य पोषण, २ गाविसले हैण्डपम्प तथा २ गाविसले पोषण कार्यक्रम सम्पन्न गरेका छैनन् ।

८.३. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५(घ) मा उपभोक्ता समितिलाई गरेको निर्माण कार्यको मूल्याङ्कन र नापी किताब तथा अन्तिम कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा भुक्तानी दिने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रौतहट र महोत्तरीले १२ गाउँ विकास समितिमा ट्युबवेल जडान, विद्यालय सरसफाई र सुरक्षित पानी प्रयोगको लागि धारा जडानजस्ता भौतिक निर्माणसमेतको कार्यमा नापी किताब र कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनबेगर रु.६६ लाख भुक्तानी गरेको छ । वास्तविक कामको आधारमा खर्च लेखनुपर्दछ ।

स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभाग

९. **कार्य प्रगति** – यो वर्ष २०६७/६८ देखि २०६९/७० सम्म खरिद सम्झौता भएका रु.९५ करोड ७९ लाख लागतका ६ पुल सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा कुनै पनि सम्पन्न भएका छैनन् । यो वर्ष सम्पन्न गर्नुपर्ने मध्ये ३ ठेकामा ६५ प्रतिशत र ३ ठेकामा १० प्रतिशतमात्र प्रगति भएको छ । चार ठेकामा मोविलाइजेशन पेशकी रु.२ करोड ८६ लाख फछ्योर्ट हुन बाँकी रहेको छ । समयमा कार्यसम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई नियमानुसार कारबाही गरी कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१०. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – खरिद सम्झौतामा काम शुरु गरेको १२ महिनाभित्र फाउण्डेशन र एबुटमेण्टको काम पूरा गर्नुपर्ने र सो अवधिमा कार्य पूरा नगरेमा सम्झौता अङ्कको प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लाग्ने व्यवस्था छ । खोटाङको साप्सु खोला पुल निर्माणको लागि २०६९/७० मा अनुबन्ध भएका निर्माण व्यवसायीले रु.६ करोड ५८ लाखको उक्त निर्माण कार्य तोकिएको अवधिभन्दा ४४ दिन ढिलो गरी सम्पन्न गरेको देखियो । निर्माण कार्य तोकिएको अवधिमा पूरा नगरेकोले सम्झौता अनुसार प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले लाग्ने पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१४ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम

११. **खर्च र प्रगति** – सार्वजनिक वस्तु तथा सेवामा सर्वसाधारणको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने, समावेशी, जवाफदेही तथा उत्तरदायी स्थानीय शासन एवं समुदायको स्थापना गरी सम्पूर्ण स्थानीय निकायमा गरिबी न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारको १ हजार १२६ मिलियन र १४ विकास साभेदार संस्थाको २३६ मिलियन समेत १ हजार ३६२ मिलियन अमेरिकी डलरको सहयोगमा १६ जुलाई २०१३ देखि १५ जुलाई २०१७ सम्म यो आयोजना सञ्चालन हुने उल्लेख छ ।

यो वर्ष मन्त्रालयले एकीकृत कार्यक्रम स्वीकृत गरे तापनि जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका र गाउँ विकास समितिमार्फत सञ्चालित कार्यक्रमको समग्र प्रगति विवरण तयार गरेको छैन । आयोजना अवधिभित्र रु.१ खर्च १५ अर्ब ७८ करोड ९४ लाख खर्च गर्ने लक्ष्य राखेकोमा यो वर्ष रु.२२ अर्ब ११ करोड ७२ लाखसमेत हालसम्म रु.४० अर्ब ४ करोड ७९ लाख (३४.५८ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । दुई वर्षमा भएको खर्चको अनुपात हेर्दा ४ वर्षभित्र आयोजना सम्पन्न हुन सक्ने देखिदैन । एकीकृत प्रगति विवरण तयार नगरेकाले लक्ष्यअनुसार काम भएको आश्वस्त हुने आधार भएन । मन्त्रालयले एकीकृत प्रगति विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

१२. **खर्चको उपादेयता** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, इलाम, डोटी, उदयपुरलगायत २५ ले बाखा र बंगुरको खोर निर्माण, गाईगोठ सुधार, चिस्यान केन्द्र निर्माण, मौरीपालनलगायतका क्षेत्रमा स्थानीय नागरिक सचेतना केन्द्रमार्फत कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यो वर्ष रु.२० करोड ८२ लाख सम्बन्धित गाउँ विकास समितिमा पठाएका छन् । अनुदानसम्बन्धी मार्गदर्शनमा उपभोक्ता समिति र अनुगमन समिति गठन गरी नागरिक सचेतना केन्द्रको जिम्मेवारीमा योजना कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, गाउँ विकास समितिले योजनाको प्राविधिक जाँचपास, फरफारक, सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी योजनागत खर्च एवं भौतिक प्रगति प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको एक महिनाभित्र जिल्ला विकास समितिको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने प्रावधान छ । उल्लिखित प्रावधानअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गरेको पुष्टि

हुने प्रमाण पेस नभएकोले खर्च रकम उद्देश्यमूलक भएको विश्वस्त हुने आधार रहेन । कार्यविधिअनुसार सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ ।

१३. **कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४(१) मा दर्ता भएको व्यक्तिले वस्तु वा सेवा बिक्री गर्दा प्रापकलाई कर बीजक दिनुपर्ने व्यवस्था छ । विकेन्द्रित ग्रामीण पूर्वाधार तथा जीविकोपार्जन सुधार कार्यक्रमले सडक प्रभावित जिल्लाका व्यक्तिलाई तालिम दिन मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका एक प्रा.लि. सँग कर बीजक पेस गर्नुपर्ने गरी रु.३ करोड ४१ लाख र कर बीजक पेस गर्नु नपर्ने गरी रु.७ करोड ८१ लाखसमेत रु.११ करोड २२ लाखमा कार्यसम्पन्न गर्न २०७१।८।१७ र २०७१।१२।१७ मा सम्झौता गरेको छ । यो वर्ष प्रथम प्याकेजको रु.१ करोड ७३ लाखको कर बीजकबेगर भुक्तानी दिएको छ । मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको प्रा.लि.सँग मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक पेस गर्नु नपर्ने गरी सम्झौता गरेको र कर बीजक बेगर भुक्तानी दिएको नियमसम्मत देखिएन ।
१४. **अचल सम्पत्ति व्यवस्थापन** – स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानअन्तर्गतको महिला विकास प्रशिक्षण केन्द्र, सुर्खेतको कार्यालय परिसरको ४ विगाहा जमिनमा बाढी पीडितको अस्थायी बसोबास रहेको, ग्रामीण विकास प्रशिक्षण केन्द्र, जनकपुरको ४ विगाहा जग्गा र सोमा निर्मित भवनमा सशस्त्र प्रहरी सीमा सुरक्षा कार्यालय रहेको र महिला प्रशिक्षण केन्द्र जावलाखेलअन्तर्गत भैंसेपाटीको भवन सुरक्षा निकायले उपयोग गरेको पाइयो । प्रतिष्ठानको उद्देश्य अनुकूल जमीन तथा भवन उपयोग गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
१५. **जिन्सी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५५ को उपनियम (१) मा जिन्सी सामान जिम्मा लिने कर्मचारी सरुवा, बढुवा, अवकाश वा अन्य कुनै कारणबाट कार्यालय छोडी जाँदा बरबुभारथ गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४६ बमोजिम कार्यालयमा रहेको सामान जिन्सी सहायक र कार्यालय प्रमुखको जिम्मा रहने उल्लेख छ । जिन्सी व्यवस्थापनमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १५.१. स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि विभागले उपलब्ध गराएको सवारीसाधनको विवरणअनुसार रु.६२ लाखको ४ थान गाडी शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय, जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, स्याङ्जा र अछाम तथा राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण आयोजनामा पठाएको र १० थान मोटरसाइकल अन्यत्र सरुवा भएका कर्मचारीले बुझिलिएको उल्लेख छ । ती सवारीसाधन फिर्ता प्राप्त गरी जिन्सी अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । यसैगरी अन्यत्र कार्यालयमा सरुवा भई गएका तथा लामो समयदेखि काजमा खटिएका ८ कर्मचारीको नाममा रहेको रु.१० लाख मूल्यका १२ थान ल्यापटप आवश्यक कारबाही गरी फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
- १५.२. स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमबाट अन्यत्र सरुवा एवं अवकाश भई मन्त्रालयमा कार्यरत नरहेका ६ कर्मचारीले बुझेको रु.४ लाख मूल्यका ५ थान ल्यापटप र १ कर्मचारीले बुझेको रु.१ लाख मूल्यको मोटरसाइकल ती कर्मचारीहरूबाट फिर्ता गरेको छैन । बरबुभारथ नगरी अवकाश एवं रमाना दिने कर्मचारीलाई आवश्यक कारबाही गरी ती सामान फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
- १५.३. सामुदायिक सिंचाई आयोजनाको स्वामित्वमा रहेका ल्यापटप-३, मोटरसाइकल-३, कम्प्युटर-१, आइप्याड-१ लगायतका रु.१२ लाख मूल्यका सामान मन्त्रालय र स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभागका कर्मचारीले प्रयोग गरेको देखियो । आयोजनाको उद्देश्य प्राप्तिको लागि खरिद गरिएका साधन एवं मेसिनरी औजारहरू अन्यत्र प्रयोग हुनु नियमसम्मत देखिएन । उक्त सामान आयोजनाले फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

जिल्ला विकास समितिहरू

१६. **आन्तरिक आय** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २१५, २१६, २१७ र २१८ मा जिल्ला विकास समितिले कर, दस्तुर, सेवा शुल्क र बिक्रीबाट आय आर्जन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । ऐनमा भएको उक्त व्यवस्थाअनुसार जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ६७ ले यो वर्ष कर, दस्तुर, सेवा शुल्क, बिक्रीबाट रु.१ अर्ब ७७ करोड ५२ लाख आम्दानी गरेका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १६.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौं, भापा, रुपन्देहीलगायत ४३ ले विभिन्न आय ठेक्काका व्यवसायीहरूबाट गत वर्षसम्मको रु.३३ करोड ७ लाखसमेत रु.३७ करोड ६५ लाख सेवा शुल्क, कर दस्तुर र बिक्रीबापतको रकम असुल गरेका छैनन् । यस सम्बन्धमा २०६९/१/१० मा सार्वजनिक लेखा समितिले यथाशीघ्र असुल गर्न निर्देशन दिएकोमा असुल गरेको पाइएन ।
- १६.२. यस वर्ष पनि जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भापा, मोरङ, धादिङलगायत २४ ले परिमाण नियन्त्रण नगरी ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल आदिको ठेक्काबाट रु.८४ करोड ९९ लाख असुल गरेको छ । परिमाण यकिन नगरिँदा प्राकृतिक स्रोत सम्पदाको अत्यधिक दोहन भई वातावरणमा नकारात्मक असर पर्नुका साथै जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुनुपर्ने आम्दानीमा समेत असर परेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले ऐनअनुसार निकासी परिमाण नियन्त्रण गरेर मात्र आफ्नो क्षेत्रअन्तर्गतका प्राकृतिक स्रोत बिक्रीको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १६.३. व्यवस्थापिका संसदको प्राकृतिक स्रोत र साधन समितिको अध्ययन प्रतिवेदन, २०६६ तथा सर्वोच्च अदालतबाट २०६७/४/२१ मा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा भिन्न दिँदा वातावरणीय सन्तुलन नबिग्रने गरी निश्चित परिमाण र क्षेत्र तोकी ठेक्का व्यवस्थापन गर्ने आदेश भएको छ । वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनअनुसार जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, कास्कीअन्तर्गतका ८ खोला घाटबाट १ लाख ६५ हजार ७०७ घ.मि. ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् गर्न मिल्नेमा २ लाख ७३ हजार ९१८ घ.मि. उत्खनन् गर्न अनुमति दिएको छ । प्रतिवेदनको कार्यान्वयन नहुँदा ती स्थानहरूमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा अत्यधिक उत्खनन् भई भू-संरक्षण, वातावरण र जैविक विविधतामा नकारात्मक असर पर्न सक्दछ ।
- १६.४. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १५(३) मा स्थानीय निकायले कर लाग्ने वस्तु वा सेवा बिक्री गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय कपिलवस्तु, धादिङ, धनुषालगायत ३६ ले यो वर्ष असुल गरेको ठेक्का आम्दानी रु.४८ करोड ९२ लाखको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.६ करोड ३६ लाख असुल गरेको छैन । उक्त कर असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १६.५. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २१ मा म्यादभित्र बुझाउनुपर्ने कर कुनै करदाताले नबुझाएमा वार्षिक १० प्रतिशत थप दस्तुरसमेत असुल गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समिति, बारा र सप्तरीले अमानतमा कर, दस्तुर, सेवाशुल्क र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत असुल गरेकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२३ लाख सञ्चित कोष दाखिला गरेको छैन । असुली भएको कर र सोको हुने थप दस्तुर सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
- १६.६. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम १६९(५) बमोजिम बैङ्कको कार्यसम्पादन जमानत लिई पढा दिनुपर्नेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुर, डडेल्धुरा र जाजरकोटले रु.१ करोड १९ लाखको आय ठेक्का सम्भौता गर्दा जमानत नलिई पढा दिएको देखियो । कार्यसम्पादन जमानत नलिई सम्भौता गर्नेलाई जिम्मेवार बनाई ती ठेक्काको जमानत लिनुपर्दछ ।
- १६.७. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुरले गत विगत वर्षसम्मको ठेक्का आय रु.६४ लाख धरौटीमा आम्दानी बाँधेको व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेकोमा यो वर्ष पनि सो रकम धरौटी खातामा नै रहेको छ । उक्त रकम आय शीर्षकमा आम्दानी बाँधनुपर्ने देखिन्छ ।
- १६.८. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १७६ अनुसार जफत गरेको धरौटी स्थानीय निकायको कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषा र प्युठानले आय ठेक्कामा जफत गरेको धरौटी रु.१६ लाख आन्तरिक कोषमा दाखिला गरेको छैन । त्यसैगरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बारा र धनुषाले एक व्यवसायीले बुझाउनुपर्ने रु.२९ लाख आन्तरिक कोषमा दाखिला गरेको छैन । यो रकम आन्तरिक कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १६.९. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुरले जिन्सी शाखामा रहेको रसिद नियन्त्रण खाताबमोजिम यो वर्ष १७ नाकामा अमानतबाट कर उठाउन १ हजार ३७५ प्याड नगदी रसिद उपलब्ध गराएकोमा रसिदहरूको

सिलसिलेवार नम्बर र मितिअनुसार आम्दानी रकम दाखिला भएको पाइएन । लेखापरीक्षण अवधिसम्म १ हजार १९९ प्याड प्रयोग भएको तथा लेखापरीक्षणलाई प्राप्त विवरणअनुसार राजस्व शाखाबाट १ हजार १२३ प्याड सङ्कलकले बुझिलिएको देखियो । भण्डारबाट बुझेको, प्रयोग भई फिर्ता भएको परिमाण र विवरणबाट प्राप्त परिमाण भिडान हुन नसकेकोले फिर्ता हुन बाँकी रसिद १७६ प्याडको आय छानबिन गरी दाखिला हुनुपर्दछ ।

१६.१०. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १९९(५) मा नगदी रकमको लगत हिनामिना गरी हानि नोक्सानी पारेकोमा १५ दिनभित्र नोक्सानी भएको रकम सरकारी बाँकी सरह तुरुन्त असुलउपर गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सप्तरी, बारा र नवलपरासीले कर, दस्तुर, सेवाशुल्क क्रमशः रु.२० लाख, रु.५ लाख र रु.५ लाखसमेत रु.३० लाख असुल गरेकोमा उक्त रकम बैङ्क दाखिला गरेको छैन । सङ्कलन भएको राजस्व दाखिला नगर्ने कर्मचारीलाई कारबाही गरी उक्त रकम दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१७. **आनुपातिक कट्टी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५ अनुसार उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालित योजनाहरूमा सम्भौताअनुसारको योगदानभन्दा कम काम भएमा कार्यालयले दिने अनुदान रकममा समेत आनुपातिक हिसाबबाट कट्टा गरेर भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय महोत्तरी, बाजुरा, डडेल्धुरा, काभ्रेपलाञ्चोक, नवलपरासी, सिरहालगायत ३६ ले उपभोक्ता समितिहरूलाई खुद काम गरेको अनुपातभन्दा रु.९२ लाख बढी भुक्तानी दिएका छन् । बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१८. **कन्टिन्जेन्सी** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ मा जिल्ला विकास समितिले पुँजीगत लगानीको रकमबाट "क" "ख" र "ग" वर्गका जिल्लामा क्रमश ५, ४ र ३ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी रकम छुट्याई खर्च गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भापा, डडेल्धुरा, अर्घाखाँचीलगायत २२ ले विभिन्न बजेट शीर्षकहरूमा नियमले तोकेभन्दा रु.१ करोड १२ लाख बढी कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेका छन् । सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९/११/१० मा यस्तो कार्य गर्नेलाई सचेत गराउने निर्णय भएकोमा समेत यस प्रकारको खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा सुधार भएको छैन ।

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, पर्वतले यो वर्ष विद्युत रोयल्टी शीर्षकअन्तर्गत विनियोजित रु.३ करोड ९४ लाखको ४ प्रतिशतले हुने रु.१६ लाख एकमुष्ट कन्टिन्जेन्सी खातामा ट्रान्सफर गरी खर्च गरेको छ । यो वर्ष रु.१ करोड २ लाख खर्च भई बाँकी रु.२ करोड ९२ लाख फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गरेको देखियो । बजेट खर्च नभएको अवस्थामा समेत रु.१२ लाख कन्टिन्जेन्सीमा खर्च गरेकोले उक्त खर्च नियमसम्मत देखिएन ।

१९. **अनुदान खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६ मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईका साथ प्राविधिक मूल्याङ्कन, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनसहित सेस्ता राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रुपन्देही, मकवानपुर, सप्तरीलगायत १५ ले विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनको लागि प्राप्त सशर्त अनुदान रु.१८ करोड ९१ लाख सम्बन्धित गाउँ विकास समितिको खातामा सारेको छ । अनुदान दिएको रकमको प्राविधिक मूल्याङ्कन, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तथा अनुगमन प्रतिवेदनसमेत प्राप्त नगरेकोले उक्त खर्च र उपलब्धिको सम्बन्धमा आश्वस्त हुने अवस्था रहेन । यस्ता खर्चका सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९/११/१० मा बिल भरपाई र प्राविधिक मूल्याङ्कन गर्ने नभए सम्बन्धितबाट असुल गर्ने निर्णय भएकोमा यो वर्ष पनि कार्यान्वयन भएको छैन । सशर्त अनुदान रकम यसरी उपलब्ध गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

२०. **बीमा** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ अनुसार खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले बीमा गराउनुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय गोरखा, स्याङ्जा, पाल्पा, रामेछाप, नवलपरासी, पर्सा र जाजरकोटले रु.१० लाखभन्दा बढीको लागत अनुमान स्वीकृत गरी ठेक्का बन्दोबस्त गरेका १४ ठेक्कामा

- बीमाको व्यवस्था नगरी रु.१४ करोड २३ लाखको सम्भौता गरेका छन् । निर्धारित सीमाभन्दा बढी लागत अनुमान भएका निर्माण कार्य गराउँदा अनिवार्य रूपमा बीमा गर्नुपर्दछ ।
२१. **उपभोक्ता समिति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ अनुसार रु.६० लाखसम्म लागत अनुमान भएका निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २१.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भक्तपुर, पर्वत, काठमाडौं र पाल्पाले रु.६० लाखभन्दा बढी लागत अनुमान भएका रु.४ करोड १० लाखको निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराई यो वर्ष रु.३ करोड खर्च गरेको पाइयो ।
- २१.२. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६४(२) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान स्वीकृत नमर्सनुसार तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, अछाम, ओखलढुङ्गा, काठमाडौं, डोल्पा, रसुवा, हुम्ला र मुगुले नमर्सबमोजिम रु.२ करोड ६ लाखको लागत अनुमान तयार गरी उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.२ करोड ४८ लाख भुक्तानी गरी रु.४२ लाख बढी भुक्तानी गरेको छ । नमर्सभन्दा बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२२. **भुक्तानीमा कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ र ८९ मा भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ६३ ले नियमानुसार भुक्तानीमा कट्टी गर्नुपर्ने आयकर र बहाल कर रु.१ करोड ६६ लाख कट्टी गरेको पाइएन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२३. **बैङ्क मौज्जात** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(५) मा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले आफ्नो आम्दानीको रकम आगामी आर्थिक वर्षका लागि जिम्मेवारी सारी लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३४ ले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा सेस्ता अनुसारको बैङ्क मौज्जातभन्दा बैङ्क विवरणअनुसार रु.४६ करोड ५२ लाख बढी तथा १३ ले रु.५ करोड ८३ लाख घटी देखाएका छन् । यसरी बैङ्क रकम घटी/बढी भएकोमा बैङ्क समायोजन हिसाब तयार नगरेकोले मौज्जात रकम यकिन हुन सक्ने देखिएन । बैङ्क मौज्जात घटी/बढी देखिएको सम्बन्धमा आवश्यक छानबिन एवं कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।
२४. **गत वर्षको जिम्मेवारी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(५) मा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम आगामी वर्ष जिम्मेवारी सार्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय कञ्चनपुर, दार्चुला, डोल्पा, बैतडी र बाराले गत वर्षको मौज्जातभन्दा रु.१ करोड २९ लाख घटी तथा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मुस्ताङ, तेह्रथुम, अछाम, सिरहा, मुगुले रु.१ करोड १८ लाख बढी जिम्मेवारी सारेका छन् । घटी/बढी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।
२५. **आर्थिक सहायता** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को नियम १३(४) मा स्थानीय निकायमा निर्वाचित प्रतिनिधि बहाली नभएसम्म वा अर्को व्यवस्था नभएसम्म सचिवले स्थानीय निकायको रकमबाट आर्थिक सहायता, चन्दा, पुरस्कार एवं संस्थागत अनुदान वितरण गर्न नपाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, ललितपुर, भक्तपुर, बागलुङ, मोरङ, भोजपुर, काठमाडौं, डोल्पालगायत ११ ले आन्तरिक पुँजीगत खर्च शीर्षक तथा अन्य शीर्षकबाट रु.२७ लाख आर्थिक सहायता दिएका छन् । सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९/११/१० मा यस्तो खर्च गर्ने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई सचेत गराउने र आयन्दा दोहोरिन नदिने निर्णय भएकोमा स्थिति यथावत् रहेको छ । आर्थिक सहायता खर्च लेख्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२६. **सापटी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ३५ मा खर्च गर्ने अधिकारीले स्वीकृत कार्यक्रम र अख्तियारीको सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषा, सुनसरी, दैलेख र गोरखाले जिल्ला विकास समिति कोषबाट भारतीय सहयोग कार्यक्रमबाट

- शोधभर्ना लिने गरी १० कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.१ करोड ५२ लाख सापटी जनाई खर्च लेखेकोमा उक्त रकम शोधभर्ना लिएको देखिएन । स्वीकृतिबेगरको कार्यमा खर्च लेख्न मिल्दैन ।
२७. **कम लागतका योजना** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ११(२) मा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले विनियोजन भएको पुँजीगत अनुदानबाट रु.५ लाखभन्दा कम लागतका कार्यक्रम वा आयोजना छनौट गर्न नहुने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रुपन्देही, मोरङ, काठमाडौँलगायत २० ले यो वर्ष पुँजीगत शीर्षकबाट रु.५ लाखभन्दा कम लागतका ३ हजार ८९२ योजना छनौट गरी रु.६६ करोड ४९ लाख खर्च गरेको पाइयो । कार्यविधिको पालना नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
२८. **अन्य प्रयोजनको खर्च** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २७(१) मा कार्यालयमा प्राप्त हुन आएको रकम तोकिएको काममा मात्र खर्च गर्न पाइने तथा तोकिएको काम बाहेक अन्य काममा खर्च गरेमा जिम्मेवार व्यक्तिबाट यस्तो खर्च रकम असुलउपर गरी विभागीय कारबाही समेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भापा, पर्वत, तनहुँ, जाजरकोट, रुपन्देही, मोरङलगायत २३ ले छुट्टै अस्तित्व र बजेट व्यवस्था भएका जिल्लास्थित १२२ कार्यालयको विभिन्न कार्यमा रु.१ करोड ७९ लाख भुक्तानी गरेको पाइयो । ऐनमा भएको व्यवस्थाको पालना नगर्ने उपर तोकिएअनुसार कारबाही गर्नुपर्दछ ।
२९. **परिषद्बाट स्वीकृत नभएका योजना** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(१) मा जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत कार्यक्रम र बजेटको सीमाभित्र रही निर्धारित कार्यमा रकम खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रुपन्देही, मोरङ, धनुषालगायत २५ ले परिषद्बाट पारित योजना र बजेटलाई एकल बोर्डको निर्णयको आधारमा खण्डीकरण गरी परिषद्ले पारित नगरेका १ हजार २९६ योजनामा रु.४४ करोड १९ लाख खर्च गरेका छन् । योजनाको प्राथमिकीकरण तथा योजना छनौटका १४ चरणलाई अनुसरण नगर्दा माग भई आएका योजनामा लगानी अपुग हुने अवस्था सिर्जना हुन्छ । अतः एकमुष्ट बजेट राख्ने तथा एकल बोर्डको पटके निर्णयका आधारमा योजना बाँडफाँड गर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।
३०. **राजस्व बाँडफाँड** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २११ मा जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँडबापतको रकम प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्न नपाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सिरहा, पाल्पा, तनहुँलगायत १८ ले राजस्व बाँडफाँड बापत प्राप्त रु. ६ करोड ६२ लाख प्रशासनिक कार्यमा खर्च गरेका छन् । नियममा भएको व्यवस्था पालना नगरी खर्च गर्न मिल्दैन । यस्ता कारोबार गर्नेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
३१. **बजेट बाँडफाँड** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १३(ज) मा परिषद्बाट आयोजनागत रूपमा बजेट बाँडफाँड नगरी अवण्डाको रूपमा एकमुष्ट राख्न नपाइने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मकवानपुर, भक्तपुर, धनकुटा, पर्वत, धनुषा, सुनसरीलगायत २१ ले परिषद्बाट २०७१।७२ को लागि स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रममा आयोजनागत बजेट बाँडफाँड नगरी एकमुष्ट रूपमा रु.५५ करोड ४ लाख बजेट व्यवस्था गरेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१० मा आयन्दा अवण्डाबाट काम गरेको पाइएमा कारबाही गर्ने निर्णय गरेकोमा सोही व्यहोरा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ ।
३२. **चालु प्रकृतिका खर्च** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को बुँदा १३ मा जिल्ला विकास कोषको पुँजीगत रकमबाट कुनै पनि प्रकारको चालु प्रकृतिका खर्च, आर्थिक सहायता, चन्दा एवं पुरस्कारसम्बन्धी खर्च, सापटी ल्याई वा रकमान्तर गरी चालु शीर्षकमा खर्च गर्न नपाइने उल्लेख छ । पुँजीगततर्फको कार्यक्रमबाट जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भापा, भक्तपुर, इलाम, पर्वत, रुपन्देही, मोरङ, ललितपुर, महोत्तरी र उदयपुरले तलब भत्ता, कन्टिन्जेन्सीलगायतका चालु प्रकृतिका कार्यमा रु.१ करोड ३७ लाख खर्च लेखेको पाइयो । कार्यविधिको व्यवस्था विपरीत खर्च लेख्ने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।

३३. **खर्चको मापदण्ड** – अर्थ मन्त्रालयको कार्य सञ्चालन निर्देशिका, २०७० मा तोकिएको मापदण्डका आधारमा तालिम, गोष्ठी सञ्चालन गर्नुपर्ने, सो मापदण्ड बाहेकका विषय र दरभन्दा बढीमा खर्च गरी तालिम सञ्चालन गर्नुपरेमा अर्थ मन्त्रालयको पूर्वस्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय डडेल्धुरा, भक्तपुर, धनकुटा तथा इलामले यो वर्ष निर्देशिकामा तोकिएको भन्दा बढी दरमा तालिम, गोष्ठी सञ्चालनमा रु.१३ लाख खर्च गरेकोमा अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको देखिएन।
३४. **गाउँ विकास समिति अनुदान** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ४७ मा गाउँ विकास समितिमा अनुदान गएको रकममध्ये भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम भुक्तानी दिई आर्थिक कारोबार बन्द गर्नुपर्ने र बचत रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष २०७०।७१ को अन्तिम लेखापरीक्षण भएका गाउँ विकास समितिमध्ये जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भापा, धनकुटा, कास्कीलगायत १७ जिल्ला विकास समितिअन्तर्गतका ५५६ गाउँ विकास समितिको वित्तीय विवरण छनौटको आधारमा परीक्षण गर्दा ती गाउँ विकास समितिले अनुदान प्राप्त गरेको निकासामा रु.१४ करोड ७९ लाख मौज्दात राखेको देखिएको छ। गाउँ विकास समितिमा गएको अनुदानबाट खर्च भई बाँकी रकम यकिन गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ।
३५. **सार्वजनिक परीक्षण** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ मा उपभोक्ता समितिले सम्बन्धित कार्यस्थलमा सार्वजनिक परीक्षण गरेको प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय कपिलवस्तु, सुर्खेत, बाँकेलगायत ११ ले १ हजार २०२ योजनाका लागि रु.१८ करोड १० लाख सार्वजनिक परीक्षण नगराई भुक्तानी गरेको छ। नियममा भएको व्यवस्थाबमोजिम सार्वजनिक परीक्षण गराउनुपर्दछ।
३६. **बिल भरपाई** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईसहितको लेखा राख्नुपर्ने उल्लेख छ।
- ३६.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बाजुरा, डडेल्धुरा, डोटीलगायत ४७ ले यो वर्ष विभिन्न शीर्षकबाट विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न व्यक्ति, फर्म र निकायहरूलाई खर्चको बिल भरपाई नराखी रु.१८ करोड १३ लाख भुक्तानी गरेको छ। सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१० मा असुलउपर गर्ने तथा विभागीय कारवाही गरी सम्परीक्षण गराउने निर्देशन दिएकोमा यो वर्ष पनि स्थितिमा सुधार भएको छैन। उक्त खर्चका सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ।
- ३६.२. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, गोरखाले यो वर्ष सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने २९ हजार ९६९ व्यक्तिलाई वैशाख १२ गतेको भूकम्पबाट परेको कठिनाई न्यूनीकरण गर्न प्रतिव्यक्ति रु.३ हजारका दरले ६२ गाउँ विकास समितिमाफत भुक्तानी पाउने गरी युनिसेफबाट प्राप्त रु.८ करोड ९९ लाख भूकम्प पीडित राहत भत्ता खर्च लेखेकोमा बिल भरपाई पेस भएको छैन। सोही स्रोतबाट जिल्ला विकास समितिको कार्यालय धादिङ र सिन्धुपाल्चोकले उक्त भत्ता वितरणको लागि विभिन्न गाउँ विकास समितिहरूलाई रु.१७ करोड ९२ लाख पेशकी दिएकोमा फछ्यौट गरेको छैन।
- ३६.३. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय गोरखा र धादिङले भूकम्प पीडित नागरिकलाई राहत पुऱ्याउन भूकम्प पीडित राहत कार्यक्रमबाट प्रतिगाउँ विकास समिति रु.९ लाखका दरले १०६ गाउँ विकास समितिलाई रु.९ करोड ५४ लाख राहत रकम निकासामा दिएको छ। राहत सहयोग सञ्चालन कार्यविधि, २०७२ मा सो रकम २०७२ जेठ मसान्तभित्र खर्च गरिसक्ने र खर्च हुन नसकेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा ती गाउँ विकास समितिहरूबाट खर्चको बिल भरपाई, अनुगमन प्रतिवेदन तथा सार्वजनिक परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गरेको छैन। बिल भरपाई सहित अनुगमन प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्दछ।
- ३६.४. भूकम्प राहत कार्यक्रममा खर्च भएकोमध्ये जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौं, सिन्धुली, काभ्रेपलाञ्चोक, दोलखा, धादिङ तथा सिन्धुपाल्चोकले खर्च गरेको रु.१० करोड ९६ लाख खर्चको बिल भरपाई लेखापरीक्षणमा पेस भएको छैन।

३७. **अधुरा योजना** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले लागत, समय, स्रोत र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफल समेतको पूर्व अनुमान गरेर योजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रोल्पा, महोत्तरी, ललितपुरलगायत ११ ले रु.३७ करोड ४१ लाख लागत अनुमान भएका गत विगत वर्षदेखि सञ्चालित १७० योजनामा यो वर्ष रु.९ करोड ४३ लाख खर्च गरेकोमा ती योजनाहरू सम्पन्न भएका छैनन् ।
३८. **अनुदान निकास** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६४(४) मा विकास आयोजनातर्फ बजेटको सीमाभित्र रहेर खर्च गर्ने र समयमै निर्धारित कार्यक्रमअनुसार प्राविधिक एवं प्रशासकीय व्यवस्था मिलाई कार्य सम्पादन गर्ने उत्तरदायित्व अधिकार प्राप्त अधिकारीको हुने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय बाजुरा, रोल्पा, रुकुम र जाजरकोटले प्राविधिक निरीक्षण, सर्वेक्षण तथा प्रतिवेदन समेत प्राप्त नगरी १९ जलविद्युत योजनालाई रु.१ करोड ८४ लाख अनुदान दिएको देखियो । कार्यालयले अनुगमन निरीक्षण तथा प्राविधिक प्रतिवेदनको मूल्याङ्कन गरेर मात्र अनुदान दिनुपर्दछ ।
३९. **कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४(१) मा प्रत्येक दर्ता भएको व्यक्तिले तोकिएबमोजिमको अवस्थामा बाहेक कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा प्रापकलाई बीजक दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सिरहा, जाजरकोट, गोरखालगायत २० ले ६१ फर्मलाई वस्तु वा सेवा खरिदबाट मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ८ लाख भुक्तानी गर्दा कर बीजक लिएको देखिएन । कर बीजक बेगर भुक्तानी गरेको कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम १७ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको प्रत्येक व्यक्ति वा फर्मले कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा तोकिएको ढाँचामा कर बीजक जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय धनुषा, पर्वत, सर्लाहीलगायत ११ ले बीजक नम्बर नखुलेको, सच्याएको तथा हातले लेखेको कैफियत देखिएका ४७ फर्मलाई मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३४ लाख भुक्तानी दिएको छ । मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन हुनुपर्दछ ।
४०. **स्थायी लेखा नम्बर** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ७१ मा स्थानीय निकायले रु.५ हजारभन्दा बढीको खरिद कार्य गर्दा स्थायी लेखा नम्बर र मूल्य अद्विवृद्धि कर दर्ता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका फर्मबाट मात्र खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सुर्खेत, दैलेख, पर्सालगायत २७ ले रु.५ हजारभन्दा बढी हुने गरी रु.१२ करोड ५ लाख मूल्यको सामान स्थायी लेखा नम्बर नलिएका २५० बिक्रेताबाट खरिद गरेको देखियो । नियमको पालना हुनुपर्दछ ।
४१. **निर्माण सामग्री मौज्जात** – अत्यधिक मौज्जात नरहने ढङ्गले मालसामान खरिद गर्ने पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्दछ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मकवानपुर, धनकुटा, इलामलगायत १७ ले रु.४ करोड ३६ लाख मूल्यको पाइप, जस्तापाता, भोलुङ्गेपुल फेब्रिकेशनका पार्ट्स, पोल, औजार, ग्याबियन जाली आदि सामान मौज्जात रहने गरी खरिद गरेको देखियो । यस्तो खरिद कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
४२. **असम्बन्धित खर्च** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा स्वीकृत नर्सअनुसार लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भ्रुपा, मोरङ पर्वत, धनुषा, अछाम, कञ्चनपुर, बाँके, नवलपरासी, रौतहट र प्युठानले सडक तथा पुल निर्माणको ठेकामा मोटरसाइकल, ल्यापटप, गाडी भाडा आदि निर्माणसँग असम्बन्धित कार्य समावेश गरी रु.१ करोड १८ लाख खर्च गरेका छन् । यस्तो खर्चले निर्माण कार्यको लागत बढाएको छ ।
४३. **प्रोभिजनल सम** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सप्तरी, रौतहट र कास्कीले आर.सी.सी. पुल तथा सडक निर्माणका ठेक्का बिल भुक्तानी गर्दा बिल अफ क्वान्टिटीमा राखेको प्रोभिजनल सम आइटमको रु.२० लाख बिल भरपाईबेगर भुक्तानी दिएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
४४. **गैरसरकारी संस्था छनौट** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ७० मा गैरसरकारी संस्थाबाट काम गराउँदा योग्यमध्ये न्यून रकम कबोल गर्नेलाई छनौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला

विकास समितिको कार्यालय इलाम, बाजुरा, सल्यान, ललितपुर, नवलपरासी, जाजरकोट र तनहुँले भोलुङ्गेपुल निर्माणको परामर्श कार्यमा विगत वर्षदेखि एउटै गैरसरकारी संस्थालाई प्रतिस्पर्धाबिगर छनौट गर्दै आएको देखियो । गैरसरकारी संस्थाको प्राविधिक क्षमता परीक्षण गरेको छैन । यो वर्ष ती जिल्लाले कुल लागत रकमको ६ प्रतिशतका दरले रु.१ करोड १७ लाख खर्च लेखेको छ । नियम विपरीत सोभै गैरसरकारी संस्था छनौट गरी खर्च गर्न मिल्दैन ।

४५. **कार्यसम्पन्न नभएको** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १२८ मा खरिद सम्झौताको म्याद स्थानीय निकायले थप गर्न सक्ने र नियम १२९ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारण काम सम्पन्न हुन नसकेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने र क्षतिपूर्ति तिर्नेमा सम्झौताबमोजिमको कार्यसम्पन्न गर्ने दायित्वबाट मुक्त नहुने व्यवस्था छ । तत्सम्बन्धी केही उदाहरण देहायनुसार छन्:

४५.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषाले जलाद खोला आर.सी.सी.पुल एक निर्माण व्यवसायीबाट रु.१ करोड ६८ लाखमा निर्माण गर्न २०६९।२।२८ मा सम्झौता गरेको छ । सम्झौताअनुसार उक्त निर्माण कार्य २०७०।५।१८ सम्म सम्पन्न गर्नुपर्नेमा कारण नखुलाई २ पटक २०७२।३।३० सम्म म्याद थप गरेको छ । निर्माण अवधिभन्दा १ वर्ष १० महिना (१५० प्रतिशत) म्याद थप गर्दा समेत रु.१ करोड १६ लाखको (६९.०४ प्रतिशत) मात्र काम सम्पन्न गरेको छ ।

४५.२. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सप्तरीले रम्पुरा-मल्हनिया सडक खण्डको जिता नदीमा आर.सी.सी.पुल निर्माण गर्न एक निर्माण कम्पनीसँग २०७१।३।२५ मा रु.२ करोड २४ लाखको सम्झौता गरेको छ । थप कार्य २०७२।३।२४ मा सम्पन्न गर्न २०७२।२।२६ मा रु.२५ लाखको भेरिएसन आदेश समेत दिएकोमा काम सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि समाप्त हुँदा ४५ प्रतिशतमात्र कार्यसम्पन्न भएको छ ।

४५.३. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, पर्साले सिक्टा खोलामा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण कम्पनीसँग रु.२ करोड ८० लाखमा २०७२।१।३० सम्म काम सम्पन्न गर्ने गरी २०७१।३।३२ मा सम्झौता गरेको छ । कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि समाप्त भइसकेको अवस्थामा रु.१ करोड ४५ लाख (ठेक्का रकमको ५१.७८ प्रतिशत) खर्च भई पुलको जगको काम मात्र सम्पन्न भएको देखियो ।

तोकिएको समयमा कार्यसम्पन्न नगर्ने निर्माण कम्पनीलाई नियमानुसार कारबाही गरी कार्यसम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

४५.४. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ र स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम १३६ मा निर्माण व्यवसायीले सम्झौताअनुसार कार्य नगरेमा जमानत जफत गरी कालोसूचीमा राख्नसक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषाले रु.४ करोड ८१ लाखको ठेक्का स्वीकृत गरी निर्माण कार्य शुरु गरेका ३२ निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्य सम्पन्न नगरी अधुरो छाडेको र म्याद थपको लागि निवेदन दिएको देखिएन । निर्माण कार्य अधुरो छाड्ने निर्माण व्यवसायीलाई कुनै कारबाही नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाई कानूनबमोजिम कारबाही गरी उक्त कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

४६. **बैङ्क जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ बमोजिम निर्माण व्यवसायीलाई मोबिलाइजेसन पेशकी दिँदा बैङ्क जमानतको मान्य अवधि पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने अवधिको कम्तीमा १ महिनाभन्दा बढी अवधिको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । तत्सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

४६.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मोरङले ७ निर्माण व्यवसायीलाई रु.१ करोड ३४ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी दिँदा राखेको बैङ्क जमानतको म्याद समाप्त भइसकेकोमा पनि म्याद थप गरेको छैन । उक्त मोबिलाइजेसन पेशकी जोखिममा परेको छ ।

४६.२. जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, कपिलवस्तुले वर्गहवा-तितिर्खी-पूर्तिहवा-मानपुर सडक ओटासील कार्यको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७०।२।५ मा कार्यसम्पन्न गर्न २०६९।१।८ मा रु.२ करोड १८ लाखको सम्झौता गरेकोमा चौथो रनिङ्ग बिलसम्म रु.१ करोड ११ लाख भुक्तानी भएको छ । उक्त निर्माण कार्यको म्याद २०७१।३।२५ सम्म थप गरे तापनि निर्माणव्यवसायीले काम नगरेकोले २०७२।२।१६ सम्म म्याद रहेको

- कार्यसम्पादन जमानत रु.२८ लाख जफत गर्ने निर्णय गरी रकम पठाई दिन बैङ्कलाई २०७२।२।६ मा पत्र लेखेकोमा प्राप्त भएको छैन ।
- ४६.३. खरिद सम्झौताको शर्तमा तोकिएका अवधिभित्र पेशकी फछ्यौट हुन नसक्ने देखिएमा पेशकी जमानत जफत गरी कार्यालयको खातामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय तनहुँ र नवलपरासीले गत वर्ष निर्माणव्यवसायीलाई रु.१ करोड ५ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी दिएकोमा पेशकी जमानतको म्याद समाप्त भएको छ । जमानतबापतको रकम उपलब्ध गराई दिन समयमै बैङ्कसँग पत्राचार नगरेकोले उक्त पेशकी जोखिममा रहेको छ । पेशकी रकम असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
४७. **नियम विपरीतको खर्च** – यो वर्ष निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमका लागि रु.३ अर्ब ११ करोड ३८ लाख निकासी तथा खर्च भएको छ । निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०७१ को नियम ५ मा भौतिक पूर्वाधार विकाससम्बन्धी आयोजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने र नियम ५ को उपनियम (१२) मा गैरसरकारी संस्थासँग सम्बन्धित पूर्वाधार आयोजना छनौट गर्न नसकिने प्रावधान छ । तत्सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४७.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सप्तरी र अर्घाखाँचीले साइकल खरिद, पाइप वितरण, तालिम, गोष्ठी जस्ता कार्यमा रु.३० लाख खर्च गरेको छ । उक्त कार्य नियमसम्मत देखिएन ।
- ४७.२. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दाङले विभिन्न गैरसरकारी संस्थाका भवन निर्माण, भौतिक सुधार, लागत साभेदारी क्षेत्रमा १३ संस्थालाई रु.१६ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको पाइयो । नियमावलीले निर्दिष्ट गरेको विषयमा स्रोत परिचालन हुनुपर्दछ ।
- ४७.३. निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०५८ को नियम ३ को उपनियम (६)(ग) मा संविधान सभा सदस्यले छनौट गरेका कार्यक्रममा कम्तीमा २० प्रतिशत जनसहभागिता हुनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, तनहुँ र नवलपरासीले १७ संविधानसभा सदस्यबाट छनौट भएका ११५ कार्यक्रममा रु.३ करोड २६ लाखको कार्य गरेकोमा २० प्रतिशतले हुने रु.६५ लाखको काम जनसहभागिताबाट र बाँकी रु.२ करोड ६० लाख कार्यालयबाट व्यहोर्नुपर्ने गरी उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गर्नुपर्नेमा कम प्रतिशत जनसहभागिता रहने गरी कार्य गराउँदा रु.१८ लाख थप खर्च भएको छ । कार्यविधि विपरीतको खर्चमा नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।
४८. **थप शुल्क असुली** – कानुनी आधारबेगर शुल्क उठाउन नपाइनेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, अर्घाखाँचीले मालपोत कार्यालयमा जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कसँगै प्रतिहजार रु.४।- का दरले शुल्क असुल गरेको छ । यस्तो रकम गत वर्षको मौज्जातसमेत रु.१४ लाख रहेको र जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, कास्कीले नापी कार्यालयमा प्रयोग हुने ट्रेस नक्सा प्रमाणित गरेबापत प्रतिनक्सा रु.२५।- का दरले रु.१९ लाख थप शुल्क उठाएको देखियो । कानुनी आधार बेगरको यस्तो कार्य बन्द गरिनुपर्दछ ।
४९. **अमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्यको स्वीकृत नर्सबमोजिम निर्माण सामग्री, श्रमिकको ज्याला, यान्त्रिक उपकरणको भाडासमेत समावेश गरी लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बाराले जिल्ला भित्रका विभिन्न निर्माण कार्य अमानतमा गराएको उल्लेख गरी इन्धन खर्चको बिल संलग्न गरी रु.४० लाख भुक्तानी दिएको छ । निर्माण कार्यको परिमाण, सोमा लागेको निर्माण सामग्री र ज्यामी ज्यालाको मूल्याङ्कन गरी नापी किताब तथा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन । यसप्रकारको खर्च छानबिन हुनुपर्दछ ।
५०. **बढी भुक्तानी** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को बुँदा नं.२५(११) मा तोकिएको कामभन्दा बढी गर्ने वा कुनै आइटमको सट्टा अर्को आइटमको कार्य गरेको देखाई लागत अनुमानभन्दा बढी रकम माग्ने उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी नदिई कालोसूचीमा राखी कारबाही गर्नुको अतिरिक्त सम्बन्धित प्राविधिकलाई समेत कारबाही गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बझाङले आर्थिक केन्द्र तथा दुई जिल्ला जोड्ने सडक योजनामा ३ उपभोक्ता समितिसँग सडक निर्माण गर्न

एक्साभेटर प्रयोग र मानिसद्वारा निर्माण गर्ने गरी लागत अनुमान तयार गरी सम्भौता गरेको छ । उक्त कार्यमा एक्साभेटरमात्र प्रयोग गरी सोको भाडा र डिजेल खपतको मूल्य लागत अनुमानभन्दा रु.३३ लाख बढी भुक्तानी गरेको छ । उपभोक्ता समितिलाई बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल गरी सम्बन्धित प्राविधिक कर्मचारीलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

५१. **जोडजम्मा फरक पारी भुक्तानी** – निर्माण कार्यको भुक्तानी गर्दा जोडजम्माअनुसार हुने परिमाणको भुक्तानी गर्नुपर्दछ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मुगु, दार्चुला, दैलेख र धनुषाले ८ योजनाको निर्माण कार्यमा जोडजम्मा फरक पारी बढी भुक्तानी दिएको रु.२५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

सस्पेन्सन वृज डिभिजन, ललितपुर

सडक यातायात पुग्न नसकेको स्थानमा लामो तरीको भोलुङ्गे पुल निर्माण गरी आवागमनमा सहजता ल्याउने उद्देश्यले सस्पेन्सन वृज डिभिजन, ललितपुरबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरूको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन् :

५२. **योजना छनौट तथा कार्यान्वयन** – भोलुङ्गे पुल क्षेत्रगत कार्यक्रम निर्देशिका, २०६६ को ३.१ मा भोलुङ्गे पुलको माग सङ्कलन एवं प्राथमिकता निर्धारण गरी जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत गराई वार्षिक कार्यक्रम तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विगत ३ वर्षमा माग प्राप्त भएका कुल ५०४ मध्ये उक्त प्रक्रिया पूरा भएका ९८ र प्रक्रिया पूरा नभएका ४०६ छन् । यो वर्ष १०० पुल सर्भेक्षण एवं ४० पुलको नयाँ निर्माण प्रक्रिया शुरु गरेकोमा पुल निर्माणको प्राथमिकता निर्धारण गरेको छैन ।

५३. **समन्वय** – भोलुङ्गे पुल आयोजना स्वीकृति तथा सञ्चालनमा अन्य निकायसँग समन्वय हुनुपर्दछ ।

- ५३.१. आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२(१) बमोजिम आयोजनाहरूको स्वीकृति प्रक्रिया अवलम्बन नगरी रु.८ करोड १० लाखको ३ आयोजना कार्यान्वयन गरेकोले निर्माण व्यवसायीले मोबिलाइजेसन पेशकी रु.१ करोड ६२ लाख लिएर पनि राष्ट्रिय निकुन्जभित्र परेकोले स्वीकृति नभएको, कर्णाली नदीले दुवै किनार कटान गरेकोले स्थान बढेको, जग्गा विवाद र प्रसारणलाईन सार्नुपर्ने जस्ता समन्वयको अभावका कारणबाट निर्माण कार्य शुरु हुन सकेको छैन ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकहरू (KPI)

- लामो तरीको भोलुङ्गे पुल निर्माण
- भोलुङ्गे पुलको संभाव्यता अध्ययन
- भोलुङ्गे पुलको सर्भेक्षण
- वृहत तथा नियमित मर्मत सम्भार गर्ने ।

- ५३.२. जगत भञ्ज्याङ्ग स्याङ्गा र गुवार खोला दाङ्गमा २ पुल निर्माण गर्न निर्माणव्यवसायीसँग सम्भौता गरी मोबिलाइजेसन पेशकी उपलब्ध गराएपछि उक्त पुलहरू एक सहकारी संस्था तथा एसोसिएसनले निर्माण गरिरहेकोले ठेक्का सम्भौता अन्त्य गरेको छ । निर्माण कार्यमा समन्वय नभएका कारण बोलपत्र आह्वानदेखि मोबिलाइजेशन पेशकी दिनेसम्मको चरणमा अनावश्यक खर्च भएको छ । खरिद कार्य शुरु गर्नु अगावै निकायहरूबीच समन्वय हुनुपर्दछ ।

५४. **सर्भेक्षण तथा निर्माण** – भोलुङ्गे पुल निर्माणको लागि प्रत्येक वर्ष कार्यालयले परामर्शदाताबाट विस्तृत सर्भे ड्रइङ डिजाइन गराई निर्माण प्रक्रिया शुरु हुने गरेको छ । कार्यालयबाट प्राप्त पछिल्लो चार वर्षको तथ्याङ्कअनुसार सर्भे डिजाइन सम्पन्न भएको २५७ पुलमध्ये ७६ निर्माण चरणमा रहेका छन् भने बाँकी १८१ को लागत रु.२ अर्ब १० करोड ७१ लाख रहेकोमा स्रोत यकिन नभएकोले निर्माण कार्य अनिश्चित भएको छ । समयमा निर्माण नहुँदा पुनः सर्भेक्षण गर्नुपर्ने भई थप खर्च गर्नुपर्ने अवस्था आउने देखिन्छ ।

५५. डिजाइन एण्ड बिल्ट – डिभिजनको २०७०।१।२ को निर्णय अनुसार रिडिग्राम संगम भोलुङ्गे पुल डिजाइन एण्ड बिल्ट पद्धति अनुसार निर्माण गर्न रु.१४ करोड ३६ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरी निर्माण व्यवसायीसँग रु.९ करोड ८८ लाखमा २०७४।३।९ भित्र सम्पन्न गर्न २०७१।३।१० मा सम्झौता भएको छ।

५५.१. सम्झौतामा उल्लेख भएबमोजिम आयोजनाको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरी सम्भाव्य भएपछि मात्र खरिद कार्य शुरु गर्नुपर्नेमा २०७२।२।२० मा ड्रईङ्ग डिजाइन स्वीकृत हुँदासम्म वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरेको छैन।

५५.२. पुल निर्माणको लागत अनुमान प्रतिमिटरको आधारमा तयार गरेको र निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गर्दा स्वीकृत ड्रईङ्ग डिजाइनमा स्पान घटी/बढी भएमा सम्झौताको शर्तमा केही उल्लेख भएको पाईएन। लागत अनुमानमा प्रतिस्पान लम्बाई २५० मिटरले जम्मा ७५० मिटरको रु.१४ करोड ३६ लाख लागत अनुमान तयार गरेकोमा २०७२।२।२० मा स्वीकृत ड्रईङ्ग डिजाइन अनुसार प्रतिस्पान १७७.४ मिटरले ५३२.२ मिटर निश्चित भएको छ। यसरी स्वीकृत लागत अनुमान अनुसारको स्पानको लम्बाई भन्दा स्वीकृत ड्रईङ्ग डिजाइनअनुसारको स्पानको लम्बाई २१७.८ मिटर घटी भएकोले घटी स्पानको रु.२ करोड ८७ लाख निर्माणव्यवसायीलाई बढी भुक्तानी हुने स्थिति छ।

५५.३. खरिद सम्झौता भएको १८० दिनभित्र ड्रईङ्ग डिजाइन स्वीकृत गर्नुपर्नेमा ३४० दिनपछि मात्र स्वीकृत भएकोले समयमा कार्य सम्पन्न हुन नसक्ने देखिन्छ।

५६. लड्डा तथा बुल्डोग ग्रिप्स – भोलुङ्गे पुलमा प्रयोग हुने वायर रोप र बुल्डोग ग्रिप्स आदि विभागबाट उपलब्ध हुने भनी लागत अनुमानमा समावेश नभएकोले आयोजनाको कुल लागत अनुमान यकिन भएको देखिएन। यो वर्ष निर्माण सम्पन्न भएका रु.३४ करोड ५७ लाख लागतका ३० पुल निर्माण कार्यमा प्रयोग गरिएको लड्डा र बुल्डोग ग्रिप्सको नापी परिमाण तथा गुणस्तर परीक्षण प्रतिवेदन पेश नगरेकोले उक्त सामग्रीको परिमाण र गुणस्तर सुनिश्चित हुने आधार देखिएन। अतः गुणस्तरीय कार्य गरेको सुनिश्चिततासहित नापी किताबमा सम्पन्न परिमाण समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

५७. भार परीक्षण – भोलुङ्गे पुल क्षेत्रगत कार्यक्रम निर्देशिका, २०६६ को ४.१३ मा भोलुङ्गे पुल निर्माण सम्पन्न भएपछि भार परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि निर्माण गरिएको भोलुङ्गे पुलहरूको भार परीक्षण हुने गरेको छैन। भोलुङ्गे पुल निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि टोकिएबमोजिम भार परीक्षण गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नुपर्दछ।

५८. हस्तान्तरण तथा मर्मत सम्भार – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ र नियमावली, २०५६ मा स्थानीय निकायहरूलाई स्थानीय पूर्वाधारको विकास एवं विस्तारको लागि योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको जिम्मेवारी हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था छ। निर्माण सम्पन्न भएका पुलहरूको मर्मत सम्भार र दिगो सञ्चालनको जिम्मेवारीसहित स्थानीय निकायलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्दछ।

समस्या

- प्राथमिकीकरण नगरी छनौट गरेको,
- अन्य निकायसँग समन्वय हुने नगरेको,
- सर्भेक्षणको तुलनामा निर्माण न्यून हुने गरेको,
- लागत अनुमान यथार्थ नभएको,
- भारपरीक्षण नहुने गरेको।

सुझाव

- सर्भेक्षण अनुसार निर्माण हुनुपर्ने,
- प्राथमिकता निर्धारण गरी योजना छनौट गर्नुपर्ने,
- अन्य निकायसँग समन्वय हुनुपर्ने,
- लागत अनुमान यथार्थपरक हुनुपर्ने,
- सम्पन्न पुलको भारपरीक्षण हुनुपर्ने।

जिल्ला विकास समिति भ्रमा, सर्लाही, पाल्पा र जुम्ला

जिल्ला विकास समिति भ्रमा, सर्लाही, पाल्पा र जुम्लाको आन्तरिक आय, योजना छनौट तथा कार्यान्वयन र सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणको अभिलेख व्यवस्थापनको मितव्ययिता र कार्यदक्षता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

● आन्तरिक आय

५९. **कार्ययोजना** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६७(४) बमोजिम आगामी आर्थिक वर्षको लागि प्रत्येक आयस्रोतको प्रक्षेपण गरी न्यूनतम ठेक्का अङ्क र असुली कार्यतालिका एवं कार्ययोजना तयार गरेको छैन । आन्तरिक आय सङ्कलन प्रभावकारी बनाउन कार्ययोजना स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
६०. **लक्ष्य एवं असुली** – जिल्ला विकास समिति पाल्पाले शुरु लक्ष्यमा रु.३६ लाख घटाई लक्ष्य कायम गरी शतप्रतिशत असुली देखाएको, सर्लाहीले लक्ष्यको ६८.०९ प्रतिशत, भापाले लक्ष्यको ७८.३२ प्रतिशत र जुम्लाले लक्ष्यको २४.१८ प्रतिशतमात्र असुल गरेका छन् । लक्ष्यअनुसार असुली न्यून रहेकोले लक्ष्य प्राप्त गर्न सक्रिय रहनुपर्दछ ।
६१. **ठेक्का नलगाएको** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६७ (१) बमोजिम परिषदले निर्णय गरे अनुसारको आन्तरिक आय असुल गर्न सम्बन्धित स्थानीय निकायले ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति, पाल्पाले ५ आय स्रोतको रु.१ करोड ७१ लाख र सर्लाहीले १३ आयस्रोतको रु.१ करोड ३६ लाखको ठेक्का व्यवस्था गरेको छैन ।
६२. **बक्यौता** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १७२ मा स्थानीय निकायले असुल गर्न बाँकी रहेको बक्यौता रकम असुलउपर गर्नुपर्नेमा जिल्ला विकास समिति, भापाले रु.१ करोड ९३ लाख र सर्लाहीमा रु.१ करोड ४० लाख राजश्व बक्यौता रहेको छ । बक्यौता रकम असुल गरी राफसाफ गर्नुपर्दछ ।
६३. **आन्तरिक आय र सरकारी अनुदानको स्थिति** – जिल्ला विकास समितिको ३ वर्षको आन्तरिक आय असुली र नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदानको स्थिति निम्नानुसार रहेको छ:

(रु.लाखमा)

जि.वि.स.	आ.ब. २०६९/७०			आ.ब. २०७०/७१			आ.ब. २०७१/७२		
	सरकारी अनुदान	आन्तरिक आय	आन्तरिक आय प्रतिशत	सरकारी अनुदान	आन्तरिक आय	प्रतिशत	सरकारी अनुदान	आन्तरिक आय	प्रतिशत
भापा	५६१६	५०८	९.०५	६६२७	९४१	१४.२०	७४६५	४९५	६.६३
सर्लाही	६२४३	५५०	८.८१	७२१९	४१३	५.७२	९६३८	१३६	१.४१
पाल्पा	३९३०	१७३	४.४०	३८४६	१८४	४.७८	४९३४	१६१	३.२६
जुम्ला	३४६७	२६	०.७५	५५३७	२५	०.४५	२९५९	४६	१.५५

जिल्ला विकास समितिको आन्तरिक आय २०७१/७२ मा नेपाल सरकारको अनुदानको तुलनामा १ प्रतिशतदेखि ६ प्रतिशतसम्म मात्र रहेकोले आन्तरिक आय वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

६४. **परिमाण नियन्त्रण व्यवस्था** – विभिन्न क्षेत्रबाट उठाउन पाउने ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको अधिकतम परिमाणको हदलाई सूचना एवं बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा उल्लेख नगरेको, उत्खनन् भएको परिमाण र सोबापतको कर रकम खुल्ने अभिलेख जिल्ला विकास समिति, पाल्पाले राख्ने नगरेकोले वर्षभरिमा दोहन गरेको परिमाण र सोबापत ठेकेदारले असुल गरेको कर रकम यकिन हुन सकेन । यसबाट सम्भौतामा तोकिएको दरमा मात्र ठेकेदारले शुल्क उठाएको सम्बन्धमा विश्वस्त हुन सकिएन । वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनबाट तोकिएको परिमाण सम्भौतामा उल्लेख गरी सोको सीमाभित्र मात्र दोहन गर्न पाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
६५. **कोइला तथा चूनढुङ्गा खानी** – जिल्ला विकास समिति, पाल्पाले चूनढुङ्गा तथा कोइला खानीहरु रहेकोमा देवीनगर, दोभान, काँचल र मस्याम गा.वि.स.बाट चूनढुङ्गा तथा देउराली गा.वि.स.बाट कोइला उत्खनन् गरी जिल्लाबाहिर निकासी गर्ने सम्बन्धमा खानी तथा भूगर्भ विभागले इजाजत दिएकोमा जिल्ला विकास समितिलाई यकिन तथ्याङ्क प्राप्त हुने नगरेको र खानी विभागबाट पाउनुपर्ने ५० प्रतिशत रोयल्टी रकम प्राप्त गरेको छैन । समूहगत छलफल हुँदा १०/१२ गाउँ विकास समितिमा उत्खननको लागि इजाजतपत्र लिई

सकेको र दैनिक ५०० ट्रिपरमा बाहिर जाने गरेकोले निकासीको अभिलेख राखी सोबमोजिम आम्दानी गर्न सकेको देखिएन ।

६६. **मालपोत रकम** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ५५(ख) बमोजिम गाउँ विकास समितिले मालपोत वा भूमिकर बाट उठेको राजश्वको २५ प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिलाई बुझाउनुपर्नेमा सर्लाही, पाल्पा र जुम्लाले गा.वि.स.बाट प्राप्त हुनुपर्ने रकमको अभिलेख नराखेकोले अभिलेख राखी रकम प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

● **योजना छनौट तथा कार्यान्वयन**

६७. **आवधिक योजना तयार नगरेको** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १९५(१) बमोजिम जिल्ला विकास समितिले जिल्लाको विकासको लागि आवधिक योजना तयार गरेको देखिएन । समष्टिगत आवश्यकताहरुको पहिचान गरी आफ्नो जिल्लाको विकासका लागि आवधिक योजना तयार हुनुपर्दछ ।

६८. **आयोजना सञ्चालन** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार रहेको छ:

६८.१. निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०५८ को नियम ४ (१)(ग) मा एक निर्वाचन क्षेत्रमा बढीमा बाह्रवटासम्म कार्यक्रम छनौट गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति सर्लाहीले क्षेत्र नम्बर १ को १३, ३ को १५ र ४ को १८ र पाल्पाले क्षेत्र नम्बर १ को १५ र २ को १९ योजना छनौट गरी प्रत्येक क्षेत्रमा रु.४१ लाख ६६ हजार लगानी गरेकोले नियमले तोकेभन्दा बढी संख्यामा योजना सञ्चालन गरेको छ । तोकिएको संख्याभन्दा बढी नहुने गरी योजना छनौट गर्नुपर्दछ ।

६८.२. जिल्ला विकास समिति, पाल्पाले २०७१।७२ मा रु.१ लाखसम्मका १४० योजनामा रु.५६ लाख, रु.१ लाखदेखि ३ लाखसम्मका १६९ योजनामा रु.२ करोड २६ लाख, ३ लाखदेखि ५ लाखसम्मका ८३ योजनामा रु.२ करोड ८० लाख, रु.५ लाखदेखि रु.१० लाखसम्मका ५३ योजनामा रु.२ करोड ८२ लाख र रु.१० लाख भन्दा माथिका ४९ योजनामा रु.६ करोड ५६ लाख खर्च गरेको छ । यसरी धेरै संख्यामा साना योजना सञ्चालन गरेकोले लगानी प्रतिफलयुक्त र मितव्ययी हुने देखिदैन ।

६८.३. स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ११ (२) मा आर्थिक सामाजिक एवं भौतिक पूर्वाधार विकासअन्तर्गत विनियोजन भएको रकमबाट जिल्ला विकास समितिले पाँच लाखभन्दा कम लागतका कार्यक्रम वा आयोजना छनौट गर्न नपाइने व्यवस्था छ । यो वर्ष रु.५ लाखभन्दा घटीको सर्लाहीले रु.३ करोड ८४ लाखको १९५ योजना, पाल्पाले रु.४ करोड ८६ लाखको ३९२ योजना, जुम्लाले रु.१ करोड २० लाखको ८९ योजना र भापाले रु.१ करोड ८० लाखको ११२ योजना छनौट गरी खर्च गरेको छ ।

६८.४. जिल्ला विकास समिति, पाल्पाअन्तर्गत छनौट गरिएका १० गाउँ विकास समितिले कार्यविधिले तोकेभन्दा कम लागतका योजना छनौट गरी २०६९।७० मा १२० योजनामा रु.५२ लाख, २०७०।७१ मा १३५ योजनामा रु. ५७ लाख र २०७१।७२ मा १२२ योजनामा रु.५१ लाख रकमको योजना कार्यान्वयन गरेकोले अत्याधिक प्रतिफल प्राप्त हुने ठूला योजना छनौट गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

समस्या

- आन्तरिक आय न्यून हुनु,
- आय ठेक्का नलाग्नु तथा बक्यौता रहनु,
- न्यून रकमका योजना सञ्चालन गर्नु,
- सम्पन्न भएका योजना हस्तान्तरण नहुनु,
- विनियमावली नबनाई विशेष कोष सञ्चालन गर्नु,
- सामाजिक सुरक्षा अभिलेख अद्यावधिक नहुनु ।

६९. **योजना तर्जुमा** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १९५(२) मा राष्ट्रिय योजना आयोग र नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयले जिल्ला विकास समितिलाई कात्तिक महिनाभित्र अनुदान र आवश्यक नीति तथा मार्गदर्शनहरु उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था भएकोमा २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ को लागि परिषद बसेको समयसम्म बजेट सिलिङ्ग तथा मार्गदर्शनहरु प्राप्त नभएकोले गत वर्षको प्राप्त रकमलाई आधार लिई योजना तर्जुमा गरेको छ । जिल्ला विकास समिति, भापाले २०६९।७० मा ४१९, २०७०।७१ मा ८३४ र २०७१।७२ मा १ हजार ४४, पाल्पाले २०६९।७० मा ३६९, २०७०।७१ मा २१८ र २०७१।७२ मा २१५, सर्लाहीले २०७१।७२ मा १ हजार १९, र जुम्लाले २०७१।७२ मा १ हजार २६ योजना बजेट यकिन

- नगरी योजनाको नाममात्र उल्लेख गरेको छ । बजेट रकम यकिन गरेर मात्र परिषदबाट योजना पारित गर्नुपर्दछ ।
७०. **मर्मत संभार खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५(५) (ज) मा उपभोक्ता समितिले जिम्मा लिएको कार्य सम्पन्न भएपछि रेखदेख र मर्मतसंभारको जिम्मेवारी समेत तोकी आयोजनाको स्वामित्व उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति, पाल्पाले रु.१२ लाख, सर्लाहीले रु.३० लाख र भद्रापुरले रु.४९ लाख मर्मतसंभार कोषबाट खर्च गरेको छ । मर्मतसंभारको जिम्मेवारी तोकी उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार नबनाएकोले व्ययभार थप भएको छ ।
७१. **कोष सञ्चालन** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ४६(१) मा परिषदबाट कोष सञ्चालन सम्बन्धी विनियम स्वीकृत गराई विशेष कोषहरू स्थापना गर्न र रकम विनियोजन गर्न सकिने व्यवस्था छ । विनियमावली स्वीकृत नगराई ८ विशेष कोषमा जि.वि.स. पाल्पाले रु.१ करोड ५९ लाख आम्दानी र रु.६७ लाख खर्च गरेको, सर्लाहीले रु.८२ लाख आम्दानी र रु.५८ लाख खर्च गरेको र जुम्लाले रु.५१ लाख आम्दानी गरेकोमा खर्च गरेको छैन । विनियमावली स्वीकृत गरेर कोष सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
७२. **थप दायित्व** – सार्वजनिक खरीद ऐन, २०६३ को दफा ५९(३)(ख) मा खरीद सम्झौता बमोजिमको काम निर्माण व्यवसायीले नगरेको कारणबाट सो काम गर्न लाग्ने थप खर्च वापत निजले व्यहोर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति, सर्लाहीले एक संयुक्त उपक्रम निर्माण व्यवसायीसँग रु.७५ लाखमा २०६३/१२/१९ मा सम्झौता भई २०६५/१५/१८ सम्म सम्पन्न गर्नुपर्ने रु.४० लाख बराबरको काम गरेपछि २०७०/११/२९ को निर्णयले ठेक्का तोडेको र बाँकी रु.३५ लाखको कार्य गर्न रु.७७ लाखको लागत अनुमान तयार गरी उपभोक्ता समितिसँग २०७१/१२/२२ मा सम्झौता गरेको छ । थप दायित्व परेको रु.४२ लाख साविक निर्माण व्यवसायीसँग असुल गर्नुपर्दछ ।
७३. **समूहगत छलफल** – भद्रापुर, पाल्पा र जुम्ला जिल्ला विकास समिति र अन्तर्गत छनौट गरिएका १ नगरपालिका र २९ गा.वि.स.का १ हजार एक सरोकारवालासँग समूहगत छलफल गर्दा आन्तरिक आयका नयाँ स्रोत पहिचान गर्नुपर्ने, प्राकृतिक स्रोत उपयोगबाट राजश्व प्राप्त गर्नुपर्ने, घरधुरी कर उठाउनुपर्ने र ढुङ्गा गिट्टी, बालुवाको चोरी निकासी भई रहेकोले नियन्त्रण गरी आयमा वृद्धि गर्नुपर्ने भनाई आएको छ । त्यस्तै आयोजना छनौट तथा सञ्चालन सम्बन्धमा उपभोक्ता समिति गठन भएतापनि न्यून सहभागिता हुने गरेको, योजनाको माग अत्याधिक आउने र योजना संख्या धेरै हुने, प्राथमिकता अनुसारका योजना छनौट नहुने, श्रमदान नजुट्ने, योजना हस्तान्तरण नहुने र गा.वि.स. सचिव र प्राविधिकलाई धेरैवटा गा.वि.स.को जिम्मेवारी तोकिएकोले कार्यान्वयनमा समस्या रहेको र बजेटको अभावले योजनाहरू अधुरो रहेको जस्ता जवाफ प्राप्त भएको छ ।
७४. **प्रश्नावली** – जिल्ला विकास समिति भद्रापुर, पाल्पा र जुम्ला अन्तर्गत १८० सरोकारवालासँग छनौट गरिएका आयोजनाहरू स्थानीय आवश्यकताबमोजिम भए नभएको भनी सोधिएकोमा ३२ प्रतिशतले नभएको जनाएका छन् । यसैगरी ४७ प्रतिशतले प्राथमिकता निर्धारण नगरी आयोजना छनौट भएको, ४२ प्रतिशतले अनुगमन नभएको र सम्पन्न आयोजना नियमित सञ्चालन नभएको भनी ४६ प्रतिशतले जवाफ दिएका छन् । यसबाट स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताबमोजिमका आयोजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने र नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

● **सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम**

७५. **अद्यावधिक नामावली** – सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ को दफा १९ मा अनुसूची १३ अनुसारको ढाँचामा गत आर्थिक वर्षमा भत्ता पाउने लक्षित समूहको नामावली चालु आर्थिक वर्षको आश्विन महिनाभित्र तयार गरी सम्बन्धित गाउँ विकास समिति/नगरपालिका, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय र सम्बन्धित निकायहरूमा अनिवार्य रूपमा पठाई आफ्नो वेबसाइटमा राख्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा विवरण तयार गरी मन्त्रालयलगायत सम्बन्धित

निकायमा पठाएको देखिएन । कार्यविधिमा भएको व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरी भत्ता वितरण कार्यको पारदर्शिता सुनिश्चित हुनुपर्दछ ।

७६. **प्रभाव मूल्याङ्कन** – लक्षित समुहलाई वितरण गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ताबाट समाजमा परेको सकारात्मक तथा नकारात्मक असरहरूको प्रभाव मूल्याङ्कन गरेको छैन । लेखापरीक्षणको क्रममा भापा, पाल्पा र जुम्लाका १५० सरोकारवालाहरूसँग सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण सम्बन्धमा गरिएको सर्भेक्षणअनुसार ३३.५७ प्रतिशतले समयमा भत्ता नपाएको, १०.७१ प्रतिशतले प्राप्त भत्ता रकम धुम्रपान, मद्यपानमा खर्च गर्ने गरेको, २१.४२ प्रतिशतले प्राप्त रकम पर्याप्त नभएको, ३० प्रतिशतले सामाजिक सुरक्षा भत्ता सहजरूपमा प्राप्त हुन नसकेको उल्लेख गरेका छन् भने भत्ता प्राप्त भएपछि ६७.१४ प्रतिशतले पारिवारिक स्नेह बढेको उल्लेख गरेका छन् । भत्ता वितरण गरेपछि निश्चित समयको अन्तरालमा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

सुझाव

- आन्तरिक आय बृद्धि गर्नुपर्ने,
- ठेक्का लगाउन तथा बक्यौता असुलीमा ध्यान दिनुपर्ने,
- बढी प्रतिफल प्राप्त हुने तथा मितव्ययी हुने आयोजना छनौट तथा सञ्चालन गर्नुपर्ने,
- सम्पन्न आयोजना हस्तान्तरण गर्नुपर्ने,
- विशेष कोष सञ्चालनको लागि विनियमावली बनाउनुपर्ने,
- सामाजिक सुरक्षा अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

जिल्ला विकास समिति, पर्सा

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले तयार गरेको लेखा सफ्टवेयरको पर्याप्तता, विश्वसनीयता र पूर्णता पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ ।

७७. **सफ्टवेयर** – सफ्टवेयरमा एक मात्रै प्रयोगकर्तालाई सम्पूर्ण रूपमा पहुँच दिएको पाइयो । सफ्टवेयरमा प्रविष्टि गरिएका डाटाहरू पेन ड्राइभ र अन्य ड्राइभमा व्याकअप गर्ने गरेको देखिन्छ । लेखा सफ्टवेयर वेभमा आधारित नभएकोले काम गर्ने स्थलभन्दा बाहिर तथ्याङ्क व्याकअप गर्ने गरेको पाइएन ।

सफ्टवेयरमा गल्ती भौचर प्रविष्टि भएमा सो सच्याउन रिभर्स भौचरको प्रयोग गर्नुपर्नेमा गलत प्रविष्टि भएको भौचर नै हटाउने गरेको पाइयो । सफ्टवेयरमा पहुँच नियन्त्रण स्पष्ट गरी सफ्टवेयरमा देखिएका कमी कमजोरीहरू सच्याई निरन्तर तथ्याङ्क ब्याकअप गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

समिति

स्थानीय विकास कोषको सचिवालय

७८. **लगानी** – स्थानीय विकास कोषबाट ऋण लिने सामुदायिक संस्थाले कोषसँग भएको सम्भौताबमोजिम निर्धारित भाखामा कोषलाई बुझाउनुपर्ने ऋण रकमको साँवा, ब्याज र सेवा शुल्क तथा ढिला भएकोमा हर्जानाबापतको रकम बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ । स्थानीय विकास कोषको सचिवालय बाँके, ताप्लेजुङ, रुपन्देही, रसुवा, बझाङ, धनुषा र बर्दियाले गरीबसँग विश्वेश्वरलगायतका कार्यक्रममा यो वर्षसम्म रु.५ करोड ३ लाख ऋण लगानी गरेकोमध्ये गत वर्षसम्मको ऋण लगानी रु.६ करोड १३ लाख असुल गर्न बाँकी रहेको छ । सचिवालयले साँवा, ब्याज असुलउपर गर्न कारवाही नगरेकोले उक्त रकम जोखिमको स्थितिमा छ ।

७९. **कोषको निष्क्रियता** – स्थानीय बासिन्दाको आय आर्जन बृद्धि गर्नका लागि गाउँ विकास कार्यक्रमअन्तर्गत ऋण लगानीका लागि उपलब्ध बजेटलाई निर्दिष्ट वर्गमा लगानी गरी उपलब्ध स्रोतको उपयोग गर्नुपर्नेमा स्थानीय विकास कोषको सचिवालय धनुषा, सिरहा र कास्कीले रु.१ करोड १० लाख ऋण लगानी नगरी निष्क्रिय राखेको पाइयो । उद्देश्यअनुसार रकम उपयोग गर्नुपर्दछ ।

- बेरुजू स्थिति – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
  - सरकारी कार्यालयतर्फ १७९ निकायमा रु.७ अर्ब ३६ करोड ३७ लाख ४७ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१२ करोड ६७ लाख ८२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.७ अर्ब २३ करोड ६९ लाख ६५ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.४ अर्ब ६० करोड ६४ लाख ५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
  - सगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति १४२ तर्फ रु.२ अर्ब ७१ करोड ४६ लाख २० हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड १ लाख १७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ७० करोड ४५ लाख ३ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.४३ करोड ९५ लाख ६६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ४५ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.९९ करोड ८८ लाख, राजस्व रु.९८ लाख, धरौटी रु.९६ लाख र अन्य कारोबार रु.२९ लाखसमेत रु.१ अर्ब २ करोड ११ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धि उदाहरण देहायअनुसार छन् ।
  - १.१ सुपथ मूल्यको पसल खोली सस्तो मूल्यमा गरीब किसानलाई सरसामान उपलब्ध गराउन विभागअन्तर्गतका निकायबाट ३ हजार ५७० सहकारी संस्थालाई रु.३५ करोड ७० लाख अनुदान दिएकोमा अनुदान प्राप्त गर्नेमध्ये विगतमा १० संस्थाले रु.१० लाख, यो वर्ष १० संस्थाले साँवा रु.१० लाख र ब्याज रु.३ लाख फिर्ता गरेका छन् । बाँकी ३ हजार ५५० संस्थाको अनुगमन गरी सञ्चालनमा नभएका संस्थालाई कानुनी कारवाही गरी रकम असुल गरेको छैन ।
  - १.२ सहकारी ऐन, २०४८ को दफा ४१ (३) मा लगातार २ वर्षसम्म कारोबार नगरी निष्क्रिय रहेको पाइएमा संस्था खारेज गर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणमा प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष १७ डिभिजनका ६ हजार ३७९ संस्थाले लेखापरीक्षण नगराएको र ११ डिभिजनका १ हजार १९५ संस्था निष्क्रिय रहेका छन् । मन्त्रालय तथा विभागले दर्ता भएका सहकारी संस्थामध्ये सञ्चालनमा नआउने, लेखापरीक्षण नगराउने, कार्यालयको सम्पर्कमा नरहने आदिको विवरण तयार गरी अनुगमन गरेको देखिएन ।
  - १.३ सहकारी ऐन, २०४८ तथा सहकारी नियमावली, २०४९ मा सञ्चालकहरु पुँजी सङ्कलन गरी फरार भएमा दण्ड गर्ने कानुनी व्यवस्था छैन । साना तथा निम्नस्तरका आय आर्जन भएका समूह वा वर्गबाट सङ्कलित रकम संघ संस्थाभित्रैका व्यक्तिले लिई फरार हुने गरेका छन् । मन्त्रालय तथा विभागले फरार सञ्चालक तथा हिनामिना भएको रकमको अभिलेख राखेको छैन । रकम हिनामिना गर्ने सञ्चालकहरुलाई प्रचलित कानुनबमोजिम कारवाही गरी हिनामिना रकम असुल गरिनुपर्दछ ।
  - १.४ सहकारी संघ/संस्थाहरुलाई उपलब्ध गराउने अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०६८ मा भौगोलिक क्षेत्र र समावेशीलाई उच्च प्राथमिकता दिने व्यवस्था छ । सुगम स्थानका सहकारी संस्थाहरुलाई २०६५।६६ देखि २०७०।७१ सम्म रु.११ करोड ११ लाख एवं यो वर्ष ७० संस्थालाई रु.२ करोड २४ लाख अनुदान दिएको पाइयो । अनुदान वितरणसम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी वितरण गर्ने र वितरित अनुदान उपयोगको अनुगमन समेत गर्नुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **क्षतिपूर्ति** - मन्त्रालयमा सहकारी तथा गरिबीसम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गर्न एक सेवा प्रदायकसँग ६ महिनाभित्र सम्पन्न गर्न २०७१।८।५ मा रु.१ करोड ६० लाखको सम्झौता भएकोमा कार्य सम्पन्न नगरेकोले २०७२।५।२० सम्म म्याद थप गर्ने र सो मिति पश्चात् क्षतिपूर्ति लगाउने २०७२।३।३० मा सचिवस्तरीय निर्णय भएको देखियो । तत्पश्चात् समेत निर्धारित समयमा कार्यसम्पन्न नगरेकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरी काम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
३. **अनुदानको उपयोग** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा वर्षान्तमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्डलाई २०७०।७१ मा रु १२ करोड ३३ लाख र २०७१।७२ मा रु ६ करोड शसर्त अनुदान दिएकोमा रु ७ करोड ४२ लाख खर्च नभई बाँकी रहेको देखिँदा उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

सहकारी विभाग

४. **शेयर तथा निक्षेप सुरक्षा** – विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७२ आषाढ मसान्तसम्म सञ्चालनमा रहेका ३२ हजार ६६३ सहकारी संस्थामा न्यून आय भएका सर्वसाधारण लगानीकर्ता तथा बचतकर्ताको शेयरपूँजी रु.६३ अर्ब ५ करोड ९९ लाख, सहकारी कोष रु.६ अर्ब ७७ करोड ९२ लाख, निक्षेप रु.२ खर्ब २ अर्ब ४२ करोड ५ लाख, ऋण लगानी रु.१ खर्ब ८७ अर्ब ७५ करोड ६६ लाख र अन्य लगानी रु.३० करोड ७२ लाख रहेको छ। यो वर्ष बाँके र भापाका ३/३, मोरङ र तनहुँका १/१ सहकारीका सञ्चालक तथा व्यवस्थापक फरार रही रु.३ करोड ७३ लाख हिनामिना गरेका छन्। मन्त्रालय तथा विभागले न्यून आय भएका लगानीकर्ता तथा बचतकर्ताको निक्षेप सुरक्षणमा आवश्यक व्यवस्था गरेको देखिँदैन। लगानी तथा निक्षेप जोखिमरहित गर्न बीमाको व्यवस्था गरिनुपर्दछ।
५. **लेखापरीक्षण** – बारा र पर्सा जिल्लास्थित २ कार्यालयले यस वर्ष सेस्ता पेस नगरेकोले निकास रु.१ करोड १२ लाख, राजस्व रु.३ लाख र बाराको धरौटी रु.४१ हजारको लेखापरीक्षण भएको छैन।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका समेत ३४ निकायमा रु.३ करोड २२ लाख २३ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ लाख फछ्योर्ट गरेकोले रु.३ करोड २१ लाख २३ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.१ करोड ३९ लाख १२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।

सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजन रु.४९ करोड ३९ लाख, राजस्व रु.२७ लाख, धरौटी रु.३ करोड ६७ लाखसमेत रु.५३ करोड ३३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको रु.१ करोड ८४ लाखसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका अन्य संस्था ३ को रु.२ अर्ब २५ करोड २२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **संघीय संरचनामा कर्मचारी व्यवस्था** - नेपालको संविधानको धारा ५६(१) मा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मुल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने उल्लेख छ। यस्तै धारा, २८५(१) मा नेपाल सरकारले देशको प्रशासन सञ्चालन गर्न संघीय निजामती सेवा र आवश्यकता अनुसार अन्य संघीय सरकारी सेवाहरूको गठन गर्न सक्ने र त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका शर्त संघीय ऐनबमोजिम हुने व्यवस्था छ।

निजामती कितावखानाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार निजामती तथा सरकारी सेवाका कर्मचारीको दरबन्दी संख्या ८२ हजार २८५ रहेको देखिन्छ। संविधानको धारा १९७ मा भएको व्यवस्थाअनुसार प्रदेशबाट सम्पादन हुने कामको लागि आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धमा कुनै काम भएको पाइएन। स्थानीय निकायहरूको संख्या र स्वरूप निकर्षित भइ नसकेको अवस्थाले जनशक्तिको व्यवस्थापन तत्काल सहज नभएपनि जनशक्ति व्यवस्थापनको जिम्मेवारी पाएको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले समयमै पहल गर्नु जरुरी छ।

२. **व्यवस्थापन सर्वेक्षण र कार्य विवरण** - मन्त्रालयले निजामती कर्मचारी प्रशासनको व्यवस्थापन तथा अभिलेखसम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पाएको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- २.१ निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ६(क) मा नयाँ सरकारी कार्यालय स्थापना गर्न संगठन संरचना तयार गर्दा वा नयाँ दरबन्दी सिर्जना गर्दा वा तत्काल कायम रहेको संगठन संरचना र दरबन्दीमा पुनरावलोकन गर्दा वा हेरफेर गर्दा सम्बन्धित मन्त्रालयले कार्यक्रम, कार्यबोझ, कार्य प्रगति तथा दरबन्दी थप गर्नुपर्ने कारण र सोको औचित्य एवं उपलब्ध मानव स्रोतसमेतको आधारमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्नुपर्ने र सो विपरीत दरबन्दी सिर्जना गरी पूर्ति गरिएको पद स्वतः खारेज हुने व्यवस्था छ। मुलुकको संघीयस्वरूपको अवस्थालाई ध्यान दिई केन्द्र र प्रादेशिक कार्यालयहरूको इकाइगत आधारमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी प्रशासनिक संयन्त्र चुस्त र दुरुस्त बनाउनुपर्दछ।

- २.२ निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५(क) (१) मा प्रत्येक निजामती पदको कार्य विवरण बनाई लागू गर्नुपर्ने र कार्य विवरणअनुसारको कामको मूल्याङ्कन गर्ने सूचकाङ्कसमेत उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। स्वास्थ्य तथा जनसंख्या र शिक्षा मन्त्रालयले कर्मचारीको कार्य विवरण स्वीकृत नगरेको व्यहोरा गत वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएकोमा सुधार भएको पाइएन।

३. **काज व्यवस्था** - निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८क को उपदफा (१) मा निजामती कर्मचारीलाई निज कार्यरत रहेको निकायबाट सोही निकायको काममा मात्र अन्य स्थानमा काज खटाउन सकिने र यसरी काज खटाउँदा एक वर्षमा तीन महिनाभन्दा बढी अवधिको लागि काज खटाउन नपाउने व्यवस्था रहेको छ।

नेपाल सरकार, मन्त्रीस्तरको २०७२।१० को निर्णयअनुसार सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट काजमा रहेका कर्मचारी फिर्ता गर्न सबै मन्त्रालयलाई पटक पटक पत्राचार गरेपछि ९ केन्द्रीय निकायले विभिन्न तहका ३९७ कर्मचारी काज फिर्ता गरेको मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणबाट देखिएको छ। मन्त्रालयले काजमा खटिने कर्मचारीको अभिलेख नराखेकोले काजमा खटिएका सबै कर्मचारी निर्दिष्ट समयमा फिर्ता भएको सुनिश्चित गर्ने आधार भएन। ऐनको व्यवस्था प्रतिकूल हुनेगरी कर्मचारी काजमा खटाउन मिल्दैन। काजमा खटिएका कर्मचारीको मन्त्रालयले अभिलेख राखी अनुगमन गर्ने र कानून प्रतिकूल देखिएमा कारबाही गर्नुपर्दछ।

४. **व्यवस्थापन परीक्षण** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७२(क) मा लोक सेवा आयोगको कार्य क्षेत्र भित्रका विषयहरु बाहेक सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निजामती कर्मचारीहरुले ऐन, नियम तथा कार्यविधिहरु पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा सुपरिवेक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी निर्देशन दिन र कुनै निजामती कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही गर्नुपर्ने देखिएमा सोसमेत सिफारिस गरी नेपाल सरकारसमक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेस गर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयले २०७०।७१ मा मन्त्रालय ३, विभाग ४, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय १, आयोजना ३ र जिल्लास्तरीय कार्यालय २५ को व्यवस्थापन परीक्षण गरी नेपाल सरकारसमक्ष प्रतिवेदन पेस गरेको थियो। सो प्रतिवेदनमा संगठनहरुले दीर्घकालीन सोच तथा आवधिक योजनाका आधारमा वार्षिक कार्यक्रम तयार गर्नुपर्ने, संगठनात्मक तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी संरचनामा पुनरावलोकन गर्ने गराउने, संगठनले सम्पादन गरेका कामका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुको पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने, निजामती सेवा ऐन तथा सार्वजनिक खरिद ऐन/नियमको पालना गराउने लगायतका नीतिगत, व्यवस्थापकीय र प्रक्रियागत सुझावहरु दिएको छ। प्रतिवेदनमा उल्लिखित व्यहोरा कार्यान्वयन सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गर्नुपर्दछ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छ:
    - सरकारी कार्यालयतर्फ २ निकायमा रु.५८ लाख ४८ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १ निकायले रु.६६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.५७ लाख ८२ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.५७ लाख ८२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
    - अन्य संस्थातर्फ ३ निकायको रु.४ करोड १५ लाख ५ हजार बेरुजू देखिएकोमा रु.१ करोड ४३ लाख ८१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ करोड ७१ लाख २४ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.२५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

सिँचाइ मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ११५ कार्यालयको विनियोजन रु. १५ अर्ब ४ करोड ४८ लाख, राजस्व रु. ६ करोड १९ लाख र धरौटी रु.१ अर्ब २८ करोड ८२ लाखसमेत रु.१६ अर्ब ३९ करोड ४९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ निर्माण कार्यको ५ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी रकममध्ये २ प्रतिशत पुँजीगत खर्च गर्नुपर्नेमा यो वर्ष ९६ निकायले ज्याला, सवारीसाधन खरिद तथा मर्मत, भ्रमण, इन्धन तथा तालिमबापत रु.५१ करोड ८९ लाख खर्च लेखेका छन् । कन्टिन्जेन्सीबाट गरेको खर्चको अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
  - १.२ संयुक्त व्यवस्थापनमा सञ्चालित ३२ मध्ये यो वर्ष २२ सिँचाइ प्रणालीबाट रु.१ करोड ५८ लाख सिँचाइ शुल्क सङ्कलन भएको छ । राजापुर, बबई, बागमती, नारायणी, चन्द्रामोहनालगायत १० सिँचाइ प्रणालीले सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराएपनि सिँचाइ शुल्क उठाएको देखिएन । सबै सिँचाइ प्रणालीबाट सेवा शुल्क उठाउनुपर्दछ ।
  - १.३ यो वर्ष सिँचाइ डिभिजन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन, भूमिगत जलस्रोत विकास समितिका शाखा कार्यालय, व्यवस्थापन डिभिजन र आयोजना समेत ४८ कार्यालयले उपभोक्ता समितिमार्फत रु.२ अर्ब ३८ करोड ६६ लाखको सिँचाइ योजना, तटबन्ध, नहर मर्मतको काम गराउँदा अधिकांश उपभोक्ता समितिले बैठकबाट खर्च अनुमोदन गरी सार्वजनिक गरेको देखिएन । आम्दानी-खर्च सार्वजनिक गर्नुपर्दछ ।

त्यस्तै सुनसरी मोरङ्ग सिँचाइ आयोजनाले यो वर्ष मूल नहर निर्माणको सम्भौता गरी रु.४ करोड ३७ लाख, सिँचाइ विकास डिभिजन, पर्साले २ सिँचाइ योजनाको निर्माणमा रु १ करोड ६४ लाख र सिँचाइ विकास डिभिजन, कञ्चनपुरले ८ योजनामा रु.५ करोड १३ लाखको कार्य उपभोक्ता समूहसँग सम्भौता गरी कार्य गराएको पाइयो । एउटै नहर प्रणाली तथा संरचना निर्माणको कार्य रु.६० लाखभित्र रहने गरी स-साना टुक्रा गरी उपभोक्ता समूह मार्फत् गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
  - १.४ यो वर्ष बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लेख गरेको आधारमा बीमा पोलिसी र प्रिमियम तिरेको प्रमाण नलिई रानीजमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना, सिँचाइ विकास डिभिजन भापा, सप्तरी, दाङलगायत ८ कार्यालयले निर्माण व्यवसायीलाई बीमाबापत रु.९० लाख भुक्तानी गरेका छन् । भुक्तानीको प्रमाणबेगर खर्च लेखेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
  - १.५ सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९/१।८ को निर्णयानुसार भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयबाट २०६९/१।२ मा निर्माण कार्यको ठेकामा गाडी भाडाको प्रावधान नराख्न परिपत्र गरेकोमा रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजनाले रु.२ करोड ९ लाख र प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना दाङले रु.१० लाखसमेत रु.२ करोड १९ लाख सवारीसाधन भाडाबापत भुक्तानी गरेको छ । यसैगरी उक्त अवधिभन्दा पहिला सम्भौता गरेको ठेकामा सिक्टा सिँचाइ आयोजनाले रु.१ करोड ३४ लाख भुक्तानी गरेको छ । शिरोभार खर्च घटाउन सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय पालना गर्नुपर्दछ ।

रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना

२. **प्रगति स्थिति** – कैलाली जिल्लाको रानी जमरा र कुलरिया नहर प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने र सम्भाव्य क्षेत्रमा सिँचाइको विस्तार गरी २० हजार ३ सय हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने उद्देश्य रहेको यो

- आयोजनाको रु.१२ अर्ब ६३ करोड २१ लाख लागत अनुमान रहेकोमा हालसम्म रु.४ अर्ब ८९ करोड ५७ लाख खर्च भएको छ। आयोजनाबाट सिँचाइतर्फ इन्टेक, मूल नहर, शाखा नहर र सिँचित क्षेत्र बचाउ कार्य गर्नुपर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७१/७२ को अन्त्यसम्ममा इन्टेक निर्माण कार्य मात्र सम्पन्न भएको छ। आयोजना २०६६/६७ मा शुरु भई २०७४/७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा करिब ६६ प्रतिशत समय व्यतीत हुँदा लागत अनुमानको ३८ प्रतिशत खर्च र लक्ष्यको ४० प्रतिशतमात्र प्रगति भएको छ। समयमै आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ।
३. **कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका फर्मले वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा प्रापकलाई बीजक दिनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष आयोजनाले एक निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गरेको अमेरिकी डलरको सटही दर अन्तरबापतको रु.३ करोड २९ लाख कर बीजकमा समावेश नगरी भुक्तानी गर्दा कर छुट हुन सक्ने अवस्था रहेको हुँदा आयमा समावेश गरी कर चुक्ता गरेको प्रमाण पेस हुनुपर्दछ।
४. **सटही दायित्व** – निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा निर्माण कार्यको रकम भुक्तानी गर्दा बिलको प्रतिशतका आधारमा नेपाली रुपैयाँ र अमेरिकी डलरमा भुक्तानी दिने व्यवस्था छ। सटही दर अन्तर बापतको रकम बिल बनेको अवधिको सटही दरमा भुक्तानी गर्नुपर्नेमा निर्माण व्यवसायीबाट ढिलागरी सटही दर अन्तर रकम दावी गर्ने र दावी गरे अनुसार भुक्तानी गरेकोले रु.१८ लाख थप दायित्व परेको छ। उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ।
५. **बीमा खर्च** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा निर्माण कार्य गराउँदा निर्धारित कार्य र समयावधिका लागि बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। मूल नहर, शाखा नहर र विद्युतगृह निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग ३ वर्षका लागि सम्झौता भएकोमा उक्त कार्यका लागि २०७१/४१ देखि लागू हुने गरी बीमा गर्नुपर्नेमा २०७२/२३२ वाट मात्र बीमा गरेको छ। एक वर्ष ढिला गरी बीमा गरेकोले उक्त अवधिको प्रिमियम रु.१८ लाख असुल गर्नुपर्दछ।
६. **बैङ्क जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ मा बैङ्क जमानतको मान्य अवधि पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने अवधिभन्दा कम्तीमा एक महिनाभन्दा बढी हुनुपर्ने व्यवस्था छ। आयोजनाअन्तर्गत ३ निर्माण व्यवसायीलाई रु.२५ करोड ७४ लाख पेशकी भुक्तानी गर्दा राखेको जमानतको म्याद समाप्त भइसकेको छ। जमानतको म्याद थप गर्नुपर्दछ।
७. **निर्माण कार्यमा ढिलाई** – मूल नहर, शाखा नहर, विद्युत उत्पादन गृह निर्माण र अन्य संरचना निर्माणसमेत रु.१ अर्ब ७३ करोड ३४ लाखको कार्य ३ वर्षभित्रमा सम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता भएकोमा यो वर्ष पेस भएको प्रथम रनिङ्ग बिलअनुसार रु.५ करोड ५५ लाख भुक्तानी भएको छ। निर्माण व्यवसायीबाट मूल नहरको केही भागमा नहर खन्ने कार्यमात्र सम्पन्न भई बाँकी भाग, वितरण प्रणाली, शाखा नहर, विद्युतगृह निर्माण र अन्य संरचना निर्माणसम्बन्धी कार्य शुरु नै नभएको स्थिति छ। सम्झौताअनुसार ५० प्रतिशत समय व्यतीत भइसकेको अवस्थामा ३ प्रतिशतमात्र वित्तीय प्रगति भएको छ। तोकिएको अवधिमा कार्य सम्पन्न हुनुपर्दछ।
८. **पेशकी** – नदी कटान रोकथामका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग १५ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्न २०७०/७३ मा रु.३ करोड ५५ लाखको सम्झौता भएको छ। सम्झौताअनुसार २०७२ वैशाखसम्ममा कार्य सम्पन्न हुनुपर्नेमा निर्माण कार्य शुरु नै नगरेको कारण निर्माण व्यवसायीलाई उपलब्ध गराएको रु.७१ लाख पेशकीमध्ये रु.३५ लाख असुल भएको छ। बाँकी रु.३६ लाख असुल गरी ठेक्का फरफारक गर्नुपर्दछ।

सिँचाइ आयोजना

९. **गुरु योजना** – सम्भाव्यता अध्ययन हुँदा आयोजनाको लागत अनुमान रु.७ अर्ब ४५ करोड रहेको देखिन्छ। आयोजनाले पहिलो पटक रु.१२ अर्ब ८० करोड लागतको गुरु योजना २०६४/६३ मा स्वीकृत गरी २०७०/७१ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखेको देखियो। निर्माणाधीन अवस्थामा बन्द, हडताल, जग्गा प्राप्तमा

समस्या र पूर्वी नहर प्रणालीको विकास गर्न कार्य थालनी भएवाट पुनः २०७१।७२ मा रु.२५ अर्ब २ करोडको गुरुयोजना तयार गरी २०७६।७७ मा सम्पन्न गर्न स्वीकृत भएको छ। यो वर्षसम्म रु.११ अर्ब ७४ करोड ८५ लाख खर्च भई ४२ प्रतिशत प्रगति भएको छ। कार्य तालिकाअनुसार काम हुन नसक्दा आयोजनाको लागत र अवधि दुवै बढ्न गएको छ।

१०. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११९(३) मा मूल्य समायोजनको अधिकतम रकम सामान्यतया शुरु सम्भौता मूल्यको २५ प्रतिशतभन्दा बढी नहुने उल्लेख छ। मूल नहर निर्माणको लागि एक संयुक्त उपक्रमसँग रु.२ अर्ब ११ करोड ७५ लाखमा सम्भौता गरेकोमा आईपीसी नम्बर १८ सम्म मूल्य समायोजनबापत रु.५९ करोड २९ लाख भुक्तानी भएको छ। अन्तिम बिल भुक्तानी हुनु अगावै शुरु सम्भौता रकमको २८ प्रतिशत मूल्य समायोजनबापत भुक्तानी गरिसकेको छ। नियमावलीको सीमाभन्दा बढी मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्नुहुदैन।
११. **काममा ढिलाई** – निर्माण व्यवसायीले पेस गरेको कार्य तालिकाअनुसार कार्य शुरु गरी सम्पन्न गर्नुपर्दछ। सिधनिया शाखा नहर निर्माण कार्य दुई वर्षमा सम्पन्न गर्ने गरी २०७१ आषाढमा रु.९ करोड ३२ लाखको सम्भौता भई निर्माण व्यवसायीलाई रु.१ करोड २३ लाख पेशकी दिएकोमा कार्य शुरु गरेको छैन। काममा ढिलाई हुँदा हेडवर्क्सको गेट निर्माण पश्चात् पानी सञ्चालन गरी उपयोग हुने स्थिति देखिएन। निर्माण व्यवसायीलाई सम्भौताको शर्तअनुसार कारवाही गरी तोकिएको अवधिमा काम सम्पन्न गराउनुपर्दछ।

भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

१२. **सुरुङ निर्माण** – भेरी नदीको ४० क्युमेक पानीलाई १२ किलोमिटर लामो सुरुङबाट बबई नदीमा मिसाई ४८ मेगावाट विद्युत उत्पादन र ५ हजार १ सय हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो आयोजना २०७४।७५ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ। यो वर्ष सुरुङ खन्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१० अर्ब ५६ करोड ९७ लाखको सम्भौता २०७१।१०।१५ मा भएको छ। सम्भौता मितिले ५८ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.८७ करोड २२ लाख पेशकी दिएकोमा सम्भौता गरेको एक वर्षसम्म निर्माण कार्य शुरु गरेको छैन। तोकिएको अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ।

बबई सिँचाइ आयोजना

१३. **प्रगति स्थिति** – बर्दियाको बबई नदीबाट पूर्वमा १९ हजार र पश्चिममा २१ हजार हेक्टरसमेत ४० हजार हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन गुरु योजनाअनुसार रु.७ अर्ब ६७ करोड १० लाखको लागत अनुमान रहेको छ। यो आयोजना २०४५।४६ देखि शुरु गरी २०७४।७५ सम्ममा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेकोमा हालसम्म रु.३ अर्ब ९९ करोड ८ लाख खर्च भएको छ। स्वीकृत गुरुयोजनाअनुसार १०० किलोमिटर मूल नहर निर्माण गर्नुपर्नेमा ६ किलोमिटर, १ हजार १५० किलोमिटर शाखा नहर निर्माण गर्नुपर्नेमा १५६ किलोमिटर, १०० स्थानमा नहर प्रणाली रिमोडलिङ गर्नुपर्नेमा २० स्थानमा, २ हजार हेक्टर जग्गा खरिद तथा अधिग्रहण गर्नुपर्नेमा १९८ हेक्टर र १८ किलोमिटरको पुनर्स्थापना गर्ने कार्यक्रममध्ये ३ किलोमिटर मात्र प्रगति भएको छ। स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार बाँकी कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।
१४. **निर्माणमा ढिलाई** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २० मा प्रथम चौमासिक अवधिमा ठेक्का आह्वान गरी निर्माण कार्य शुरु गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष १६ निर्माण कार्यको लागि अन्तिम चौमासिकमा बोलपत्र आह्वान गरेको छ। उक्त कार्यको लागत अनुमान रु.१ अर्ब ४४ करोड ७९ लाख रहेकोमा रु.१ अर्ब २८ करोड ८६ लाखको सम्भौता गरी रु.१३ करोड ६८ लाख पेशकी दिएकोमा निर्माण कार्य शुरु नै गरेको पाइएन। समयमा निर्माण कार्य नगर्ने उपर आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ।

सिँचाइ व्यवस्थापन तथा विकास डिभिजन/सब डिभिजन

१५. **अधुरो ठेक्का** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा ऐनको दफा ५६ बमोजिम म्याद थप गर्दा सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीले कारण खुलाई निवेदन दिनुपर्ने र कारण मनासिब देखिएमा म्याद थप

- गर्नसक्ने व्यवस्था छ । म्याद थप गर्दासमेत निर्माण सम्पन्न नगरेको, म्याद समाप्त भएकोमा पुनः म्याद थप नभएको, विगतदेखि निर्माण कार्य अधुरो रहेको र निर्माण कार्य शुरु नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारबाही नगरेको अवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १५.१ सुनसरी मोरङ्ग सिँचाइ आयोजनाको मूल नहरमा स्पिलवे निर्माण कार्यका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड ९४ लाखको सम्झौता २०६९।१।१२ मा भएको छ । चौथो पटक २०७२।३।१५ (शुरु अवधिको ८५४ प्रतिशत) सम्म म्याद थप गर्दा समेत हालसम्म रु.१ करोड ४५ लाखको मात्र कार्य भई रकम भुक्तानी भएको छ । म्याद थप गर्दा समेत कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारबाही गरी कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १५.२ कर्णाली नदी नियन्त्रण आयोजना, बर्दियाले १० योजनाको निर्माण कार्य २०७२ आषाढसम्म निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३० करोड १५ लाखको सम्झौता गरेको छ । आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म रु.१६ करोड ८९ लाख (५६ प्रतिशत) भुक्तानी गरेकोमा कुनै पनि योजना सम्पन्न भएको छैन । सम्झौताअनुसार कार्य नगर्नेउपर कारबाही गरी कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १५.३ सिँचाइ विकास डिभिजन, कपिलवस्तुले गुडरुङ्गखोला सिँचाइ योजनाको मूल नहर निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु १ करोड ३३ लाखमा २०७२।३।१५ भित्र कार्य सम्पन्न गर्न २०६९।१।१६ मा सम्झौता भएको छ । माटो खन्ने केही कार्य गरी यो वर्ष रु.१६ लाखसमेत हालसम्म रु.३५ लाख भुक्तानी भएको र हाल निर्माण कार्य रोकेकोमा सम्झौताअनुसार कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारबाही गरी योजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १५.४ सिँचाइ विकास डिभिजन, सुनसरीले सिंहदेवी सिँचाइ योजनाको इन्टेक, नहर तथा संरचना निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड ८२ लाखमा कार्य गर्ने गरी सम्झौता गरेको छ । सम्झौताअनुसार २०७२।१०।२२ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेमा कार्यालयले २०७२।१०।२१ सम्मको बैङ्क जमानतको आधारमा २०७१।७।२४ मा रु १४ लाख ४० हजार पेशकी दिएकोमा उक्त अवधिभित्र कुनै पनि कार्य भएको पाइएन । समयमा निर्माण कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारबाही गरी योजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १५.५ सिँचाइ विकास डिभिजन, जुम्लाले डोल्पास्थित छिलछिले पातिहाला सिँचाइ योजनाको निर्माण कार्य २०७२।८।२१ सम्म सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६९।७।० मा रु.१ करोड ५३ लाखको सम्झौता गरी २०७०।७।१ मा रु.२५ लाख पेशकी उपलब्ध गराएकोमा हालसम्म कार्य सुरु नै गरेको देखिएन । सम्झौता अनुसार काम नगर्नेउपर कारबाही गरी कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १५.६ सिँचाइ विकास डिभिजन, काभ्रेपलान्चोकले टेकनपुर टौथली सिँचाइ योजना २०६९।१०।१९ सम्म सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।७।२० मा एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ३४ लाखको सम्झौता गरेको छ । दोस्रो पटक २०७२।४।१६ सम्म म्याद थप भई २०७१।३।२२ सम्म रु.३६ लाख भुक्तानी भएकोमा २०७१।७।२ मा कुनै कार्य नभएको तथा रु.१५ लाख पेशकीसमेत फछ्यौट हुन बाँकी छ । कार्य सम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई नियमानुसार कारबाही गरी कार्य सम्पन्न गरिनुपर्दछ ।
१६. म्याद थप – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ मा काबु बाहिरको परिस्थिति परी खरिद सम्झौता बमोजिमको काम त्यस्तो सम्झौताको अवधिभित्र पूरा गर्न नसकिने भएमा अवधि थपको लागि निवेदन दिनुपर्ने र निवेदनमा उल्लिखित कारण मनासिव देखिएमा म्याद थप गर्न सकिने व्यवस्था छ । आधार प्रमाणबेगर म्याद थप गरेको, पटक पटक म्याद थप गरेको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने अवस्थामा समेत नलिने गरी म्याद थप गरेको छ । म्याद थप हुँदा समेत निर्माण कार्य सम्पन्न नभएका उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- १६.१ सिँचाइ विकास डिभिजन, सुर्खेतले रु.६ करोड ९८ लाख लागतमा १० ठेक्काको पर्याप्त कारण बेगर पटक पटक म्याद थप गरेको छ । दुई ठेकामा तीन पटकसम्म, सात ठेकामा दुई पटकसम्म म्याद थप हुँदा पनि १.८६ प्रतिशतमात्र वित्तीय प्रगति भई योजनाहरू सम्पन्न हुन नसकेको देखियो । कार्यालयले योजनाको भौतिक प्रगतिको आधारमा म्याद थपको सिफारिस गर्नुपर्नेमा सोअनुसार गरेको देखिएन । पर्याप्त कारणबेगर म्याद थप गर्नेलाई जिम्मेवार बनाई निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

- १६.२ सिँचाइ विकास डिभिजन, पर्साले मधुवाहा सिँचाइ योजनाको हेडवर्क्स र फिडर रोडको संरचना निर्माण कार्य २०७०।१।२२ भित्र सम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड ६२ लाखको ठेक्का सम्भौता गरेको छ । यो वर्ष रु १८ लाखसमेत हालसम्म रु.१ करोड ५१ लाख भुक्तानी गरी २०७२।३।३१ सम्म म्याद थप भएकोमा सो अवधिसम्म पनि निर्माण कार्य सम्पन्न नभएकोले आवश्यक कारबाही हुनुपर्दछ ।
- १६.३ सिँचाइ विकास डिभिजन, सप्तरीले ३ सिँचाइ योजनाको लागि रु.९ करोड १९ लाखको सम्भौता गरी हालसम्म रु.८ करोड ५३ लाख भुक्तानी गरेकोमा गत वर्ष थपिएको म्याद समाप्त भएकोमा यो वर्ष कुनै काम भएको छैन । सम्भौता गरेको लामो समयसम्म निर्माण कार्य शुरु नगर्ने र शुरु गरेको काम पनि समयमा सम्पन्न नहुँदा निर्मित संरचना अलपत्र परेको छ । निर्मित संरचनाको संरक्षण गरी काम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १६.४ सिँचाइ विकास डिभिजन, कपिलवस्तुले बेती सिँचाइ योजनाको हेडवर्क्स निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु २ करोड ७९ लाखमा सम्भौता गरेको छ । सम्भौताअनुसार २०६९।१।२८ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७१।१।१५ सम्मको लागि पाँचौँ पटक म्याद थप गरी हालसम्म रु.२ करोड ५३ लाख भुक्तानी भएकोमा ब्यारेज, हेड रेगुलेटर, चौकीदार क्वार्टर जस्ता निर्माण कार्य बाँकी रहेको छ । निर्माण व्यवसायीलाई आवश्यक कारबाही गरी बाँकी काम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
१७. **पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १७.१ सिँचाइ विकास डिभिजन, सप्तरीले कटनीयाधार सिँचाइ योजनाको हेडवर्क्सलगायतका संरचना निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड २८ लाखमा सम्भौता गरी हालसम्म रु.३ करोड २६ लाख भुक्तानी गरेको छ । पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी म्याद थप गरेकोमा म्याद थप भएको अवधिको भुक्तानी गर्दा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२३ लाख कट्टा नगरेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १७.२ सिँचाइ विकास डिभिजन, भापाले साधुटार र मावाखोला दुङ्गेपैनी सिँचाइसमेत २ योजना रु.२ करोड ६३ लाखमा २०७०।२।१४ भित्र सम्पन्न गर्न सम्भौता गरेकोमा निर्माण व्यवसायीले रु.१ करोड २७ लाखको मात्र कार्य गरेको र कार्यालयले २०७१।७।२४ मा ठेक्का तोडी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.३० लाख असुल गर्ने निर्णय गरे तापनि असुल गरेको छैन । निर्णयअनुसारको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१८. **पेशकी जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ मा निर्माण व्यवसायीलाई उपलब्ध गराइने पेशकीको बैङ्क जमानतको अवधि पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने अवधिभन्दा कम्तीमा एक महिना बढीको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । सिँचाइ विकास डिभिजन, सप्तरीले एक निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेशकी रु.५० लाखको बैङ्क जमानतको म्याद समाप्त भइसकेको छ । जमानतको म्याद थप गर्नुपर्दछ ।
१९. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक १० लाख रुपैयाँभन्दा बढी मुल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामग्री, मेशिन औजारलगायत निर्माण कार्य, तेस्रो पक्ष र कामदारको बीमा कार्य शुरु गरेदेखि त्रुटि सच्याउने अवधिसम्मको लागि गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सिँचाइ विकास डिभिजन, सप्तरीले विहुल सिँचाइ योजनाको निर्माण व्यवसायीसँग रु.६ करोड ३४ लाखको सम्भौता गरी यो वर्ष दोस्रो रनिङ्ग बिलसम्म रु.६५ लाख भुक्तानी गरेको छ । बोलपत्र कागजातमा प्रिमियम तिरेको भन्दा बढी नहुने गरी बीमाको रकम भुक्तानी गर्ने प्रावधान भएतापनि सम्भौतामा सो प्रावधान राखेको देखिएन । निर्माण व्यवसायीले रु.७ हजारको मात्र प्रिमियम तिरेकोमा पहिलो रनिङ्ग बिल भुक्तानी गर्दा बीमाबापतको पूरै रु.८ लाख भुक्तानी गरेको छ । बोलपत्र सम्बन्धी कागजातको प्रावधान विपरीत निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी भएको रु.८ लाख असुल गर्नुपर्दछ । साथै सम्भौता रकमको ११५ प्रतिशतले हुने रकम बराबरको बीमा गराउनुपर्नेमा रु.५ करोड ६१ लाखको मात्र बीमा गराएको देखिँदा नियमको प्रावधानबमोजिम बीमा गराउनुपर्दछ ।
२०. **पूर्व स्वीकृति** – आर्थिक कार्यविधी नियमावली, २०६४ को नियम २० अनुसार कार्यक्रम सुचारुरूपले कार्यान्वयन गराउन र निर्धारित समयभित्र कार्य सम्पन्न गर्न अन्य निकायसँग सहमति लिनुपर्ने भएमा

सहमति लिएर बोलपत्र आह्वान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । बागमती सिँचाइ आयोजनाले पश्चिमी मूल नहरमा रु.२५ करोड २१ लाखको सिल्ट इजेक्टर निर्माण कार्य २०७३।३।१४ भित्र सम्पन्न गर्न २०७२।३।२१ मा सम्झौता गरी रु.२ करोड २३ लाख पेशकी उपलब्ध गराएको छ । आयोजना स्थलमा वन क्षेत्र रहेकोले नियमानुसार पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र बोलपत्र गर्नुपर्नेमा बोलपत्र स्वीकृत गरेपछि मात्र वन कार्यालयसंग पत्राचार गरेकोमा हालसम्म स्वीकृति नभएको हुँदा निर्माण कार्य अगाडि बढेको छैन ।

जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग

२१. **गुरु योजना** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ मा सार्वजनिक निकायले एक वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने आयोजनाको लागि खरिद गर्दा वा वार्षिक दस करोड रुपैयाँभन्दा बढी रकमको खरिद गर्दा खरिदको गुरुयोजना सचिवबाट स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष गुरुयोजना स्वीकृत नगरी बर्दिया, दाङ, बाँके, भक्तपुर, महोत्तरी र भापाले रु.७२ करोड ६६ लाख खर्च गरेका छन् । गुरुयोजना स्वीकृत गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।
२२. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा खरिद सम्झौताको अवधिभित्र कुनै काम सम्पन्न गर्न नसकिएमा सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीले म्याद थपको लागि निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जनताको तटबन्ध फिल्ड कार्यालय, भापाले कन्काई नदी नियन्त्रण कार्यअन्तर्गत शिवगञ्जमा स्पर निर्माण २०६९।३।२० सम्ममा सम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.६८ लाखमा सम्झौता गरेको छ । समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न नभई चौथो पटक २०७२।४।१८ सम्म म्याद थप गरी गत वर्षसम्म रु.३९ लाख भुक्तानी भएकोमा यो वर्ष भुक्तानी भएको छैन । शुरु अवधि ४ महिना रहेकोमा ३ वर्ष १ महिना म्याद थप गर्दासमेत निर्माण कार्य अधुरो रहेको पाइयो । तोकिएको समयमा निर्माण कार्यसम्पन्न नगर्नेउपर आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ ।
२३. **पन्टुन ब्रिज व्यवस्थापन** – राजापुर क्षेत्रतर्फ जाने कर्णाली (गेरुवा) नदीको कोठियाघाटमा २०५४ सालमा रु.६ करोड ९३ लाखमा निर्मित पन्टुन ब्रिज जडान गर्ने स्थानमा स्थायी पुल निर्माण भई सञ्चालनमा रहेको हुँदा हाल उक्त ब्रिज उपयोगविहीन रहेको देखिन्छ । उक्त ब्रिज व्यवस्थापन गर्न सुपरभाइजर १ र चौकीदार ४ समेत ५ जनालाई यो वर्ष रु.६ लाख खर्च भएको छ । वर्षेनी पन्टुन ब्रिज हेरालुको खर्च गरिरहनु उचित होइन । उक्त ब्रिज अन्य स्थानमा उपयोगमा ल्याउने वा विक्री गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

सिँचाइ डिभिजन, रुपन्देही र कञ्चनपुर

सिँचाइ योजनाको निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यका लागि स्थापित सिँचाइ विकास डिभिजन रुपन्देही र कञ्चनपुरको योजना सञ्चालन तथा कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएको प्रमुख व्यहोराहरु देहायबमोजिम छन्:

२४. **योजनाको कार्यान्वयन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा संभाव्यता अध्ययन गरेर मात्र योजना सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

- २४.१ डिभिजन कार्यालय, रुपन्देहीअर्न्तगत २०६६।२।२० देखि सञ्चालित गजेडी सिँचाइ योजनाको शुरु लागत रु.५ करोड ३१ लाख संशोधन गरी २०६७।१।२४ मा रु.६ करोड ७३ लाख पुऱ्याएको थियो । साथै २०६९।७।० मा योजना सम्पन्न भए पश्चात् बाढी रोकथामसम्बन्धी कार्य व्यवस्थापन नगरेकोले २०७०।४।२४ मा बाढीले योजनाको हेडवर्क्स नजिक बाँध भत्काई कटान गरेको कारणबाट रु.२ करोड

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- सिँचाइ योजनाको निर्माण गर्ने,
- मर्मत सम्भार गर्ने,
- दिगो व्यवस्थापन गर्ने र
- सिँचित क्षेत्रको वृद्धि हुनुपर्ने ।

९७ लाख थप लागतसमेत उक्त योजनाको लागत रु.९ करोड ७० लाख (शुरु लागतको ८२.६७ प्रतिशत वृद्धि) भएबाट योजना कार्यान्वयनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२४.२ सम्पन्न तथा चालु योजनाबाट रुपन्देहीमा ६२.७७, कञ्चनपुरमा ५.८५ र कैलालीमा १३.९९ प्रतिशतमात्र सिँचाइ सुविधा पुग्ने विवरण प्राप्त भएको छ । बाँकी कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनको लागि कार्य योजना बनाएको देखिएन ।

समस्या

- ठेक्का सम्झौताअनुसार काम नभएको,
- नियमित मर्मत सम्भार नहुनु,
- दिगो व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुनु ।

२४.३ डिभिजन कार्यालय, कञ्चनपुरले सञ्चालन गरेको ४ मध्ये २ योजना सम्पन्न भएका छन् भने २ योजनाको म्याद थप अवधिमा समेत निर्माण कार्य सम्पन्न हुन नसकेको स्थिति छ । तोकिएको समयमा योजना सम्पन्न गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

२५. **जनसहभागिता** – सिँचाइ नीति तथा सिँचाइ नियमावली, २०५६ को नियम ४२(१) मा कुल लागत अनुमानको न्यूनतम ३ देखि अधिकतम १५ प्रतिशत बराबरको जनसहभागिता जुटाई योजना सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष सञ्चालित योजनामा १ देखि १५ प्रतिशतसम्म उपभोक्ताले व्यहोर्नुपर्ने गरी तोके तापनि सरदर ७.२५ प्रतिशत व्यहोरेको देखिएको छ । नियमावलीमा उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार जनसहभागिता जुटाउने तथा सोको अभिलेख व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२६. **मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन** – सिँचाइ प्रणालीको व्यवस्थापन उपभोक्ता समितिलाई हन्तातरण पश्चात् मर्मत सम्भार र सञ्चालन गर्ने दायित्व उपभोक्ता समितिको हुने र प्राविधिक समस्या भएमा कार्यालयहरूले परामर्श दिने व्यवस्था सिँचाइ नीति, २०७० मा रहेको छ ।

२६.१ रुपन्देही जिल्लामा ५ हजार ६०० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्यले निर्माण गरेको मर्चवार सिँचाइ योजनाको संरचना, पम्पहाउस तथा पम्प मेशिनहरूको इकोनोमिक आयु समाप्त भैसकेको छ । योजना सम्पन्न भएको धेरै अवधि बितिसकेको र लोडसेडिङ/न्यून भोल्टेजका कारण पूर्ण क्षमतामा मोटर सञ्चालन गर्न सकेको छैन । हाल ४ मोटरमात्र सञ्चालनमा रहेबाट ३ हजार ५०० हेक्टरको लागि ३ नहरबाट पानी सप्लाई हुनपर्नेमा एकमात्र नहरमा पनि ५० प्रतिशतमात्र पानी सप्लाई भएकोले मर्मतसंभार गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको पाइयो ।

सुझाव

- ठेक्का सम्झौता अनुसार काम गर्नुपर्ने,
- नियमित मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने,
- दिगो व्यवस्थापनको लागि पहल गर्नुपर्ने
- जनसहभागिता योगदानको समेत अभिलेख राख्नुपर्ने ।

२६.२ रुपन्देहीको हुङ्गेबाँध सिँचाइ योजनाको स्थलगत अवलोकन गर्दा डिजाइन उपयुक्त नभएका कारण पानीको बहाव र नहरको लेवल नमिली बोरामा बालुवा राखी नहरतर्फ पानी सञ्चालन गरेको पाइयो । कुल ५ नहरबाट सेवा प्रवाह गरेको यस योजनामा हाल २ नहर सञ्चालन हुन नसकेकोले ९५ बिगाहामा सिँचाइ भएको देखिएन । त्यस्तै पाँकरी र पिपरिया टोलमा जाने नहरको ५०० मिटरभन्दा बढी भागमा चुहावटका कारण तोकिएको क्षेत्रमा पानी पुग्न सक्ने अवस्था देखिएन ।

अतः नियमित मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने र पुराना योजनाहरूको अनुगमन गरी लक्षित क्षेत्रमा सिँचाइ सुचारु गराई दिगोपना ल्याउनुपर्दछ ।

जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण

महाकाली नदीको बाढीजन्य प्रकोप नियन्त्रण तथा संरचना निर्माणका लागि स्थापित महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुला र जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण गर्न स्थापित डिभिजन कार्यालय नं.६, धनुषाको योजना छनौट तथा कार्यान्वयन स्थितिको कार्यमूलक लेखपरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

२७. **विस्तृत सर्भेक्षण एवं गुरुयोजना** – आयोजना शुरु हुनुपूर्व सो आयोजना सञ्चालन सम्बन्धमा विस्तृत सर्भेक्षण गर्नुपर्दछ ।

२७.१ धनुषा डिभिजनले नदी नियन्त्रण अन्तर्गत राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण कार्यक्रमबाट विस्तृत सर्वेक्षण बेगर जलाद र बलान नदी नियन्त्रण गर्न यो वर्ष रु.२३ करोड ६९ लाख खर्च गरेकोमा भारतीय सहयोगमा सञ्चालित कमला नदी नियन्त्रण कार्यको विस्तृत योजना प्रतिवेदन स्वीकृत भए तापनि नेपाल भारत संयुक्त डुवान तथा बाढी व्यवस्थापन समितिको निर्णयबाट एन्टी फ्लड स्लुस तथा प्यामहरु थप गरेकोमा त्यसको पुनरावलोकन गरेको छैन । त्यस्तै सिन्धुली जिल्लामा कमला र मरिन खोलाको विस्तृत योजना प्रतिवेदन स्वीकृत नगरी सालबसाली रुपमा नदी नियन्त्रण कार्य भइरहेको पाइयो ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सुचक (KPI)

- प्रकोप क्षेत्रको निर्धारण तथा नक्साङ्कन,
- विस्तृत सर्वेक्षण, डिजाइन तथा लागत अनुमान,
- जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन ।

२७.२ दार्चुला सदरमुकामको कोर एरियाको ४.५ किलोमिटर र अन्य ८.५ किलोमिटरको विस्तृत सर्वेक्षण भए तापनि महाकाली नदी नियन्त्रणको गुरुयोजना स्वीकृत भएको छैन । विस्तृत सर्वेक्षण र गुरुयोजना स्वीकृत नगरी योजना सञ्चालन गर्दा योजनाहरु छरिने, विभिन्न विवाद भई ठेक्का सम्झौता भएको लामो समयसम्म कार्य सम्पन्न नभएको कारण नदी नियन्त्रण कार्यमा प्रभावकारिता नहुने देखिन्छ । विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार गरी योजना सञ्चालन गर्ने तथा विस्तृत योजना प्रतिवेदनमा उल्लिखितभन्दा थप कार्य भएकोमा सोको पुनरावलोकन गरी कार्यतालिका बनाई कार्य हुनुपर्दछ ।

२८. **योजना कार्यान्वयन** – बाढीजन्य प्रकोपबाट पूर्वाधार तथा मानववस्तीको संरक्षण गर्न नदी नियन्त्रणको कार्य समयमै सम्पन्न हुनुपर्दछ ।

२८.१ धनुषा डिभिजन अन्तर्गत कमला नदी नियन्त्रण आयोजना २०६४।६५ मा शुरु भई २०७३।७४ भित्र सम्पन्न हुनुपर्ने देखिन्छ । आयोजनाको लागत अनुमान रु.३ अर्ब ५८ करोड ७० लाख रहेकोमा हालसम्म रु.१ अर्ब ८८ करोड ४४ लाख खर्च भै ५२.५३ प्रतिशत प्रगति देखिन्छ भने २०७१।७२ मा रु.९ करोड ३६ लाख भुक्तानी बाँकी रहेको छ । समयमा निकास प्राप्त नहुने तथा भुक्तानीको सुनिश्चितता नभएकोले योजना सम्पन्न हुने समय लम्बिन गई लागत बढ्ने सम्भावना भएकोले समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी कार्य व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

समस्या

- गुरुयोजनामा आधारित कार्यहरु वार्षिक कार्यक्रमसँग तालमेल नहुनु,
- विस्तृत सर्वेक्षण स्वीकृत नहुँदै योजना कार्यान्वयन हुनु, डीपीआर र कार्यान्वयन तालिकामा समन्वय नरहनु,
- निर्मित संरचनाको दिगोपन कायम नहुनु,
- निर्माणव्यवसायीले सम्झौताअनुसार काम नगर्दा म्याद थप गर्दै जाने स्थिति कायमै रहनु ।

२८.२ दार्चुला सदरमुकामको ४.५ किलोमिटर आर.सी.सी. रिटेनिड वाल निर्माणको लागि रु.१ अर्ब ८४ करोडको लागत अनुमान रहेकोमा हालसम्म रु.२० करोड ५ लाख (१०.८९ प्रतिशत) खर्च भएकोले कार्य प्रगति ज्यादै न्यून देखिएको छ ।

२९. **प्याम तथा रेनकट** – निर्मित तटबन्धको दिगो सञ्चालनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । कमला नदीको दुवै किनारा ६८.२५ किलोमिटर क्षेत्रभित्रका स्थानीयलाई नदीसम्मका पहुँचको लागि पर्याप्त प्यामको व्यवस्था र रेनकटबाट क्षतिग्रस्त तटबन्ध नियमित मर्मत नहुँदा तटबन्ध कमजोर भई बाढीको जोखिम उच्च देखिएको छ । रेनकटबाट क्षतिग्रस्त तटबन्धको मर्मत नभएको र प्याम नभएको भेडिया भन्ने स्थानमा २०७१ को बाढीले क्षति पुऱ्याई आकस्मिक नदी नियन्त्रण गर्न रु.६० लाख खर्च गर्नुपरेको छ । तटबन्धको दीगोपनाका लागि पर्याप्त प्यामको निर्माण तथा रेनकटबाट क्षतिग्रस्त तटबन्धको नियमित मर्मतको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

३०. **निर्माण सामग्री उपयोग** – जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनुषाले विभिन्न ९ आइटमका रु.६२ लाख र महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजनाले हेभीकोटेड जी.आई. तारजाली रु.१० लाखसमेत रु.७२ लाखको निर्माण सामग्री मौज्जात रहने गरी खरिद गरेको पाइयो । मौज्जात विश्लेषण गरी आवश्यकताको पहिचान नगरेका कारण मौज्जात रहेका सामानको गुणस्तरमा ह्रास आउने र अन्य प्रयोजनमा खर्च भई

स्रोतको समुचित उपयोग नहुने देखिन्छ । मौज्जात विश्लेषण र आवश्यकता पहिचान गरी निर्माण सामग्रीको दक्षतापूर्ण उपयोग हुनुपर्दछ ।

३१. **अधुरा ठेक्का** – डिभिजन कार्यालय धनुषाबाट सञ्चालितमध्ये २९ ठेक्कामा शुरु सम्भौता अवधिको तुलनामा २९ देखि २ हजार ३२७ प्रतिशतसम्म म्याद थप भए तापनि १२ ठेक्कामा सो म्याद नाघिसकेपछि पनि काम सम्पन्न भएको छैन । निर्धारित समयमा कार्यसम्पन्न हुन नसकी पटक पटक म्याद थप गर्दा लागत बढ्ने, त्यसबाट प्राप्त उपलब्धि न्यून हुने, बाढीजन्य प्रकोपबाट भौतिक पूर्वाधार र मानवबस्तीमा उच्च जोखिम रहने स्थिति भएकोले ठेक्का व्यवस्थापनमा सुधार गरी सम्भौता अवधिभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

सुझाउ

- विस्तृत कार्यक्रमसहितको गुर्योजना तर्जुमा गरी सो अनुरूपको वार्षिक कार्यक्रम र बजेट निर्धारण गर्नुपर्ने,
- विस्तृत सर्वेक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत गरेर सोही बमोजिम प्रकोप नियन्त्रणको कार्य हुनुपर्ने तथा डिपिआर र कार्यान्वयन तालिकामा समन्वय गर्नुपर्ने,
- पर्याप्त ज्यामको निर्माण तथा रेनकटको नियमित मर्मत गरी तटबन्धको दिगोपन कायम गर्नुपर्ने,
- माइलस्टोनसहितको व्यवस्था गरी सम्भौता अवधिभित्र कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने ।

३२. **सुझाउ कार्यान्वयन स्थिति** – जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनुषालाई २०६८ मा उपलब्ध गराएको कार्यमूलक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेखित सुझाउमध्ये संभाव्यता अध्ययन तथा गुर्योजना तर्जुमा गरेर सोहीबमोजिम वार्षिक योजना तालमेल हुने गरी कार्यक्रम स्वीकृत गरी समयबद्ध कार्यतालिका बनाई कार्यान्वयन गर्ने र वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनले औँल्याएका क्रियाकलाप कार्यान्वयन हुनुपर्ने भनी दिएका सुझाउहरू कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
  - सरकारी कार्यालयतर्फ ११४ निकायमा रु.२ अर्ब ७१ करोड ४ लाख ८७ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२ करोड ३५ लाख ८१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ६८ करोड ६९ लाख ६ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ अर्ब २४ करोड ६६ लाख ४५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ९१ कार्यालयको विनियोजन रु.३ अर्ब ६८ करोड ३३ लाख, राजस्व रु.६ अर्ब ७ करोड ७९ लाख, धरौटी रु.५ करोड ३२ लाखसमेत रु.९ अर्ब ८१ करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्थासमेत ७७ को रु.२ अर्ब १४ करोड १० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४५(३) मा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई प्राप्त रकमले कार्य सञ्चालन गर्न नपुग भएमा नेपाल सरकारसँग माग गर्न सक्ने र सरकारले उपलब्ध गराएको रकम बढी भएमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । प्राधिकरणको कुल सञ्चित गत वर्ष रु.२४ अर्ब ३४ करोड ४९ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.२९ अर्ब ८३ करोड ५६ लाख पुगेको छ । उक्त सञ्चितमध्ये ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषमा रु.१० अर्ब १७ करोड ५१ लाख र अन्य सञ्चित रु.१९ अर्ब ६६ करोड ५ लाख रहेको छ ।

ऐनको दफा ४५(३) को व्यवस्थाबमोजिम ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषबाहेकको सञ्चित रु.१९ अर्ब ६६ करोड ४ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१.२ मन्त्रालयले यो वर्ष समावेशी कार्यक्रम प्रकाशन तथा प्रसारण गरेबापत गोरखापत्र संस्थानलाई रु.५ करोड ५० लाख, नेपाल टेलिभिजनलाई रु.७० लाख, रेडियो नेपाललाई रु.५० लाख, नेपाल पत्रकार महासंघअर्न्तगतका ९ जिल्ला समितिलाई भवन निर्माण गर्न रु.४५ लाख, विभिन्न प्रकाशन प्रसारण सम्बद्ध संस्थालाई रु.२ करोड ६१ लाखसमेत रु.९ करोड ७६ लाख सशर्त अनुदान र १० संस्थालाई रु.१ करोड ९५ लाख पुँजीगत अनुदान उपलब्ध गराएकोमा उल्लिखित रकमबाट भएको कामको अनुगमन गरेको देखिएन ।

पत्रकारिता अनुदान सहयोगसम्बन्धी निर्देशिका, २०६३ अनुसार प्रतिसंस्था बढीमा रु.१ लाखसम्म अनुदान उपलब्ध गराउन मिल्नेमा मन्त्रालयले यो वर्ष ७ संस्थालाई रु.२२ लाख बढी अनुदान उपलब्ध गराएको छ । ती संस्थाले अनुदान रकमको प्रगति प्रतिवेदन एवं खर्चको विवरण पेस गरेका छैनन् ।

१.३ हुलाक सेवा विभाग र विश्व हुलाक संघबीचको सम्झौताअनुसार विभिन्न मुलुकबाट इम्ब्यालेन्स चार्ज तथा टर्मिनल ड्युजबापतको रकम लिनु दिनुपर्ने व्यवस्थाअनुसार सन् २०१४ सम्म नेपालले ३१ मुलुकबाट रु.६९ लाख लिनुपर्ने र ३२ मुलुकलाई रु.६५ लाख दिनुपर्ने देखिएको छ । हालसम्मको लिनु दिनुपर्ने हिसाब अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

१.४ आर्थिक ऐन, २०७१ बमोजिम नेपालमा प्रदर्शन हुने विदेशी चलचित्रहरूमा लिइने चलचित्र विकास शुल्क आन्तरिक राजस्व विभागले असुल गरी तोकिएको प्रतिशत चलचित्र विकास बोर्डमा पठाउने व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष बोर्डलाई रु.४ करोड ३२ लाख प्राप्त भएको छ । बोर्डले चलचित्र विकास शुल्कबापत प्राप्त हुनुपर्ने रकमको अद्यावधिक अभिलेख राखेको छैन ।

आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १२ को अनुसूची ५(१३) मा विकास शुल्कको २५ प्रतिशतभन्दा बढी प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्न नपाउने उल्लेख छ । बोर्डले यो वर्ष प्रशासनिक कार्यमा रु.१६ लाख बढी खर्च गरेको छ । कानुनको पालना हुनुपर्दछ ।

१.५ सासेक सूचना राजमार्ग आयोजना सन् २००९ मा शुरु गरी २०१० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा शुरु अवधिको तुलनामा ४५० प्रतिशत समयवधि वृद्धि भैसकदासमेत सम्पन्न भएको छैन । आयोजनाको निर्माणमा यो वर्षसम्म रु.३२ करोड ८० लाख खर्च हुँदा परामर्श सेवामा लागतको शतप्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी रु.७

- करोड २४ लाख खर्च गरेको छ । निर्माण खर्चको तुलनामा परामर्श सेवामा अत्यधिक खर्च भएकोले नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
- १.६ राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ को नियम १८ मा ऐन, नियमावली वा इजाजतपत्रमा उल्लिखित शर्तबमोजिम नगरेमा मन्त्रालयले अनुमतिपत्र रद्द एवं यन्त्र वा उपकरण आफ्नो नियन्त्रणमा लिनसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १०० वाट क्षमताका ३४९ एफ.एम.ले रेडियो यन्त्र (लाइसेन्स) नवीकरण नगराई प्रसारण गरेका छन् । मन्त्रालयबाट इजाजतपत्र नवीकरण नगराउने संस्थाहरुको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- १.७ राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली (चौथो संशोधनसहित), २०५२ को नियम ११(१) मा कार्यक्रम प्रसारण गर्ने संस्थाले प्रसारण शुल्क नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यक्रम प्रसारण गर्ने संस्था र राजस्व बुझाउन बाँकी संस्थाको अद्यावधिक अभिलेख राखेको छैन । यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका मध्ये केवल नेटवर्कमार्फत कार्यक्रम प्रसारण गर्ने काठमाडौं जिल्लास्थित ५०० देखि ५ हजारसम्म लाइन क्षमता भएका ८ प्रसारण संस्थाले आय विवरण तथा रोयल्टी हिसाब पेस नगरेकोले हालसम्म उठनुपर्ने प्रसारण शुल्क असुल भएको देखिएन ।
- १.८ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२(२) तथा नियमावली, २०५४ को नियम २६ बमोजिम दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले आफूले कबोल गरेको वा वार्षिक कुल आम्दानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम रोयल्टीको रूपमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने र नियम ३१ मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले फ्रिक्वेन्सी प्रयोग गर्दा रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण समितिले तोकिए बमोजिमको दस्तुर नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमार्फत नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष रोयल्टीबापत रु.३ अर्ब ७८ करोड ५४ लाख र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरबापत रु.१ अर्ब ८७ करोड ६६ लाख राजस्व आर्जन गरेको छ । दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने निकायले बुझाउनुपर्ने रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरको अभिलेख राखी प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व यकिन हुनुपर्दछ ।
- १.९ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४९ मा सूचना तथा सञ्चारमन्त्रीको अध्यक्षतामा रहेको समितिले रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण गर्ने, फ्रिक्वेन्सी बाँडफाँड गर्ने, रेडियो फ्रिक्वेन्सीको मूल्य नीति तय गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय तथा बहुउद्देश्यी समन्वयको लागि नीति तय गर्ने व्यवस्था छ । समितिले २०६९।७।९ देखि लागू हुनेगरी रेडियो फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी नीति, २०४९ समेत जारी गरेको छ । जारी नीतिअनुसारका व्यवस्थाहरुको पूर्ण पालना नभएको व्यहोरा औल्याएकोमा यो वर्षसमेत सुधार गरेको पाइएन ।
- १.१० व्यवस्थापिका-संसद सार्वजनिक लेखा समितिको २०६७।९।२९ को निर्णयानुसार २ जी. र ३ जी. लगायतको फ्रिक्वेन्सी वितरणसम्बन्धी नीति, दुरुपयोग नियन्त्रणसम्बन्धी अवस्था र रोयल्टी असुलीलगायतका विषयमा अध्ययन गर्न गठित समितिले दिएको प्रतिवेदन समेतको आधारमा फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी गर्नुपर्ने व्यवस्थाहरुको सम्बन्धमा यस वर्ष समेत पूर्ण पालना भएको छैन ।
- १.११ चलचित्र विकास बोर्डका कर्मचारी तथा पदाधिकारीको सेवा शर्त सुविधासम्बन्धी कानुनी व्यवस्था नभएको मा अधिकृत तहको तलब भत्ता प्राप्त गर्ने ७, सहायकस्तरको सुविधा प्राप्त गर्ने १० र अन्य तहको १२ समेत २९ कर्मचारी र पदाधिकारी २ को लागि तलब भत्ता र सुविधामा यो वर्ष रु.१ करोड ७ लाख खर्च भएको छ । कर्मचारी भर्ना सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १.१२ नेपाल सरकारको मातहत रहेको मुद्रण विभागमा विभिन्न निकायले छुपाईसम्बन्धी कामको भुक्तानी नगरी बाँकी राखेको मध्ये यो वर्षसम्म रु.९१ लाख ७४ हजार उठ्न बाँकी छ ।
- विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
२. **लोक कल्याणकारी विज्ञापन** - विद्युतीय आम सञ्चार माध्यमहरुलाई वितरण गरिने लोक कल्याणकारी विज्ञापनको मापदण्ड निर्देशिकामा प्रसारण सम्परीक्षण समितिले लोक कल्याणकारी विज्ञापनको निर्माण तथा प्रसारणको विस्तृत प्रतिवेदन अर्धवार्षिक रूपमा मन्त्रालयमा पेस गर्नुपर्ने र स्थानिय समन्वय समितिको सिफारिसको आधारमा विज्ञापनको रकम भुक्तानी हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला समन्वय समितिको

सिफारिस बेगर विभिन्न संस्थालाई रु.२ करोड १३ लाख उपलब्ध गराएकोमा विज्ञापन प्रसारण गरेको पुष्टि गर्न प्रतिवेदन लिएको देखिएन ।

३. **राजस्वको लगत** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १० मा लगती तथा हसवली राजस्व आमदानी गरी दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रेडियो सञ्चार (लाइसेन्स नियमावली) २०४९, राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ र दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ अनुसार रेडियोलगायत अन्य सञ्चार माध्यम र दूरसञ्चार सेवाको इजाजत वितरण र नवीकरण तथा सेवा प्रदायकबाट रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी रकम लिने व्यवस्था छ । इजाजतपत्र/लाइसेन्स/अनुमतिपत्रको अवधि एक आर्थिक वर्षको हुने र अनुमतिपत्र बहाल रहने अवधि भुक्तान नहुँदै आगामी आर्थिक वर्षको लागि नवीकरण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ ।

मन्त्रालयले प्राप्त हुनुपर्ने शुल्क एवं नवीकरण दस्तुरको अभिलेख तयार गरी लगती राजस्वमा देखाएको छैन । यो वर्ष प्राप्त राजस्व रु.५ अर्ब ६८ करोड ४१ लाखलाई हसवली राजस्व उल्लेख गरेको छ । प्राप्त हुनुपर्ने राजस्वको अभिलेख व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

४. **फ्रिक्वेन्सी नीति र बाँडफाँड** - दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४९(१) बमोजिम रेडियो फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी नीति निर्धारण तथा बाँडफाँड गर्न सूचना तथा सञ्चारमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठन भएको समितिले रेडियो फ्रिक्वेन्सीको निर्धारण र बाँडफाँड गरेको छ । दूरसञ्चार सेवाको फ्रिक्वेन्सीको व्यवस्थापन दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट र अन्य सेवाको फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी कार्य मन्त्रालयबाट हुने गरेको छ ।

समितिले २०६९।७।१९ मा फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ जारी गरी न्यूनतम र अधिकतम रूपमा प्रयोग गर्न पाइने फ्रिक्वेन्सीको सीमा निर्धारण गरेको छ । नीतिमा आवश्यकता भन्दा बढी ओगटेको फ्रिक्वेन्सी फिर्ता लिइने व्यवस्था भए तापनि बढी फ्रिक्वेन्सी ओगट्ने दूरसञ्चार सेवा प्रदायकबाट फ्रिक्वेन्सी फिर्ता नलिई सोको मूल्य लिने गरेको छ । यो वर्ष ३ सेवा प्रदायकले थप तथा अधिकतम फ्रिक्वेन्सी प्रयोग गरेकोमा एक सेवा प्रदायकले फ्रिक्वेन्सी मूल्य रु.८ करोड ४१ लाख राजस्व दाखिला गरेको छैन । फ्रिक्वेन्सी नीति लागू हुनुभन्दा अगाडि न्यूनतमभन्दा बढी ओगटेको फ्रिक्वेन्सीको बढी मूल्य निर्धारण गरिने व्यवस्था भएतापनि बढी फ्रिक्वेन्सी फिर्ता नलिएको र बढी मूल्यसमेत तोकेको छैन ।

५. **फ्रिक्वेन्सीको प्रतिस्पर्धा** - सार्वजनिक लेखा समितिले २०६८।१।२६ मा ३ जी. लगायतका फ्रिक्वेन्सी वितरण गर्दा बोल कबोल प्रक्रिया अपनाउन निर्देशन दिएको छ । रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ ले जी.एस.एम., सी. डी.एम.ए., वाईभ्यास र आई.एम.टी. प्रणालीमा आधारित दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनका लागि जी.एस.एम. ९०० र १८००, सी.डी.एम.ए. ८०० र आई.एम.टी. २००० (३जी) व्याण्डका फ्रिक्वेन्सी निर्धारण गरेको छ । साथै सी.डी.एम.ए. प्रणालीअन्तर्गत प्रयोग भइरहेको १९०० मेगाहर्ज व्याण्डलाई जी.एस.एम. (३जी) को लागि प्रयोग गर्ने गरी क्रमशः स्थानान्तरण गरिने तथा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र अनुभवका आधारमा उल्लिखित व्यवस्थालाई कानुनी रूपमा स्थापित गरिने एवं फ्रिक्वेन्सीको मूल्य बजारले निर्धारण गर्ने गरी लिलाम बढाबढको प्रक्रिया अपनाउने उल्लेख गरेको छ । सोअनुसार फ्रिक्वेन्सी वितरणमा प्रतिस्पर्धा गरिनुपर्दछ ।

६. **टेलिभिजनको फ्रिक्वेन्सी** - भूसतही माध्यमबाट टेलिभिजन प्रसारण गर्ने इजाजत लिएको संस्थाले केबुल वा भूउपग्रहको माध्यमबाट उपभोक्ता समक्ष सोभै कार्यक्रम वितरण गर्ने प्रणाली (डाइरेक्ट टु होम) मार्फत कार्यक्रम वितरण गर्न नपाउने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट भूसतही टेलिभिजन प्रसारणको लागि अनुमतिपत्र लिई फ्रिक्वेन्सी छुट्याइएका ७ संस्थाले डाइरेक्ट टु होम अनुमति नलिएकोमा त्यसरी छुट्याइएको फ्रिक्वेन्सी फिर्ता नलिएको र ४ संस्थाले दुबै प्रकारको लाइसेन्स लिई कारोबार गरेको देखिएको छ । अनुमतिपत्र लिएको १८ महिनासम्म प्रसारण इजाजत नलिएमा अनुमतिपत्र स्वतः खारेज हुने व्यवस्था रहे तापनि प्रसारण इजाजत नलिएका र म्याद पूरा भइसकेकाहरूको फ्रिक्वेन्सी रद्द गरेको पाइएन ।

७. **एफ. एम. सेवाको फ्रिक्वेन्सी** - सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयबाट एफ.एम. रेडियो प्रसारणको लागि फ्रिक्वेन्सी वितरण हुँदै आएको छ । एफ.एम. रेडियो प्रसारण गर्ने संस्थाले अनुमति प्राप्त गरेपछि १८ महिना भित्र प्रसारण इजाजत लिई सक्नुपर्ने व्यवस्था रहेको, अनुमतिपत्र इजाजतपत्रको अवधि १ वर्षको हुने, सो अवधि पूरा नहुँदै आगामी वर्षको लागि नवीकरण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । एफ.एम. स्टेशनको लागि अनुमति प्राप्त गरेपछि रेडियो यन्त्रको लागि छुट्टै स्वीकृति लिनुपर्ने र उक्त दुबै इजाजत पछिल्लो वर्षको ६ महिनासम्म

- नवीकरण नगराएमा स्वतः रद्द हुने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणमा प्राप्त विवरणअनुसार एफ.एम.तर्फ ७६४ लाइसेन्स जारी भएकोमा २०७१।७२ को अवधिको लागि ४६४ ले मात्र नवीकरण गराएको र ३८ एफ.एम. को लाइसेन्स खारेज गरेकोमा ती एफ.एम.लाई दिइएको फ्रिक्वेन्सी फिर्ता लिई लगत कट्टा गरेको देखिएन ।
८. **दूरसञ्चार रोयल्टी** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२ मा अनुमति प्राप्त संस्थाले नेपाल सरकारलाई रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूलाई सेवा सञ्चालनको अनुमति, नवीकरण, बिक्री, हस्तान्तरणलगायतका कार्य नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट गर्दै आइरहेकोमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रोयल्टी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र बुझाउनुपर्ने शर्त भएपनि पालना भएको छैन । मोबाइल र अन्य सेवा प्रदायकले बुझाउनुपर्ने रोयल्टी नबुझाएकोमा प्राधिकरणले असुली गरेको पाइएन ।
- ८.१ ऐनको दफा ३२(३) मा रोयल्टी बुझाउने तरिका र समय प्राधिकरणले तोकेबमोजिम हुने व्यवस्था छ । प्राधिकरणले रोयल्टी बुझाउने समयावधि निर्धारण नगरेको र ढिला दाखिला गरेमा थप दस्तुर वा जरिवानाको व्यवस्था नगरेकोले सेवा प्रदायकले आफ्नो वित्तीय विवरणमा खर्च जनाई सकेको रोयल्टीसमेत दाखिला नगरेको देखियो । यो वर्ष ६ मध्ये ५ सेवा प्रदायकको वित्तीय विवरणमा खर्च जनाई सकेको रोयल्टी रु.४ अर्ब ६ करोड ५२ लाख दायित्व हिसाबमा राखेको छ । मोबाइल सेवा प्रदायकमध्ये २ सेवा प्रदायकले २०७१।७२ भन्दा अधिको रोयल्टी रु.४ करोड ४७ लाख २०७२ फागुनसम्म राजस्व दाखिला गरेको देखिएन । रोयल्टी रकम प्रत्येक वर्ष बुझाउनुपर्नेमा मोबाइल सेवा प्रदायकहरूले यो वर्ष २०७१।७२ भन्दा अधिका वर्षहरूको रोयल्टी मात्र बुझाएका छन् ।
- ८.२ मन्त्रपरिषदको २०६९।६।१४ को निर्णयानुसार एक सेवा प्रदायकले बुझाउन बाँकी रोयल्टी रु.१ अर्ब ६३ करोड ३५ लाखलाई आठ किस्तामा विभाजन गरी प्रत्येक किस्ता आर्थिक वर्ष समाप्त हुनु अगावै बुझाउनुपर्ने गरी रु.२० करोड ४२ लाखको किस्ता तोकेकोमा यो वर्ष तेस्रो किस्ताबापतको रकम २०७२।५।२८ मा मात्र बुझाएको छ । अनुमतिपत्र नवीकरण गर्दाकै वखत बुझाउनुपर्ने रकम मन्त्रपरिषदले किस्ताबन्दी सुविधा दिने र सेवा प्रदायकले शर्तअनुसार नबुझाउने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
९. **घटी रोयल्टी** - दूरसञ्चार नियमावली, २०५३ को नियम २६ ले रोयल्टी बुझाउने गरी अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले वार्षिक कुल आम्दानीको चार प्रतिशतले हुने रकम प्रत्येक वर्ष रोयल्टीको रूपमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ । कुल आम्दानीमा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले ग्राहकसंग लिएको धरौटी, सेवाकर, मूल्य अभिवृद्धि करलगायत अन्य अप्रत्यक्षकर तथा दूरसञ्चारसम्बन्धी उपकरण बिक्री गर्दा प्राप्त हुने रकम बाहेक दूरसञ्चार सेवा प्रदान गरेबापत अनुमति प्राप्त व्यक्तिले प्राप्त गरेको रकमलाई जनाउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ९.१ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट प्राप्त विवरणमा अन्य सेवातर्फ ४५ सेवा प्रदायकले रोयल्टी बुझाउनुपर्ने उल्लेख भएकोमा १ मोबाइल सेवा प्रदायक र १३ अन्य सेवा प्रदायकले आय व्यय विवरण नै नबुझाएका र ३ सेवा प्रदायकको बिक्री कारोबार नभएको उल्लेख छ । लेखापरीक्षणको क्रममा एक प्रा.लि.ले पेस गरेको वित्तीय विवरणमा रोयल्टीबापत २०७१।७२ मा रु.२४ लाख खर्च जनाएकोमा २०७२।७३ को फागुनसम्म रु.१९ लाखमात्र राजस्व दाखिला गरेको छ । उक्त रकम दाखिला हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- ९.२ दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम १५ मा अनुमति प्राप्त व्यक्तिले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गरे नगरेको सम्बन्धमा प्राधिकरणले जाँचबुझ गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आय-व्यय विवरण पेस नगरेको र बिक्री नै नदेखाएको सम्बन्धमा प्राधिकरणबाट छानबिन गरेको देखिएन ।
- ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्ने व्यवस्था रहेकोले रोयल्टी रकम सम्बन्धित वर्षमै दाखिला गर्ने र ढिला दाखिला गरेमा थप दस्तुर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
१०. **थप दस्तुर** - फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण र बाँडफाँड तथा मूल्य नीति, २०६९ ले माइक्रोवेभ र न्यूनतम फ्रिक्वेन्सी दस्तुर प्रत्येक वर्ष आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले ६ महिनाभित्र तथा थप फ्रिक्वेन्सी र अधिकतम फ्रिक्वेन्सी एवं भी स्याटको लागि आर्थिक वर्ष शुरु भएको ३ महिनाभित्र भुक्तान गर्नुपर्ने र सो

अवधिमा भुक्तानी नगरेमा भुक्तानी बाँकी मूल्यमा प्रत्येक महिना दुई प्रतिशतले थप दस्तुर लाग्ने व्यवस्था छ। थप दस्तुर लागेको ६ महिनाभित्र रकम नबुझाएमा अनुमति रद्द गरी सरकारी बाँकी सरह असुल गर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १०.१ यो वर्ष ५ सेवा प्रदायकले फ्रिक्वेन्सी दस्तुर २०७१ आश्विन मसान्तमा बुझाउनुपर्नेमा २०७१।१।३० देखि २०७२।३।६ सम्म बुझाएकाले थप दस्तुर रु.५ करोड ३ लाख असुल गर्नुपर्दछ।
- १०.२ एक सेवा प्रदायकले २०७१।७.२ को वित्तीय विवरणमा खर्च जनाइसकेको रु.१५ करोड २५ लाख मध्ये २०७२ फागुनसम्म रु.२ करोड ७९ लाखमात्र दाखिला गरेको छ। बाँकी रु.१२ करोड ४६ लाख र लाग्ने थप दस्तुर सहित असुल गर्नुपर्दछ।
- १०.३ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट प्राप्त विवरणअनुसार एक टेलिकम प्रा.लि.ले २०६९।७.०, २०७०।७.१ र २०७१।७.२ को लिमिटेड मोबिलिटीको फ्रिक्वेन्सी दस्तुर रु.९ करोड ४६ लाख र २०६७।६.८, २०६८।६.९ र २०६९।७.० को भिस्याट/अर्थस्टेशनको रु.५ करोड १ लाखसमेत रु.१४ करोड ४७ लाख राजस्व दाखिला गर्न बाँकी देखाएको छ। उक्त प्रा.लि.ले लिमिटेड मोबिलिटीतर्फको रु.१ करोड ५ लाख २०७१।१।३० मा बुझाएको र बाँकी रु.१३ करोड ४२ लाखको लागि अध्यक्षको २०७२।२।१९ को निर्णयबाट २०७२ आषाढसम्म म्याद थप गरी बुझाउन पत्राचार गरेको देखिन्छ। कानूनतः तोकिएको म्यादभित्र फ्रिक्वेन्सी दस्तुर नबुझाएमा अनुमति खारेज गरी सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्नेमा म्याद थप गरेको छ। उक्त रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ।
११. **कुल आम्दानीको कानुनी व्यवस्था** – राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ मा रेडियो, टेलिभिजन र अन्य कार्यक्रम प्रसारण वा वितरण गर्ने संस्थाले कुल आम्दानीको दुई प्रतिशतले हुन आउने प्रसारण शुल्क बुझाउनुपर्ने व्यवस्था गरी “कुल आम्दानी” भन्नाले ऋण वा सापटी लिएको वा शेयरबापतको रकमबाहेक प्रसारण संस्थालाई प्राप्त जुनसुकै आयलाई जनाउने उल्लेख छ। दूरसञ्चार नियमावली, २०५३ को नियम २६ मा दूरसञ्चार सेवाको अनुमति प्राप्त व्यक्तिले कुल आम्दानीको चार प्रतिशतले हुने रकम रोयल्टीको रूपमा बुझाउनुपर्ने व्यवस्था गरी “कुल आम्दानी” भन्नाले ग्राहकसँग लिएको धरौटी सेवा कर, मूल्य अभिवृद्धि कर लगायत अन्य अप्रत्यक्ष कर तथा उपकरण बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकमबाहेक दूरसञ्चार सेवा प्रदान गरेबापत प्राप्त रकमलाई जनाउने उल्लेख छ। फ्रिक्वेन्सीको प्रयोग गरी कारोबार गर्ने र आय आर्जन गर्ने संस्थाको कुल आम्दानीसम्बन्धी व्याख्यामा फरक परेको कारण दूरसञ्चार सेवा प्रदायकबाट प्राप्त हुने राजस्वमा असर परेको छ।

हुलाक सेवा विभाग

१२. **टेलिसेन्टर** – तेह्रौँ योजनाले हुलाकमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गर्न ४०१ टेलिसेन्टर सञ्चालनमा ल्याएको छ। टेलिसेन्टर स्थापना सम्बन्धि कार्यविधि निर्देशिकाले टेलिसेन्टरहरुको सेवा प्रभावकारी बनाई प्राप्त हुने शुल्कको आधारमा केन्द्रलाई क्रमशः आत्मनिर्भर बनाउँदै लैजाने नीति तय गरेको छ।

देशभरिका टेलिसेन्टरमा कर्मचारीको तलब भत्ताबापत वार्षिक रु.५ करोड २१ लाख, मेसिनरी औजार मर्मत सम्भारबापत वार्षिक रु.५७ लाख र घर भाडा, कार्यालय मालसामान खरिद कार्यमा थप रकम खर्च हुँदै आएको छ। यो वर्ष १८ जिल्लामा नमुना परीक्षण गर्दा ५ टेलिसेन्टर बन्द रहेका र ६ सेन्टरका उपकरणहरु सञ्चालनमा नरहेको देखिएको छ। टेलिसेन्टर ८९ को आय रु.४ लाखमात्र भएकोले उद्देश्यबमोजिम कार्य र सेवा प्राप्त हुन सकेको छैन।

१३. **हुलाक टिकट मौज्जात** – हुलाक टिकट छपाई कार्य अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रको माध्यमबाट हुने गरेको छ। विभागले स्वीकृत गरेको टिकटको ढाँचा र छपाई संख्या यकिन गरी सम्बन्धित आपूर्तकलाई छपाई कार्यको आदेश दिने गरी खरिद सम्भौता भएको छ। विभागले आवश्यकताको निर्धारण गरी छपाई कार्यको आदेश दिने गरेको देखिएन।

गत वर्षसम्म विभिन्न २५ प्रकारका दरका ४ करोड ९४ लाख ४५ हजार ५५० थान टिकट मौज्जात रहेकोमा यो वर्ष १५ प्रकारका दरका ४ करोड ५३ लाख ४३ हजार २०० थान टिकट खरिद गरेको मध्ये १ करोड ९५ लाख ९५ हजार ९८ थान टिकटमात्र बिक्री भई वर्षान्तसम्म रु.१ अर्ब ७ करोड १७

लाख ७० हजार मूल्यका ७ करोड ५१ लाख ९३ हजार ६५२ थान टिकट मौज्दात रहेको देखियो । यस वर्ष रु.६०१- दरको ५ लाख थान टिकट रु.३ करोडमा छुपाई गरी ल्याएको मध्ये ४ हजार थानमात्र बिक्री भई रु.२ करोड ९७ लाख ६० हजारको टिकट मौज्दातमै रहेको छ ।

राष्ट्रिय सूचना आयोग

१४. **सहायता सम्भौता** – आर्थिक कार्यविधि नियावली, २०६४ को नियम २७ मा कार्यालयले प्राप्त गर्ने वैदेशिक सहायतालाई वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोगले बजेटमा समावेश नगरी यो वर्ष रु.१ करोड २७ लाख खर्च गरेको छ । आयोग र दायी निकायबीच भएको सम्भौता अनुरूप प्राप्त रु.३ करोड २५ लाखमध्ये रु.१ करोड ९८ लाखको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

सासेक सूचना राजमार्ग आयोजना

१५. **निर्णय कार्यन्वयन** – सूचना राजमार्ग निर्माण गर्ने निर्माण व्यवसायीले थप भएको समयमा समेत कार्य पूरा नगरेकोले परामर्शदातासमेतको सिफारिसमा अप्रिल ३०, २०१५ पश्चात् पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी म्याद थप गरेको छ । सो निर्णयानुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२ करोड असुल नगरी यो वर्ष रु.२ करोड ७६ लाख भुक्तानी गरेको छ । उक्त अवधिमा भूकम्प गएकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरिएको आयोजनाले जानकारी दिएको छ । भूकम्प जानुभन्दा अगाडि निर्माण व्यवसायीले गरेको कार्य प्रगति सन्तोषजनक नभई लगाएको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।

१६. **भेरिएसन आदेश** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ ले सम्भौता मूल्यको पन्ध्र प्रतिशतभन्दा बढीको भेरिएसन आदेश जारी गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित सचिवको अध्यक्षतामा गठित समितिको सिफारिसमा मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनामा नियुक्त परामर्शदाता र निर्माण व्यवसायीको काममा खरिद सम्भौता मूल्यको क्रमशः १०० र २६.९५ प्रतिशत थप कार्यदेश दिई रु.७ करोड २८ लाखको भेरिएसन गरेकोमा मन्त्रपरिषद्बाट स्वीकृत नगराउनु नियमसम्मत देखिएन ।

१७. **परामर्शदाताको भुक्तानी** – आयोजनामा नियुक्त परामर्शदातासँग भएको खरिद सम्भौतामा परामर्शदातालाई दिइने आउट अफ पकेट एक्स्पेन्सेज तथा अन्य शोधभर्ना योग्य खर्च बास्तविक खर्चको आधारमा लेखाङ्कन गर्ने व्यवस्था छ । परामर्शदाता, आयोजना तथा दातृ पक्षका प्रतिनिधिसमेतको बैठकबाट परामर्शदाताले हवाई टिकट अनिवार्य रूपमा पेस गर्नुपर्ने र अन्य खर्चको बिल भरपाई नलिने निर्णय गरेको छ । यो वर्ष विदेशी परामर्शदाताले नेपालमा काम गर्न आउँदा र फर्कदाको हवाई टिकट पेस गरेको देखिँदैन । उक्त अवधिको पारिश्रमिक, दैनिकभत्ता तथा अन्य शोधभर्ना योग्य खर्चबापत रु.७७ लाख भुक्तानी गरेको छ । खर्चको बिल भरपाई प्रमाणहरु संलग्न नगरी भुक्तानी माग गर्ने र दिने दुवै पक्षलाई जिम्मेवार बनाई खर्चको वास्तविकता सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

सार्क विकास कोष

दक्षिण एसियाली सहयोग संगठनअर्न्तगतको रिचिड द अनरिच योजनाबाट विभिन्न जिल्लाका ५ स्थानमा भवनसहित ८१ सामुदायिक सूचना केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्न मन्त्रालय र सार्क विकास कोषबीच ८ अक्टोबर २०१२ मा रु.१३ करोड ९२ लाखको सम्भौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.१० करोड १३ लाख खर्च भएको छ । सम्भौताको अवधि ३१ मार्च २०१३ सम्म रहेकोमा यो वर्षसम्म कार्य सम्पन्न भएको छैन ।

१८. **सूचना केन्द्र** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४६ मा जनचेतनासम्बन्धी तालिमलगायतका कार्य गराउँदा छिटो छरितो र मितव्ययी हुने भएमा सार्वजनिक निकायले गैरसरकारी संस्थाबाट गराउन सक्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले सामुदायिक सूचना केन्द्रहरु निर्माण र सञ्चालन गर्न हुम्ला, रामेछाप, अछाम, खोटाङ र स्याङ्जा जिल्लामा भवनसहित र अन्य जिल्लामा भवनबाहेक मेसिनरी औजार उपलब्ध गराउन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था २८ सँग भवन निर्माण कार्यमा रु.२५ लाखका दरले रु.१ करोड २५ लाख र ८१ केन्द्रमा मेसिनरी औजार जडान गर्न एक आपूर्तिकसँग रु.९ करोड ६५ लाखको सम्भौता गरी रु.१०

करोड ९० लाख खर्च गरेको छ । राज्यको स्रोत साधन उपयोग गरी निर्माण गरिएका संरचनाहरू नाफामूलक संस्थालाई हस्तान्तरण गर्न मिल्ने देखिएन ।

केन्द्रीय धनादेश कार्यालय

१९. **वित्तीय विवरण** – केन्द्रीय धनादेश कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार जिल्ला तथा इलाका हुलाक कार्यालयहरूबाट सञ्चालित हुलाक बचत बैङ्कको गत वर्षको जिम्मेवारी, यो वर्ष आर्जित ब्याज र निक्षेप सङ्कलनसमेत रु.४ अर्ब ५१ करोड ५० लाख जम्मा भएकोमा रु.२ अर्ब ६८ करोड ३३ लाख फिर्ता भई वर्षान्तमा रु.१ अर्ब ८३ करोड १७ लाख बाँकी रहेको छ । बैङ्कको कुल पुँजी रु.२ अर्ब ४ लाखमध्ये रु.४८ करोड ६७ लाख लगानी भएको छ । यो वर्षसम्म ग्राहक संख्या ६५ हजार ९०८ रहेको यस बैङ्कको कारोबार कम्प्युटराइज्ड नगरेको, नेपाल लेखामानले तोकेअनुसार वित्तीय विवरण तयार नगरेको, लगानी कारोबार विस्तार गर्न नसकेको अवस्था छ । कारोबारमा आएको वृद्धिअनुसार आधुनिक बैकिङ्ग पद्धतिलाई अवलम्बन गरी समसामयिक सुधार गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।
२०. **ब्याज दायित्व वृद्धि** – बचत बैङ्कको रकममा वार्षिक ५ प्रतिशत र जेष्ठ नागरिकलाई ६ प्रतिशतका दरले ब्याज प्रदान गर्ने र बचत खातामा रु.१० लाखसम्म राख्न पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष बचत रकममा रु.८ करोड १० लाख ब्याज भुक्तानी भएकोमा १३ कार्यालयमा सञ्चालित बचत बैङ्कले रु.२ करोड २५ लाख घाटा रहेको विवरण दिएका छन् । यो वर्षसम्म बैङ्कको मुनाफा रु.१५ करोड ९८ लाख रहेको छ । बैङ्कमा बचत रहेको रकम अन्य वाणिज्य बैङ्कको कल डिपोजिट र मुद्दती तथा बचत खाताहरूमा राखी ब्याज आर्जन गर्ने गरेको देखिन्छ । वाणिज्य बैङ्कहरूले बचत बैङ्कको रकममा दिने ब्याजभन्दा बचत बैङ्कले बचतकर्तालाई दिने ब्याज दर उच्च रहेको कारण आगामी दिनमा ब्याज दायित्व वृद्धि भई सञ्चित मुनाफाबाटै रकम घट्ने अवस्था देखिएकोले बचत बैङ्क सञ्चालन र ब्याज भुक्तानी तथा लगानीका अन्य क्षेत्रहरूको खोजी हुनुपर्ने देखिएको छ ।
२१. **नगद मौज्जात** – हुलाक बचत बैङ्क सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका, २०६६ को नियम ३९ मा बचत बैङ्कमा रहने नगद मौज्जात अघिल्लो महिनामा सबैभन्दा बढी कारोबार भएको दिनको रकमभन्दा बढी नहुने व्यवस्था छ । यो वर्ष नमुना परीक्षण गर्दा ७ कार्यालयका बचत बैङ्कहरूले रु.८ लाखदेखि रु.१ करोड २४ लाखसम्म बढी नगद मौज्जात राखेको पाइयो । जिल्ला हुलाक कार्यालय, बझाङले सबैभन्दा बढी नगद मौज्जात राखेको देखिएको छ । बढी नगद मौज्जात राखनाले बैङ्कबाट प्राप्त हुने ब्याज आम्दानी घट्न गई नाफालाई असर पार्ने हुँदा तत्सम्बन्धमा अनुगमन हुनुपर्दछ ।
२२. **लेखापरीक्षण** – महोत्तरी, उदयपुर, जाजरकोट र गोश्वरा हुलाक कार्यालयको बचत बैङ्कतर्फको कारोबारको सेस्ता अद्यावधिक र आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्पन्न भई नसकेको कारण अन्तिम लेखापरीक्षण हुन सकेको छैन ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:
    - सरकारी कार्यालयतर्फ ६७ निकायमा रु.५४ करोड ४८ लाख ७३ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.१२ लाख ७६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.५४ करोड ३५ लाख ९७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८ करोड ८८ लाख ७४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
    - संगठित संस्था तथा अन्य संस्था ६२ तर्फ रु.४ करोड २ लाख ९१ हजार बेरूजू देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ लाख ८४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत १८७ कार्यालयको विनियोजन रु.२३ अर्ब २६ करोड ९५ लाख, राजस्व रु.१४ करोड ४० लाख, धरौटी रु.२६ करोड ९९ लाखसमेत रु.२३ अर्ब ६८ करोड ३४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा राष्ट्रिय योजना आयोग सचिवालयको रु.५ करोड २६ लाखसमेत समावेश छ ।

समिति तथा अन्य संस्था १३३ को रु.२४ अर्ब २ करोड ९३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
  - १.१ मन्त्रालयअन्तर्गत २०२८।२९ देखि २०७०।७१ सम्मको विनियोजन २८३, राजस्व ६० र धरौटी ४९९ समेत ८४२ इकाईको रु.१ अर्ब ६६ करोड ४२ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष २ कार्यालयको रु.५९ करोड ६ लाखको लेखापरीक्षण भएको र यो वर्ष एक कार्यालयले रु.१० करोड ६१ लाखको लेखापरीक्षण नगराएको समेत रु.१ अर्ब १७ करोड ९७ लाख बक्यौता रहेको छ ।
  - १.२ यो वर्ष पनि मन्त्रालय र मातहतका ७ अस्पतालसहित २७ कार्यालयले खरिद योजना तयार नगरी रु.४२ करोड ७७ लाख र बोलपत्र माग नगरी ७ अस्पतालसहित ४० कार्यालयले रु.१९ करोड १८ लाखको औषधि, कार्यालय सामान र अन्य उपकरण सोभै खरिद गरेका छन् ।
  - १.३ यो वर्ष पनि २० कार्यालयले तलबी प्रतिवेदन पारित नगराई रु.७९ करोड ८८ लाख तलब खर्च लेखेका छन् ।
  - १.४ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ अनुसार करयोग्य आयको भुक्तानीमा ९ अस्पतालसहित ३६ कार्यालयले रु.२ करोड ९ लाख अग्रिम कर कट्टी गरेका छैनन् । यसै गरी अग्रिम कर कट्टी गरेका अस्पतालसहित ६ कार्यालयले रु.८० लाख दाखिला गरेका छैनन् ।
  - १.५ स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले गत वर्ष कार्यालय स्थापना गरी रु.५५ लाख र यो वर्ष रु.८५ करोड बजेटमध्ये तथ्याङ्क सङ्कलनको कार्य गरी रु.७२ लाख खर्च गरेको छ । अन्य कार्य हुन सकेको छैन ।
  - १.६ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा सम्भौता अनुसारको औषधि समयमा आपूर्ति नगरेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था भए पनि स्वास्थ्य सेवा विभागले ढिला आपूर्ति भएको औषधिमा प्रतिहप्ता ०.५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लाग्ने गरी सम्भौता गरेकोमा यो वर्ष पनि ३ ठेकामा रु.२३ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन ।
  - १.७ स्वास्थ्य सेवा विभागले बहुवर्षीय ठेकाअन्तर्गत ३ वर्षका लागि १६ आपूर्तिकसँग रु.१ अर्ब १७ करोड ७३ लाखको औषधि आपूर्ति गर्न २०६७।६८ मा गरेको ठेकामध्ये गत वर्षसम्म रु.१७ करोड ६६ लाखको औषधि आपूर्ति गर्न बाँकी रहेकोमा यो वर्षसम्म पनि रु.१० करोड ५७ लाखको औषधि प्राप्त भएको छैन ।
  - १.८ पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान ऐन, २०६४ को दफा २८(३) अनुसार प्रतिष्ठानले विदेशी व्यक्ति/संस्थाबाट कुनै रकम प्राप्त गर्नु अघि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनुपर्नेमा यो वर्ष पनि स्वीकृति बेगर भूकम्पपीडितका लागि प्राप्त रु.७ करोड १८ लाखसमेत रु.८ करोड ४ लाख आय लेखाङ्कन गरेको छ ।
  - १.९ बी.पी. कोईराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले एक औषधि उद्योगमा २०५८।५९ देखि हालसम्म गरेको लगानी रु.५ करोड ३३ लाखको कुनै प्रतिफल प्राप्त गरेको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी कार्यालय

२. **आर्थिक विवरण** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ५(३) अनुसार मित्रराष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त अनुदानलाई बजेटमा समावेश गर्नुपर्दछ । स्वास्थ्य सेवा विभागले युनिसेफबाट वस्तुगत सहायता स्वरूप प्राप्त रु.१६ अर्ब २७ करोड ५८ लाख र विश्व खाद्य कार्यक्रम, यू.एस.ए.आई.डी, सेभ द चिल्ड्रेन, प्लान इन्टरनेशनलगायतबाट सीधै भुक्तानी भएको रु.६० करोड ९ लाख, राष्ट्रसंघीय जनसंख्या कोषबाट डिपोप्रोभेरा सुई खरिदका लागि प्राप्त रु.१४ करोड ८२ लाखसमेत रु.१७ अर्ब २ करोड ४९ लाख बजेट तथा आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन । उक्त स्थितिमा मन्त्रालयले पेस गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणले यथार्थ स्थितिको चित्रण गर्दैन । दाताबाट प्राप्त सहायतालाई बजेटमा समावेश गरेर लेखापरीक्षणको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
३. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १६ (२) मा प्रत्येक कार्यालयले आय-व्ययको लेखा र आर्थिक विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रको विभिन्न १० कार्यक्रममा भएको खर्च रु.४ करोड ९३ लाख, बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको १४ ठेक्का कारोबारको खर्च रु.५ करोड ४८ लाख तथा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, चितवनले जिल्लाका स्वास्थ्य तथा उपस्वास्थ्य चौकीको तलब भत्ता, मसलन्दलगायत उक्त संस्थाको खातामा पठाएको रु.१ करोड ३७ लाखको स्रेस्ता पेस नभएकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन ।
४. **मेडिकल अडिट** - मन्त्रालयले बिरामीको गुणस्तरयुक्त उपचार सेवा, उपकरण व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार अस्पतालको सेवाको स्तर, शैक्षिक क्रियाकलापको मूल्याङ्कन, कर्मचारीको कार्य सम्पादनस्तर, बिरामीको अभिलेख तथा उपचार प्रक्रिया, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सेवा शुल्क, खाना तथा पोषणलगायतमा राष्ट्रिय सूचक बनाई मेडिकल अडिटसमेतको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । अस्पतालले प्रदान गर्ने सेवा स्तरीय र प्रभावकारी बनाउन विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसारको मेडिकल अडिट गराउनका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्ष औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन । मेडिकल अडिट गर्ने व्यवस्था मिलाई त्यसको नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
५. **मेडिकल आचारसंहिता** - नेपाल मेडिकल काउन्सिल ऐन, २०२० अनुसार दर्ता भएका स्वास्थ्य चिकित्सकले घोषणापत्रमा प्रतिवद्धता जनाएअनुरूप स्वास्थ्य सम्बन्धी आचारसंहिताको पालना गर्नुपर्दछ । मानवीय संवेदनशीलताको पक्षमा मेडिकल आचारसंहिताको सामान्य सिद्धान्त र पेशाप्रतिको उत्तरदायित्व, स्वास्थ्य सल्लाहमा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष, पेशागत व्यवहारलगायतका विषयमा स्वघोषणा गरी पेशागत कार्यलाई मर्यादित एवं स्तरीय बनाउन दर्ता भएका मेडिकल चिकित्सकले पेशाप्रतिको जवाफदेहितालाई सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । आचारसंहिताको पालनामा मन्त्रालयबाट अनुगमनको व्यवस्थासमेत हुनुपर्दछ ।
६. **अनुदान वितरण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१ मा मन्त्रालयबाट सशर्त अनुदान दिइएको संस्थाबाट प्रगति विवरण लिई तोकिएको कार्य भए/नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । गत वर्ष ६६ संस्थालाई रु.५३ करोड ३ लाख अनुदान वितरण गरेकोमा यो वर्ष ५६ संस्थालाई रु.८३ करोड २६ लाख वितरण गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ६.१ अनुदान दिँदा सोको आधार र मापदण्ड बनाई स्वीकृत कार्यक्रमबाट मात्र अनुदान खर्च लेख्नुपर्नेमा निर्देशिका, मापदण्ड र आधारसमेत नबनाई पटके निर्णय गरी विभिन्न संस्थालाई अनुदान दिएको छ । यो वर्ष नाफा आर्जन गर्ने उद्देश्य राखेका ४ सहकारी संस्थाद्वारा सञ्चालित स्वास्थ्य संस्थालाई रु.९ करोड ३० लाख र २ लिमिटेड कम्पनीलाई रु.४ करोड अनुदान दिएको देखियो । वितरित अनुदान रकमको परिचालनसम्बन्धी विवरण, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र अनुगमन कार्यको अभिलेख तयार नगरेको, अनुदान वितरण गर्दा कानुन अनुसार प्रयोग नभएमा पछि कारवाही गर्ने गरी खर्च लेख्ने निर्णय भएकाले अनुदान वितरणमा जवाफदेहिता र पारदर्शिता देखिएको छैन । स्पष्ट नीति, मापदण्ड बेगर अनुदान वितरण गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

- ६.२ अनुदान उपलब्ध गराउँदाको सम्झौतामा अनुदान रकम पुँजीगत कार्यमा मात्र खर्च गर्न पाइने, औषधि तथा जनचेतनाजन्य कार्यमा खर्च गरेमा कारवाही गरी रकम असुल गर्ने, आषाढ मसान्तमा खर्च नभएको रकम फ्रिज गरी बैङ्क भौचर र बैङ्क स्टेटमेन्ट पठाउन पर्ने उल्लेख छ । वित्तीय विवरण पेस गरेका २१ संस्थाले चालु तथा गत वर्ष प्राप्त अनुदानमध्ये खर्च नगरी मौज्जात राखेको र सम्झौताको शर्तविपरीत खर्च गरेको रु.१९ करोड ९० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
७. **मेसिन खरिद अनुदान** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१ मा कुनै संस्थालाई अनुदान दिन सकिने र अनुदान रकमको अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धुलिखेल अस्पतालको लागि एम.आर.आई. मेसिन खरिद गर्न पुनर्जागरणतर्फको औषधि खरिद खर्च शीर्षकबाट रु.१२ करोड ५० लाख रकमान्तर गरी अनुदान दिएको देखियो । धुलिखेल अस्पतालले पेस गरेको कागजातमा १.५ टेल्सा इन्जिनिया ब्राण्डको एम.आर.आई खरिद गर्न अमेरिकी डलर १० लाख ८३ हजार ७३० मा सम्झौता गरेको छ । एम.आर.आई. मेसिनको ग्यारेन्टी २ वर्ष भएकोले तेस्रो वर्षदेखि सातौँ वर्षसम्मको विक्री पछिको सेवाबापत अमेरिकी डलर ४ लाख ६ हजार ५०० मध्ये तेस्रो र चौथो वर्षको सेवा शुल्क र जडान खर्चसमेत अमेरिकी डलर १ लाख ६९ हजार भुक्तानी दिन आपूर्तिकर्ताले २०७२।३।१३ को पत्रबाट अनुरोध गरेको आधारमा सोसमेत थप गरी अनुदान दिएको छ । जडान पश्चात् तेस्रो वर्षदेखि मात्र पाउने सेवा शुल्कबापतको रकम सो मेसिन जडान नभएकै स्थितिमा भुक्तानी गरेको उपयुक्त देखिएन ।
८. **प्राकृतिक प्रकोप खर्च** - भूकम्पबाट पीडितहरूको उपचारको लागि २ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट रु.११ करोड ९१ लाख र गृह मन्त्रालयबाट रु.५ करोड ५० लाखसमेत रु.१७ करोड ४१ लाख प्राप्त भएकोमा रु.६ करोड १२ लाख खर्च गरेको र एक अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले दिएको रु.१० करोड १६ लाख खर्च नगरी मौज्जात राखेको पाइयो । भूकम्पमा परी अपरेसन गराउन र अन्य उपचारका लागि प्रतिविरामी रु.२५ हजार सम्बन्धित अस्पताललाई शोधभर्ना दिने नीतिअनुसार उपचारको विवरण खुल्ने अभिलेख बेगर २० अस्पताललाई यो वर्ष अपरेसन खर्चको ५० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ४ लाख शोधभर्ना दिएको छ । उपचार भएको व्यहोरा खुल्ने अद्यावधिक अभिलेख राखी अनुगमन गरेर मात्र बाँकी ५० प्रतिशत रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
९. **दाताबाट खरिद** - नेपाल सरकार र ग्लोबल फण्डबीच भएको सम्झौताअनुसार सन् २०१३ देखि २०१५ सम्मका लागि अमेरिकी डलर २ करोड ३३ लाख नगद अनुदान सहायता दिने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्न छन्:
- ९.१ सम्झौतामा नगद सहायताको रूपमा अनुदान दिने उल्लेख गरे तापनि बजेटमा वस्तुगत सहायता समावेश गरी दाताले नै रु.४२ करोड ६१ लाखको औषधि उपलब्ध गराएको छ । यो कारोबार सम्झौता अनुरूप देखिएन ।
- ९.२ स्वेच्छिक खरिद प्रक्रिया (भी.पी.पी.) अर्न्तगत ग्लोबल फण्डले राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रलाई रु.३२ करोड २ लाख र राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग नियन्त्रण केन्द्रलाई रु.१० करोड ५९ लाखको औषधि खरिद गरी उपलब्ध गराएको छ । ती औषधिहरू भारतबाट खरिद गरी जेनेभा हुँदै नेपालमा प्राप्त भएको देखिँदा खरिद व्यवस्थापन खर्च र ढुवानी भाडासमेत रु.४ करोड ४४ लाख थप व्ययभार परेको छ । नेपाल सरकारलाई प्राप्त अनुदानबाट समयमा खरिद व्यवस्थापन गर्न नसक्दा औषधि खरिद मितव्ययी भएको छैन ।
१०. **भेरिएसन आदेश** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा खरिद मूल्यको १५ प्रतिशत भन्दा बढीको भेरिएसन आदेश नेपाल सरकारबाट निर्णय भएबमोजिम जारी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, बाँकेले रु.४५ लाखको औषधि खरिद गर्दा ४८.८८ प्रतिशत, महाकाली अञ्चल अस्पतालले रु.३३ लाखको औषधिमा ७६.१७ प्रतिशत र जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले रु.२८ लाखको सामग्री खरिद गर्दा ७२.८० प्रतिशत सम्झौताको परिमाणभन्दा बढी खरिद गरे तापनि भेरिएसन जारी गरेको छैन । त्यसैगरी जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले भेरिएसन समेतबाट खरिद गरेको रु.४९ लाखको सामग्री खर्च नगरी वर्षान्तमा मौज्जात राखेको देखियो । प्रचलित कानूनअनुसार भेरिएसन जारी गरी थप सामान खरिद गर्नुको साथै समयमै उपयोगसमेत गर्नुपर्दछ ।

११. **स्वास्थ्यकर कोष** - सुर्तीजन्य पदार्थको प्रयोगबाट लाग्ने रोग नियन्त्रण गर्न रु.४० करोड बजेट व्यवस्था गरेकोमा रु.३८ करोड २ लाख अनुदान दिई खर्च गरेको छ। अनुदान दिने मापदण्ड र आधार बेगर सरकारी अस्पताललाई रु.२८ करोड, स्वास्थ्य कार्यालयहरूलाई रु.३ करोड ७५ लाख, ४ निजी कम्पनीसहित ५० गैरसरकारी संस्था/अस्पताललाई रु.३ करोड २९ लाख समेत रु.३६ करोड ७९ लाख अनुदान दिएको छ।

कार्यक्रम सञ्चालन गर्न निजी संस्था, गैरसरकारी संस्था/अस्पताल छनौट गर्दा राष्ट्रियस्तरमा सूचना प्रवाह नगरी कोषको सचिवालयमा २०७१।१।१६ र २०७१।१।२६ मा सूचना टाँस गरेको आधारमा प्रस्ताव पेस गर्ने ५० संस्थालाई रु. ३ करोड २९ लाख अनुदान दिएको देखियो। अनुदान वितरण गर्ने निश्चित आधार, मापदण्ड र नीति बनाई पारदर्शी ढङ्गले अनुदान वितरण एवं अनुगमनसमेत गर्नुपर्दछ।

औषधि व्यवस्था विभाग

१२. **जरिबाना** - औषधि ऐन, २०३५ को दफा ३४ अनुसार ऐनको बर्खिलाप गर्नेलाई रु.२५ हजारसम्मको जरिबानाको अतिरिक्त कैदसमेत हुने उल्लेख छ। यो वर्ष दर्ता नभएका पसल १६०, दर्ता नभएको औषधि विक्रेता ९३, लागू तथा मनोदिपको औषधि विक्री गरी रेकर्ड नराखेका ३१३, पसल पुनः दर्ता कायम भएका १९७ र पसल रद्द भएका २०४ समेत ९६७ ले ऐनको बर्खिलाप हुने गरी कार्य गरेको प्रगति विवरणबाट देखिन्छ। ऐनको बर्खिलाप गर्नेसँग विभागले जरिबाना असुल गरेको छैन। त्यस्ता व्यवसायीलाई ऐनले तोकेको कारवाही गरी जरिबानासमेत असुल गर्नुपर्दछ।

स्वास्थ्य सेवा विभाग

१३. **सवारी साधन** - विभाग मातहतका महाशाखामा ४७ हलुका सवारीसाधन रहेकोमध्ये ८ सवारीसाधन अन्य निकायमा प्रयोग भएको उल्लेख छ। ती सवारीसाधन फिर्ता गरी विभागकै काममा उपयोग गर्नुपर्दछ।

१४. **उपकरण मौज्जात** - विभागले ३ वर्ष अघि रु.९८ लाखमा खरिद गरेका ई.सी.जी., इन्कुवेटर लगायतका उपकरणहरू मातहतका स्वास्थ्य संस्थामा नपठाई मौज्जात राखेको देखियो। खरिद गरिएका उक्त उपकरण सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थामा पठाई प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ।

१५. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - खरिद सम्झौताअनुसार आपूर्तिकले ढिला आपूर्ति गरेमा आपूर्ति मूल्यको ०.५ प्रतिशत प्रति हप्ताका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ। विभाग मातहतका ५ महाशाखाबाट सम्झौता भएका ११ आपूर्तिकले आपूर्ति गरेका सामग्रीहरू २८ देखि ५०५ दिनसम्म ढिला प्राप्त भएकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२ करोड ८१ लाख असुल गर्नुपर्दछ।

आपूर्ति महाशाखा

१६. **बढी मूल्य अभिवृद्धि कर** - खरिद सम्झौताअनुसार भन्सारविन्दुमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि करमात्र भुक्तानी गर्नुपर्दछ। लेखापरीक्षणको क्रममा ८ ठेक्काको फाइल परीक्षण गर्दा महाशाखाले पैठारी गरेको विभिन्न उपकरणको भन्सार महसुलसहित मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड ७ लाख शोधभर्ना दिनुपर्नेमा रु.३ करोड ५२ लाख दिएकोले बढी शोधभर्ना भएको रु.४५ लाख असुल गर्नुपर्दछ।

१७. **मेसिन आपूर्ति र सञ्चालन** - एक्सरे मेसिन आपूर्तिको खरिद सम्झौतामा मेसिन आपूर्ति, जडान, सञ्चालन र तालिम दिएपछि मात्र अन्तिम किस्ता भुक्तानी दिने व्यवस्था छ। बहुवर्षीय ठेक्काअन्तर्गत आपूर्ति भएका ४५ एक्सरे मेसिनमध्ये १८ को लागि अमेरिकी डलर ३४ हजार ९०० का दरले अमेरिकी डलर ६ लाख २८ हजार २०० यो वर्ष भुक्तानी भएको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१७.१ खरिद गरिएका मेसिनहरू जिल्ला अस्पताल सिरहा, भोजपुर, बझाङ, ताप्लेजुङ र भूपामा सञ्चालनमा नआएको, उदयपुर र रुकुममा सञ्चालन हुनासाथ बिग्रीएको छ। त्यस्ता उपकरण जडान, मर्मत र सञ्चालन गर्न तालिम प्रदान नगरी अन्तिम किस्ता भुक्तानी गरेको देखियो। सम्झौताको शर्तअनुसार आपूर्तिकबाट जडान तथा मर्मत तालिम उपलब्ध गराउने लगायतका व्यवस्था मिलाई उपकरण सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ।

- १७.२ कोशी अञ्चल अस्पतालमा १ थान एक्सरे मेसिन जडान गरी सञ्चालनमा रहेको सो अस्पतालको २०७२।२।२४ को पत्रमा उल्लेख छ । अस्पतालका प्रतिनिधिसमेतको उपस्थितिमा स्थलगत अवलोकन गर्दा उक्त एक्सरे मेसिन जडान नै भएको देखिएन । यसमा संलग्नलाई जिम्मेवार बनाई मेसिन सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- १७.३ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ अनुसार काबु बाहिरको परिस्थिति बाहेक सामग्री ढिला प्राप्त भएमा आपूर्तिकसँग पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने व्यवस्था छ । एक प्रा.लि.बाट २०७१।३।१६ मा आपूर्ति हुनुपर्ने १० थान एक्सरे मेसिन जडान गर्ने पूर्वाधार नभएको उल्लेख गरी २०७१।८।१० सम्म म्याद थप गरेको छ । ती एक्सरे मेसिन २०७२।१।२८ मा (१६६ दिन ढिला) मात्र जडान गरेकोमा म्याद थप भएको छैन । तसर्थ सो मेसिनको लागत रु.३ करोड ४९ लाखको दैनिक ०.०५ प्रतिशतले १६६ दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.२९ लाख कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.४ लाखमात्र कट्टी गरेकोले छुट रु.२५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
१८. **आंशिक प्राप्ति** - एक्सरे फिल्म प्रोसेसर र ए.आर.आई साउण्ड टाइम आपूर्तिको लागि एक आपूर्तिकसँग २०६८।२।२७ मा सम्झौता भएको देखिन्छ । सम्झौताअनुसार पहिलो वर्षको ११ हजार ८०० थान २०६८।१०।२२ सम्म, दोस्रो वर्षको १५ हजार थान २०६९।१०।३० सम्म र तेस्रो वर्षको १५ हजार थान २०७०।१०।३० सम्म आपूर्ति गर्नुपर्ने उल्लेख छ । आपूर्तिकले एक्सरे फिल्म प्रोसेसर आपूर्ति गरे पनि रु.१ करोड १६ लाख मूल्यको ४१ हजार ८०० थान साउण्ड टाइम २०७२।१।२५ सम्म पनि आपूर्ति गरेको छैन । आपूर्तिकलाई सार्वजनिक खरिद नियमावली अनुसार कारवाही गर्नुपर्दछ ।

इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा

१९. **एन्टी स्नेकभेनम खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३ अनुसार ऐनको कार्यविधि पूरा गरी खरिद गर्नुपर्दछ । एन्टी स्नेकभेनम भ्याक्सिन खरिद गर्न सीमित प्रतिस्पर्धा विधि अवलम्बन गरेको विषय ऐनसम्मत नभएकोले २०७०।१।३० मा खरिद प्रक्रिया रद्द गरेको देखियो । पुनः अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र आह्वान गर्दा बोलपत्र पेस गर्न ४५ दिनको समय दिनुपर्ने कानुनी व्यवस्था भएपनि १५ दिनको मात्र दिँदा १ आपूर्तिकको मात्र बोलपत्र पेस भएअनुसार रु.२ करोड ८६ लाखको ठेक्का स्वीकृत भएकोमा २०७२।१०।२५ मा औषधि प्राप्त भएको छ । आपतकालीन औषधि खरिद गर्न १ वर्ष ९ महिना लागेको देखियो । समयमै आपूर्ति हुने गरी खरिद कार्य गर्नुपर्दछ ।

एन्टी स्नेकभेनम खरिदको लागि भारतको एक कम्पनीसँग २०७२।४।१७ मा मात्र सम्झौता भएकोमा २०७२।३।३० मै एक बैङ्कमा रु.२ करोड ८६ लाखको प्रतितपत्र खोलेको छ । सम्झौता हुनुपूर्व प्रतितपत्र खोली खर्च लेख्नु नियमसम्मत देखिएन ।

२०. **विगतको भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(७) मा विगतका खर्च रकम भुक्तानी गर्दा स्वीकृत म.ले.प.फा.नं.१८ राखी भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महाशाखाले २०६८।६।९ मा भुक्तानी गर्दा छुट भएको उल्लेख गरी भुक्तानी दिन बाँकीको प्रमाण बेगर एक फर्मालाई एन्टीरेबिज भ्याक्सीन ३ लाख २५ हजार भाइलको रु.५९ लाख ४ वर्ष पछि भुक्तानी गरेको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

परिवार स्वास्थ्य महाशाखा

२१. **अस्पताल सामान** - परिवार नियोजन सेट ९० र हस्पिटल फर्निचर सेट ३ हजार ९३० खरिद गर्न एक प्रा.लि.संग रु.४ करोड १५ लाखमा १२० दिनभित्र आपूर्ति गर्न २०७०।३।२४ मा सम्झौता भएकोमा २०७२।३।३० मा मात्र एक वाणिज्य बैंकमा रु.४ करोड १५ लाखको प्रतितपत्र खोलेको छ । उक्त सामान १२० दिनभित्र आपूर्ति गरी सक्नुपर्नेमा ६०४ दिनपछि प्रतितपत्र खोलेको देखियो । महाशाखाले प्रतितपत्र ढिला खोलेको कारण जनाई २०७२।८।२९ सम्म म्याद थप गरेको छ । समयमा प्रतितपत्र नखोल्ने र सोही कारण देखाई म्याद थप गर्नेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

सम्झौतामा उल्लेख भएका सामानमध्ये २०७२।१।२५ सम्म रु.३१ लाख मूल्यका २०० टेबुल मात्र आपूर्ति गरेको छ । मागको आधारमा आवश्यकता पहिचान गरी स्वीकृत कार्यक्रमको अधीनमा रही खरिदको

व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । समयमा सामग्री आपूर्ति नगर्नेलाई सार्वजनिक खरिद नियमावलीअनुसार कारबाही समेत हुनुपर्दछ ।

२२. **डिपोप्रोभेरा तथा सिरिन्ज खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३ मा आवश्यकताको पहिचान गरी खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २२.१ महाशाखाले तीन वर्षको लागि डिपोप्रोभेरा र सिरिन्ज खरिद गर्न अलग अलग बोलपत्र माग गरेकोमा विभिन्न कारण दर्शाई डिपोप्रोभेराको बोलपत्र रद्द गरेको र ६० लाख थान सिरिन्जको लागि २०७०।२।९ मा एक आपूर्तिकसँग रु.१ करोड ३४ लाखमा सम्झौता गरेको छ । सम्झौताअनुसार पहिलो वर्षको २० लाख थान २०७०।१।२७ मा र दोस्रो वर्षको २० लाख थान २०७१।१।२९ मा आपूर्ति भएपनि तेस्रो वर्षको लागि मौज्जात पर्याप्त भएको र डिपोप्रोभेरा खरिद नभएको जनाई आपूर्ति ढिला गर्न पत्राचार गरेकोले २०७२।१।२५ सम्म बाँकी सामान आपूर्ति भएको छैन । डिपोप्रोभेरा खरिद नभएकोले खरिद भएको सिरिन्ज २०७२।१।२५ सम्म पनि वितरण नभै मौज्जात रहेको देखियो ।
- २२.२ राष्ट्रसंघीय जनसंख्या कोषमार्फत प्रति इकाई रु.८०।१० ले डिपोप्रोभेरा तथा सिरिन्ज १५ लाख भायल खरिद गरी २०७१।४।१४ मा रु.१२ करोड २ लाख भुक्तानी गरेको छ । महाशाखाले सोही डिपोप्रोभेरा र सिरिन्ज २०७०।९।१८ मा बोलपत्रबाट एक आपूर्तिकसँग ६ लाख २ हजार ३०० भायल प्रतिभायल रु.४६।६२ ले खरिद गरेको छ । महाशाखाले खरिद गरेको भन्दा दाताबाट खरिद गरेको मूल्य प्रतिभायल रु.३३।४८ ले बढी भई रु.५ करोड २ लाख थप व्ययभार परेको देखियो । खरिद कार्य मितव्ययी बनाउनुपर्दछ ।

पुनर्जागरण महाशाखा

२३. **बजेट कार्यान्वयन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा बजेट तथा चौमासिक कार्यक्रमको आधारमा प्रगति विवरण लिई प्रगति कम हुनुका कारण र सुधारको लागि चाल्नुपर्ने कदम उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । औषधि खरिदका लागि यो वर्ष रु.४५ करोड ६० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.८ करोड ६७ लाख (१९ प्रतिशत) को मात्र खरिद गरेको देखियो । मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट औषधिको माग सङ्कलन गरी खरिद योजना बनाई खरिद नगरेकोले विनियोजित बजेट उपयोग भएको छैन ।
२४. **म्याद थप** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा सम्झौताअनुसार आपूर्ति गर्न नसकेको कारण मनासिब देखिएमा म्याद थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ । बहुवर्षीय ठेक्का सम्झौताअनुसार ३ प्रकारका औषधि आपूर्तिको लागि एक विदेशी कम्पनीसँग रु.५ करोड ५८ लाखमा सम्झौता गरेको देखियो । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २४.१ विभागले इन्स्पेक्सन एजेन्ट समयमा नियुक्ति गर्न नसकेको उल्लेख गरी ४० दिन म्याद थप गरेको छ । म्याद थप पश्चात् २०७१।१।२ मा औषधि आपूर्ति गर्नुपर्नेमा २०७१।६।१ मा मात्र आपूर्ति गरेकोले सम्झौताअनुसार २१.४२ हप्ताको प्रतिहप्ता ०.५ प्रतिशतले रु.१ करोड ७७ लाखको रु.१९ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्नेमा रु.४ लाखमात्र असुल गरेकोले छुट रु.१५ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- २४.२ तेस्रो वर्षको आपूर्ति २०७०।१।१५ सम्ममा हुनुपर्नेमा २०७१।९।१४ (३०३ दिन ढिला) मात्र आपूर्ति गरेकोमा इन्स्पेक्सन एजेन्ट नियुक्ति प्रक्रियामा ढिलाई भएको उल्लेख गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी १३१ दिन र लिने गरी १७२ दिनको म्याद थप गर्ने निर्णय गरे तापनि पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.३६ लाख असुल गरेको पाइएन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

बालस्वास्थ्य महाशाखा

२५. **दातामार्फत सोभै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को प्रक्रिया पूरा नगरी बी.सी.जी, एम.आर.लगायतका भ्याक्सिन खरिद गर्न यो वर्ष राष्ट्रसंघीय बाल कोषलाई रु.१९ करोड ८६ लाख भुक्तानी गरेको छ । बजेटमा समावेश भएको नगद अनुदानबाट सार्वजनिक खरिद ऐनको प्रक्रिया पूरा गरी खरिद गर्नुपर्दछ ।
२६. **को-फाइनासिड खर्च** - नेपाल सरकार र ग्लोबल एलायन्स फर भ्याक्सिन्स इम्युनाइजेसन्स (गाभी) बीच भएको सम्झौतामा हेपाटाइटिस, दादुरालगायतका खोपको लागि सिरिन्ज, सेफ्टिबक्स दाताले उपलब्ध गराउने

र थप भ्याक्सिनको लागि राष्ट्रसंघीय बाल कोषबाट खरिद गर्न लाग्ने खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने उल्लेख छ । महाशाखाले डी.पी.टी, हेपाटाइटिसलगायतका भ्याक्सिनको लागि रु.४ करोड ५१ लाख सो कोषलाई भुक्तानी गरे तापनि ती सामान २०७१/१०/२५ सम्म प्राप्त भएको छैन । भ्याक्सिन प्राप्त नभएको अवस्थामा उक्त रकम पेशकी जनाई खर्च लेख्नुपर्नेमा सीधै खर्च लेखेकोले नियमसम्मत देखिएन ।

को-फाइनासिडअर्न्तगत भुक्तानी दिएको पी.सी.भी. भ्याक्सिनको रु.३ करोड २४ लाख र डी.पी.टी. लगायतका भ्याक्सिनको रु.४ करोड ५१ लाखसमेत रु.७ करोड ७५ लाख वस्तुगत सहायतामा लेखाङ्कन गरेको छ । नेपाल सरकारको स्रोतबाट व्यहोरेको खर्चलाई दाताको वस्तुगत सहायतामा उल्लेख गरी लेखाङ्कन गर्न मिल्ने देखिएन ।

२७. **बी.सी.जी.भ्याक्सिन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५.१.घ अनुसार आपूर्तिकर्ता वा अन्य सेवा प्रदायकबाट प्रस्ताव माग गरिएको मूल्य उचित भए नभएको यकिन गर्नुपर्छ । एक विदेशी कम्पनीबाट उत्पादित भ्याक्सिन युनिसेफबाट आपूर्ति गरी प्रतिभायल अमेरिकी डलर १.३५ का दरले ९८ हजार भायल र प्रतिभायल अमेरिकी डलर १.५० का दरले ५० हजार भायलको अमेरिकी डलर २ लाख ७ हजार ३०० भुक्तानी गरेको छ । महाशाखाले २०७०/७१ मा ती भ्याक्सिन उक्त कम्पनीबाट प्रतिभायल रु.१०८१९० मा आपूर्ति गरेकोमा यो वर्ष पनि सो कम्पनीले सोही मूल्यमा आपूर्ति गर्ने गरी दरभाउपत्र पेश गरेको छ । महाशाखाले छिटो आपूर्ति गर्न युनिसेफबाट सोही कम्पनीको भ्याक्सिन खरिद गर्दा अमेरिकी डलरको तत्कालीन सटही दरले प्रतिभायल रु.१३७७० पर्न गएको छ । उत्पादकबाट खरिद नगरी युनिसेफमार्फत खरिद गर्दा रु.४३ लाख अतिरिक्त व्ययभार परेको देखियो ।
२८. **आवश्यकता पहिचान** - बालस्वास्थ्यको लागि आवश्यक पर्ने ए.डी.सिरिन्ज बढीमा १२ महिना र घटीमा ६ महिनाको लागि पुग्ने गरी मौज्जात राख्नुपर्ने उल्लेख छ । महाशाखाले उक्त सिरिन्ज खरिद गर्न एक आपूर्तिकसँग २०७०/२१ मा अमेरिकी डलर १ लाख ५३ हजार ९०६ मा सम्भौता गरेको देखियो । तेस्रो वर्षको ४५ लाख ३६ हजार सिरिन्ज २०७२/२३ सम्म आपूर्ति गर्नुपर्नेमा भण्डारमा ५३.८ महिनालाई पुग्ने मौज्जात भएकोले आपूर्ति कार्यतालिकाको म्याद परिवर्तन गर्न महाशाखाले आपूर्तिकलाई आदेश दिएको छ । यसप्रकार अधिक मौज्जात रहने गरी खरिद गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

व्यवस्थापन महाशाखा

२९. **विपन्न नागरिक औषधि उपचार** - विपन्न नागरिक औषधि उपचार कोष निर्देशिका, २०७१ अनुसार मृगौला, क्यान्सर, मुटु, स्पाइनल इन्जुरी, एनिमिया, सिक्लेसलगायत ८ रोगका लागि सहायता दिने व्यवस्था अनुरूप २०७०/७१ मा रु.२३ करोड ९० लाख खर्च गरेकोमा यो वर्ष रु.७६ करोड ५८ लाख खर्च गरेको देखिँदा ३.२० गुणा बढी खर्च भएको छ । विपन्न नागरिकको उपचारमा सूचीकृत अस्पतालले पुऱ्याएको सेवा र खर्च पारदर्शी हुने गरी प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग नियन्त्रण केन्द्र

३०. **सामान फिर्ता** - केन्द्र र एड्स नियन्त्रणसम्बन्धी ४ संस्थाबीच भएको सम्भौताको बुदाँ नं.३.१ मा सेवा प्रदायक संस्थाले खरिद गरेका विभिन्न उपकरण एवं फर्निचरहरु कार्य सम्पन्न भएपछि फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ती संस्थाले खरिद गरेका रु.१७ लाखको ल्यापटप, टेलिभिजन, उपकरण, फर्निचरजस्ता सामानहरु कार्य सम्पन्न भएपछि फिर्ता गरेका छैनन् । ती सामानहरु फिर्ता प्राप्त गर्नुपर्दछ ।
३१. **बढी भुक्तानी** -कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा विभिन्न आइटममा सम्भौतामा उल्लिखित रकम बचत भएकोले सेवालालाई निरन्तरता दिनुपर्ने उल्लेख गरी साबिककै दरअनुसार भुक्तानी गर्ने गरी ३ संस्थाको २०७१/११/२ सम्म म्याद थप गरेको छ । ती संस्थालाई २४ आइटमको सम्भौताको दरअनुसार रु.६ करोड ७० लाख मात्र भुक्तानी गर्नुपर्नेमा रु.७ करोड १७ लाख भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी गरेको रु.४७ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
३२. **शर्तविपरीत खरिद** - परिवार नियोजनको अस्थायी साधन प्रतिगोटा रु.३५० ले २५ लाख गोटा खरिद गर्न बोलपत्र स्वीकृत गरी रु.८८ लाख भुक्तानी गरेको छ । सम्भौताको शर्तमा खरिद गरिएका साधनको न्यूनतम

म्याद २७ महिना रहनुपर्ने उल्लेख भएकोमा १५ महिनामात्र बाँकी रहेको देखियो । सम्झौताको शर्त विपरीत कम म्याद भएको साधन स्वीकार गर्नु उचित होइन ।

राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला

३३. **उपकरण हस्तान्तरण** - कार्यक्रमअनुसार २५ गाउँ विकास समितिमा स्वास्थ्य प्रयोगशाला, २४ जिल्लामा वायोकेमेस्ट्री प्रयोगशाला, दुर्गम ५ जिल्लामा रक्त सञ्चार सेवा स्थापना र ३४ जिल्ला अस्पतालमा सफटवेयर निर्माण गर्न रु.३ करोड ७० लाखमा एक आपूर्तिकसँग सम्झौता गरेको छ । सम्झौताअनुसार तोकिएको स्थानमा सामान आपूर्ति एवं जडान गर्नुपर्नेमा प्रयोगशालाको केन्द्रीय स्टोरमा सामान आपूर्ति गरेको आधारमा पूरै रकम भुक्तानी दिई शतप्रतिशत प्रगति देखाएको छ । सम्झौताअनुसार काम नगराई भुक्तानी दिएकोले सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाई उपकरण जडान एवं सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

रक्त सञ्चार सेवा सञ्चालन र प्रयोगशाला सफटवेयर निर्माण गर्ने कार्यका लागि विनियोजित रकमबाट ल्यापटप ४, डेक्सटप ४०, प्रिन्टर ५१, एक हजार दुईसय भोल्टको यू.पी.एस. ४२ थान र प्रोजेक्टर आदि खरिद गरी रु.६५ लाख खर्च गरेको देखियो । यसरी तोकिएको कार्यमा भन्दा अन्य कार्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

३४. **फर्निचर खरिद** - प्रयोगशालाले निर्माणाधीन भवनको लागि रु.२९ लाखको २२५ थान फर्निचर बोलपत्रबाट र थप रु.२१ लाखको फर्निचर सीधै बजारबाट खरिद गरेको छ । खरिद गरेको फर्निचर प्रयोगविहीन अवस्थामा भण्डारमा रहेको छ । अधुरो भवनको लागि फर्निचर खरिद गरेर मौज्जात राख्ने कार्यले आर्थिक अनुशासन कायम भएको देखिएन ।

३५. **प्राविधिक स्पेसिफिकेशन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११५ अनुसार सार्वजनिक निकायले आपूर्ति गरेका मालसामान प्राविधिक स्पेसिफिकेशन र गुणस्तरबमोजिमका भए नभएको परीक्षण गराउनुपर्दछ । प्राविधिक मूल्याङ्कन समितिले अयोग्य ठहर्‍याएको सेन्टिफ्यूज, इन्क्युबेटर, रेफ्रिजेरेटरलगायत ५ प्रकारका उपकरणका लागि रु.९७ लाख भुक्तानी गरेको देखियो । स्पेसिफिकेशनबमोजिम नभएका ती उपकरण स्वीकार गरी भुक्तानी गर्नेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

औषधि प्रयोगशाला

३६. **उपकरण खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६२ अनुसार बोलपत्रको प्राविधिक पक्षको मूल्याङ्कन गर्दा स्पेसिफिकेशनअनुसार सारभूत रूपमा प्रभावग्राही बोलपत्र मात्र स्वीकृत गर्नुपर्दछ । हाई परफरमेन्स लिक्विड क्रोमोटोग्राफीलगायत ६ उपकरण खरिदसम्बन्धी ठेक्कामा ६५ प्रतिशत मात्र स्पेसिफिकेशन पूरा भएको, कोलमलेन्थ नमिलेको जस्ता व्यहोरा बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिले उल्लेख गरे तापनि त्यस्ता बोलपत्रहरू स्वीकृत गरी रु.१ करोड ५१ लाखको उपकरण खरिद गरेको छ । खरिद गरेका उपकरणहरू गुणस्तरयुक्त छ भन्ने कुरामा सुनिश्चित हुन सकिएन । यस सम्बन्धमा छानविन गर्नुपर्दछ ।

३७. **सामग्री आपूर्ति** - प्रयोगशालाले डि सोलुशन टेष्ट विथ भिजिबल प्रोटोमिटर खरिद गर्न प्रतितपत्र खोल्नको लागि २०७२।३।२९ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई सम्झौता अङ्क रु.४९ लाख (४३ हजार युरो) भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताअनुसार २० प्रतिशतले रु.९ लाखमात्र पेशकी दिन मिल्नेमा रु.४० लाख बढी पेशकी दिएको देखियो । स्थानीय ठेक्का भएकोले प्रतितपत्र खोल्ने दायित्व आपूर्तिककै भएको देखिन्छ । उक्त उपकरण २०७२।३।३१ सम्म प्राप्त हुनुपर्नेमा २०७२।१०।३० सम्म प्राप्त नभएकोले विनियम नोक्सानी र भन्सार महसुल भुक्तानी गर्न आपूर्तिकलाई नै जिम्मेवार बनाई उपकरण आपूर्ति गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा सूचना तथा सञ्चार केन्द्र

३८. **सन्देश प्रसारण** - स्वीकृत कार्यक्रममा वातावरणीय स्वास्थ्य तथा नसर्ने रोगबारे सन्देश प्रसारण गर्न यो वर्ष रु.३६ लाख बजेट व्यवस्था भएको छ । वर्षभरि प्रसारण गर्नको लागि बजेट विनियोजन तथा कार्यक्रम स्वीकृत भएकोमा २०७२।२।१ देखि २०७२।३।१५ सम्म एक एजेन्सीमार्फत विभिन्न टेलिभिजनबाट सन्देश

प्रशारण गरी रु.३३ लाख खर्च गरेको छ । वर्षभर सूचना प्रशारण गरी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्नेमा तेस्रो चौमासिकको ४५ दिनमा सूचना प्रवाह गरी खर्च गर्नु औचित्यपूर्ण देखिएन ।

३९. **पम्पलेट छपाई** - केन्द्रले यसवर्ष छपाई गरेको रु.१ करोड ४९ लाखका विभिन्न प्रकारका पम्पलेट वितरण नगरी मौज्जात राखेको देखियो । मौज्जात राखिएका ती पम्पलेटबाट स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार सन्देश प्रशारण भएको छैन । लक्षित वर्गमा सन्देश पुग्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।

जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय

४०. **बजेट बाँडफाँड** - स्वास्थ्य सेवा विभागले जिल्ला विकास समितिलाई पठाएको प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको अख्तियारीसाथ संलग्न निर्देशिकामा उल्लेख भएअनुसार स्थानीय निकाय सशर्त चालु अनुदानको बजेटबाट तलबमा पर्याप्त रकम व्यवस्था गरेर मात्र बाँकी रकम अन्य शीर्षकमा विनियोजन गर्नुपर्दछ । जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालयको सिफारिसमा जिल्ला विकास समितिले उक्त खर्च शीर्षकबाट रकम बाँडफाँड गर्दा तलब भत्तामा कम र अनुगमन मूल्याङ्कन, कार्यालय सामग्री, इन्धनलगायतमा बढी विनियोजन गर्ने गरेको छ । तलब भत्ताको लागि आवश्यक पर्ने रकम बाँडफाँड गरेपछि मात्र अन्य खर्च शीर्षकमा बाँडफाँड गर्नुपर्नेमा सोअनुसार नगर्नाले वर्षान्तमा तलब भत्तामा अपुग भई यो वर्ष ४ स्वास्थ्य कार्यालयमा थप बजेट पठाउँदा रु.२ करोड २७ लाख थप व्ययभार परेको छ ।

जिल्ला विकास समिति, सप्तरीले जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, सप्तरीलाई रु.८ करोड ८१ लाखको अख्तियारी दिएकोमा तलब खर्च शीर्षकमा ९ महिनाको लागि मात्र पुग्ने रु.४ करोड ७ लाख बजेट छुट्याई बाँकी रकम दैनिक भ्रमण भत्ता, इन्धन, विविध, औषधि जस्ता अन्य खर्च शीर्षकमा बाँडफाँड गरेको छ । जिल्ला विकास समिति, काभ्रेले जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, काभ्रेलाई २०७२।३।२२ मा तलबमा मात्र खर्च गर्न रु.१ करोडको अख्तियारी दिएको मध्ये तलबमा रु.६० लाख र इन्धन, भ्रमण खर्च, अनुगमन खर्च विविध जस्ता शीर्षकमा रु.४० लाख बाँडफाँड गरी खर्च गरेको देखियो । थप दायित्व नपर्ने गरी तलब भत्तामा आवश्यक पर्ने रकम बाँडफाँड गर्नुपर्दछ ।

४१. **फिल्ड भत्ता** - अर्थ मन्त्रालयले दिएको अख्तियारी साथ संलग्न निर्देशनमा ग्रामीण स्वास्थ्य कार्यकर्ता र मातृ शिशु कार्यकर्तालाई मात्र फिल्ड भत्ता दिने उल्लेख छ । मोरङ, सुनसरीलगायत ७ जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालयले यो वर्ष अ.हे.ब र अ.न.मि.लाई रु.१ करोड १० लाख फिल्ड भत्ता भुक्तानी दिएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

४२. **पेशकी व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७९ मा सरकारी रकम पेशकी लिने कर्मचारीले तोकिएको म्यादभित्र फछ्यौट नगरेमा बाँकी पेशकी रकममा १० प्रतिशत ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्ने र पेशकी फछ्यौट नगरेमा विभागीय कारवाहीसमेत गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यसरी पेशकी फछ्यौट नगरेका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

- ४२.१ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, मोरङका एक कर्मचारीको नाममा २०६५।६६ देखि २०६९।७० सम्म रु.२३ लाख पेशकी बाँकी रहेकोमा फछ्यौट नगरी २०७१।७२ मा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न पुनः रु.१ करोड ८ लाख पेशकी दिएको र वर्षान्तमा यो वर्षको रु.४६ लाखसमेत रु.७० लाख म्याद नाघेको पेशकी बाँकी रहेको देखियो । नियमानुसार कारवाही गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

- ४२.२ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, नुवाकोटका एक कर्मचारी रौतहटबाट २०७२।१।२६ मा सरुवा भई आउँदाको रमाना पत्रमा रु.५६ लाख पेशकी बाँकी देखाएको र पेशकी लिने कर्मचारीले हिसाब फछ्यौट एवं सरकारी सामान समेत नबुझाएकोले बरबुभारथ एवं पेशकी फछ्यौट नहुँदासम्म हाजिर रोक्का गर्ने शर्तसहितको रमाना दिएकोमा यस्तो शर्तसहित रमाना दिन मिल्दैन । बरबुभारथ र पेशकी फछ्यौट नगरी शर्तसहित रमाना दिनेलाई जिम्मेवार बनाई नियमानुसार पेशकी फछ्यौट गराउनुपर्दछ ।

- ४२.३ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, काठमाडौंले २०७२।३।१८ देखि २०७२।३।२४ सम्म २ कर्मचारीलाई निजहरुको निवेदनको आधारमा कार्यक्रम नखुलाई रु.४२ लाख पेशकी दिएको देखियो । उक्त पेशकी वर्षान्तसम्म फछ्यौट भएको छैन । सो पेशकी रकमको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

४३. **बढी व्ययभार** - जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, बाँकेले ९१ प्रकारका औषधि आपूर्ति गर्न एक आपूर्तिकको रु.२१ लाखमा बोलपत्र स्वीकृतिको आशयपत्र जारी गर्दा आपूर्तिकले औषधि आपूर्ति गर्न नसक्ने विविध कारण देखाई सम्झौता नगरेपछि दोस्रो घटीवाला आपूर्तिकसँग १६ प्रकारका औषधिमात्र खरिद गरी रु.४३ लाख खर्च लेखेकोले रु.२३ लाख बढी व्ययभार परेको छ। बोलपत्रमा भाग लिई स्वीकृत भइसकेपछि खरिद सम्झौता नगरेका कारण थप व्ययभार परेकोले निज आपूर्तिकलाई सार्वजनिक खरिद ऐनअनुसार कारवाही गर्नुपर्दछ।
४४. **म्याद नाघेका औषधि** - स्वास्थ्य सेवा विभाग र मातहत कार्यालयले न्यूनतम मौज्जात परिमाण विश्लेषण गरी औषधि खरिद गर्नुपर्नेमा विश्लेषण नगरेको कारणले औषधिको म्याद समाप्त भई नोक्सानी पर्न गएको छ। जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालयहरूले म्याद सकिएको औषधिका खरिद मूल्य खुलाई अभिलेख नराखेकोले रकमगत विश्लेषण गर्न सक्ने अवस्था छैन। यो वर्ष जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय ८ ले रु.७१ लाखको औषधि म्याद समाप्त भएको कारण नष्ट गरेको देखियो।
- ४४.१ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, खोटाङले यो वर्ष म्याद सकिएको उल्लेख गरी एमोक्सिलिन २५० एम.जी.को ३ लाख ४३ हजार ८०० ट्याबलेट, भिटामिन बी कम्प्लेक्स ५ लाख २२ हजार ५०० र एनोफिलिन १०० एम.जी.को ३६ हजार १०० ट्याबलेट नष्ट गरेको छ। स्वास्थ्य संस्थामा नियमित प्रयोग हुने यस्ता औषधिको यथोचित व्यवस्थापन नभएको कारणले म्याद सकिएको देखिन्छ। यस्तो अवस्था दोहोरिन नदिनेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ।
- ४४.२ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, सुनसरीले कालाज्वर नियन्त्रणको ल्याम्डा १० नामक विषादी गत वर्षको जिम्मेवारी १ हजार ७६० के.जी र यो वर्ष विभागबाट प्राप्त ८०० के.जी. मध्ये बाँकी रहेको रु.११ लाखको २ हजार ८० के.जी.को म्याद २०७२।८।१ मा समाप्त भएको छ। यो विषादी नष्ट गर्न थप खर्चसमेत लाग्ने देखिएकोले आवश्यक परिमाण यकिन गरेर मात्र खरिद गर्नुपर्दछ।
४५. **दोहोरो तथा बढी खर्च** - यो वर्ष सुनसरी, मोरङलगायत ७ स्वास्थ्य कार्यालयले एकै समयको दोहोरो दैनिक तथा भ्रमण भत्ता खर्च लेखेको रु.६ लाख, जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय सुर्खेत र दुल्लु अस्पतालले आमा सुरक्षा कार्यक्रमबाट नर्सभन्दा बढी खर्च लेखेको रु.७ लाखसमेत रु.१३ लाख असुल गर्नुपर्दछ।
४६. **न्यानो भोला खरिद** - न्यानोभोला खरिद गर्दा आवश्यकताको पहिचान गरी खरिद गर्नुपर्नेमा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मोरङ, सुनसरी र सुर्खेतले अर्को वर्षलाई मौज्जात राख्ने गरी रु.६७ लाख खर्च गरेका छन्।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

जनस्वास्थ्य कार्यालय धनुषा, कास्की, पाल्पा, जुम्ला र कैलाली

आधारभूत तथा प्राथमिक स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसाधारण जनताको पहुँचसम्म पुऱ्याई बहुसंख्यक जनताको स्वास्थ्यको स्तरमा वृद्धि गर्न र आधुनिक चिकित्सा प्रणालीका सुविधाहरू जनतासम्म पुग्ने अवसर प्रदान गर्ने उद्देश्यले एकीकृतरूपमा स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थापित जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय धनुषा, कास्की, पाल्पा, जुम्ला र कैलालीको स्वास्थ्य सेवा प्रवाह सम्बन्धमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४७. **निःशुल्क औषधि कार्यक्रम** - नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम-२ अनुसार अत्यावश्यक स्वास्थ्य सेवा सबै प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी तथा उप-स्वास्थ्य चौकीमा निःशुल्क प्रदान गर्ने व्यवस्था अनुसार ७१ प्रकारका औषधि वितरण गरेको देखिन्छ। उक्त निःशुल्क औषधि वितरण सम्बन्धमा ४ जिल्लाका ४० स्वास्थ्य संस्थाको स्थिति अध्ययन गर्दा पाल्पामा ग्याष्ट्रिक रोगलाई आवश्यक पर्ने औषधि ४ देखि ४५ प्रतिशतसम्म उपलब्ध गराएको, धनुषामा आइरन तथा प्रतिजैविक औषधि न्यून आपूर्ति भै सेवा प्रवाहमा कठिनाई भएको, कैलालीमा

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकाङ्क (KPI)

- निःशुल्क स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान,
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम सञ्चालन,
- गाउँघर क्लिनिक सञ्चालन,
- अत्यावश्यक औषधि तथा उपकरणको व्यवस्थापन।

आवश्यक औषधिमध्ये केही औषधि अपुग भएको र हात्तिपाइले रोगको औषधि १० लाख ३० हजार ६७० चक्की मौज्दात रहेको, धनुषामा प्रतिजैविक लगायत ७ प्रकारका औषधिको म्याद समाप्त भएको तथा कास्कीमा १० प्रकारका म्याद सकिने क्रममा रहेको रु.२९ लाखका तथा एमोक्सीसिलिन, कोट्रीमोक्साजोल लगायत रु.३२ लाखको र जुम्लाको एक स्वास्थ्य चौकीमा एमोक्सीसिलिन ९ हजार १०० चक्की म्याद समाप्त भएको देखिएको छ । मौज्दात स्थिति, आवश्यकता तथा विपद व्यवस्थापन, औषत मौज्दात स्तर, आकस्मिक आदेशस्तर, औषधि प्राप्त हुने र वितरण समय, अधिकतम र न्यूनतम उपयोगस्तर समेतलाई आधार मानी आवश्यकता पहिचान नगरेको तथा स्वास्थ्य संस्थामा अनुगमन उपसमिति गठन नगरेकोले औषधि व्यवस्थापन प्रभावकारी ढङ्गले भएको छैन ।

४८. **स्वास्थ्य संस्था** – नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम-२ मा ३ हजारदेखि ५ हजार जनसंख्यामा एउटा स्वास्थ्य चौकी र ५० हजार जनसंख्यामा एक प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र स्थापना गर्ने नीति रहेको छ । धनुषा जिल्लामा कुल जनसंख्या ७ लाख ७७ हजार ४१६ रहेकोमा ५ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र ९८ स्वास्थ्य चौकी रहेकोले ७ हजार ५४७ मा १ स्वास्थ्य संस्था रहेको र कैलाली जिल्लामा कुल जनसंख्या ८ लाख ३० हजार २३० रहेकोमा ४ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र ३७ स्वास्थ्य चौकी रहेकोले २० हजार २५० मा १ स्वास्थ्य संस्था रहेको छ । कास्की जिल्लाका १० स्वास्थ्य चौकीले सेवा दिने जनसंख्याको अनुपात घटीमा १ हजार १८४ देखि बढीमा ७ हजार ८६४ जनासम्म रहेको, पाल्पा जिल्लाको १ स्वास्थ्य चौकीको सेवा प्रवाह गर्ने जनसंख्या ६ हजार १८२ रहेको तथा कैलाली जिल्लाका ६ स्वास्थ्य चौकीको सेवा प्रवाह गर्ने जनसंख्या १० हजार १३० देखि ४४ हजार ५६४ सम्म रहेको छ । ती संस्थाहरूमा १ स्वास्थ्य चौकीले न्यूनतम १ हजार १८४ देखि बढीमा ४४ हजार ५६४ सम्मको उपचार गर्नुपर्ने स्थिति देखिएकोले नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम-२ अनुसार जनसंख्याको चाप र आकारलाई आधार मानी स्वास्थ्य संस्था स्थापना गरिनुपर्दछ ।

४९. **रोग नियन्त्रण** – स्वास्थ्य चौकी, उपस्वास्थ्य चौकीबाट प्रदान गरिने आधारभूत स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत भाडापखाला रोग नियन्त्रण र उपचार, श्वासप्रश्वास रोग नियन्त्रण र उपचार आदि प्रमुख सेवाहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नियन्त्रणात्मक सेवा अन्तर्गत भाडापखाला तथा स्वास प्रश्वास रोग सम्बन्धी ४ जिल्लाको विगत ३ वर्षको उपचारको स्थिति निम्नानुसार छ:

जिल्ला	भाडापखाला			स्वास प्रश्वास		
	२०६९/७०	२०७०/७१	२०७१/७२	२०६९/७०	२०७०/७१	२०७१/७२
धनुषा	-	११९९९	११२१८	-	-	१७९०५
कास्की	१५६६१	१६२१०	१४२२५	२२२३०	२०५३७	१८७५६
पाल्पा	२१५३	१८६१	१७४७	४४९८	४०९४	३८८२
जुम्ला	४५२६	४२४३	३५१७	१०१०३	८०५१	९०९६

उक्त तथ्याङ्कअनुसार जुम्ला जिल्लामा श्वासप्रश्वास रोग बाहेक अन्य उपचार सेवा घट्टो अवस्थामा रहेको छ । समूह छलफलको क्रममा स्वास्थ्य चौकी र उप स्वास्थ्य चौकीमा पर्याप्त साधनस्रोतको कमी रहेको उल्लेख गरेकोले साधनस्रोत तथा जनशक्तिको उपयुक्त व्यवस्था गरी सेवा प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिएको छ ।

५०. **अनधिकृत निर्माण** – नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषदको निर्णयबाट सरकारी स्वामित्वमा रहेको जग्गा कुनै संघ संस्थालाई दिन रोक लगाएको र स्वास्थ्यसंस्था व्यवस्थापन तथा सञ्चालन निर्देशिका, २०६३ मा समेत स्वास्थ्य चौकी व्यवस्थापन समितिलाई सरकारी स्वामित्वमा रहेको जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्नसक्ने अधिकार देखिदैन । पोखरा उप-महानगरपालिका १६ बाटुलेचौरस्थित

समस्या

- औषधि व्यवस्थापन प्रभावकारी नहुनु,
- जनसंख्याको अनुपातमा स्वास्थ्य संस्था नहुनु,
- बर्थिङ सेन्टरको सेवा प्रभावकारी नहुनु,
- गर्भवती परीक्षण र प्रसूति सेवा प्रभावकारी नहुनु ।

इलाका स्वास्थ्य चौकीको स्वामित्वमा रहेको १२-१२-१-० रोपनी जग्गा नेपाल सरकारको स्वीकृति बेगर व्यवस्थापन समितिको २०६७३१५ को निर्णयले एक मातृशिशु सामुदायिक अस्पताललाई दिने निर्णय गरे अनुसार सो स्वास्थ्य चौकीको भवन भत्काई अस्पताल निर्माण गरेको छ । स्वास्थ्य चौकीको स्थलगत निरीक्षण गर्दा सो अस्पतालभित्रको फरक फरक स्थानका दुई कोठा र करिडोरबाट स्वास्थ्य चौकीले सेवा प्रदान गरेकोले सेवा प्रवाहमा असर परेको छ । स्वास्थ्य संस्थाको स्वामित्वमा रहेको जग्गा अन्य संस्थालाई भोगाधिकार दिन मिल्ने देखिदैन ।

५१. **परिवार नियोजन र सुरक्षित मातृत्व** – नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम-२ अनुसार सुरक्षित सुत्केरीको लागि सबै स्वास्थ्य चौकी र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा बर्थिङ सेन्टरको विकास गर्ने, प्रत्येक गर्भवती महिलाले कमिमा ४ पटक नियमित स्वास्थ्य परीक्षण सेवा लिएको हुनुपर्ने, प्रत्येक गर्भवती महिलालाई आइरन चक्की र टी.टी. भ्याक्सिन उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । उल्लिखित जिल्लाको ५० स्वास्थ्य संस्थाको परिवार नियोजन प्रयोगकर्ताको पहिचान र परिवार नियोजनका साधन प्रयोगको स्थिति निम्नानुसार छन्:

५१.१ विगत ३ वर्षको तथ्याङ्कलाई अध्ययन गर्दा प्रजनन उमेरका विवाहित जोडिको परिवार नियोजन साधन प्रयोग गर्ने अनुपात कैलालीमा न्यूनतम १८.५५ र जुम्लामा अधिकतम ४६.३८ रही औसत ३१.६ प्रतिशत रहेकोले परिवार नियोजन साधन प्रयोगको प्रभावकारिता न्यून देखिएको छ ।

५१.२ कास्की जिल्लामा २०७१/७२ मा परिवार नियोजनका अस्थायी साधनको वितरण खर्च र परिमाण घटेको देखिएकोमा परिवार नियोजन प्रयोगकर्ता गत वर्षको तुलनामा ३१.०४ प्रतिशत वृद्धि देखाएकोले अस्थायी साधन वितरणको तुलनामा प्रयोगकर्ता वृद्धि हुनु विश्वासनीय छैन ।

सुझाव

- मागको आधारमा औषधि व्यवस्थापन गरिनुपर्ने,
- जनसंख्याको अनुपातमा स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्नुपर्ने,
- बर्थिङ सेन्टरमा दक्ष जनशक्ति तथा उपकरण व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

५२. **गर्भवती परीक्षण** – कास्की र पाल्पा जिल्लामा नियमित गर्भ परीक्षण गराउने महिलाको संख्या ३ आर्थिक वर्षमा क्रमशः घट्टै गएको, गत वर्षको तुलनामा प्रसूति सेवा लिनेको संख्या बढे तापनि गर्भ परीक्षण गराउने संख्या घट्नुको कारण गर्भवती परीक्षण सेवा प्रभावकारी रहेको छैन ।

५२.१ धनुषा जिल्लाको ढल्केवर स्वास्थ्य चौकीले ३३ जनालाई जटिल प्रसूति सेवा उपलब्ध गराएको भनी तथ्याङ्क प्रस्तुत गरेकोमा चिकित्सकको दरवन्दी नभएको स्थानमा जटिल प्रसूति सेवा उपलब्ध गराएको उल्लेख गरेकोले तथ्याङ्क भरपर्दो देखिदैन ।

५२.२ जुम्लामा स्वास्थ्य चौकी बड्कीको सेवा क्षेत्रमा ६०/७० प्रतिशत, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, कालिकाखेतको सेवा क्षेत्रमा २५/३० प्रतिशत, स्वास्थ्य चौकी कुडारी र कार्तिकस्वामीको सेवा क्षेत्रमा ४०/४० प्रतिशत गर्भवती महिला स्वास्थ्यकर्मीको सहायता बेगर घरमै सुत्केरी हुने उल्लेख गरेका छन् ।

बर्थिङ सेन्टर स्थापना गरे तापनि दक्ष जनशक्ति तथा पर्याप्त औजार उपकरणको अभावमा प्रभावकारी सेवा सञ्चालन हुनसकेको देखिदैन । अतः दक्ष जनशक्ति तथा पर्याप्त औजार उपकरणको व्यवस्था गरेर मात्र बर्थिङ सेन्टर सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।

५३. **अन्तर्वार्ता विश्लेषण** – निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा २४० सरोकारवालासँग अन्तर्वार्ता लिइएको थियो । सरोकारवालाहरूलाई तपाईं विरामी भएको बखत उपचार गराउन कहाँ जानुहुन्छ भनी सोधिएकोमा ४१.६७ प्रतिशतले स्वास्थ्य संस्थामा, ८.७५ प्रतिशतले स्वास्थ्यकर्मीको घरमा र १६.६७ प्रतिशतले नजिकको निजी क्लिनिकमा उपचार गर्ने गरेको जवाफ दिएका छन् । त्यस्तै उपचार गर्दा १९.१७ प्रतिशतले शुल्क लिने गरेको तथा २८.७५ प्रतिशतले स्वास्थ्यकर्मीले छुट्टै क्लिनिक सञ्चालन गरेको जवाफ दिएका छन् । मुख्य स्वास्थ्यकर्मी नभएको अवस्थामा अरूले विरामी जान्छे गरेको पाउनुभएको छ भनी

सोधिएकोमा ४८.७५ ले जाँचैनन्, ३७.०८ ले अर्को कर्मचारीले पनि जाँचे र १२.०८ प्रतिशतले संस्थामा जो उपस्थित छ उसैले जाँचे गरेको जवाफ दिएका छन् ।

५४. **समूह छलफल** – स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा ४ जिल्लाका ३७ स्वास्थ्य संस्थाका १ हजार ११४ सरोकारवालासँगको समूह छलफलको क्रममा स्वास्थ्यकर्मीहरू नियमित स्वास्थ्य संस्थामा उपस्थित नहुने, आवश्यक औषधिहरू कहिले काँही मात्र पाईने, स्वास्थ्य संस्था पायक परेको स्थानमा नरहेको, बर्थिङ सेन्टरमा आवश्यक स्रोत साधन र दक्ष जनशक्तिबाट २४ सै घण्टा प्रसूति सेवा लिन नपाइने, स्वास्थ्य संस्थामा दरबन्दी अनुसारको पदपूर्ति नभएको, जिल्लाले स्थानीय आवश्यकता अनुसार औषधि आपूर्ति नगरेको कारण कतिपय औषधिहरू म्याद समाप्त भई नष्ट गर्नुपरेको र आवश्यक औषधिको आपूर्ति न्यून हुने जस्ता समस्याहरू रहेको उल्लेख गरेका छन् ।

अतः स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता ल्याउन उक्त समस्याहरूको व्यवस्थापनमा दक्षता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

बी.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल, चितवन

क्यान्सर रोगको रोकथाम, रोगनिदान एवं उपचारको लागि उच्चस्तरीय सेवा प्रदान गरी मानवोचित जीवनयापन गर्न सक्षम तुल्याउने एवं क्यान्सर रोगको अनुसन्धान गरी आवश्यक जनशक्ति समेत तयार गर्ने उद्देश्यले स्थापित क्यान्सर अस्पतालको सेवा प्रवाह सम्बन्धमा गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन :

५५. **उपचार सेवा** – क्यान्सरजन्य रोगको प्रारम्भिक उपचारको लागि अस्पतालमा आउने बिरामीहरूको संख्या विगत ३ वर्षमा ९४ हजार ७८८ बाट १ लाख १२ हजार ४७६ पुगेको भए तापनि क्यान्सर रोग पहिचान भएकाको संख्या ४ हजार ६७४ बाट ४ हजार ४०१ मा भरेकोले रोग पहिचान संख्या घट्दोक्रममा रहेको देखिन्छ । अस्पतालबाट नवलपरासी, तनहुँ लगायतका ५ जिल्लामा १२ पटक चेतनामूलक कार्यक्रम आयोजना गरेको भए तापनि प्रदान गरिने सेवाको गुणस्तर र सन्तुष्टिबारेमा अध्ययन वा सर्भेक्षण गरेको छैन । सेवाग्राहीको सेवा सन्तुष्टिबारेमा अध्ययन गर्ने र सचेतनाको माध्यमबाट खानपान एवं बानी व्यवहारमा परिवर्तन गरी रोग लाग्नै नदिने निरोधात्मक उपाय अवलम्बन गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

प्रमुख कार्यसम्पादन सूचक (KPI)

- मेसिनरी उपकरण सञ्चालन गर्ने,
- स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान गर्ने ।

५६. **मेसिन उपकरणको उपयोग** – अस्पताललाई आवश्यक पर्ने मेसिन उपकरण सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५६.१ जडित आयु १०-१२ वर्ष भएका क्यान्सर उपचारमा प्रयोग गरेका मेसिन उपकरण सन् २००२ मा जडान भएकोमा ती उपकरणको आयु समाप्त भैसकेकोमा समयमा मर्मतसंभार नभएको, लिन्याक मेसिन र ब्राकी थेरापी मेसिनको सम्भौता नवीकरण नभएको तथा सोर्स सकिएको अवस्था छ । अस्पतालको स्थापनाकालमा जडान भएको मेसिन उपकरणको प्रतिस्थापन योजना नबनाएको कारण बिग्निएर सेवा प्रवाहमा असर परेको पाइयो ।

५६.२ ब्राकी थेरापी र सी.टी.स्क्र्यान मेसिनको सञ्चालन नभएको कारण औसतमा दैनिक ३५ बिरामी सेवाबाट वञ्चित भएका, पी.ई.टी. (पेट) सी.टी. स्क्र्यान मेसिनको अभावमा लाखौं खर्च गरी बिरामीहरू उपचारको लागि विदेशिनु पर्ने, रेडियोथेरापीको लागि सी.टी.सिम्युलेटर नभएकोले रेडियसन दिनुपर्ने स्थान यकिन नहुने र अन्य भागमा रेडियसन पर्न गई बिरामीमा रेडियसनको जोखिम बढ्ने, लिनियर एक्सिलेटर विग्रेकोले औसतमा दैनिक २०० सेवाग्राहीलाई सेवा प्रवाह नभएको, एच.डी.आर-ब्राकी थेरापीको सम्भौता अवधि समाप्त भएकोले औसतमा दैनिक ५ देखि ७ सम्म पाठेघरको क्यान्सरका नियमित सेवा लिएका बिरामीलाई भक्तपुर क्यान्सर अस्पताल पठाउनुपरेको अवस्था देखियो । अतः मेसिन उपकरण व्यवस्थापनमा दक्षता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

५७. **आन्तरिक आय** – अस्पतालको वित्तीय स्रोतमा नेपाल सरकार र स्वास्थ्य कर कोषबाट अनुदान, विरामीलाई उपलब्ध गराएको सेवा वापत प्राप्त भएको शुल्क र घर बहाल प्रमुख रूपमा रहेका छन् । अस्पतालको कुल खर्चको तुलनामा आन्तरिक आय २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ मा क्रमशः १३.६३, १४.१४ र १६.५३ प्रतिशत देखिन्छ । अस्पतालको आन्तरिक आयको तुलनामा अनुदान प्रतिशत २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७१।७२ मा क्रमशः ७७.६८, ८१.२५ र ७७.५९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । आन्तरिक आय वृद्धि गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

समस्या

- मेसिन उपकरणको उपयोग हुन नसकेको,
- विरामीहरूको अभिलेख व्यवस्थापन कमजोर रहेको,
- सेवा प्रवाहको स्थिति कमजोर रहेको,
- क्यान्सर रोग सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम प्रभावकारी नभएको,
- आत्म निर्भर हुन नसकेको ।

५८. **सेवा सञ्चालन** – अस्पतालको बहिरङ्ग सेवा लिन आएका विरामी/भिजिटर, अस्पतालमा भर्ना भएका तथा डे-केयरमा सेवा लिएका विरामी, भिजिटर र अस्पताल वरिपरीका स्थानीय नागरिक तथा अस्पतालको सेवा प्रवाह र सुधारमा संलग्न अस्पतालमा कार्यरत चिकित्सक तथा कर्मचारी समेत ११६ सरोकारवालासँग अस्पतालको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा छलफल गर्दा अधिकांशले देहायबमोजिम जवाफ दिएका छन्:

सुझाव

- मेसिन उपकरणको उपयोग गर्नुपर्ने,
- अभिलेख व्यवस्थापन दुरुस्त हुनुपर्ने,
- सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुनुपर्ने,
- सचेतना कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने,
- अस्पताललाई आत्मनिर्भर बनाउनुपर्ने ।

५८.१ अस्पतालमा कार्यरत चिकित्सक तथा प्राविधिकहरूको वाह्य निजी स्वास्थ्य संस्थामा प्रत्यक्ष संलग्नता रहेको अस्पतालमा आएका विरामीहरूलाई छिटो सेवाको लागि निजी स्वास्थ्य संस्थामा पठाउने गरेको देखियो ।

५८.२ अस्पतालमा रहेका १०/१२ वर्ष पुरानो मेसिन उपकरण प्रतिस्थापन गर्न अस्पताल प्रशासनले पहल नगरेको, सिटी स्क्यान, मेमोग्राफी बिग्रेको वर्षौं भैसक्दा समेत सञ्चालन गर्न कुनै कारवाही नभएको, पेट सीटी स्क्यान मेसिन खरिद गर्न नेपाल सरकारले दिएको अनुदानको उपयोग गर्न नसकी फ्रिज गरेको, सि.टि.सिमुलेटर, थ्रीडि-सिआरटी मेसिन लगायतका उपकरणहरू बिग्रेको कारण क्यान्सर रोगको निदान र उपचार सेवामा असर परेको जानकारी हुन आएको छ ।

५८.३ एक्स-रे, सीटी स्क्यान तथा अन्य प्रयोगशालासम्बन्धी परीक्षणहरू कसरी गर्नुभयो भनी डे-केयर तथा भर्ना भएका ४५ विरामीसँग अन्तरवार्ता लिएकोमा ३० ले अस्पतालमा नभएर बाहिर अस्पतालमा गएको, ५ ले वार्डमा व्यवस्था भएको, १० ले सहयोगीमार्फत अस्पतालमै सेवा लिएको भन्ने जवाफ दिएका छन् ।

अस्पतालमा जडित मेसिन उपकरणको दिगो सञ्चालन र प्रतिस्थापनको व्यवस्था गरी अस्पतालको सेवा प्रवाहलाई दक्ष र प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

५९. **फोहोर तथा रेडियसन व्यवस्थापन** – अस्पतालजन्य फोहोर व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको कारण वातावरण दुषित हुन पुगेको छ । उदाहरणको लागि केमोथेरापी दिएपछि निस्कने फोहोर सामग्री खुला रूपमा राखेको देखियो । अस्पतालजन्य फोहोरको उचित व्यवस्थापन गरी वाह्य वातावरण दुषित नहुने प्रबन्ध गर्नुपर्दछ ।

चीन सरकारबाट सन् २००२ मा सहयोग प्राप्त ब्राकी थेरापीको सोर्सको आयु समाप्त भएपछि सम्बन्धित आपूर्तकले फिर्ता लाने व्यवस्था नभएको कारण अस्पताल परिसरको बङ्करमा राखिएकोले उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान

६०. **ट्रमा सेन्टर** - भारत सरकारको अनुदान सहायतामा २०० शय्याको अत्याधुनिक ट्रमा सेन्टर स्थापना गर्ने समझदारी पत्रमा भारत सरकारले उपलब्ध गराउने सहमति भएका उपकरणमध्ये एम.आर.आई १, सी.आर.एम १, अल्ट्रा साउण्ड २, हेमाटोलोजी, माइक्रो वाइलोजी, डाइलासिस ८, ब्लड बैङ्कसम्बन्धी १५ प्रकारका अस्पताल उपकरण प्राप्त भएको छैन । प्राप्त भएका उपकरणमध्ये अटोक्लेभ मेसिन, डिजेल जेनेरेटर, एगास सिष्टम, स्याडसन मोटर, एयरकण्डिसन, लिफ्ट र लिडलाइट मर्मत गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको छ । अस्पतालको सेवा प्रवाहलाई समय सापेक्ष बनाउन एम्बुलेन्स, सी.आर.एम, एक्सरे, ई.सी.जी.लगायतका थप १३ उपकरण आवश्यक पर्ने निर्णय कार्यकारी परिषद्बाट भएपनि ती उपकरण प्राप्त गर्न सकेको छैन ।

ट्रमा सेन्टरको सेवा सहज र स्वचालित बनाउन सहमतिअनुसारको उपकरण प्राप्ति, प्रयोगमा नआएका उपकरणहरूको यथोचित मर्मत सम्भार र थप उपकरणको व्यवस्था गर्न पहल गर्नुपर्दछ ।

६१. **मापदण्ड** - मासिक पारिश्रमिक बाहेक अन्य भत्ता तथा सुविधा मापदण्ड तथा सूचकाङ्क तयार गरी भुक्तानी गर्नुपर्दछ । यो वर्ष अनुदानसमेत कुल आय रु.१ अर्ब २१ करोड ६७ लाखमा तलब तथा भत्तामा रु.४५ करोड ४६ लाख खर्च गरेको देखिएको छ । चिकित्सक तथा कर्मचारीलाई शुरु तलबको १६६ देखि ३६७ प्रतिशत सम्म थप भत्ता खर्च लेखेकोमा मापदण्ड एवं सूचकाङ्क तयार गरेको छैन । कार्य सम्पादन सूचक बनाएर मात्र भत्ता भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।

६२. **मेसिन खरिद** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७८ बमोजिम आर्थिक वर्षको अन्त्यमा काम सम्पन्न नहुने गरी बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले पेशकी दिन मिल्दैन । सम्झौताको शर्तअनुसार एम.आर.आई. मेसिन खरिदमा लाग्ने भन्सार महसुल तथा मूल्य अभिवृद्धि करवापतको रकम मेसिन प्राप्त भएपछि मात्र खर्च लेख्नुपर्नेमा २०७२।३।३० मा रु.१ करोड ७३ लाख खर्च लेखी वीर अस्पताल विकास समितिको नाममा रहेको एक वाणिज्य बैङ्कमा जम्मा गरेको देखियो ।

६३. **विगतको भुक्तानी** - प्रतिष्ठानको आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ३.३ अनुसार स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रमको सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अस्पतालले वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश नगरी गत वर्ष सोभै खरिद गरेको अस्पताल उपकरण र ल्याब सामग्रीको लागि यो वर्ष रु.१२ करोड २४ लाख भुक्तानी गरेको पाइयो । अतः बजेट व्यवस्था नगरी दायित्व सिर्जना गरेको तथा सोभै खरिद कार्य नियमित नदेखिँदा यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

६४. **अवकाश पछिको भुक्तानी** - अस्पतालका एक कर्मचारी २०६८।८।१४ मा अनिवार्य अवकाश भए पनि २०७२।३।३२ सम्मको तलब भत्तालगायतका सुविधा रु.१२ लाख भुक्तानी भएको देखियो । अवकाश भएको ४ वर्षसम्म तलब भत्ता भुक्तानी गर्नेलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

बी.पी.कोडराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान

६५. **बढी व्ययभार** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ अनुसार लागत अनुमान तयार गर्दा मालसामानको स्पेसिफिकेशन र स्थानीय तथा अन्य बजारको प्रचलित दरभाउसमेत विचार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खरिद सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

६५.१ प्रतिष्ठानले यो वर्ष खरिद गरेका भेन्टिलेटर, एक्स-रे मेसिन र फर्निचरलगायतका ७ ठेक्काको रु.८ करोड ९८ लाख भुक्तानी गरेको छ । बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिले सारभूत रूपमा प्रभावग्राही न्यूनतम मूल्याङ्कित बोलपत्र स्वीकृत गर्न गरेको सिफारिसअनुसार स्वीकृत नगरी सम्बन्धित महाशाखाको रायको आधारमा बढी कबोल गर्नेको बोलपत्र स्वीकृत गरेको देखियो । यसप्रकार बोलपत्र स्वीकृत गर्दा रु.२ करोड ८५ लाख बढी खर्च भएको छ । सारभूत रूपमा प्रभावग्राही न्यूनतम मूल्याङ्कित बोलपत्र स्वीकृत गर्नुपर्दछ ।

- ६५.२ प्रतिष्ठानले क्याथल्यावाका सामग्री खरिदको लागि रु.२ करोड ७० लाख लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र माग गर्दा एक आपूर्तिकले रु.२ करोड २२ लाख कबोल गरेपनि निज आपूर्तिक आधिकारिक विक्रेता नभएको जनाई सो बोलपत्र रद्द गरेको देखियो । पुनः बोलपत्र आह्वान गर्दा आपूर्तिकले पेस गरेको बोलपत्रमा उत्पादक कम्पनीको आधिकारिक प्रतिनिधित्वको कागजात पेस नभएको अवस्थामा पनि रु.२ करोड ८४ लाखको ठेक्का स्वीकृत गरी पहिलेको भन्दा रु.६२ लाख बढीको सम्भौता गरेको देखियो । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
६६. **उपकरण प्रयोग** - प्रतिष्ठानले दुई आपूर्तिकसँग २०७०।८।१२ मा एनेस्थेसिया वर्क स्टेशन ८ थान खरिद गरी रु.१ करोड ५१ लाख भुक्तानी गरेको थियो । उक्त मेसिनहरु २०७२।१।१० सम्म पनि जडान गरेको देखिएन । ती उपकरण जडान गरी प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।

पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान

६७. **सटर तथा पार्किङ्ग भाडा** -यो वर्ष प्रतिष्ठानले सटर भाडा प्रति वर्ग फिट रु.१०५।- र भूमिगत पार्किङ्ग भाडा मासिक रु. ८० हजारले लागत अनुमान तयार गरी सटर प्रति वर्ग फिट रु. १०५।- र भूमिगत पार्किङ्ग भाडा मासिक रु.९० हजारमा सम्भौता गरेको देखियो । गत वर्ष सम्भौताअनुसार सटर भाडा प्रति वर्ग फिट रु.१७७।१५ र भूमिगत पार्किङ्ग भाडा मासिक रु. ३ लाख ४६ हजारका दरले आम्दानी गरेको थियो । विगतको सम्भौता तथा प्रचलित बजार दरलाई आधार मानी लागत अनुमान गर्नु पर्नेमा नगरेकोले सटर भाडा तथा पार्किङ्ग शुल्कमा रु.८३ लाख नोक्सान भएको छ ।

शहीद गंगालाल हृदय रोग केन्द्र

६८. **बजेट/खर्च लेखाङ्कन** - केन्द्रले यो वर्ष सञ्चालन गरेको पेइङ्ग सेवाबाट प्राप्त रु.११ करोड ५७ लाखमध्येबाट चिकित्सकलगायतका कर्मचारीलाई प्रोत्साहन भत्ता रु.५ करोड ३ लाख भुक्तानी दिई बाँकी रहेको रु.६ करोड ५४ लाखमात्र आय लेखाङ्कन गरेको छ । पूरै आम्दानी र खर्च लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ ।

यो वर्ष विपन्न नागरिक उपचारबापत नेपाल सरकारबाट रु.९ करोड ९७ लाख प्राप्त भएकोमा रु.१२ करोड ३० लाख खर्च भएपनि रु.२ करोड ५८ लाख मात्र वित्तीय विवरणमा खर्च देखाएको छ । सबै कारोबार समेटी वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

६९. **बढी खर्च** - केन्द्रका कर्मचारीको सेवाका शर्त र सुविधासम्बन्धी नियमावली, २०५८ को नियम १०७ मा स्थायी रुपमा बहाल रहेका कर्मचारीको एक महिनाको तलब बराबरको रकम कर्मचारी कल्याण कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । केन्द्रले स्थायी रुपमा कार्यरत २०७ कर्मचारीको एक महिनाको तलब रु.५५ लाखमात्र खर्च लेखी कल्याणकारी कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेमा करारका कर्मचारीसमेत २८६ जनाको रु.९८ लाख खर्च लेखेको देखियो । बढी खर्च लखेको रु.४३ लाख केन्द्रीय खातामा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

७०. **भवन निर्माण** - केन्द्रको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम १२७ अनुसार समयमा कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा ६ महिनासम्म कार्यकारी निर्देशकले र सोभन्दा बढी समितिले म्याद थप गर्ने व्यवस्था छ । भवनमा तला थप्ने कार्य १८ महिनामा सम्पन्न गर्न एक निर्माणव्यवसायीसँग २०६८।७।३ मा रु.५ करोड ५५ लाखको सम्भौता भएको देखिन्छ । निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न नभएकोले कार्यकारी निर्देशकबाट २०७२ आषाढ मसान्तसम्म २ पटक ८४२ दिन म्याद थप भई रु.४ करोड ८० लाख भुक्तानी भएपनि कार्य सम्पन्न भएको छैन । कार्यकारी निर्देशकले आफ्नो क्षेत्राधिकार भन्दा बढी अवधिको म्याद थप गर्न मिल्दैन ।

सम्भौता हुँदा रु.७२ लाखको कार्य सम्पादन जमानत लिएकोमा उक्त जमानतको म्याद २०७०।६।३० मा समाप्त भएपछि सोही जमानत नवीकरण गराउनुपर्नेमा अर्को निर्माणव्यवसायीको नामबाट रु.३४ लाखको मात्र कार्य सम्पादन जमानत पेस भएको देखियो । सम्बन्धित निर्माणव्यवसायीको नामबाट पूरै रकमको जमानत लिई निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्र

७१. **कार्यक्रम विपरीत खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५ मा स्वीकृत बजेटको अधीनमा रही खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष चालु खर्चतर्फको औषधि खरिदमा रु.५ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा

कार्यक्रम तथा बजेट संशोधन नगरी पुँजीगत शीर्षकबाट भन्सार महसुलवापत रु.१ करोड २३ लाख खर्च गरेको देखियो ।

पुँजीगततर्फको मेसिनरी औजार शीर्षकबाट कार्यक्रममा नभएको एन ९५ नामको मास्क खरिद गरी रु.२० लाख खर्च गरेको छ । उक्त मास्क २०७२ मार्गसम्म पूरै मौज्दात रहेको देखियो । स्वीकृत कार्यक्रम तथा बजेटमा व्यवस्था नै नभएकोमा सामान खरिद गरी मौज्दात राख्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

७२. **उपकरण हस्तान्तरण** - केन्द्रले रु.३३ लाखका अटोक्लेभ, सेन्टिफ्यूज इन्क्युभेटर खरिद गरी काठमाडौंका एक गैरसरकारी संस्थालाई उपलब्ध गराएको छ । यो वर्षको स्वीकृत कार्यक्रममा यस्ता उपकरण खरिद गरी गैरसरकारी संस्थालाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था भएको देखिएन । अत उक्त सामानहरू फिर्ता लिनुपर्दछ ।

मानव अङ्ग प्रत्यारोपण केन्द्र

७३. **बोलपत्र स्वीकृत** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २५(७) मा बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा उल्लेख गरेको बाहेक अन्य कागजात रीतपूर्वकको नहुने उल्लेख छ । केन्द्रले १६ हजार एभिट्युब खरिदको लागि बोलपत्र आह्वान गरेकोमा बोलपत्र पेस गर्ने २ फर्ममध्ये पहिलोले रु.४३ लाख र दोस्रोले रु.५२ लाख कबोल गरेको छ । पहिलोले स्पेसिफिकेशनअनुसार नमूना पेस नगरेको जनाई दोस्रो बोलपत्रदाताको बोलपत्र स्वीकृत गरी २०७१।६।२६ मा सम्भौता गरेको छ । दोस्रोले बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लेख गरेभन्दा फरक कागजात पेस गरेकोमा सो बोलपत्रलाई पनि अमान्य गर्नुपर्नेमा नगरी खरिद गर्नु उचित होइन । यसप्रकारको खरिद कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

७४. **प्राविधिक परीक्षण** - बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा उल्लिखित स्पेसिफिकेशनबमोजिम नमूना पेस गरेको आधारमा बोलपत्र स्वीकृत गरी सामान प्राप्त भएपछि प्राविधिक परीक्षण गरी भुक्तानी गर्नुपर्दछ । केन्द्रले यो वर्ष खरिद गरेको एनेश्वेसिया, सी.ए.आर.एम.लगायतका ४ उपकरण प्राविधिक परीक्षण नगराई रु.२ करोड २२ लाख भुक्तानी गरेको पाइयो । उक्त उपकरण २०७२।१०।१ सम्म प्रयोग नभई मौज्दात रहेका छन् । प्राविधिक परीक्षण नगरी भुक्तानी दिनु उपयुक्त देखिएन ।

७५. **अङ्ग प्रत्यारोपण सामग्री** - मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) ऐन, २०५५ को दफा ४ अनुसार नेपाल सरकारले तोकेका अस्पताल बाहेक अरुले अङ्ग प्रत्यारोपणसम्बन्धी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न पाउँदैनन् । नेपाल सरकारले कलेजो प्रत्यारोपण गर्न पाउने गरी कुनै पनि स्वास्थ्य संस्थालाई अनुमति दिएको छैन । केन्द्रले कलेजो प्रत्यारोपणको लागि अनुमति प्राप्त नगर्दै रु.८८ लाखमा अल्ट्रासोनिक टिस्यु मेसिन खरिद गरी उपयोगविहीन अवस्थामा राखेको देखियो । अनुमति प्राप्त गरेपछि मात्र उपकरण खरिद गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

अस्पतालहरू

७६. **सञ्चित कोष दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा वर्षान्तमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम फ्रिज गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तीन स्वायत्त निकायलाई उपलब्ध गराएको सशर्त अनुदानमध्ये रु.५ करोड ४८ लाख खर्च नभई बाँकी रहेकोले उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

- ७६.१ **सटर बहाल** - अस्पतालहरूले सम्भौता गरी दिएको सटर तथा अन्य सम्पत्तिको बहाल सम्भौतामा तोकेको शर्तअनुसार असुल गर्नुपर्दछ । जनकपुर, सगरमाथा अञ्चल अस्पताल र भरतपुर अस्पतालले रु.२ करोड ३ लाख, कान्ती बाल अस्पतालले रु.१ करोड ३६ लाख र वीर अस्पतालले रु.५१ लाखसमेत रु.३ करोड ९० लाख बहाल असुल गर्न बाँकी देखिएको छ । उक्त रकम सम्भौताको शर्तअनुसार कारवाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

७७. **सञ्चालन अनुमति** - आमा सुरक्षा कार्यक्रम निर्देशिका, २०६९ मा आमा सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त निजी स्वास्थ्य संस्थाले नवीकरण नगरेको अवस्थामा सुरक्षित मातृत्ववापतको रकम भुक्तानी गर्न नमिल्ने उल्लेख छ । विराटनगरस्थित एक मेडिकल कलेजले २०६९ माघदेखि सञ्चालन अनुमति नवीकरण नगराएपनि २०७१।७.२ मा रु.२ करोड ६९ लाख र नेपालगन्जस्थित अर्को मेडिकल कलेजले २०५९

- देखि नवीकरण नगराएपनि २०७१७२ मा रु.२ करोड २० लाख आमा सुरक्षावापतको रकम शोधभर्ना दिएको छ । निर्देशिकाअनुसार नवीकरण भएका स्वास्थ्य संस्थाबाट मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
७८. **दायित्व सिर्जना** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(७) अनुसार चालु वर्षको बजेटले नखाम्ने गरी बढी खर्च गरेर दायित्व सिर्जना गर्नुहुँदैन । कोशी अञ्चल अस्पताल विकास समितिको २०७१७२ को बजेट रु.३ करोड ७० लाख रहेकोमा सो अस्पतालले कार्यालय सामान, औषधि खरिदलगायतमा विनियोजनभन्दा रु.१ करोड ९७ लाख बढी खर्च गरी आगामी वर्षको लागि दायित्व सिर्जना गरेको छ । बजेटको परिधिभित्र रहेर मात्र खर्च गर्नुपर्दछ ।
७९. **कार्य सञ्चालन पेशकी** - भरतपुर अस्पतालको भवन निर्माण गर्न २०६८/११/१२ मा रु.१७ करोड ५५ लाखको खरिद सम्झौता भएको देखिन्छ । सम्झौताअनुसार २०७१/७२५ मा सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्य २०७१/१०/१ सम्म पनि सम्पन्न भएको छैन । सो ठेकामा बैङ्क जमानतसमेत नलिई २०७२/१/७ मा पुनः रु.१ करोड ५ लाख थप पेशकी दिएको देखियो । निर्माण कार्य शुरु भएको ४ वर्षपछि जमानत नै नलिई पेशकी माथि पेशकी दिनु नियमसम्मत देखिएन ।
८०. **हेजाई भत्ता** - एक्सरे तथा प्रयोगशालामा काम गर्ने कर्मचारीलाई जोखिमयुक्त काम गरेवापत उक्त क्षेत्रबाट प्राप्त आम्दानीको १२.५ प्रतिशत हेजाई भत्ता दिने सचिवस्तरको २०७०/३/३१ को निर्णयमा उल्लेख छ । भरतपुर अस्पतालले सो निर्णयविपरीत ३२.५ प्रतिशत भत्ता खर्च लेखेकोले बढी खर्च लेखको रु.२७ लाख र महाकाली अञ्चल अस्पतालले एक्सरे एम्बुलेन्स सञ्चालनलगायतमा अस्पताल विकास समितिको निर्णयभन्दा बढी भुक्तानी गरेको रु.५ लाखसमेत रु.३२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

सिंहदरबार वैद्यखाना विकास समिति

८१. **नर्स** - समितिले यो वर्ष औषधि उत्पादनमा २४ हजार ५८२ के.जी. जडीबुटि प्रयोग गरेको छ । तर औषधि निर्माण क्रममा प्रारम्भिक प्रक्रियादेखि अन्तिम अवस्थासम्म खपत भएको कच्चा पदार्थबाट उत्पादन हुनुपर्ने औषधिको वास्तविक परिमाण निश्चित हुने गरी नर्स बनाएको छैन । औषधि उत्पादनको नर्स तयार गर्नुपर्दछ ।
८२. **उधारो बिक्री** - समितिले यो वर्ष विभिन्न स्टकिष्टलाई उधारो बिक्री गरेको रु.३ करोड ३ लाखमध्ये १९ स्टकिष्टसँग रु.६८ लाख असुल गर्न बाँकी देखिएकोले सो रकम ब्याजसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजु स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत समेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ ११६ निकायमा रु.२ अर्ब २५ करोड ५३ लाख ३० हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि २४ निकायले रु.१ करोड ८९ लाख ४४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब २३ करोड ६३ लाख ८६ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५२ करोड ९१ लाख ८९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
  - अन्य संस्था/समिति ८४ तर्फ रु.१ अर्ब २२ करोड १५ लाख ७७ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ ले रु.७ करोड ३८ लाख ९९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब १४ करोड ७६ लाख ७८ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२० करोड १९ लाख १७ हजार पेशकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

परिच्छेद - ३

बेरूजू फछ्छ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजू फछ्छ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ र नियमावली, २०६४ ले बेरूजूको लगत राख्ने, फछ्छ्यौट गर्ने एवं सम्परीक्षण गर्ने गराउने कार्यविधि र जिम्मेवारीसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक कारोबारको जवाफदेहिताका लागि जिम्मेवार व्यक्ति र लेखाउत्तरदायी अधिकृत रहेका छन् । उक्त व्यवस्थाअनुसार विभिन्न सरकारी निकायले बेरूजू फछ्छ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजू फछ्छ्यौटमा प्राप्त उपलब्धिलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ:

बेरूजू फछ्छ्यौट गर्न गरेको प्रयास

१. सार्वजनिक लेखा समितिमा महालेखापरीक्षकको बाउन्तौँ वार्षिक प्रतिवेदनको परिच्छेद २ मा उल्लिखित सबै मन्त्रालयसँग सम्बन्धित समान प्रकृतिका व्यहोराउपर मन्त्रालयका सचिवहरूबीच छलफल गरी उक्त व्यहोराहरूमा सुधार गर्ने निर्णय भएको थियो ।
२. मुख्यसचिवको अध्यक्षतामा गठन हुने बेरूजू फछ्छ्यौट मूल्याङ्कन र अनुगमन समितिले बेरूजू फछ्छ्यौट कार्यको समन्वय, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्दै आएको छ । उक्त समितिले कार्यालयको वर्गीकरण गरी ५ प्रतिशतभन्दा कम बेरूजू कायम गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ ।
३. मन्त्रपरिषदले २०६९।६।११ मा २०५९।६० सम्मको बेरूजूमध्ये सरकारी हानि नोक्सानी वा मस्यौट भएको बाहेक अन्य बेरूजू सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायका अधिकारीले गरेको फछ्छ्यौटको आधारमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले लगत कट्टा गर्ने र महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सोको अनुगमन गर्ने गरेको छ ।
४. कार्यालयको वार्षिक लेखापरीक्षण कार्यतालिका, लेखापरीक्षण र सम्परीक्षणसम्बन्धी वार्षिक नीति र प्रक्रियाबारे जानकारी दिन नेपाल सरकारका मुख्यसचिव, सचिव एवं अन्य पदाधिकारीहरूसँग आर्थिक वर्षको शुरुमा छलफल एवं अन्तरक्रिया गरिएको थियो ।
५. मुख्यसचिव समेतको सहभागितामा २०७२ श्रावणमा बढी बेरूजू हुने मन्त्रालयका सचिवहरूसँग अन्तरक्रिया गरी बेरूजू फछ्छ्यौटलाई तीव्रता दिने निर्णय भएको थियो ।
६. सार्वजनिक लेखा समितिमा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन छलफल हुने व्यवस्थाअनुरूप सो समितिबाट १० उपसमिति गठन गरी केही मन्त्रालयको वार्षिक प्रतिवेदन २०७१ र सोभन्दा अधिका प्रतिवेदनमा समावेश भएको व्यहोरामा छलफल प्रारम्भ भएको छ ।
७. स्थलगत रूपमा टोली खटिएको अवस्थामा सोही टोलीबाट सम्परीक्षण गरी स्थलगत रूपमै जानकारी दिने व्यवस्था गरिएको छ । सम्परीक्षण गरिएकोमा सोको अड्क र सम्परीक्षणको लागि पेश नभएको अवस्थामा सोही व्यहोरा प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा खुलाउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
८. सम्परीक्षणको लागि अनुरोध भएकोमा निर्देशनालयहरूले १० देखि १५ दिनभित्र किनारा लगाई मासिक रूपमा प्रतिवेदन पेश गर्ने, निर्देशनालय, महानिर्देशनालय, महाशाखा तथा महालेखापरीक्षकको उपस्थितिमा हुने नियमित बैठकमा समेत सम्परीक्षण एवं लेखापरीक्षण सम्बन्धमा मूल्याङ्कन एवं समीक्षा गर्ने गरिएको छ ।
९. लेखापरीक्षणको लागि गरिने प्रवेश बैठकमा लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र, तरिका, विधि, कार्यक्रमका अतिरिक्त बेरूजू सम्परीक्षणसम्बन्धी जानकारीसमेत दिने गरिएको छ ।

परिच्छेद ३: बेरूजू फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजू फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

१०. लेखापरीक्षण योजना, २०७२ मा सम्परीक्षण गर्ने समय सीमा २०७२ फागुनसम्म तोकिएको भए तापनि वर्षभरि सम्परीक्षण कार्य गरिएको छ ।

बेरूजू फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

११. बेरूजू फछ्यौट गर्न भए गरेका प्रयासबाट देहायबमोजिम बेरूजू फछ्यौट भएको छः

(रु. लाखमा)

विवरण	५३ औं प्रतिवेदन	५२ औं प्रतिवेदन	५१ औं प्रतिवेदन
सरकारी कार्यालय	२७,२३,७८	२०,०१,९५	२१,२६,८१
संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्था	३,२७,९०	२,२४,९०	३,६२,४३
जम्मा	३०,५१,६८	२२,२६,८५	२४,८९,२४

१२. यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराउपर ३५ दिनभित्र र म्याद थप भएकोमा थप म्यादभित्र फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउन सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति एवं अन्य संस्थाहरुसमेतको यो वर्ष अनुसूची १५ र १६ मा उल्लेख भएबमोजिम रु.५९ अर्ब ४० करोड ७६ लाखको प्रारम्भिक बेरूजू पठाइएकोमा सो अवधिभित्र कार्यालयहरुले रु.२ अर्ब ७५ करोड ४६ लाख (४.६३ प्रतिशत) मात्र फछ्यौट गरेका छन् ।

१३. सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थाको यो वर्ष देहायबमोजिम सम्परीक्षण भएको छ । सम्परीक्षणसम्बन्धी मन्त्रालयगत विवरण अनुसूची १७ र १८ मा छ ।

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरूजू	समायोजनबाट थप/घट	सम्परीक्षण (फछ्यौट)	चालु वर्षको लेखापरीक्षण बेरूजू	अद्यावधिक बाँकी बेरूजू
सरकारी कार्यालय	९०,९७,६२	(१७)	२७,२३,७८	४८,७७,८८	१,१२,५१,५५
संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्था	४५,८०,८०	१७	३,२७,९०	७,८७,४२	५०,४०,४९
जम्मा	१,३६,७८,४२	०	३०,५१,६८	५६,६५,३०	१,६२,९२,०४

सरकारी कार्यालयतर्फ सम्परीक्षण भएको रु.२७ अर्ब २३ करोड ७८ लाखमध्ये रु.१२ अर्ब ८९ करोड ४४ लाख (४७.३४ प्रतिशत) पेशकी फछ्यौटको आधारमा सम्परीक्षण भएको छ ।

१४. लेखापरीक्षणबाट कायम भएको असुल गर्नुपर्ने बेरूजूमध्ये यो वर्ष अनुसूची ९ मा उल्लेख भएबमोजिम रु २ अर्ब ५७ करोड २८ लाख असुली भएको छ । यो रकम यस कार्यालयले खर्च गरेको रु ३४ करोड १५ लाखसँग तुलना गर्दा खर्च भएको प्रत्येक एक रुपैयाँबाट रु ७५३ उपलब्धि भएको छ ।

१५. निकायहरुबाट बेरूजू फछ्यौट गरी सम्परीक्षणका लागि अनुरोध गर्दा बेरूजू फछ्यौटलाई पुष्टि गर्ने पर्याप्त प्रमाण कागजात संलग्न नगर्ने, प्रचलित कानूनको रीत नपुऱ्याई फछ्यौट गर्ने, एउटै बेरूजू सम्परीक्षणको लागि पुनः पेस गर्ने र सरकारी हानि-नोक्सानी नभएको पुष्टि हुने पर्याप्त प्रमाणबेगर नियमित गर्ने लगायतका कारणहरुले रु ४ अर्ब ७६ करोड ६३ लाख सम्परीक्षण हुन नसकेको जानकारी गराइएको छ । यस्तो रकम गत वर्ष रु.७ अर्ब ८४ करोड ८९ लाख रहेको थियो ।

१६. मन्त्रपरिषद्को २०६९/६११ को निर्णयले बेरूजूको लगत फछ्यौट एवं कट्टाको लागि कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई हस्तान्तरण भएको २०५९/६० सम्मको बेरूजूमध्ये उक्त कार्यालयबाट यो वर्ष रु.११ करोड ४१ लाख लगत कट्टा भएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

लगत कायम गरिएका र नगरिएका दुवै किसिमका बेरूजुलाई कानूनबमोजिम फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउनुपर्नेमा कार्यालयहरुले लगत कायम गरिएको बेरूजुमा ध्यान दिने गरेको तर नीतिगत प्रकृतिका बेरूजू फछ्यौटमा पर्याप्त ध्यान दिने गरेको छैन । बेरूजू फछ्यौटलाई सम्बन्धित कर्मचारीको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गर्ने कानुनी व्यवस्था हुन सकेमा आर्थिक कारोबारमा बेरूजू न्यून बनाउन मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार

नेपालको संविधानअनुसार महालेखापरीक्षकले सबै सरकारी कार्यालय र सरकारी स्वामित्वका संस्थानको लेखा कानूनद्वारा निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्था छ। महालेखापरीक्षकलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी अनुसार मुलुकको सार्वजनिक वित्तीय प्रशासनमा जवाफदेहिता र पारदर्शिता प्रवर्द्धन गरी आर्थिक अनुशासन कायम गर्नका लागि लेखापरीक्षणको भूमिका महत्वपूर्ण हुने भएकोले लेखापरीक्षण सुधार सम्बन्धमा देहायका सुझाउहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

१. **स्वतन्त्रता** - सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को सन् १९७७ को लिमा घोषणापत्र तथा सन् २००७ को मेक्सिको घोषणापत्रले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको लागि वित्तीय तथा कार्यात्मक स्वतन्त्रता सम्बन्धी व्यवस्थालाई पारित गरेको छ। उक्त घोषणापत्रलाई संयुक्त राष्ट्रसंघको ६६ औं महासभाले समेत २२ डिसेम्बर २०११ मा अनुमोदन गरेको छ। यसैगरी २० नोभेम्बर २०१४ मा भएको संयुक्त राष्ट्रसंघको ६९ औं महासभाले सार्वजनिक प्रशासनमा दक्षता, उतरदायित्व, प्रभावकारिता र पारदर्शिता प्रवर्द्धनका लागि सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको सुदृढीकरण गरी स्वतन्त्रता र क्षमता विकास गर्न विशेष जोड दिएको छ।

उक्त स्वतन्त्रतासम्बन्धी व्यवस्थालाई कानुनी रूपमा समेट्नका लागि नयाँ लेखापरीक्षण ऐनको मस्यौदा तर्जुमा प्रक्रिया शुरु भएको छ। सार्वजनिक लेखापरीक्षणको अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासबमोजिम लेखापरीक्षणमा संलग्न कर्मचारीहरूको पेसागत स्वतन्त्रता कायम राख्न, लेखापरीक्षण व्यवस्थापन गर्न एवं स्वतन्त्रता प्रवर्द्धन गर्न उक्त ऐन पारित गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने तथा लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन नियमावलीको तर्जुमा गरी सेवाको सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ।

२. **रणनीतिक योजना** - कार्यालयको ५ वर्षे रणनीतिक योजना सन् २०१६-२०२० ले लेखापरीक्षणको गुणस्तर र प्रभाव अभिवृद्धि गर्ने, महालेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता र अधिकारलाई सुदृढ गर्ने, महालेखापरीक्षकको कार्यालयको क्षमता विकास, बाह्य सरोकारवालाहरूसँगको पेशागत सम्बन्ध अभिवृद्धि र आन्तरिक सुव्यवस्था प्रभावकारी गर्न लक्ष्य तय गरी सो प्राप्त गर्न विविध क्रियाकलापहरू निर्धारण गरेको छ। सो रणनीति योजना कार्यान्वयनका लागि सञ्चालन योजना तर्जुमा अन्तिम चरणमा पुगेको छ। रणनीतिक योजनालाई कार्यान्वयन गर्न सम्बद्ध निकायहरूबाट सहयोग आवश्यक छ।

३. **गुणस्तर आश्वस्तता** - कार्यालयले सम्पादन गर्ने लेखापरीक्षण कार्य नीति, मानदण्ड र कार्यविधिअनुरूप भए नभएको एवं लेखापरीक्षण गुणस्तर नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा सबै एवं लेखापरीक्षण टोलीको कम्तीमा एक फाइलको वित्तीय एवं कार्यमूलक लेखापरीक्षण गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन गर्ने गरिएको छ। पुनरावलोकन प्रतिवेदनले औल्याएका कमी कमजोरी सुधार गर्न कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरी अन्तर्राष्ट्रियस्तर अनुरूप लेखापरीक्षण हुने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

४. **अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध** - सन् २०१५ मा एसोसाई गभर्निङ्ग बोर्डमा निर्वाचित भएपश्चात् नेपालको भूमिका अन्तर्राष्ट्रिय सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थामा बढ्दै गएको छ। यसै क्रममा इन्टोसाई तथा एसोसाईसँगको आबद्धता एवं अन्य मुलुकका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थासँगको आपसी सहयोग र सद्भावलाई बढावा दिँदै ज्ञान सीप र अनुभवको आदान-प्रदान एवं असल अभ्यासहरूको अनुसरण साथै अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा चिनारी बढाउने कार्य प्रभावकारी हुने भएकोले द्विपक्षीय बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध विस्तारमा जोड दिनुपर्ने देखिएको छ।

५. **क्षमता विकास** – कर्मचारीको क्षमता विकासका लागि स्रोत व्यवस्था गरी राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय तालिम, गोष्ठी, सेमिनारमा नियमित रूपमा सहभागि गराउन सकिने ज्ञान, सीप र अनुभव आदान-प्रदान भई नेतृत्व विकासका साथै पेसागत सीप, दक्षता अभिवृद्धि हुन गई गुणस्तरीय लेखापरीक्षण गर्न योगदान पुग्ने देखिन्छ ।
६. **स्थानीय तहको लेखापरीक्षण** – विगतमा नगरपालिका र गाउँ विकास समितिको लेखापरीक्षण सम्बन्धित निकायबाट नियुक्त लेखापरीक्षकबाट हुँदै आएकोमा नेपालको संविधानमा संघीय संसद, प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, सबै संघीय र प्रदेशका सरकारी कार्यालयहरूको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था गरेको छ । उपर्युक्त कार्यका लागि यस कार्यालयको विद्यमान सांगठनिक संरचना विस्तार गर्न आवश्यक छ ।
७. **वित्तीय उत्तरदायित्व** – लेखा तथा लेखापरीक्षणको सर्वमान्य सिद्धान्तअनुसार वित्तीय कारोबारको जिम्मेवारी व्यवस्थापन पक्षको हुने र सो वित्तीय कारोबारउपर स्वतन्त्र राय प्रदान गर्ने जिम्मेवारी लेखापरीक्षकको हो । वित्तीय उत्तरदायित्व स्पष्ट गर्ने कानुनी व्यवस्थाको अभावमा उक्त जिम्मेवारीको पालनामा कमी कमजोरी देखिएकोले वित्तीय उत्तरदायित्वसम्बन्धी कानुन तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
८. **वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण** – नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै सहायता रकम बजेटमा समावेश गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा प्राविधिक, वस्तुगतलगायतका कतिपय सहायता बजेटमा समावेश नगर्ने र लेखापरीक्षण नगराउने परिपाटी अद्यापि विद्यमान छ । कानुनी व्यवस्थाअनुरूप सबै किसिमका वैदेशिक सहायता रकम बजेटमा समावेश गरी सोको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
९. **सम्परीक्षण** – कार्यालयद्वारा स्थलगत लेखापरीक्षणकै क्रममा सम्परीक्षण गर्ने व्यवस्था गरिए तापनि सम्बन्धित निकायहरूबाट विगतमा कायम भएका बेरुजू फछ्यौट गरी समयमा सम्परीक्षण गराउने काम प्रभावकारी हुनसकेको छैन । अतः जिम्मेवार व्यक्तिको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कनमा आर्थिक अनुशासनलाई आधार बनाई मूल्याङ्कन व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
१०. **सार्वजनिक क्षेत्रको लेखामान (नेपसास) कार्यान्वयन** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सरकारको केन्द्रीय लेखा तयार गर्दा र मन्त्रालयले मातहतका निकायहरूको एकीकृत आर्थिक विवरण तयार गर्दा लेखा नीति खुलाउनुपर्ने देखिन्छ । नेपाल सरकारले २०६६।५।३० मा सार्वजनिक क्षेत्रको लागि नगदमा आधारित लेखामान कार्यान्वयन गर्ने गरेपनि वित्तीय विवरणसहित लेखा नीतिको खुलासा गर्ने व्यवस्थाको पालनामा कमजोरी देखिएको छ । यो वर्ष १५ निकायमा परीक्षणको रूपमा लेखामानअनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्ने कार्य थालनी गरिएको छ । स्वीकृत लेखामानको पूर्ण कार्यान्वयन भएमा आर्थिक कारोबार पारदर्शी तथा विश्वसनीय हुन गई लेखापरीक्षणलाई समेत सहयोग पुग्ने हुँदा नेपाल सरकारको लेखा ढाँचामा समयसापेक्ष सुधार गरी सबै मन्त्रालयमा लेखामान कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।
११. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** – सबै सरकारी कार्यालयको आन्तरिक लेखापरीक्षण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट हुने व्यवस्था भए पनि सबै सरकारी निकायको सबै कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण हुने नगरेकोले आन्तरिक लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ अनुसार अधिकांश निकायले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तथा सोको अनुगमन सूचक तयार गरी लागू गरेको देखिँदैन । नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको ढाँचा तयार गरी सबै निकायहरूले सोहीअनुरूप आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
१२. **वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल** – महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोराउपर सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल गर्न विभिन्न उपसमिति गठन गरेको र केही उपसमितिबाट छलफलसमेत आरम्भ भएको छ । सबै उपसमितिको बैठक नियमित रूपमा नबस्दा विगतका सबै प्रतिवेदनका व्यहोरा उपर समयमै छलफल हुन नसकेको स्थिति छ । प्रतिवेदनउपर छलफल भएमा आर्थिक प्रशासनमा सुधार गर्न एवं लेखापरीक्षणको गुणस्तर र प्रभावकारिता वृद्धि गर्न सहयोग पुग्ने भएकोले वार्षिक प्रतिवेदनउपर समयमै छलफल गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

१३. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** – कानूनमा सार्वजनिक संस्थानहरूले आर्थिक वर्षको समाप्तिपछि निश्चित समयावधिभित्र लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था भए तापनि १७ संस्थाको ४७ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । समयमै लेखापरीक्षण नगराउनाले संस्थानका प्रमुखहरूले वित्तीय उत्तरदायित्व बहन गरेको देखिएन । आर्थिक प्रशासनलाई स्वच्छ र मर्यादित बनाउन कानूनले तोकेबमोजिम जवाफदेही बनाई जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु गराउनुपर्ने देखिएको छ ।
१४. **लेखापरीक्षण परामर्श** – नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणको लागि लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट परामर्श दिने व्यवस्था भए तापनि यो वर्ष २१ संस्थाले मात्र यस्तो परामर्श लिएका छन् भने अरु संस्थाले परामर्श माग गर्ने गरेका छैनन् । अतः लेखापरीक्षण परामर्श माग गर्ने र लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने व्यवस्था अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
१५. **पूर्वाधार व्यवस्थापन** – सरकारी कामकारबाहीलाई प्रभावकारी बनाउन कार्यवातावरण एवं न्यूनतम पूर्वाधारको आवश्यकता रहन्छ । २०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पबाट कतिपय सरकारी भवनहरू क्षतिग्रस्त भई न्यूनतम पूर्वाधारको समेत अभाव देखिएको छ । सरकारी भवनको पुनर्निर्माण गरी उपयुक्त कार्यवातावरण बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
१६. **कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा सुधार** – आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी हुन नसकेका कारण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट नियमितताको परीक्षणमा बढी श्रोत र समय खर्चनु परेको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाई नियमितताको परीक्षण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गर्ने र महालेखापरीक्षकको कार्यालय कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा केन्द्रित रहनुपर्ने देखिन्छ ।
- यस कार्यालयले जनजीवनमा सरोकार राख्ने राष्ट्रिय महत्वका विषयहरू छनौट गरी कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरी सुझाव दिदै आएको छ । यस वर्ष पनि ३० विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरी सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षणको सुझाव कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
१७. **लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजको संलग्नता** – कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा सुधार गर्न विगत केही वर्षदेखि नागरिक समाज, सरोकारवाला वा सम्बद्ध पक्षको संलग्नतामा छलफल गर्ने, अन्तर्वार्ता लिने, प्रश्नावलीको जवाफ प्राप्त गर्ने कार्य गरी लेखापरीक्षणमा विश्वसनीयता र पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्ने अभ्यासको थालनी भएको छ । उक्त कार्यलाई निरन्तरता दिदै विपद व्यवस्थापन, सामाजिक क्षेत्रका खानेपानी, शिक्षा, स्वास्थ्यलगायतको कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा पनि नागरिक समाज, सरोकारवाला वा सम्बद्ध पक्षको सहभागीता विस्तार गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

अनुसूचीहरु

लेखापरीक्षण गरिएका सरकारी कार्यालयहरूको विवरण
(विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबार)

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	६७५९७
१.१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	६७५९७
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	६७
२.१	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	६७
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	१	१	३४२४३
३.१	व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय	१	१	३४२४३
४	सर्वोच्च अदालत	१०४	७२	१२८२७६
४.१	सर्वोच्च अदालत	१	१	५४०४
४.२	पुनरावेदन अदालत	१७	१०	१५२०२
४.३	जिल्ला अदालत	७५	५२	१०५५९७
४.४	राजस्व न्यायधिकरण	४	३	४१५
४.५	प्रशासकीय अदालत	१	०	०
४.६	श्रम अदालत	१	१	०
४.७	विशेष अदालत	१	१	०
४.८	न्यायिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१	१	४
४.९	फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय	१	१	१७०
४.१०	संविधान सभा अदालत	१	१	१३५३
४.११	मेलमिलाप परिषद्	१	१	१३१
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	६	६	६०२०६
५.१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग क्षेत्रीय कार्यालयहरू	१ ५	१ ५	८४२५ ५१७८१
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	०
६.१	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	०
७	लोक सेवा आयोग	१६	९	५६९५
७.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	१	२२००
७.२	क्षेत्रीय कार्यालय	५	१	३२
७.३	अञ्चल कार्यालय	९	६	३४६३
७.४	उपत्यका दरखास्त संकलन केन्द्र	१	१	०
८	निर्वाचन आयोग	७६	१९	७२८५
८.१	निर्वाचन आयोग	१	१	६६०८
८.२	जिल्ला निर्वाचन कार्यालय	७५	१८	६७७
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	९३	४८	३८८०९
९.१	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१	१	१७३३
९.२	पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय	१६	८	१९८८३
९.३	जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय	७५	३८	१५३५४
९.४	विशेष सरकारी वकिल कार्यालय	१	१	१८३९
१०	न्यायपरिषद्	१	१	२०९
१०.१	न्यायपरिषद्	१	१	२०९
११	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	९	५	६४३१
११.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	१	६१०३
११.२	क्षेत्रीय कार्यालय	४	१	२९०
११.३	उप-क्षेत्रीय कार्यालय	४	३	३८
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१२	९	४२४७१२

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१२.१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	१	१	०
१२.२	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	१	१	२५४
१२.३	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	१	१	१४१६३
१२.४	गरिबी निवारण कोष	१	१	४०९६६२
१२.६	लगानी बोर्डको कार्यालय	१	१	०
१२.७	क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय	५	२	३२५
१२.८	कर्णाली विकास आयोग	१	१	२२
१२.९	सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास आयोग	१	१	२८६
१३.	अर्थ मन्त्रालय	१७५	९०	५५५३७७१
१३.१	मन्त्रालय	१	१	१९८१०
१३.२	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	२	२	७००९४०
१३.३	विभागहरू	४	४	३४६६५१
१३.४	ऋण असुली न्यायाधिकरण	१	१	१४५
१३.५	ऋण असुली पुनरावेदन	१	०	०
१३.६	राजस्व अनुसन्धान इकाईहरू	४	१	८३१९
१३.७	निवृत्तभरण व्यवस्थापन कार्यालय	१	०	०
१३.८	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय	१	१	२८
१३.९	राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र	१	०	०
१३.१०	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय र भुक्तानी केन्द्रहरू	७९	२२	७७३०८
१३.११	आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा कर दाता सेवा केन्द्र	४९	३८	३६९६०३९
१३.१२	भन्सार कार्यालय	३१	२०	७०४५३१
१४	उद्योग मन्त्रालय	९६	६४	१०३४३४
१४.१	मन्त्रालय	१	१	४३६६
१४.२	विभाग	४	४	६२२९८
१४.३	गुणस्तर तथा नापतौल कार्यालय	८	३	२०२४
१४.४	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	२७	१९	३५२९
१४.५	पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजना	१	१	१००६८
१४.६	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति(केन्द्र)	१	१	१०८१
१४.७	घरेलु तथा साना उद्योग प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	०
१४.८	भूकम्प मापन केन्द्र	१	०	०
१४.९	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति	४८	३०	६७९२
१४.१०	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय	१	१	१०४८६
१४.११	केन्द्रीय कारागार कारखाना	१	१	४८१
१४.१२	विशेष आर्थिक क्षेत्र विकास समिति	१	१	२२९६
१४.१३	ट्याक्सी टेम्पो इकाई	१	१	१३
१५	ऊर्जा मन्त्रालय	८	८	६५८६२४
१५.१	मन्त्रालय	१	१	३८१९५०
१५.२	विभाग	१	१	११५२
१५.३	आयोग	१	१	०
१५.४	योजना/आयोजना	५	५	२७५५२२
१६.	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	३	२	९७२
१६.१	मन्त्रालय	१	०	
१६.२	न्याय सेवा तालिम केन्द्र	१	१	९७२
१६.३	नेपाल कानून सुधार आयोग	१	१	०
१७.	कृषि विकास मन्त्रालय	३४१	२३६	८८१६५९
१७.१	मन्त्रालय	१	१	६६२४४२
१७.२	विभाग	३	३	४११९
१७.३	व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	६	६	१८२०७
१७.४	उच्चमूल्य कृषि बस्तु विकास आयोजना	१	१	२९५१
१७.५	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष	१	१	७६६

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१७.६	बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र	१	१	९०
१७.७	कृषि सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१	१	९६९
१७.८	कृषि तथा पशुसेवा निर्देशनालय (क्षेत्रीयसमेत)	२४	२४	३१४०६
१७.९	व्यावसायिक कृषि विकास आयोजना	०	०	०
१७.१०	कृषि विकास योजना	१	१	८३
१७.११	एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	१	१	६२०२
१७.१२	साना तथा मझुँला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	१	१	२३३९
१७.१३	उच्च पहाडी कृषि विकास तथा जीविकोपार्जन सुधार आयोजना	१	१	५२५५
१७.१४	रानीजमरा कुलरिया सिचाई आयोजना	१	१	९८८
१७.१५	बर्डफ्लु नियन्त्रण आयोजना	१	१	११२९२
१७.१६	कबुलियती बन तथा पशु विकास कार्यक्रम	०	०	०
१७.१७	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरु	५	४	२९३४
१७.१८	प्लान्ट, खाद्य तथा पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरु	२८	६	२९
१७.१९	कृषि तथा पशु सेवा तालिम केन्द्र	११	७	३१६०
१७.२०	कृषि तथा पशु प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६	४	३०
१७.२१	राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय प्रयोगशाला	३१	१२	५२१७
१७.२२	बागवानी विकास केन्द्र	१९	८	८७६
१७.२३	तरकारी विकास केन्द्र	११	२	५२
१७.२४	मत्स्य विकास केन्द्र	१२	९	११९७
१७.२५	रेशम खेती विकास कार्यालय	९	३	६
१७.२६	जिल्ला कृषि विकास तथा पशुसेवा कार्यालय	१४६	१२१	१११०१९
१७.२७	सप्तकोशी वाढी पिडित पुनर्स्थापना	१	१	०
१७.२८	नेपाल कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना	१	१	२२५
१७.२९	पशु प्रजनन कार्यालय	३	३	१०१३
१७.३०	पशु विकास फार्म	१२	९	१४१७
१७.३१	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना कृषि व्यवस्थापन तथा सूचना प्रणाली	१	१	४३७५
१७.३२	किसानका लागि उन्नत विउ विजन कार्यक्रम	१	१	३०००
१८.	गृह मन्त्रालय	८१७	४१०	५११६३४१
१८.१	मन्त्रालय	१	१	५७०८
१८.२	राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	८२	२४	२११५
१८.३	प्रहरी प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४२३	१९५	६९१३२१
१८.४	सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१०२	४६	२१०३३२
१८.५	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	७५	६९	४१०६७२२
१८.६	कारागार विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	७६	५२	४४९५१
१८.७	अध्यागमन विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	१०	५	४९१९९
१८.८	इलाका प्रशासन कार्यालय	३१	११	४८८१
१८.९	सीमा प्रशासन कार्यालय	९	२	०
१८.१०	जुद्ध बारुणयन्त्र कार्यालय	१	०	०
१८.११	लागू औषध नियन्त्रण कार्यक्रम	१	१	४२०
१८.१२	प्रहरी किताबखाना	१	१	५७३
१८.१३	समरजंग कम्पनी	१	१	१०३
१८.१४	राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन केन्द्र	१	१	०
१८.१५	एकीकृत सेवा केन्द्र	३	१	१६
१९.	परराष्ट्र मन्त्रालय	४२	३९	६५७२९५
१९.१	मन्त्रालय	१	१	१७९८४८
१९.२	विभाग	३	२	२१८३५९
१९.३	परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान	१	०	०
१९.४	स्थायी नियोग र नेपाली राजदूतावास	३५	३५	२५९०८८
१९.५	सीमा नापी टोली र सम्पर्क कार्यालय	२	१	०

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२०.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२८	१५	९३३७२
२०.१	मन्त्रालय	१	१	३०४०५
२०.२	विभाग	२	२	३५१३६
२०.३	पर्यटन कार्यालय	७	६	१०७०९
२०.४	राष्ट्रिय अभिलेखालय	१	१	१६
२०.५	संग्रहालय	९	१	४२
२०.६	स्मारक संरक्षण र दरवार हेरचाह कार्यालय	५	१	१५०
२०.७	दक्षिण एशिया पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना	१	१	१६६५२
२०.८	केन्द्रीय सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण प्रयोगशाला	१	१	३१
२०.९	नेपाल प्रतिलिपि अधिकार रजिष्ट्रारको कार्यालय	१	१	२३१
	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	३११	१४५	६६५८२७
२०.१	मन्त्रालय	१	१	३२९७
२१.२	विभाग	३	३	१८५३०
२१.३	मालपोत कार्यालय	१०१	७०	५९३५८१
२१.४	नापी कार्यालय	१०५	५३	३४२९७
२१.५	भूमिसुधार कार्यालय	२१	१०	१६१५
२१.६	आयोजना	२	२	२१५९
२१.७	महाशाखा	३	३	८८८९
२१.८	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	८४
२१.९	एस्टोनोमिकल नापी कार्यालय	१	१	१८६४
२१.१०	सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग	१	१	१५११
२१.११	सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग,जिल्ला समिति	७२	०	०
२२.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१५२	१३३	९०२०९९६
२२.१	मन्त्रालय	१	१	२९१४
२२.२	विभाग	३	३	१४२३७५३
२२.३	क्षेत्रीय सडक निर्देशनालयहरु	५	४	१४१५७
२२.४	डिभिजन सडक कार्यालयहरु	३४	३४	३०८५३३३
२२.५	यान्त्रिक तालिम केन्द्र	१	१	०
२२.६	केन्द्रीय सडक प्रयोगशाला	१	१	०
२२.७	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु	३७	२७	१८९३४
२२.८	हेभी इन्ड्रिपमेन्ट डिभिजन	७	४	१९३२
२२.९	सम्पत्ती व्यवस्थापन ,ठेक्का व्यवस्था तथा गुणस्तर नियन्त्रण आयोजना	१	१	६५१
२२.१०	काठमाण्डौ दिगो शहरी यातायात आयोजना	३	३	७११२२
२२.११	यान्त्रिक कार्यालय	१०	६	६७६
२२.१२	सडक आयोजना	४६	४५	३०५०००८
२२.१३	काठमाण्डौ तराई फास्टट्याक आयोजना	१	१	१०७६
२२.१४	वाढीजन्य क्षतिपुर्ननिर्माण आयोजना	१	१	१०३८५९
२२.१५	आयोजना निर्देशनालय एडिबी	१	१	१२४६५८१
२३.	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	८५	६९	३३१९८०
२३.१	मन्त्रालय	१	१	१३०३५७
२३.२	राष्ट्रिय महिला आयोग	१	१	६२६९
२३.३	महिला तथा बालबालिका विभाग	१	१	२५४१
२३.४	महिला तथा बालबालिका कार्यालय	७५	६३	५८९१०
२३.५	समाज कल्याण केन्द्र	५	१	०
२३.६	केन्द्रीय बाल कल्याण समिति	१	१	१३२६२७
२३.७	बाल न्याय समन्वय समिति सचिवालय	१	१	१२७६
२४	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१	१	१८८९९
२४.१	मन्त्रालय	१	१	१८८९९

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२५.	रक्षा मन्त्रालय	२६२	१३०	३०९१०५९
२५.१	मन्त्रालय	१	१	६३८
२५.२	सुरक्षा परिषद्	१	०	०
२५.३	विभाग	९	८	२४६१६८६
२५.४	महानिर्देशनालय	४	४	३८२७६६
२५.५	निर्देशनालय	१७	१३	१९८९१
२५.६	पृतना	६	४	०
२५.७	महाशाखा	४	२	७३१
२५.८	बाहिनी	१७	१४	१३६४
२५.९	गण	९६	५२	४८८८
२५.१०	गुल्म	३५	३	०
२५.११	स्थपति कारखाना र व्याटीहरु	२०	५	११
२५.१२	शिक्षालय तथा तालिम केन्द्रहरु	२४	११	०
२५.१३	अन्य कार्यालय	२८	१३	२१९०८४
२६.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	१८४	१५२	४२७६४४
२६.१	मन्त्रालय	१	१	८२११
२६.२	विभाग	५	५	१४८७३
२६.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	२	१६२७
२६.४	केन्द्रीयस्तरका आयोजना	७	३	१०५
२६.५	तालिम केन्द्र	७	६	५२६५२
२६.६	वनस्पति विभाग अन्तर्गतका कार्यालय	१०	७	५९७
२६.७	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गतका कार्यालय	१८	१७	११०७३२
२६.८	जिल्ला वन कार्यालय	७४	६५	२१३२९८
२६.९	भू-तथा जलाधार संरक्षण कार्यालय	५७	४६	२५५४९
२७.	वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	८	५	६११८९
२७.१	मन्त्रालय	१	१	५५५२९
२७.२	वाणिज्य विभाग	१	१	२०२५
२७.३	नेपाल भारत क्षेत्रिय व्यापार तथा पारवाहन आयोजना	१	१	३६३५
२७.४	वाणिज्य कार्यालय	५	२	०
२८.	विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	१४	९	३८३८४९
२८.१	मन्त्रालय	१	१	३०५१
२८.२	विभागहरु	३	३	३४०५२
२८.३	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	१	१	३४१३६७
२८.४	वि.पि.कोइराला प्लानेटोरियम तथा अञ्जरभेटरी संग्रहालय	१	१	३०२४
२८.५	बेसिन कार्यालयहरु	३	०	०
२८.६	राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र	१	१	२३४८
२८.७	क्षेत्रिय हावापानी कार्यालयहरु	३	१	७
२८.८	प्रमाणिकरण नियन्त्रकको कार्यालय	१	१	०
३०.	शान्ति तथा पुननिर्माण मन्त्रालय	८	७	५६४३८०
३०.१	मन्त्रालय	१	१	५४३६८१
३०.२	सचिवालय/आयोजना/कार्यालय	५	४	११४३७
३०.३	सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग	१	१	६४६५
३०.४	बेपत्ता व्यक्तिको छानविन आयोग	१	१	२७९७
३१.	शिक्षा मन्त्रालय	१३२	९५	३७९९२२२
३१.१	मन्त्रालय	१	१	२२१२७
३१.२	विभाग	१	१	१४५३३
३१.३	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय	५	४	४३५२
३१.४	जिल्ला शिक्षा कार्यालय	७४	७४	३६२४१७
३१.५	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय	१	०	०
३१.६	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	१	१	१३३४

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३१.७	शिक्षा सेवा आयोग	१	१	४१०७६
३१.८	शिक्षक किताबखाना	१	१	२२०
३१.९	केशर पुस्तकालय	१	०	०
३१.१०	राष्ट्रिय पुस्तकालय	१	०	०
३१.११	अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र	१	१	१६३९५
३१.१२	शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम (परियोजना)	१	१	५५५३०
३१.१३	शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम इकाई	१२	१	१५५
३१.१४	शैक्षिक तालिम केन्द्र र उपकेन्द्र	२९	७	४३७
३१.१५	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र	१	१	८६२३
३१.१६	व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना	१	१	१०३२३
३२.	श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	४१	२५	१३८५९९
३२.१	मन्त्रालय	१	१	४५०६
३२.२	विभागहरू	२	२	१८१०६
३२.४	सामाजिक सुरक्षा कोषको सचिवालय	१	१	३
३२.५	व्यावसायिक तथा सिप विकास तालिम केन्द्र	१६	११	६५४१
३२.६	श्रम कार्यालयहरू	१०	४	१०१
३२.७	रोजगार सुचना केन्द्र	२	०	
३२.८	व्यवसायजन्य सुरक्षा तथा स्वास्थ्य संरक्षण आयोजना	१	१	११३
३२.९	रोजगार अनुमती प्रणाली	१	१	१५५४
३२.१०	वैदेशिक रोजगार न्यायधिकरण	१	०	
३२.११	वैदेशिक रोजगार प्रवर्धन बोर्ड	१	१	१०३६६४
३२.१२	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोषको सचिवालय	१	१	०
३२.१३	वैदेशिक रोजगार विभाग शाखा कार्यालयहरू	४	२	४०११
३३.	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	२	२	५७८२
३३.१	मन्त्रालय	१	१	५७८२
३३.२	निजामती किताबखाना	१	१	०
३४.	सिँचाइ मन्त्रालय	११५	११४	२६८६९०६
३४.१	मन्त्रालय	१	१	०
३४.२	विभागहरू	२	२	१२६७
३४.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	५	१७०८
३४.४	सिँचाइ विकास डिभिजन र सवडिभिजन	४६	४६	३३८२५६
३४.५	सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन	८	८	१४६०९२
३४.६	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा डिभिजन कार्यालय	४	३	३०
३४.७	भूमिगत जलस्रोत विकास समिति,फिल्ड कार्यालय र आयोजना	११	११	१०२९३
३४.८	सिँचाइ विभाग अन्तर्गतका योजना/आयोजना	१६	१६	१९९०९७
३४.९	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन तथा सब-डिभिजन	१२	१२	१११५२२
३४.१०	जनताको तटवन्ध कार्यक्रम, संयोजक तथा फिल्ड कार्यालय	७	७	६१२९
३४.११	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग अन्तर्गतका आयोजना	२	२	२५६९२
३४.१२	सम्पर्क कार्यालय	१	१	०
३५.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	९१	६७	५४३५९७
३५.१	मन्त्रालय	१	१	३४९२२६
३५.२	विभाग	३	३	९५४५८
३५.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	५	१७४९
३५.४	गोश्वारा हुलाक कार्यालय	१	१	७४७३
३५.५	जिल्ला हुलाक कार्यालय	६९	४५	१८०८६
३५.६	सञ्चार केन्द्र	५	५	४८९६
३५.७	फिलाटेलिक व्यूरो	१	१	२६०९
३५.८	केन्द्रीय धनादेश कार्यालय	१	१	१४१७
३५.९	केन्द्रीय टिकट भण्डार	१	१	११९८
३५.१०	हुलाक प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	७४

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरूजू भएका कार्यालय संख्या	बेरूजू रकम
३५.११	सासेक सुचना राजमार्ग आयोजना	१	१	६०६७१
३५.१२	राष्ट्रिय सूचना आयोग	१	१	१६
३५.१३	न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति	१	१	७२४
३६.	शहरी विकास मन्त्रालय	१२७	११९	३६८५३२३
३६.१	मन्त्रालय	१	१	२०२५७३
३६.२	विभागहरू	२	२	४४००६
३६.३	शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन	२४	२४	८२०१४५
३६.४	खानेपानी डिभिजन र सब-डिभिजन	७०	६५	४२००३१
३६.५	क्षेत्रिय सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन कार्यालय	५	५	१८४९४
३६.६	भवन प्रविधी अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१	१	२०२२१
३६.७	केन्द्रीय जनसाधन विकास इकाई	१	०	०
३६.८	आयोजना/कार्यक्रम	५	४	१३०६६३
३६.९	फोहरमैला व्यवस्थापन तथा प्राविधिक सहयोग केन्द्र	१	१	१०७५९
३६.१०	आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय(खानेपानी)	१	१	६३७२०६
३६.११	मेलम्ची खानेपानी विकास समिति	१	१	१०५०१६३
३६.१२	उपत्यका विकास प्राधिकरण	१०	१०	२४१९४५
३६.१३	भवन निर्माण संभार डिभिजन	१	१	८५६३
३६.१४	सिंहदरवार सचिवालय पुनःनिर्माण समिति	१	१	४३७०१
३६.१५	अधिकार सम्पन्न बागमती सभ्यता एकिकृत विकास समिति	१	१	३३२८९
३६.१६	संयुक्त राष्ट्रसंघ पार्क विकास समिति	१	१	३५६४
३६.१७	काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी सेवा क्षेत्र विकास आयोजना	१	०	०
३७.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	१९७	१७९	७२३६९६५
३७.१	मन्त्रालय	१	१	८०
३७.२	विभाग	२	२	१७७०३२
३७.३	राष्ट्रिय दलित आयोग	१	१	३०७
३७.४	बौद्ध दर्शन प्रवर्धन तथा गुम्बा विकास समिति	१	१	३९८८
३७.५	दुर्गम क्षेत्र विकास समिति	२३	१५	७८२७
३७.६	आदिवासी जनजाति उत्थान प्रतिष्ठान	१	१	२४९४२
३७.७	उपेक्षित,उत्पीडित र दलितवर्ग उत्थान विकास समिति	१	१	१८२६५
३७.८	पिछडिएको समुदाय उत्थान विकास समिति	१	१	२५५
३७.९	वादी समुदाय उत्थान विकास समिति	१	१	४५३३
३७.१०	विकेन्द्रीत ग्रामिण पूर्वाधार तथा जिविकोपार्जन	१	१	१६९१५
३७.११	स्थानीय निकाय वित्तीय आयोग	१	१	१२४७
३७.१२	जिल्ला प्राविधिक कार्यालय	७५	६६	४५८००६
३७.१३	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	७५	७५	५९३५६३५
३७.१४	स्थानिय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम	१	१	४१२८९०
३७.१५	सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन	१	१	५८८६२
३७.१६	सामुदायिक सिंचाई आयोजना	१	१	१७२९
३७.१७	ग्रामिण पुन निर्माण तथा पुनस्थापना आयोजना समन्वय इकाई	१	१	७११
३७.१८	राष्ट्रिय मुस्लिम आयोग	१	१	१४६२
३७.१९	स्थानिय शासन उत्तरदायी संयन्त्रको सचिवालय	१	१	१७६२४
३७.२०	सुनौला हजार दिन	१	१	१९६
३७.२१	लैंगिक समानता तथा समावेशीकरण	१	१	७६९१६
३७.२२	पंजिकरण कार्यक्रम	१	१	३३९४
३७.२३	राष्ट्रिय ग्रामिण यातायात सुदृढिकरण आयोजना	३	२	१२२०९
३७.२४	वातावरण मैत्री स्थानिय शासन कार्यक्रम	१	१	१०४
३७.२५	पूर्वी चितवन नदी व्यवस्थापन तथा जिविकोपार्जन सुधार आयोजना	१	१	१८३६
३८.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१८७	११६	२२३६३८६
३८.१	मन्त्रालय	१	१	२००४६४
३८.२	विभाग	३	३	१०२४७७०

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३८.३	राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१	१	४६६३३
३८.४	राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला	१	१	४०८८६
३८.५	राष्ट्रिय क्षयरोग नियन्त्रण केन्द्र	२	१	१३४४९६
३८.७	राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग केन्द्र	२	२	२०१५६३
३८.८	पशुपति होमियो चिकित्सालय	१	१	४६९
३८.९	राष्ट्रिय औषधि प्रयोगशाला	१	१	१४०८३
३८.१०	क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय	५	५	६४०४
३८.११	क्षेत्रीय मेडिकल स्टोर	५	३	२७५
३८.१२	केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय तालिम केन्द्र	६	३	९२३०
३८.१३	उप-क्षेत्रीय तालिम केन्द्र	१	०	०
३८.१४	जिल्ला स्वास्थ्य तथा जनस्वास्थ्य कार्यालय	७६	७६	५५१४९४
३८.१५	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	४	३	८१८
३८.१६	अञ्चल तथा जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	७५	१५	४८०१
३८.१७	औषधी व्यवस्था शाखा कार्यालय	३	०	०
३९	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	४५	३४	३२१२३
३९.१	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	१	१	३२४७
३९.२	सहकारी विभाग	१	१	१२५
३९.३	सहकारी प्रशिक्षण केन्द्र तथा डिभिजन कार्यालय	३९	२८	४५४१
३९.४	पश्चिम उच्चपहाडी गरिवी निवारण आयोजना	४	४	२४२१०
४०.	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	३६	१७	९०७३
४०.१	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१	०
४०.२	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग	१	१	५६९८
४०.३	राष्ट्रिय विकास स्वयंसेवक सेवा	१	१	०
४०.४	शाखा तथ्याङ्क कार्यालय	३३	१४	३३७५
	कुल जम्मा	३८२९	२४५६	४८७७८७९७

अनुसूची - १(क)

(प्रतिवेदनको परिच्छेद १ दफा ३ सँग सम्बन्धित)

लेखापरीक्षण गरिएका संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था र जिल्ला विकास समितिहरूकोविवरण

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या	क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
१.	व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	६.	कानून,न्याय,संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	३
	१.१ संसद विकास कोष	१	६.१	कानून किताब व्यवस्था समिति	१
२.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	९	६.२	केन्द्रीय कानून पुस्तकालय विकास समिति	१
	२.१ नेपाल ट्रस्टको कार्यालय	१	६.३	मानव अधिकार पुरस्कार व्यवस्थापन समिति	१
	२.२ प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष	१	७.	कृषि विकास मन्त्रालय	१५
	२.३ प्रधानमन्त्री सहायता कोष	१	७.१	कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	१
	२.४ प्रधानमन्त्री राहत कोष	१	७.२	कृषि सूचना तथा संचार केन्द्र	१
	२.५ क्षेत्रिय दैवि प्रकोप उद्धार कोष	५	७.३	मत्स्य विकास केन्द्र हेटौडा (दोहोरो मार्ग)	१
३.	अर्थ मन्त्रालय	८	७.४	उष्ण प्रदेशीय वागवानी केन्द्र, (दोहोरो मार्ग)	१
	३.१ कर्मचारी सञ्चय कोष	१	७.५	कपास विकास समिति	१
	३.२ नागरिक लगानी कोष	१	७.६	कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	१
	३.३ नेपाल राष्ट्र बैंक	१	७.७	चन्द्रडाँगी वीउ वीजन तथा दुग्ध विकास समिति	१
	३.४ राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक	१	७.८	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	१
	३.५ नेपाल धितोपत्र बोर्ड	१	७.९	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	१
	३.६ आकस्मिक विमा कोष	१	७.१०	पशु विकास फार्म, पोखरा (दोहोरो मार्ग)	१
	३.७ युवास्वरोजगार कोष	१	७.११	पशु विकास फार्म, पोखरा (कार्य संचालन कोष)	१
	३.८ बीमा समिति	१	७.१२	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	१
४.	उद्योग मन्त्रालय	१२	७.१३	दुग्ध विकास संस्थान	१
	४.१ उदयपुर सिमेन्ट उद्योग	१	७.१४	राष्ट्रिय विउ विजन कम्पनी लिमिटेड	१
	४.२ औद्योगिक व्यावसाय विकास प्रतिष्ठान	१	७.१५	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	१
	४.३ हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	१	८.	गृह मन्त्रालय	७९
	४.४ केन्द्रीय कारागार कोष	१	८.१	केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति	१
	४.५ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कोष	१	८.२	जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति	७५
	४.६ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (ऋण लगानी कोष)	१	८.३	केन्द्रीय हज कमिटी	१
	४.७ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (कर्मचारी घर जग्गा सापटी कोष)	१	८.४	प्रहरी कल्याण कोष	१
	४.८ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (रिभल्विङ्ग फण्ड)	१	८.५	सशस्त्र प्रहरी वल कल्याण कोष	१
	४.९ हस्तकला प्रबर्द्धन केन्द्र ललितपुर	१	९.	सस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	१७
	४.१० नेपाल औषधि लिमिटेड	२	९.१	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१
	४.११ प्रविधि विकास कोष	१	९.२	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	१
५.	ऊर्जा मन्त्रालय	२			
	५.१ तनहुं हाइड्रो पावर कम्पनी लिमिटेड	१			
	५.२ नेपाल विद्युत प्राधिकरण	१			

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	९.३ नेपाल वायु सेवा निगम	१
	९.४ राष्ट्रिय ताल संरक्षण विकास समिति	१
	९.५ रुरु रेसुङ्गा क्षेत्र संरक्षण तथा पर्यटन विकास समिति	१
	९.६ नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
	९.७ पाटन संग्रहालय विकास समिति	१
	९.८ पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति	१
	९.९ बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१० मेची पहाडी पर्यटन विकास समिति इलाम	१
	९.११ खप्तड क्षेत्र पर्यटन विकास समिति	१
	९.१२ कर्णाली क्षेत्र पर्यटन प्रवर्धन विकास समिति	१
	९.१३ हनुमानढोका दरवार संग्रहालय विकास समिति	१
	९.१४ मनकामना क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१५ बृहत्तर बराह क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१६ हलेसी महादेव स्थान विकास समिति	१
	९.१७ भानु जन्मस्थल विकास समिति	१
१०.	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	१
	१०.१ गुठी संस्थान	१
११.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१
	११.१ सडक बोर्ड नेपाल	१
१२.	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	५
	१२.१ वृद्ध कल्याण कोष	१
	१२.२ राष्ट्रिय अपाङ्ग सहायता कोष	१
	१२.३ राष्ट्रिय स्वास्थ्योपचार सहायता कोष	१
	१२.४ समाज कल्याण परिषद्	१
	१२.५ अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपत्र धर्मपुत्री वि.स.	१
१३.	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१
	१३.१ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	१
१४.	रक्षा मन्त्रालय	६
	१४.१ नेपाली सैनिक, कल्याणकारी कोष	१
	१४.२ नेपाली सैनिक विमान सेवा, व्यापारिक उडान विकास समिति	१
	१४.३ बहु व्यवसाय उद्योग	१
	१४.४ बसुन्धरा क्यान्टिन	१
	१४.५ वीरेन्द्र अस्पताल, मेन्टिनेन्स फण्ड	१
	१४.६ स्वयम्भू बारुदखाना	१
१५.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	४०
	१५.१ जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड	१
	१५.२ जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति	२८

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	१५.३ वन पैदावार विकास समिति	१
	१५.४ राष्ट्रिय चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	१
	१५.५ राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	८
	१५.६ दि टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल	१
१६.	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	८
	१६.१ नेपाल इन्टरमोडल यातायात विकास समिति	२
	१६.२ व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र	३
	१६.३ नेपाल पारवाहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	१
	१६.४ नेपाल इन्हान्स क्यापासिटी फर ट्रेड एण्ड डेभलपमेण्ट प्रोजेक्ट	१
	१६.५ नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड	१
१७.	विज्ञान,प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	३
	१७.१ वातावरण संरक्षण कोष	१
	१७.२ राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति	१
	१७.३ नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
१८.	शिक्षा मन्त्रालय	१२४
	१८.१ उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्	११
	१८.२ छात्रा शिक्षा कोष	१
	१८.३ जिल्ला शिक्षा कोष	७२
	१८.४ नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	१
	१८.५ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्	२६
	१८.६ विश्वविद्यालय अनुदान आयोग	१
	१८.७ विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोष विकास समिति	१
	१८.८ सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय	१
	१८.९ कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	१
	१८.१० स्वप्न बगैचा विकास समिति	१
	१८.११ त्रिभुवन विश्वविद्यालय	१
	१८.१२ युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग	१
	१८.१३ दोश्रो उच्च शिक्षा परियोजना कार्यान्वयन इकाई	१
	१८.१४ खुला विश्व विद्यालय	१
	१८.१५ डिल्लीरमण पुस्तकालय	१
	१८.१६ मेडिकल प्रवर्धन विकास समिति	१
	१८.१७ मदन आश्रित स्मृति प्राविधिक शिक्षालय	१
	१८.१८ सीप विकास परियोजना काठमाण्डौ	१

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या	क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
१९.	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	३	२३.२	अस्पताल विकास समिति र अन्य अस्पताल	७२
	१९.१ निजामती कर्मचारी अस्पताल	१	२३.३	आयुर्वेद औषधालय नरदेवी	१
	१९.२ कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१	२३.४	कान्ति बाल अस्पताल विकास समिति	१
	१९.३ नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१	२३.५	किटजन्य रोग अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
२०.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	७६	२३.६	चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)	१
	२०.१ गोरखापत्र संस्थान	१	२३.७	नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्	१
	२०.२ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	१	२३.८	परोपकार तथा स्त्री रोग अस्पताल विकास समिति	१
	२०.३ नेपाल टेलिभिजन	१	२३.९	पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२०.४ राष्ट्रिय समाचार समिति	१	२३.१०	बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२०.५ चलचित्र विकास बोर्ड	१	२३.११	बी.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल	१
	२०.६ प्रेस काउन्सिल	१	२३.१२	मानसिक अस्पताल	१
	२०.७ पत्रकार कल्याण कोष	१	२३.१३	शहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र	१
	२०.८ धनादेश	१	२३.१४	शुक्रराज ट्रपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल	१
	२०.९ रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति	४	२३.१५	सिंहदरबार वैद्यखाना विकास समिति	१
	२०.१० हुलाक बचत बैङ्क	६३	२३.१६	स्वास्थ्य कर कोष	१
	२०.११ कार्य संचालन कोष	१	२३.१७	स्वास्थ्य तालिम कार्यसञ्चालन कोष र अन्य	२७
२१.	सहरी विकास मन्त्रालय	४९	२३.१८	क्षेत्रीय अस्पताल विकास समिति	४
	२१.१ अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र विकास समिति	१	२३.१९	राष्ट्रिय क्षय रोग केन्द्र	१
	२१.२ अधिकार सम्पन्न वारामती सभ्यता विकास समिति (कोष)	१	२३.२०	मानव अंग प्रत्यारोपण केन्द्र	१
	२१.३ ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	१	२३.२१	राष्ट्रिय ट्रेमा सेण्टर	१
	२१.४ जग्गा विकास चक्रकोष	१	२३.२२	राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
	२१.५ दक्षिणकाली क्षेत्र प्रबन्ध विकास समिति	१	२३.२३	राष्ट्रिय आयुर्वेद प्रतिष्ठान	१
	२१.६ नगर विकास समिति	३०	२३.२४	जि.पी कोइराला स्वास प्रश्वास	१
	२१.७ खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग	१	२३.२५	कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२१.८ सिंहदरबार सचिवालय पुनःनिर्माण समिति	१	२४.	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१
	२१.९ काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड	१	२४.१	नयाँ नेपाल निर्माण कोष	१
	२१.१० काठमाण्डौ उपत्यका विकास प्राधिकरण र जिल्ला आयुक्त कार्यालय	४	२५.	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	१
२२.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	६७	२५.१	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	१
	२२.१ ग्रामिण विकास प्रशिक्षण केन्द्रहरू	५	२६.	जिल्ला विकास समिति	७५
	२२.२ स्थानिय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१		कुल जम्मा:	६९९
	२२.३ महिला विकास प्रशिक्षण केन्द्रहरू	२			
	२२.४ नगर विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान कास्की	१			
	२२.५ स्थानीय विकास कोषको सचिवालय	५८			
२३.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१३३			
	२३.१ अञ्चल अस्पताल विकास समिति	१०			

कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षण गरिएका कार्यालयहरूको विवरण

क्र.सं.	मन्त्रालय/कार्यालय	विषय र क्षेत्र
	(क) कार्यमूलक लेखापरीक्षण	
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, सिँचाइ मन्त्रालय	सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन
२.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, कृषि विकास, संघीय मामिला तथा स्थानीय, खानेपानी, सिँचाइ मन्त्रालय	सार्वजनिक सेवा प्रवाह र कार्यक्रम सञ्चालनमा दोहोरोपना
३.	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान र राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र	तालिम सञ्चालन र प्रभावकारिता
४.	अर्थ, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, रक्षा, शहरी विकास, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	बेरुजू लगत अभिलेख, फछ्यौट र अनुगमन
५.	गृह मन्त्रालय, सडक विभाग, सिँचाई विभाग, कृषि विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग	सरकारी कार्यालयमा सवारीसाधन उपयोग
६.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र गृह मन्त्रालय निकाय	विपद् व्यवस्थापनको पूर्वतयारी
	अर्थ मन्त्रालय	
७.	अर्थ मन्त्रालय	गैरकर राजस्वको दायरा
८.	अर्थ मन्त्रालय	राजस्व छुटको प्रभाव
९.	आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौँ क्षेत्र नं. १	करदाता सेवा प्रवाह र राजस्व असुली
१०.	काकडभिट्टा भन्सार कार्यालय	भन्सार मूल्याङ्कन तथा व्यापार सहजीकरण
	कृषि विकास	
११.	किसानका लागि बीउ विजन कार्यक्रम, आयोजना समन्वय कार्यालय बुटवल	आयोजना कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन
	गृह	
१२.	नेपाल सशस्त्र प्रहरी कार्यालय चितवन, धनुषा, दाङ र बाँके	कार्यसम्पादन व्यवस्थाको मूल्याङ्कन
१३.	नेपाल प्रहरीका चितवन, धनुषा, दाङ र बाँके जिल्लास्थित निकायहरू	कार्यसम्पादन व्यवस्थाको मूल्याङ्कन
	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	
१४.	मालपोत कार्यालय सर्लाही, चाबहिल, भक्तपुर, पर्सा र नवलपरासी	रजिष्ट्रेशन तथा अभिलेख व्यवस्थापन
	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	
१५.	डिभिजन सडक, ललितपुर र शिवपुर	आयोजना कार्यान्वयन स्थितिको मूल्याङ्कन
१६.	व्यापारिक मार्ग, बेलहिया (भैरहवा)-बुटवल	कार्यसम्पादन स्थिति तथा उपलब्धि मूल्याङ्कन
	रक्षा	
१७.	वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल, छाउनी	स्वास्थ्य सेवा प्रवाह स्थिति मूल्याङ्कन
	शहरी विकास	
१८.	शहरी विकास मन्त्रालय	भवन निर्माण मापदण्ड तयारी र कार्यान्वयन
१९.	खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय नवलपरासी, कास्की र दाङ	आयोजना छनौट र कार्यान्वयन मूल्याङ्कन
२०.	काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरण, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय भक्तपुर	कार्यक्रम कार्यान्वयन स्थिति मूल्याङ्कन
	शान्ति तथा पुनःनिर्माण मन्त्रालय	
२१.	शान्ति कोष सचिवालय, बबरमहल (गृह, स्वास्थ्य, जिल्ला विकास समितिमा भएको कोष परिचालन)	शान्ति कोष परिचालन मूल्याङ्कन
	शिक्षा	
२२.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय नवलपरासी, पर्सा, धनकुटा, सर्लाही र सुर्खेत	शैक्षिक गुणस्तर एवं अनुदान परीचालन
२३.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्, सानोठिमी, भक्तपुर	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्बाट सम्बन्धन
	पर्यटन	
२४.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	पर्वतारोहण रोयल्टी असुली र उपयोग
	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	
२५.	सस्पेन्सन बृज डिभिजन, ललितपुर	कार्यसम्पादन स्थितिको मूल्याङ्कन
२६.	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय भापा, सर्लाही, नवलपरासी र जुम्ला	आन्तरिक आय र पुँजीगत अनुदानको मूल्याङ्कन
	सिँचाइ	
२७.	सिँचाइ डिभिजन रुपन्देही र कञ्चनपुर	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन

क्र.सं.	मन्त्रालय/कार्यालय	विषय र क्षेत्र
२८.	जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन, धनुषा र दार्चुला (महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना)	योजना छनौट तथा कार्यान्वयन स्थिति मूल्याङ्कन
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	
२९.	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय धनुषा, कास्की, पाल्पा जुम्ला र कैलाली	स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको मूल्याङ्कन
३०.	बी.पी. कोइराला, मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल, चितवन	स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको मूल्याङ्कन
	(ख) सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण २०७२ का लागि छनौट गरिएका विषय र निकायहरू	
३१.	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	ई-बिडिङ सफ्टवेयरको कार्यान्वयन
३२.	खगोल महाशाखा, नापी विभाग	जिपिएस सफ्टवेयरको कार्यान्वयन
३३.	राष्ट्रिय भू-उपयोग आयोजना(२०७०।७१)	जिआईएस सफ्टवेयरको कार्यान्वयन
३४.	यातायात व्यवस्था कार्यालय, भेरी	ई-लाइसेन्सिङ व्यवस्थाको कार्यान्वयन
३५.	ग्रामिण खानेपानी तथा सरसफाई कोष बिकास समिति, काठमाडौं	लेखा सफ्टवेयरको उपयोग
३६.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहट र बर्दिया	फ्ल्यास रिपोर्ट सफ्टवेयरको कार्यान्वयन
३७.	जिल्ला विकास समिति, पर्सा	लेखा सफ्टवेयरको उपयोग
	(ग) वातावरणीय लेखापरीक्षण २०७२ का लागि छनौट गरिएका विषय र निकायहरू	
	वन तथा भू-संरक्षण	
३८.	जिल्ला वन कार्यालय, बारा, चितवन नवलपरासी र रुपन्देही	वन व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	विनियोजन				राजस्व				धरोटी				अन्य कारोबार				लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	
	बक्यौता																	
१	सर्वोच्च अदालत	०	०			४४	२४४८			४४	४०९२९			०	०			०
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०			६	२			३७	१२९			०	०			०
३	अर्थ	१	४९९			१३	१७४५			११	४३५५१			१	११४३५			०
४	उद्योग	१	६०८०			७	८८७			१	१२३९			०	०	०		०
५	ऊर्जा	२२	३२४०७			०	०			३	१७०८			०	०			०
६	कानून, न्याय ,संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३	२७४			०	०			०	०			०	०			०
७	कृषि विकास	१८	२५९५७८			९	१२८			८९	४९५१			०	०	०		०
८	गृह	८	११४१४			१०	८१४५			७८	१४८५९			०	०	०		०
९	परराष्ट्र	१	२८७५			६	२५१७८७	०	०	०	०			१	०	०		०
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७	२०३१			३०	४६५४			२५	१९६०			०	०			०
११	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२५	१२२१२			१९	१३०९२			७५	१५४९०			२	२५३९			०
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१८७	२३८२०३			०	०			४३	४४९१०			०	०	०		०
१३	महिला,बालबालिका तथा समाज कल्याण	०	०			१६	२८३			४	१४६			०	०	०		०
१४	युवा तथा खेलकूद	४	१२४१८			०	०			०	०			०	०	०		०
१५	रक्षा	०	३५२२२			२	४५			५	६६७३			०	०	०		०
१६	वन तथा भू-संरक्षण	१३	२७००१			४	२२८८१			४७	२७७०६			१८	२२७			०
१७	शिक्षा	६८	११६०१५५			८९	२१९८०			११४	३४४८८			०	०	०		०
१८	श्रम तथा रोजगार	०	०			०	०			३	१६४			०	०	०		०
१९	सिंचाई	४५	७५८५९			२	१०३			८७	२५१११			०	०	०		०
२०	सहरी विकास	५८	१५६८५६			२	४			५५	३१६७			०	०	०		०
२१	सूचना तथा सञ्चार	०	०			०	०			१२	३०२६			०	०	०		०
२२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२२९	३१२६७५			०	०			१५९	१९३३४			०	०	०		०
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२८३	१५८३७१८	८	५८४६७९	६०	३३६५९	२	२३७८	४९९	४६८५६	२	३६२१	०	०	०		५९०६७८
२४	सहकारी तथा गरिबी निवारण	५	९१४			१७६	०			१२	५७			०	०	०		०
	जम्मा:-	९८३	३९३०७८१	८	५८४६७९	४९५	३६१८४३	२	२३७८	१४०३	३३६४५४	२	३६२१	२२	१४२०१	०	०	५९०६७८
	कुल जम्मा:-	१३३३३८	५२५९७७२५५	१२३४८	५२१००८२४९	३४९५	३९६४५९२९३	२९९०	३९६०४३८३३	४२१३	२५७५७७८१	२८०३	२५४१५२५६	१००७	१००७८५३०९	९८४	१००७७११०८	१०४३२३८४४६

सरकारी निकाय /मन्त्रालयको लेखापरीक्षण बक्यौताको विवरण

(रु हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	विनियोजन		राजस्व		धरोटी		अन्य कारोवार		जम्मा	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम
१	सर्वोच्च अदालत	०	०	४४	२४४८	४४	४०९२९			८८	४३३७७
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०	६	२	३७	१२९	०	०	४८	५२१
३	अर्थ	१	४९९	१३	१७४५	११	४३५५१	१	११४३५	२६	५७२३०
४	उद्योग	१	६,०८०	७	८८७	१	१२३९	०	०	९	८२०६
५	ऊर्जा	२२	३२,४०७	०	०	३	१७०८	०	०	२५	३४११५
६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३	२७४	०	०	०	०	०	०	३	२७४
७	कृषि विकास	२५	५७५,७४२	१६	१०२३०	९४	७२९४	०	०	१३५	५९३२६६
८	गृह	८	११,४१४	१०	८१४५	७८	१४८५९	०	०	९६	३४४१८
९	परराष्ट्र	२	१२७,६४४	६	२५१७८७	०	०	१	०	९	३७९४३१
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	८	७३३९२	३१	२८२९२	२६	४५०७	०	०	६५	१०६१९१
११	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२५	१२,२१२	१९	१३०९२	७५	१५४९०	२	२५३९	१२१	४३३३३
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१८७	२३८,२०३	०	०	४३	४४९१०	०	०	२३०	२८३११३
१३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	०	०	१६	२८३	४	१४६	०	०	२०	४२९
१४	युवा तथा खेलकुद	४	१२,४१८	०	०	०	०	०	०	४	१२४१८
१५	रक्षा	०	३५,२२२	२	४५	५	६६७३	०	०	७	४९९४०
१६	वन तथा भू-संरक्षण	१३	२७,००१	४	२२८८१	४७	२७७०६	१८	२२७	८२	७७८१५
१७	शिक्षा	६९	२,१५७,९२३	९०	४३८०६	११५	३४५३१	१	०	२७५	२२३६२६०
१८	श्रम तथा रोजगार	०	०	०	०	३	१६४	०	०	३	१६४
१९	सिंचाई	४५	७५,८५९	२	१०३	८७	२५१११	०	०	१३४	१०१०७३
२०	सहरी विकास	५८	१५६,८५६	२	४	५५	३१६७	०	०	११५	१६००२७
२१	सूचना तथा सञ्चार	०	०	०	०	१२	३०२६	०	०	१२	३०२६
२२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२२९	३१२,६७५	०	०	१५९	१९३३४	०	०	३८८	३३२००९
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२७९	१,१००,३५५	५९	३१३८१	४९८	४७९५३	०	०	८३६	११७९६८९
२४	सहकारी तथा गरिबी निवारण	७	१२,४४०	१७८	३२९	१३	९८	०	०	१९८	१२८६७
	जम्मा:	९९१	४९६९००६	५०५	४१५४६०	१४१०	३४२५२५	२३	१४२०१	२९२९	५७४११९२

संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितिको लेखापरीक्षण विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	लेखापरीक्षण		प्रतिवेदन		लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम	बक्यौता वर्ष
		गर्नुपर्ने	सम्पन्न	अन्तिम	प्रारम्भिक		
१	व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	१		१		
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	९	९		९	३०३७७०५८	०
३	अर्थ	१०	९	५	४	११८७९८४२८४	१
४	उद्योग	३७	११		११	१६५४०२	२६
५	ऊर्जा	२	२	१	१	१,१०१,२२१	०
६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३	३	१	२	१०५६९१	०
७	कृषि विकास	१५	१४	२	१२	६२०५६५५	१
८	गृह	४	४		४	२७६३२०३३	०
९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३३	२०		२०	१,०३९,०४४	१३
१०	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२	१	०	१		१
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१३	१		१	४८००१२२	१२
१२	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	४		४	४८८३९४	१
१३	युवा तथा खेलकूद	१	१		१	१५९३९५५	०
१४	रक्षा	६	६		६	३४४९५६०४	०
१५	वन तथा भू-संरक्षण	४१	४१	१	४०	३०४४७६१	०
१६	वाणिज्य तथा आपूर्ति	११	७	१	६	११४६४५७	४
१७	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	३	३		३	५०४४६१	०
१८	शिक्षा	६७२	२६२	०	२६२	२६५४९७२५	४१०
१९	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१	१		१		०
२०	सामान्य प्रशासन	३	३	०	३	२२५२२३३	०
२१	सूचना तथा सञ्चार	८६	७७	१	७६	२१४१०१२	९
२२	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	६७	६७	०	६७	१२६७४७९	०
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१३४	१३३	०	१३३	२४०२९३१९	१
२४	शहरी विकास	४९	४६	२	४४	१९९३३५५३	३
२५	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१	०	१	३१९०९	०
जम्मा:		१२०८	७२६	१४	७१२	१३७६८८९३७२	४८२

क्र.सं	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको पुजी/दायित्व						लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पति					
						पूजी	जगेडा कोष	संचित नाफा/नोक्सान	दीर्घकालीन कर्जा	चालु दायित्व	व्यवस्था	जम्मा	स्थिर सम्पति	चालु सम्पत्ती	अन्य सम्पति	जम्मा	
	कानून किताब व्यवस्था समिति		२०७१/७२	९,७९,१७७		०	५३	८,२४,४११	०	१५,५२	१,३८,७१	९,७९,१७७	१,१४,३८	८,६४,७९	०	९,७९,१७७	
	कृषि विकास मन्त्रालय		३	४६४८७२	११५२५	२२७६०	२६२	६०६४६	१५६४७०	०	११०४१९	५५४९५७	३९२६७५	७०६०३	१०१५९४	४६४८७२	
	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी विकास समिति		१	४०८,७४८	४४१२	१९८५५५	२६२	१६७४३८	०	०	३२५७२	३९८८२७	२९३८२७	३६२७५	७८६४०	४०८७४८	
	कपास विकास समिति		१	१५६,१३०	७११३	२८६०५	०	(१०६,७९२)	१५६४७०	०	७७८४७	१५६१३०	९८८४८	३४३२८	२२९५४	१५६१३०	
	संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		१	४९५४९८	१७३०१	४४८९०३	४६५९५	०	०	०	४९५४९८	१७६४०२	१७३०९६	१४८०००	४९५४९८		
	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान		१	४९५४९८	१७३०१	४४८९०३	४६५९५	०	०	०	४९५४९८	१७६४०२	१७३०९६	१४८०००	४९५४९८		
	सहरी विकास मन्त्रालय		१	८१८९७७	२४८२३५	२२७५५८	१९,२६९	०	०	५७९८८६	१६४	८१८९७७	१३०६७	८०५९१०	०	८१८९७७	
	ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति		१	८१८,९७७	२४८,२३५	२२७,५५८	१९,२६९	०	०	५७९,८८६	१६४	८१८,९७७	१३०,६७	८०५,९१०	०	८१८,९७७	
	शिक्षा मन्त्रालय		१	८२०५९	३८	८२०५९	८११५७	१५९५७	०	१५६	१९	१७९३४८	७७८७६	४१८३३	०	८२०५९	
	स्वल्प बगैचा विकास समिति		१	८२०५९	३८	८२०५९	८११५७	१५९५७	०	१५६	१९	१७९३४८	७७८७६	४१८३३	०	८२०५९	
३	नव्य संस्था		१३	०	५३,७६३,५१७	९९८,४३४	३६,२४०,९८४	१४३,०३४	८,८३८,३९६	७६,४१,४१५	७७०,४१६	१२९,२७१	५३,७६३,५१६	१,१८१,१५८	३६,४१०,६३०	१४,१७१,७२८	५३,७६३,५१६
	अर्थ मन्त्रालय		४	१३,२६१,२५०	१८०,२८६	४४६,९००	१४३,०३४	४,२९०,७३६	७,६४१,४१५	७३९,१६५	०	१३,२६१,२५०	२,४८६	६,४२३,९०६	६,८३४,८५८	१३,२६१,२५०	
	आकस्मिक विमा कोष		१	२०७१/७२	४,११२,९४६	३३७२३	११०,७१४	३२५,००५	०	६४१,२६७	०	४,११२,९४६	२४८६	२०३२९६८	२०,७७४९२	४,११२,९४६	
	युवा तथा साना, व्यावसायी स्वरोजगार कोष		१	२०७०/७१	४,६०९,२३६	१०३१२९	२४२,०३२	१६१६०	४९६६४५	३८२,५१२	२८८८७	४,६०९,२३६	०	२,४५,०००	२,१५,९३२	४,६०९,२३६	
	युवा तथा साना, व्यावसायी स्वरोजगार कोष		१	२०७१/७२	४,५३९,०६८	४३४३४	९,४१५	१६१६०	५,४४०,४०	३८१,५०३	६८८११	४,५३९,०६८	०	१,९४,०३३	२,५९,८१३	४,५३९,०६८	
	कृषि विकास मन्त्रालय		२	७७२७	६५	७७२७	०	०	०	०	७७२७	०	७७२७	०	७७२७		
	पशु विकास फर्म, पोखरा दाहोरो मार्ग		१	२०७१/७२	७,७२७	६५	७,७२७	०	७,७२७	०	७,७२७	०	७,७२७	०	७,७२७		
	गृह मन्त्रालय		२	४,७४३,६९४	२४३,४०८	४,६१४,४२३	०	०	०	१२९,२७१	४,७४३,६९४	३३४,९७३	१,५९२,९४३	२,८१५,७७८	४,७४३,६९४		
	प्रहरी कल्याण कोष		१	२०७१/७२	२,८४७,९३७	२४२,०९२	२,६०५,९३७	०	०	०	२,८४७,९३७	४५,९६६	७५,२६९५	२,०४९,२७६	२,८४७,९३७		
	सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्र		१	२०७१/७२	१,८९५,७५७	१३१६	१,७६३,४८६	०	०	१२९,२७१	१,८९५,७५७	२८,९००	८,४०२,४८	७६६,५०२	१,८९५,७५७		
	सहरी विकास		१	३२७९९	५७८२	७०६५	०	२५,२६४	४७०	०	३२७९९	४६२८	२८१,७१	०	३२७९९		
	महसुल निर्धारण आयोग		१	२०७१/७२	३२,७९९	५७८२	७०६५	०	२५,२६४	४७०	०	३२७९९	४६२८	२८१,७१	०	३२७९९	
	रक्षा मन्त्रालय		२	३४१,२४०,९२२	३८८,४०९	२,९६,००,७२०	०	४,५१,२४०,९२२	९,७६	०	३४१,२४०,९२२	२२६,०४	३,०२,८६,६११	३,८३,२९,७७	३,४१,२४०,९२२		
	नेपाली सेना कल्याणकारी कोष		१	२०७१/७२	३३९,९६,३१०	३८८,४०९	२,९६,००,७२०	०	४,५१,२४०,९२२	९,७६	०	३३९,९६,३१०	३,०२,८६,६१०	३,८३,२९,७७	३,३९,९६,३१०		
	बहु व्यवसाय उद्योग		१	२०७१/७२	१,२४,७८२	०	१,२४,७८०	०	९,२०६	०	१,२४,७८२	२,२६,०४	७२,२०१	२,९९,७७	१,२४,७८२		
	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय		१	०	१,५९,३३,९५५	१८०,४८४	१,५९,४१,४९	०	२,९८,०५	०	१,५९,३३,९५५	८१,६४६	८,९१,९२	६८८,२९५	१,५९,३३,९५५		
	राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्		१	२०७१/७२	१,५९,३३,९५५	१८०,४८४	१,५९,४१,४९	०	२,९८,०५	०	१,५९,३३,९५५	८१,६४६	८,९१,९२	६८८,२९५	१,५९,३३,९५५		
	जम्मा:		६४५	१,२७,५,७८,१८१	३,०२,९,२६४	६७,६२७,७६८	१,२७,०५,९,६८२	५,५,४१,९९२	११०,३९९,३८७	९,५,६८,४३९	४,९,२५,६२७	१,२७,०,२४,८९५	२३,८११,९५५	४९,६,७२,९३९	७४,९,५,३८,०११	१,२७,०,१५,०,९३५	

सरकारी निकायको पेशकी बाँकी विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष			
				मोबिलाइजेसन	प्रतिपत्र	अन्य	मोबिलाइजेसन	प्रतिपत्र	अन्य	
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०	०	०	०	६७५००	०	०	६७५००
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	०	५०२०	०	०	०	०	०	०	५०२०
४	सर्वोच्च अदालत	२१४२	५३३०	०	०	१०२६	५२९९६	०	३१८९	६४६८३
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	०	०	०	०	०	६०२०६	०	०	६०२०६
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	लोक सेवा आयोग	२५५	३२	५६७५	०	०	०	०	०	५९६२
८	निर्वाचन आयोग	२२३९	११	७९०	०	५२४०	०	०	०	८२८०
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	०	०	१३८४७	०	०	३३१८६	०	०	४७०३३
१०	न्यायपरिषद	०	०	०	०	०	०	०	०	०
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	३६१५	०	१०२८	०	१७३१	०	१३९७०	१७८१	२२१२५
१३	अर्थ	०	३६६	३२०६५०	०	०	१६०६०३	०	७६३१	४८९२५०
१४	उद्योग	१७६४	२०९	०	०	९४५६३	०	०	३६३५	१००१७१
१५	ऊर्जा	७७	३९०	८८३९७	०	९७४	१६००	०	१६१४५०	२५२८८८
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला									०
१७	कृषि विकास	१२१९७	१०५३९			११०३३१			४६५१०	१७९५७७
१८	गृह	१४६४८२	१२२७५११	१०५८०२	५५४४५६	१५०८८९	१८७२९५	२३६४२६	३०७७६३५	५६८६४९६
१९	परराष्ट्र	१२०१००	२२९८७	०	०	९१०१२	०	२१६१५२	१५८६८	४६६११९
२०	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	६५६६	१२७०			९८२७०	३२३५०			१३८४५६
२१	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	४७२३	२३२०	४०३३०		११६५३९	५२६०१		४८१	२१६९९४
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२८१५५	१४५२	३३०१९९७	१६१८३४	३२८८९९२	४८१९८५८	४६०८९४	११०१७७५	१३१६४९५७
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	७७६०	१०५	१७५८८	०	५००३६	९६६९	०	३७२३	८८८८१
२४	युवा तथा खेलकुद	११४८५	०	०	०	०	०	०	०	११४८५
२५	रक्षा	११२३५	३०४३		२१०५५१७	१२३८०५४	०	२७५२५०८	२०११२५	६३११४८२
२६	वन तथा भू-संरक्षण	१४३२८	१५४७८	३७०६		१३४००६	९३९२	०	३८५८५	२१५४९५
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	८६३	०	०		१२५	०	०	०	९८८
२८	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	२२०	०	१७९७९३	०	३२७५	२८७३२०	०	१०२४१	४८०८४९
२९	शान्ति तथा पुननिर्माण	२००१	६५४	९९२८		२६८७८	१७००			२८३००१
३०	शिक्षा	८२६७०	४११४८	०	०	१०४५८७७	०	०	९०६१२	१२६०३०७
३१	श्रम तथा रोजगार	१७४	१०१७	०	०	५४७३९	९८६	०	३९८००	९६७१६
३२	सामान्य प्रशासन	०	३५०	०	०	०	०	०	५४३२	५७८२

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष			
३३	सिचार्ड	१७४९१	१०२००	११८६८४९	०	७९६६५	२०२१४१८	०	२१५०२७	३५२२६५०
३४	सूचना तथा सञ्चार	१०६४	३५७२			६७१४	१२६७१	०	७२६३१	१५७०५२
३५	सहरी विकास	११९१९	१०९६९	२५६१५६६	०	११२९८२०	१९८४०५५	०	१२७५०	५७१०७९
३६	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१४९८४९	५४८९१	२९७७८३	३५३५५४	६२८१२४६	७७९१४१	८८९७२	३६८३४०१	११६८८८३७
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१४६९२३	४८६२३	२६२३७	२९६७९१	३२२७९	३११०१	३९२७८	४१०१८७	१०३१४१९
३८	सहकारी तथा गरिबी निवारण		१४७			४८७	५४७८		८२८७	१४३९९
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१५८१	३११२	०	०	०	२५४०	०	०	७२३३
	जम्मा	७८७८७८	१४७०७४६	८१६१९६६	३४७२१५२	१४३३७००८	१०६१३६६६	३८०८२००	९२११७५६	५१८६३३७२

कुल असुली
आर्थिक वर्ष २०७१/७२

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	विनियोजन, राजस्व र धरौटी				अन्य निकाय	कुल जम्मा
		ले. प. को दौरानमा	प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	सम्परीक्षणको क्रममा	जम्मा		
१	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	-	१०	-	१०	-	१०
२	सर्वोच्च अदालत	७५०	-	३१९२	३९४२	-	३९४२
३	लोक सेवा आयोग	५८	-	७०२	७६०	-	७६०
४	निर्वाचन आयोग	२८३	-	२७००	२९८३	-	२९८३
५	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	८४	-	४९०	५७४	-	५७४
६	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	१	-	१	१	-	१
७	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	-	२३	१४८१८	१४८४१	-	१४८४१
८	अर्थ	३८६	१३६६२२	१५४८७९	२९१८८७	-	२९१८८७
९	उद्योग	१८३	१०९६०	३८२२८	४९३७१	-	४९३७१
१०	ऊर्जा	१८	-	१८६९	१८८७	-	१८८७
११	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	१८	-	२१	३९	-	३९
१२	कृषि विकास	२४२३	२२४६	१९४६६	२४१३५	-	२४१३५
१३	गृह	३३८२	९४४	३१९२६	३६२५२	-	३६२५२
१४	परराष्ट्र	९८	२०३	४१५	७१६	-	७१६
१५	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२०	-	८१	१०१	४०७५४	४०८५५
१६	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	३४६	-	११८७४०	११९०८६	-	११९०८६
१७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	११३८६	५७०९	१८२११	३५३०६	-	३५३०६
१८	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५२७	-	५७२२	६२४९	२४८९	८७३८
१९	रक्षा	४५३	३४६	-	७९९	२८	८२७
२०	वन तथा भू-संरक्षण	३१३२	३९८	५४१२	८९४२	१२९	९०७१
२१	वाणिज्य तथा आपूर्ति	२०	-	५१	७१	८२	१५३
२२	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	१८	-	६८८	७०६	-	७०६
२३	शान्ति तथा पुननिर्माण	५२	२	६	६०	-	६०
२४	शिक्षा	२१७९८	३९६०	१२६१७०	१५१९२८	२३७८	१५४३०६
२५	श्रम तथा रोजगार	६८	०	२७	९५	-	९५
२६	सामान्य प्रशासन	११०	०	२०	१३०	-	१३०
२७	सिचाई	८४४	५००३	५४०३	११२५०	-	११२५०
२८	सूचना तथा सञ्चार	४५७	१५	२३६०९	२४०८१	-	२४०८१
२९	सहरी विकास	९०२	४७०	१५३१००८	१५३२३८०	-	१५३२३८०
३०	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	३८४६९	३६५९	७९११३	१२१२४१	५७६९	१२७०१०
३१	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३३५९	९०८	६५४८	१०८१५	६९१९२	८०००७
३२	सहकारी तथा गरिवी निवारण	४०	०	३७	७७	-	७७
३३	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	२१	-	१२२३	१२४४	-	१२४४
	जम्मा	८९७०६	१७१४७८	२१९०७७५	२४५१९५९	१२०८२१	२५७२७८०

अनुसूची -१०

(प्रतिवेदनको परिच्छेद २ दफा ५ सँग सम्बन्धित)

असुल हुन बाँकी राजस्व (बक्यौता)

आर्थिक वर्ष २०७१/७२

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	गत वर्ष सम्मको	यस वर्ष सम्मको	गत वर्षको तुलनामा वृद्धि	वृद्धि प्रतिशत
१	सर्वोच्च अदालत	८३७९३४४	११९५५३१६	३५७५९७२	४२.६८
२	अर्थ	९९१९७०५४	११५६९०५४६	१६४९३४९२	१६.६३
३	कृषि विकास	६४४	६४४	-	-
४	गृह	३२२०	३२२०	-	-
५	सिंचाई	१११७२०	१०९४३९	-२२८१	-२.०४
६	ऊर्जा	३६३२८	२१४३००	१७७९७२	४८९.९०
७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२६४७६	२६४७६	-	-
८	वन तथा भू-संरक्षण	१४७३९८	२३३७३६	८६३३८	५८.५७
जम्मा		१०७९०२१८४	१२८२३३६७७	२०३३१४९३	१८.८४

बजेटमा समावेश नभएको वैदेशिक सहायताको विवरण
आर्थिक वर्ष २०७१/७२

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	प्राविधिक सहायता विवरण अनुसार		विविध सहायता		कूल	
		सम्भौता संख्या	वार्षिक प्राप्त हुनुपर्ने	सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम	सम्भौता संख्या	वार्षिक प्राप्त हुनुपर्ने
१	सर्वोच्च अदालत	१	६८००८८			१	६८००८८
२	निर्वाचन आयोग	१	८२४४४९			१	८२४४४९
३	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	५	७८४७२६			५	७८४७२६
४	अर्थ	५	१८७२६४४			५	१८७२६४४
५	उद्योग,	८	२७४७६९९			८	२७४७६९९
६	कानून तथा न्याय	१	२६३१५			१	२६३१५
७	कृषि विकास	१५	१०९१९५१			१५	१०९१९५१
८	ऊर्जा	५	२६२४१५			५	२६२४१५
९	गृह	६	२६२५१०१			६	२६२५१०१
१०	विज्ञान,प्रविधि तथा बातावरण	१०	७८५५५९			१०	७८५५५९
११	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१५	३०९८५१			१५	३०९८५१
१२	भुमिसुधार तथा व्यवस्था	३	१२४७९२			३	१२४७९२
१३	वन तथा भू-संरक्षण	११	१३८२६८२			११	१३८२६८२
१४	वाणिज्य आपूर्ति	३	३३०१८५			३	३३०१८५
१५	शिक्षा	१६	६७४४९१			१६	६७४४९१
१६	संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१	३७०७३			१	३७०७३
१७	सामान्य प्रशासन	१	४९८५२६			१	४९८५२६
१८	शान्ति तथा पुननिर्माण	५	५३४६१०			५	५३४६१०
१९	सहरी विकास	२	६५२१०			२	६५२१०
२०	सिंचाई	१	२२३८२८			१	२२३८२८
२१	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	१०	३७४०८२२			१०	३७४०८२२
२२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१८	५५१०६४९	१	११९१००	१९	५६२९७४९
२३	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	४	२६४०११			४	२६४०११
२४	श्रम तथा रोजगार	६	१६१९३८			६	१६१९३८
	जम्मा	१५३	२५५५९६१४	१	११९१००	१५४	२५६७८७१४
	प्रतिशत						

अग्रिम कर कट्टी नगरेको समष्टिगत स्थिति

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	असुल गर्नुपर्ने		असुली		असुल गर्न बाँकी रकम
		कार्यालय संख्या	रकम	कार्यालय संख्या	रकम	
१	उपराष्ट्रपति	१	७८	१	११	६७
२	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	८६२७	०	०	८६२७
३	सर्वोच्च अदालत	१२	५०४	०	०	५०४
४	लोक सेवा आयोग	१	२१७७	०	०	२१७७
५	निर्वाचन आयोग	०	०	०	०	०
६	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१	३२	०	०	३२
७	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	०	०	०	०	०
८	न्याय परिषद्	०	०	०	०	०
९	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	५	१२३५	१	११	१२२४
१०	अर्थ	९	१३८२१	२	४४	१३७७७
११	उद्योग	७	९६			९६
१२	ऊर्जा	३	१८	०	०	१८
१३	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	०	०	०	०	०
१४	कृषि विकास	९५	३३३३	३५	१३३०	२००३
१५	गृह	१९	५४४५	४	६३२	४८१३
१६	परराष्ट्र	३६	१८८१६			१८८१६
१७	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	५	२१६	२	५४	१६२
१८	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	१३	१६२	१	६	१५६
१९	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	११	९८३	२	१७	९६६
२०	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	०	०	०	०	०
२१	रक्षा	२	२७६१	०	०	२७६१
२२	वन तथा भू-संरक्षण	५०	३०३१	१०	१७५	२८५६
२३	वाणिज्य तथा आपूर्ति	२	४९५			४९५
२४	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	२	९९०	-	-	९९०
२५	शान्ति तथा पुननिर्माण	३	१३९	१	२	१३७
२६	शिक्षा	२२	१०२२	०	०	१०२२
२७	श्रम तथा रोजगार	०	०	०	०	०
२८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	९	७३५	०	०	७३५
२९	सामान्य प्रशासन	०	०	०	०	०
३०	सिचाई	१८	१६८	३	१४	१५४
३१	सूचना तथा सञ्चार	१०	२०३	०	०	२०३
३२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	८६	२९१८५	३	१७६२	२७४२३
३३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३२	३३६२	५	३८	३३२४
३४	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१४			१४
३५	सहरी विकास	२८	५०४०	१	९	५०३१
	जम्मा	४८३	१०२६१०	७०	४०९४	९८५१६
३६	संगठित संस्था	५०	१८६५१	०	०	१८६५१
३७	समिति तथा अन्य	३८	१६९४६	५	२३	१६९२३
	जम्मा	८८	३५५९७	५	२३	३५५७४
	कुल जम्मा	५७१	१३८२०७	७५	४११७	१३४०९०

राजस्वको शीर्षकगत आम्दानीको विवरण

आर्थिक वर्ष २०७१/७२

रु हजारमा

संकेत संख्या	शीर्षक/उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
११०००	कर	३७६५३३२९५	३५५९५५४६६
१११००	आय, मुनाफा तथा पूंजीगत लाभमा लाग्ने कर	९१४७३८३१	८६१६५३८४
११११०	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	२४०२६८०२	२२५५७५४२
१११११	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	९४८३८०६	८५३६३१४
११११२	पारिश्रमिक कर	१२७५९९९९	११३६०२६९
११११३	पूँजीगत लाभ कर	१७८२९९७	२६६०९५९
१११२०	निकायको आयमा लाग्ने कर	५११११६४९	५२०३३६९५
१११२१	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-सरकारी संस्थान	५४६७६७०	४५००१७१
१११२२	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-पब्लिक लि. कम्पनी	२००२२४६५	२०६१८८६५
१११२३	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर- प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी	२०९१९५१२	२२२७८६६५
१११२४	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-अन्य संस्था	४५४०५३०	४५८९२०२
१११२५	पूँजीगत लाभ कर - निकाय	१६१४७२	४६७९२
१११३०	लगानीको आय तथा अन्य आयमा लाग्ने कर	१६३३५३८०	११५७४१४८
१११३१	सम्पत्ति बहाल तथा पट्टा वापतको आयमा लाग्ने कर	५३८५३३८	२६५६९०४
१११३२	व्याजमा लाग्ने कर	७७८१०९२	६११७०८०
१११३३	लाभांशमा लाग्ने कर	२४४९६८२	२०९४९८५
१११३४	लगानी सम्बन्धी अन्य आयमा लाग्ने कर	८०६३	१३३४७
१११३५	आकस्मिक लाभ कर	९७१४८	९७२४२
१११३६	अन्य आयमा लाग्ने कर	६१४०५७	५९४५८९
११२००	पारिश्रमिकमा आधारित कर	३०५९०३६	२९२५८४८
११२१०	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	३०५९०३६	२९२५८४८
११२११	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	३०५९०३६	२९२५८४८
११३००	सम्पत्ति कर	५५४८९०६	९३९९४१३
११३१०	अचल सम्पत्तिमा लाग्ने कर	५३६८१	२१८७४
११३११	वार्षिक सम्पत्ति कर	५३६८१	२१८७४
११३४०	वित्तीय र पूंजीगत कारोबारमा लाग्ने कर	५४९५२२५	९३७७५३८
११३४१	घर जग्गा रजिष्ट्रेशनमा लाग्ने कर	५४९५२२५	९३७७५३८
११४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर	१९३२१३५२५	१८००२५२०७
११४१०	मूल्य अभिवृद्धि कर	१२२४३९९१६	११२५२१७९२
११४११	उत्पादन	१३८२८८२१	१२८५२६२१

११४१२	आयात	८१०३७३७०	७२९८४९८
११४१३	बस्तु बिक्री र वितरण	९४३८७७९	९१८१७४४
११४१४	परामर्श तथा ठेक्का	७८४२४४२	६४३२३४४
११४१५	पर्यटन सेवा	१७९०११२	१७४१२४६
११४१६	संचार सेवा, विमा, हवाई उडान र अन्य सेवा	६६२२१७१	७१३४४०६
११४१७	वेदार्तावालाले संकलन गर्ने	१८८०२११	२०८३७११
११४२०	अन्तः शुल्क	५५७४१९४६	५३५३८१९२
११४२१	सुर्तिजन्य पदार्थ	८९४९१६४	७१६३०८४
११४२२	मदिरा	१२७२९९३६	१२६९०१९८
११४२३	बियर	६४५९४२८	६८४४४०९
११४२४	अन्य औद्योगिक उत्पादन	४४९८५४३	४३३४१९९
११४२५	अन्तः शुल्क आयात	२३०९४८६४	२२४९४३०१
११४४०	विशेष सेवामा लागने कर	१०१३७९०	१०३१८८२
११४४१	वैदेशिक रोजगार सेवा कर	५००	२४६७
११४४२	स्वास्थ्य सेवा कर	५०८५४७	५६१६६१
११४४३	शिक्षा सेवा शुल्क- शैक्षिक संस्था	३८८४३०	३०७४३८
११४४४	शिक्षा सेवा शुल्क- वैदेशिक अध्ययन	११६३१३	१६०२१७
११४५०	पुर्वाधार सेवाको उपयोग तथा सवारी साधनमा लागने कर	१४०१७८७३	१२९३३३४१
११४५१	सवारी साधन कर	५५६६२६१	६३१५४१६
११४५२	पुर्वाधार सेवाको उपयोगमा लागने कर	२९४६२०३	१०१००५२
११४५३	सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर	२९६२६९७	१९८३६८६
११४५४	सडक निर्माण तथा संभार दस्तुर	२५४२७१२	३६२४१८६
११५००	वैदेशिक व्यापारमा आधारित कर	८०६६९२५६	७४८४१२२७
११५१०	आयातमा लागने भंसार महसुल	७६६१९४८४	७०५२६६७५
११५११	भंसार महसुल - आयात	७२५९३७९६	७०५२५२७७
११५१२	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	४०२५१९१	२५७
११५१३	आयातमा लागने स्थानीय विकास शुल्क	४९७	११४१
११५२०	भंसार महसुल -निर्यात	८७८५८९	३१४५५६
११५२१	भंसार महसुल -निर्यात	८७१४३०	३१०६४७
११५२२	निर्यात सेवा शुल्क	७१५९	३९०९
११५६०	वैदेशिक व्यापारमा आधारित अन्य कर	३१७११८३	३९९९९९६
११५६१	कृषि सुधार शुल्क	२५२५८९३	३३७७४७८
११५६२	भंसार सम्बन्धी अन्य आय	६४५२९०	६२२५१८
११६००	अन्य कर	२५६८७४१	२५९८३८६
११६१०	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	१०००९८०	११८४९९६
११६११	कम्पनी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	९७१८४५	११४४०२८
११६१२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२९१३५	४०९६८

११६२०	व्यवसाय बाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने	१५६७७६१	१४१३३९०
११६२१	सवारी चालक अनुमति पत्रको इजाजतपत्र दस्तूर,सवारीको दर्ता किताब(ब्लू बुक) दस्तूर	१५५२९७१	१४०२३९१
११६२२	हातहतियारको इजाजतपत्र दस्तूर	१४७९०	११०००
१४००	अन्य राजस्व	४८२१८२६६	४९९१०६९०
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	२३०७३७७४	२२७०८६९३
१४११०	व्याज	६९१२५८	१९३०००७
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त व्याज	३०३९३९	१८३०३६
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त व्याज	७०४१	७००७९५
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त व्याज	५४	७८
१४११४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त व्याज	३७९१२६	१०३९८९१
१४११५	अन्य निकायबाट प्राप्त व्याज	१०९८	६२०७
१४१२०	लाभांश	१४१७१०५०	१३७३१७१६
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश	५५७९७०८	७२५०१६२
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	९०३	१७
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	३०८७४	२४१४१
१४१२४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त लाभांश	८५५९४८६	६४५०२९९
१४१२५	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश	७९	७०९७
१४१५०	भाडा र रोयल्टी	८२११४६६	७०४६९७०
१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको वहालबाट प्राप्त आय	३७४४०२	४१४९५९
१४१५२	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी	१८६०२६	२०६३२०
१४१५३	खानी रोयल्टी	९०८५९	९७२५०
१४१५४	जलस्रोत क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी	२०९८४२३	१३०२३२८
१४१५५	वन तथा वन पैदावार बिक्री वापत प्राप्त आय तथा वन रोयल्टी	१७७६९२३	१२२१४९५
१४१५६	अन्य रोयल्टी	३६८४८३३	३८०४६१७
१४२००	वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त रकम	१४७२३३६७	१२२३०५८४
१४२१०	वस्तु तथा बिक्रीबाट प्राप्त रकम	७०२८५१८	७२९५२१२
१४२११	कृषि उत्पादनको बिक्रीबाट प्राप्त रकम	१४३४०६	१४३९४२
१४२१२	सरकारी सम्पत्तिको बिक्रीबाट प्राप्त रकम	७८०४४	२८५०४७
१४२१३	अन्य बिक्रीबाट प्राप्त रकम	७४१३२	१०५३९०
१४२१४	दूर संचार सेवा शुल्क	५५४५८१६	५५९४१४१
१४२१५	टेलिफोन स्वामित्वको शुल्क	११८३८३८	११६३९३७
१४२१६	निजी धारा वापतको शुल्क	११६०	७४५
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	१४०४	१४८३
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क	७१८	५२८
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क	७६९४८४९	४९३५३७२
१४२२१	न्यायिक दस्तूर	६९२९२०	७०३७६४

१४२२२	हुलाक सेवा शुल्क	३४१७३४	२९८४७७
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	६३६६९५	६०३७०३
१४२२४	परीक्षा शुल्क	५३१४२५	४४६२५७
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	२२१५१७	२२५५४१
१४२२६	आयात निर्यात इजाजत पत्र दस्तूर	७५२८७	७८५९२
१४२२७	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	५१९५२७१	२५७९०३७
१४३००	दण्ड जरिवाना र जफत	४४३३८५	१२५४२९३
१४३१०	दण्ड,जरिवाना र जफत	४४३३८५	१२५४२९३
१४३११	न्यायिक दण्ड,जरिवाना र जफत	११०३२६	११८९९५
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड,जरिवाना र जफत	३३३०५९	११३५२९८
१४४००	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	२४१०	४९८९
१४४१०	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	२४१०	४९८९
१४४११	चालु हस्तान्तरण	१०२९	२७९५
१४४१२	पूँजीगत हस्तान्तरण	१३८१	२१९३
१४५००	विविध राजस्व	९९७५३३०	१३७२१३१
१४५१०	प्रशासनिक शुल्क - भ्रमण तथा पर्यटन	८८७९२३४	१२४३४७८८
१४५११	राहदानी शुल्क	५५११६५६	९३९१५५९
१४५१२	भिसा शुल्क	२६३८६६०	२४८६९७२
१४५१३	पर्वतारोहण र पदयात्रा स्वीकृति शुल्क	७२३६५३	५५२३७६
१४५१४	अन्य पर्यटकहरुलाई लाग्ने शुल्क	५२६५	३८८१
१४५२०	अन्य राजस्व	१०८९५३५	१२७३३३८
१४५२१	प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क	८८४५६४	८५६१७९
१४५२२	अन्य राजस्व	२०४९७१	४१७१५८
१४५३०	पूँजीगत राजस्व	६५६१	४००५
१४५३१	सरकारी घर,जग्गा,गुडविल विक्रीबाट प्राप्त रकम	६५६१	४००५
	कुल जम्मा	४२४७५१५६१	४०५८६६१५६

संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र जिल्ला विकास समितिहरूको यो वर्षको बेरजू वर्गीकरण
आर्थिक वर्ष २०७१/७२

(रु हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	प्रारम्भिक बेरजू			प्रतिक्रियावाट फछ्यौट			बाँकी बेरजू			बेरजू								
		दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने				पेशकी			
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति			नियमित गर्नुपर्ने		जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी	जम्मा		
				अनियमित भएको			प्रमाणका कागजात पेश नभएको			राजस्व लगत जिम्मेवारी	सोधभर्ना नलिएको								
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	२५	१५	९५४७८	३	०	०	२२	१५	९५४७८	७६७४	३६८	८७४३६	०	०	८७८०४	१५९५	६४८५७	६६४५२
२	अर्थ	३२	५०	२३६७९८	०	०	०	३२	५०	२३६७९८	८७२९१	३१९३१	५११२४	०	०	८३०५५	१५९५	६४८५७	६६४५२
३	उद्योग	३	६	३९३४८	०	०	०	३	६	३९३४८	३०२	०	२४६	०	०	२४६	०	३८८००	३८८००
३	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४	कृषि विकास	४९०	१२२	४३४४२	१८	३२५	४९०	१०४	४३११७	१४९९०	६६०५	१७३७६	२०	०	२४००१	१४४३	२७२३	४१६६	
५	गृह	५६	२२	४३९८४६	०	३	१४७९२	५६	१९	२९२१५४	२८७५	२८६४	२२४५८७	०	०	२२७४५१	३३९७	५८४३१	६१८२८
६	संस्कृती पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१९५	७७	७३६८०	०	०	०	१९५	७७	७३६८०	३७७	२५११७	२८००१	०	०	५४०१८	२६७९	१३११२	१५७९१
७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२९	४	९२४९	०	०	०	२९	४	९२४९	४२५९	४९९०	४९९०	०	०	४९९०	०	०	०
८	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	६२	२८	४४३०८	०	०	०	६२	२८	४४३०८	११५३७	१३८०८	१८९६३	०	०	३३७७	०	०	०
९	युवा तथा खेलकुद	४३	५५	१८०४८४	०	०	०	४३	५५	१८०४८४	१४१३४	४२६५०	१२०२६०	०	३४४०	१६३३५०	०	०	२००३२
१०	रक्षा	१२९	४९	४१७०७१	१२	५	२१४७	११७	४४	४१४९२४	१२५४४	२८३०१	३२२०१७	०	०	३५०३१८	५२०३२	५२०३२	५२०३२
११	वन तथा भू-संरक्षण	२०१	१३७	१०२२३९	०	०	१९२	२०१	१३७	१०२०४७	११४८	५५७३८	२३२५४	०	१८२९९	९७२९१	२५५१	१०५७	३६०८
१२	वाणिज्य तथा आपूर्ति	४२	१५	१७६९६	१	१	१४८	४१	१४	१७५४८	१३८६४	५८	३४११	०	२०५	३६७४	१०	१०	३६०८
१३	विज्ञान, प्रविधि तथा यातायात	३४	४	६२१८	०	०	०	३४	४	६२१८	१२८९	०	०	०	५९०	४३३९	४९२९	४९२९	
१४	शाखा	२३८	१६८	७८७२३६	२	१३	३१०२	२३६	१५५	७८४१३४	३३००	५६९४७	५८७४५२	०	३८०५	६४८२०४	५९४४०	७३१९०	१३२६०८
१५	सामान्य प्रशासन	४९	१६	४१५०५	०	४	१४३८१	४९	१२	२७२३४	३५८९	३३७	२०१३९	०	०	२३५१०	२५	२५	२५
१६	सूचना तथा सञ्चार	४६	४७	४०२९१	०	०	४६	४७	४०२९१	२२१	६७३६	३३१५०	०	०	३९८८६	१३४	५०	१८४	
१७	सहरी विकास	२२५	३७	२८३१०५	०	०	२२५	३७	२८३१०५	२१७९६	६५५७	१३३४	२३९५०४	०	०	२४७३९५	१३९१४	१३९१४	१३९१४
१८	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२९	३०	४३१८८	०	६	३०८	२९	२४	४२८८०	९१६	२३१५	२१९३०	०	०	२४२४५	६९९	१७०२०	१७७१९
१९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	९८७	५०३	१२२१५७७	११	७	७३८९९	९७६	४९६	११४७६७८	८९८०९	५४८३४९	३०७४७३	३०	१००	८५५९५२	९३४७	१९२५७०	२०१९१७
२०	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	०	१	२१०००	०	०	०	०	१	२१०००	०	०	२१०००	०	०	२१०००	०	०	०
२१	नेपाल संस्कृत विश्व विद्यालय	९१	५५	१४०२४६	०	०	०	९१	५५	१४०२४६	४३२०	४३३७	९२५५०	०	०	१३५९२६	०	०	०
२२	त्रिभुवन विश्व विद्यालय	९०६	६८८	९८६३२९	१०	१२	२६६४	८९६	६७६	९८३६४६	१६००७	४४१५०७	५२६१४३	०	०	९६७५०	०	०	०
२३	लम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२४	पशुपति विश्व विद्यालय	८६	६४	१६०५९९	०	०	०	८६	६४	१६०५९९	१४८	६५२	१५९७९९	०	०	१६०५५१	०	०	०
२५	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	४६	३७	१०२३८	८	१०५६	४६	२९	९१२४	३०३	२०४६	६८३३	०	०	८८७९	०	०	०	
२६	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	११०	३६	१७४६४	०	०	११०	३६	१७४६४	८२	५८४३	११५३९	१७३८२	०	०	१७३८२	०	०	०
२७	जिल्ला विकास समिति	२०२९	१२६१	२६२७२५४	५	३४	८९२१	२०२४	१२२७	२६१८३३३	२०४२८७	७६१०६७	१२२०६३२	१२७०९	१९९४४०८	१९०५०	४००५८८	४१९६३८	
२८	स्थानीय विकास कोषको सचिवालय	११५	९४	४४१७८	१	४	८८८	११४	९०	४३२९०	१३७९	५१५८	२०६०४	०	१५५०	२७३२	१०४९	११६०	२२०९
	कुल जम्मा	६२९८	३६२१	८१२९५५९	४५	११५	२५५७३३	६२५३	३५०६	७८७४२३६	५३४२१५	२०९६३५४	३९२८१५३	५०	२७६९१२	६३०४१६९	१०२००९	९३३८४३	१०३३८५२

सरकारी कार्यालयतर्फ (विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबार)

बेरूजु फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	गतवर्षसम्मको बाकी	समायोजन	सं.पंको अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५३औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरूजु	५३औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरूजुमध्ये पेस्की
प्रतिवेदन २०६२ देखि २०७० सम्म											
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	११८९०		११८८८	११८८८	०	०	२	६७५९७	६७५९९	६७५००
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	०					०	०	६७	६७	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	७०२१२		६४०६५	५६९४८	७११७	०	१३२६४	३४२४३	४७५०७	५०२०
४	सर्वोच्च अदालत	४९६१३८		१४७३२	९६८३०	५०३०२	०	३९९३०८	१२८२७६	५२७५८४	६४६८३
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	११९१५		११९००	११९००	०	०	१५	६०२०६	६०२२१	६०२०६
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	०		०	०	०	०	०	०	०	०
७	लोक सेवा आयोग	९८०४		६७८	६६३१	८७	०	३१७३	५६९५	८८६८	५९६२
८	निर्वाचन आयोग	१६२२०००		११५२४०१	११४९८८९	२५१२	०	४७२१११	७२८५	४७९३९६	८२८०
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	४२९००		५३१९	५०१९	३००	०	३७८८१	३८८०९	७६६९०	४७०३३
१०	न्यायपरिषद	२९		०	०	०	०	२९	२०९	२३८	०
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	७२६०		१६	१६	०	०	७२४४	६४३१	१३६७५	०
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषदको कार्यालय	९७४१२७		७९६०५३	७६३३३३	३२७२०	०	२१०७९४	४२४७२	६३५४०६	२२१२५
१३	अर्थ	८८३८८२१		३४५९६०१	२००५७२५	१४५३८७६	०	६८३३०९६	५५५३७७	१२३८६८७	४८९२५०
१४	उद्योग	४८०४५१	०	९३३६८	८१८७६	११४९२	०	३९८५७५	१०३४३४	५०२००९	१००१७
१५	ऊर्जा	१६९५०७		१०५७९२	१७७८९	८८००४	-१	१५१७८	६५८६२४	८१०३४२	२५२८८८
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	११००		१०९७	१०९७	०	०	३	९७२	९७५	०
१७	कृषि विकास	२५१४२१६		५६१३०९	५५९६५६	१६५३	०	१९५४५६०	८८१६५९	२८३६२१९	१७९५७
१८	गृह	२५९२७३५		१७४७७४९	१६१७५६७	१३०१८२	०	९७५१६८	५११६३४१	६०९१५०९	५६८६४९६
१९	परराष्ट्र	१८८५८३५		७०२३६१	६९०९१२	११४४९	०	११९४९२३	६५७२९५	१५२२१८	४६६१९९
२०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२०८४१३		२२६३१	२१९४२	६८९	०	१८६४७१	९३३७२	२७९८४३	१३८४५६
२१	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	१५२५०५८		३८६८६७	३७९००१	७८६६	०	११४६०५७	६६५८२७	१८११८८४	२१६९९४
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१४४४१२७६		५०७३६०८	४३०५५८६	७६८०२२	०	१०१३५६९०	९०२०९९६	१९१५६८८	१३१६४९५७
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१९१७७		६०१८७	५०५७९	९६०८	०	१४११९२	३३१९८०	४७३१७२	८८८८१
२४	युवा तथा खेलकुद	७२०८९	०	१६३६०	१६२०७	१५३	०	५५८८२	१८८९९	७४७८१	११४८५
२५	रक्षा	६३६३३०७		३८४२७२१	३०८६८०७	१११९६७	६४३९४७	३२७५६००	३०९१०५९	६३६७५९	६३११४८२

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	गतवर्षसम्मको बाकी	समायोजन	सं.पंको अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारवाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५३औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजु	५३औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजुमध्ये पेस्की
२६	वन तथा भू-संरक्षण	९०६१३४		३१८८६६	३१२९९१	५८७५	०	५९३१४३	४२७६४४	१०२०७८७	२१५४९५
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	५९२२२१	-१६९२	२९१८९	२११८९	८०००	०	३६३४०	६११८९	९७५२९	९८८
२८	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	५९६१२८		१३४३८५	१२१७८२	१२६०३	०	४७४३४६	३८३८४९	८५८११५	४८०८४९
२९	शान्ति तथा पुननिर्माण	३४९५३९		६२६२१	५९१००	३५२१	०	२९०४३९	५६४३८०	८५४८१९	२८३००१
३०	शिक्षा	११५०७५५२		३६७६०८	३६११८५२	६४७५६	०	७८९५७००	३७९९२२२	११६९४९२२	१२६०३०७
३१	श्रम तथा रोजगार	२०८४५९		३२१६२	२९१४०	३०२२	०	१७९३१९	१३८५९९	३१७९१८	९६७१६
३२	सामान्य प्रशासन	१२९१५		५९०४	५८१४	९०	०	७१०१	५७८२	१२८८३	५७८२
३३	सिचाई	३६३१५७४		१६५३८२४	१६०५२६२	४८५६२	०	२०२६३१२	२६८६९०६	४७३२१८	३५२२६५०
३४	सूचना तथा सञ्चार	१३३२५५१		१८१७२५	१६७००२	१४७२३	०	११६५५४९	५४३५९७	१७०९१४६	१५७०५२
३५	सहरी विकास	६८६४५४१		१६०३७४८	१५५०६०८	५३१४०	०	५३१३९३३	३६८५३२३	८९९२५६	५७१०७९
३६	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	१६४७४२८९		३०११५३	२३५७३८	६५३५१५	०	१४११६६५१	७२३६९६५	२१३५३६१६	११६८८३७
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	६२३७८७९		२९६१९२५	२४१३७०६	५४८२१९	०	३८२४१७३	२२३६३८६	६०६०५५९	१०३१४१९
३८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१०६३५९		२७४१६	२६५५३	८६३	०	७९८०६	३२१२३	१११९२९	१४३९९
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	५६५६२		२०३३२	१८००६	२३२६	०	३८५५६	९०७३	४७६२९	७२३३
	जम्मा	९०८७४५७	-१६९२	३१९८९००१	२७२३७८४१	४१०७२१४	६४३९४६	६३६३५०२४	४८७७८७९७	११२४१३८२१	५१८६३३७२
४०	बेरुजु फछ्यौट समिति हस्तान्तरण (प्रतिवेदन २०६१ सम्म)*	१०१६९२					०	१०१६९२		१०१६९२	
	जम्मा	१०१६९२	०			०	०	१०१६९२		१०१६९२	
	कुल जम्मा	९०९७६२४९	-१६९२	३१९८९००१	२७२३७८४१	४१०७२१४	६४३९४६	६३७३६७१६	४८७७८७९७	११२५१५५१३	५१८६३३७२

**संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र जिल्ला विकास समिति तर्फ
बेरूजू फछ्खौट तथा सम्परीक्षणको विवरण**

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	यस कार्यालयबाट भएको सं.प.सम्बन्धी विवरण							गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५३ औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरूजू	
		गतवर्षसम्मको बाँकी	समिति हस्तान्तरण	बाँकी २०६२ प्रतिवेदनदेखि	समायोजन	सं.प.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको				कारबाही गर्न बाँकी
१	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	४८३३		४८३३				०	४८३३		४८३३	
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	७७८२		७७८२				०	७७८२		१०३२६०	
३	अर्थ	११९५७०४		११९५७०४		७३१४७०	६५८०६२	७३४०८	५३७६४२	२३६७९८	७७४४४०	
४	उद्योग	९५१९९		९५१९९					९५१९९	३९३४८	१३४५४०	
५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३५०९		३५०९					३५०९	०	३५०९	
६	कृषि विकास	३३९७५		३३९७५		१९८११५	१५४५६	४३५६९	१८५२१९	४३११७	२२८३३६	
७	गृह	१३५०८१२		१३५०८१२		५२३९९७	३८१७७७	१४२२२०	९६९०३५	२९,२१५	१२६१८९	
८	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३७२७०६		३७२७०६		७९२६०	४३९१५	३५३४५	३७०८७९१	७३५८०	३७०८७९१	
९	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	५४९		५४९					५४९	०	५४९	
१०	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२७०१७६		२७०१७६		२८४१४	२८४१४		२४१७६२	९२४९	२५१०११	
११	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	३०९५१७		३०९५१७		१८७९३	१३४९२	५३०१	२९६०२५	४४३०८	३४०३३३	
१२	युवा तथा खेलकुद	५८६६५९		५८६६५९		१९६१	१२०५	७५६	५८५४५४	१८०४८४	५९०९३८	
१३	रक्षा	११४७०११		११४७०११		८५२४१९	५६६६८८	६३८५६	२४९१५	६००३६३	४१४९२४	
१४	वन तथा भू-संरक्षण	६२०८९८		६२०८९८		३२०४३	३२०४०	३	५८८८५८	१०२४७	६९०९०५	
१५	व्यापार तथा आपूर्ति	१०२२३०		१०२२३०	१६९२	६८१३	१५४६	५२६७	१०२३७६	१७४८	११९९२४	
१६	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	१०९४०		१०९४०		०	०	०	१०९४०	६२१८	१०९४०	
१७	शिक्षा	३४८७९२९		३४८७९२९		५४८६१८	४३०२४२	११८३७६	३०५७६८७	७८४१३४	३८४१३४	
१८	श्रम तथा रोजगार	६०२		६०२					६०२	०	६०२	
१९	सामान्य प्रशासन	६३६२१		६३६२१		३५८४९	३५८४९		२७७७२	२७१२४	५४८९६	
२०	सिंचाई	७६४२६६		७६४२६६					७६४२६६	०	७६४२६६	
२१	सूचना तथा सञ्चार	११६०३४७		११६०३४७		२४९२६	२४९२६	०	११६०३४७	४०२९१	११७५७१	
२२	सहरी विकास	१५२८८८१		१५२८८८१		९६२०	९६२०		१५१९२६१	२८३९०५	१०२३६६	
२३	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	१००१८८५		१००१८८५					१००१८८५	४२८८०	१०४४७५	
२४	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४१४८१५९		४१४८१५९		१००३६३९	८७०५३२	१३३१०७	३२७७६२७	११४७६७८	४४२५३०५	
२५	पोखरा विश्व विद्यालय	२३४२७२		२३४२७२					२३४२७२	०	२३४२७२	
२६	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	०		०					०	२१०००	२१०००	
२७	नेपाल संस्कृत विश्व विद्यालय	२१०७०१		२१०७०१		५७४	५७४		२१०१२७	१४०२४६	३५०३७३	
२८	त्रिभुवन विश्व विद्यालय	१३९८२४४		१३९८२४४		९२२४	९२२४		१३९७३२२०	९८३६५७	१४९५६८७७	
२९	लम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय	१९६३		१९६३					१९६३	०	१९६३	
३०	मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	५३४३		५३४३					५३४३	१६०५९९	१६५९४२	
३१	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	७३६५		७३६५					७३६५	९१८२	१६५४७	
३२	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	१९४२९		१९४२९		१३	१३		१९४१६	१७४६४	३६८८०	
३३	जिल्ला विकास समिति	९०३१६४		९०३१६४		७४२४३	३६४०४	३७८३९	८९९५२४०	२६१८३३३	११६१३५७३	
३४	स्थानीय विकास कोष	३६०८३१		३६०८३१					३६०८३१	४३२९०	४३२९०	
	जम्मा	४५८०७९७२	०	४५८०७९७२	१६९२	४१७९९९१	३२७९०२९	६५९०४७	२४१९१५	४२५३०६३५	७८७४२३६	५०४०४८५
	बेरूजू फछ्खौट समितिमा हस्तान्तरण	१०६०१६	१०६०१६	०					०	०	०	०

कोषको विवरण
२०७१/७२

रु हजारमा

क्र. सं	मन्त्रालय निकाय	गतवर्षको मौज्जात	यस वर्षको आय	जम्मा	खर्च	बाँकी
१	सर्वोच्च अदालत	१८९५२	३६९१	२२६४३	१६५५०	६०९३
१.१	न्यायिक प्रतिष्ठान कोष	१८९५२	३६९१	२२६४३	१६५५०	६०९३
२	व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	४८३३	०	४८३३	०	४८३३
२.१	संसद विकास कोष	४८३३	०	४८३३	०	४८३३
३	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	८०३०८३	१७२१९३२७	१८०२४१०	१३१५७७३१	४८६४६७९
३.१	प्रधानमन्त्री राहत कोष	१०५२३२	२२७२	१०७५०४		१०७५०४
३.२	प्रधानमन्त्री सहायता कोष	६९२	३५००	४१९२	२१२४	२०६८
३.३	नेपाल ट्रस्ट कोष	२६४२५८	१३६३३६	४००५९४	३९०८८	३६१५०६
३.४	प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष	४२७८०८	१७०७६५१९	१७५०४३२७	१३११६५१९	४३८७८०८
३.५	क्षेत्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति -५	५०९३	७००	५७९३	०	५७९३
४	अर्थ	४९५०५५	५१६२८४१६	५२१२३४७१	५१०८२३७८	१०४१०९३
४.१	मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता कोष	०	४१७५०३२१	४१७५०३२१	४१७५०३२१	०
४.२	भंडार कोष	४९५०५५	९८७८०९५	१०३७३१५०	९३३२०५७	१०४१०९३
५	उद्योग	२३२८०५	६४२५९	२९७०६४	१०११४३	१९५९२१
५.१	हस्तकला प्रवर्द्धन कोष	८३५४	७०००	१५३५४	६५७९	८७७५
५.२	केन्द्रीय कारागार कोष	१३१९३	४०७८	१७२७१	४६९०	१२५८१
५.३	लघु घरेलु तथा साना उद्योग कर्जा प्रवाह मूल कोष	१७७२६१	८६००	१८५८६१	४७६४७	१३८२१४
५.४	प्रविधि विकास कोष	१००००	०	१००००	०	१००००
५.५	घरेलु तथा साना उद्योग समिति कोष	१७३७	७३१४	९०५१	६८४७	२२०४
५.६	घरेलु तथा साना उद्योग समिति लगानी कोष	१७२२१	८००	१८०२१	१५८८	१६४३३
५.७	घरेलु तथा साना उद्योग समिति घुम्ती कोष	५०३९	३६४६७	४१५०६	३३७९२	७७५४
६	कृषि विकास	७८०५५	५५८६९	१३३९२४	५५७५४	७८१७०
६.१	पशु विकास फर्म पोखरा, कार्यसंचालन कोष	५१९४८	१०६४५	६२५९३	८६१३	५३९८०
६.२	पशु विकास फर्म पोखरा, कोष	५११२	१९४१७	२४५२९	२०३७३	४१५६
६.३	उष्ण प्रदेशिक वागवानी विकास कोष, सर्लाही	४१८	६२८	१०४६	९८४	६२
६.४	पशुस्वास्थ्य घुम्ती कोष	२०५७७	२५१७९	४५७५६	२५७८४	१९९७२
७	गृह	१३२९१८६	११२१२०६	२४५०३९२	१०४१४८४	१४०८९०८
७.१	प्रहरी कल्याण कोष र सशस्त्र प्रहरी कल्याण कोष	१३२९१८६	११२१२०६	२४५०३९२	१०४१४८४	१४०८९०८
८	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्ययन	२८१००	०	२८१००	०	२८१००
८.१	कार्य संचालन कोष	२८१००	०	२८१००	०	२८१००
९	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	६६५९१४	८६१३७८३	९२७९६९७	८०८६६७७	११९३०२०
९.१	भूमि व्यवस्थापन सुत्रिकरण कोष	६६५९१४	८६१३७८३	९२७९६९७	८०८६६७७	११९३०२०
१०	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	२०११७६	१०२०६८	३०३२४४	११६४३६	१८६८०८
१०.१	विउपुजि कोष	४५६४९	३०६१३	७६२६२	३७७१	३८५५१
१०.२	मानव बेचबिखन विरुद्ध कोष	३९९३२	४९९०	४४९२२	१०३६६	३४५५६
१०.३	शान्ति कोष	१२९७५	१५६८	१४५३३	१२९८३	१५६०
१०.४	वाल उद्धार कोष	१३४	७२०	८५४	७८८	६६
१०.५	जेष्ठ नागरिक कोष	१५२१९	२६२	१५४८१	५९४	१४८८७
१०.६	लैंगिक हिंसा निवारण कोष	३९०४४	१२५७५	५१६१९	३५६६	४८०५३
१०.७	एकल महिला सुरक्षा कोष	३०१५६	१४६२४	४४७८०	१५४६६	२९३१४
१०.८	अपांग पुनस्थापना कोष	११८८	१०२२	२२१०	५७२	१६३८
१०.९	घरेलु हिंसा निवारण कोष	४७०	१००	५७०	०	५७०
१०.१०	अन्य कोष	१६४०९	३५५९४	५२००३	३४३९०	१७६१३
११	रक्षा	२९४८६१२०	१२१४८७५०	४१६३४८७०	७६३५५६०	३३९९९३१०
११.१	दैनिक कल्याणकारी कोष	२९४८६१२०	१२१४८७५०	४१६३४८७०	७६३५५६०	३३९९९३१०
१२	वन तथा भू-संरक्षण	२४४३३६	१४०५८२	३८४९१८	२४१६२१	१४३२९७
१२.१	वन विकास, घाटगदीकोष लगायत	२४४३३६	१४०५८२	३८४९१८	२४१६२१	१४३२९७
१३	विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण	३०४८२	७१६१	३७६४३	४४८९	३३१५४
१३.१	वातावरण संरक्षण कोष	३०४८२	७१६१	३७६४३	४४८९	३३१५४
१४	शिक्षा	४०६४४९	२००४४५	६०६८९४	१४७६९९	४५९१९५
१४.१	जिल्ला शिक्षा कोष	४८२४१	१६११३१	२०९३७२	१४७६९९	६१६७३
१४.२	छात्रा शिक्षा कोष	३२४२०८	३९३१४	३९७५२२	०	३९७५२२
१५	श्रम तथा रोजगार	९२०२४३१	३२१४७९२	१२४१७२३३	४७००४१	११९४७१८२
१५.१	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोष	५९२७१०८	२०००१७०	७९२७२७८	२१८३	७९२५०९५
१५.२	सामाजिक सुरक्षा कोष	५०६७५३	६६६८१	५७३४३४	०	५७३४३४
१५.३	व्यवसायिक तथा सिप विकास तालिम केन्द्र कोष	२५८३७	२६११५	५१९५२	२५४८५	२६४६७
१५.४	इ पि एस कोरिया शाखा कोष	५६६३१	८०१४१	१३६७७२	५११७९	८५५९३
१५.५	वैदेशिक रोजगार प्रवर्धन बोर्ड	२६५७८९८	१०३२५८५	३६९०४८३	३८५३९८	३३०५०८५
१५.६	प्रत्याभूति र आतंक पिडित कोष	७४१६	१५	७४३१	०	७४३१
१५.७	बालबालिका विकास तथा पुनःस्थापना कोष	१६८३२	३८४२	२०६७४	२३०२	१८३७२
१५.८	बालश्रम निवारण कोष	३९५६	२४३	४१९९	०	४१९९
१५.९	वैदेशिक रोजगार विभाग	०	५०००	५०००	३४९४	१५०६
१६	सूचना तथा सञ्चार	७९९८२९४	२२००२५०	१०१९८५४४		१०१९८५४४
१६.१	पत्रकार कल्याण कोष	१००००		१००००		१००००
१६.२	सूचना विभाग कार्य संचालन कोष	१३४२६		१३४२६		१३४२६

कं. सं	मन्त्रालय निकाय	गतवर्षको मौज्दात	यस वर्षको आय	जम्मा	खर्च	बांकी
१६.३	नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण(ग्रामिण दुरसंचार कोष)	७९७४८६८	२२००२५०	१०१७५११८		१०१७५११८
१७	सामान्य प्रशासन	३५४९३		३५४९३	३५४३७	५६
१७.१	छात्रवृत्ति कोष	३५४९३		३५४९३	३५४३७	५६
१८	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४३२७४	६९१६८५	७३४९५९	७१६५००	१८४५९
१८.१	स्वास्थ्य कर कोष	३	३८०११६	३८०११९	३८०११६	३
१८.२	कार्य संचालन कोष	४३२७१	३११५६९	३५४८४०	३३६३८४	१८४५६
१९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	३१९०९		३१९०९	२१०००	१०९०९
१९.१	नया निर्माण कोष	३१९०९		३१९०९	२१०००	१०९०९
	जम्मा	५१३३५९४७	९७४१२२८४	१४८७४८२३१	८२९३०५००	६५८१७७३१

नेपाल सरकार
सचिव कोषको प्राप्ती तथा भुक्तानीको एकिकृत आर्थिक विवरण
आ.व. २०७१/०७२

नेपाल सरकार
सचिव कोष

आर्थिक वर्ष २०७१/०७२

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७१/०७२	आर्थिक वर्ष २०७०/०७१	कम र. हजारमा
१	राजस्व तथा अनुदान:	४४८३३३००		४०४९९७६११
	क राजस्व			३६२३४४४४८
	अ कर	३४४९४२४४७		
	आ अन्य राजस्व	४९९०४२७२		
	इ गतवर्षको नाद मौज्दात तथा बैरज	६१२३४२		
ख अनुदान	अ तगाद अनुदान	३६३७४२२९		४३६४२१६३
	१ चालु आ.व. को	४८८९४४४		
	२ गत विगत आ.व. को	२४२६४९२		२६९९२४०
	सोषभर्ना हुने गरि भएको खर्च रकममध्ये सोषभर्ना प्राप्त	३३६३०४२		४९२६४९१
	१ चालु आ.व. को	११९१४११९		
२ गत विगत आ.व. को	८७४१०६४		२४८९६६७७	
इ सोझै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान)		९२७०७७२		४३७२८९
	१			
	२			
इ बस्तुगत अनुदान		४४८७३०		९०३१३६२
				६४१०९४
२ वित्तीय व्यवस्था		६४८८१४४१		४३९७०४९
क ऋण लगानी फिर्ता	अ आन्तरिक ऋण लगानी फिर्ता	२०८१४८२		४६९८११
	आ वैदेशिक ऋण लगानी फिर्ता	०		

०
२४-महालक्ष्मी

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७५/०७६	आर्थिक वर्ष २०७५/०७६
ख	शेयर विक्ती		०
अ	आन्तरिक शेयर विक्ती		
आ	वैदेशिक शेयर विक्ती		
ग	वैदेशिक ऋण प्राप्ती	२०४३२२८५१	२१९४२७७८
अ	नगद ऋण	०	२६७०८४७
आ	सोधभर्ना हुने गरी भएको खर्च	९१४२५७९	११२८२६७८
इ	१ चालू आ.व. को	८३६६२४५	१०७००७६६
	२ गत विगत आ.व.को	७४६३३३८	४९९९१२
इ	सोभै भूस्थानी (ऋण)	११२८९७०२	७९९९२४३
घ	आन्तरिक ऋण प्राप्ती	४२३६७७८	२१४९४४७०
३	अन्य प्राप्ति	६	३८७३
	(अ) फिज ट्रान्सफर गरेको रकम (आ.व.०६९/७०को)		
	आ	०	३८७३
	आ	०	
	इ	६	
	वर्षको जम्मा प्राप्ती	४१३२९४६४७	४४९९३८४३

सह-महालेखा नियन्त्रक
महालेखा नियन्त्रक

सह-महालेखा नियन्त्रक
महालेखा नियन्त्रक

सह-महालेखा नियन्त्रक
महालेखा नियन्त्रक

सह-महालेखा नियन्त्रक
महालेखा नियन्त्रक

नेपाल सरकार
संचित कोषको प्राप्ति तथा भुक्तानीको एकिकृत आर्थिक विवरण

आर्थिक वर्ष २०७१/०७२

भुक्तानी

रकम रु. हजारमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७१/०७२	आर्थिक वर्ष २०७०/०७१
१	चालु वर्षको भुक्तानी		३७०१८६०७९
	क संचितकोष माथि व्ययभार हुने रकममा खर्च	९३३४७६१	१३४९२२७०
	अ) चालु खर्च		
	पारिश्रमिक सूविधा	३१८८४	७६१४९
	मालसामान तथा सेवाको उपयोग	३२८०२	६८३४२
	व्याज र सेवा खर्च	९२६३९९८	१२०३७८६८
	सहायता(सब्सिडि)	०	०
	अनुदान(ग्राण्ट्स)	०	१२१
	सामाजिक सुरक्षा	०	०
	अन्य	६८७७	७६२०
	आ) पुंजीगत खर्च	०	
	ख नियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	४१८९१६३३३	३४६९१०८०७
	अ) चालु खर्च	३३००७९८३९	२८९९९१०८०
	पारिश्रमिक सूविधा	८८२९९२४५	८३९०४२२
	मालसामान तथा सेवाको उपयोग	३१७९०९२८	२९२३८५६२
	व्याज र सेवा खर्च	०	०
	सहायता(सब्सिडि)	१०१८७९१	११४४४३०
	अनुदान(ग्राण्ट्स)	१५७६१०८८६	१३४६३१७८७
	सामाजिक सुरक्षा	४०७४७८१६	४०८०२३९१
	अन्य	३०३२२३	२९०२८८
	आ) पुंजीगत खर्च	८८८४३४१४	६६६९१७७७
२	वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको भुक्तानी	१०३३०७२४८	६४८२८८११
	क संचितकोष माथि व्ययभार हुने रकममा खर्च	६४४१७८४३	४१८७७०८८
	अ) आन्तरिक ऋणको सांवा भुक्तानी	४७४२९९८५	२४१२२४४१
	आ) बाह्य ऋणको सांवा भुक्तानी	१७०२७८६८	१६७२६६३७

रकम रु. हजारमा

१३४९२२७०

३४६९१०८०७

६६६९१७७७

४१८७७०८८

२४१२२४४१

१६७२६६३७

नेपाल सरकार
संचित कोषको प्राप्ती तथा भुक्तानीको एकिकृत आर्थिक विवरण

आर्थिक वर्ष २०७१/०७२

रकम रु. हजारमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष २०७१/०७२	आर्थिक वर्ष २०७०/०७१
ख	विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	३६६६६६६६	२२९४६७२३
	अ) ऋण लगानी	२६३३६६६६	१३४९७७२०
ग	१) आन्तरिक ऋण लगानी	२६३३६६६६	१३४९७७२०
	२) वैदेशिक ऋण लगानी		
	आ) शेयर लगानी	१०५१०४२७	९४५१००३
	१) आन्तरिक शेयर लगानी	६४२४०१२	९४५१२२५
२) वैदेशिक शेयर लगानी	१९६६४१५	३६७३६	
३	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट खर्च भएको तर बैकबाट भुक्तानी नभएको खर्च		
४	समायोजन		
	यस वर्षको जम्मा भुक्तानी		-२६६०
	गत वर्षको छुट भुक्तानी		४३१४७७५६६
	नगदमा परिवर्तन (+/-)		१७७६९
आर्थिक वर्षको शुरुको मौज्जात		१४९९९५५६	
आर्थिक वर्षको अन्त्यको मौज्जात		-७६४६७४३४	
		-७९६३६७९९	-६९४७५६७६

उप महालेखा नियन्त्रक

सह महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

सह-महालेखा नियन्त्रक

क.१.७ सञ्चितकोष खाताको हिसाब विवरण.
(आर्थिक वर्ष २०७१/०७२ को प्राप्त तथा भुक्तानीसँग सम्बन्धित)

क्र.सं.	मिति	विवरण	मात्रा	वर्ग	राशि
		ब.न्या.			(६१,५७,५८,७७,३६६।६५)
१	२०७१-०२-०६	सहरी विकास मन्त्रालयको अनुरोधमा युनिसेफ सहायता खाताबाट ट्रान्सफर	६,०००।००	०।००	(६१,५७,५८,७७,३६६।६५)
२	२०७२-०४-०१	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय शोधभर्ना शाखाबाट सोधभर्ना हुने ऋण वापतको क ढ खातामा जम्मा गरिएको रकम नेपाल राष्ट्र बैंकले क.१.७ सञ्चितकोष दाखिला	७,४०,६९,८४,६८८।९२	०।००	(५४,१६,८८,९२,६७७।७३)
३	२०७२-०४-०१	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय शोधभर्ना शाखाबाट सोधभर्ना हुने ऋण वापतको क ७ २४ बाट क ढ खातामा जम्मा गरिएको रकम नेपाल राष्ट्र बैंकले क.१.७ सञ्चितकोष दाखिला	१,७३,५५,९३,८९६।००	०।००	(५२,४३,३२,९८,७८१।७३)
४	२०७२-०४-०१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट आन्तरिक ऋण वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	४२,३६,७५,७७,९७६।९६	०।००	(१०,०६,५७,२०,८०४।७७)
५	२०७२-०४-०१	वित्तिय व्यवस्था अन्तर्गत लगानी फिर्ता वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	२,०८,१५,८१,८१५।१७	०।००	(७,९८,४१,३८,९८९।६०)
६	२०७२-०९-३०	कोष प्रशासन शाखाको आदेशानुसार राजस्व वेरूजु तथा अनुदान वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	४,३८,५०,३६,९७,९६५।०१	०।००	४,३०,५१,९५,५८,९७५।४१
७	२०७२-०९-३०	कोष प्रशासन शाखाको आदेशानुसार आर्थिक वर्ष २०७०/०७१ को खर्च रकम सञ्चितकोषबाट खर्च लेखिएको		५,०९,२१,३९,५९,४९१।२२	(७८,६९,४४,००,५१५।८१)
		जम्मा	४,९२,०९,५४,३६,३४२।०६	५,०९,२१,३९,५९,४९१।२२	(७८,६९,४४,००,५१५।८१)

सह-महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

लेखा नीति तथा सञ्चित कोषको वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गर्दा अपनाइएका आधारहरू

- १ यो आर्थिक विवरण आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ८७ (छ) बमोजिम नेपाल सरकारले अपनाएको नगदमा आधारित लेखा प्रणाली अनुसार सोहि नियमावलीको नियम ८७ र ८८ बमोजिम प्राप्त तथ्यांकको आधारमा तयार गरिएको छ ।
- २ राजस्वको लेखांकन गर्दा बैकमा जम्मा भएको रकमलाई आधार मानी सञ्चितकोषमा ट्रान्सफर गरी आम्दानी जनाइएको ।
- ३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ४ बमोजिम संचित कोषमा धरौटी, अग्रिम रूपमा प्राप्त भएको वैदेशिक सहायता, स्थानीय निकायको आम्दानी खर्च जस्ता विषयहरू नसमेटी वास्तविक रूपमा नेपाल सरकारको आम्दानी र खर्चलाई मात्र समावेश गरिएकोले नेपाल राष्ट्र बैकले तयार गर्ने कोषको अवस्थसँग यो आर्थिक विवरणको रकम फरक रहेको छ ।
- ४ प्राप्ति तर्फ
  - ☛ आन्तरिक राजस्व तर्फ आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ९ बमोजिम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूको नाममा खोलिएका एकल राजस्व खाताहरूमा संकलन हुन आएको रकम एकिकृत गरि तयार गरिएको छ ।
  - ☛ वैदेशिक अनुदान र ऋणको हकमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम २७ बमोजिम सम्झौता भइ यस आर्थिक वर्षमा खर्च भएको वास्तविक रकमलाई आधार मानेर राजस्वमा ट्रान्सफर गरि आम्दानी बाधिएको छ ।
  - ☛ सोधभर्ना हुने अनुदान र ऋणको हकमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ३७ बमोजिम दाविप्राप्त रकम महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको केन्द्रिय खाता नं. क ७.१५ र क ७.१७ मा प्राप्त हुन आएको रकमलाई राजस्वमा ट्रान्सफर गरि आम्दानी बाधिएको छ ।
  - ☛ वस्तुगत सहायता र सोझै भुक्तानी भएको रकमको हकमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ४८ बमोजिम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय मार्फत प्राप्त हुन आएको खर्चको आधारमा प्राप्ति तर्फ समेत सोही रकम समावेश गरिएको छ ।
- ५ आम्दानी तर्फ रकम उल्लेख गर्दा नेपाल सरकारबाट आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ देखि लागु गरिएको आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण बमोजिम हुने गरी राजस्व, अनुदान, अन्य राजस्व, र वित्तिय व्यवस्था अन्तर्गत छुट्टाछुट्टै आम्दानी देखाइएको छ ।
- ६ आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम ५ बमोजिम संचित कोषबाट कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमार्फत खर्च निकासा गरिएको चालु, पुँजीगत तथा वित्तिय व्यवस्था तर्फ प्रत्येकको सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च र विनियोजन ऐन अन्तर्गतको खर्च छुट्टाछुट्टै उल्लेख गरिएको छ ।
- ७ खर्च व्यहोर्ने श्रोतको हकमा चालु, पुँजीगत र वित्तिय व्यवस्था तर्फ बजेट पुस्तिकामा उल्लेख भएका नेपाल सरकारको श्रोत, नगद अनुदान, सोधभर्ना हुने अनुदान, सोझै भुक्तानी हुने अनुदान, वस्तुगत अनुदान, नगद ऋण, सोधभर्ना हुने ऋण, सोझै भुक्तानी हुने ऋण व्यय अनुमानको विवरण अनुसारनै उल्लेख गरिएको छ ।
- ८ सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्दा सो आर्थिक वर्षको बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए बमोजिमको ढाँचामा आम्दानी तथा खर्च उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

सह-महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक